

ელდარ ბუბულაშვილი

საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეები

მოსკოვის წმინდა გიორგის სახელობის
ქართული ეკლესია

გამომცემლობა «ახალი ივერიონი»
თბილისი 2007

იბეჭდება უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით

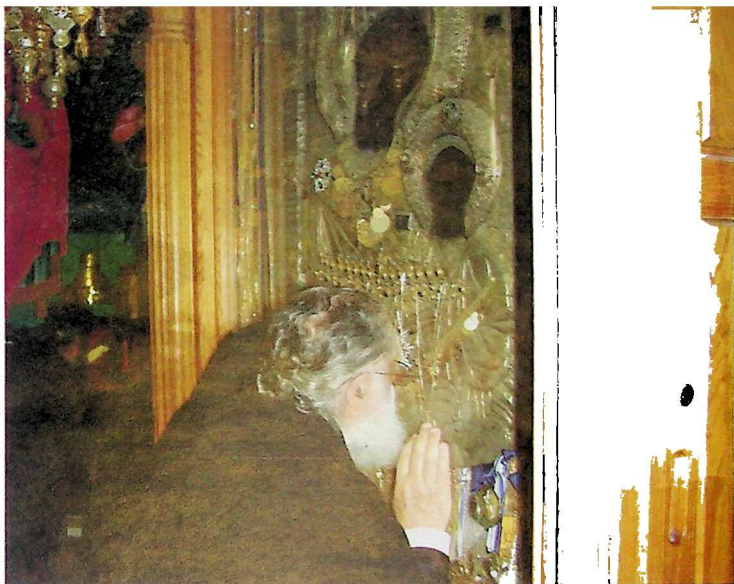
ნაშრომში, პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ქართულ და უცხოურ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, გაშუქებულია საქართველოს ეკლესიის წიაღში უძველესი დროიდან არსებული და დღემდე შემორჩენილი მაცხოვრის. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის, წმ. მოციქულთა, წმ. მამებისა და წმ. გიორგის სახელთან დაკავშირებული წმინდა ნაწილების ისტორია. შრომაში აგრეთვე, დიდი ადგილი ეთმობა ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოსა და ასურელი მამების ღვაწლსა და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეების აღწერას. ნაშრომი განკუთვნილია საქართველოს ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორები: ღვთისმეტყველების კანდიდატი, დეკანოზი
მაქსიმე ჭანტურია
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფ. ედიშერ ჭელიძე

ნაშრომისათვის გრიფის მინიჭების დადგენილება გამოტანილია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ, 2006 წლის 30 იანვარს (ოქმი №1).

ნაშრომში გამოყენებული ფოტომასალა მოგვაწოდეს ლუარსაბ ტოგონიძემ და პაატა ვარდანაშვილმა.

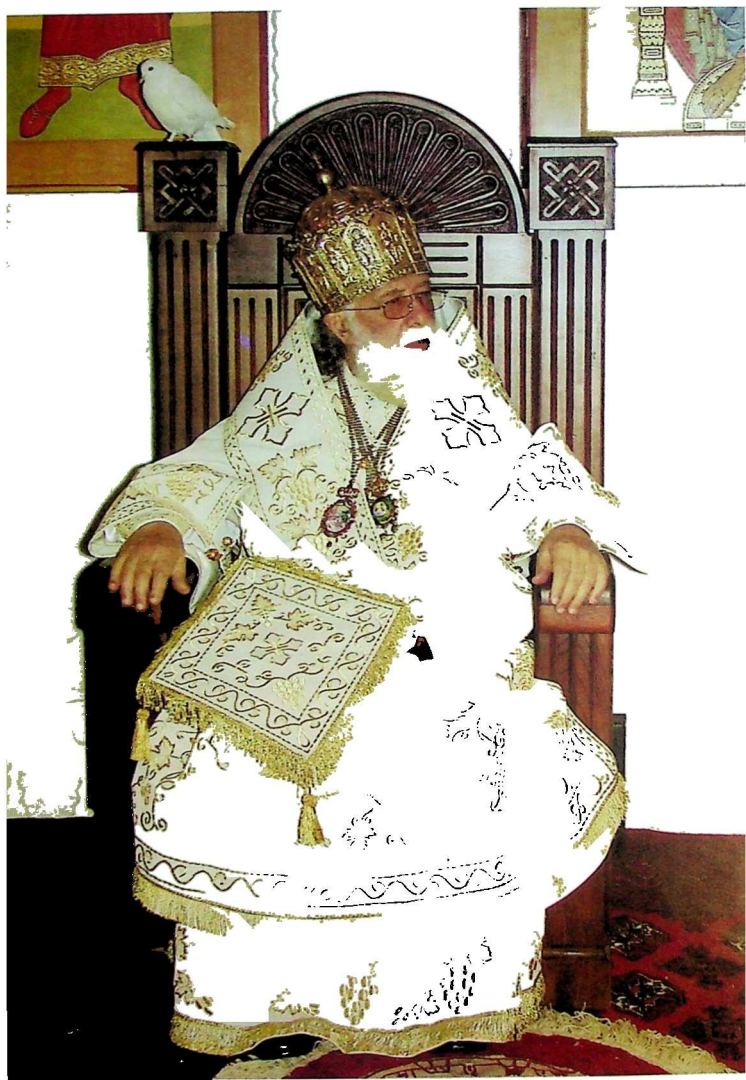
ნაშრომიდან ნებისმიერი ილუსტრაციის ან რაიმე მასალის გადაბეჭდვა ავტორის წერილობითი ნებართვის გარეშე დაუშვებელია.

ათონის წმ. მთა, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II
ემთხვევა ივერიის ღვთისმშობლის ხატს, 2004 წ.

.....ქართველი ხალხი მუდამ აგრძელებდა სულიერ საუზრეს, რადგან კარგად იცოდა, რომ მიწიერი სიკეთენი წარმავალია... როდესაც ჩვენი მეფეები და პატრიარქები უცხოეთში მიემგზავრებოდნენ. უპირველეს ყოვლისა, წმინდა ნაწილები ჩამოჰქონდათ და ამის წყალობით ჩვენს ქვეყანაში დაგროვდა მრავალი სიწმინდე: წმინდა ნაწილები, წმინდა ხატები. სასწაულთმოქმედი ხატების ასლები და სხვა. ამას აქვს უდიდესი მნიშვნელობა, რადგან ეს სიწმინდეები აძლიერებს ჩვენს ქვეყანას, გვიცავს ჩვენ და გვმოსავს უდიდესი ძალით. მაგალითად, ყოვლადწმინდა სამების ტაძარში შემინულ კილობანში დაბრძანებულია წმინდა ნაწილები, მათ შორის წმინდა გიორგის ნაწილი. ჩვენ კვლავაც შეკავროვებთ სიწმინდეებს...”

უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად
საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის
ილია II-ს საკვირაო ქადაგებიდან

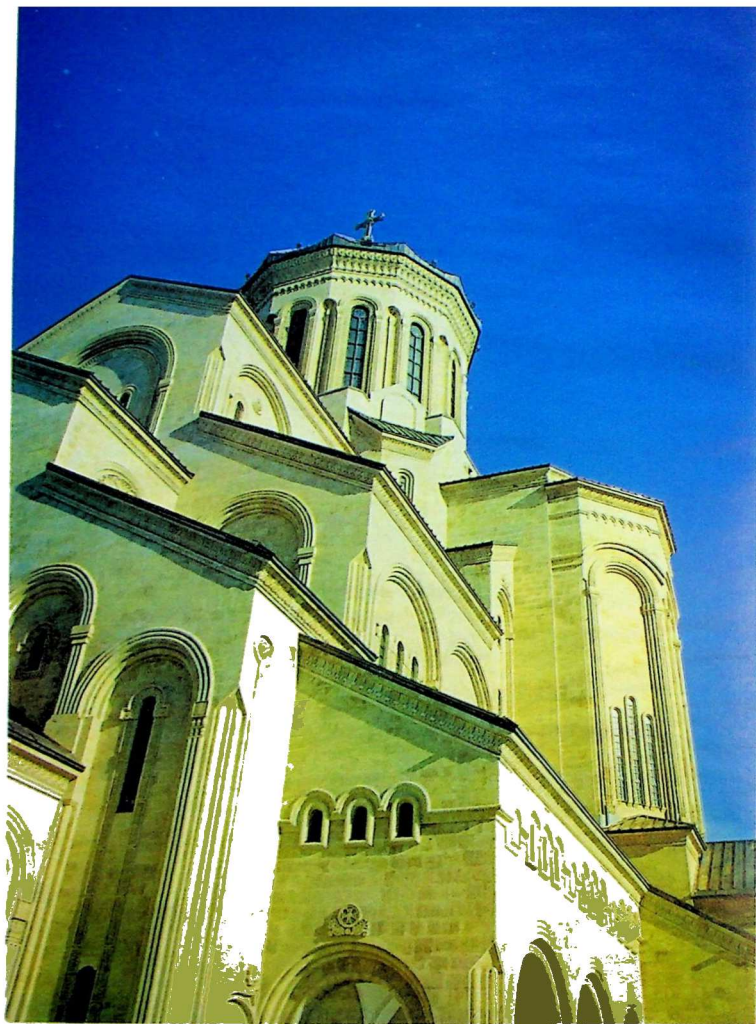
წინათქმა

ქრისტიანობის ისტორია საქართველოში ესაა ქართველი ერის დაუსრულებელი მონაწილეობა ცხოველმყოფელ სიწმინდეებში, რადგან ქართლი, „წმინდანთა დედად“ წოდებული იოანე საბანისძის მიერ, ოდიტანვე შეიმკო და იკურთხა სიწმიდეებით, რამაც ჭეშმარიტ ჰიეროფოროსად, ჭეშმარიტ სიწმინდეშემოსილად გამოაჩინა იგი, როგორც საღვთო მადლის-ველენათა სულიერი ჭურჭელი და განძისმცველი. მას შემდეგ, რაც უდიდესმა სიწმინდემ, უფლის უკერეველმა კვართმა სავანე და სამარხი ქართლის მიწაში ჰპოვა, ეს მიწა ერთი საგალობლის სიტყვებისებრ, „იკურთხა მის წილ აწ და უკუნისამდე“. ამ უამიდან მოკიდებული, ქართველი ერი ცხოვრობს სიწმინდეებით და სწორედ ესაა ქართლის ცხოვრება. ცხადია, სიწმინდედ გვეგულების ყოველივე ის, რაც მაცხოვრებელ მოძღვრებას, მაცხოვრებას უკავშირდება. ამ მხრივ საქართველოს ეკლესიის საგანძური დაუღვენელია: უძველესი საეკლესიო ტექსტები (სხვა ენებზე არაიშვიათად დაკარგულნი), სათნო გადმოცემები, წმინდა რელიქვიები, უწმინდესი ხატები, აღურიცხავი ეკლესია-მონასტრები... თვით ქართული ყოფაც, თავისი შეურყენელი საფუძვლით, თანაზიარებაა საეკლესიო სიწმინდეებთან.

ამ ყოველივეს მეცნიერული შესწავლა ეპოქალური მოვლენაა, რაც საუკუნეთა მანძილზე წარმართებოდა და წარმართება.

სრულიად აშკარაა, რომ სიწმინდეთა შესახებ ძიებანი საქართველოს სულიერი ისტორიის კვლევას ნიშნავს, რაც ღიდად ფასეულია და, ამავე დროს, ღიდად საპასუხიმგებლო. ამ ნიშნით უთუოდ გამორჩეულია წინამდებარე მონოგრაფია, რომლის ავტორი ელდარ ბუბულაშვილი ღვთისმოსიშეებითი კრძალვით და წყაროთმცოდნეობითი ამომწურაობით ბეჯითად შეისწავლის საქართველოში დავანებული მრავალი სიწმინდის ხედვრს. ნაშრომის სრულყოფილად გაცნობის შემდეგ კიდევ უფრო საცნაური ხდება, თუ რაოდენ აუცილებელი იყო ამგვარი წიგნის გამოცემა, რაც, ეჭვი არაა, რომ მნიშვნელოვანი მოვლენა იქნება საქართველოს ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებულ პირთათვის.

პროფ. ედიშერ ჭელიძე

თბილისის წმინდა სამების სახელობის საკათედრო ტაძარი

წინამდებარე ნაშრომში უცხოურ და ქართულ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით შესწავლილია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წიადში უძველესი დროიდან არსებული და დღემდე შემორჩენილი მაცხოვრის, ყოელადწმინდა ღვთისმშობლის, წმიდა მოციქულთა, წმინდა მამებისა და წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებული წმინდა ნაწილების ისტორია. წარმოდგენილ შრომაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ქართველთა განმანათლებლის – წმინდა ნინოსა და ასურელი მამების ღვაწლსა და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეების აღწერას. მართალია, ჩვენ მიერ განსახილველი ზოგიერთი ასპექტის შესახებ არსებობს ცალკეული გამოკვლევები, მაგრამ საკითხი დღესდღეობით მონოგრაფიულად არ არის შესწავლილი.

ქრისტიანული ხარწმუნოების მიხედვით, წმინდა ნაწილები ეკლესიის უდიდესი სიწმინდეებია, რომელთა მიმართ დიდი სჯულის კანონის მთელი რიგი მუხლები დიდ მოწიწებას გამოხატავენ. წმინდა ნაწილებისადმი თაყვანისცემა ეკლესიაში უძველესი დროიდან აღესრულებოდა, რადგან მათ ჰქონდათ „უდიდესი ცხოველმყოფელი ძალა – ძალა კურნებისა, ძალა შეწვევისა“¹. ისინი წაკერებულა ტრაპეზის გადასაფარებელ ოდიკში. კართაგენის IV საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით ყოველი ტაძრის ტრაპეზში, უძველესი დროიდან ჩატანებული იყო წმინდა ნაწილები. აღნიშნული კანონით უძველესი დროიდან შენდებოდა და დღესაც შენდება საქართველოში ეკლესიამონასტრები. სამწუხაროდ, წყაროებმა არაერთი ცნობები არ შემოგვინახა იმის შესახებ, თუ როგორი წმინდანის რა ნაწილია ჩასვენებული ჩვენამდე მოღწეულ ძველ ეკლესიათა ტრაპეზებში. ოდიკა და ტრაპეზში წმინდა ნაწილების მოთავსება იმითაა განპირობებული, რომ მათზე ხდება უსისხლო მსხვერპლშეწირვა. ოდიკადაფარებულ ტრაპეზზე დაბრძანებულ ბარძიმ-ფეხუში არსებული პური და ღვინო სულიწმინდის მადლით უფლის წმინდა და უხრწნელ ხორცად და პატიოსან სისხლად გადაიქცევა. ასეთი დიდი ღატერითვის გამო 787 წელს ქალაქ ნიკეაში გამართულმა VII საეკლესიო კრებამ განაწესა, რომ ქრისტიანული ტაძრები უნდა იკურთხოს მხოლოდ და მხოლოდ მათში წმინდა ნაწილების დაფანებით.²

წმინდა ნაწილთა თაყვანისცემის შესახებ საინტერესო მოსაზრებანი აქვთ გამოთქმული წმინდა მამებს: ეფრემ ასურს, გრიგოლ ღვთისმეტყველს, იოანე ოქროპირს, ნეტარ ავგუსტინეს და სხვებს. VIII საუკუნის ცნობილი წმინდა მამა, იოანე დამასკელი აღნიშნავს, რომ „პატივი უნდა მივაგოთ წმინდანებს და მათ ნაწილებს“, რადგან ისინი არიან „გაუქუდმართების გარეშე დამცველნი საღვთო ხატის მსგავსებისა, რის მიხედვითაც შეიქმნენ... აგრეთვე შეერთებულნი ღმერთთან არსებანის მიხედვით, და შთანამკეიდრად მიმღებნი ღვთისა, რომელთან წილმქონეობითაც მადლით ხდებიან ის, რაც თვით იგი ბუნებით არის“³. წმ. იოანე დამასკელის მიხედვით, წმინდანები და მათი წმინდა ნაწილები „გახდნენ ღვთის განძთსაცავები და წმინდა საფანევები,

რადგან ღმერთი ამბობს: „შთაგმკვიდრდები და მიმოვივლი მათში და ვიქნები მათი ღმერთი“ (2 კორ. 6. 16). იმავე წმ. იოანეს სწავლებით „მეუფე ქრისტემ მაცხოვრებელ წყაროებად მოგვამადლა წვენ წმინდანთა ნაწილები, რომლებიც მრავალგვარად გვიწყარობენ ქველმოქმედებებს და კეთილსურნელების მირონს უშურველობენ“.⁴

პირველივე საეკუნიებიდან წმინდა ნაწილებად იწოდებოდა არა მარტო უხრწელი სხეული, არამედ წმინდანის გახრწილი ცალკეული ნაწილებიც, რომელსაც ეკლესიაში თაყვანს სცემდნენ.⁵

ეკლესია უმცირეს წმინდა ნაწილზეც აღიარებს წმინდანის მთელი დიდებისა და მადლის გადასცლას. გარდა ამისა, სულიწმინდა, არა მხოლოდ წმინდანთა სხეულებში სუფევს, არამედ მისი ძალით განწმენდილი სხეულიდან მათ სამოსელსაც გადაეცემა. ამის დასტურია მაცხოვრის ერთი სასწაული, როდესაც სისხლმდინარე ქალი განიკურნა მისი საბოსლის ბოლოსთან შეხებით. წმინდანთა ტანსაცმელი და მათი კუთვნილი ნივთები ღვთაებრივი ძალის მატარებელია. წმინდანთა ნაწილებს სხეულებათა კურნებისა და ბოროტი ძალების დამთრგუნველი უნარი გააჩნია. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თაყვანისცემის საგანს წარმოადგენს არა მარტო წმინდანთა წმინდა ნაწილები, არამედ მათი საფლავეები, საცხოვრებელი სენაკები და მათი მოღვაწეობასთან დაკავშირებული სხვა ნივთები.

ქრისტიანულ სამყაროში სიწმინდეთა მფარველად მიჩნეულია მთავარ-ანგელოზი ვარაქიელი.

უძველესი დროიდან საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში მრავალი წმინდა რელიქვია იყო დაბრძანებული. მათი დიდი ნაწილის წარმოშობისა და საქართველოში შემოსვენების ისტორია წყნობის, თუმცა, ზოგიერთი მათგანის შესახებ ვიცით, რომ ისინი კონსტანტინოპოლიდან, იერუსალიმიდან და სხვა წმინდა ადგილებიდან შემოაბრძანეს საქართველოში. 1453 წლიდან, ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ, სახელმწიფოს მზრუნველობას მოკლებულმა ბერძენმა სასულიერო პირებმა — უსაფრთხოების დაცვის მიზნით — ფარულად დაიწყეს წმინდა ნაწილების საქართველოში შემოსვენება.

სხვა გზითაც შემოდიოდა წმინდა ნაწილები საქართველოში. ცნობილია, რომ ევროპაში მოგზაურობიდან დაბრუნებულ სულხან-საბა ორბელიანს 1715 წელს საქართველოში ჩამოუტანია წმინდა კლემენტოს თავის ქალა, ძელი ჭეშმარიტის მცირე ნაწილი და სხვა სიწმინდეები, რომლებიც რომში ყოფნას პატივისცემის ნიშნად საჩუქრად გადასცეს. სულხან-საბა ორბელიანის ჩამოტანილი სიწმინდეების ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია. მხოლოდ ის ვიცით, რომ მას რომში დაეწვრია წმ. კლემენტოს ცხოვრება.

საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში დაცულ წმინდა ნაწილებს სასულიერო პირები და მორწმუნე მრევლი დიდად უფრთხილდებოდა. გარეშე მტერთა შემოსევისგან თავდაცვის მიზნით თითოეულ ეკლესიას გააჩნდა საიდუმლო განთხილავი, რომელშიც საეკლესიო სიწმინდეები ინახებოდა. ზოგიერთ ეკლესიაში ასეთი განთხილავის ფენქციას ასრულებდა ყრუ კედელი, რომელიც ტაძრის ძირითად კედელს მთელ სიგრძეზე მიუყვებოდა და გარეგნულად

მეუმინეველი იყო. ზოგიერთ ტაძარში ასეთი საცავი სამკვეთლოში იყო მოთავსებული. ზოგჯერ კი სიწმინდეთა შესანახი ადგილი ეკლესია-მონასტრების მახლობლად მდებარე მიწისქვეშა, საგანგებოდ გაკეთებულ დარბეზში იყო განთავსებული. სიწმინდეთა განმოსაცავი გასაიდუმლოებული იყო და მისი ადგილმდებარეობა ტაძარში მომსახურე რამდენიმე პირისათვის იყო ცნობილი. გარდა ამისა, თუკი ბარში ეკლესიის სიწმინდეებს საფრთხე დაემუქრებოდა, მაშინ მას გადაასვენებდნენ ხოლმე საქართველოს მთიანეთში. ასეთ უსაფრთხო ადგილად მინეული იყო სვანეთი. სვანეთის ზოგიერთ სოფელში დღესაც ინახება სხვადასხვა დროს ბარიდან გადასვენებული ეკლესიის სიწმინდეები, რომელთა მეთვალყურეობა ადგილობრივ მოსახლეობას აქონდა დავალებული. სამწუხაროდ, დღესდღეობით, სხვადასხვა მიზეზის გამო, ეკრ ხერხდება სვანეთის სოფლის სალოცავებში დაცული სიწმინდეების აღწერა. უკანასკნელ პერიოდში დეკანოზმა ავთანდილ გიორგობიანმა შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე დაასკვნა, რომ საქართველოში ეკლესია-მონასტრების სიწმინდეების დაცვას ხელმძღვანელობდნენ პირები, რომლებსაც, მისი აზრით, ფუსტელები ეწოდებოდათ. ფუსტი სვანურად უფალს ნიშნავს. ფუსტელების მიერ ხდებოდა საშიშ ადგილას არსებული სიწმინდეების გადამადლა შედარებით უსაფრთხო გარემოში.⁶ დეკანოზ ავთანდილ გიორგობიანის აზრით, ფუსტელები, მორწმუნე, ვაჟაკი, მებრძოლი პიროვნებები იყვნენ, რომლებიც ტანისამოსის შიგნით ატარებდნენ ღიდ ჯვრებს და მათ მხოლოდ ეკლესიის სიწმინდეების დაცვა ევალებათ.⁷ დეკანოზ ავთანდილ გიორგობიანის თვალსაზრისი ფუსტელთა შესახებ, მართალია, საინტერესოა, მაგრამ იგი ვარაუდის ფარგლებს ვერ სცილდება. წერილობითი ისტორიული წყაროები მათ შესახებ არაერთად ცნობებს არ იძლევა.

საქართველოს თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერში დასვენებული იყო წმინდა ნაწილები. სიწმინდეთა რაოდენობით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა გელათის მონასტერი. ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, მეფე დავით აღმაშენებელს (1089 - 1125) თავისსავე აშენებული გელათის ტაძრისათვის შეუწირავს „მელი ცხოვრებისაჲ და ნაწილი წმინდანთანი“. სიწმინდეებით მდიდარი იყო სვეტიცხოველი, შიო მღვიმე, საფარა, დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული ქართული ქრისტიანული ტაძრები და სხვ. წმინდა ნაწილების სიუხვით აგრეთვე გამოირჩეოდა საზღვარგარეთ არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრები. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ათონის წმინდა მთაზე არსებული ივირონის მონასტერი, ბულგარეთში XI საუკუნეში გრიგოლ ბაკურიანის ძის მიერ დაარსებული პეტრიწონის საფანე და სხვა. მემკვიდრეებს გადმოცემით, პეტრიწონის ტაძარში არსებული ეკრცხლის მოოქროვილ ღუსკუმაში ჩასვენებული ყოფილა ქრისტეს სისხლი. ამავ ტაძარში სხვა მრავალი წმინდა ნაწილებიც იყო დასვენებული. სამწუხაროდ, წინამდებარე ნაშრომში სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ განვიხილეთ ის სიწმინდეები, რომელიც საზღვარგარეთ არსებულ ქართულ მონასტრებში იყო დაცული.

საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში არსებული წმინდა ნაწილების ძირითადი ნაწილი ხატებისა და ჯვრებში იყო ჩასვენებული. ნაწილი კი სპე-

ციალურად მათთვის განკუთვნილ სანაწილეში ინახებოდა. წმინდა ნაწილებით შეგკული ხატების შესახებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს XVII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოში მყოფი ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი. მისი გადმოცემით, საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში მრავალი ხატი იყო, რომელთაც შუაში დატანებული ჰქონდათ დიდი ან მცირე ამოღრმავებული ადგილი წმინდა ნაწილებისათვის. ამოღრმავებულ ადგილებში ინახებოდა წმინდა ნაწილები,¹ რომლებიც ჩასვენებული იყო სანაწილეში და მას შესაბამისი წარწერაც ჰქონდა, იმის აღნიშვნით, თუ რომელი წმინდანის ნაწილი ინახებოდა მასში. ხატებს, რომელშიც სხვადასხვა წმინდა ნაწილი იყო ჩასვენებული, მრავალნაწილიან ხატებს ეძახდნენ. ასეთი წმინდა ნაწილით შემკობილი ხატები მრავლად არსებობდა საქართველოს ეკლესიაში. XIX საუკუნის ბოლოს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის ორივე მხარეს მოთავსებული იყო კიოტი (სანაწილე). კანკელის მარჯვენა მხარეს მოთავსებული კიოტი 1719 წელს კათოლიკოს დომენტი IV-ს (1705 - 1741) შეუშია და გაუმშვენებია 88 წმინდა ნაწილით. სამწუხაროდ, აღნიშნული მრავალნაწილიანი კიოტი ამჟამად დაკარგულად ითვლება. ჩვენამდე მოაღწია 1898 წლით დათარიღებულმა აღნიშნული კიოტის აღწერილობამ, რომელიც შესრულებულია სვეტიცხოვლის ტაძრის მღვდლის, პლატონ ხუროშვილის მიერ. აღნიშნულ აღწერილობაში მცირე უზუსტობებია გაპარული. გარდა აღწერილობისა დიმიტრი ერმაკოვის ფოტოკოლექციამ შემოგვინახა კიოტის ის ნაწილი, რომელზედაც წმინდა ნაწილების შესანახი უჯრებია გამოსახული. კიოტის აღწერილობის შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული მკვლევარ ა. ნატროშვილის მიერ სვეტიცხოვლის ტაძრისადმი მიძღვნილ 1900 წელს რუსულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში. ა. ნატროშვილის გადმოცემით, სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის მარჯვენა და მარცხენა ფრთაზე განთავსებული იყო ორი ძველი კიოტი - წმინდა ნაწილებისათვის განკუთვნილი პატარა ზომის განყოფილებებით. ამავე აღწერით, კანკელის მარჯვენა ფრთის კიოტი ხის იყო, შუშის მცირე ზომის მრავალი კარით. მასში აგრეთვე ჩასმული იყო ხატი, სახელწოდებით „მრავალწმინდანაწილიანი ხატი“. მისი სიმაღლე ა. ნატროშვილის მიხედვით - 15 გოჯი (60 სმ.), ხოლო სიგანე 12 გოჯი (48 სმ.) ყოფილა. ხატის წარწოვს ამშვენებდა მოოქროვილი ვერცხლის ფირფიტები. ასეთივე ფირფიტებით ხატი დაყოფილი ყოფილა მცირე ზომის უჯრებად, რომლებიც განკუთვნილი იყო წმინდა ნაწილების შესანახად. თითოეულ უჯრას გააჩნდა ხუცური ანბანით შესრულებული სათანადო წარწერა, რომელიც გაამცნობდა, თუ რომელი წმინდანის წმინდა ნაწილი იყო მასში ჩასვენებული. წარწერის ყოველი სიტყვის თავში და ბოლოში დასმული იყო ნიშანი „Δ“. ა. ნატროშვილის აღწერილობის მიხედვით, სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის მარჯვენა ფრთაში მოთავსებულ კიოტში დაცული იყო შემდეგი წმინდა ნაწილები:

„1) მოსეს კვერთხის ხე; 2) სვეტიცხოვლის ხე; 3) ნინოს ჯვრის წმინდა ნაჭერი; 4) წმ. ექვთიმე; 5) წმ. მინა; 6) წმ. ევგენია; 7) წმინდა მეორე კოზმან; 8) მთავარ მოწამის გიორგის გარდა სხვა წმ. გიორგი; 9) წმ. თეოდოსი

ზოგად ცხოვრებული; 10) წმ. სვიმონი; 11) წმ. ანტონი; 12) წმ. ისიდორე; 13) წმ. სტეფანე ახალი; 14) წმ. მოწამე არტემი; 15) წმ. ესტაფე; 16) წმ. იოანე სინელი; 17) წმ. დომენტი მელეტინელი; 18) წმ. ანტიპა; 19) წმ. სვიმონ საკერეველ მოქმედი; 20) წმ. დიდი ბასილი; 21) წმ. იოანე ოქროპირი; 22) წმ. ეგნატე; 23) წმ. პროკოფი; 24) წმ. ბიქტორი; 25) წმ. გრიგოლ ნოსელი; 26) წმ. ხარლამპი; 27) ორთა ბევრთა ნიკომდიას დამწვართა; 28) იოანე მოწაღლე; 29) წმ. მერკური; 30) წმ. ეესტატე; 31) წმ. პანტელეიმონი; 32) წმ. პელაგო; 33) წმ. გრიგოლ მესევეტე; 34) წმ. საბა; 35) წმ. ამბროსიის პერანგის ძაფი; 36) ყოვლად წმიდის თმა; 37) ძელი ქრისტესი; 38) ღრუბელი ქრისტესი; 39) ნათლის მცემელი იოანე; 40) წმ. თეკლე; 41) წმ. ანდრია კრიტელი; 42) წმ. ქრისტე-ფორე; 43) წმ. გრიგოლ ღვთის მეტყველი; 44) წმ. თომა მოციქული; 45) სისხლი ქრისტესი; 46) წმ. ანდრია მოციქული; 47) თოკი ქრისტესი; 48) წმ. მაკრინე; 49) წმ. ეესტატი; 50) წმ. მოდესტი; 51) წმ. გრიგოლ აკრიკანტელი; 52) წმ. ბართლომე მოციქული; 53) ქვა ქრისტეს საფლავისა; 54) ღოღი; 55) იაკობ ძმა უფლისა; 56) წმინდა მეფე კონსტანტინე; 57) ორმოცთა; 58) წმინდა ანდრიანესი; 59) წმ. კირილე; 60) წმინდა მოციქული იონისი; 61) წმ. გიორგი; 62) წმ. დიმიტრი; 63) იოანე მახარებელი რომ ქვაზედ იჯდა; 64) დიდი მთავარ მოწამე სტეფანე; 65) წმინდა კვირიკე; 66) წმ. მარინა; 67) წმ. ეკატერინე; 68) წმ. თეოდორე; 69) წმ. ნიკიტა; 70) წმ. ზაქარიას ტყავი; 71) წმ. კოზმან; 72) წმ. დამიანე; 73) წმ. ორესტი; 74) წმ. ნიკოლოზ მოწამე; 75) წმ. ევგენი; 76) წმ. მარდარი; 77) წმ. აექსენტი; 78) წმ. მინადორა; 79) წმინდა ბარბარე; 80) წმ. ანასტასი სპარსი; 81) წმ. ანასტასია რომელი; 82) წმ. მოწამე აკელი; 83) წმინდა მოწამე კლიმი; 84) წმინდანთა აღავთა მიწა; 85) წმ. ეელამპი; 86) წმინდა სერგისა; 87) წმ. ბაქო; 88) წმ. მელენტი“.

აღნიშნულ მრავალნაწილიან ხატს ქვემოთ პქონია ხუცური წარწერა: „ქ. შევამკევით ხატი ესე მრავალ-ნაწილიანი ჩვენ მეფეთ შარავანდედმან, ქართლისა, და კახეთისა, რანთა და სამცხე საათაბაგოსა მწყემსმან და მაკურთხეველ-მან კათალიკოზმან პატრიარქმან დომენტიმ, ცოდვათა ჩვენთა შესანდობელად, აწ გვედრებით, მრავალ მოწაღლეო ღმერთო მამაო, ძეო და სულო წმინდაო და ყოვლად წმინდაო ღვთის მშობელო, შემოწალე და გამწმიდე ყოვლისა ცოდვისა სატანჯველისა და ეშმაკისა სულისაგან, მიხსენით ღლესა მას ღიღსა განკითხვისასა. ტფილისს ქალაქს, კათოლიკოს პატრიარქის საყდარს ანისს ხატში დაგვისვენებთ; ვინც გამოგახოს, ესემც რისხავდეს. ქკს „უჲ“ – 406; ჩლით – 1719, დასაბამითგან კსგზ.“⁹

ა. ნატროშვილის გადმოცემით, სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის მარცხენა მხარეს მოთავსებულ სანაწილეში, რომელიც აგრეთვე დაკარგულად ითვ-
ლებოდა, ჩასვენებული იყო შემდეგ წმინდანთა ნაწილები: „1) წმ. გიორგი, 2) წმ. დიმიტრი, 3) წმ. პროკოფი, 4) წმ. თეოდორე, 5) წმ. ეესტატე, 6) წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი, 7) წმ. იოანე ნათლისმცემელი, 8) წმ. სიმონ მიმრქმელი და ძელი, 9) წმ. აბიბოს მოციქული, 10) წმ. პეტრე ალექსანდრიელი, 11) წმ. მარინე, 12) წმ. მარიამ მაკედონელი, 13) წმ. ეკატერინე, 14) წმინდა ბარბარეს თხემი და თმა, 15) წმ. ირინე, 16) წმ. ალექსი, კაცი ღვთისა, 17) წმ. ბასილი კესარიელი, 18) წმ. ტიმოთე მოციქული, 19) წმ. იოანე ოქროპირი, 20) წმ.

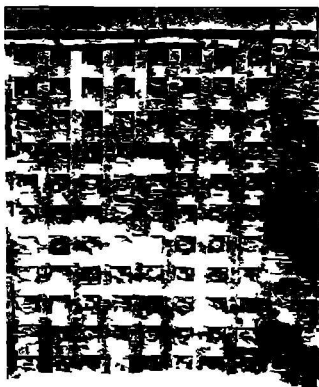
გრიგოლ აკარაკანტელი, 21) ნიკოლოზ მირონ ქალაქელი, 22) წმ. გრიგოლ დიოლოგოსი, 23) წმ. მიქელ კონსტანტინეპოლელი; 24) წმ. გრიგოლ ხანაძე-ლი; 25) წმ. მიქელ პარაგელი; 26) წმ. იაკობ, ძმა უფლისა, 27) წმ. პირველ-მოწამე სტეფანე, 28) წმ. კოსმა და დამიანე, 29) წმ. იაკობ დაჭრილი, 30) წმ. დიდი მეფე კონსტანტინე“. აღნიშნულ სანაწილეზე არსებული მხედრული წარწერით ირკვევა, რომ ქართლის მეფე ვახტანგ V შაჰნავაზის (1658 – 1675) შთამომავლებს იგი 1716 წელს შეუმკიათ და გაუმშენებიათ, ხოლო 1717 წელს კი სვეტიცხოვლის ტაძრისათვის შეუწირაეთ.

XIX საუკუნის დასასრულისათვის სვეტიცხოვლის ტაძრის საკურთხეველში, ტრაპეზზე დასვენებული იყო სანაწილე შემდეგი წარწერით: „შემოგ-წირე სასოსა ჩვენსა სვეტსა ცხოველსა და კეაროსა უფლისასა სახსრად სულისა ჩემისა და ძეთა და ასულთა ჩემთა სადღეგრძელოთ და მოსახსენებლად ღვთისადმი განსვენებულისა კეთილ-მორწმუნის საქართველოს მეფის გიორგის ძის გაბრიელისად, საქართველოს დედოფალმან მარიამ მისხალი ცხრაას ოც-და ცხრა სანაწილე სულ ჩუას (1817) წელსა, ივლისის კ (20) დღესა“.¹⁰ წყაროების არარსებობის გამო, ჩვენთვის უცნობია, თუ რა წმინდა ნაწილები ინახებოდა სანაწილეში, მაგრამ მასზე არსებული წარწერით ირკვევა, რომ სანაწილე სვეტიცხოვლის ტაძრისათვის 1817 წელს შეუწირავს ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის (1798 – 1800) რუსეთში გადასახლებულ ქერივს, მარიამ დედოფალს (1768 – 1850), 1812 წელს გარდაცვლილი შვილის, ჯიბრაილის, იგივე გაბრიელის სულის საოხად. სანაწილე ამჟამად დაკარგულად ითვლება.

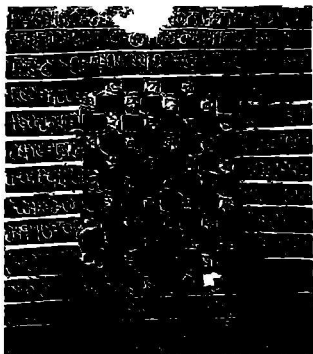
წმინდა ნაწილებით საკამოდ მდიდარი ყოფილა ოთარაშენის (ოთარშენი) წმინდა გიორგის პატარა სალოცავი. აღნიშნულ ტაძარში დაცული იყო იერუსალიმიდან მოტანილი სხვადასხვა წმინდა ნაწილი, რომელთა შორის აღსანიშნავია უფლისა და ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები. 1926 წლის 27 იანვარს ოთარაშენის ეკლესიის სიწმინდეები გადატანილ იქნა ძველი ქართული ხელოვნების მუზეუმში, საიდანაც ისინი შემდგომ მოხვდა ქართული ხელოვნების მუზეუმში. 1991 წლის 19 ივლისს საქართველოს კულტურის სამინისტროს გადაწყვეტილებით ოთარაშენის ეკლესიიდან შემოსული და მუზეუმში დაცული სამოცი დასახელების სიწმინდე საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცა.

ღმინტრი ერმაკოვის ფოტოკოლექციამ შემოგვინახა 1679 წელს როსტომ მეფის (1632 – 1657) თანამეცხედრის მარიამ დედოფლის დაკვეთით შესრულებული ღვთისმშობლის მრავალნაწილიანი ხატი, რომელიც ამჟამად დაკარგულად ითვლება. ხატის ზურგზე არსებულ სანაწილე უჯრებში მოთავსებული ყოფილა სხვადასხვა წმინდა ნაწილები.

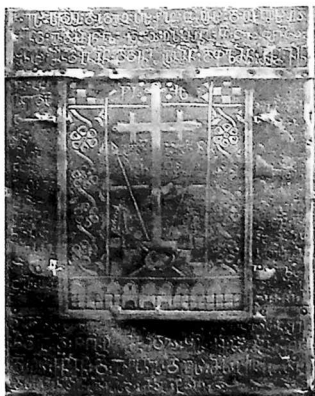
წმინდანაწილებიანი ხატებიდან აღსანიშნავია XVII საუკუნით დათარიღებული შუამთის მონასტრის ღვთისმშობლის ხატი, რომლის ზურგზე მოთავსებულ სანაწილეში სხვადასხვა სიწმინდეა ჩასვენებული. წარწერის არარსებობის გამო, ვერ ხერხდება მათი კუთვნილების დადგენა. აღნიშნული ხატი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის საექსპოზიციო დარბაზში არის გამოფენილი.

სვეტიცხოვლის მრავალნაწილიანი ხატის
ზურგი, წმინდა ნაწილების შესანახი
უჯრებით, XVII ს., დ. ერმაკოვის
ფოტოკოლექციიდან.

შუამთის ღვთისმშობლის ხატის ზურგი
წმინდა ნაწილებით, XVII ს.

მარიამ დედოფლისეული ღვთისმშობლის
ხატის ზურგი წმინდა ნაწილებით, XVII ს.

მრავალნაწილიანი ხატი საქართველოს სხვა ეკლესია-მონასტრებშიც არსებობდა. ასეთი ხატი 1639 – 1640 წლებში სამეგრელოს სამთავროს კარზე მყოფ რუს ელჩებს, მღვდელ პავლე ზახარევსა და დიაკონ ფედოტი ელჩინს უნახავთ ხობის მონასტერში, რომელშიც უამრავი წმინდა ნაწილი იყო ჩასვენებული." ასეთივე ხატის აღწერილობას გვაძლევენ XVII საუკუნის შუა ხანებში იმერეთის სამეფოში მყოფი რუსი ელჩები ალექსი იველევი და ნიკიფორე ტოლოჩანოვი.

წმინდა ნაწილებით შემკული პირი ღვთისას ხატი XVIII საუკუნეში დაცული ყოფილა თბილისის ანჩისხატის ტაძარში. აღნიშნული ხატი რუსეთში ყოფილა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს დომენტი IV-ს (1705 – 1742) საჩუქრად მიუღია მოსკოვში მცხოვრები მეფე არჩილის ქალიშვილ დარეჯანისაგან. შემორჩენილი აღწერილობის მიხედვით, ხატის უკანა ზურგის ფირფიტა – ფიცარი მოძრავი იყო. ერთმანეთისაგან გამოყოფილ უჯრებში ინახებოდა წმინდა ნაწილები: ღვთისმშობლის თმა, ძელი ჭეშმარიტის ნაწილი, წმინდა თეოდორე ტირონის ძვალი, წმინდა აბიბოსის ძვალი და ქრისტეს საფლავის ქვა, წმინდა ნიკოლოზის ძვალი, წმინდა ხარლამპის და წმინდა კეირიკე განწირებულის ძვალი, წმინდა შიო მღვიმელის ძვალი, წმინდა იოანე მანგლელის ძვალი, ქრისტეს პინაკის ნატეხი და სხვა.¹²

დღემდე შემორჩენილია წმინდა ნაწილებით შემკული, XVIII საუკუნით დათარიღებული წმინდა ნინოს ხატი, რომელიც მცხეთის სამთავროს ღვთათა მონასტერში, საკურთხეველის მარცხენა მხარეს ასვენია. ხატზე არსებული წარწერით ირკვევა, რომ აღნიშნული სიწმინდე წმინდა ნაწილებთან ერთად 1870 წელს მცხეთის სამთავროს მონასტრისათვის შეუწირავს ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის პეტერბურგში მცხოვრებ შვილიშვილის შვილს იოანე გრიგოლის ძეს. ხატის ქვემო კუთხეში ორრიგად განლაგებულ მცირე სანაწილეებში მოთავსებულია: წმ. ფილიმონის, წმ. სტეფანეს, წმ. გიორგის, წმ. სვიმეონის, წმ. შუშანიკის, წმ. ტრიფონის, წმ. კოზმასა და დამიანეს, წმ. ხარიტონის, წმ. ბარბარეს, წმ. ესტატეს, წმ. ნიკოლოზის, წმ. გრიგოლის, წმ. ქეთევანის, წმ. ანტონის, წმ. ხარლამპის, წმ. თეოდორიტეს და წმ. ფოტის წმ. ნაწილები.

მრავალნაწილიანი ხატებიდან აგრეთვე აღსანიშნავია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული წმ. სტეფანე პირველმოწამის ვერცხლის ხატი, რომელიც ერთ დროს, VI საუკუნეში აშენებული ურბნისის ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენდა. აღნიშნული ხატი ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ს ჯანიშინობის დროს, 1707 წელს მოუჭედია და შეუშკია ვერცხლითა და მინანქრით. ხატში მოთავსებულია სხვადასხვა წმინდანის 33 წმინდა ნაწილი. სიწმინდეების შუა ნაწილში განთავსებულია უდიდესი სიწმინდე – ძელი ჭეშმარიტი. ხატის ზურგის მხედრული წარწერით ირკვევა, თუ რომელი წმინდა ნაწილებია ჩასვენებული სანაწილეში. წარწერით დასტურდება, რომ წმინდა სტეფანე პირველმოწამის ხატის სანაწილეში განთავსებულია ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თმა, იოანე ნათლისმცემლის, სტეფანე პირველმოწამის, მათე მახარებლის, ლუკას, იოანე ოქროპირის, გრიგოლ ღვთისმეტყველის, წმ. ეგნატეს, წმ. პროკლეს, იაკობ დაჭრილის, ბიქტორის, კიპრიანეს,

წმ. ნინოს მრავალწილიანი ხატი, XVIII ს., მცხეთა, სამთავროს
დედათა მონასტერი.

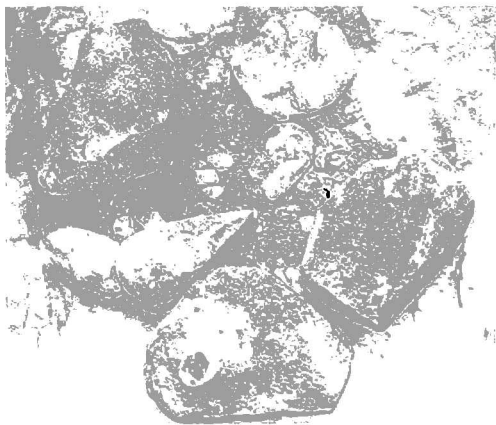
კოზმას, ქრისტეფორე ძლიერის, სტეფანე ახალის, დომენტის, კლემენტი რომ-
თა პაპის, თეოდორე სტრატელატის, წმ. ნიკიტას, წმ. პარასკევას, წმ. მარინეს,
წმ. ელიას, წმ. ანასტასიას, წმ. სერგის, სვეტი ცხოვლის ხის ნაწილები.
დარწმენილ ხუთ წმინდა ნაწილს წარწერა არა აქვს, რის გამოც ვერ ხერხდუ-
ბა მათი ვინაობის დადგენა.

საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა დიდ ნაწილს წყნარად არ მოუღწე-
ვია. მათი ერთი ნაწილი კარეშე მტრების თავდასხმების დროს განადგურ-
და. ზოგიერთი სიწმინდე კი სასუქრის სახით უცხოეთში გადაიღო. ყველაზე
მეტე სიწმინდე რუსეთში იქნა გატანილი. ცნობილია, რომ XVII საუკუნის 20-
იან წლებში მეფე თეიმურაზ I-ის ელჩმა, მთავარეპისკოპოსმა თეოდოსიმ
რუსეთის ხელისუფლებას სასუქრად გადასცა ოქროს ჯვარი, რომელშიც
ცხოველმყოფელი ჯვრის ნაწილებიც იყო შერეული. აღნიშნულ ჯვარში
აგრეთვე ჩასვენებული იყო სხვა წმინდა ნაწილები: ღვთისმშობლის სამოს-
ლის მცირე ნაწილი, იოანე ოქროპირის ნაწილები, იოანე წინასწარმეტყველის
თმა, წმინდა პლაკიდოს ნაწილები, წმ. გიორგის ნაწილები, წმინდა პირველ-
მოწამე სტეფანე ღიაკონის ნაწილი, წმ. თეოდორე სტრატელატის ნაწილები,
უფლის საფლავიდან ნამოტანილი ქვა და ქვა იმ მთიდან, სადაც უფალი 40
დღის განმავლობაში მარხულობდა და სხვა.¹³ XVIII საუკუნის ბოლოს სხვა
გზითაც გაიტანეს საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეები რუსეთში. არნილ
მეფის ელჩმა, არქიმანდრიტმა გაბრიელმა რუსეთის ხელისუფლებას სასუ-
ქრად გადასცა „... Моши Иоанна Предчета в серебрянном ковчеге. Да моши же
святых по подписи на древней деревянной цке, в которой же моши лежат порознь:
Ефстафия Плакиды, Амвросия, Андрея, Артемя, Симеона, Лопина, Саввы, Дамяна,
Февронии, Иллариона, Дионисия, Клима, Романа, Василия, Михаила, Космы, Дмитрия.

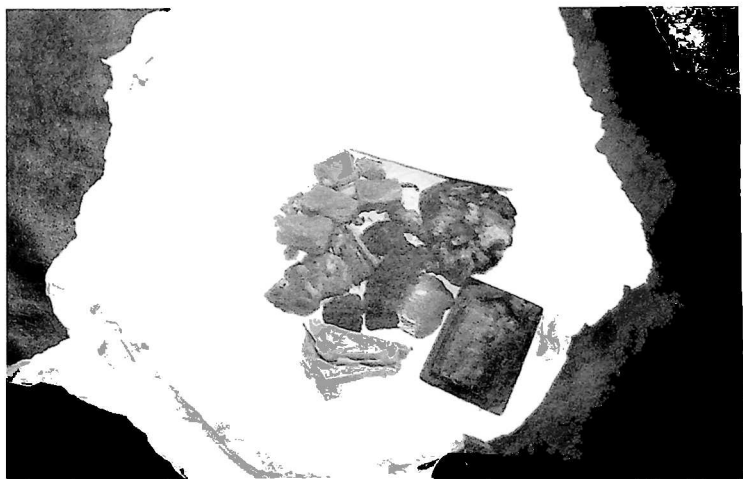
Да в той деревянной цке моши же 15 святых, над которыми подписи“.¹⁴

რუსეთში ქართული სიწმინდეების გატანა განსაკუთრებით XVIII საუკუნიდან
გახშირდა, როდესაც საქართველოდან წასულმა მეფე არსილმა და ეახტანგ VI -
მ მოსკოვში ქართული კოლონია დააფუძნეს. მათი შთამომავლების ოჯახებში
ბევრი წმინდა ნაწილი ინახებოდა.

საქართველოში დარწმენილი მრავალი სიწმინდე ბოლშევიკურ რევომს შეე-
წირა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ აქტიური შეტევა დაიწყო ეკლესი-
ის წინააღმდეგ. ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები
კეტავდნენ ეკლესიებს, შეურაცხყოფდნენ სასულიერო პირებს. საბჭოთა ხე-
ლისუფლების აქტივობებს ანტირელიგიურ მიტინგებზე შეკრებილი ხალხ-
ის წინაშე გამოჰქონდათ ეკლესიის სიწმინდეები და მათ თვალწინ ანად-
გურებდნენ. ასეთ ანტირელიგიურ გამოსვლებს ბევრი საეკლესიო სიწმინდე
შეეწირა. გადარწმენილმა წმინდა ნაწილებმა კი ბინა მუზეუმებში დაიდო,
მაგრამ მათი მოძიება ამჟამადაც გაძნელებულია იმის გამო, რომ ისინი
საინვენტარო წიგნში სულ სხვა დასახელებით არის შესული. მუზეუმში
დაცულ წმინდა ნაწილთა მოსაძიებლად აუცილებელია ეკლესია-მონასტრე-
ბიდან შესული საეკლესიო ნივთების ხელახალი გადასინჯვა. სამწუხაროდ,
დღესდღეობით მუზეუმებში შექმნილი ვითარება ამის საშუალებას არ იძლ-
ევს. უკანასკნელ პერიოდში მხოლოდ ორიოდე მუზეუმში შემთხვევით იქნა

უცნობი სიწმინდეები, წმ. სამების საკათედრო
ტაძარი, თბილისი

გამოვლენილი წმინდა ნაწილები.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში წმინდა ნაწილების ერთი ნაწილი საქართველოს საპატრიარქოში განთავსდა, მცირე ნაწილი კი მოქმედ ტაძრებში იყო დასვენებული. 1978 წელს საქართველოს საპატრიარქოში გაჩენილი ხანძრის შედეგად ძლიერ დაზიანდა სიწმინდეების ერთი ნაწილი, განადგურდა მათზე არსებული წარწერები. დაზიანებული წმინდა ნაწილები ამჟამად უცნობი სიწმინდეების სახელითაა ცნობილი, რადგან ვერ ხერხდება მათი ვინაობის დადგენა.

საბჭოთა რეჟიმის დამხობის შემდეგ ახლადგახსნილ ეკლესია-მონასტრებში იმატა წმინდა ნაწილების რაოდენობამ. სიწმინდეთა სიუხვით ამჟამად განსაკუთრებით გამოირჩევა თბილისის წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, რომელშიც უცნობ სიწმინდეებთან ერთად დაცულია წმ. ანდრია პირველწოდებულის, წმ. გიორგის, წმ. პანტელეიმონის, წმ. ევგენიას, წმ. ბენიამინის, წმ. სერაფიმე საროველის, წმ. თევდორეს, წმ. ორმოცი სებასტიელი მოწამის და სხვათა წმინდა ნაწილები. წმინდა სამების ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენს აგრეთვე VI საუკუნეში დაეთა გარეჯელის მიერ იერუსალიმიდან მოტანილი მადლის ქვა, ექვთიმე ათონელის მიერ დარგული ხის ნაჭერი, მიწა გეტსიმანიის ბაღიდან, ქვა გოლგოთიდან, გეტსიმანიის ბაღიდან ჩამოტანილი მაცხოვრის დროინდელი ზეთისხილის ხის ნაწილი, ქვა მაცხოვრის საყრობილედან და სხვა.

წინამდებარე ნაშრომი ძირითადად წერილობით ისტორიულ წყაროებს ეყრდნობა. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს XVII – XIX საუკუნეებით დათარიღებული რუსული წყაროები. საქართველოში დიპლომატიური მისიით მოვლინებულ რუს ელჩებს თან ახლდნენ სასულიერო პირები, რომელთა მიზანი იყო საქართველოს ეკლესიაში არსებული წმინდა ნაწილების მოძიება, მათ შესახებ დაწერილებითი ცნობების შეგროვება და, თუ საშუალება მიეცემოდათ, მათი რუსეთში გატანა. რუსული წერილობითი წყაროებიდან ყურადღებას იმსახურებს 1639 – 1640 წლებში დიაკონ ფედოტი ელჩინისა და მღვდელ პავლე ზახარევის ელჩობა სამეგრელოს სამთავროში. მათ საქართველოში გამომგზავრებისას რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებისაგან პირდაპირი მითითება ჰქონდათ, რომ დაწერილებითი ცნობები მოეპოვებინათ სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე დაცული სიწმინდეების შესახებ.¹⁵ რუსმა ელჩებმა პირნათლად შეასრულეს რუსეთის ხელისუფალთა დავალება. მთავრობისადმი წარდგენილ მოხსენებაში ისინი საინტერესო ცნობებს იძლევიან სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე არსებულ ეკლესია-მონასტრებში დაცული სიწმინდეების შესახებ.

რუსული წყაროებიდან აგრეთვე მნიშვნელოვანია ალექსი იველევისა და ნიკიფორე ტოლოჩანოვის მიერ შედგენილი მუხლობრივი აღწერილობა, რომელშიც ასახულია 1650 – 1652 წლებში იმერეთის სამეფოში მათი ელჩობის შედეგები. მათ დაწერილებით აღწერეს დასავლეთ საქართველოში არსებული საეკლესიო სიწმინდეები. ყურადღებას იმსახურებს აგრეთვე ანტიოქიის პატრიარქის, მაკარიოსისა და მისი შვილის პავლე ალექსოვლის მიერ შესრულებული რუსულ ენაზე არსებული აღწერილობა, სადაც საქართველოს სიწმინდეთა აღწერას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი.¹⁶ ჩვენთვის საინ-

ტერესო საკითხთან დაკავშირებით ღირებულ ცნობებს შეიცავს XVII-XIX საუკუნეებში საქართველოში ჩყოფი რუსი მოგზაურების თუ სასულიერო პირების ჩანაწერები. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია ვასილ გაგარას, არსენ სუხანოვის, ა. მურავიოვის და სხვათა ნაშრომები.¹⁷

საქართველოს ეკლესიის წმინდა ნაწილთა შესახებ ძვირფასი მასალებია დაცული XIV – XVIII საუკუნეების ევროპულ წერილობით წყაროებში. ამ მხრივ ფასდაუდებელია საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერების: დონ კრისტოფორო დე კასტელის, არქანჯელო ლამბერტის, ძამპის, ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის და სხვათა შრომები.

ცალკე აღნიშნის ღირსია ქართული წერილობითი წყაროები, რომელთა ძირითადი ნაწილი გამოქვეყნებულია. გარდა ამისა, შრომაში გამოყენებულია საქართველოს სიძველეთსაცავებში ჩვენს მიერ მოძიებული დღემდე უცნობი წერილობითი მასალები.

ნაშრომში აგრეთვე გათვალისწინებულია სხვადასხვა ავტორთა კვლევების შედეგები – მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით. პირველ რიგში აღსანიშნავია, XIX საუკუნის ცნობილი საეკლესიო მკვლევარის პ. იოსელიანის ნაშრომები, რომლის ძირითადი ნაწილი რუსულ ენაზეა გამოქვეყნებული. უნდა აღინიშნოს, რომ პ. იოსელიანის მიერ მოწოდებულ ცნობებს საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა შესახებ დღეს წყაროს მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან, როდესაც იგი მოღვაწეობდა, ბევრი სიწმინდე მკვლევარისათვის ხელმისაწვდომი იყო, დღეს კი ისინი დაკარგულად ითვლება. საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეების შესწავლას დიდი ამაგი დასდო XIX საუკუნის ფრანგმა ქართველოლოგმა, მარი ფელისიტე ბროსემ და ქართველმა ისტორიკოსმა, დიმიტრი ბაქრაძემ († 1890). ცალკე აღნიშნის ღირსია რამდენიმე წლის წინ საქართველოს ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხული ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლი, რომელმაც XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის პირველ ოცეულში ჩატარებული ექსპედიციების დროს უპატრონოდ მიტოვებულ ეკლესია-მონასტრებში აღწერა უამრავი საეკლესიო სიწმინდე და მათ შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესწავლაში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვნით ქართველ ხელოვნებათმცოდნეებსაც.

უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა შესახებ გამოქვეყნდა ძალზე საინტერესო ნაშრომები. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს ე. მამისთვალიშვილის, დ. ნინიძის, ფ. სიხარულიძის, მ. კეზევაძის, ა. სიჭინავას, ლ. ბერაიას, გ. კალანდიას, გ. ტყეშელაშვილის და სხვათა გამოკვლევები.

ზემოთ წარმოდგენილი წყაროებისა და შესაბამისი ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე შევეცადეთ, შეგვესწავლა საქართველოს ეკლესიის კუთვნილი ზოგიერთი წმინდა ნაწილის ისტორია. წარმოდგენილ ნაშრომს აღნიშნული საკითხის სრული გაშუქების პრეტენზია არ აქვს. ალბათ, მომავალში, საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა შესახებ სხვა შრომებიც დაიწერება.¹⁸

დასასრულ, ავტორი მკითხველის ყველა სამართლიან კრიტიკულ შენიშვნას მადლიერებით მიიღებს. უნებლიე შეცდომებისთვის კი შენდობას ვთხოვთ.

ძველი აღთქმის სიწმინდე – წმინდა ელიას ხალენი საქართველოში

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ფლობს ძველი აღთქმის ერთ-ერთ უდიდეს სიწმინდეს – ელიას ხალენს (წმინდა ელიას მოსასხამს), რომელიც ჩვენში ქრისტეს შობამდე მოუტანიათ იერუსალიმიდან დევნილ ებრაელებს. რომელ საუკუნეში და რა ვითარებაში მოხდა საქართველოში ელიას ხალენი. ჩვენთვის უცნობია, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იერუსალიმიდან დევნილი ებრაელები საგანგებოდ ასაიდუმლოებდნენ და დიდი სიფრთხილით კეთებოდნენ ძველი აღთქმის სიწმინდეებს, რათა ისინი უცხოტომელებს არ წაეხილათ. დევნილობის დროს ებრაელები ასეთ სიწმინდეებს გასაიდუმლოებულ ვითარებაში ინახავდნენ.

ელია (ებრაულად ნიშნავს „უფალი არის ღმერთი“), ძველი აღთქმის ერთ-ერთი წინასწარმეტყველი, ქრისტეს შობამდე ცხრაასზე მეტი წლის წინ ღვეტიელთა ტომიდან გამოსული იმავე ილია თეზბიტელია. იგი პატარაობიდანვე ეხიარა ღვთის მცნებას, უდაბნოში განმარტოვდა, მუდმივად ღოცულობდა და მარხვას მკაცრად იცავდა. ელია წინასწარმეტყველის დროს ისრაელს მართავდა მეფე აქაბი, რომელიც უფლის საწინააღმდეგოდ იქცეოდა და თავისი წარმართი მეუღლის, იეზაბელის მითითებით თავის ქვეყანაში უფლის ნაცვლად წვიმის წარმართული ღვთაების – ბაალის კერპების თაყვანისცემას აერცვლებდა. მეფე აქაბის ხელშეწყობით წარმართი დედოფალი იეზაბელი ფიზიკურად უსწორდებოდა უფლის თაყვანისცემელებს. უფლის ნებით მეფე აქაბის წინაშე წარმდგარმა წინასწარმეტყველმა ელიამ აცნობა ღვთის ნება: „ეფიცავ უფალს, ისრაელის ღმერთს, რომლის წინაშე ვდგევარ, რომ არ იქნება ამ წლებში ცვარი და წვიმა თუ არა ჩემს სიტყვაზეო“ (3 მეფეთა, 17,1). ასეთი მკაცრი სასჯელით წმ. ელია წინასწარმეტყველს სურდა, კერპთაყვანისცემაზე მოქცეული ებრაელი ხალხი ჭეშმარიტი რწმენისაკენ მოებრუნებინა, ამასთან, უნდა ეჩვენებინა, რომ წვიმის ღმერთად მინეული ბაალი სრულიად უმწეო იყო და ქვეყანას წვიმას ვერ მოუვლენდა. უფლის სურვილით ელია წინასწარმეტყველი მდინარე იორდანეს მახლობლად მდებარე ქორათის მთებში დაიშალა. ღვთის განგებით ქვეყანაში ძლიერი გვალვა დაიწყო, დაშრა მდინარეები, რასაც საშინელი შიმშილობა მოჰყვა. ხევში საიდუმლოდ განმარტოებულ ელიას უფლის ნებით ყორნები დილა-საღამოს საკვებს უსიდავდნენ, სასმელ წყალს კი იქვე ხევიდან იღებდა. ხანგრძლივი გვალვის გამო ხევის წყალიც დაშრა. უფლის მითითებით, ელია წინასწარმეტყველი სიდონის მახლობლად, სოფელ სარეფთაში ერთ ქვრივ ქალს შეეკედლა, რომელსაც ელიას იქ ყოფნის დროს სასწაულებრივად არ ელეოდა ზეთი და ფქვილი. უფლის განგებით ელიამ სიცოცხლე დაუბრუნა მძიმე სენით გარდაცვლილ ქვრივის პატარა ვაჟს (3 მეფეთა, 17,22).

სამწლიანი გვალვის შემდეგ შიმშილობამ მოსახლეობა უკიდურეს მდგო-

მარეობაში ჩააგდო. უფლის სურვილით ელია წინასწარმეტყველი წარსდება მეფე აქაბის წინაშე. განრისხებულმა მეფემ ელიას უთხრა: „ეს შენ ხარ, ისრაელის მოხრებელი“, ელიამ ამხილა ამპარტავანი მეფე: „შენ და მამაშენის სახლმა ააოხრეთ ისრაელი, რომ დაივიწყეთ უფლის მცნებანი და ბაალების გზაზე წახვედით“ (3 მეფეთა, 18, 19). ისრაელის ხალხის (ერუერმენის სამხილებლად და ღვთის ნების სანეწეებლად ელიას თანხმობით მეფე აქაბმა ქარმელის მთაზე შეკრიბა ისრაელის მოსახლეობა. შეკრებილ ხალხს ელიამ მიმართა: „როდემდის უნდა კოჭლობდეთ ორივე ფეხით? თუ უფალია ღმერთი, გასყევით მას, თუ ბაალია, მას გასყევით“ (3 მეფეთა, 17, 22). კარმელის მთაზე შეკრებილ 800 ქურუმს ელიამ შესთავაზა, თანაბარ პირობებში, სამსხვერპლოზე (ვეცხლის დაუნთებლად შეეწირათ მსხვერპლი თავიანთი ღმერთებისათვის. სამსხვერპლოს გარშემო დიდიდან საღამომდე ამაოდ დარბოდნენ ქურუმები და ბაალის კერას (ვეცხლის მოვლინებას ევედრებოდნენ. მათ საპირისპიროდ, წმინდა ელიამ ქარმელის მთაზე აღადგინა 12 ქვისაგან აგებული ძველი სამსხვერპლო, რაც სიმბოლურად ხალხის ღმერთთან დადებული აღთქმის აღდგენას ნიშნავდა. ელიამ ჭეშმარიტ ღმერთს ლოცვით მიმართა. ლოცვის პასუხად ზეციდან სასწაულებრივად გარდამოხდა (ვეცხლი, რომელმაც შეშასა და მსხვერპლთან ერთად სამსხვერპლო ქვაბიც დაწვა. გაოცებულმა ხალხმა ჭეშმარიტი ღმერთი აღიარა (3 მეფეთა, 18, 39). ხალხის დამაკცევარი ქურუმები კიშონის ხევში ელიას მითითებით ამოხოცეს. ელია წინასწარმეტყველის ლოცვით უფალმა შიმშილით დაუძლურებულ ისრაელის ხალხს წვიმა მოუვლინა და სიკვდილისაგან იხსნა ისინი. მეფე აქაბმაც ადიდა ღმერთი და შეინანა თავისი ურჯულოება, მაგრამ მეფის სინანული ხანმოკლე აღმოჩნდა. ქერუმთა დახოცვით განრისხებულმა დედოფალმა გადაწყვიტა, ელია სიკვდილით დაესაჯა. დევნილი ელია სინას უდაბნოს გავლით ქორების მთებში, ერთ გამოქვაბულში დაიმაღა. უფალმა ელია გამოქვაბულიდან გამოიყვანა, დააყენა მაღალ მთაზე და აცნობა, რომ, მიუხედავად დიდი დევნისა, ღმერთი ყოველთვის ინახავს თავის ერში ერთ-ერთ მირღვერებს. გაირკვა, რომ წმ. ელიას გარდა ისრაელში 7 ათასი კაცი ყოფილა ღვთის ერთგული. უფლის ნებით ელია უკან უნდა დაბრუნებულიყო. მანვე ღვთისგან მიიღო ბრძანება, რომ მოეპებნა ენნე ელისე (ებრაულად ნიშნავს „ღმერთი არის ხსნა“ ან „ღმერთი იხსნის“), მორთი ეცხო მისთვის და იგი წინასწარმეტყველად დაედგინა. ელიამ უფლის ნება აღასრულა და ისრაელის ხალხში მოეპენა ელისე, რომელმაც მისი აღსრულების შემდეგ წინასწარმეტყველების ტვირთი იკისრა. ელია კი უფლის სურვილით (ვეცხლოვანი ეტლით აყვანილ იქნა ზეცად. საეკლესიო გადმოცემით, მეორედ მოსვლის წინ ელია წინასწარმეტყველი ანტიქრისტეს სამხილებლად ენოქთან ერთად უნდა მოვიდეს და ხორციელი სიკვდილიც დაითმინოს.

ძველი აღთქმის მიხედვით, (ვეცხლოვანი ეტლით 'ზეცად' ამაღლების დროს ელიამ თავისი მოსახლამი, ანუ ხალენი მიწაზე ჩამოაგდო, რომელიც ღვთის ნებით ელისე წინასწარმეტყველის კუთვნილება გახდა. ელისეს შემდეგ თუ რა ბედი ეწია ელიას მოსახლამს, ამის შესახებ ძველ აღთქმაში არაერთად ცნობა არ მოგვეპოვება. სამაგიეროდ, ქართული წყაროები მცირე, მაგრამ

საინტერესო მასალებს გვაწვდიან მისი ადგილსამყოფლის შესახებ. უფლის ევართისაგან განსხვავებით, ელიას ხალენის მცხეთაში მოხვედრის ისტორია ჩვენთვის უცნობია. ქართული წერილობითი წყაროები ამის შესახებ ცნობებს არ გვაძლევენ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საუკუნეების მანძილზე ელიას ხალენს მცხეთაში მცხოვრები ქართველი ებრაელები, ქართული წყაროების ცნობით, „სამარხოში“* საიდუმლოდ ინახავდნენ.

მხოლოდ IV საუკუნეში, წმინდა ნინოს ქართლში მოსვლის დროს გაამხილეს ქართველმა ებრაელებმა თავიანთი საიდუმლო, რომლის შესახებ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში არაფერს ამბობდნენ. IV საუკუნეში მოღვაწე ქართველი ებრაელის, მღვდელ აბაბათარის ასული სიღონია, თავისი წინაპრების ნაანდერძებს ნაწილობრივ ააშკარავებს და აღიარებს, რომ ელიას ხალენი მცხეთაშია დაფლული. მისი განმარტებით, „არს სხუადცა ძალთა შემოსილი მრჩობლი იგიცა, ხალენი ელიაისი ამას ქალაქსა შინა“.³ მაგრამ თუ რა ვითარებაში და როდის იქნა შემოსვენებული ძველი აღთქმის ეს სიწმინდე, ამის შესახებ ქართული წერილობითი წყაროები არაფერს ამბობენ. ქართველი ებრაელები არ მიუთითებენ მცხეთაში ელიას ხალენის განსასვენებელ ადგილსაც. მართალია, ქართულ წყაროში ერთგან ნახსენებია, რომ იგი ინახება საკურთხეველის „ქვათა შინა უღპოლეველოდ ვიდრე ჟამადმდე მისა“, მაგრამ იქვე აღნიშნულია, რომ მისი გამოჩინების დრო ჯერ არ დამდგარა.⁴ „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ელიას ხალენის განსასვენებელი „იაკობის ადგილთან“ არის შედარებული: „მას ზედა არს ადგილი იგი, ვითარცა ადგილი იაკობისი კიბედ ხილული და ზეცად აღწევნული ამიერიტგან და უკუნისამდე, დიდება და ქება მოუკლებელ“.⁵ აღნიშნული შედარება ელიას ხალენის „სამარხო“ ადგილს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

ქართულ წერილობით წყაროებში, მართალია, არაა აღნიშნული, ვის მიერ და რომელ საუკუნეებში მოხდა ელიას ხალენი საქართველოში, მაგრამ საეკლესიო ტრადიციით მიჩნეულია, რომ იგი მცხეთაში ქრისტეს შობამდე იერუსალიმიდან დევნილმა ებრაელებმა შემოიტანეს. იერუსალიმიდან საქართველოში ქრისტეს შობამდე დევნილ ებრაელთა რამდენიმე ნაკადი შემოვიდა. ქართული წყაროებით, ებრაელთა პირველი ნაკადი მცხეთაში ძველი წელთაღრიცხვით 586 წლის ახლოს უნდა მომხდარიყო, როცა ნაბუქოდონოსორმა იუდეის სამეფო ააოხრა. მათი მიგრაცია შემდგომ საუკუნეებშიც განმეორდა. ქართულ წყაროებში არ ფიქსირდება, მაგრამ ებრაელების ერთ-ერთი მიგრაციის დროს უნდა მოხვედრილიყო ჩვენში ელიას ხალენი.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით, მცხეთაში, ელიას ხალენის მახლობლად დაფლული ყოფილა ახალი წელთაღრიცხვით პირველი საუკუნის 30-

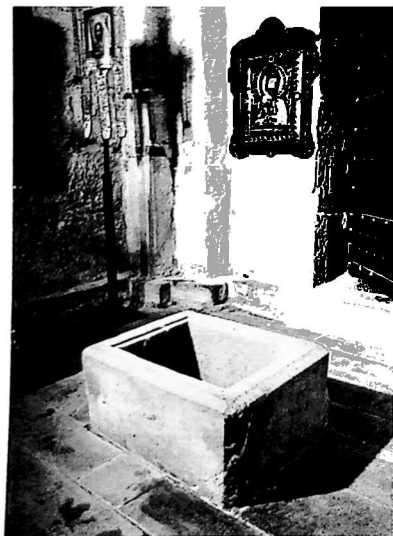
* სამარხო იგივე წმინდა ნაწილების დასაფლველი, დასამარხი ადგილია. ქართული წყაროების ცნობით „სამარხო“ მოთავსებული იყო მცხეთაში, ებრაელთა სალოცავ სახლში – ბაგინში. ბაგინი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს „ღვთის სახლს“, „სალოცავს“. ამ „სამარხოში“ ქართველი ებრაელები საეკლესიო სიწმინდეებთან ერთად ინახავდნენ ხმარებიდან გამოსულ სასულიერო ხასიათის წიგნებს და საეკლესიო ნივთებს.²

იან წლებში ქართველ ებრაელთა მიერ იერუსალიმიდან ჩამოტანილი უფლის კეართი. თავისთავად, ძველი და ახალი აღთქმის ორი უდიდესი სიწმინდის ერთმანეთის მახლობლად განსვენება, გარკვეული საკრალური მნიშვნელობის მატარებელია. ძველი აღთქმა, რომლის სიმბოლური გამოხატულებაც ელიას ხალენია, წინასწარმეტყველებს ახალს, ახალი კი, რომლის სიმბოლოს უფლის კეართი წარმოადგენს, აცხადებს ძველს. მცხეთაში ელიას ხალენისა და უფლის კეართის არსებობა ძველი აღთქმის დასასრულსა და ახალი აღთქმის დასაწყისის მოასწავებს. ამის გარდა, „ელიას ხალენის მცხეთაში არსებობა ელიას მეორედ მოსვლის მინიშნებაა და აქედან გამომდინარე, მის მიერ უფლის მეორედ მოსვლის წინასწარმეტყველების და თვით განკითხვის დღის დადგომის მომასწავებელია“.⁶

დღესაც უცნობია მცხეთაში ელიას ხალენის ზუსტი განსასვენებელი, მაგრამ, თუკი ჭეშმარიტებად მივიჩნევთ ქართული წყაროების ცნობას, რომ ელიას ხალენი და უფლის კეართი ერთმანეთის ახლოს არიან დაფლულნი, მაშინ შეგვიძლია დავასკენათ, რომ ძველი აღთქმის ეს სიწმინდე სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარშია დამარხული. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს აგრეთვე XVIII საუკუნის ისტორიკოსის ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობაც: „ხოლო მირიან (იგულისხმება IV საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ქართლის გამაქრისტიანებელი მეფე მირიანი - ე. ბ.) აღაშენა ეკლესია (სვეტიცხოველი - ე. ბ.) მოციქულის მისი სამოთხესა თვისისა, სადაც არის კეართი უფლისა, რომელი მოიღო ელიოზ და ხალენი ელიასი“.⁷ წერილობით წყაროებთან ერთად ჩვენს მოსაზრებას მხარს უჭერს ზეპირი საეკლესიო ტრადიციაც. ამ გადმოცემის მიხედვით სვეტიცხოვლის ტაძრის საკურთხეველის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე სათავსოში უნდა იყოს განსასვენებული წმინდა ელიას ხალენისა. ეს სათავსო ამჟამად წმინდა ელიას სახელობის ეკლესიად იწოდება, ხოლო ეკლესიის შესასვლელთან საგანგებო ნიშია ამოკვეთილი. აქვე არის წმინდა ნინოს დროინდელი (IV საუკუნე) ელია წინასწარმეტყველის სახელზე ნაკურთხი ჭა, საიდანაც მოსახლეობა იღებდა წყალს და ხმარობდა ოჯახების, ბაღ-ვენახების საკურთხებლად და განსაწმენდელად.

მეორე გადმოცემის მიხედვით, წმინდა ელიას ხალენის განსასვენებელი სვეტიცხოველის ახლოს, დღევანდელი ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიაზე იყო. XIX საუკუნის 30-იან წლებში, რესტავრაციის დროს ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთის მინაშენი და წმინდა ელია წინასწარმეტყველის სახელზე ნაკურთხი მცირე ზომის ეკლესია მოანგრირეს. ამ გადმოცემით, ელიას ხალენი ამჟამად სვეტიცხოველის ტაძრის გარეთ არის დაფლული.⁸

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში წმ. ელია წინასწარმეტყველს განსაკუთრებული ადგილი უკავია, რაც ალბათ იმითაც არის განპირობებული, რომ საქართველოს ეკლესია ფლობს დასახელებული წმინდანის მოსახსიამს. ამ ფაქტორით უნდა იყოს განპირობებული, რომ ქართულ ონომასტიკაში ელია-ილიას სახელი ადრინავე დამკვიდრდა და ეს სახელი ქართულ წერილობით წყაროებში უძველესი დროიდან გვხვდება.⁹

სვეტიცხოვლის საპატრიარქო
ტაძარი, 1010-1029 წწ.

სვეტიცხოველი, წმ. ელია
წინასწარმეტყველის ჭა

საუკუნეების განმავლობაში წმინდა ელია-ილია წინასწარმეტყველისადმი მიძღვნილმა დღესასწაულებმა ხალხური სახე შეიძინა. ამის გამო ელია-ილია წინასწარმეტყველმა ქართულ ხალხურ კალენდარში უპირველესი ადგილი დაიკავა. წმინდა ელია-ილია აპოკრიფულ ლიტერატურაში და ხალხურ ტრადიციებში „ღრუბელთა წინამძღვარია“, რომელიც ცეცხლოვანი ეტლით დაქრის ზეცაში და განაგებს სეტყვას, ელვას, ქუხილს, წვიმას და გვალვას.¹⁰ ქართული ხალხური გადმოცემით ელიას მოსახსიამო ტყაუ-კაბის სახელით არის ცნობილი.

ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, ელია ქართული წარმართული ღვთაებაა, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება. უმჯველია, რომ ადრეული პერიოდიდან ქართულ ხალხურ ტრადიციაში ელია-ილია ძველი აღთქმის გავლენით დამკვიდრდა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ელია-ილია ურწმუნოების გამო ხალხს გვალვით სჯის და ამინდის რეგულირებას ახდენს. ძველი აღთქმის აღნიშნული ფაქტი ქართულ სინამდვილეში ხალხური გახდა და ელია-ილიასადმი მიძღვნილმა დღესასწაულებმა ხალხური ტრადიციული ფორმა შეიძინა, რაც არ იძლევა ისეთი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას, რომ ელია-ილია წარმართულ ღვთაებად მივიჩნიოთ. ელია-ილია წინასწარმეტყველისადმი მიძღვნილ ხალხურ გადმოცემებს კარგად ამჩნევია ძველი აღთქმის კვალი. ზოგიერთი ხალხური გადმოცემით ღრუბელთწინამძღოლი ელია ზეცაში ეტლით დაქრის, რაც იმ ფაქტის რეალური ასახვა არის, რომ იგი ცეცხლოვანი ეტლით ზეცაში ამაღლდა.

ქართულ მკვლევარ-ეთნოლოგთა მიერ უამრავი მასალაა შეკრებილი წმინდა ელიას თაყვანისცემასთან დაკავშირებით. მოპოვებული მასალებით დასტურდება, რომ წმინდა ელიას დღესასწაული ფართოდ ფეხმოკიდებული ყოფილა ქართველ ხალხში. წმინდა ელიას ხალხურ დღესასწაულებთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან XVII საუკუნეში საქართველოში მოღვაწე ევროპელი კათოლიკე მისიონერები: არქანჯელო ლამბერტი, ძამი და სხვები. თავის მხრივ, უძველეს ქართულ წერილობით წყაროებში საინტერესო მასალებია დაცული ელია წინასწარმეტყველთან დაკავშირებით. ამ მხრივ, აღსანიშნავია XI საუკუნის შუა ხანებში ათონის მთაზე მოღვაწე წმინდა მამის, გიორგი მთაწმინდელის „იოანე და ექვთიმე მთაწმინდელის ცხოვრება“, რომლის მიხედვით, ათონის წმინდა მთაზე, დიდი გვალვის გამო, იოანეს მითითებით ექვთიმემ ღამისთევითი ღოცით მიმართა წმინდა ელია წინასწარმეტყველს. წმინდა ელია-ილიამ მლოცველთა თხოვნა შეიწყნარა და სანატრელი წვიმა მოვიდა.¹¹

მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალებით დასტურდება, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გვალვის შემთხვევაში წმინდა ელიასადმი მიძღვნილი დღესასწაულები სხვადასხვა სახით იმართება. მართლმადიდებლური კალენდრით ელიას დღესასწაული აღესრულება ახალი სტილით 2 აგვისტოს. გვალვის დროს წმ. ელიასადმი მიძღვნილ ხალხურ ტრადიციებზე დაფუძნებული რიტუალები სრულდება. წვიმის მოყვანის მიზნით ელიას სახელობაზე ძირითადად იკვებოდა თხა (ციკანი).¹² წმინდა ელიასადმი მიძღვნილ ქართულ ხალხურ ტრადიციებში დიდი ყურადღება ექცევა თხის

ტყავს. საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში თავყვანს სცემდნენ ძელზე დაკიდებულ თხის ტყავს. თხის ტყავის ასეთ საკრალურობას ქართულ სინამდვილეში ზოგიერთი მკვლევარი იმით ხსნის, რომ „... თვით ბიბლიური ილია და მისი კულტმსახურება ისტორიულ საქართველოში მჭიდროდ ყოფილა დაკავშირებული ამ ცხოველთან და შესაძლოა, იგი ელიას გამოვლინებადაც მიაჩნდათ“.³

ზემოთ ნათქვამს ჩვენ დავამატებთ, რომ ხალხური გადმოცემით ელიას ხალენი ტყავ-კაბა იყო. წმ. ელია წინასწარმეტყველის დროს მოსასხამები აქლემის ტყავისაგან მოხადდებოდა, მაგრამ ქართულ წარმოდგენაში ელიას ხალენი, როგორც ჩანს, თხის ტყავად მოიაზრებოდა.

წმინდა ელია-ილია წინასწარმეტყველისადმი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას განაპირობებს ისიც, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მრავლად არსებობს მისი სახელობის ტაძრები. ქართულ სინამდვილეში ელიას სახელობის ტაძრებს ძირითადად აგებდნენ ამადლებულ, მოშიშვლებულ, მთაგორიან ადგილებში, სადაც ჭექა-ქუხილი ხშირი იყო. ქართულ ტოპონიმიაში ხშირია წმინდა ელიას სახელწოდების მთა-გორაკები. ასეთი სახელწოდებისაა დაბა დედოფლისწყაროს შესასვლელში მდებარე გორაკი. თბილისში მახათას მთის გაგრძელება ელიას სახელს ატარებს, სადაც დღეს წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი აშენდა. მახათა, თეიმურაზ ბატონიშვილის განმარტებით, მეხთა მთად იწოდებოდა. ელია კი მის გაგრძელებას იმიტომ ეწოდა, რომ აქ, ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში, წმინდა ელიას სახელობის ტაძარი აუშენებიათ.⁴

უდავოა, რომ მცხეთაში ელიას ხალენის დაფვლამ განაპირობა ბიბლიურ წინასწარმეტყველ ელია-ილიასადმი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული დამოკიდებულება. უჩვეელია, რომ ამავე ფაქტორით არის აგრეთვე გამოწვეული ქართულ ხალხურ სინამდვილეში წმინდა ელია-ილიაზე მრავალი გადმოცემის თუ ლეგენდის არსებობა.

მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში

1. უფლის კვართი საქართველოში

ქართული საეკლესიო ტრადიციის და უძველესი ქართული საისტორიო წყაროების მიხედვით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენს ახალი აღთქმის უდიდესი სიწმინდე – უფლის კვართი.

ქართული წერილობითი წყაროების სხვადასხვა რედაქციები საქართველოში უფლის კვართის შემოსვენების ისტორიას ერთმანეთისაგან ოდნავ განსხვავებული ვერსიით წარმოგვიჩენენ. ამ წყაროებიდან მნიშვნელოვანია ქართველთა განმანათლებლის, წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილი თხზულება – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება – „ქრონიკისა“ და „წმინდა ნინოს ცხოვრებისაგან“. ორივე ტექსტში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ცნობებს უფლის კვართის შესახებ. აღნიშნული თხზულების ხელნაწერმა ოთხი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი რედაქციის სახით მოაღწია ჩვენამდე, რომლებიც სხვადასხვა საუკუნით თარიღდებიან: შატბერდული და ორი სინური ხელნაწერი X საუკუნისაა, ჭელიშური – XII საუკუნის.¹

მართალია, ქართველთა განმანათლებლისადმი მიძღვნილი ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერი ტექსტები სხვადასხვა საუკუნით თარიღდება, მაგრამ უკანასკნელ პერიოდში ჩატარებულმა ტექსტოლოგიურმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ დაწერილი უნდა იყოს არა IX საუკუნეში, როგორც დღემდე იყო მიჩნეული, არამედ წმინდა ნინოს მოღვაწეობის ახლო ხანებში, კერძოდ, IV საუკუნეში. შემდგომ მას სხვადასხვა ეპოქაში გარკვეული რედაქცია უნდა გაეწეო, რასაც ჩვენც ვეთანხმებით.

განსხვავებული ვერსიების მიუხედავად, ყველა ქართული წყარო დაბეჯითებით მიუთითებს, რომ უფლის კვართი მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარშია დაფლული.

უფლის კვართის მცხეთაში ჩამოტანის შესახებ ვრცელი ვერსია მოცემულია XI საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე მემკვიდრის ლეონტი მროველის თხზულებაში, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელი ნაწილია. ლეონტი მროველისეული თხზულება, როგორც თვით ტექსტიდან ჩანს, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვითაა შედგენილი „აეტორისეული პერიფრაზებითა და ინტერპრეტაციებით“.² აქვე დავძენთ, რომ ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნის მოვლენების გადმოცემის დროს, ლეონტი მროველი მათთან მჭიდრო კავშირში, შედარებით ვრცლად გადმოგვცემს უფლის კვართის საქართველოში შემოსვლის ისტორიას. იმავე ისტორიკოსი „ქართლის ცხოვრების“ შემდგომ ნაწილში, რომელიც IV საუკუნეში ქართლის გაქრისტიანებას და წმინდა ნინოს შემოსვლას ეხება, „მოქცევაჲ ქართლისაჲზე“

დაერდნობით. კვლავ იმეორებს კვართის შემოხრანების ისტორიას, იმხანად (ე. ი. IV საუკუნეში) მცხეთაში მოღვაწე ქართველი ებრაელების მონათხრობის მიხედვით. მართალია, ამ მონაცემების შედგენის დროს ლეონტი მროველი „მოქცევაჲს ქართლისაჲს“ (ცნობებით სარგებლობს, მაგრამ განსხვავება მაინც შეინიშნება. კვართის ისტორიას „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით გადმოგვცემს ებრაელთა მღვდელი აბიათარი, „მოქცევაჲში“ კი მთხრობელი მისი ქალიშვილი, სიდონიაა.

წმინდა ნინოს ცხოვრების რედაქციებიდან, რომლებიც მნიშვნელოვან ადგილს უთმობენ უფლის კვართის ამბების აღწერას, აგრეთვე ყურადღებას იმსახურებს XII საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწე არსენ ბერის თხზულება, რომელიც „მოქცევაჲსა“ და ლეონტი მროველის ევრსიების საფუძველზეა შექმნილი – ავტორისეული პერიფრაზებით.¹ აღნიშნვის ღირსია XIII – XVIII საუკუნით დათარიღებული წმინდა ნინოს შესახებ არსებული მეტაფრასული და პერიფრასული რედაქციები, რომლებიც ძირითადად წყნე მიერ შემოთ განხილულ წერილობით წყაროებს ეყრდნობა და ისინი წყნეთის საინტერესო საკითხზე რაიმე ახალ ცნობებს არ გვაძლევენ.

ქართული წერილობითი წყაროების გარდა, უფლის კვართმა თავისებური ასახვა პოვა. პაგიოგრაფიულ (მაგალითად, X საუკუნის ქართველი პაგიოგრაფის – გიორგი მერწულეს „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“) და ლიტურგიკულ ძეგლებში, პერალდიკურ მასალებში და ქართულ ქრისტიანულ ხელოვნებაში.

ქართულ წერილობით წყაროებთან ერთად სოგიერთი უცხოური წერილობითი დოკუმენტი მცირე, მაგრამ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის საქართველოში უფლის კვართისა და სხვა სიწმინდეების არსებობის შესახებ. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერების: დონ ქრისტოფორო დე კასტელის, არქანჯელო ლამბერტის, ძამპის და სხვთა ცნობები. ისინი, როგორც ჩანს, ადგილობრივ მოსახლეობაში შეკრებილი გადმოცემების საფუძველზე, რომის პაპისადმი გაგზავნილ მოხსენებებში თუ თავიანთ ნაშრომებში, ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ საქართველოში ინახებოდა ქრისტიანული სამყაროს უდიდესი სიწმინდე – უფლის კვართი. თუმცა, აღნიშნავენ, რომ მათ იგი თვალთ არ უნახავთ. სოგიერთი კათოლიკე მისიონერის ცნობა ამ საკითხთან დაკავშირებით არასაიმედოა. დონ ქრისტოფორო დე კასტელი სამეგრელოს სიძველეების აღწერისას აღნიშნავს, რომ ხობის მონასტერში ღვთისმშობლის კვართთან ერთად დაცული ყოფილა უფლის კვართი,² რაც, რა თქმა უნდა, უზუსტობაა.

უცხოური წერილობითი წყაროებიდან უფლის კვართის შესახებ ყურადღებას იმსახურებს სირიულ-სომხური წყაროები, რომლის შესწავლას და გამოქვეყნებას დიდი ამაგი დასდო ნიკო მარმა.³ აღნიშნული წყაროები, რომლებიც ძირითადად ლეგენდებისა და გადმოცემების საფუძველზეა შექმნილი, არავითარ ცნობებს არ შეიცავენ უფლის კვართის საქართველოში დაფუძლის შესახებ. სირიულ და სომხურ ევრსიებში, რომლებიც XI – XII საუკუნის რედაქციებითაა ცნობილი, მოთხრობილია, თუ როგორ და რა გზით გახდა იგი მაცხოვრის კუთვნილება ჯვარცმამდე.⁴ შემოთ დასახელებული

სომხური ვერსიისათვის, მართალია, უცნობია უფლის ეკართის მცხეთაში დაფლვის ამბავი, მაგრამ მერმინდელი, კერძოდ, XVII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი არაქელ დაერიუეცი აღნიშნავს, რომ ერთ დროს ეკართის განსასვენებელი საქართველოში იყო, ამჟამად კი იგი ისპაჰანში ინახებო.⁷

საქართველოში უფლის ეკართის არსებობის შესახებ საინტერესო მასალებია დაცული XVI – XVII საუკუნის რუსულ წყაროებში. უპეღელის რუსული წყარო, რომელშიც საუბარია მცხეთაში ეკართის დაფლვის შესახებ, თარიღდება 1512 წლით.⁸ აღნიშნულ მატიაზეში ეკართის საქართველოში ჩამოტანის ისტორია ცალკე გამოყოფილი კი არა არის, არამედ იგი წმინდა ნინოს მოღვაწეობის კონტექსტშია განხილული. XVII საუკუნის რუსულ წყაროებში უფლის ეკართის შესახებ ხაზგასმითაა მითითებული, რომ იგი ადრე საქართველოს კუთვნილება იყო, მაგრამ ამავე წყაროების ცნობით XVII საუკუნიდან ეკართი მცხეთიდან გაუტანიათ.

უცხოური და ქართული წყაროების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ჩვენ შეეცდებით, ობიექტურად წარმოვანინოთ უფლის ეკართის ისტორია.

ქართულ წერილობით წყაროებში საქართველოში უფლის ეკართის შემოსვლისა და მისი დაფლვის შესახებ არსებული ცნობები ძირითადად IV საუკუნის პირველ მეოთხედში მცხეთაში მოღვაწე ქართველი ებრაელების ანუ „სურიათი ქართველთა“, შემდგომ კი „სურია ყოფილ“ ქრისტიანთა მონათხრობის საფუძველზეა შექმნილი. აღნიშნულ ფაქტს თითქმის ყველა ქართული წყარო ხაზგასმით იმეორებს. განსხვავება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მხოლოდ იმაში გამოიხატება, რომ სოგიერთ წყაროში ეკართის შესახებ ებრაელთა მღვდელი აბიათარი მოგვითხრობს, სოგში კი მისი ქალიშვილი - სიდონია. თავის მხრივ, IV საუკუნეში, მცხეთაში მოღვაწე ქართველმა ებრაელებმა, პირველი საუკუნის 30-იან წლებში უფლის ეკართის საქართველოში შემობრძანების შესახებ არსებული დეტალები იცოდნენ თავიანთი წინაპრებისაგან ნაანდერძევი წერილობითი წყაროებით და ზეპირი გადმოცემებით. ამის შესახებ „ქართლის ცხოვრების“ ლეონტი მროველისეულ მონათხრობში ხაზგასმითაა აღნიშნული: „მე, აბიათარ, მოგითხრობ თქვენ თხრობასა მას, რომელი მეუწეა და ყურითა ჩემითა ვისმინე მამისა და დედისა ჩემისაგან და რომელი წიგნთაგანცა უწყო.“⁹ იმავეს იმეორებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ აბიათარის შვილი სიდონია.¹⁰

მართალია, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, პირველი საუკუნის 30-იან წლებში იერუსალიმიდან მცხეთელი ქართველი ებრაელების მიერ უფლის ეკართის საქართველოში შემოსვენება და სიდონიასთან ერთად მისი დამარხვა, გასაიდუმლოებულ ვითარებაში არ მომხდარა, მაგრამ, ღვთის ნებით, იგი მაღე დაეწეებას მიეცა. უკვე IV საუკუნეში მცხეთაში, არათუ მისი დაკრძალვის ადგილი, არამედ მისი შემოსვენების შესახებ არაფერი არაფერი იცოდა. ქრისტიანობის ამ უდიდესი სიწმინდის ჩამომტანის, ელიოზ მცხეთელის შთამომავლობა, წინაპართაგან მემკვიდრეობით საიდუმლოდ ინახავდა მის შესახებ არსებულ ზეპირ თუ წერილობით ცნობებს. როგორც ჩანს, ერთი მხრივ, ისინი ასეთი დუმილით ღვთის ნებას ასრულებდნენ, რომ ეკართის ადგილსამყოფელი არ უნდა გამჟღავნებულიყო, ხოლო მეორე მხრივ, მათ

მცხოვრებელთა უმეტესობა, რომ უფლის კვართის გამოწვევების შემთხვევაში, შესაძლებელია, იგი წარმართებს წაებოდა. მართალია, IV საუკუნის პირველ მეოთხედში ელიოს მცხეთელის შთამომავლებმა, მღვდელმა აბიათარმა და მისმა ქალიშვილმა სილონიამ გაამჟღავნეს კვართის მცხეთაში მოსვენების ისტორია, მაგრამ მისი ზუსტი ადგილსამყოფელი არ მიუთითებს. ამით მათ არ დაარღვიეს დღითის მცნება, რომ ჯერ მისი განცხადების დრო არ დამდგარა. სილონია ამის შესახებ გარკვევით ამბობს: „და არს ადგილი იგი, რომელი დღემრთია იცის, და იცის დედამან ჩემმან ნინომ და არა იტყვს, რამეთუ არა ჯერ არს სიტყუად აწ.“¹¹ წმინდა სილონია ამ სიტყვებით გამოხატავს უფლის ნებას, რომ უფლის კვართის გამოწვევები, ელიას ხალხთან ერთად, მეორედ მოსვლის დროს უნდა მოხდეს. მანამდე კი იგი უხილავი უნდა დარჩენილიყო ჩვეულებრივ მოკვდავთათვის. ქართველი ებრაელები სილონიასთან ერთად დღითის ამ ნებას ერთგულად ასრულებდნენ.

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ უძველეს ქართულ საისტორიო წყაროებს და საეკლესიო ტრადიციას მცხეთაში უფლის კვართის შემოსვენების შესახებ ასახრდობდა საქართველოს დედაქალაქში მცხოვრებ „პურიათა ქართველთა“,¹² უფრო ზუსტად, კვართის საქართველოში ჩამომტანის, ელიოს მცხეთელის შთამომავლების მიერ თავიანთ მამა-პაპათაგან საიდუმლოდ ნაანდერძივე სეპირი თუ წერილობითი გადმოცემები, რომელიც IV საუკუნეში ნაწილობრივ გაამჟღავნეს, როცა მათ ქართლის სამეფო კარს და მცხეთის მოსახლეობას უფლის კვართის შემოსვენების ისტორია გააცნეს, მაგრამ მისი ზუსტი ადგილსამყოფელი ისევ გასაიდუმლოებული დარჩა.

უძველესი ქართული საისტორიო წყაროების სხვადასხვა რედაქციები საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ სრული სურათი უფლის კვართის საქართველოში შემოსვენების შესახებ. ქართულმა წერილობითმა წყაროებმა, წმინდა ელიას ხალხისაგან განსხვავებით, საინტერესო და დაწვრილებითი ცნობები შემოგვინახა, თუ როდის, რა ვითარებაში და ვის მიერ იქნა მაცხოვრის კვართი ქართლის დედაქალაქში დაფლული. ამ მასალების მიხედვით უფლის კვართის საქართველოში შემოსვლა პირველი საუკუნის 30-იან წლებში დაკავშირებულია მცხეთაში მცხოვრები ქართველი ებრაელების სახელთან. უფრო მეტიც, საისტორიო წყაროები ქართლის გაქრისტიანებაში განსაკუთრებულად წარმოაჩენს ქართველი ებრაელების ღვაწლს.¹³

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იერუსალიმიდან დევნილი ებრაელები საქართველოში ჯერ კიდევ ქრისტეს შობამდე VI საუკუნიდან ჩნდებიან. შემდგომ საუკუნეებში „მუნიონ ოტებულ პურიათა“ რიცხვი თანდათან გაიზარდა. მცხეთის გარდა ისინი ცხოვრობდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ქართული წყაროებით განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ბოდბელი, კოდისწყაროელი და სობისკანანელი ქართველი ებრაელები. ქართლში არსებული ოთხივე ებრაული თემი ერთმანეთთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. როგორც ჩანს, ამ ოთხი თემიდან წინამძღოლის ფუნქცია მცხეთელ ებრაელებს პქონიათ დაკისრებული. მცხეთელი ებრაელების ასეთი განსაკუთრებულობა, ალბათ, იმით იყო გამოწვეული, რომ ისინი ქართლის

დედაქალაქში (კხოვრობდნენ და სამეფო კარისაგან გამორჩეულ ყურადღებასაც იმსახურებდნენ. ისინი მცხეთაში „პურიათა უბანში“ სახლობდნენ, სადაც მათ პქონდათ რელიგიური ცენტრი „ბაგინი პურიათა“. როგორც ჩანს, სიწმინდეებზე ზრუნვა და ებრაულ სალოცავეებზე მეთვალყურეობა მცხეთელი ებრაელების მოვალეობა იყო.

ამავე წერილობითი წყაროებით ირკვევა, რომ საქართველოში მცხოვრები ებრაელები თავიანთ ისტორიულ სამშობლოსთან არ წყვეტდნენ კავშირს და მიმოწერით ისინი მუდმივად გეგულობდნენ, თუ რა ხდებოდა „პურიათა ქვეანაში“.

წყაროების მიხედვით, პეროდეს მეფობის დროს იერუსალიმიდან გამოგზავნილი „გლოვის წერილით“ ქართლის ებრაელობამ შეიტყო, რომ იერუსალიმში სპარსელებს დაუპყრიათ, „რომლისათვის – იგი იქმნა გლოვა და წუხილი პურიათა ზედა ქართველთა მცხეთელთა მკეიდრთა, ბოდელთა მღედელთა, კოდის-წყაროელთა მწიგნობართა და სობის-კან.ნელთა თარგმანთა – ესე ყოველნი აღიძრნენ სივლტოლად“.¹⁴ შემოფოთებულმა ქართლის ებრაელობამ თავიანთი თანამოქმედების დახმარების მიზნით დაიწყო მზადება იერუსალიმში გასამგზავრებად. მცირე ხნის შემდეგ წასასვლელად გამზადებულ ქართლის ებრაელობას სასიხარულო ამბავი ექცა, რომ „სპარსნი“ იერუსალიმის დასაპყრობად კი არ მოსვლან, არამედ ეძებდნენ ახლად შობილ მაცხოვარს, რომელსაც თავიანი სცეს, მიართვეს ძლეუნი და ვალმოხდილნი უკან გაბრუნდნენ. იმავე წერილით ისრაელიდან ქართველ ებრაელებს ატყობინებდნენ, რომ პეროდე მეფე აღშოფოთებული იყო ძე ღვთისას მოვლინებით, რომელსაც წინასწარმეტყველნი მის მეტოქედ მიიხსენებდნენ. გააფთრებულმა მეფე პეროდემ ძებნა დაუწყო წილ მაცხოვარს, მაგრამ მის კვალს რომ ვერ მიაგრო, ბრძანება გასცა, რომ გაეკლიტათ მის სამეფოში ორი წლის და უფრო მცირე ასაკის ბავშვები.

ოცდაათი წლის შემდეგ, ქართლის ებრაელობას ახალი ამბავი მოუვიდა ისრაელიდან. იერუსალიმიდან მღვდელი ანა მცხეთელ ქართველ ებრაელთა მეთაურს ოზიას, რომელიც იყო IV საუკუნეში ქართლის დედაქალაქში მოღვაწე ებრაელთა მღვდლის, აბიათარის პირდაპირი წინაპარი (პაპა) წერდა, რომ მეფე პეროდესაგან ღვენილი ყრმა სასწაულებრივად გადარჩენილა, გაზრდილა და როდესაც მას მდინარე იორდანეში იოანე ნათლისმცემელი ნათლაგდა, იქ მისულ ებრაელობას მრავალი სასწაული უნახავს: მდინარეებს აღმა დაუწვია სვლა, ზღვა აღარ მიმოიქცეოდა, მთები ზანზარებდა და სხვა. შემდგომ წერილში აღნიშნული იყო, რომ იესო ქრისტეს, რომელიც თავის თავს ძე ღვთისად მიიხსენებდა, ბევრი მიმდევარი გასწვნიდა. ახალი სარწმუნოების მიმდევრებმა მრავალი საფიქრალი გაუჩინეს მეფე პეროდეს, რომელიც მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში გაბნეულ ებრაელობას მოუწოდებდა: „ყოველთა ძეთა ისრაელისათა, განბნეულთა ყოველსა ქუეყანასა იხილეთ ერთი ღმერთი და იგულეთ და ისმინეთ ერთი შჯული. და ისწავეთ ერთი სიტყუამ მოსესი, რომელი თქუა: „რომელმან ქუეყანასა ზედა თქუას ღმრთად თავი თვისი, ძელსა დამოეკიდენ“.¹⁵ პეროდე მეფის განზრახვა ქართლის ებრაელობას ეცნობა იერუსალიმიდან მღვდელ ანას მიერ გამოგზავნილი წერილით,

რომელშიც დამატებით აღნიშნული იყო, რომ ისრაელში გამოჩნდა კაცი, რომელიც თავს ღმერთის ძედ მოიხსენიებს და თავის თავს ღმერთს უწოდებს. ღვთისა და მოსეს რჯულის თანახმად იგი სიკედილით უნდა დაისაჯოს ჯვარზე გაკერით. სასჯელის აღსრულებაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში გაფანტული ებრაელების წარმომადგენლებს, რითაც ისინი დაადასტურებდნენ თავიანთ ერთგულებას მოსეს სჯულის მიმართ. მღვდელი ანა წერილის დასასრულს თხოვნით მიმართავდა ქართლში მცხოვრებ ებრაელებს, თავიანთი წარმომადგენლები გაეზიარებინათ იერუსალიმში მაცხოვრის წამებაში მონაწილეობის მისაღებად, რათა ამით მათ თავიანთი მოვალეობა მოეხადათ ისტორიული სამშობლოს წინაშე.

იერუსალიმში ქართლის ებრაელთა სახელით წარმართა დელეგაცია ელიოზ მცხეთელისა და ლონგინოზ კარსნელის ხელმძღვანელობით. ზოგიერთ ქართული წყაროს ცნობით ელიოზ მცხეთელთან და ლონგინოზ კარსნელთან ერთად იერუსალიმში კიდევ წავიდა მისაელი და თალენაგი.⁶ ეს უკანასკნელი ცნობა, რომელიც ჩვენამდე მხოლოდ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ „ქრონიკაჲ“ შემოგვინახა, ჩვენი აზრით, რეალურ სინამდვილესთან ახლოს უნდა იყოს. ოთხივე მათგანი ქართლში მცხოვრები ოთხი ებრაული თემის – მცხეთელთა, ბოდბელთა, კოდისწყაროველთა და სობისკანანელთა წარმომადგენლები უნდა ყოფილიყვნენ. როგორც ჩანს, ქართლის ებრაელთა თითო თემში თითო წარმომადგენელი მიავლინა იერუსალიმში. როგორც წყაროებით ირკვევა, საქართველოდან წასულ ებრაელებს ელიოზ მცხეთელი ხელმძღვანელობდა, რაც ალბათ, იმ ფაქტორმა განაპირობა, რომ იგი საქართველოს დედაქალაქში არსებულ ებრაელთა მრავალრიცხოვანი თემის წარმომადგენელი იყო, რომელიც, ზოგიერთი დაუზუსტებელი გადმოცემის მიხედვით, ხშირად მოგზაურობდა იერუსალიმში, სადაც მას ნაცნობებისა და ნათესავების ფართო წრე ჰყავდა. შეიძლება მას უპირატესობა ცოდნისა და დიდი გამოცდილების გამოც მიანიჭეს.⁷ ელიოზ მცხეთელის პიროვნების განსაკუთრებულობის შესახებ ხაზგასმულია სხვა ქართულ წყაროებშიც. იგი იყო ხანდაზმული, უცოლშვილო. დედამისი, რომელიც კარგად იცნობდა ძველ აღთქმას, შთამომავლობით იყო „ტომისაგან ელია მღვდლისა“ („მოქცევაჲს“ მიხედვით „ელი მღვდლისა“). ელიოზს ჰყავდა აგრეთვე გაუთხოვარი და, რომლის სახელს ძველი ქართული წერილობითი წყაროები არ იცნობს. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე ზოგიერთი მეკლევარის აზრით, მას სიდონია რქმევია, რაც არ ეთანხმება ძველ ქართულ საისტორიო წერილობით მონაცემებს. როგორც ჩანს, მათ IV საუკუნეში ქართლში მოღვაწე ებრაელი მღვდლის აბიათარის შვილის სიდონიას სახელი მიიჩნიეს პირველი საუკუნის 30-იან წლებში მცხეთაში მოღვაწე ელიოზ მცხეთელის დის სახელად.⁸ უზუსტობის მიუხედავად, არსებულ ტრადიციების შესაბამისად, ჩვენ ელიოზის დას სიდონიად მოვიხსენიებთ.

ელიოზ მცხეთელი თანმხლებ პირებთან ერთად იერუსალიმისკენ ანტიოქიის გავლით გაემგზავრა. გამგზავრების წინ მოხუცი დედა, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ებრაელ მღვდელთა შთამომავალი და ბიბლიის კარგი მცოდნე იყო, ელიოზ მცხეთელს შეევედრა, რომ მეფის მიწვევის გამო იერუ-

სადღიშში აუცილებლად უნდა გამგზავრებულიყო, მაგრამ როცა მღვდელმთავარი, ფარისეველი და მწიგნობარი გადაწყვეტდნენ მაცხოვრის დასჯას, არ შეერთებოდა მათ განასენს და ნუ მიიღებდა მონაწილეობას იესო ქრისტეს წამებაში, რადგან სწორედ იგია ჭეშმარიტი მესია, რომლის მოსვლას – ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა მინიშნების საფუძველზე – ისრაელის ერი ყოველთვის მოელოდა.

ელიოზ მცხეთელის მეთაურობით ქართველ ებრაელთა დელეგაცია პასუხის დღესასწაულის დამდგს წაყვდა იერუსალიმში, სადაც ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში გადახვეწილი ებრაელობა შეკრებილიყო და რომელთაც ურყევად აქონდათ გადაწყვეტილი იესო ქრისტეს სამაგალითოდ დასჯა ჯვარცმით. ელიოზ მცხეთელი და ღონგინოზ კარსნელი იერუსალიმში, მართალია, შეესწრნენ უფლის ენებას, მაგრამ მათ მონაწილეობა არ მიუღიათ მაცხოვრის ჯვარცმაში. ისინი შორიახლოს დამდგარან სხვა მრავალთა შორის, რომლებიც მოსულნი იყვნენ უფლის ხანახავად და თაყვანისსაცემად.¹⁹

როგორც კი შესრულდა განგება მაცხოვრის წამებისა და აღსრულდა ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველება დაეით მეფისა: „განიყვეს სამოსელი ნემი მათ შორის და კვართსა ნემსა ზედა განიგდეს წილი“ (ფსალ. 21, 18), უფლის ჯვარცმაში მონაწილე მეთმრებმა ქრისტეს სამოსელი გაიყვეს, ხოლო უნაკერო მაცხოვრის კვართი აღარ დინაწილეს, არამედ წილი აქარეს. ღუთის ნებით კვართი ელიოზ მცხეთელს ერგო. ამ უკანასკნელმა ქრისტიანობის ეს უდიდესი სიწმიდე მცხეთაში წამოიტანა, მაგრამ ელიოზის დედა იმ დროისათვის უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

იერუსალიმიდან დაბრუნებულ ელიოზს ცრემლმორეული მიეგება თავისი და სიდონია, რომელმაც ამცნო დედის გარდაცვალება. ელიოზმა თავის დას გადასცა კვართი უფლისა. ქრისტეს სიყვარულით გულანთებული სიდონია მაცხოვრის კვართს ეამბორა, გულში წაიკრა, ატირდა და სული განუტევა სამი განცდის სიმწრისაგან: „სიკუდილითა დედისათა, და უმეტეს ტკივილთა სიკუდილისა ქრისტესსა და სურვილითა მის სამოსელისათა“.²⁰

მომხდარი სასწაულებით მცხეთის მოსახლეობა განცვიფრებული იყო. მანამდე უხილავი და უწყველო სამოსის ხანახავად ყველანი ელიოზის სახლისაკენ მიემართებოდნენ. უფლის კვართის მცხეთაში შემოსულების დროს ქართლის მეფე „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით იყო ადერკი ანუ მიაბრატის,²¹ ხოლო შატბერდის კრებული მეფედ ამაზაელს ასახელებს.²² ქართლის მეფე ადერკს, როცა უფლის კვართი იხილა, ძალიან მოეწონა და მან განიზრახა გამოეღო იგი სიდონიას ხელისაგან, მაგრამ ელიოზის დას ისე მაგრად აქონდა კვართი მკერდში წაკრული, ვერავითარმა ძალამ ვერ შეძლო მისი წართმევა. მომხდარი სასწაულების გამო ადერკი მეფე („მოქცევაჲს“ მიხედვით ამაზაილი) იძულებული გახდა, ხელი აეღო თავის განზრახვაზე. ღუთის მოშიშმა ელიოზმა თავისი და უფლის კვართთან ერთად მიაბარა მიწას. ერთ-ერთმა საეკლესიო ტრადიციამ, რომელიც ძირითადად ეფუძნება სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში სხვადასხვა ეპოქაში მოღვაწე სასულიერო პირთა ზეპირ გადმოცემებს, შემოგვინახა მეტად საინტერესო ვერსია ელიოზის დისა და უფლის კვართის მცხეთაში ერთად დაფუ-

ლის შესახებ. ამ ევრსით, როდესაც კვართი ხელიდან ევრავინ გამოაცალა სიდონიას, „უცებ დედამიწა გაიხსნა და მართალი სიდონია კვართით გულზედ სწრაფად მიწაში ნაქანა. უხილაგმა და ყოვლისშემძლებელმა ხელმა გააპო მიწა, გაუღო პირი და უფსკრულში დაძალა წმინდა ღვთის განძი და წმინდა გვამი“.²³ მართალია, აღნიშნული ფაქტის სანდოობა წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება, მაგრამ წარმოდგენილი ზეპირი გადმოცემა თავისთავად საინტერესოა.

სიდონიას საფლავზე მალე ამოვიდა კეიპაროსის ხე, ლიბანის ნაძვად წოდებული, რომლის ფართო ტოტები მფარველად გადაეფარა სიდონიას და კვართის განსასვენებელს, ხოლო მრავალფეროვანმა სურნელოვანმა ყვავილებმა მთლიანად დაფარეს იგი.

მალე უფლის კვართისა და სიდონიას განსასვენებელი მცხეთის მკვიდრთათვის დაეიწებას მიეცა. ქართული წყაროების მიხედვით: „შემდგომთა მრავალთა წელიწადთა ძმისწულის შვილმან ადერკი მეფისამან, მეფემან არმაზელ, ძიებაყო სამოსელისა“, მაგრამ უშედეგოდ. მცხეთელი ებრაელები საგან მას მხოლოდ ის შეუტყვია, რომ „არს მახლობლად ნაძესა მას ლიბანით მოღებულისა“.²⁴ აღსანიშნავია, რომ უფლის კვართისა და სიდონიას საფლავის დაეიწებას „ქართლის ცხოვრება“ ადარებს ჯვარცმის შემდგომ გოლგოთას და მასზე აღმართული სამივე ჯვრის ადგილის მიეიწებას. კვართის განსასვენებლის მიეიწების მიუხედავად, მის ადგილზე ამოსული ლიბანის ხე სურნელებითა და საოცრებებით აოცებდა მნახველს. უფლის ნებით მალე დაეიწებას მიეცა საქართველოში კვართის შემოსვენების ისტორიაც.

ქართული წერილობითი წყაროების სხვადასხვა რედაქციის გათვალისწინებით ასეთია ზოგადი სახით საქართველოში უფლის კვართის შემოსვენების ისტორია, რომელიც საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. თავისთავად ცხადია, რომ უფლის კვართის მცხეთაში შემოსვენება სიმბოლურად გაიასრება, როგორც ქრისტიანობის შემოსვლა ქართლში. სხვათა შორის, მოციქულები საქართველოში შემოსვლის დროს მცხეთაში არ მიდიან, რადგან ისინი მხოლოდ წარმართთა შორის ახდენდნენ ახალი სარწმუნოების ქადაგებას. მცხეთაში კვართის დაფლულობა იმას ნიშნავდა, რომ აქ ქრისტიანობის მაღლი დანერგილი იყო და არ იყო საჭირო მოციქულთა ქადაგება ქართლის დედაქალაქში.

ქართული წერილობითი წყაროებიდან აშკარად ჩანს, რომ უფლის კვართის მცხეთაში შემოსვლამდე საქართველოში კარგად იცნობდნენ ქრისტეს მცნებას. ახალი სარწმუნოების პირველი გამაერთოებლები იყვნენ მცხეთელი ებრაელები, რომლებიც ხშირად მოგზაურობდნენ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში. ამ გზით, „იერუსალიმიდან იესო ქრისტეს ამბავი შედიოდა ყველა ქვეყნის კუთხეში“, მათ შორის საქართველოშიც.²⁵ უფრო მეტიც, უფლის კვართის შემოსვლამდე, ჯერ კიდევ ქრისტეს მოღვაწეობის დროს, ქართლის დედაქალაქში უკვე ჩანან პირველი ქრისტიანები, რომელთაც „სწამდათ იესო ქრისტე, როგორც ღმერთი და მაცხოვარი ქვეყნისა“. ელიოზის დედა და მისი და სიდონია პირველი მართლმორწმუნე ქრისტიანები არიან. ელიოზის დედა იცის, რომ თავისი შვილის მიწვევა იერუსალიმში იმ მიზნით ხდება,

რათა მან მონაწილეობა მიიღოს ყოველის შემოქმედის ჯვარცმაში, რომლის ქვეყნად მოსვლა და წამებით ზეცად ამაღლება დიდი ხნით ადრე იყო ნაწინასწარმეტყველები. ელიოზის დედისათვის ისიც ცნობილია, რომ ღვთის განგებით შეუძლებელია რაიმეს შეცვლა. გამოსავალს იგი იმაში ხედავს, რომ იერუსალიმში მიმავალ შვილს სთხოვს, მონაწილეობა არ მიიღოს მაცხოვრის წამებაში: „ნუ შვილო, ჩემო, რამეთუ სიტყუაჲ არს დაფარული პურიათაგან, ხოლო წარმართთა ნათელ და ცხორება საუკუნო“.²⁶ ელიოზის დედა იმდენად მართლმორწმუნე ყოფილა, რომ მასზე სულიწმიდის მადლიც კი გადმოედის. როდესაც იერუსალიმში ჯალათებმა ქრისტეს ხელ-ფეხი სამსპევალით დაღუსტეს, მცხეთაში მყოფ ელიოზის მართლმორწმუნე დედას სულიწმიდის მადლით ყოველივე ემცნო. უფლის ენებით შეწუხებულმა დედაც კცმა შეაკივლა და წარმოთქვა: „მშვიდობით, მეფობაო პურიათაო, რამეთუ მოკალთ თავისა მაცხოვარი და მხსნელი და იქმნენით ამიერითგან მტერი შემოქმედისა. ეჲ თავსა ჩემსა, რომელ არა წინარე მოეკუდგე, რომელმაცა ესე არღა სმენილ იყო, და არცა კნის უკუანაზრე დაერსი, რომელმაც მხილვა ნათელი გამობრწყინებული წარმართთა ზედა და დიდებაჲ ერისა ისრაელისაჲ“.²⁷ სიტყვის დამთავრებისთანავე ელიოზის დედამ სული განუტევა. „ელიოზის დედის აღსასრული ქართველ ებრაელთა შორის მესიანისტური ტენდენციების არსებობაზე მიუთითებს“.²⁸

ელიოზის და სიდონიც დიდი ღვთისმოსაობით გამოირჩევა. სიდონია, რომელმაც უკვე იცის, რომ უნდა აღსრულდეს წინასწარმეტყველება მაცხოვრის წამების შესახებ, იერუსალიმში მიმავალ ძმას, ქართული წყაროს ერთ-ერთი რედაქციის მიხედვით, სთხოვს: „ძმარ სასურველო, ღირს იქმნები შენ ხილვად კაცისა მის მართლისა, რომელსა პრქვიან იესუ, და ნეტარ ხარ შენ. ხოლო გევედრები შენ, რასთა, რომელსაცა რასმე შეხებულ იყვნენ ხელნი მისნი წმინდანი, ანუ თუ მახლობელ სამოსელთა მისთა წმინდანთა ქმნილ იყოს, მოიღო შენ თანა ფრთად საწადელად ჩემდა“.²⁹ იერუსალიმიდან დაბრუნებულმა ელიოზმა შეასრულა დის სურვილი. უფლის კვართის გადაცემისას მან თავის დას სიდონიას განუცხადა: „აჲ, რომლის იგი სურვილი იყავი მიიღე კუართი მისი და განიხარე“.³⁰

უფლის კვართის მცხეთაში დაფლულობა იყო პირველმიზეზი მოციქულთასწორის, ქართველთა განმანათლებლის, წმინდა ნინოს შემოსვლისა ქართლის დედაქალაქში, რომლის დროს მთელი ერი მოინათლა და ქართული საეკლესიო ტრადიციით, რაც უკანასკნელი გამოკვლებითაც დასტურდება, ქრისტიანობა 326 წელს სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადდა. წმინდა ნინოს, როგორც ქართული წყაროებიდან ჩანს, ჯერ კიდევ მცხეთაში მოსვლამდე აქონდა გარკვეული ცნობები უფლის კვართის ადგილსამყოფლის შესახებ. იერუსალიმში ორი წლის მანძილზე ყოფნის დროს წმინდა ნინოს ღვთისადმი შიშს და სიყვარულს უნერგავდა ღვინელი სომეხი ქალი სარა ნიაფორი (სხვა წყაროებით მიაფორი). იგი წმინდა ნინოს უამბობდა ქრისტეს ცხოვრების ეპიზოდებს და ჯვარცმის ამბებს. სწორედ პირველად სარა ნიაფორისაგან შეიტყო წმინდა ნინომ „სამოსელსა მისსა ზედა წილი იგდეს და ხუდა წილითა მით ჩრდილოელთა მცხეთელთა მოქალაქეთა“.³¹ მიღებუ-

ლი მადლის გამო წმინდა ნინომ მადლობა შესწირა ღმერთს და სარა ნიაფორს ჰკითხა, თუ სად იყო ის ქვეყანა, სადაც კევართი წაიღეს. წმინდა ნინოს პასუხად სარა ნიაფორმა განაცხადა, რომ „არს აღმოსავლეთით ქალაქი სახელითა მცხეთა, ქუეყანა ქართლისა და სომხითისა – მთეულეთი საწარმართო“.³² მოტანილი მასალა მეტად საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. ირკვევა, რომ IV საუკუნეში საქართველოში უკვე დაფიქსურებული იყო მცხეთაში კევართის სამოსვენების ისტორია და მისი იქ დაფლულობა, მაშინ, როცა ამავე საუკუნეში ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ, კერძოდ კი იერუსალიმში, ზეპირი თუ წერილობითი სახით შემორჩენილი იყო გადმოცემა მაცხოვრის კევართის მცხეთაში არსებობის შესახებ. ქართული წყაროების აღნიშნული ცნობის უტყუარობას ადასტურებენ XVII საუკუნის რუსული წყაროები. XVII საუკუნის პირველ ნახევარში, მოსკოვის მაცხოვრის კელარს (მნე) და მეტრაპეზე იოანიკეს საუწერიათ კევართის ისტორია. იოანიკე, რომელიც ეროვნებით ბერძენი იყო, ერთხანს იერუსალიმში მოღვაწეობდა და ნაყოფი იყო საქართველოში. იგი დაბეჯითებით მიუთითებს, რომ იერუსალიმში მას სარწმუნო ადამიანებისაგან („от верных людей“) მოუსმენია „ჯვარცმის ისტორია“, „ქრისტეს გასამართლება“, ელიოზის ვინაობა და სხვა.³³ მოტანილი მასალები ნათლად მეტყველებს, რომ მცხეთაში უფლის კევართის არსებობა არა მარტო ქართული, არამედ იერუსალიმური ტრადიციითაც დასტურდება.

IV საუკუნის პირველ მეოთხედში წმ. ნინო მცხეთაში მოსვლის შემდეგ ცდილობს, ბევრი რამ შეიტყოს იერუსალიმში სარა ნიაფორის მიერ ნაამბობი უფლის კევართის შესახებ. კერძოდ, თუ რა ვითარებაში, კონკრეტულად ვის მიერ იქნა წამოტანილი იგი მცხეთაში და რაც მთავარია, მას სურს, დაადგინოს მცხეთაში კევართის ადგილსამყოფელი. წმ. ნინომ უფლის ნებით წმინდა სახარება უქადაგა და ქრისტეს რწმენაზე მოაქცია „პურიათა მღვდელი აბიათარი“, მისი ასული სიდონია და „ექესნი დედანი სხუანი პურიასანი“. წმინდა ნინომ სწორედ აბიათარ მღვდლისაგან მოისმინა თხრობა „კუართისათვის უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“, რომლის შესახებ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჰქონია ცნობები თავისი წინაპრებისაგან და აგრეთვე „წიგნთაგანცა უწყო“.³⁴ წმ. ნინომ აბიათარისაგან დაწერილებით შეიტყო, თუ როგორ, ვის მიერ და რა ვითარებაში იქნა შემოსვენებული უფლის კევართი მცხეთაში, მაგრამ, როცა მისი ადგილსამყოფელის გარკვევა მოინდომა, მაშინ მას განუცხადეს, რომ „არს ადგილი იგი, რომელსა ენანი კაცთანი არა დადუმნენ გალობად ღმრთისა მიმართ“.³⁵ უფლის ნებით, გარკვეული პერიოდის შემდეგ, სამეფო ბაღში, „მახლობლად ნაძვისა მას ღიბანით მოღებულისა“, წმ. ნინომ მოიძია მაცხოვრის კევართისა და სიდონიას განსასვენებელი, მაგრამ იგი ემორჩილება ღვთის ნებას, რომლის მიხედვით, მისი გამოწინების დრო ჯერ არ დამდგარა და ამიტომ თვით წმინდა ნინოც არ ამხელს კევართის ადგილსამყოფელს.

წმინდა ნინოსაგან განსხვავებით, ქართლის მეფე მირიანი შედარებით გვიან შეიტყობს მცხეთაში მაცხოვრის კევართის მოსვენების ისტორიას. ქართული წყაროების სხვადასხვა რედაქციის მიხედვით, მირიან მეფე სხვა-

დასხვა პიროვნებებისაგან იგებს კვართის ამბავს. „მოქცევაი ქართლისაჲს“ მიხედვით წმინდა ნინო თავისი მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე, ჯერ კიდევ წარმართ მირიან მეფეს ატეობინებს მცხეთაში უფლის სამოსლის არსებობას და თან არწმუნებს გაქრისტიანების გარდაუვალობაში.³⁶ „ხოლო აწ მეფე, - ეუბნება იგი მირიანს, - ახლოს არს მიახლება შენი ღმრთისა, მე ეხელად, რამეთუ არს ამას ქალაქსა სასწაული ერთი, სამოსელი ძისა ღმრთისაჲს.“³⁷ წმინდა ნინოს ეს სიტყვები კარგა ხნის მანძილზე გაუგებარი რჩება მირიან მეფისათვის, რადგან მისთვის იმ დროს უცნობია მაცხოვრის რა სამოსელზეა საუბარი, რომელიც მცხეთაშია დაფლული.

მირიან მეფისათვის მცხეთაში კვართის დაფლულობა მას შემდეგ ხდება ცნობილი, როცა იგი მოქცევა ახალ სარწმუნოებაზე და აღიარებს ქრისტიანობის ჭეშმარიტებას. ღვთის მოშიში მეფე მირიანი პირველი ქრისტიანული ტაძრის მშენებლობისათვის საბერძნეთიდან მცხეთაში მოიწვევს ხელოსნებს. მცხეთისაკენ მომავალმა ბერძნებმა კირითხურობმა საბერძნეთიდან თან წამოიღეს კონსტანტინე იმპერატორის მიერ ქართლის მეფისადმი ნაწუქარი ჯვარცმული უფლის ახლადნაპოვნი ფეხთა ფიცარი, რომელიც მათ ახლად დასაძირკველბულ ერუშეთის ეკლესიაში დატოვეს, ხოლო მეორე სიწმინდე - ჯვარცმის დროს გამოყენებული ერთი სამსკვავლი საფუძველნაყრილ მანგლისის ეკლესიაში დაასვენეს. ახლადმოქცეული მირიან მეფე დიდად შეწუხდა მომხდარი ფაქტით, რომ უფლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები ქართლის დედაქალაქში არ იქნა მოსვენებული. განაწვენებული მეფე მირიანი შემდეგი სიტყვებით დაამშვიდა ქართლის ახლად დადგენილმა მთავარეპისკოპოსმა იოანემ: „შენთან, ამ ქალაქშია ქრისტეს ზეგარდმო ნაქსოვი სამოსელი, რომელიც მაცხოვრის ჯვარცმელებმა გაიყვეს“.³⁸ მთავარეპისკოპოსი მირიან მეფეს მოახსენებს, რომ ჯვარცმის შემდეგ კვართი მცხეთელმა ებრაელებმა შეიხვედრეს და ქართლის დედაქალაქში წამოიტანეს. იგი ურნევს მეფეს, დაუკავშირდეს მცხეთაში მცხოვრებ კვართის წამოტრიალთა შთამომავლებს, რომ მათგან შეიძლება შეიტყოს კვართის განსასვენებლის ადგილსამყოფელი. თუმცა, იქვე მთავარეპისკოპოსი სიტყვიერად ამცნობს მეფეს ღვთის ნებას, რომ „ხოლო ჟამის მისი მერმე არს, ოდეს გამოსწდეს დიდებით ქუეყანასა ზედა“.³⁹ ელიოს მცხეთელის შთამომავლებმა მირიან მეფეს გააცნეს უფლის კვართის შემოსვენების ისტორია, მაგრამ მისი ადგილსამყოფელი არ გაუჩილეს. დაუკმაყოფილებელი პასუხის მიუხედავად, მეფე მირიანი კვართის მცხეთაში არსებობის გამო მადლობას სწირავს ღმერთს: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესუ ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო, რამეთუ შენ პირველვე გინდა ცხორებაჲ წუენი და ხსნაჲ წუენი ეშპაკისაგან და ადგილისა მისგან ბნელისა, ოდეს - იგი სამოსელი შენი ებრაელთა მათ წარმოეც წმიდით იერუსალემით უცხოთა ამათ ნათესავთა ქალაქად, რამეთუ ჯვარს-ცემასა შენსა ამას ქალაქსა მეფობდეს მამანი წუენნი“.⁴⁰

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ შეგვიძლია დავასკენათ, რომ IV საუკუნის პირველ მეოთხედში ელიოს მცხეთელის შთამომავლების მიერ მცხეთაში უფლის კვართის დაფლვის აღიარებამ სამეფო კარისა და ხალხის ქრისტიანობაზე მოქცევის პროცესი დააჩქარა. ამრიგად, მაცხოვრის კვართმა

საქართველოს ეკლესიის დიდება

განაპირობა არა მარტო წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლა, არამედ კვართის მცხეთაში დაფლვამ ფაქტიურად განსაზღვრა ქართლის ქრისტიანობაზე მოქცევა,⁴⁰ რამაც საბოლოო ჯამში განაპირობა ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადება.

უფლის კვართის მცხეთაში დაფლულობა სხვა მხრივაც იკურობს ყურადღებას. მართალია, მცხეთაში კვართის განსასვენებელი გასაიდუმლოებული იყო, „მაგრამ ადგილს გვახვედრებსო ის, რომ „ნათლისა სუეტი სამარადისოდ“ ბრწყინვალედ ზედ ენთებოდის“.⁴¹ ასეთ ადგილად იყო მიჩნეული სამეფო ბაღი, რომელიც სამოთხედ იწოდებოდა. სამოთხედ ალბათ, იგი იმიტომ იწოდებოდა, რომ ძველთაგანვე ეს ადგილი უფლის კვართის დაფლულობის გამო წმინდა ადგილად ითვლებოდა. უეჭველია, რომ კვართისა და სიღონიას განსასვენებელი პირველი ქრისტიანების მიერ წმინდა ადგილად იქნებოდა მიჩნეული, მაგრამ, რადგან ისინი ქრისტეს რწმენას ფარულად იცავდნენ, როგორც ნანს, გადაჭარბებული სიფრთხილის გამო, ეს ადგილი მიევიწყებულ იქნა. უფლის კვართის მცხეთაში შემოსვლისა და მისი დაფლულობის დაევიწყების მიუხედავად, მორწმუნე მოსახლეობა „ფარულად იცავდა სარწმუნოებასა და სასოებას მაცხოვრისას“.⁴² წყაროების ამ ცნობას ადასტურებს მცხეთაში არქეოლოგთა მიერ აღმოჩენილი ქრისტიანული სამარხები, რომელიც I-III საუკუნით თარიღდებიან. სამეფო ბაღში ანუ სამოთხეში სიღონიასა და უფლის კვართის განსასვენებელ ადგილზე ამოსული ღიბანის ხე და ყვავილებით დაფარული საფლავეი მნახველთ აოცებდა თავისი სურნელებითა და განსაკუთრებულობით. ამის გარდა, აქ „ფრინველნი ცისანი, შთავიდიან მდინარესა, და იბანნიან და მოვიდიან სამოთხესა მას.“⁴³

ღვთის ნებით წმინდა ნინო ხშირად დაიარებოდა სამეფო ბაღში ამოსულ ღიბანის ხის „ქუეშე“, სადაც „ღმერთი აცნობდა, რომ მთელი საქართველო წმინდა ნინოს ხელით გაქრისტიანდებოდა და ის ადგილი, რომელზეც წმინდა ნინო იდგა, მალე ღვთის დიდებით საუკუნოდ გაბრწყინდებოდა.“⁴⁴

მცხეთაში IV საუკუნის პირველ ნახევარში უფლის კვართის საფუძველზე აშენდა პირველი ქრისტიანული ტაძარი – სეპტიცხოველი, რომლის სახელწოდება უფლის კვართისა და მასთან დაკავშირებულ სასწაულებს უკავშირდება. ახალ სარწმუნოებაზე მოქცეულ მირიან მეფეს მიუმართავს წმინდა ნინოსთვის, თუ სად უნდა აშენებულიყო ქრისტიანული ტაძარი. ქართველთა განმანათლებელმა პირველი ქრისტიანული ტაძრის ადგილის შერჩევა მეფე მირიანს მიანდო. ამ უკანასკნელის მიერ ტაძრის აშენებისათვის შერჩეული ადგილი ღვთის ნებით დამოთხვა უფლის კვართისა და სიღონიას განსასვენებელს, რომელზეც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სურნელოვანი ღიბანის ხე იყო აღმოცენებული. ქართული წყაროების ცნობით, ახალი ტაძრის მშენებლობისათვის გამოიყენეს მოჭრილი ღიბანის ხისგან დამზადებული „შეიღნი სვეტნი ეკლესიისანი“, რომელთაგან ერთ-ერთი სვეტის აღმართვა ხუროვბმა, დიდი მონღოლებისა და გამოცდილების მიუხედავად, ვერ შეძლეს, ვერც მეფემ და ვერც ხალხთა სიმრავლემ ვერაფერი გააწყო: „და უქმ იქმნა ყოველი სიბრძნე ღონისძიებამ კაცთამ.“⁴⁵ მომხდარმა სასწაულმა მიიმედ იმოქმედა მეფესა და ხალხზე, წყარვიდა მეფე და ყოველი

ერი გულღებული ურვისაგან“, ხოლო წმინდა ნინომ თავის მოწაფეებთან ერთად მთელი ღამე ღოცვაში გაათია. გამთენიისას წმინდა ნინოს ღოცვით ზეცური ნათლითმოსილი ჰაბუკი აზიდავს სვეტს და თავის ადგილზე დააფუძნებს. ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით, რომელიც წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება, სვეტს გარშემო ედგნენ ანგელოზები. ერთ მათგანს ხელთ ეპურა კეართი, რომელიც გამოცხადების სახით მხოლოდ წმინდა ნინოს და მის მოწაფეებს უხილავთ, ნიშნად იმისა, რომ იმ ადგილზე ინახებოდა მაცხოვრის წმინდა სამოსი.⁴⁶ მომხდარი სასწაულით გაოცებული იყო მეფე და მცხეთის მოსახლეობა. განსაკუთრებით იმით, რომ ახალ ადგილზე დაფუძნებული სვეტიდან განუწყვეტლივ მოედინებოდა მირონი. მირონმდინარე სვეტი სასწაულმოქმედი აღმოჩნდა. ღვთის გაბრწყინებული სვეტის ხილვით ბევრმა სნეულმა განკურნება და შეება მიიღო. ამიტომ ამ სვეტს სვეტიცხოველი ანუ ცხოველმყოფელი სვეტი უწოდეს. სხაანაირად მას „ცხოველ სვეტსაც“ ეძახიან, რომელიც „ღვთის ძალით გაბრწყინებული და ამღვლებული იყო“. მომხდარი სასწაულების გამო სვეტიცხოველი თავისთავად საღმრთო სახელად იქცა⁴⁷. უფლის კეართის საფუძველზე აშენებულ პირველ ქრისტიანულ ტაძარს მირონმდინარე ცხოველმყოფელი სვეტის გამო სვეტიცხოველი ეწოდა. თუმცა, აღნიშნულ ტაძარს ქართული წერილობითი წყაროები თავდაპირველად „ღვთის სახლად“ ან კიდევ „ქვემო ეკლესიად“ მოიხსენიებს, შემდგომ კი იგი სვეტიცხოველის სახელით იწოდება.

ცხოველმყოფელი სვეტის მისტიკურ გააზრებას საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნა XII საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე კათოლიკოს-პატრიარქმა ნიკოლოზ გულაბერიძემ (1150 – 1177 წწ.), რომელშიც იგი აღნიშნავს: „ეითარცა მიმა და ქე ერთ არიან განუყოფლად ღმრთეებითა, ეგრეთვე უკვე სუეტისა ცხოველისა და კუართისა საუფლოსა დიდებულებანი და საკვირულებანი განუყოფელ და ერთ არიანო“.⁴⁸ ყოველივე ზემოთქმული გვაძლევს საფუძველს, აღვნიშნოთ, რომ, თუკი კეართის შემობრძანება ქრისტიანობის გაერცვლების ტოლფასია, მისი „მცხეთაში დაფლულობა საფუძველია საქართველოს ეკლესიის დაარსებისა“.⁴⁹ სწორედ უფლის კეართის განსასვენებელ ადგილზე მირიან მეფემ ააშენა პირველი ქრისტიანული ტაძარი, რომელიც ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით უკურთხებიან საბერძნეთიდან ჩამოსულ ანტიოქიის პატრიარქ ევსტატეს. მცხეთის სვეტიცხოველის ტაძარმა აღმშენებლობის რამდენიმე ეტაპი განელო. ქართული წერილობითი წყაროებით IV საუკუნის მეორე ნახევარში, ვარაზ-ბაქარის დროს სვეტიცხოველის ტაძარი მეორედ აუშენებიათ, მაგრამ, სამწუხაროდ, V საუკუნის პირველ ნახევარში, არსილის მეფობისას იგი დაქცეულა. მირიან მეფის მიერ აგებული ეკლესიის ნაფუძარზე V საუკუნის მეორე ნახევარში ვახტანგ გორგასალმა ააგო სვეტიცხოველის ქვის შენობა, რომელიც ახლად ავტოკეფალიამოპოვებული საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავრის – კათოლიკოსის რეზიდენციად იქცა, მაგრამ წელთა სიმრავლეს ვერც მან გაუძლო, XI საუკუნისათვის სვეტიცხოველის სტოა და ბტენი დაძვლებული და დაქცეული იყო. XI საუკუნის პირველ მეოთხედში, როგორც სვეტიცხოველის სამშენებლო წარწერა გვამცნობს, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა მეღქისედეკმა (1010 – 1033 წწ)

სვეტიცხოველი, ცხოველყოფელი სვეტი,
უფლის კვართის დაფლვის ადგილი

„აღაშენა ესე წმინდაჲ ეკლესიაჲ ხელთა გლახაკისა მონისა მათისა არსუკისძისაჲთა“. XIII საუკუნის ბოლოს ძლიერმა მიწისძვრამ და XIV საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში თემურ-ლენგის შემოსევებმა საგრძნობლად დააზიანა სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარი. XV საუკუნის დასაწყისში სავალალო მდგომარეობაში მყოფი ტაძარი კაპიტალურად შეაკეთა მეფე ალექსანდრე I-მა (1412 – 1442 წ.წ.) და ბეზიმისმა რუსამ.³⁰ რესტავრაცია შეკეთება ტაძარს სხვა დროსაც ჩაუტარდა, მაგრამ მას გაეღენა არ მოუხდენია მის არქიტექტურაზე. ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი წერილობითი წყაროების სიზუსტეს ასაბუთებს 1968 – 1972 წლებში პროფესორ ვახტანგ ცინცაძის მიერ სვეტიცხოვლის გათხრების დროს აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალები. გამოვლენილი და შესწავლილია სვეტიცხოვლის მშენებლობის, ისტორიის, განსაკუთრებით კი ადრეული პერიოდის თითქმის ყველა ფენა.

მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის მშენებლობის კვალდაკვალ აღმშენებლობას განიცდიდა ცხოველი ანუ ცხოველმყოფელი სვეტი, რომელიც დღეს ტაძრის შიგნით, სამხრეთ-დასავლეთ გუმბათქვეშა ბურჯს ებჯინება და დიდი თაღის ქვეშაა მოქცეული.

ცხოველი ანუ ცხოველმყოფელი სვეტი დღეს წარმოადგენს ოთკუთხა ნაგებობას – სიგრძე 202 სანტიმეტრი, სიგანე 211 სანტიმეტრი. ოთკუთხა ნაგებობას ზემოდან ებჯინება ოთხბოძიანი სფერული ფანიატური უყელო გუმბათით და პირამიდული საბურავით. ცხოველმყოფელი სვეტის აღმართული ოთკუთხა ნაგებობის სიმაღლე პირამიდული სახურავის ჩათვლით, რომელიც ჯვრით ბოლოვდება, არ აღემატება 5 მეტრს. ჯვარია აგრეთვე აღმართული ფანიატურის შუაში. ცხოველი ანუ ცხოველმყოფელი სვეტი უჩეშადაა ნაშენი, კუთხეები, კედლის ზედაპირი უსწორმასწოროა, ფანიატურის კედლები კი არათანაბარი სისქისაა.³¹ ჩრდილოეთის მხრიდან სვეტის ძირში, იატაკთან მითითებულია სიდონიას საფლავზე მოჭრილი ხის ადგილი, ეიწრო ღრმულით ანუ ღიობით, საიდანაც მირონი ამოდიოდა. აღნიშნული ღიობი საგანგებო კარით იხურებოდა, XX საუკუნის დასაწყისში ამ ფუნქციას ასრულებდა XVIII საუკუნის ვერცხლით მოჭედილი, კაკლის ხისგან დამზადებული ხატი, რომელზეც გამოსახულია გარდაცვლილი სიდონია, კვართთან ერთად. მის თავზე აღმართულია სვეტი, რომლის ზედა ნაწილი ანგელოზებს უჭირავთ. სვეტის მარჯვენა და მარცხენა მხარეზე წმ. ნინო და მირიან მეფეა გამოსახული. ხატს ამშვენებს წარწერები. აღნიშნული ხატი, რომელიც სამირონე ღიობის – „ჩასასვლელი“ კარის ფუნქციას ასრულებდა, ამჟამად საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული.³²

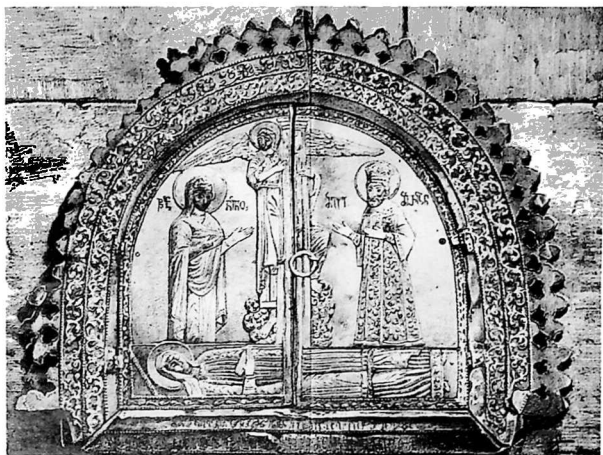
ცხოველმყოფელი ანუ ცხოველი სვეტის პირველი ამშენებელი მეფე მირონია. საეკლესიო ტრადიციისა და ქართული წყაროების მიხედვით სასწაულმოქმედ ცხოველმყოფელ სვეტს, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „სდიოდა მირონი სამკურნალო“, ვინც რწმენით შეეხებოდა, სხვადასხვა სნეულები-სა და ავადმყოფობისაგან იკურნებოდა. ამის გამო, სვეტიცხოვლის ტაძარში აღმართული ცხოველმყოფელი სვეტი ძველთაგანვე მორწმუნე ქრისტიანთა წმინდათა წმინდა ადგილად ითვლებოდა. თავისი უდიდესი სიწმინდისა და სასწაულმოქმედების გამო ცხოველმყოფელი სვეტი ხელისუფალთა გან-

საკუთრებული მზრუნველობის ქვეშ მოექცა. იმის გამო, რომ სვეტის ახლოს საკმაო რაოდენობის ხალხი იყრიდა თავს, მირიან მეფემ უსაფრთხოების მიზნით იგი ხის პერანგით შემოსა. როგორც წყარო გადმოგვცემს: მირიან მეფემ „უკვე შეშისა ფიცრისა მიერ დაფარნა შიშოება იგი სუეტისა მის და თვალთაგან სახილველობა მისი უნინო კყო“.³ თუმცა, ამით ცხოველმყოფელ სვეტს სხეულთა კურნებისა და სასწაულთმოქმედების უნარი არ დაუკარგავს. ამის შემდეგაც „ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს“.⁴ მართალია, ცხოველმყოფელ სვეტს მნახველთა სიმრავლე არ აკლდა, რომლებიც დიდი მოწიწებითა და მოკრძალებით ეპყრობოდნენ მას, მაგრამ, როგორც მეფე მირიანი გადმოგვცემს, მორწმუნეთა უმრავლესობა ვერ კადნიერდებოდა სვეტიცხოვლის ტაძარში შესულიყო, „რამეთუ შიში დიდი დაცემული იყო ყოველსა ზედა კაცსა სუეტისა მისგან ცხოველისა“. როგორც ჩანს, პირველ ქრისტიან მეფე მირიანსაც ჰქონია ღვთის ასეთი შიში ცხოველმყოფელი სვეტის მიმართ, რაც მისი სიტყვებიდან კარგად ჩანს: „ვერ ვიკადრე წინაშე მისსა აღმოკვეთად მიწა სამარედ ჩემდა“.⁵ მის ამ სიტყვებში ღვთისმოსაობასთან ერთად კარგად ჩანს, აგრეთვე ქრისტიანული თავმდაბლობაც. როგორც ჩანს, იგი თავის თავს უღირსად თვლიდა, საბოლოო განსასვენებელი ასეთ წმინდა ადგილზე გაეჩინა. ამიტომ იგი ანდერძისამებრ თავის მეუღლე ნანა დედოფალთან ერთად იმ დროს ახლადდაგებულ ზემო ეკლესიაში, ანუ სამთავროს ტაძარში დაკრძალეს. აქვე დავძენთ, რომ სვეტიცხოვლის ტაძარში პირველი, ვინც სამეფო ოჯახიდან დაიკრძალა, იყო მეფე მირიანის უფროსი ძე, ტახტის მემკვიდრე და წმ. ნინოს ცხოვრების ერთ-ერთი აღმწერის, საღომე უჯარმელის მეუღლე რევი. მან ქრისტიანული თავმდაბლობით უარი განაცხადა მეფობაზე და თავისი მოღვაწეობა მხოლოდ ახალ სარწმუნოებაზე ზრუნვას მოახმარა. რევის განუზრახავს ცხოველმყოფელი სვეტისათვის ქეიტკირი შემოეველო. მან ეს განზრახვა „სრულ კყო“, მაგრამ, როგორც ჩანს, მიწის პირიდან ქვის ღობე ძალიან დაბალი ყოფილა. რევის შეილიშვილმა მირდატმა შეაკეთა ქეიტკირის ღობე და „აღამაღლა ქეიტკირი პირველ სუეტისა ოდნადა, და თავსა მის სუეტისასა აღმართა ჯვარი იგი განმაცხოვებელი“.⁶ ამავე მეფის დროს დაუწყიათ ცხოველი სვეტის ნაწილების გამოღება და მისგან ჯვრების დამზადება, რომლისგან „დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს“.⁷ ცხოველი სვეტისაგან დამზადებული ჯვრები მთელ საქართველოს მოეფინა. მომხდარი სასწაულების გამო ქართლის მთავარეპისკოპოსი იაკობი და სამეფო კარი ხალხს არ უკრძალავდა, ცხოველმყოფელი სვეტისაგან დაემზადებინათ ჯვრები. თვით მეფე მირდატსაც დაუმზადებია ერთი ჯვარი, რომელიც მან ცხოველმყოფელი სვეტის ქეიტკირის აღდგენის დროს მის თავზე აღმართა.⁸ ეს ჯვარი წყაროში „ძელი განმაცხოვებლის“ სახელით იხსენიება, იმიტომ, რომ იგი ცხოველმყოფელი სვეტის ნაწილისაგან იყო დამზადებული. როგორც ვხედავთ, მირდატის დროს ცხოველმყოფელი სვეტის მადლი მთელ საქართველოს მოეფინა, ხოლო, რაც დარჩა ქეიტკირის სვეტში, მას „სდიოდა მირონი სამკურნალო და აწ უწოდებენ სამირონეს“.⁹ V საუკუნის პირველ ნახევარში, სვეტიცხოვლის ტაძრის დანგრევის დროს მირონმდინარე ცხოველმყოფელი

სვეტი დროებით მცხეთის სხვა ეკლესიაში დაუბრძანებიათ. ვახტანგ გორგასლის მეფობისას, სვეტიცხოვლის ტაძრის აგების დროს ცხოველმყოფელი სვეტი ისევ თავის ადგილზე დააბრუნეს. მან ცხოველი სვეტი ახალი ქეიტიკირით შემოიღო. მკვლევარი ან. ნატროშვილი XIX საუკუნის დასასრულს ქართულ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით დაასკვნის, რომ მეფე ვახტანგ გორგასლის დროს ცხოველმყოფელი სვეტის ქეიტიკირმა თანამედროვე სახე მიიღო, მიუხედავად იმისა, რომ მისი მეფობის შემდეგ მან რამდენჯერმე შეკეთება განიცადაო.⁵⁹

მართალია, ცხოველი სვეტი ქეიტიკირით იყო შემოღობილი, მაგრამ ამ სვეტის ძირის ჩრდილოეთ ნაწილს უძველესი დროიდან პატარა ღიობი ანუ ხვრელი ჰქონია დატანებული, საიდანაც უწყვეტ ნაკადად სურნელოვანი მირონი გადმოდიოდა. ეს პატარა ღიობი ანუ ჩასახვლედი, რომელიც დღესაცაა დაცული, წყაროებში „ნესტავთ“ (ხვრელად) არის მოხსენებული, რომელიც მღოვრეულთა მიერ ხელულად ჩანდა. სხვადასხვა დროს ბერჯვრ ცდილან უმეცრებით თუ წინასწარი განზრახვით ეს მირონმდინარე ღიობი ანუ ხვრელი კირით ან ცარკით ამოეცხათ, მაგრამ, როგორც ქართული წყაროები გადმოგვცემენ, „იგი მასვე ეამსა აღმოხუტქის“.⁶⁰ აქვე დავხსენოთ, რომ საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, ცხოველმყოფელი სვეტიდან სურნელოვანი მირონი უწყვეტ ნაკადად საუკუნეების განმავლობაში მოედინებოდა. მხოლოდ XVI საუკუნის შუა ხანებში, შაჰ-აბას I-ის პაპის შაჰ-თამაზის (1524-1576) ერთ-ერთი შემოსევის დროს წაბილწულ იქნა სვეტიცხოვლის ტაძარი, რომელიც დამპყრობელს პირუტყვისა და ცხენების სადგომად გადაუქცევია. ამ დროიდან ცხოველმყოფელი სვეტიდან მირონის გადმოსვლა შეწყვეტილა. ყოილბაშთა გაძევების შემდეგ ურჯულთებისაგან წაბილწული სვეტიცხოვლის ტაძარი სასულიერო პირებს ხელახლა უკურთხებიან, ხოლო ცხოველმყოფელი სვეტის ღიობთან, საიდანაც ადრე მირონი მოედინებოდა, პატარა თასი მოუთავსებიათ, იმ იმედით, რომ სვეტიდან გადმოსული მირონი თასზე დაიღვრებოდა, მაგრამ შაჰ-თამაზის მიერ სვეტიცხოვლის წაბილწვის შემდეგ ცხოველმყოფელი სვეტიდან მირონი აღარ გადმოსულა. აღნიშნულ საეკლესიო ტრადიციას ნაწილობრივ ადასტურებს რუსული წერილობითი წყაროები. XVII საუკუნის 20-იან წლებში მოსკოვში მოღვაწე ნოვოსპასკის მონასტრის კელარს, ეროვნებით ბერძენს, იოანიკეს, რომელიც ამავე საუკუნის 10-იან წლებში საქართველოში იმყოფებოდა, მოუნახულებია სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი და ადგილობრივი სასულიერო პირებისაგან მოუსმენია ზემოთ აღნიშნული გადმოცემა.⁶¹

VI საუკუნეში, როგორც იოანე სედასნელის ცხოვრებაშია აღნიშნული, ქართლში მოსულ ასურელ მამებს იმჟამინდელმა კათოლიკოსმა ევლავიოსმა დაათვალიერებინა სვეტიცხოვლის ტაძარი, უჩვენა სასწაულმოქმედი, მირონმდინარე ცხოველმყოფელი სვეტი და დაწერილებით მოუთხრო მათ ქართლის გაქრისტიანების ამბები.⁶² მართალია, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი XI საუკუნის პირველ ნახევარში ხელახლა იქნა აშენებული, მაგრამ, როგორც საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკ I-ის (1010-1033) 1029 წლით დათარიღებულ სიგელშია აღნიშნული, ცხოველმყოფელი სვეტის

ცხოველმყოფელი სვეტის
ვერცხლით შეჭედილი ხის კარი

ცხოველმყოფელი სვეტის
სამირონე

საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი
მელქისედეკი (1010-1033 წწ.)

ცხოველმყოფელი
სვეტის მოხატულობა,
1678 – 1688 წწ.

ქვიტირი აღარ განახლებულა. აღწმუნული სიგელით ირკვევა, რომ მეღ-
ქისედეკ კათოლიკოს-პატრიარქმა დიდი ყურადღება მიაქცია სვეტიცხოვლის
ტაძრის გარდა „... მას შინა ღმრთივ აღმართებულსა სვეტიცხოველსა, კუართსა
სამეფოსა და მბრძონსა ღმერთმყოფელსა და წმინდა მყოფელსა“, რომელიც,
როგორც თვით კათოლიკოს-პატრიარქი აღნიშნავს, „შეგვადე სვეტი ცხოვე-
ლი ოქროშთა და ვერცხლითა“.⁶³

XIII საუკუნის დასასრულს ძლიერმა მიწისძვრამ და XIV საუკუნის უკა-
ნასკნელ მეოთხედში თემურ-ლენგის შემოსევებმა საგრძნობლად დააზიანა
ცხოველმყოფელი სვეტი. განსაკუთრებული ზიანი მისთვის მიუყენებია თე-
მურ ლენგს. როგორც წყარო აღნიშნავს, ლანგ-თემურმა „ხელყო დარღვე-
ვად და მოოხრებად სვეტისა ცხოველისა შინაგან“.⁶⁴ თემურ ლენგის შე-
მოსევების შედეგად დანგრეული სვეტიცხოვლის ტაძარი „და მას შიგან
აღმართებული სვეტის“ ქვიტირის კედელი 1431 წელს კაპიტალურად შეუ-
კეთებია მეფე ალექსანდრე I-ს (1412-1442 წწ.). შემდგომ საუკუნეებშიც სამე-
ფო კარი და საქართველოს საკათალიკოსო მნიშვნელოვან ყურადღებას
აქცევდა და სიფრთხილით ეპყრობოდა სვეტიცხოვლის ტაძარს და მის შიგ-
ნით აღმართულ ცხოველი სვეტის სიწმინდეს. XVII საუკუნის 70-იანი წლებ-
ის მეორე ნახევარში კათოლიკოსმა ნიკოლოზ ამილახორმა (1678-1688; 1692-
1695 წწ.) ტაძრის განახლებასთან ერთად სათანადოდ გაამშვენი-
ერა ცხოველმყოფელი სვეტი, რომლის შესახებ იგი 1686 წლით დათარიღე-
ბულ სიგელში საგანგებოდ აღნიშნავს: „სვეტზე სადაფქარის წარდახი გაუ-
კეთეთ და მის გარშემო ხომლითა და კანდლითა შევამკვეთ, ძირს მავთუ-
ლისა ფანჯარა შემოვაველეთ და სვეტი გარშემო მოვფინეთ“.⁶⁵ იმავე ნი-
კოლოზ კათალიკოსმა 1688 წელს ცხოველი სვეტის ქვიტირის კედლები
მოახატვინა მოქალაქე გრიგოლ გულჯაგარაშვილს. ამას გვაუწყებს სვეტის
დასაფლეთის კედელზე შემორჩენილი ორსტრიქონიანი წარწერა.

ცხოველმყოფელი სვეტის გამშვენიერებას დიდი ამაგი დასდო XVIII
საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ, რომელმაც
„შეამკო კარი სამბრონესი ოქროთი, მინითა და ვერცხლითა, და ჰყო მოფე-
ნილ-მოფარდაგული ზესით კერილითა“.⁶⁶ სპარსეთიდან დაბრუნებული მე-
ფის ძმა დომენტი კათოლიკოსს დიდად კმაყოფილი დარჩენილა ვახტანგ VI-
ის გულუხეობით. XIX საუკუნეში ცხოველმყოფელი სვეტი უმნიშვნელოდ
განუახლებიათ. ქვიტირის შემოაფლეს ხის რიკულებიანი მოაჯირი და ფანჯა-
რებიც საგანგებოდ გაუკეთეს. ამავე პერიოდს განეკუთვნება სვეტის წრდი-
ლოვთ კედელზე, ფანჯარის ახლოს შესრულებული რამდენიმე მდარე, უცუ-
მოვნო მხატვრობა.⁶⁷

მართალია, დაზიანებული სახით, მაგრამ დღემდე მოაღწია XVII საუკუნის
80-იან წლებში გრიგოლ გულჯაგარაშვილის მიერ შესრულებულმა მხატვრობამ
ცხოველმყოფელი სვეტის ოთხივე კედელზე. აღნიშნული მხატვრობის ძირი-
თადი თემატიკა ქართლის გაქრისტიანების სცენებითაა წარმოდგენილი.
სვეტის კედლებზე გამოსახულია მირიან მეფის ნადირობა თხოთის მთაზე
და გამოცხადება, სვეტის ამოღება, ანტიოქიის პატრიარქი ესტატე, რომელიც
საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, მცხეთაში ჩამოვიდა ახლადგაბეული

სვეტიცხოვლის ტაძრის საკუთრებელად, იგი სახარებას გადასცემს მეფე მირიანს. ქრისტიანობაზე მოქცევის ნიშნად. ქართლის გაქრისტიანების სცენების გარდა, სვეტის კედლებზე ბიბლიური სიუჟეტებიცაა გამოსახული.⁶⁸

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, მართალია, საუკუნეების მანძილზე სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი მრავალჯერ იქნა აშენებული და თითოეული მშენებლობის დროს კიდევაც იცვლებოდა ტაძრის იერსახე, ამასთან ერთად გარკვეულ ცვლილებას განიცდიდა ცხოველმყოფელი სვეტის ქვიტიკრის საბურველიც, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, თავისი სიმბოლური დატვირთვით უცვლელი რჩებოდა ცხოველმყოფელი სვეტი.

მართალია, ქართული და ზოგიერთი უცხოური წყაროს მიხედვით მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში დაფლულია ქრისტიანობის უდიდესი სიწმინდე – მაცხოვრის კვართი, მაგრამ ამისდამიუხედავად უფლის კვართის კუთვნილებაზე დღესდღეობით პრეტენზიას აცხადებს მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა. კერძოდ: საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, რუსეთი და სხვ. უკანასკნელი მონაცემებით, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში არსებობს 20-ზე მეტი სამოსელი, რომელიც უფლის კვართის სახელს უკაჟმირდება, ხოლო ქრისტიანული სამყაროს სამოც კელესიას, ძირითადად კათოლიკურ ეკლესიებს, მიაჩნიათ, რომ მათთან ინახება მაცხოვრის კვართის ნაწილები. ჩვენი კვლევის საგანს არ შეადგენს, დაწერილებით მიმოვიხილოთ და გავარკვიოთ დასახელებულ სიწმინდეთა ავთენტურობა. ჩვენი მიზანი მოკრძალებულია: მოკლედ, ზოგადი სახით მკითხველს გავაცნოთ ჩვენი შეხედულება საქართველოს ფარგლებს გარეთ დაცული უფლის კვართის შესახებ. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს განჩნდა პირველი ნაშრომები. გერმანიაში, კერძოდ კი ქალაქ ტრიერში დაცული უფლის კვართის შესახებ ევროპაში გამოქვეყნდა დოქტორ უილიამსის ორი ნაშრომი, პირველი ნაშრომი – „ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს წმინდა კვართი ტრიერში“ – 1891 წელს დაიბეჭდა ქალაქ ტრიერის ეპისკოპოსის ინიციატივით. დასახელებული ნაშრომის გამოსვლამ ოპონენტთა მკაცრი შეფასება დაიმსახურა. ერთ-ერთი პირველთაგანი, ვინც უილიამსის ნაშრომს გამოეხმაურა, იყო აბატი ა. ჟაკმო, რომელმაც 1894 წელს გამოსცა შრომა „ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს უკერავი კვართი“. იგი თავისი ნაშრომით ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ ქრისტეს კვართი ინახებოდა საფრანგეთის ქალაქ არჟანტოში. აბატმა ა. ჟაკმომ ვერ შეძლო უილიამსის ნაშრომში მოტანილი წერილობითი წყაროების გაბათილება, რის გამოც, მან გამოთქვა ვარაუდი, რომ არსებობდა ქრისტეს ორი კვართი. აქედან ერთი, მისი აზრით, ქალაქ ტრიერის კუთვნილებაა, მეორე კი საფრანგეთის ქალაქ არჟანტოშია დაცული. ა. ჟაკმოს აღნიშნული მოსაზრება რეალურ სინამდვილეს არ ასახავს. სახარებიდან კარგად ჩანს, რომ უფალს ჯვარცმის დროს ერთი უკერველი კვართი ემოსა. აბატ ა. ჟაკმოსა და სხვათა კრიტიკული ნაშრომების გამოსვლის შემდეგ მკვლევარმა უილიამსმა 1894 წელს საწინააღმდეგო მოსაზრებების გასაბათილებლად გამოაქვეყნა მეორე წიგნი სათაურით „ტრიერის წმინდა კვართი და არჟანტოს რელიქვია“. იმ დროისათვის ა. ჟაკმოსა და უილიამსისათვის უცნობი იყო

ქართული წერილობითი წყაროები საქართველოში უფლის კვართის დაფუძნების შესახებ. ამ მიზეზის გამო ქართულმა დოკუმენტურმა მასალებმა დასახელებულ მკვლევართა შრომებში სათანადო ასახვა ვერ პოვა.

დოქტორ უილიამსისა და აბატ ა. ჯაკომოს დასახელებული ნაშრომები კრიტიკულად განიხილა XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში იტალიაში მოღვაწე ქართველმა კათოლიკე მღვდელმა და ცნობილმა მკვლევარმა მიხეილ თამარაშვილმა, 1910 წელს ქალაქ რომში ფრანგულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“.

ტირისის ტაძარში არსებულ კვართის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. წერილობითი წყაროს ცნობით, ტირისის საკათედრო ტაძარში კვართის მოხვედრის ისტორია მომდინარეობს IV საუკუნიდან და დაკავშირებულია პირველი ქრისტიანი იმპერატორის კონსტანტინეს დედის ელენეს სახელთან. ამ წყაროს მიხედვით, ელენე დედოფალმა, რომელიც თითქოს წარმოშობით ტირიდან იყო, დიდად გაამდიდრა თავისი მშობლიური ქალაქი ქრისტიანული სიწმინდეებით. იმავე წყაროს გადმოცემით, მას შემდეგ, რაც ელენე დედოფალმა ქალაქ ტირიში მიაკვლია მოციქულ მატათას წმინდა ნეშტს, მან იუდეიდან სამოტანილი ქრისტიანობის წმინდა რელიქიები: პეტრე მოციქულის კბილი, მოციქულ ანდრეას ხაზლი, უფლის კვართი, სამსჭვალთან ერთად, დანა, რომელიც მაცხოვარმა საიდუმლო სერობის დროს გამოიყენა და სხვ. სანუქრად გადასცა თავის მშობლიურ ქალაქს. ქრისტიანული წმინდა რელიქიების ბოძებით, როგორც წყაროები გადმოგვცემენ, ელენე დედოფალმა სახელი გაეთქვა ქალაქ ტირისს.⁶⁹

ტირიში უფლის კვართის მოხვედრის ისტორია გადმოცემულია ერთდერთ წერილობით წყაროში, რომელიც IV საუკუნეში მოღვაწე წმინდა პაპის სილვესტრის სახელს უკავშირდება და სამეცნიერო ლიტერატურაში წმ. სილვესტრის სიგელის სახელითაა ცნობილი. სწორედ ამ სიგელის მიხედვით ქალაქი ტირი წმინდა ელენეს სამშობლოა „და რომ ამ მიზეზით ელენეს მართლაც შეეძლო ტირისისათვის სხვა რელიქიებთან ერთად დაეკვრათ ქვეწირა“.⁷⁰ მ. თამარაშვილი იმდროინდელი ევროპელი ისტორიოგრაფის მიდწვევების გათვალისწინებით სამართლიანად მიიჩნევს, რომ სილვესტრის სიგელი ტირისის კვართის ისტორიის რეალურობის საბუთად არ გამოდგება. მ. თამარაშვილის მოღვაწეობის დროს მკვლევართა მიერ დადგენილ იქნა, რომ სილვესტრის სიგელი დედანს არ წარმოადგენდა, იგი დაკარგულად ითვლება და ვარაუდობენ, რომ V საუკუნეში ზეპირი გადმოცემების საფუძველზე აღნიშნული სიგელი აღუდგენია ეპისკოპოს ვოლუსიენს, რაც, ბუნებრივია, გამორიცხავს მის ავთენტურობას.⁷¹ უფრო მეტიც, არც ეპისკოპოს ვოლუსიენის მიერ აღდგენილი სიგელი არის მიჩნეული სანდო წყაროდ. გაირკვა, რომ სილვესტრის სიგელის შესახებ ცნობები XI საუკუნემდე არ მოგვეპოვება. მანამდე იგი მოხსენებულიც არაა არც გერმანულ და არც ლათინურ მატანეებში. სილვესტრის სიგელი მხოლოდ XI – XII საუკუნის სამ სხვადასხვა კრებულშია ჩართული. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სილვესტრის სიგელის სამივე რედაქციის ტექსტები შინაარსობრივად ერთმანეთისაგან განსხვავებულია, რაც მის სანდოობას გამორიცხავს. ტექსტის

შინაარსის არასაიმედოობაზე მეტყველებს ფაქტებისა და მოვლენების შეუსაბამობა. ევროპელ მკვლევარებთან ერთად მ. თამარაშვილი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც სილვესტრის სიგელის ზოგიერთ უზუსტობაზე საგანგებოდ მიუთითა. ამის მაგალითად მას მოჰყავს ის ფაქტი, რომ ტექსტის მიხედვით, თითქოს 368 წელს პაპმა სილვესტრმა და ელენე დედოფალმა ანტიოქიის პატრიარქს აგრიციუსს ქრისტიანული სიწმინდეები ტრირში გაატანეს, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება, იმ უბრალო მოსენის გამო, რომ 368 წელს ელენე დედოფალი და პაპი სილვესტრი კარგა ხნის გარდაცვლილები იყვნენ. ელენე დედოფალი გარდაიცვალა 327 წელს, პაპი სილვესტრი 335 წელს. ამის გარდა, ამ დროისათვის წერილობითი წყაროები აგრიციუსს ანტიოქიის პატრიარქად არ მოიხსენიებენ. სილვესტრის სიგელის ტექსტოლოგიური ანალიზის საფუძველზე მ. თამარაშვილი გამოირიცხავს მის ავთენტურობას და დაასკვნის, რომ იგი შედგენილი უნდა იყოს XI საუკუნეში. ასეთი შეუსაბამობის გარდა მ. თამარაშვილი ევროპელ მკვლევართა მოსასრებებზე დაყრდნობით მიიწინეებს, რომ ტრირი, რომელიც სილვესტრის სიგელის მიხედვით ელენე დედოფლის მშობლიურ ქალაქადა აღიარებული, არ უნდა იყოს მისი სამშობლო. მისი მოსასრებით, არც ელენე დედოფლის დროინდელი და არც შემდგომი პერიოდის წყაროები და ბიოგრაფები მის სამშობლოდ ქალაქ ტრირს არ მიიწინევენ. თავისი მოსასრების განმტკიცებისა და მკითხველის დარწმუნების მიზნით მ. თამარაშვილს მოჰყავს 340 წელს ტრირში დაბადებული წმინდა ამბროსი მედიოლანელის ცნობა, რომელსაც უეჭველად უნდა ვენდოთ. ქალაქ ტრირში აღზრდილი წმინდა მამა ამბროსი ელენე დედოფლის სამშობლოდ მიიწინევს არა ტრირს, არამედ, ქალაქ ნიკომედიის მახლობლად მდებარე პატარა ქალაქ დრეპანუმს. ამასვე იმეორებს V საუკუნის ოსტგუთების ისტორიკოსი კასიოდორუსი.² უკანასკნელი მონაცემებით, ელენე დედოფლის არათუ დაბადება, არამედ მისი ტრირში ცხოვრების ვერსიაც არ დასტურდება.

მ. თამარაშვილის ფრანგულენოვან შრომაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აბატ ა. ჟაკმოს წევნ მიერ ზემოთ დასახელებული ნაშრომის განხილვას, რომელსაც მიაჩნდა, რომ უფლის კვართის განსასვენებელი ქალაქი არჟანტოია. მიუხედავად იმისა, რომ ა. ჟაკმოს ნაშრომი ოპონენტთა შეფასებით ერთ-ერთი „საუკეთესოა ზემოთ ხსენებულ საკითხზე გამოქვეყნებულ ნაშრომთა შორის“, მან მ. თამარაშვილის მკაცრი კრიტიკა მაინც დაიმსახურა. მ. თამარაშვილი მეცნიერული კეთილსინდისიერებით მიმოიხილავს ა. ჟაკმოს ნაშრომში გამოყენებულ თითქმის ყველა წერილობით წყაროს და მათი კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე დაასკვნის, რომ შრომაში გამოყენებული მასალები „მოგვიანებით გამოგონილი წმინდა წელის ლეგენდებია“. მ. თამარაშვილი ურჩევდა მკვლევარ ა. ჟაკმოს, მომავალში, აღნიშნული საკითხის გაშუქების დროს, სათანადო ყურადღება მიექცია წერილობითი წყაროების სანდოობის საკითხის განხილვისათვის, რაც უეჭველად გამოადგებოდა „არჟანტოის რელიქიის ავთენტობის დასამტკიცებლად“.³

მ. თამარაშვილის მოსასრებას იმდროინდელი ევროპული ისტორიოგრაფია კრიტიკით არ შეხვედრია. უფრო მეტიც, მისი ზოგიერთი შეხედულება

რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ გაზიარებულიც კი იქნა.

უკანასკნელ პერიოდში უფლის კვართის ისტორიის კვლევასთან დაკავშირებით საგრძნობი წინსვლა შეინიშნება. ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ 1996 წელს გერმანიის ქალაქ ტრირის საკათედრო ტაძარში დაცულ უფლის კვართთან დაკავშირებით, ამავე ქალაქის ეპისკოპოსის, პერმან ჟოზეფ შპიტალის რედაქტორობით, გერმანულ ენაზე გამოიცა სპელტანიანი ნაშრომი, რომელშიც ტრირის უფლის კვართისადმი მიძღვნილი სხვადასხვა მკვლევართა საინტერესო გამოკვლევებია გამოქვეყნებული. მათ შორის განხილულია და კრიტიკულადაა შეფასებული ქართული წერილობითი წყაროები.

წარმოდგენილ კრებულში სხვადასხვა კუთხითაა შესწავლილი ტრირის საკათედრო ტაძარში არსებული კვართი. აქვე, ზოგადად, საუბარია უფლის კვართის თეოლოგიურ წყაროებზე, ს. თანადო უურადღება ეთმობა იმის ჩვენებას, თუ რა აღგილი ეკავა წმინდა მ. მების ნააზრევში უფლის კვართს და რა დატვირთვას აძლევენ ისინი ქრისტიანობის ამ უდიდეს სიმწინდეს. მკვლევარებმა საინტერესოდ აღწერეს ტრირის კვართის ისტორიული ასპექტები და სხვ.⁴ საკითხის შესწავლის დროს დასახელებული ნაშრომების მკვლევარები კრიტიკულად მიმოიხილავენ არსებულ წყაროებს. თითქმის ყველა მკვლევარი აღიარებს, რომ სილვესტრის სიგელი, რომლის ცნობებით ტრირის საკათედრო ტაძარში კვართის დაცვაზეა წმ. ელენე დედოფლის სახელს უკავშირდება, გვიანაა შედგენილი და ნაკლები სანდოობით გამოირჩევა. მათი მტკიცებით, ტრირის კვართის შესახებ ცნობები XII საუკუნიდან საკმაოდ დამაჯერებელია.⁵ როგორც ჩანს, სილვესტრის სიგელის შემდგენელთ სურდათ ეჩვენებინათ, თუ სად იყო კვართი XII საუკუნემდე და ამ მიზნით შეიქმნა იგი.

კრებულში საინტერესოაა წარმოსენილი ტრირის კვართის დღესასწაულის განგება. აღნიშნულია, რომ ტრირის უფლის კვართის ნახვის საშუალება ფართო საზოგადოებას 1512 წელს მიეცა, როცა იგი მნახველთა წინაშე პირველად გამოიფინა. 1515 წელს რომის პაპის ბულით დამკვიდრდა ტრადიცია, რომ ყოველ შეიდ წელიწადში იგი გამოეფინათ მნახველთა წინაშე, მაგრამ XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან მისი გამოფენა იშვიათად ეწყობოდა. პირველი გამოფენის დროს ტრირის კვართისადმი მიძღვნილი წირვის წესი შეუდგენია ამ გამოფენის ინიციატორს, ტრირის უნივერსიტეტის პროფესორს, შემდეგ ეპისკოპოს იოჰანეს ენენს († 1519 წ.), რომელიც საღმრთო წერილს ეფუძნება და ეკლესიურ ერთობას ქადაგებს: „ღმერთო, შენ არ დაუშვი – აღნიშნულია ტრირის კვართის საკითხავში, – რომ ჩვენი მსხნელის სამოსელი დანაწილებულიყო და ეს გააკეთე შენ ეკლესიის სახის საჩვენებლად. მოგემადლე, რომ ყველა, ვინც ვინათლებით, ქრისტეს სახელით ერთ რწმენაში და შენთან ერთად ერთი სიყვარულით ვიყოთ“.⁶

მართალია, XVI საუკუნეში შედგენილი ტრირის კვართის (საღვთისმსახურო) განგება, ლიტურგიკული და მეცნიერული თვალთახედვით საინტერესოა, მაგრამ ამავე კრებულში გამოქვეყნებულ ნაშრომში მკვლევარი ზ. შმალცბაუერი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ მხოლოდ საქართველოში კვართმა ცხოველმყოფელ სექტთან ერთად ასახვა პოვა ლიტურგიკულ ლიტერ-

ატურაში. როდესაც იერუსალიმიდან დაბრუნებულმა კათოლიკოს-პატრიარქმა ნიკოლოზ გულაბერიძემ (1150 – 1178) თამარ მეფის ეპოქაში ლიტურგიკული საკითხავები შექმნა სვეტიცხოვლის ტაძრის, ცხოველმყოფელი სვეტის და უფლის კვართის შესახებ.⁷

ამავე კრებულში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მკვლევარ ბ. შმიდტის ნაშრომი, რომელიც ეხება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებსა და ეკლესია-მონასტრებში დაცული „წმინდა კვართის“ ისტორიის ზოგად მიმოხილვას. იგი ჩამოთვლის იმ ეკლესია-მონასტრებს (დაახლოებით 60-მდე ეკლესია), რომლებიც პრეტენზიას აცხადებენ, რომ მათთან ინახება „უფლის კვართის“ ნაწილები. მათ შორის ნახსენებია საქართველო. აქვე დაეძინა, კარმ დასახელებულ მკვლევარს საქართველოში უფლის კვართის დამადასტურებელ მასალად მოაქვს XIX საუკუნის დასაწყისში მოღვაწე რუსი მკვლევარის, ე. ბოლხოვიტინოვის მცდარი ცნობა იმის შესახებ, რომ თითქოს XV საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის დამხობის შემდეგ დევნილმა სამღვდლოებამ უფლის კვართი, გადარჩენის მიზნით, საქართველოში შემოიტანა. აქედან კი იგი თითქოს სპარსეთის შაჰმა გაიტანა, რომელიც შემდგომ რუსეთის მეფეს გაუგზავნა.⁸ ბ. შმიდტისათვის უცნობია, ან კიდევ არ იყენებს საქართველოში უფლის კვართის მოხვედრის შესახებ არსებულ უძველეს ქართულ წერილობით წყაროებს. აქვე დაეძინა, რომ იგი უპირატესობას ანიჭებს და რეალობად მიიჩნევს ტირიში უფლის კვართის არსებობას. ამის გამო სხვა ქვეყნებში კვართის არსებობის შესახებ დამადასტურებელი წყაროების მიმოხილვით თავს არ იწუხებს.

ბ. შმიდტის დასახელებული ნაშრომის გაცნობით დაერწმუნდით, რომ მრავალი ქვეყნისა თუ ეკლესიის პრეტენზია, უფლის კვართის ნაწილების ფლობის შესახებ, სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს, რადგან საღმრთო წერილის მიხედვით, უფლის კვართის განუყოფლობა (მისი დაუნაწევრებლობა) იმთავითვე განსაზღვრული იყო. ამის შესახებ ჯერ კიდევ ძველ აღთქმაში ხაზგასმულია: „განიყევს სამოსელი ჩემი მათ შორის და კუართისა ჩემსა ზედა განიგდეს წილი“ (ფსალმუნი 21, 18). კვართის დაუნაწევრებლობის შესახებ იოანეს სახარება პირდაპირ მიუთითებს: „ხოლო კუართი იგი, რომელი იყო უკერველ ზეით გამოქსოვილ ყოელად, თქუეს უკუე ურთიერთს: არა განვიხიოთ ესე, არამედ წილ-ვიგდოთ ამას ზედა, ვისაცა იყოს“ (იოანე, 19, 23-24). სახარებისეული ინტერპრეტაციიდან კარგად ჩანს მაცხოვრის კვართის საღვთისმტკველო მხარე. უფლის კვართის დაუნაწევრებლობა ქრისტიანული ეკლესიის ერთიანობისა და განუყოფლობის სიმბოლოა. როგორც თეოლოგები მიუთითებენ, ახალ აღთქმაში, განსაკუთრებით კი იოანეს სახარებაში, ეკლესიური ერთობა და განუყოფლობა გარკვეული მუხლების სახითაა წამოყალიბებული. ერთიანი და განუყოფელი ეკლესია სახარებაში უკერველი და დაუნაწევრებელი კვართის სახითაა წარმოდგენილი. როგორც ერთი ძაფით ნაქსოვი კუართი არ უნდა დანაწევრდეს, ისე არ უნდა დაირღვეს ეკლესიის ერთობა. სწორედ ამიტომ, ღვთის ნებით, ქრისტეს ჯვარცმის დროს არ მომხდარა კვართის დანაწევრება, მაცხოვრის სხვა სამოსელი კი გაიყევს ნაწილებად. სახარებაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამის შესახებ საგანგებოდ

არის მინიშნება. სწორედ ამიტომ, სადმროო წერილზე დაყრდნობით ქრისტიანულ სამყაროში უფლის კვართი ეკლესიური ერთობის სიმბოლოდ აღიქმება. ამის შესახებ საგანგებოდ აღნიშნავს III საუკუნის წმინდა მამა კეიპრიანე კართაგენელი (200 - 257 წ.): „ეკართი უფლისა... არანაირად არ ნაწილდება, არც იხევა, არამედ ქრისტეს სამოსზე წილისყრის ჯამს კვართი მიიღება როგორც მთლიანი სამოსი და მფლობელობაში გადაცემა დაუზიანებელი და დაუნაწილებელი... კვართი მატარებელი იყო იმ ერთობისა, რაც მოდის ზემოდან ანუ ცოდან და მამისგან და რაც არანაირად არ შეიძლება, დარღვეულიყო მისი (კვართის) მიმდებლისა და მფლობელის მიერ, არამედ იგი განუყოფლად იცავდა ერთობლივად მთლიან და მეკრე ხიმტკიცეს. ქრისტეს შესამოსლის ფლობა არ ძალუძს მას, ვინც არღვევს და განუოფს ქრისტეს ეკლესიას“.⁷⁹ როგორც ვხედავთ, უფლის კვართს ზეციური მამისაგან აქონდა მადლმოსილება ეკლესიური ერთიანობისა და განუყოფლობისა. ამ მიზეზით იგი არ შეიძლება დაწვევებულიყო.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ იმ ეკლესია-მონასტრებისა და ქვეყნების პრეტენზია (მათ შორის, როგორც ქვემოთ ვნახავთ – რუსეთის ეკლესიისაც), რომლებიც „უფლის კვართის“ ნაწილების ფლობას ინეშებენ, სინამდვილეს არ უნდა ასახავდეს. ჩვენ გვკვირვება, რომ შეგვაქვს ამ სიწმინდეების რეალობაში, შესაძლებელია, ისინი ქრისტეს სამოსლის ის ნაწილებია, რომელიც ავარცმის დროს გაიყვეს ავაზაკებმა. უეჭველია, რომ ქრისტეს სამოსლის ნაწილებს, რომელიც უფლის დასჯის დროს დანაწილებულ იქნა, ისინი ვერ ასხევენებენ მაცხოვრის უკერველი კვართისაგან. უცხოური წყაროებისაგან განსხეავებით, ქართული წერილობითი წყაროები ერთმანეთისაგან კარგად მიჯნავენ ქრისტეს კვართს უფლის სხვა სამოსლისაგან და მათ პირველმფლობელთა ვინაობაზეც გვაწვდიან ცნობებს. ამის შესახებ საგანგებოდ მიუთითებს ქართული ქრონიკა: „ჯუარს აცუეს და სამოსელი მისსა ზედა წილ-ითხინეს... და დაჟულეს მათ დამბადებელი თვისი და დაქრძალეს საფლაუი. ხოლო იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველ, და ტილონი იგი, ოდეს განთენა, იხსნეს საფლაუსა შინა. და ესე ყოველი წარმოიკადა პილატე და მოვიდა საფლაად იგინი და ცოლი მისი, და ტილონი იგი აკოვნეს, და მოიხუნა იგინი ცოლმან პილატესმან. და წარვიდა წაფითა დიდითა პონტოდ, სახედ თუსა რომელ იქმნა მორწმუნე ქრისტესა. ხოლო შემდგომად ჟამთა მრავალთა მოვიდეს იგინი ხელთა ლუკა მახარობლისათა და დახსნა იგინი მან, სადაცა თუთ იცის. ხოლო სუდარა არა იპოვა, ვითარცა ხორცნი ქრისტესი. თქუეს ვიეთმე პეტრესთუს, ვითარმედ ხელ-იწიფა ახუმალო და აქუნდეს, გარნა განცხადებულად არაჲ მიუთხრეს, ვითარ სხუად ყოველი“.⁸⁰

ტრიის კვართისადმი მიძღვნილ კრებულში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მკელეჟარ ა. პლოტკე-ლიუნიჩის გამოკვლევა, რომელიც ტრიისა და სვეტიცხოვლის უფლის კვართის ერთმანეთთან მიმართების საკითხს ეხება. იგი საკითხის განხილვის დროს დაწვრილებით გაცნობია უფლის კვართის შესახებ არსებულ თითქმის ყველა სახის ქართულ და უცხოურ წერილობით წყაროებს. წყაროების შეჯერების საფუძველზე დასახ-

უფლებული მკვლევარი სამართლიანად დაასკენის, რომ მცხეთური ტრადიცია უფლის კვართის საქართველოში ჩამოსვენების შესახებ, მკიდროდაა დაკავშირებული ბიბლიასთან. მისი აზრით, აკარცმა, კვართზე წილის გდება, მისი საქართველოში შემოსვლა, რაც ელიოს მცხეთელის სახელს უკავშირდება, მოხერხებულადაა ჩართული ადგილობრივ ისტორიაში.⁴¹ ასეთი შეფასების მიუხედავად, მკვლევარი ა. პლონტკე-ლიუნიჩი და კრებულის სხვა ავტორები ნდობით არ ეკიდებიან კვართის შესახებ არსებულ ქართულ წერილობით წყაროებს ეურადღებას არ აქცევენ საქართველოს ეკლესიის ტრადიციას და ისინი ლეგენდის ნაყოფად მიიჩნიათ. ა. პლონტკე-ლიუნიჩი ქართულ წყაროთა მონაცემებს ადარებს ტირის კვართის შესახებ არსებულ დოკუმენტურ მასალებს. მართალია, იგი აღიარებს, რომ ტირის ტრადიციაში ჩართული არაა ბიბლიური ცნობები, მაგრამ, მისი აზრით, იგი ეყრდნობა IV საუკუნის ისტორიულ ცნობებს. ნაშრომის დასასრულს ა. პლონტკე-ლიუნიჩი დაასკენის: „მცხეთა და ტირი არის ორი ძველი ქალაქი დასავლეთსა და აღმოსავლეთში საკუთარი ინდივიდუალური ტრადიციით. ეს ტრადიციები აღმოცენდა ერთსა და იმავე ფესვებზე, ორივე ქალაქი დღემდე ამაყობს ამ გადმოცემებით და ბევრი არაფერი იცის ერთმანეთზე“.⁴²

აქვე დავძენთ, რომ მ. თამარაშვილსაც ტირის კვართის რეალურობაში ეჭვი არ შეჰქონდა. თავის ნაშრომში ევროპული წყაროების კრიტიკულად მიმოხილვასთან ერთად მას მოაქვს საქართველოში კვართის არსებობის დამადასტურებელი დოკუმენტური წყაროები. მოხმობილი დოკუმენტური მასალების ანალიზის საფუძველზე მ. თამარაშვილი დაასკენის, რომ უფლის კვართის თავდაპირველი ადგილსამყოფელი მცხეთა იყო, მაგრამ არ გამოირიცხავს იმ ვარაუდს, რომ არაბთა ბატონობის დამყარების დროს (VII საუკუნეში), შესაძლებელია, იგი გატანილ იქნა საქართველოდან და ამ გზით მოხდა ტირის საკათედრო ტაძარში.⁴³ რა თქმა უნდა, უფლის კვართის საქართველოდან გატანის მ. თამარაშვილისეული ვერსია წერილობით წყაროებს არ ეყრდნობა. იგი აგრეთვე თავისი მოსაზრებების წამოყენების დროს არ ითვალისწინებს იმასაც, რომ, თუკი ამ ფაქტს აქონდა ადგილი, ბუნებრივია, მის შესახებ ცნობები ქართულ წერილობით წყაროებში აუცილებლად აისახებოდა. ასე რომ, უნდა ვენდოთ უძველესი ქართული წერილობითი წყაროების ცნობებს და საქართველოს ეკლესიის ტრადიციას, რომლის მიხედვით, კვართის განსასვენებელი მცხეთაში ის ადგილია, სადაც დღეს სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარია.⁴⁴

მცხეთაში დაფლულ უფლის კვართთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა მისი საქართველოდან რუსეთში გატანის ვერსია, რომლის შესახებ ცნობები რუსულ წერილობით წყაროებშია დაცული. რუსულ წყაროებში აღნიშნული ცნობები XVII ს-ს 20-იანი წლებიდან ჩანს, რომლის თანახმად, ამ პერიოდში ირანის შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი ძვირფასი სასუქრი, თითქოს უფლის კვართი იყო. ამ საკითხს რუსეთის მაშინდელი საერო თუ სასულიერო მთავრობა გულმოდგინედ არკვევდა სხვადასხვა პირთა გამოკითხვისა თუ დიპლომატიური არხების საშუალებით. სწორედ აღნიშნული დოკუმენტური მასალების საფუძველზე XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან

რუსეთში გამოქვეყნდა ნაშრომები, რომლებიც უტყუარად ასაბუთებდნენ საქართველოდან რუსეთში უფლის კვართის გატანას. ამ მხრივ, პირველ რიგში აღსანიშნავია მ. სელეზნიოვის, მოსკოვისა და კოლომენსკის მიტროპოლიტის მაკარის, ფილარეტ გუმილევსკის, ნ. მარის, ს. ბელოკუროვის, თანამედროვე მკვლევარების: ა. შამაროს, ნ. ენეევის და სხვათა ნაშრომები.⁸⁵ ამას ემატება უკანასკნელ პერიოდში ინტერნეტის ვებ-გვერდზე განთავსებული უამრავი სტატია თუ საცნობარო მასალა. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობილი ქართველოლოგის მიშელ ვან ესბროკის ნაშრომი. ზემოთ დასახელებულმა მკვლევარებმა თავიანთ ნაშრომებში გამოყენებული წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე, მათი გამოქვეყნების დღიდანვე დაამკვიდრეს ის აზრი, რომ უფლის კვართი, რომელიც ადრე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კუთვნილება იყო, XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან რუსეთში იქნა გატანილი. ამ მოსაზრებას პირველ ხანებში ზოგიერთი ქართველიც იხიარებდა. მაგალითად, საეკლესიო ისტორიის ცნობილი მკვლევარები პლატონ იოსელიანი და მოსე ჯანაშვილი.⁸⁶ ასეთივე შეხედულება პქონდა ცნობილს მკვლევარს, ნიკო მარს, რომელიც უფლის კვართისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში ტენდენციურად განიხილავდა მის შესახებ არსებულ წერილობით წყაროებს. მას „ეჭვი არ ეპარებოდა შა-აბასის მიერ საქართველოდან კვართის გატანაში და მისი რუსთა ხელმწიფისათვის სამუქრად გაგზავნაში.“⁸⁷ იგი მკაცრად აკრიტიკებდა ყველა იმ მკვლევარს, რომელიც უფლის კვართის საქართველოდან გატანას უარყოფდა.⁸⁸ ასეთი მოსაზრების მიუხედავად, იმთავითვე ეჭვქვეშ დადგა რუსული წყაროების სანდოობის საკითხი. ჯერ კიდევ, 1842 წელს ფრანგმა ქართველოლოგმა მარი ფელისიტე ბროსემ რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში ახლადგამოვლენილი რუსული წყაროების საფუძველზე ეჭვი შეიტანა ზოგიერთი რუსული წყაროს სანდოობაში.⁸⁹ უფლის კვართის საქართველოდან გატანასთან დაკავშირებით პოლემიკა განსაკუთრებით გამწვავდა, როცა 1891 წელს მოსკოვში რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა ამავდროულად ქალაქში საიმპერატორო კართან არსებული მუზეუმის წევრის ს. ბელოკუროვის მიერ ახლადგამოვლენილი წყაროები, რომელსაც თან დაურთო თავისი გამოკვლევა.⁹⁰ აღნიშნული ნაშრომის საწინააღმდეგოდ, 1892 წელს ცნობილმა ქართველმა საეკლესიო მკვლევარმა თეოდორ ჟორდანიამ „ეგრის“ ფსევდონიმით ჯერ სტატიის სახით პრესაში დაბეჭდა მცირე მოცულობის სტატია, შემდეგ კი იგი იმავე წელს გამოცემულ თავის ნაშრომს დაურთო.⁹¹ ეს იყო პირველი პოლემიკური ნაშრომი, რომელმაც უარყო რუსული წყაროების ცნობები კვართის საქართველოდან გატანის შესახებ. თ. ჟორდანიას დასახელებული ნაშრომი ოპერატიულად, შეიძლება ითქვას, ცხელ გულზე იყო დაწერილი. ამიტომ ამ მცირე მოცულობის სტატიაში შეუძლებელი იყო დაწვრილებით, კრიტიკულად განიხილულიყო ს. ბელოკუროვის მიერ მოტანილი ყველა რუსული წყარო. სამაგიეროდ, 1900 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიის პედაგოგმა ა. ნატროშვილმა მცხეთის სეპტიცხოვლის ტაძრისადმი მიძღვნილ, რუსულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში საკმაოდ ვრცელი ადგილი დაუთმო რუსული წერილობითი წყაროებისა და უფლის კვართისადმი მიძღვნილ ს. ბელოკუროვის, ნ. მარის და

სხვათა ნაშრომების კრიტიკულ მიმოხილვას.²

საბჭოთა სელისუფლების დროს, ათეიზმის ეპოქაში, აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობა წარმოუდგენელი იყო. მხოლოდ უკანასკნელ პერიოდში, ჩვენში მომხდარი სახიკეთო ცვლილებების შემდეგ, უფლის კვართთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა საინტერესო ნაშრომები. ამ მხრივ მნიშვნელოვან ყურადღებას იმსახურებს პროფ. ე. მ. მისთვალის შვილის ქართულ და რუსულ ენაზე გამოქვეყნებული გამოკვლევა, რომელშიც სათანადო აღგილი ეთმობა წერილობითი წყაროებისა და საკითხის შესახებ არსებული ისტორიოგრაფიული ნაშრომების კრიტიკას.³ აგრეთვე საინტერესოა ასლასან მკვლევარ გ. ბარამიძის მიერ გამოქვეყნებულ. გამოკვლევაც.⁴

სემოაღნიშნული რუსული წერილობითი წყაროებისა და ამავე პერიოდის ქართული და უცხოური დოკუმენტური წყაროების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ვახდენთ აღნიშნული საკითხის შესწავლას. გარდა ამისა, ნაშრომში გასაყენებულია თითქმის ყველა იმ მკვლევარის ნაშრომები, რომელსაც ხელი მიგვიწვდებოდა, დაწყებული XIX საუკუნიდან დღემდე.

XVII საუკუნის 20-იან წლებში უფლის კვართმა რუსეთ-ირანის დიპლომატიურ ურთიერთობაში მნიშვნელოვანი აღგილი დაიკავა. დასახელებული საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთ საქართველო, განსაკუთრებით კი კახეთი, ირანის შაჰის ბრძოლის ასპარეზად იქცა. შაჰ-აბასის ოთხგზის შემოსევამ 1614-1617 წლებში ქვეყანა მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო. კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648) ხსნას ერთმორწმუნე რუსეთისგან დახმარებაში ხელაღდა, რაც, თავის მხრივ, შაჰის გაღიზიანებას იწვევდა. შაჰისათვის ნათელი იყო, რომ ერთმორწმუნეობის საბაბით რუსეთი აქტიურად ჩაეროდა საქართველოს საშინაო საქმეებში. მით უმეტეს, მისთვის ცნობილი იყო, რომ კახეთის მეფე თეიმურაზი, დახმარების მოსწივით, ხშირად აცხადებდა ელჩებს რუსეთის ხელმწიფესთან. რუსეთის ხელისუფლება მეფე თეიმურაზ I-ის თხოვნას, დახმარებოდა ერთმორწმუნე საქართველოს ირანის აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, უყურადღებოდ არ ტოვებდა. რუსეთის მეფე, როგორც მოსკოვში მყოფი ირანის ელჩების, აგრეთვე შაჰის კარზე გაგზავნილი რუსი დესპანების მეშვეობით მკაცრად აფრთხილებდა შაჰ-აბასს, ხელი აეღო საქართველოს დაპყრობზე. ასეთი პოზიციით რუსეთი დაუფარავად აცხადებდა, რომ იგი უძევებოდა ქრისტიანული ქვეყნის მფარველი და მტკიცე დამცველი იქნებოდა⁵. 1621 წლის ივნისში რუსეთიდან შაჰის კარზე მივლინებული ელჩები ვ. კორობინი და ი. კუეშინოვი შაჰ-აბასისაგან დაუინებოთ მოითხოვდნენ, თავი შეეკავებინა საქართველოზე თავდასხმისაგან, ტყვეობაში მყოფი თეიმურაზი მეფის დედა ქეთევან დედოფალი და ორი შვილი გაეთავისუფლებინა, სამაგიეროდ რუსეთი სთავაზობდა შუამავლის როლს ირან-საქართველოს ურთიერთობის მოწესრიგებაში⁶. შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციაში შაჰ-აბასს არ აწყობდა ერთი მხრივ, რუსეთთან ურთიერთობის გართულება, რადგან მას იგი თურქეთის წინააღმდეგ მოკავშირედ აღიქვამდა, მეორე მხრივ, მას არც ის უნდოდა, რომ რუსეთის სახით ძლიერი მეტოქე აქედოდა ამიერკავკასიაში.

სწორედ სემოაღნიშნულ პოლიტიკურ ფონზე, ირანის შაჰი რუსეთის საერო

და ხასუღიერო ხელისუფლებას ხაჩუქრად უგზავნის თითქოსდა საქართველო-დან გატანილ უფლის კვართს. ეოველივე ამის გამო ქრისტეს კვართმა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა შეიძინა, როგორც რუსეთ-ირანის, აგრეთვე საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში.⁹⁷

რუსული წერილობითი წყაროების გადმოცემით, 1622 წლის 21 იანვარს ირანის სამეფო კარზე დიპლომატიური მისიით მყოფ რუს ელჩებს ვასილ კორობინს და დიაკონ ოსტაპ კუეშინოვს აუდიენციის დროს ირანის შაჰმა განუცხადა, რომ მას აქვს ივერთის ქვეყნიდან წამოღებული ქრისტეს კვართი, რომელიც სურს თავისი ელჩების ხელთ ხაჩუქრად გაუგზავნის რუსეთის „დიდ ხელმწიფეს და ხელმწიფის მამას, მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის უწმინდეს პატრიარქს ფილარეტს ნიკოლოზის ძეს“. აქვე შაჰი რუს ელჩებს აცნობებდა, რომ ეს ის პერანგია (српунга), რომელიც უფალს ჯვარცმის დროს ემოსა და როცა ჯვარცმულ ქრისტეს შუბი აბგერეს ფერდში, საიდანაც სისხლი გადმოვიდა. შაჰის განმარტებით, კვართს ახლაც ატყეოდა სისხლის ნაკვალევით. ირანის მმართველმა რუს ელჩებს ისიც მოახსენა, რომ ვინც ამ კვართს რწმენით შეეხება, მას ღმერთი შეიწყნარებს და მისი ძალით განიკურნება, ხოლო ვინც ურწმუნოდ მოეპყრობა, მას იმწამსვე თვალთ დაუბნელდებაო.⁹⁸

რუს ელჩებთან ირანის შაჰის საკბრის დეტალები გადმოცემულია 1624 წლის 27 ივნისს მოსკოვში მიღებული წერილიდან, რომელიც ირანიდან დაბრუნებულმა რუსმა ელჩებმა გიხილან, კერძოდ კი თერგიდან გაუგზავნეს რუსეთის ხელისუფლებას. სხვა წერილობითი მასალა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით წევნ არ გავცხნია. სემაღნიშნული წერილიდან ირკვევა, რომ რუსი ელჩები ფრიად ნასიამოვნები დარჩენილან შაჰაბას I-ის განზრახვით, თემცა მათ თავიანთი აღფრთოვნება აშკარად არ გამოუხატავეთ შაჰის წინაშე. რუსმა ელჩებმა შაჰს მხოლოდ ის ურნიეს, რომ თავისი განზრახვის – უფლის კვართის მოსკოვში გაგზავნის შესახებ თვითონ ეცნობებინა რუსეთის მეფისათვის. როგორც ჩანს, შაჰმა მათი რწევა ყურად არ იღო, მაგრამ, დანაპირები მალე შეასრულა: უკან დაბრუნებულ რუს ელჩობას თან გააყოლა თავისი წარმომადგენლები – ეაჭარ მაშასეისის მიერ საგანგებოდ გაკეთებულ ოქროს ზარდახშაში ჩასვენებული ქრისტეს კვართით. რუსეთის ხელისუფლება კი თერგიდან თავისი ელჩების წერილით და არა შაჰაბასის მეშვეობით, პირველად იღებს ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ ირანის ელჩებს მოსკოვში მოაქვთ ძვირფასი ხაჩუქარი. მოსკოვისათვის ცნობილი გახდა, რომ აუდიენციის დროს რუსი ელჩების წინაშე შაჰაბასს განუცხადებია, ამ დიდი ქრისტიანული სიწმინდის ხელში ჩაგდების მიზნით მისთვის სხვადასხვა ქრისტიანული ქვეყნის ხელისუფალთ მრავალჯერ მიუმართავეთ თხოვნით, რათა იგი მათთვის დაეთმო, მაგრამ ეს მან არ გააკეთა და მხოლოდ თავისი სურვილით უგზავნის უფლის კვართს რუსეთის ხელმწიფეს. ამ ფაქტით ირანის შაჰი რუს დიპლომატებთან საუბარში ხაზგასმით აღნიშნავს თავისი კეთილგანწყობას რუსეთის ხელისუფლების მიმართ და რაც მთავარია, ამის შესახებ იგი აშკარად მიანიშნებს აუდიენციაზე მყოფ რუს ელჩებს. თავის მხრივ, თერგიდან რუსი ელჩები მოსკოვს ატყუბინებდნენ

შაჰის კეთილგანწყობას ქრისტიანობის მიმართ. მათი ცნობით, აუდიენციის დროს შაჰს განუცხადებია: ვისაც ქრისტე და ღვთისმშობელი არა სწამს, იგი უნდა დაიწვასო. შაჰი კვართის გაგზავნის სანაცვლოდ ითხოვდა, რომ ღოცებებში მეც მომიხსენიეთო.⁹⁹ სწრაფი არ გვეპარება რუს ელჩთა ამ ცნობაში, მაგრამ ეს იმას არ უნდა ნიშნავდეს, რომ ირანის მბრძანებელი ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი დიდ ღტობას ამჟღავნებდა. როგორც ჩანს, ირანის შაჰის ასეთი განცხადება გარკვეული დიპლომატიური ნაბიჯით იყო ნაკარნახევი. ამით მას სურდა, თავისი კეთილგანწყობა დაედასტურებინა რუსეთის არა მარტო საერო, არამედ ქრისტიანული წრეებისთვისაც.

შაჰის მიერ უფლის კვართის რუსეთში გაგზავნა პოლიტიკური მანევრი რომ იყო, სემოთ აღნიშნული მოსაზრებების გარდა, სხვა მხრივაც დასტურდება. ირანის ხელისუფლებისათვის ცნობილი იქნებოდა, რომ XV საუკუნეიდან, ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ, რუსეთმა თავი მის მემკვიდრედ გამოაცხადა. ამის საფუძველზე თანდათან ჩამოყალიბდა რელიგიურ-პოლიტიკური თეორია – „მოსკოვი მესამე რომია“. „ამ თეორიის პოლიტიკური მიზანი იყო რუსეთში ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება, ხოლო მართლმადიდებლურ, განსაკუთრებით სლავურ ქვეყნებში კათოლიციზმის წინააღმდეგ ბრძოლა და რუსეთის გავლენის დამკვიდრება“. დასახული მიზნიდან გამომდინარე, რუსეთის ხელისუფლების სურეილი იყო, „მესამე რომში“ – მოსკოვში დავანებული ყოფილიყო ქრისტიანული სიწმინდეები. ბუნებრივია, რომ ირანის შაჰისთვის კარგად იყო ცნობილი, „რუსეთის სამეფოს კარის დაინტერესება ქრისტიანული სიწმინდეებით.“¹⁰⁰ სწორედ ამ მიზნით უნდა გაგზავნა შაჰს უფლის კვართი მოსკოვში, რათა პოლიტიკურად მისი გული მოეგო. რუსეთი კვართის ფლობით სიმბოლურად თავის თავს მესამე რომად მიიწვევდა.¹⁰¹ ირანის შაჰი უფლის კვართის ჩუქებით რუსეთის ამ ფუნქციას მხარს უჭერდა და აღიარებდა.

შაჰ-აბას I-ის (1587 – 1629) განკარგულებით უფლის კვართის რუსეთში გაგზავნა დაევალა სპეციალურად შედგენილ ირანის ელჩობას, რომლებიც უკან დაბრუნებულ რუს ელჩებთან, ივ. კორობინთან და დიაკონ ო. კუეშინოვთან ერთად მოსკოვში გაემგზავრნენ. ელჩობის ხელმძღვანელად დაინიშნა ოც წელზე მეტი ხნის განმავლობაში ირანში მოღვაწე, მაღალი სოციალური წრის წარმომადგენელი ქართველი ურუსან ბეგი, რომელიც, როგორც ჩანს, ფორმალურად იყო გამაჰმადიანებული. თუმცა, არც ქრისტიანული ღვთისმოსაობით გამოირჩეოდა. იგი ცოლითა და ვაჟით მიემგზავრებოდა რუსეთში. ელჩობის დანარჩენი წევრები იყვნენ, რუსეთში 1618 წელს ელჩად უკვე ნამყოფი ბულატ ბეგი და ვაჭარი მამასეილი.¹⁰² შაჰის საჩუქარი, რომელიც მოკმინდა ვაჭარ მამასეილს, მოთავსებული იყო მისივე თანხით სპეციალურად დამზადებულ და შაჰ-აბას I-ის ბეჭედდამსხულ, ძვირფასი თვლებით შემკულ ოქროს ზარდახშაში. ვაჭარ მამასეილს ევალა მგზავრობის დროს განსაკუთრებული სიფრთხილით მოკერებოდა ოქროს ზარდახშას, რომ უსაფრთხოდ ნაეტანა იგი რუსეთში. მოსკოვში ჩასვლის შემდეგ კი უნდა გადაეცა ირანის ელჩობის მეთაურის ურუსან ბეგისათვის. ამ უკანასკნელს კი იგი, შაჰის გადაწყვეტილების მიხედვით, რუსეთის ხელისუფლებისათვის უნდა მიერთ-

მია.¹⁰³ ახლადგამოვლენილი წერილობითი წყაროების საფუძველზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული ირანის ელჩობის მეთაურის ურუსან ბეგის ვინაობისა და მისი მოსკოვში მოღვაწეობის შესახებ.¹⁰⁴ „შაჰის მიერ ურუსან ბეგის მოსკოვში „დიდ“ ელჩად გაგზავნა, განპირობებული იყო ელჩის ეთნიკური წარმომავლობით — ქართველობით“.¹⁰⁵ ნუნ კი დაემატა, რომ შაჰის მიერ რუსეთში გასაგზავნი ელჩობის ხელმძღვანელად ქართველის დანიშვნა გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებებით იყო ნაკარნახევი. ამით „შაჰ-აბასის სურდა რუსებისთვის ენევენებინა თავისი განწყობილება ქართველებისადმი. ასეთი დიპლომატიის მიერ მოტანილი სანუქრის მიმართ მოსკოვის მთავრობას მეტი ნდობაც ექნებოდა.“¹⁰⁶ თავის მხრივ, რუსეთის საგრო და სასულეირო ხელისუფლებამ მოსკოვში ძვირფასი სანუქრით ჩასული ირანის ელჩის ეთნიკური წარმომავლობა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, კარგად გამოიყენა თავის სასარგებლოდ.

სხვათა შორის, რუსეთისა და შაჰის ელჩებისათვის უცნობი იყო, თუ როგორი იყო ოქროს ხარდახშაში მოთავსებული შაჰის სანუქარი.

მას შემდეგ, რაც რუსეთის ხელისუფლებამ ირანიდან სამშობლოში მომავალი თავიანთი ელჩებისაგან გზიდან გამოგზავნილი წერილით შეიტყო, რომ მოსკოვისაკენ მომავალ შაჰის ელჩებს მეფისა და პატრიარქისთვის გადასაცემად მიუქონდათ უფლის კეართი, იგი დიდად დაინტერესდა ამ ინფორმაციით. წერილის შინაარსის გაცნობის შემდეგ მასზე გაკეთდა შენიშვნა: „წაკითხულია, ამოწერილ იქნა, რაც საინტერესოა. მოელაპარაკეთ ქართველ ელჩს და პკითხეთ მას ქრისტეს კეართის შესახებ.“¹⁰⁷

შაჰის სანუქართან დაკავშირებით რუსეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, იმ დროს მოსკოვში მყოფი სასულიერო პირებისაგან, რომლებიც საქართველოსაც კარგად იცნობდნენ, დაწერილებითი ინფორმაცია მიეღოთ უფლის კეართის შესახებ. აღნიშნული საკითხის გამო პირველ რიგში ისინი დაუკავშირდნენ 1623 წლის დეკემბერში მოსკოვში ჩასულ კახეთის მეფის, თეიმურაზ I-ის ელჩს, გოლგოთის ქრისტეს აღდგომის ეკლესიის მთავარეპისკოპოს თეოდოსის, რომლის ელჩობის მიზანი იყო ირანის შაჰის წინააღმდეგ მოკავშირის მოპოვნა. რუსული წერილობითი წყაროებით თეოდოსი იყო „პატიოსანი და მართლმადიდებელ სარწმუნოებაში მტკიცე და ურყევი“.¹⁰⁸ რუსეთის მმართველი წრეების აზრით, თეოდოსის ინფორმაცია უფლის კეართის შესახებ ანგარიშგასაწვეი იქნებოდა. ამ მიზნით, 1623 წლის 29 ივნისს სათათბიროს მდივნის ივანე გრამოტინის მიერ დაიკითხა ქართველი ელჩი თეოდოსი. ივ. გრამოტინი ოპერატიულად მოქმედებდა. მან რუსი ელჩების წერილის მიღებიდან (27 ივნისი) ორი დღის შემდეგ ინახულა ქართველი ელჩი და მისგან მოითხოვა მისთვის საინტერესო კითხვებზე პასუხის გაცემა. მისი ოპერატიულობა იმით იყო გამოწვეული, რომ ირანის ელჩებს არ უნდა დახვედროდა მოსკოვში ქართველი ელჩი თეოდოსი. მართლაც, როცა ისინი მოსკოვში ჩავიდნენ, ქართველი ელჩი უკვე რუსეთის ტერიტორიაზე აღარ იმყოფებოდა. ასე რომ, იმ დროს ქართველი ელჩისათვის უცნობი ღარჩა მისი დაკითხვის მიზანი.

ივ. გრამოტინი ქართველი მღვდელმთავრისაგან მოითხოვდა მისთვის

საინტერესო კითხვებზე პასუხის გაცემას. კითხვის დასამამდე იგი მთავარ-ეპისკოპოს თეოდოსის მოახსენებს, რომ რუსეთის მეფის მიხედვით თეოდორეს ძისა და პატრიარქ ფილარეტ ნიკიტას ძისთვის ცნობილი გახდა, რომ ქრისტეს ევართი და პერანგი, რომელიც ჯვარცმის დროს მაცხოვარს ეცვა, ივერიაში იყო. შაჰ-აბასს შემოსევების შედეგად გაუნადგურებია ეკლესია-მონასტრები და მრავალ სიწმინდესთან ერთად საქართველოდან გაუტანია უფლის ევართი. აღნიშნული ფაქტით ღიად დაინტერესებულან რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების წარმომადგენლები, რომლებიც „ქრისტიანული რწმენის კეშმარიტი მსრუნველნი“ არიან და „ყოველი ღონით (კდილობენ, რომ ის სიწმინდე (უფლის ევართი, ე. ბ.) მუსულმანთა ხელიდან დაიხსნან და იხილონ თავიანთ ქვეყანაში“¹⁰⁰ როგორც უხედავთ, სათათბიროს მდივანი ივ. გრამოტინი სრულ ინფორმაციას არ აწვდის ქართველ ელჩს ეფლის ევართის შესახებ, როგორც ჩანს, ივ. გრამოტინი წინასწარ შემეშავებული გეგმით მოქმედებდა და შეგნებულად არ გაუმხილა ქართველ მღვდელმთავარ თეოდოსის ის, რომ მალე უფლის ევართი მოსკოვში იქნებოდა.

ზემოაღნიშნული ინფორმაციის მიწოდების შემდეგ ივ. გრამოტინი ქართველი ელჩისაგან მოითხოვდა დაწერილებითი ცნობების მიწოდებას შემდეგ კითხვებზე: იცის თუ არა, სად იყო (საქართველოში – ე.ბ.) ქრისტეს ევართი (ХИТОН) და პერანგი (срачица), სამეფო საგანძურში თუ საეკლესიო ხაზინაში, რომელ ადგილას ეწყო, როგორი იყო ევართი და პერანგი? უნახავს თუ არა, მას ისინი და სად არის ამჟამად? როგორია ევართი ზომით, რითია ნაკსოვი? შაჰის მიერ ივერთა ქვეყნიდან წადებული საგანძური სად არის ამჟამად? არის თუ არა საქართველოში კიდევ სხვა სიწმინდეები, ცნობილია თუ არა, შაჰმა რომელი სიწმინდეები გაანადგურა საქართველოში და რომელი ხელთ იგდო?¹⁰⁰

საქართველოს ელჩმა დააკმაყოფილა რუს ხელისუფალთა სურვილი. მან ვრცელი, დასაბუთებული პასუხი გასცა სათათბიროს მდივნის ივ. გრამოტინის შეკითხვებს. მან აღნიშნა, რომ იგი საქართველოს მკვიდრია, მაგრამ დიდი ხანია იერუსალიმში, გოლგოთაზე, ქრისტეს აღდგომის ეკლესიის მთავარეპისკოპოსადაა განწესებული, ამიტომ „ნაწილობრივ იცის, სად არის ქრისტეს ევართი, პერანგი და სხვა სიწმინდეები.“ იგი თავის პასუხში აღნიშნავს, რომ იერუსალიმში ქართველმა მეფეებმა სხვადასხვა დროს 12 მონასტერი ააგეს და თავიანთი მსრუნველობის ქვეშ მოაქციეს, „ქრისტეს ევართი (ХИТОН) და პერანგი (срачица) და სხვა სიწმინდეები მოთავსებული იყო ზანდუკში, გოლგოთაზე, ქრისტეს აღდგომის საკრებულოს ეკლესიაში“. როცა საქართველოს მეფე სიმონი მიიცვალა, მან თავის ვაჟს, მეფე დავითს დაუბარა, ყველა ის ეკლესია-მონასტერი აღედგინა, რომელიც მტერთა შემოსევების შედეგად განადგურებული იყო. დავით მეფემ ქართლში, ყუმუხთა ქვეყნის სიახლოვეს ააგო ქვის ეკლესია, რომელშიც იერუსალიმიდან ჩამობრძანებული ქრისტეს ევართი (ХИТОН) და პერანგი (срачица) და სხვა სიწმინდეები მოათავსა. აღნიშნული სიწმინდეები, მთავარეპისკოპოს თეოდოსის გადმოცემით, ინახებოდა მეფის მიერ ბეჭედდასმულ ზანდუკში, რომლის გაღება და იქედან რომელიმე სიწმინდის ამოღება გარეშე პირთათვის სასტიკად იყო აკრძალული, მხო-

ოლოდ მეფესთან შეთანხმებით და სასულიერო პირთა კუროხევით ხდებოდა ზანდუკიდან სიწმინდეების ამოსვენება. შაჰ-აბასის შემოსევების დროს მეფე თეიმურაზმა უსაფრთხოების მიზნით ერთ-ერთ თავის წარჩინებულ თავადს დიდძალი თანხის საფასურად ზანდუკი გამოართვა. აქ უკვე ქართველი ელჩი აკონკრეტებს, რომ ქრისტეს ეკართან (ХИТОН) და პერანგთან (срочина) ერთად ზანდუკში იყო ქრისტეს სამსკვალი და მაცხოვრის ხატი იმ ტილოს გამოსახელებით, რომელიც ქრისტემ განკურნების მიზნით მეფე ავგარს გაუგზავნა. მთავარეპისკოპოსი თეოდოსი ხაზგასმით მიუთითებს, რომ აღნიშნული სიწმინდეები შაჰ-აბასს არ წაუღიაო.¹¹ მისივე ცნობით, შაჰმა ქართული ეკლესია-მონასტრების აწიოკების შედეგად საქართველოდან გაიტანა ოქრო-ვერცხლით მოჭედილი ხატები, ძვირფასი თელებით შემკული საეკლესიო შესამოსლეები, საეკლესიო ვერცხლისა და ოქროს ჭურჭელი, ამ ცნობების მიწოდების შემდეგ მთავარეპისკოპოსი თეოდოსი დაასკენის, რომ რუსეთის ხელისუფლების დახმარებით, როდესაც მეფე თეიმურაზი თავის სახელმწიფოში გაძლიერდება, „ყველა სიწმინდეს მოსკოვში გამოგზავნის.“¹²

მკვლევართა მოსაზრებით, თეოდოსიმ, რომლისთვისაც კარგად იყო ცნობილი უფლის ეკართის ქართლში მოსვენების ისტორია, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, შეგნებულად დაამახინჯა საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები და რუსეთის ხელისუფლებას გააცნო თავის მიერ შეთხზული „ახალი ვერსია ეკართის საქართველოში მოტანასა და მის შემდგომ ბედზე“.¹³ სხვანაირად შეუძლებელია აიხსნას, რომ თეოდოს მთავარეპისკოპოსს, რომელიც, მართალია, კარგა ხნის განმავლობაში იერუსალიმში მოღვაწეობდა, არ სცოდნოდა, რომ უფლის ეკართი კახეთში კი არა, ქართლში, მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარშია დაფლული. როგორც ჩანს, თეოდოსიმ, როცა დაინახა, შაჰ-აბასის მიერ საქართველოდან ეკართის გატანის ცნობამ რუსეთის მმართველ წრეებში დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია, რუსეთის სამეფო კართან მან დიპლომატიური თამაში წამოიწყო, ამით მას სურდა, „მოსკოვის მთავრობას მთელი ყურადღება საქართველოს პოლიტიკის და რელიგიის საკითხებში, კახეთის სამეფოსა და თეიმურაზზე გადაეტანა“.¹⁴ მან, ერთი მხრივ, უარყო უფლის ეკართის საქართველოდან გატანა, მეორე მხრივ, მას სურდა „ისეთი ვერსიის შექმნა, რომელიც კახეთში ეკართის არსებობას სარწმუნოს გახდიდა და ამით მოსკოვის კახეთით დაინტერესებას გამოიწვევდა“.¹⁵ მაგრამ ქართველი ელჩის ასეთმა დიპლომატიურმა სვლამ არ გაამართლა. უფრო მეტიც, რუსეთის ხელისუფლებამ ეჭვი გამოთქვა მის მიერ მოწოდებული ინფორმაციის მიმართ, სადაც ბევრი რამ ისტორიულ სინამდვილეს არ შეესაბამებოდა. XVII საუკუნის პირველ ათეულში კახეთში მყოფი რუსი ელჩების ი. შოკინისა და მ. ლეონტიევის საშუალებით რუსეთის ხელისუფლება კარგად იყო ინფორმირებული აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციით. დასახელებული ელჩების ინფორმაციით მათ კარგად იცოდნენ, რომ კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის პაპა იყო არა ქართლის მეფე სიმონ I (1556 – 1569; 1578 – 1600), არამედ კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1575 – 1606), რომელიც 1606 წელს ძეგამში, რუსი ელჩების თვალწინ თავის შვილ გიორგისთან ერთად მოკლა ბავშვობიდანვე შაჰის კარზე მყოფმა მისმა

გამაჰმადიანებულმა შეიღმა კონსტანტინე მირსამ. მათთვის ისიც იყო ცნობილი, რომ თეიმურაზ I-ის მამამ, დავითმა, რომელმაც მამის ავადმყოფობით ისარგებლა, 1601 წელს მეფობიდან გადააყენა იგი და სულ რამდენიმე თვე იმეფა. ბუნებრივია, რომ „დავითი ასე მცირე დროში იერუსალიმში არსებულ ქართულ მონასტრებს ვერ მიხედავდა. ვერც სიწმინდეებს წამოიღებდა იქიდან და ვერც ქვის ეკლესიას ააგებდა მათ შესანახად.“¹⁵

თეოდოსის დაკითხვის შემდეგ მომხდარი პოლიტიკური მოვლენები საეცებით ადასტურებს ზემოთ გამოთქმულ ვარაუდს იმის შესახებ, რომ უფლის კვართმა პირველ რიგში რუსეთ-ირანის დიპლომატიურ ურთიერთობაში გარკვეულ ეტაპზე პოლიტიკური დატვირთვა შეიძინა.

ქართველი ელჩი, მთავარეპისკოპოსი თეოდოსი ირანიდან ძვირფასი საჩუქრით წამოსული შაჰის დესპანების მოსკოვში მისვლამდე, რუსეთიდან ყოველგვარი დაპირების გარეშე გამოისტუმრეს. ასე რომ, თეოდოსი მთავარეპისკოპოსისათვის „უცნობი ღარსა, თუ რატომ მოუწყვეს მას უფლის კვართის გამო დაკითხვა. მას არ აცნობეს, რომ უფლის კვართი და მისი წამომტანი ირანის შაჰის ელჩები მალე რუსეთის დედაქალაქში იქნებოდნენ. ეს, ალბათ, რუსეთის მმართველმა წრეებმა შეგნებულად გააკეთეს, რათა რაიმე გართულებას არ აკონოდა ადგილი. ქართველი ელჩისაგან კვართის შესახებ ინფორმაციის მიღების შემდეგ, იგი მალე სამშობლოსაკენ გამოამგზავრეს. თუკი ადრე ქართველ ელჩებს რუსეთის ხელისუფალნი ირანის შაჰის წინააღმდეგ გარკვეულ სიტყვიერ დახმარებას აპირებდნენ, ამჟამად, ქართველი მღვდელმთავარი დახმარების დაპირების გარეშე გამოისტუმრეს მოსკოვიდან. რუსეთის ხელისუფლებამ ყოველგვარი მოზოდიშების გარეშე თეოდოსის განუცხადა, რომ „თეიმურაზ მეფემ თვითონ უნდა გადაწყვიტოს, თუ როგორ იყოს მომავალში შაჰთან“. ჯართა და ფულით დახმარებაზეც უარი განაცხადეს, უფრო მეტიც, რუსეთის მეფე თეიმურაზ I-სადმი გაგზავნილ წერილში სინანულს გამოთქვამდა საქართველოში არსებული მძიმე მდგომარეობის გამო და ღმერთს მიენდეთ, – ურჩევდა ქართველობას.¹⁶ უეჭველია, რუსეთის მეფე თვლიდა, რომ თეიმურაზ I-ის გამო არ ღირდა ურთიერთობის გამწვავება ირანის შაჰთან, რომელიც მისდამი კეთილგანწყობილებისა და მეგობრობის ნიშნად ძვირფას საჩუქარს უგზავნიდა პირადად მას და რუსეთის პატრიარქს. აღნიშნული ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ შაჰმა წინასწარი დიპლომატიური გათვლებით სასურველ შედეგს მიაღწია, რაც უდავოდ მის გამარჯვებად უნდა ჩაითვალოს. შაჰის შორსმჭვრეტელური პოლიტიკის წყალობით ირანმა საქართველოს საკითხში მოსკოვის დიპლომატია ფაქტურად განაიარაღა. აღნიშნული პოლიტიკური მანევრის შედეგად რუსეთი უკვე აქტიურად ევლარ იცავდა საქართველოს ირანის აგრესიისაგან. რუსეთის ხელისუფალთა პოლიტიკური უკანდახევა ირანს საშუალებას აძლევდა, გაეგრძელებინა აღმოსავლეთ საქართველოში თავისი აგრესიული პოლიტიკა.¹⁷ ყოველივე ეს მოსკოვში შაჰის მიერ უფლის კვართის გაგზავნის შედეგი იყო.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართველი ელჩის ცნობებს უფლის კვართის შესახებ რუსეთის ხელისუფლება უნდობლად მოეკიდა. ამის შემდეგ ისინი

შეეცადნენ, იმ დროს რუსეთში მოღვაწე სხვა სასულიერო პირებისაგან მიუღლო შედარებით ობიექტური ინფორმაცია მაცხოვრის კვართზე. ამ მიზნით, 1623 წლის 7 იელისს რუსეთის მეფის მიხეილ თეფლორეს ძისა და მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქის ფილარეტ ნიკიტას ძის ბრძანებით სათათბიროს მდივანს ივანე გრამოტინს დაევალა, გამოეკითხა და დაწერილებითი ცნობები მიეღო ქრისტეს კვართისა და მისი სამოსლის ადგილსამყოფლის შესახებ მოსკოვის ნოვოსპასკის მონასტრის კელარის, ეროვნებით ბერძენი იოანიკესაგან, რომელიც საკმაო ხანს იერუსალიმში მოღვაწეობდა, საიდანაც იგი დიპლომატიური მისიით საქართველოში ჩამოსულა.

საელოს პრიკაზში გამოცხადებულმა ნოვოსპასკის მონასტრის კელარმა, ბერძენმა იოანიკემ დაწერილებითი პასუხი გასცა სათათბიროს მდივან ივ. გრამოტინის კითხვებს. დაკითხვისას განაცხადა, რომ იერუსალიმში ყოფნისას მას მრავალი სარწმუნო პირისაგან სმენია: ჯვარცმის დროს მაცხოვრის სამოსელი განაწილებულ იქნა, კვართი კი, რომელიც ღვთისმშობელმა მოქსოვა, იყო უკერველი, სახელოების გარეშე. ფართო და გრძელი, იგი არ დანაწევრებულა და მასზე წილი იყარეს იოანიკეს აზრით, ბერძნულად ხიტონს ესახიან, არაბეთში კი ახლაც ატარებენ ასეთ სამოსს, რომელიც „იხრამის“ სახელითაა ცნობილი. ნაცმის დროს იგი ღებულაბს სხეულის ფორმას, იოანიკემ არ იცოდა, კვართი სელისაგან იყო მოქსოვილი თუ აბრეშუმისაგან, მაგრამ იერუსალიმური ტრადიციით იგი დაბეჯითებით ამბობდა, რომ მაცხოვრის კვართი ყვრით ლავეარდოვანი იყო. შემდეგ იოანიკე გადმოგვცემს იერუსალიმურ და ქართულ ტრადიციას კვართის საქართველოში მოხვედრის შესახებ. ამ გადმოცემათა მიხედვით კვართი წილხედა საქართველოდან იერუსალიმში ჩასულ დაქირაებულ ჯარისკაცს, რომელმაც ჯვარცმის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებულმა თან წაიღო ქრისტეს კვართი. მან თავისიანებს დაწერილებით უამბო ქრისტეს ჯვარცმის შესახებ, რითაც განსაკუთრებით დაინტერესდა მისი და, რომელსაც ძმამ იერუსალიმიდან ჩამოტანილი მაცხოვრის კვართი უსახსოვრა. გარდაცვალების შემდეგ იგი ანდერძისამებრ კვართთან ერთად დაკრძალეს. შემდეგ იოანიკე, როგორც ჩანს, საქართველოში ყოფნის დროს მოსმენილი გადმოცემების საფუძველზე, დაწერილებით მოგვითხრობს კვართის დაფულის ადგილზე ამოსული მირონმდინარე ხის სასწაულების შესახებ, რომლის ადგილზე IV საუკუნეში იმპერატორ კონსტანტინეს მეფობის დროს, როცა საქართველო გაქრისტიანდა, საქართველოს მეფეებს დიდი ეკლესია აუშენებიათ.¹¹⁸ იოანიკე სვეტიცხოვლის ტაძარში დაფლული უფლის კვართის შესახებ გეამცნობს ერთ-ერთ გადმოცემას, რომელიც, მართალია, ქართული წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება, მაგრამ შინაარსობრივი თვალსაზრისით, ინტერესმოკლებული არაა. იოანიკეს ამ გადმოცემის შესახებ წევნ საგანგებოდ მიუთითეთ ამავე ნაშრომის ერთ-ერთ მონაკვეთში. მხედველობაში გვაქვს XVII საუკუნეში შაჰ-თამაზის ერთ-ერთი შემოსევა, როდესაც წაბილწულ იქნა სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი და კვართის განსასვენებელი, რომლის გამო სასწაულომოქმედი მირონმდინარე ხიდან მირონის დენა შეწყვეტილა. მართალია, მტრის გაძევების შემდეგ ტაძარი ხელახლა აკურთხეს, მაგრამ ამის შემდეგ მირონი

კვართის განსასვენებელი ადგილიდან აღარ გადმოსულა. საელჩოს პრიკაზში გამოცხადებული იოანიკე რუსი მოხელეების გასაგონად ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ, როცა იგი XVII საუკუნის პირველ ათეულში საქართველოში იმყოფებოდა, რამდენჯერმე მოენახულებია ის ტაძარი, სადაც კვართი იყო დაფლული, მაგრამ მისივე განმარტებით, მირონი უკვე აღარ გადმოდიოდა. იოანიკე დაასკვნის, რომ, მართალია, მას საქართველოში ყოფნისას უფლის კვართი არ უნახავს „და არც ის იცის, ამოიღეს თუ არა ის კვართი მიწიდან ქართველებმა მისი იქ ყოფნის შემდეგ. რაც შეეხება ქრისტეს პერანგს, სად არის, არაყერი გაუგონია.“¹¹⁹ საქართველოში არსებული სხვა სიწმინდეები – ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატი, ქრისტეს სამსჯავალი და სხვები – იოანიკეს გადმოცემით, ინახება ზაგემში, ოქროს ზარდახშაში, რომელიც სამეფო ბეჭდითაა დალუქული. იოანიკე აღნიშნავს, როცა იერუსალიმის პატრიარქი თეოფანე იმყოფებოდა საქართველოში, მას მოუსურვებია ზარდახშის გახსნა, მაგრამ ქართველებმა ამის გაკეთება არ ურთიეს 'ხეციური რისხვის გამო. პატრიარქს ამის შემდეგ თავის განზრახვაზე ხელი აუღია.¹²⁰ აშკარად ჩანს, რომ იოანიკეს შემოშოვნანილი მონათხრობი, მცირე განსხვავების მიუხედავად, სრულ თანხმობაშია რუს მოხელეთა მიერ მანამდე დაკითხული ქართველი ელჩის თეოდოსი გოლგოთელის მიწოდებულ ცნობებთან.¹²¹

იოანიკეს მონათხრობმა რუსეთის ხლისუფლებას, უეჭველია, განუმტკიცა აზრი, რომ ზაგემში ნამდვილად არსებობდა იერუსალიმური სიწმინდეები. საბოლოო ჯამში ორი სასულიერო პირის მონათხრობის საფუძველზე რუსეთის მთავრობა გარკვეული ეჭვით მიუღდა შაჰ-აბას I-ის მიერ გამოგზავნილ საჩუქარს.

იმავე 1623 წლის 7 იელისს, როცა სახაზინო პრიკაზში მაცხოვრის კვართთან დაკავშირებით ცნობებს აწვდიდა ბერძენი ბერი იოანიკე, რუსეთის მეფის დაავალებით გზადმომაგალ რუს ელჩებს ივ. კორობინს და ო. კუეშინოვს შეატყობინეს, რომ მათ სასწრაფოდ გამოუგზავნონ ხელისუფლებას პასუხები შემდეგ კითხვებზე: როგორ და როდის მოიძია ირანის შაჰმა კვართი? აქონდათ თუ არა კვართის შესახებ საუბარი რუს ელჩებს ირანში მყოფ ქართველებთან და რუსეთისაკენ მომავალ შაჰის დესპანებთან? მათთან საუბრით გაირკვა თუ არა, სანამ შაჰი კვართს ხელში ჩაიგდებდა, სად იყო იგი მანამდე დაცული? რუსი ელჩები დარწმუნებული არიან თუ არა, რომ იგი ნამდვილად ქრისტეს კვართია? საქართველოს რომელ კუთხეში ინახებოდა იგი და როგორ პატივს მიაგებდნენ მას ქართველები? როგორი ქსოვილისა-იან არის იგი დამზადებული და პირადად ნახეს თუ არა? ნახვის შემთხვევაში კარგად დაათვალიერონ, როგორია, რა ზომისაა და რომელ ადგილებში ამჩნევა მას სისხლის კვალი? მოსკოვის ხელისუფლება თავისი ელჩებისაგან მოითხოვდა, რომ შაჰის დესპან ურუსამ ბეგისაგან დაწვრილებითი ინფორმაცია შეიტყონ იმის შესახებ, თუ სად ინახება ამჟამად კვართი და შეიძლება თუ არა მისი ნახვა დათვალიერების მიზნით? მოსკოვის ხელისუფლება მისი ელჩებისაგან კატეგორიულად მოითხოვდა, შეეკრიბათ დაწვრილებითი ინფორმაცია შემოადინებულ კითხვებზე და რაც შეიძლება ჩქარა გამოეგზავნათ პასუხები რუსეთის მეფისათვის. რუსი ელჩები მოსკოვის თხოვნის

გამო, იმავე წლის 16 ნოემბერს მეფე მიხეილ თვეღორეს ძეს აცნობებდნენ: სამეფო კარზე აუდიენციის დროს მათ 'შეკითხავსე, თუ როგორ და როდის მოიპოვა უფლის კვართი, შაა-აბას I-ს უპასუხია, საქართველოს დაპყრობის დროს მას გაუგია, რომ აქ ინახებოდა ქრისტეს კვართი, ბევრი ძეგლის შემდეგ იგი 1622 წლის 17 დეკემბერს ხელში წაიგდო. რუსმა დესპანებმა ირანის ელჩს ურუსამ ბეგს მოსთხოვეს, ეცნობებინა მათთვის, თუ რა იცოდა კვართის შესახებ და რა გზებით მოიპოვა იგი შაჰმა? მან თითქმის გაიმეორა კვართის შესახებ არსებული ირანის შაჰის მონათხრობი, რომელიც რუსი ელჩებისათვის უკვე ცნობილი იყო. შაჰის მონათხრობს ურუსამ ბეგმა მხოლოდ შემდეგი დაამატა, მას გაგონილი აქონდა, რომ საქართველოში უფლის კვართი მიწაში კი არ იყო დაფლული, არამედ ერთ-ერთ მიტროპოლიტს აქონია ჯვარში ჩასვენებული.²² ამ ცნობის ხაზგასმით, რომელიც თავისთავად საინტერესოა, ურუსამ ბეგი აადვილებს შაა-აბას I-ის მიერ უფლის კვართის მოძიების შესაძლებლობას. თუ რატომ წინდება რუსულ წყაროებში საქართველოში უფლის კვართის ადგილსამყოფლის არატრადიციული გადმოცემა და მას რატომ ახმოვანებს წარმოშობით ქართველი, ამ შემთხვევაში ირანის ელჩი ურუსამ ბეგი, ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

რუსეთის ხელისუფლებას ეცნობა, რომ არც რუს დიპლომატებს და არც ირანის ელჩს ურუსამ ბეგს უფლის კვართი ნაწახი არ აქონდათ, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იგი ინახებოდა შაჰის ბეჭდით დალუქულ ძვირფასი ქვებით შემკულ ზარდახშაში, რომლის გახსნის უფლება შაა-აბას I-ის ბრძანებით მხოლოდ რუსეთის მეფეს და პატრიარქს აქონდათ. ამ მიზეზით ელჩებმა რუსეთის მეფის ყველა მოთხოვნა ვერ დააკმაყოფილეს, მხოლოდ ის შეატყობინეს რუსეთის ხელისუფლებას, რომ შაჰის ელჩ ურუსამ ბეგს გაგებული აქონდა, რომ კვართი იყო ტილოსი, ხოლო რომელ ადგილზე შეიმჩნეოდა სისხლის კვალი, მან ამის შესახებ არაფერი იცოდა. ბოლოს რუსი ელჩები აღნიშნავენ, რომ სპარსეთში მყოფ ქართველებთან მათ არავითარი ურთიერთობა არ აქონიათ და, ბუნებრივია, მათგან ვერავითარ ინფორმაციას ვერ მიიღებდნენ კვართის შესახებ.²³

რუსი ელჩების პასუხებმა კიდევ უფრო ბევრი ეჭვი გაუჩინა რუსეთის ხელისუფალთ. ეჭვების გასაფანტავად უფლის კვართის შესახებ კელაე გრძელდებოდა საჭირო ინფორმაციის შეგროვება. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია ვოლოგდისა და ველიკოპერმსკის მთავარეპისკოპოსის, ეროვნებით ბერძენი ნექტარიუსის მიერ საელჩო პრიკასისათვის მიწოდებული წერილობითი ახსნა-განმარტება. ნექტარიუსის აღნიშნული განმარტება რუსი ელჩების იე. კორობინისა და ო. კუეშინოვის მიერ რუსეთის მეფის სახელზე გამოგზავნილი მოხსენების შემდეგ არის წართული. ნექტარიუსის ახსნა-განმარტებებით ირკვევა, რომ, როცა იგი კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქოში არქიდიაკონის მოვალეობას ასრულებდა, სხვა ბერძენ სასულიერო პირებთან ერთად უმოგზაურია საქართველოში, მოუნახულებია მცხეთა და სვეტიცხოველი. მას სვეტიცხოვლის ტაძრის მარჯვენა ფრთაში უხილავს პირველ სვეტთან უხვად ანთებული სანთლები. როდესაც სტუმარი დაინტერესებულა აღნიშნული ფაქტით, ქართველ სამღვდელეობებს მისთვის განუცხადებია, რომ

სვეტის ქვეშ ინახებოდა უფლის კეართი, იქვე მისთვის უამბიათ გადმოცემა კეართის საქართველოში ჩამოსვენების შესახებ. მთავარეპისკოპოსი ნექტარიუსი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ უფლის კეართისაგან სვეტიცხოვლის ტაძარში მრავალი სასწაული აღესრულებოდა.

უფლის კეართის შესახებ სხვადასხვა პირთა დაკითხვისას მიღებული მრავალფეროვანი მასალების ანალიზის შემდეგ რუსეთის ხელისუფალნი კიდევ უფრო დაეჭვდნენ მოსკოვში შაჰის მიერ გაგზავნილი სიწმინდის ნამდვილობაში. ქრისტიანული მიწმინდეები ირანის შაჰისაგან რუსეთის ხელისუფლებას ადრეც მიუღია, მაგალითად, 1618 წელს შაჰ-აბას I-მა ელჩების კაია-საღატანისა და ბულატ ბეგის მეშვეობით რუსეთის ხელმწიფეს გაუგზავნა ივერიის ქვეყანაში ლაშქრობის შედეგად ხელში ჩაგდებული „საეკლესიო ხაზინა“, რომელშიც მოიპოვებოდა იოანე წინამორბედის ხატი, ომფოროები, ძვირფასი თვლებით შემკული გარდამოხსნა და სხვა. შაჰის საჩუქარი რუსეთის ხელისუფლებისათვის პირველი არ იყო. ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ თუკი ადრინდელ საჩუქრების მიმართ მათ არაერთგვაროვანი ეჭვი არ გასჩენიათ, უფლის კეართის შესახებ შეკრებილი ცნობების საფუძველზე, ეჭვქვეშ დადგა მისი ნამდვილობის საკითხი. თუმცა „რუსეთის ხელისუფლებამ, გამოძიების მიუხედავად, მნიშვნელოვანი ვერაფერი დაადგინა, შეიძლება ითქვას, ის მოუშზადებელი შეხვდა შაჰის ელჩებს და მის საჩუქარს.“¹²⁴

ხანგრძლივი, მომქანცველი მგზავრობის შემდეგ, 1625 წლის თებერვლის მეორე ნახევარში ირანის ელჩები მოსკოვს მიადგნენ. იმავე წლის 25 თებერვალს მეფის ხელისუფლების წარმომადგენლები შაჰის ელჩებს შეხვდნენ ქალაქგარეთ, მოსკოვის უკიდურეს სამხრეთში, 1591 წელს აშენებულ დონის მონასტრის შორიახლოს. ირანის ელჩებმა რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს გადასცეს შაჰის მიერ მეფისა და პატრიარქისათვის გადასაცემი საჩუქრები, გარდა ოქროს ზარდახშისა, რომელშიც უფლის კეართი ინახებოდა. მეორე დღეს სასახლის უწყებამ შეადგინა შაჰის მიერ გამოგზავნილი საჩუქრების გრძელი სია. წინასწარი შეფასებით ამ საჩუქრების ღირებულებამ შეადგინა 3000 მანეთი.¹²⁵

1625 წლის 11 მარტს რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებამ მეფისა და პატრიარქის თანდასწრებით მოსკოვის კრემლის წახნაგოვან პალატაში საგანგებო შეხვედრა მოუწყო ირანის შაჰის წარმომადგენლებს, რომელსაც 15 ბოიართან ერთად რუსეთის საპატრიარქოს მთელი შემადგენლობა ესწრებოდა. საზეიმო ვითარებაში შაჰის ელჩობის ხელმძღვანელმა, წარმომართი ქართველმა ურუსან ბეგმა ძვირფასი ქვებით შემკული ოქროს ზარდახშა, რომელშიც უფლის კეართის ნაწილი იყო ჩასვენებული, მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქს ფილარეტ ნიკიტას ძეს გადასცა საჩუქრად. რუსეთის პატრიარქმა ფეხზე ადგომით მიიღო წმინდა ნაწილი.¹²⁶

რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფალნი დიდი სიფრთხილით მოეკიდნენ შაჰ-აბას I-ის საჩუქარს. გამოიყო სპეციალური კომისია, რომელსაც დაევალა უფლის კეართის შესახებ მოძიებული მასალების გადამოწმება და ქრისტიანობის ამ უდიდესი სიწმინდის ნამდვილობის დადასტურება. ჩვენთვის უცნობია კომისიის შემადგენლობა და აგრეთვე არ ვიცით, თუ რა

სამუშაო ნაატარა მან. მხოლოდ ვიცით, რომ კომისიის მუშაობის შედეგად შედგა „მოსკოვში 1625 წელს მეფე მიხეილ თეოდორეს ძის დროს უფლის კეართის ჩამობრძანების საქმე.“ უეჭველია, რომ კომისიის წევრები რუსეთის პატრიარქთან და სხვა სასულიერო პირებთან ერთად დაესწრებოდნენ 1625 წლის 11 მარტს ოქროს ზარდახშის გახსნას. პატრიარქმა ფილარეტმა და სხვა სასულიერო პირებმა გულდასმით დაათვალიერეს ზარდახშა, რომელშიც აღმოჩნდა მოწითალო ფერის, ერთი მტკაველის ოდენა ტილოს ნაჭერი, ხანდაზმულობისაგან სახეცვლილი.

დათვალიერების შემდეგ საეკლესიოად შექმნილ კომისიასა და პატრიარქს გაუჩნდათ ეჭვი, რომ ზარდახშაში მოთავსებული ტილოს ნაჭერი ნამდვილად უფლის კეართის ნაწილი იყო. აღნიშნულს ადასტურებს თეიმოზილველი, ციმბირისა და ტობოლსკის ეპარქიის მმართველი, მთავარეპისკოპოსი მაკარი, რომელიც ვოეუოდა ივანე ბაკლანოვსკისადმი გაგზავნილ წერილში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ზარდახშაში იდო არა სიწმინდე, არამედ რაღაც ფერშეცვლილი ფორმის ნაჭერი.²⁷

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით 1625 წლის 18 მარტს პატრიარქი ფილარეტი შეხვდა რუსეთის მეფე მიხეილ თეოდორეს ძეს და თავისი მოსაზრება გაუზიარა შაჰის საჩუქრის შესახებ. იგი მეფეს მოახსენებდა, რომ ზარდახშაში ტილოს ნაჭრის ქვეშ იდო ჯვარცმის ხატი და მაცხოვრის ენება ლათინური წარწერებით. პატრიარქის აზრით, ლათინები ერეტიკოსები არიან, სიწმინდე კი, რომელიც უფლის კეართადაა მიჩნეული, გამოგზავნილია ურწმუნო შაჰ-აბასის მიერ. ამიტომ, რუსეთის ეკლესიის მწყემსმთავრის დასკვნით, ჭეშმარიტი მოწმობის გარეშე მისი სიწმინდედ მიჩნევა სახიფათოა.

კომისიის მიერ გამოტანილი მტკიცება არ იყო საკმარისი იმისათვის, რომ დაედასტურებინათ შაჰის მიერ გამოგზავნილი ტილოს ნაჭერი ნამდვილად ქრისტეს კეართის ნაწილი იყო თუ არა, ამიტომ პატრიარქთან შეთანხმებით მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ გამოეყენებინათ წმინდა ელენე დედოფლის მიერ IV საუკუნეში ნაცადი მეთოდი, იერუსალიმში, ქრისტეს წამების ადგილზე აღმოჩენილი სამი ჯვრიდან ქრისტეს ჯვრად მიჩნეულ იქნა ის, რომელიც სასწაულებს ახდენდა. მართალია, იმ დროისათვის დიდი მარხვის მესამე კვირა იყო, მაგრამ პატრიარქის მოწოდებით მოსკოვის ყველა მცხოვრებს განსაკუთრებული მონდომებით უნდა აღესრულებინათ, ყველა წესი. პატრიარქის კურთხევით ყველა ეკლესია-მონასტერში დაწესდა მკაცრი მარხვა. მონასტრის ბერებს ებრძანათ, რომ ელოცათ იმისათვის, რომ ღმერთს თავისი ნება გამოეხატა ახალი შეძენილი სიწმინდის თაობაზე. სამრევლო ეკლესიებში ყოველდღიურად სრულდებოდა საღვთო ლიტურგია და მოსკოვის მოსახლეობა გულმოდგინედ ღოცულობდა. კეართი კი ამოიღეს შაჰისაგან გამოგზავნილი ოქროს ზარდახშიდან და მოათავსეს მისთვის საგანგებოდ დამზადებულ ვერცხლის სანაწილეში – დაბეჭდილში რუსეთის პატრიარქის ბეჭდით და მიიღეს მეფისაგან ნებართვა, რომ იგი სწეულებისა და დაერდომილების სამთხვევეად ჩამოეტარებინათ. ამ გზით სურდა დამტკიცებინა რუსეთის სასულიერო ხელისუფლებას შაჰის გამოგზავნილი საჩუქრის სიწმინდე.

ის რეალობა.

რუსული წერილობითი წყაროების (ცნობით, უფალმა თავისი ნება მალე გამოავლინა და მკიერე ღრთის მანძილზე ვერცხლის პატარა კიღობანში მოთავსებულმა ქსოვილის ნაჭერმა მრავალი სასწაულებრივი კურნება მოახდინა. 1625 წლის 23 მარტიდან 1 სექტემბრამდე 67 სასწაული და კურნებაა წყაროებში დაფიქსირებული.¹²⁸ პირველივე სასწაულების მოხდენის შემდეგ, იმავე წლის 26 მარტს სამეფო კარზე შეკრებილმა საერო და სასულიერო პირებმა მიისინიეს, რომ ირანის შაჰის მიერ გამოგზავნილი საჩუქარი ნამდვილად უფლის კვართი იყო. 27 მარტს საეკლესიო კრებამ აღნიშნული მიწინავე უფლის კვართის ნაწილად მიიჩნია. გადაწყდა, რომ იგი დაესვენებინათ მოსკოვის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარში, მისთვის საგანგებოდ დამზადებულ ოქროს კიღობანში. ამავე კრების მითითებით დაწესდა, რომ ყოველი წლის 27 მარტს საზეიმოდ უნდა აღნიშნულიყო უფლის კვართის მოსკოვში მისვენების დღესასწაული, მაგრამ მიღებული გადაწყვეტილება ხშირად ირღვეოდა. რუსული მართლმადიდებლური საეკლესიო კალენდრით, უფლისადმი მიძღვნილ წირვას ასრულებდნენ ენების კეირაში, დიდ პარასკევს, რადგან ენების კეირა და დიდი პარასკევი მოძრავი იყო, ამიტომ კვართისადმი მიძღვნილი საღმრთო ლიტურგია არ ემთხვეოდა 27 მარტს და ყოველ წელიწადს სხვადასხვა რიცხვში ტარდებოდა. ამ შეუსაბამობას ბოლო მოუღო რუსეთის პატრიარქმა ნიკონმა (1652-1667). მის მიერ რუსულ საეკლესიო კალენდარში განხორციელებული ცვლილება უფლის კვართის ხსენების დღესაც შეეხო. აქედან მოყოლებული დღემდე რუსეთის ეკლესია ყოველი წლის 10 (23) ივლისს საზეიმოდ აღნიშნავს „ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს წმინდა სამოსელის დადებას მოსკოვში (1625 წ.)“. მკვლევარების აზრით, პატრიარქმა ნიკონმა მაცხოვრის კვართისადმი მიძღვნილი საზეიმო დღესასწაული შეგნებულად მიუახლოვა მიხეილ თეოდორეს ძე რომანოვის რუსეთის სამეფო ტახტზე კურთხევის რიცხვს – 11 ივლისს. როგორც ჩანს, პატრიარქ ნიკონის ასეთი გადაწყვეტილება შემთხვევითი არ იყო, რადგან რუსული წყაროების მონაცემებით უფლის კვართის მოსკოვში მისვენებაში რუსი ხალხი ხედავდა ხელისუფლების სათავეში ახალმოსული რომანოეების დინასტიის, ქალაქ მოსკოვისა და მთლიანად რუსეთის სახელმწიფოსთვის კურთხევას, რომელიც ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ მართლმადიდებლური სამყაროს მფარველად აღიარებდა თავს,¹²⁹ რაც უდავოდ ხაზს უსვამდა მის „მესამე რომად“ წარმონეხას.

რუსეთში კვართის ჩამოხრძანებისა და მის შემდეგ მომხდარი ამბების თვითმხილველმა, სარსკის მიტროპოლიტმა კიპრიანემ პატრიარქ ფილარეტის დაჯალებით შეადგინა უფლის კვართის საზეიმო ღვთისმსახურების წესი.¹³⁰ 1626 წლის იანვარში სამეფო კარისა და რუსეთის პატრიარქის სახელით სახელმწიფოს ყველა კუთხეში დაიგზავნა მიმართვა, რომელშიც დაწერილებით იყო აღწერილი მოსკოვში მომხდარი უფლის კვართის სახელთან დაკავშირებული სასწაულები. მიმართვა ავალებდა ყველა სამრევლო ეკლესიასა და მონასტერს ზარების რეკითა და ლიტანიის თანხლებით სამადლობელი პარაკლისი გადაეხადათ აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირ-

ბით.¹³¹

მეფე მიხეილ თევდორის ძის ბრძანებითა და პატრიარქ ფილარეტ ნიკიტას ძის ლოცვა-კურთხევით, იმ ადგილას, სადაც რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლები პირველად შეხვდნენ ირანის შაჰის ელჩებს, რომელთაც მეფისა და პატრიარქისთვის გადასაცემად სიწმინდე მიჰქონდათ, აშენდა დროებითი ხის ეკლესია, რომელიც ამჟამად აღარ არსებობს. დღეს ამ ადგილზე აღმართულია თეთრი ქვის ობელისკი, ნიშნად იმისა, რომ აქ იდგა ხის ტაძარი. მოგვიანებით, 1706 – 1716 წლებში, აღნიშნულ ადგილზე ადგილობრივი მრევლისა და ქველმოქმედთა შემოწირულობებით აშენდა „მოსკოვერი ბაროკოს“ სტილის კვარტის დადების სახელობის ქვის ტაძარი. ზემოხსენებული ქვის ობელისკი დღემდეა შემონახული ტაძრის ეზოში, საკურთხეულის სამხრეთ-აღმოსავლეთ გადავანთან. დღეს ეს ადგილი ქალაქ მოსკოვის მფლობელობაშია და მდებარეობს მეტრო „შაბოლოვსკაიასა“ და „ოქტიბრსკაიასთან“ ახლოს, დონის ქუჩა №20-ში. მართალია, საბჭოთა პერიოდში აღნიშნული ტაძარი არ დაუკეტიათ, მაგრამ ღვთისმსახურება ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ საგრძნობლად იყო შეზღუდული. 1951 წელს რუსეთის პატრიარქმა ალექსი I-მა ტაძრის დაარსების 250 წლისთავის აღსანიშნავად საკურთხეველში დააბრძანა „მოსკოვში ღვთის კვარტის დადების“ ხატის ასლი – ვერცხლის ჯერითა და უფლის კვარტის ნაწილით. აღსანიშნავია, რომ ამ ტაძრის წინამძღვარი XX საუკუნის 30-იან წლებში იყო ახლახან რუსეთის ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხული ალექსანდრე ხოტოვეცი.¹³²

ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ რუსეთის ხელისუფლება ირანის შაჰის საჩუქარს პოლიტიკური კუთხით მიუდგა. ამას ადასტურებს ისიც, რომ რუსეთის პატრიარქი და სხვა სასულიერო პირები ირანიდან გამოგზავნილი სიწმინდის დათვალიერების შემდეგ კიდევ უფრო დაეჭვდნენ მის ნამდვილობაში, ასეთივე გზით გამოთქვა პატრიარქმა რუსეთის მეფესთან ეიზიტის დროს, მაგრამ მოულოდნელად ყველაფერი თავის ადგილზე დადგა, როცა გარკვეული გამოცდის შემდეგ შაჰ-აბას I-ის საჩუქარმა მრავალი სასწაული მოახდინა. როგორც ჩანს, „მოუხედავად შაჰისაგან გაგზავნილი საჩუქრის მიერ მოსკოვში „გამოცდის“ წარმატებით ჩაბარებისა, მაინც რჩებოდა ეჭვი: ნამდვილად იყო თუ არა იგი ის კვართი, რომელიც ქრისტეს ჯვარცმის წინ ემოსა“.¹³³

ამისდამიუხედავად, როგორც ჩანს, რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებისათვის პოლიტიკურად მისაღები ჩანდა, რომ შაჰის საჩუქარი უფლის კვართად მიეჩნიათ, რადგან მათი გაგებით „კვართის საქართველოდან რუსეთში გადატანა, სიმბოლურად, საქართველოს რუსეთის ძალაუფლების ქვეშ მოქცევას მოასწავებდა. რადგან ეს აქცია ირანის შაჰის სურვილითა და ინიციატივით განხორციელდა, ისე გამოდიოდა, რომ ირანი რუსეთს საქართველოზე გავლენის გავრცელებაში აღარ უნდა შესცილებოდა“.¹³⁴ რუსეთის ხელისუფლებისაგან განსხვავებით, ირანის მმართველი წრეები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სულ სხვა პოლიტიკურ დატვირთვას აძლევდნენ მოსკოვში საჩუქრის სახით გაგზავნილ უფლის კვართს. ურთიერთსაწი-

ნააღმდეგო პოლიტიკური თვალსაზრისის მიუხედავად, რუსეთის საერო და განსაკუთრებით სასულიერო ხელისუფლება, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შაჰის საჩუქრის უფლის კეართად აღიარების შემდეგაც „დიდი ხნის განმავლობაში ცდილობდა დაედგინა, თუ რას წარმოადგენდა შაჰ-აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი ქსოვილი. ისინი საქართველოში გამოგზავნილი რუსი ელჩების მეშვეობით ცდილობდნენ, სანდო მასალები შეეგროვებინათ „ხელთუქმნელი და უხილავი“ უფლის კეართის შესახებ, რომელიც მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარში იყო დაფლული“.¹⁵

გადაწყვეტილებისამებრ, 1625 წლის 27 მარტს უფლის კეართად მიჩნეული შაჰის გამოგზავნილი სიწმინდის მოსკოვის კრემლის მიძინების ტაძარში დაასვენეს. 1627 წელს ოსტატმა სვერსკოვმა გააკეთა ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში სპილენძის ჩუქურთმიანი კარავი, სადაც შეინახეს კეიპაროსის ხისაგან დამზადებული უფლის კუბო – მაცხოვრის კეართით.¹⁶ თუმცა, არსებობს განსხვავებული მოსაზრება, რომ აღნიშნული კარავი იყო არა სპილენძის, არამედ ბრინჯაოსი, დამზადებული 1624 წელს, ჯერ კიდევ შაჰის საჩუქრის მოსკოვში ჩამოსვენებამდე.¹⁷

როგორც 1627 წლის მოსკოვის კრემლის მიძინების ტაძრის აღწერის მასალებით ირკვევა, უფლის კეართი სამი ნაწილად გაუყვიათ. კეიპაროსის ხისგან დამზადებულ უფლის კუბოზე მდგარ ვერცხლის მოოქროვილ კილობანში ჩუქურთმიან ხატთან ერთად იდო მცირე მოცულობის ვერცხლის მოოქროვილი სანაწილე, რომლებიც მეფისა და პატრიარქის ბეჭდებით იყო დალუქული. უფლის კუბოზე აგრეთვე დასვენებული იყო ვერცხლის სანაწილე, რომელშიც კეართის პატარა ნაწილი იყო მოთავსებული. ისიც დაბეჭდილი იყო პატრიარქისა და მეფის ბეჭდით.¹⁸ 1681 წელს საეკლესიო კრების დადგენილებით აღნიშნული სიწმინდეების უკეთ დაცვის მიზნით გადაწყდა, რომ ისინი მოეთავსებინათ ერთ კილობანში და მხოლოდ წელიწადში ერთხელ, წითელ პარასკევს გამოესვენებინათ მრევლის წინაშე, მაგრამ აღნიშნული გადაწყვეტილება ვერ შესრულდა.¹⁹

1682 წელს მეფე თეოდორე ალექსანდრეს ძის ბრძანებით უფლის კეართის ნაწილების შესანახად სპეციალურად დაამზადეს ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს კილობანი. XVIII საუკუნეში უკვე უფლის კეართის ნაწილები აღარ ინახებოდა სპილენძის თუ ბრინჯაოს კარავში. იგი სხვა სიწმინდეებთან ერთად მოათავსეს ვერცხლის საგდულიან სახატეში, რომელიც დაასვენეს ტაძრის საკურთხეველის უკან, მისთვის სპეციალურად დამზადებულ კანკელში. ვერცხლის სახატეში უფლის კეართთან ერთად ოქროს განცალკევებულ კილობანებში მოთავსებული იყო ღვთისმშობლის კეართის ნაწილი და საქართველოდან არჩილ მეფის მიერ გატანილი ქრისტეს სამსჭვავლი და სხვა სიწმინდეები. ვერცხლის საგდულიანი სახატე უამრავი აღმასით იყო მორთული. სახატის ცენტრში, აღმასს ზემოთ ამშვენებდა მრგვალი ბროლი, ჯვარცმის გამოსახულებით, რომელიც 1698 წელს ხარების ტაძრის მნათე ივანე მალეცკის შეკვეთით იყო დამზადებული. უფლის სიწმინდეები ინახებოდა სამ კილობანში, რომელთაგან ერთ-ერთს დაატარებდნენ ავაღმყოფებთან. შემდგომ სიწმინდეები საკურთხეველიდან გამოიტანეს და დაასვენეს ამავე

ტაძრის პეტრე-პავლეს ხის მოწეკურთმეხულ და ოქროთი მოვარაყებულ ეკედერში. XIX საუკუნის 50-იანი წლებიდან სიწმინდეთა კიდობნები გადაეცა რუსეთის ყოფილი საპატრიარქოს საეკლესიო სიწმინდეთა საცაეს. 1868 წელს სიძველის გამო ეკართის დაზიანებული კიდობნები კერძო პირებმა განაახლეს და ისინი მოათავსეს კუზმინევის მიერ ფაბრიკაში ახლადდაშუადებული ვერცხლის საგაღულიან კიდობანში, რომელზეც გამოსახული იყო ქრისტეს მოღვაწეობის იგივე სცენები, რომლებიც XVII საუკუნეში სახატეს ამწვენებდა. 1901 წელს მოსკოვის კრემლის ტაძრის პეტრე-პავლეს ეკედერში მოაწვეეს პატარა სათავსო სიწმინდეების შესანახად, სადაც ეკართის ნაწილებიც ინახებოდა. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, 1918 წლს მოსკოვის კრემლის მიძინების ეკლესია დაკეტეს, ხოლო მისი სიწმინდეები გადაიტანეს ჯვართამაღლების ტაძარში. ამ უკანასკნელის დანგრევის შემდეგ ისინი 1931 წელს ისევ მიძინების ტაძარში დააბრუნეს, სადაც დღესაც ინახება, ხოლო შაპის მიერ გამოგზავნილი ეკართის შესანახი მოოქროვილი ვერცხლის კიდობანი, რომელშიც ერთ დროს ღვთისმშობლის ეკართის ნაწილიც ინახებოდა, ამჟამად მოსკოვის კრემლის მუზეუმის ძვირფასი ლითონების განყოფილებაშია მოთავსებული.¹⁴⁰

რუსეთში ირანის შაპის მიერ გამოგზავნილი უფლის ეკართად მიჩნეული სიწმინდე სხვადასხვა დროს დანაწევრებულ იქნა. ჯერ კიდევ 1626 წელს მას მცირე ნაწილი ჩამოაჭრეს და ქალაქ კოსტრომის მცხოვრებლებს საჩუქრად გაუგზავნეს. მეორე ნაწილი მეფე ალექსანდრე მიხეილის ძემ (1645-1676) იაროსლაველ ვაჭრებს, მძებ სკრიპებს აჩუქა იმ დიდი დმსახურების გამო, რომელიც მათ გასწიეს მაშინ, როცა 1612 წელს კუზმა მინინისა და დიმიტრი პოჟარსკის მეთაურობით პოლონელების წინააღმდეგ მომხდარი აჯანყების დროს სახალხო ლაშქარი იაროსლავში იმყოფებოდა და მათ ძმები სკრიპები თავიანთი ხარჯით არჩენდნენ. ნაჩუქარი სიწმინდის შესანახად ვაჭარ ძმებს იაროსლავში წმინდა ილია წინასწარმეტყველის სახელობის ტაძარი აუგიათ, სადაც კარგა ხნის მანძილზე, გასაბჭოებამდე აღნიშნული სიწმინდე იყო დასვენებული.¹⁴¹

უფლის ეკართის მცირე ნაწილი 1730 წელს გადაეცა კიევის სოფის ტაძარს და სანკტ-პეტერბურგის პეტრე-პავლეს ეკლესიას. იმპერატორმა პავლე I-მა (1796 - 1801) ეკართის ერთი ნაწილი სანკტ-პეტერბურგის ზამთრის სასახლეში არსებულ იესო ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატის ტაძარს მიართვა. ამასთანავე, რუსეთში ტრადიცია დამკვიდრდა, რომ ყოველი ახალშობილი ტახტის მემკვიდრე ღებულობდა ეკართის პატარა ნაწილს, რომელიც ჯვარში ჩასვენებული უნდა ეტარებინა.¹⁴²

უფლის ეკართის შემოსამოთვლილი წმინდა ნაწილების ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში, როდესაც ვოლგისპირეთში მოშიშშილეთა დასახმარებლად გამოიცა დადგენილება საეკლესიო საგანძურის კონფისკაციის შესახებ, სხვა საეკლესიო სიწმინდეებთან ერთად უფლის ეკართის ნაწილებიც უკეალოდ გაქრა. მხოლოდ ზოგიერთი მათგანი სრულიად შემთხვევით იქნა ნაპოვნი. 2003 წლის 10 დეკემბერს იაროსლავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის

თანამშრომლებმა ფონდებში იპოვეს საეკლესიო სიძველე, რომელიც ექსპერტიზის ნატარების შემდეგ შაჰის მიერ გამოგზავნილი სიწმინდის ნაწილად მისინიეს. მუზეუმის თანამშრომლებისა და ადგილობრივი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით მათ მიერ უფლის ეკართის ნაწილად აღიარებული სიწმინდე 2004 წლის 9 აპრილს, წითელ პარასკევს გადასცეს იაროსლავისა და როსტოვის მთავარეპისკოპოს კირილეს, რომელმაც აღნიშნული სიწმინდე აკურთხა და მლოცველთა სამთხევად ყაზანის ტაძარში დაასვენა. შემდეგ სიწმინდე იაროსლავის გუბერნიის ყველა კუთხეში წამოატარეს, საბოლოოდ კი იგი ტოლგის დედათა მონასტრის კუთვნილება გახდა, სადაც მუზეუმის სპეციალისტთა აზრით, სიწმინდისათვის ოპტიმალური პირობებია შექმნილი.¹³ რუსულმა საინფორმაციო საშუალებებმა იაროსლავში მოძიებულ სიწმინდეს დიდი ადგილი დაუთმეს და იგი საოცარ აღმოჩენად მიიჩნიეს. ქართული გაზეთი „ალია“ (2003 წ. №146, 13-15 დეკემბერი) ოპერატიულად გამოეხმაურა და კვალიფიციური სპეციალისტების კომენტარით საინტერესო მასალა გამოაქვეყნა იაროსლავში აღმოჩენილი სიწმინდის შესახებ. იმავე საკითხზე ცოტა მოგვიანებით ქართულმა ტელეკომპანია „იმედმა“ სპეციალური კორესპონდენტები მიაგვლინა იაროსლავში და იქაური მუზეუმის თანამშრომლებისა და სასულიერო პირთა მონათხრობი კრიტიკულად განიხილა. როგორც ერთმა ისე მეორე საინფორმაციო საშუალებამ სათანადო წერილობითი წყაროების მოხმობით განავითარა ის აზრი, რომ საქართველოდან არასოდეს გაუტანიათ უფლის ეკართი და ბუნებრივია, რომ იგი იაროსლავში ვერ აღმოჩნდებოდა.

უფლის ეკართად მიჩნეული სიწმინდის მოსკოვში წამობრძანებამ რუსეთის სასულიერო და საერო ხელისუფალთა დიდი ინტერესი გამოიწვია. ამ ფაქტის აღსანიშნავად 1627 წელს საგანგებოდ დაიწერა ხატი, რომელზეც „გამოსახულია უფლის სამოსლის სასეიმო დადება კუბოზე: პატრიარქი ფილარეტი და ემაწილი მეფე მიხეილ თევდორეს ძე ერთად დებენ სა მოხელს.“¹⁴

მაცხოვრის ეკართმა თავისებური ასახვა პოვა რუსულ ლიტერატურაში. მოსკოვში მოძიებული მასალების საფუძველზე, რომელიც ძირითადად ეყრდნობა ირანში მყოფი რუსი ელჩებისა და რუსეთში მოღვაწე ბერძენი სასულიერო პირების მიტროპოლიტ ნექტარიუსისა და კელარ (მნათე) იოანიკეს მონათხრობს, უფლის ეკართის შესახებ შეიქმნა სხვადასხვა შინაარსის თხზულებები. ამ მხრივ, განსაკუთრებით გამოირჩევა ს. ბრაილოვსკის ნაშრომი „ამბავი უფლის ჩვენისა იესო ქრისტეს პერანგისა“, რომელიც, როგორც გარკვეულია, ბევრ უზუსტობას შეიცავს და მთელი მოთხრობა ავტორის ფანტაზიის ნაყოფია.¹⁵

ასეთი რუსული ვერსია შაჰ-აბას I-ის მიერ უფლის ეკართის საქართველოდან გატანისა და მისი რუსეთის მეფისა და პატრიარქისადმი სანუქრად გაგზავნის შესახებ, რომელიც მკითხველის წინაშე მრავალ კითხვას წარმოშობს. სანამ უშუალოდ უცხოელ ავტორთა ცნობებს და აგრეთვე, რაც მთავარია, რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ამსახველ წერილობით წყაროებს განვიხილავთ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით,

მიანამდე აუცილებელია, გაირკვეს ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი – შაჰის მიერ რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილი პატარა ტილოს ნაჭერი ნამდვილად მაცხოვრის კეართის ნაწილი იყო თუ არა? როგორც ზემოთ დავინახეთ, რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებას, მომიებული მასალების საფუძველზე, ჯერ კიდევ მოსკოვში მისვენებამდე, შაჰის გამოგზავნილი სიწმინდის შესახებ ეჭვები გაუჩნდა. მხოლოდ გარკვეული გამოცდის შედეგად, ისიც მცირე დროის მონაკვეთში, 1625 წლის 23 მარტიდან 26 მარტამდე მომხდარი სასწაულებისა და კურნების შემდეგ, იგი უფლის კეართად მიიჩნეს. მართალია, შაჰის მიერ გამოგზავნილი სიწმინდე ხელისგულისხმოდნა პატარა ტილოს ნაჭერი იყო, მაგრამ მცირე მოცულობის მიუხედავად, როგორც აღინიშნა, რუსეთში სხვადასხვა დროს იგი კიდევ უფრო დანაწევრეს და სხვადასხვა ქალაქსა და ეკლესია-მონასტრებში განათავსეს. ლოგიკურად იბადება კითხვა, თუკი რუსეთის სასულიერო უწყებამ შაჰის საჩუქარი უფლის კეართის ნაწილად აღიარა, რატომ მოახდინეს მისი შემდგომი დანაწევრება? განა მათთვის ცნობილი არ უნდა ყოფილიყო სახარებისა და წმინდა მამათა შეგონებანი უფლის კეართის დაუნაწევრებლობისა და განუყოფლობის შესახებ? ბუნებრივია, რუსეთის სასულიერო ხელისუფლებამ კარგად იცოდა, რომ უკერველი უფლის კეართი ქრისტეს წმინდა ეკლესიის ერთობის და განუყოფლობის სიმბოლო იყო. ამ მიზეზების გამო ისინი საღმრთო წერილისა და წმინდა მამების წინააღმდეგ არ წავიდოდნენ და არ მოახდენდნენ კეართის მცირე ნაწილებად დანაწევრებას. ჩვენ ეჭვი არ გეპარება შაჰის გაგზავნილი სიწმინდის რეალობაში. შესაძლებელია, იგი იყო ქრისტეს სამოსლის ნაწილი, რომელიც, როგორც ახალი აღთქმიდან ცნობილია, ოთხ ნაწილად გაყვეს. შემდგომ იგი უფრო დანაწევრებული და ბევრი ქრისტიანული ქვეყნის კუთვნილება გამხდარა. უეჭველია, რომ „აქედან მოდის აღრევა ქრისტეს კეართისა სამოსელთან და ამიტომაც არის, რომ რამდენიმე ქრისტიანული ქვეყანა ერთდროულად იხიემებს უფლის კეართს.“¹⁶ მოცემულ შემთხვევაში, შესაძლებელია, რომ ასეთ აღრევასთან გეჟონდეს საქმე. ჩვენს მოსაზრებას გარკვეულწილად ზურგს უმაგრებს ის გაერმოება, რომ რუსულ წერილობით წყაროებში, შესაბამისად რუსულ ისტორიოგრაფიაშიც, შაჰის მიერ რუსეთში გაგზავნილი სიწმინდე სხვადასხვა სახელწოდებითაა ცნობილი. ხშირად ზემოთ აღნიშნული სიწმინდე წყაროებში იწოდება Хитон-Риза-Срачиа-ად. ამათგან „Хитон“-ი ბერძნულია, „Риза“ კი სლავური და ორივე კეართის მნიშვნელობით იხმარება, ხოლო „Срачиа“, რომელიც ძველი სლავურიდან მომდინარეობს, კეართთან ერთად ქვედა კაბის, გადასაფარებლის (покрывало), უფრო ხშირად კი პერანგის მნიშვნელობით იხმარება.¹⁷ რუსულ წყაროებში ზოგჯერ ერთდროულად „Хитон“-იც იხმარება და „Срачиа“-ც, პირველი, უეჭველია, უფლის კეართის აღმნიშვნელია, მეორე კი – პერანგის.¹⁸ თუმცა მკვლევართა უმრავლესობა „Срачиа“-საც უფლის კეართად მიიჩნევს, რაც არასწორია. შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი საჩუქარი რუსულ წყაროებში „Срачиа“-დ იწოდება, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ შაჰ-აბას I-ს საქართველოდან გაუტანია არა უფლის კეართი, არამედ პერანგის ნაწილი, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს რომელიმე მონასტერში, შესაძლებელია, მარ-

თლაც არსებობდა.

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად, პოლიტიკური მოსაზრებების გამო რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებისათვის საეცებით მისაღები აღმოჩნდა შაჰის საჩუქარი ქრისტეს ევართად მიენიათ. მოსკოვის ხელისუფლება რუსეთში მყოფი ქართველი და ბერძენი სასულიერო პირების ცნობებით, აგრეთვე XVII საუკუნის 30-იან წლებიდან საქართველოში გამოგზავნილი რუსი ელჩების თუ საქართველოდან ჩასული ქართველი დესპანების მიერ მიწოდებული მასალებით უნდა დარწმუნებულიყო, რომ შეუძლებელი იყო, შაჰ-აბას I-ს მცხეთიდან გაეტანა უფლის ეკართი და ამ გზით იგი რუსეთში მოხვედრილიყო. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, აღნიშნული დოკუმენტური მასალების უტყუარობას მოსკოვის ხელისუფლება ყურადღებას არ აქცევდა, რადგან XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან უფლის ეკართმა რუსეთიდან და საქართველოს დიპლომატიურ ერთიერთობაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა. როგორც ჩანს, მაცხოვრის ეკართის ფლობა აღმავლობის გზაზე მყოფ რუსეთის სახელმწიფოს შესაძლებლობას აძლევდა, ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ მესამე რომის ფუნქცია შეესრულებინა. ბუნებრივია, რომ რუსეთის საერო ხელისუფალთა ამ განწყობას მხარს უჭერდნენ სასულიერო პირებიც, რადგანაც მოსკოვის მესამე რომად აღიარება მართლმადიდებელ სამყაროში რუსეთის საპატრიარქოს საეკლესიო პოლიტიკის გატარებას შეუწყობდა ხელს. ყოფილი ბიზანტიის, ამჟამად კი ჩამორჩენილი, მაჰმადიანური ოსმალთა იმპერიის უღელქვეშ მყოფი, დასუსტებული მართლმადიდებელი საპატრიარქოების (კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიის, იერუსალიმის) ფუნქცია მოსკოვის საპატრიარქოს უნდა ეკისრა.

ჩვენი ვარაუდით, დასახელებული მიზეზების გამო, XVII საუკუნის შუა ხანებში პატრიარქ ნიკონის (1652-1667) ინიციატივით, მომავალში საკმაოდ რომ არ გაეხადათ რუსეთში მისვენებული სიწმინდის რეალობა, მისი ახალი სახეიშო დღის – 10 ივლისის დადგინებასთან დაკავშირებით რუსულ სინაკსარში გაჩნდა ჩანაწერი, რომლის მიხედვით თითქოს თემურ ლენგის შემოსევების (1386-1403) დროს, უსაფრთხოების მიზნით, ეკართი სიღონის საფლავიდან ამოიღეს და მას საკათალიკოსოს საცავეში ინახავდნენ. მეფე ალექსანდრე დიდის (1412-1442) მიერ სეგტიცხოვლის აღდგენის შემდეგ ეკართი ისევ ტაძარში დააბრუნეს და საიდუმლოდ ჯვრის ბუდეში ჩაასვენეს. შაჰ-აბასმა თითქოს ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს ეკართს მიაგნო და საქართველოდან გაიტანა. ეკართი შემდეგ მან რუსეთის მეფეს გაუგზავნა.⁴⁹ საეკლესიო ტრადიციისა და ქართული წერილობითი წყაროებისათვის უცნობია რუსულ სინაკსარში მოტანილი ცნობა მცხეთის სეგტიცხოვლის ტაძარში მაცხოვრის ეკართის შენახვის შესახებ. რუსეთის ხელისუფლებამ, ჯერ კიდევ სიწმინდის მოსკოვში ჩასვენებამდე თავისი ელჩების მეშვეობით ვერ დაადგინა, თუ როგორ და რა ვითარებაში მოიპოვა შაჰ-აბას I-მა უფლის ეკართი საქართველოში. ამის გამო, რუსმა სასულიერო პირებმა, ჩვენი აზრით, შექმნეს საინტერესო ლეგენდა მცხეთაში ეკართის საფლავიდან ამოღების და მისი საიდუმლოდ ჯვარში შენახვის შესახებ. აღნიშნული ლეგენდის წერილობითი დაფიქსირებით მათ წინასწარ განჭვრიტეს, რომ მომავალში ეჭვის

ქვეშ არასოდეს დადგებოდა შაჰის მიერ უფლის კვართის საქართველოდან გატანა და მისი რუსეთისათვის გადაცემა. ყოველივე ამის გამო, შემოქმედლევგენდას არსებობის საფუძველი არ გაიწინა. მიუხედავად ამისა, როგორც ქართველ ისე უცხოელ მკვლევართა ერთი ნაწილი მას ჭეშმარიტებად მიიჩნევს. უფრო მეტიც, რუსული ვერსიის სასარგებლოდ მეტყველებს ირანში მივლინებული რუსი ელჩების ვ. კორობინისა და ო. კუეშინოვის ჩანაწერი, რომლის მიხედვითაც შაჰის ელჩმა, ეროვნებით ქართველმა ურუსან ბეგმა, რომელსაც შაჰის სანუქარი მიჰქონდა მოსკოვში, მათ ამცნო, რომ მცხეთაში არსებული ეს სიწმინდე მითროპოლიტს ჯვარში აქონია ჩასვენებული.

ირანის ელჩის, ქართველი ურუსან ბეგის აღნიშნული განცხადება გარკვეულწილად ზურგს უმაგრებს და ადასტურებს რუსულ ვერსიას. ფაქტიურად, შაჰის ელჩი, ეროვნებით ქართველი ურუსან ბეგი ახმრანებს რუსულ ვერსიას, როცა ამბობს, რომ კვართი შაჰ-აბას I-მა მცხეთაში მითროპოლიტის ჯვრიდან ამოიღო. ჩვენი აზრით, ურუსან ბეგის მონათხრობიც გვიანდელი ჩანაბატი უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში, იგი მაშინ უნდა დაფიქსირებულიყო რუსულ წყაროებში, როცა სვინაქსარში შექონდათ კვართის შესახებ ცნობები. ამის საფუძველს გვაძლევს რუსულ წყაროებში აღნიშნული ერთი მითითება, როცა ურუსან ბეგი უფლის კვართის შესახებ რუს ელჩებს აუწყებს: „რომელი უმწიფოც კვართს რწმენით შეეხება, ღმერთი შეიწყალებს, ხოლო, ვინც – რწმენის გარეშე, მას მაშინვე თვალები გადმოსცვივდება“.¹⁰ ურუსან ბეგის ამ სიტყვებს პირველად ყურადღება მიაქცია მკვლევარმა ვ. მამისთვალისშვილმა. მისი დასკვნით: „დაკვირვებული ადამიანი, ურუსან ბეგის ეარაუდით, უნდა მიხედვრილიყო, რომ მის მიერ მოსკოვში მოტანილი „ქრისტეს კვართი“ სინამდვილეში იმას არ წარმოადგენდა, რადაც შაჰ-აბასი ასაღებდა“.¹¹ გამოთქმულ მოსაზრებასთან დაკავშირებით ჩვენ დამატებით აღვნიშნავთ, რომ ურუსან ბეგის შემოთქმული სიტყვები ქართული ეკლესიური ტრადიციიდან უნდა მომდინარეობდეს, რომელიც მისთვის, როგორც ქართველისათვის, ცნობილი უნდა ყოფილიყო. მხედველობაში გვაქვს XII საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე კათოლიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ გულაბერიძის ცხოველმყოფელი სვეტისა და უფლის კვართისადმი მიძღვნილი ნაშრომი, სადაც აღწერილია, რომ, როცა საქართველოს დაპყრობის შემდეგ სულთნის მეუღლემ შაჰრისხათუნმა თანმხლებ პირებთან ერთად მოინდომა კვართის ადგილზე აშენებული ქეთიკირის სვეტის დანგრევა, ღვთის რისხვას ვერ გადაურჩა. სვეტიდან გადმოსულმა ღვთაებრივმა ცეცხლმა ისინი შთანთქა.¹² გარდა ამისა, ურუსან ბეგისათვის, როგორც ქართველისათვის, ისიც უნდა ყოფილიყო ცნობილი, რომ ქართული წყაროების მიხედვით, მცხეთაში დაფლული კვართი უხილავია. გარკვეულ დრომდე მას ნიეთიერი სახით ვერავენ იხილავს. მისი გამოჩინება მხოლოდ მეორედ მოსვლის დროს მოხდება. საუკუნეების განმავლობაში აღნიშნული წინასწარმეტყველება ქართველებისათვის ცნობილი იყო და ბუნებრივია, არავენ იკადრებდა ღვთის ნების წინააღმდეგ წასვლას. დასახელებული მიზეზის გამო დღემდე არავის მოსვლია აზრად, უფლის კვართის მოძიების მიზნით არქეოლოგიური გათხრები ჩატარებინა ცხოველმყოფელ სვეტთან.

სხვათა შორის, რუსულ სვინაქსარში მოცემული ევრსიისაგან განსხვავებული ევრსიები გაიწადა რუს მკვლევართა ნაშრომებში. ამ მხრივ, მინიშნებულანია, ჩვენ მიერ ზემონახსენები ს. ბრაილოვსკის ნაშრომი, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, XVII საუკუნის 20-იან წლებში ირანში მყოფი რუსი ელჩებისა და იმ დროს მოსკოვში მოღვაწე ბერძენი სასულიერო პირების მონათხრობების არასწორი, საკუთარი ინტერპრეტაციისა და გაყალბების საფუძველზეა შექმნილი. ს. ბრაილოვსკის ევრსიით, კვართის საფლაიდან ამოღება შორეულ წარსულშია გადაიტანილი და მისი მცხეთაში შემობრძანების ახლო პერიოდს ემთხვევა. ამ ევრსიის მიხედვით, მცხეთაში ქალწულთან ერთად დაფლულ უფლის კვართზე აღმოცენებული სეთისხილიდან გადმოსული სურნელოვანი მირონი უამრავ სნეულს კურნავდა. ქართველებს გამდიდრების მიზნით დაუწყიათ მირონის გაყიდვა. ღვთის რისხვით ხე გამჩმარა და მირონის დენაც შემწყდარა. ადგილობრივ მცხოვრებლებს უხუცესებთან მოთათბირების შემდეგ გაუთხრიათ 60 წლის წინ კვართთან ერთად დაკრძალული ქალწულის საფლაი, რომელიც უხრწნელად შენახულიყო და ცოცხალივით იწვა მაცხოვრის კვართში. ს. ბრაილოვსკის მონათხრობის მიხედვით, კვართს მეოთხედი ნაწილი მოახიეს და ის კი-დობანში მოათავსეს, ხოლო ქალწულის საფლაზე ააგეს ტაძარი. ამ ევრსიის მიხედვით, სწორედ ეს სამოსელი მოიპოვა შაჰმა, რომელიც შემდეგ მეგობრობის ნიშნად რუსეთის მეფეს გაუგზავნა.¹³ ს. ბრაილოვსკის აღნიშნული ევრსიის მიზანია, როგორმე შორეულ წარსულში გადაიტანოს უფლის კვართის საფლაიდან ამოღება და ამ გზით მკითხველისათვის სარწმუნო გახადოს შაჰის მიერ მისი ხელში ჩაგდებისა და რუსეთში გაგზავნის ევრსია.

XIX საუკუნის 40-იან წლებში ს. ბრაილოვსკის ევრსიისაგან განსხვავებული შეხედულების დამკვიდრებას შეეცადა მკვლევარი მ. სელესნიოვი, რომლის მიხედვით შაჰ-აბას I-მა თითქოს საქართველოდან გაიტანა უფლის კვართის ის ნაწილი, რომელიც ქართველთა განმანათლებელმა წმ. ნინომ 332 წელს სიდონიას საფლავის გახსნის დროს მიწიდან ამოიღო. თავისი ევრსიის რეალობად ქცევის მიზნით, იგი იმასაც არ ერიდება, რომ მკითხველი შეცდომაში შეიყვანოს. მკითხველის დასარწმუნებლად მ. სელესნიოვი მიუთითებს, რომ აღნიშნულ ცნობას თითქოს გვაძლევს V საუკუნის პირველი ნახევრის ისტორიკოსი სოკრატ სქოლასტიკოსი, რომელსაც, თავის მხრივ, აღნიშნული ამბავი მოუსმენია ქართველი მთავრისაგან.¹⁴ არც სოკრატ სქოლასტიკოსი და არც რომელიმე უცხოური წერილობითი წყარო, რომ არაფერი ეთქვამთ ქართულ წერილობით წყაროებზე, არ ადასტურებს მ. სელესნიოვის წამოყენებულ არგუმენტებს. ერთ-ერთი რუსული ევრსიის მიხედვით, რომელიც აგრეთვე ბერძენი მიტროპოლიტის, ნექტარიუსის მონათხრობს დამახინჯებულად გადმოგვცემს, თითქოს VII საუკუნეში, სპარსელების შემოსევის დროს საფლაიდან ამოიღეს კვართი და მღვდელმთავარს გადასცეს შესანახად. ამ ევრსიის უცნობი ავტორის მითითებით, თითქოს ნექტარიუსმა XVII საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ყოფნისას კვართი ინახულა. ხოლო, როცა შაჰი შემოესია საქართველოს, კვართი უსაფრთხოების მიზნით ჯვარში შეინახეს. შემდეგ შაჰმა სწორედ ეს კვართი იპოვა და გაიტანა. ამ

ვერსიის ავტორი შეგნებულად ამახინჯებს ბერძენი სასულიერო პირის ცნობებს კეართის შესახებ.¹⁵⁵

ყოველი ზემოაღნიშნული, ერთმანეთისაგან განსხვავებული ვერსიის არსებობა მეტყველებს იმაზე, რომ ასეთ ფაქტებს არასოდეს უქონია ადგილი. აშკარაა, რომ დასახელებული რუსი მკვლევარები ყოველგვარი ხერხების გამოყენებით ცდილობდნენ, დაემკვიდრებინათ ასრი, რომ მცხეთაში, მიწაში დაფლული უფლის კეართი საფლავიდან ამოღებულ იქნა, შემდგომ იგი შაჰ-ია ხელთ იგდო და რუსეთის მეფეს საჩუქრად გაუგზავნა.

ზემოთ აღწერილ ვერსიებში უკანასკნელ პერიოდში თვით რუსი მკვლევარები გარკვეულ შეუსაბამობას ხედავენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით გასული საუკუნის 90-იან წლებში რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ოფიციალურ ორგანოში გამოქვეყნდა ნ. ენეევის სტატია, რომელიც სრულიად ახალ ვერსიას გეთავაზობს უფლის კეართის საფლავიდან ამოღების შესახებ. ამ ვერსიის აღნიშვნისას იგი ეყრდნობა XVII საუკუნის 20-იან წლებში რუსეთში მოღვაწე ბერძენი სასულიერო პირის, იოანეს ცნობებს. ნ. ენეევის მიხედვით, შაჰ-თამაზის შემოსევის დროს, XVI საუკუნეში ქართველებს ქრისტეს კეართი საფლავიდან ამოუღიათ, ორად გაუყვიათ, ერთი მცხეთაში, მიტროპოლიტის კათედრაზე დაუსვენებიათ და სწორედ ეს ნაწილი წაუღია შაჰ-აბასს, ხოლო მეორე ნაწილი შეიძლება, ზაგუმში ინახებოდაო.¹⁵⁶ მოტიანილი მასალა ცხადყოფს, რომ ნ. ენეევა ცდილობს, უფლის კეართის საფლავიდან ამოღება რეალურ სინამდვილედ აქციოს. ამ მიზნის მისაღწევად იგი აშკარად ამახინჯებს ბერძენი იოანიეს მონათხრობს. მართალია, ეს უკანასკნელი თავის განმარტებაში აღნიშნავს, რომ შაჰ-თამაზის შემოსევის დროს წაბილწულ იქნა სვეტიცხოვლის ტაძარი (ამის შესახებ წვენ ზემოთ დაწერილებით ვისაუბრეთ), მაგრამ არსად არ აღნიშნავს, რომ ქართველებმა ამ დროს საფლავიდან ამოიღეს ქრისტეს კეართი. უფრო მეტიც, იოანიე აღნიშნავს, რომ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში ყოფნის დროს კეართი ქალწულთან ერთად საფლავში ყოფილა დაფლული, ხოლო „ჩემს შემდეგ ქართველებმა ქიტიანი თუ ამოიღეს, ამის შესახებ არაფერი ვიციო.“ – განუცხადებია მას.¹⁵⁷ როგორც ჩანს, „ნ. ენეევამ არასწორად გაიგო ან შეგნებულად დაამახინჯა იოანიეს მოხსენების განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ნაწილი“.¹⁵⁸

ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნული ვერსიაც რეალურ სინამდვილეს არ ასახავს. არც ქართულ საეკლესიო ტრადიციაში და არც წერილობით წყაროებში არავითარი მითითება არ არსებობს იმის შესახებ, რომ ოდესმე ვინმეს სიდონიას საფლავიდან უფლის კეართი ამოეღოს და უსაფრთხოების მიზნით ჯვარში შეენახოს.

შაჰ-აბას I-ის მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრიდან უფლის კეართი რომ არ გაუტანია, ამის შესახებ საინტერესო ცნობაა დაცული XVII საუკუნის 30-იანი წლების და შემდგომი პერიოდის რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ამსახველ მასალებში და ამავე პერიოდში წვენში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერთა თუ ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებში. საკითხის შესწავლის დროს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ვანიჭებთ ქართუ-

ელ და რუს მეფეთა მიმოწერებში დაცულ ცნობებს, რომლებიც ძირითადად რუსულმა წერილობითმა წყაროებმა შემოგვინახა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, XVII საუკუნის დასაწყისიდან პოლიტიკური მოკავშირის ძიებაში მყოფი ქართველი მეფეები ხსნას ერთმორწმუნე რუსეთისაგან დახმარებაში ხედავდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით აქტიურობდა შაჰ-აბას I-ის მიერ დევნილი კახეთის მეფე თეიმურაზ I, რომელიც სრდილოელი ერთმორწმუნე მეზობელი რუსეთის სამეფო კარზე ხშირად აგზავნიდა თავის დესპანებს. 1618 წელს მოსკოვში ჩასული თეიმურაზ I-ის ელჩი, ილუმენის ხარიტონი რუსეთის სამეფო კარს ატყობინებდა შაჰ-აბას I-ის ლაშქრობის შედეგად კახეთის სამეფოში შექმნილ მძიმე მდგომარეობას. მართალია, რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილ თეიმურაზ მეფის წერილში დაწვრილებით იყო საუბარი ირანის შაჰის მიერ კახეთის სამეფოში არსებული ეკლესიამონასტრების აწიოკების, სიწმინდეების წაბილწვის და დატაცების შესახებ, მაგრამ უფლის კეართი აღნიშნულ წერილში ნახსენები არცაა.¹²⁰ ბუნებრივია, რომ „თეიმურაზ I, მართალია, რუსთ ხელმწიფეს კახეთის უბედურებას აცნობებდა, მაგრამ დაუჯერებელია, რომ შაჰის მიერ მცხეთიდან კეართის წაღება მას არ სცოდნოდა და ამის შესახებ არაფერი ეთქვა თავის წერილში“.¹²¹

XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან, როდესაც უკვე ქართველი პოლიტიკოსებისათვის, კერძოდ კი მეფე თეიმურაზ I-სათვის ცნობილი ხდება, თითქოს შაჰ-აბასმა კეართი საქართველოდან გაიტანა და იგი რუსეთის ხელმწიფეს საჩუქრად მიართვა, რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიურ ერთიერთობაში უფლის კეართმა სხვა საკითხებთან ერთად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა შეიძინა. ამიერიდან ქართველი პოლიტიკოსები რუსეთთან დიპლომატიური ურთიერთობის დროს „დაბეჯითებით აცხადებდნენ, რომ ქრისტეს კეართი საქართველოში არისო“.¹²¹

გარკვეული პერიოდის შემდეგ, როგორც წერილობითი წყაროებიდან ირკვევა, თეიმურაზ მეფეს დაწვრილებითი ინფორმაცია მიუღია, სავარაუდოდ რუსეთში მყოფი თავისი ელჩის თეოდოსისაგან, შაჰის მიერ რუსეთში გაგზავნილი სიწმინდის შესახებ. მეფე თეიმურაზი რუსეთის ხელისუფალთა დარწმუნების მიზნით, 1635 წელს მოსკოვში მყოფი ქართველი ელჩის მიტროპოლიტ ნიკიფორეს მეშვეობით მათ ატყობინებს, რომ მცხეთაში დაფლული არის ქრისტეს კეართი და აქვე იწყობება საქართველოს საპატრიარქო, „ეხლავე გესურს, რომ ვიყოთ თქვენს სამეფოსთან მეგობრობასა და სიყვარულში, რომ დიდებული ეკლესია და უფლის კეართი თურქებს ხელში არ ჩაუვარდეს და რომ არ განანადგეს აქაური ეკლესიამონასტრები და რომ ქრისტეს სახელი იყოს სამარადჟამოდ“. შემდეგ მეფე თეიმურაზი, აუწყებს რა რუსეთის ხელმწიფეს საქართველოს მძიმე მდგომარეობას, დახმარების სანაცვლოდ მას გადასცემს ივერიის მიწას და ქრისტეს კეართს.¹²² ამ ფაქტის აღნიშვნით თეიმურაზ I რუსეთის ხელისუფალთ დაუფარავად აუწყებს, რომ შაჰის მიერ მათთვის გაგზავნილი საჩუქარი მაცხოვრის კეართი არ არის, რადგან ირანის მბრძანებელს საქართველოდან არასოდეს არ გაუტანია კეართი და იგი ისევ სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარშია დაფლული. სინამდვილის დადგენის მიზნით მეფე თეიმურაზი რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვს, დიდხანს არ

დააყოვნოს ქართველი ელჩობა და მას უკან დაბრუნებისას თან გამოაყოლოს თავისი დესპანები, რათა დაათვალიერონ „ჩვენი ქვეყანა და ქრისტიანობა, წმინდა ეკლესიები და ივერთა ქვეყანა, მცხეთის დიდი ეკლესია, სადაც მოთავსებულია ქრისტეს კვართი და დღესაც იქ არის, რათა თქვენმა თეითმკურთხელობამ ჭეშმარიტება იცოდეს“. თეიმურაზ მეფე თავის წერილში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქრისტეს კვართი კახეთში კი არა ქართლშია.¹⁶⁵ როგორც ჩანს, თეიმურაზ მეფისათვის ცნობილი ხდება, რომ მისმა ადრე გაგზავნილი ელჩმა თეოდოსმა არასწორი ინფორმაცია მისცა რუსეთის ხელისუფალთ კვართის ადგილსამყოფლის შესახებ. ამ მინიშნებით თეიმურაზმა ფაქტიურად გაასწორა თავისი ელჩის თეოდოსის „მოსკოვში დაშვებული შეცდომა“.¹⁶⁶ თეიმურაზ მეფის წერილში მოყვანილი ფაქტების სისწორე რუსეთის ხელისუფალთა წინაშე სიტყვიერად დაადასტურა საქართველოს ელჩმა, მიტროპოლიტმა ნიკიფორემ, რომელმაც დამატებით აღნიშნა, რომ უფლის კვართი დღესდღეობით არის არა კახეთში, არამედ ქართლში, დაფლული მცხეთის შუაში, ქვის სვეტის ქვეშ, რომელიც აგებულია იმ ადგილას, სადაც კვართზე ამოზრდილი კედრის ხე მოჭრეს. ნიკიფორე მოგვითხრობს, რომ შაჰს სურდა ქვის სვეტის დანგრევა, მაგრამ ისინი, ვისაც ეს უნდა გაეკეთებინა, ღვთაებრივმა ცეცხლმა შთანთქა. მისი აზრით, ღვთის კვართის ნახვა არავის შეუძლია, რადგან იგი ქვის კედლით ყრუდ არის ამოჭოლილი. თავის მხრივ, ქართველმა მიტროპოლიტმა რუსეთის ხელისუფალთ სთხოვა, ეწვევებინათ მისთვის შაჰის მიერ საჩუქრად გამოგზავნილი სიწმინდე, სამაგიეროდ რუსი ელჩები საქართველოში ჩასვლისას დაუბრკოლებლივ ნახადნენ კვართის განსასვენებელს მცხეთაში. მიტროპოლიტი არ უარყოფს, რომ შაჰ-აბას I-ის შემოსევის შედეგად მრავალი ეკლესია-მონასტერი დარბეულ იქნა, „დაიკარგა შარავანდედი ქრისტეს ხატისა, რომელიც მთავარ ავგარს მოართვეს და უწმინდესი ღვთისმშობლის სარტყელი, მოტანილი ცარგრა-დიდან, ფიქრობენ, რომ ის სიწმინდეები შაჰმა წაიღო“.¹⁶⁷ მოტანილი მასალიდან ირკვევა, რომ თეიმურაზ I-ის ელჩისათვის ცნობილია სომხური ლეგენდა, რომლის მიხედვით უფალმა სწეულ ვედსის მთავარ ავგარს განკურნების მიზნით გაუზიარა „განაკაცებული მაცხოვრის ხატი“.¹⁶⁸ მაგრამ ელჩი აშკარა უზუსტობას უშვებს, როცა ამბობს, რომ შაჰ-აბასის შემოსევის დროს დაიკარგა ღვთისმშობლის სარტყელი, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ იმ დროისათვის იგი დასაველეთ საქართველოს ერთ ტაძარში ინახებოდა და ბუნებრივია, შაჰი მას ვერ წაიღებდა.

როგორც წყაროებით ირკვევა, მოსკოვში მყოფი თეიმურაზ მეფის ელჩის ნიკიფორეს თხოვნა დააკმაყოფილეს და მას აიწვენეს შაჰის მიერ გაგზავნილი სიწმინდე. მართალია, წყაროებში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა სიწმინდემ საქართველოს დესპანზე, მაგრამ როგორც შემდგომი მოვლენები გვინიშნებს, მიტროპოლიტი ნიკიფორე და მისი გაელენით რუსეთის ხელისუფალნი უნდა დაეჭვებულიყვნენ შაჰის მიერ უფლის კვართად მიჩნეული სიწმინდის რეალობაში.¹⁶⁷ აღნიშნულ დასკვნას ქვემოთ მოყვანილი ფაქტებიც ადასტურებს. 1637 წელს საქართველოსკენ მომავალ თეიმურაზ მეფის ელჩის ნიკიფორეს თან გამოაყოლეს რუსეთის

ხელმწიფის მრავალრიცხოვანი ელჩობა — თავად თეოდორე ვოლინსკის მე-
თაურობით. რუსთა ელჩობაში სჭარბობდნენ სასულიერო პირები, რომელთაც
თავიანთი ხელისუფლებისაგან დავალებული პქონდათ სხვადასხვა საკითხ-
თან ერთად შეეკრიბათ ცნობები უფლის კეართისა და სხვა სიწმინდეების
შესახებ. უფლის კეართის მოძიების მიზნით მათ საგანგებოდ უნდა ემარხუ-
ლათ და ელოცათ. ამასთანავე, მათვე დავებულთ, გაერკეიათ, იყო თუ არა
ლეთის კეართის ნაწილი შაჰის მიერ რუსეთში გაგზავნილი სიწმინდე, აგრეთვე
დაედგინათ, სიწმინდის რა ნაწილია ის, რაც საქართველოს ელჩმა, მიტრო-
პოლიტმა ნიკიფორემ იხილა. რუსეთის მეფემ მიტროპოლიტ ნიკიფორეს
მეშვეობით კახეთის მეფეს გამოუგზავნა წერილი, სადაც სხვა საკითხებთან
ერთად ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ რუს დესპანებს, თავად თეოდორეს
და არტემ დიაკონს მეფე თეიმურაზმა გადასცეს უფლის კეართი, რომელსაც
ისინი მოსკოვში ჩაიტანდნენ. სამაგიეროდ რუსეთის ხელმწიფე დიდ სანუ-
ქარს მიუძღვნოდა მას. თავის მხრივ, რუსეთის ხელისუფლება თავის ელჩებს
ავალებდა, რომ კეართის მოპოვების შემთხვევაში, იგი დიდი სიფრთხილით
წამოეღოთ. თუ სხვა სიწმინდეებსაც შესთავაზებდნენ რუს ელჩებს, წინასწარი
ინსტრუქციის მიხედვით, მათ დაწერილებითი ცნობები უნდა შეეკრიბათ ნანუ-
ქარი წმინდა ნაწილების შესახებ — რამდენი წელია საქართველოშია და
საიდან არის ისინი მოტანილი. რუსეთის მმართველი წრეებისაგან ელჩობას
მკაცრი გაფრთხილება ეძლეოდა, — საქართველოში ყოფნის დროს იქაური
სიტუაციის გათვალისწინებით ყველაფერი ზუსტად და დაწერილებით უნდა
აღენუსხათ და მათზე მოცემული მეფის დავალება ყოველგვარი დაბრკოლების
გარეშე უნდა შეესრულებინათ.⁶⁶ მოტანილი დოკუმენტური მასალა იმაზე
მეტყველებს, რომ, მართალია, 1625 წლის 27 მარტს ირანის შაჰის მიერ
გამოგზავნილი სიწმინდე უფლის კეართის ნაწილად იქნა მიჩნეული, მაგრამ
მის მიმართ ეჭვები რუსეთის ხელისუფლებას კვლავ პქონდა. სწორედ ამიტ-
ომ, აღნიშნულ ელჩობაში შემავალ სასულიერო პირებს მიეცათ კონკრეტუ-
ლი დავალებები. მართალია, რუსეთის ელჩობას თავადი თეოდორე ვოლინსკი
მეთაურობდა, მაგრამ ელჩობაში შემავალ სასულიერო პირებს ხელმძღ-
ვანელობას უწევდა კონსტრომის იპატის მონასტრის ილუმენი იოსები. თუმცა,
როგორც წყაროებით დასტურდება, რუსეთის ხელისუფალთა დავალებას
ასრულებდა ამ ელჩობის წევრი არსენ სუხანოვი, რომელიც თითქმის ორი
წლის განმავლობაში ცხოვრობდა კახეთში და, რომელმაც აგრეთვე ორჯერ
იმოგზავრა საქართველოში. მან რუსეთის ხელისუფლებისადმი წარდგენილ
მოსხენებაში საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა საქართველოს ეკლესიის
სიწმინდეების შესახებ.⁶⁷

საქართველოში ჩამოსულმა რუსმა ელჩებმა მოლაპარაკების დასრულებ-
ის შემდეგ, 1639 წლის აპრილში, დაპირებისამებრ, თეიმურაზ მეფისაგან მოითხო-
ვეს, საშუალება მისცემოდათ, ენახათ უფლის კეართი, „რათა საბოლოოდ
გაერკეიათ, რას წარმოადგენდა შაჰის მიერ ხელმწიფისათვის გაგზავნილი
სანუქარი“.⁶⁸ რუსი ელჩების მოთხოვნა თეიმურაზ მეფემ ვერ დააკმაყოფილა,
იმის გამო, რომ, როგორც თვითონ განმარტავდა, „ვიდრე მიტროპოლიტ ნიკი-
ფორეს მოსკოვში გამოგზავნილი, მაშინ ჩემს მამულში, ქართლში ვიყავი და

მცხეთაც, სადაც კევართია, მე მეკუთვნოდა. ნიკიფორეს წამოსვლის შემდეგ შაჰი მოვიდა და ქართლი წამართვა. ამდენად კევართის ნახვის საშუალება აღარ გვაქვს.¹⁷¹ რუს ელჩებთან საუბარში იგი კიდევ აფიქსირებს თავის მოსაზრებას მოსკოვში შაჰის მიერ გაგზავნილი საჩუქრის შესახებ. მისი აზრით, იგი შეიძლება იყოს რუსთველი ეპისკოპოსის დაქვემდებარებაში მყოფი ფერისცვალების კელესიიდან წადებული ღვთისმშობლის სარტყელი, მაგრამ, მისი განმარტებით, იმამად ეს კელესიაც თეიმურაზ მეფის კონტროლქვეშ აღარ იმყოფებოდა. სამაგიეროდ, რუს ელჩებს მეფე თეიმურაზმა განუცხადა, რომ თუკი რუსეთის ხელმწიფისაგან გაეწევა დახმარება, „მაშინ ჩემს ხელთ იქნება ქართლიც, მცხეთაც და უფლის კევართიც, ივერიის ქვეყანაც და ყველაფერს ხელმწიფეს მიეცემიდიო“.¹⁷²

რუს ელჩებთან გამოთქმული შეხედულებანი თეიმურაზ მეფემ კიდევ უფრო განავრცო ხელმწიფისადმი გაგზავნილ წერილში, სადაც იგი მაცხოვრის აღნიშნული სიწმინდის შესახებ გამოკვეთილად აღნიშნავს, რომ „ა Риза Господня, что есть вашего ц-го в-ва, показали нареченному митрополиту Микифору, и та Риза из рузбельской церкви, и то есть от пояса пречистые богородицы. А иные сказывают, в. г. что есть Сударь Господа нашего Иисуса Христа, иже бе на лице его, а не Риза. А изстари мы слыхали про ризу господню, что она лежит в великой церкви Схете, а не в Рузбели. И как приходил шах Аббас и воевал наши места, и тогда тот пояс, или сударь что у вас ныне именуют Ризою Господнею, взяли, и прислал шах к царствию вашему. А подлинная Риза господня лежит в великой церкви Схете, что в Картли, и по сей день а недостоен никто вынати ее оттоле. И будет подаст Бог взять нам Картель к себе, тогда все будет великого твоего царствия, и великая церковь Схета и Риза господня. Потом и мы будем все в. г. царь, под вашею царскою высокою рукою. Аминь“.¹⁷³

როგორც ვხედავთ, ირანის შაჰისაგან შევიწროებული და დევნილი მეფე თეიმურაზი რუსეთის ხელმწიფეს დახმარებას სთხოვს და აუწყებს: „თუკი რუსეთისათვის ქრისტეს კევართი პიროფასია და მისი დაუფლება სურს, მაშინ იგი უნდა დაეხმაროს თეიმურაზს, ღაიბრუნოს ქართლის სამეფო. რუსეთის ხელმწიფის მფარველობაში შესული ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ სამეფოსთან ერთად უპიროფასესი სიწმინდეც მისთვის ხელმისაწვდომი იქნება. თუმცა, თეიმურაზ მეფე გარკვევით შენიშნავს, რომ უფლის კევართს საფლავიდან ვერაფერს ამოიღებს და საქართველოდან ვერაფერს წაიღებს. ე. ი. ყველა შემთხვევაში კევართი სვეტიცხოველში უნდა დარჩეს“.¹⁷⁴

მეტად საინტერესოა 1652 წლის შემოდგომაზე საქართველოში მეორედ ჩამოსული რუსი ბერის არსენ სუხანოვის რუსეთის ხელისუფლებისადმი წარდგენილი მოხსენება. მას საგანგებოდ მოუნახულებია მცხეთა, სადაც ერთ-ერთ მონასტერში ღამეც გაუთევია. იგი დაწერილებით აღწერს სვეტიცხოველის საკათედრო ტაძარს, მის სიძველეებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცნობები ცხოველმყოფელი სვეტის შესახებ, რომელიც მის დროს გადახურული იყო ფიქალი ქვით. „ქვემოთ თვით მიწაზე ამ სვეტთან, თითქოს პაწაწინა სახატე ნიში არსებობდა – ფარდაჩამოფარებული და მის ქვაფენილზე საფარი (ფარდაგი) იყო დაგებული. ამ ფარდაგზე მოჭედილი ხატები

ესენა. არსენმა ფარდა გადასწია და სახატეში ნიში დაათვალიერა, იგი ღრმა არ ჩანდა, როგორც ჩანს, ქვა ცოტა ჩამონგრეულიყო, ხოლო ამ სვეტის ქვეშ ქრისტეს, ჩვენი ღმერთის, კეართი იყო ჩადებული, ერთიანად მთელი და უვნებელი“.¹⁵ შემდეგ არსენ ბერმა ადგილობრივი სასულიერო პირებისაგან მოისმინა და თავის მოხსენებას დაურთო საქართველოში უფლის კეართის ჩამოსვენებისა და დაფულის ქართული ეკრსია.¹⁶ უფლის კეართის განსასვენებლის ნახვის შემდეგ არსენ სუხანოვი უეჭველად დარწმუნდებოდა, რომ იგი საფლავიდან აჩაღის ამოუღია. ამიტომ აღნიშნავს ის თავის მოხსენებაში, რომ „სვეტის ქვეშ ქრისტეს, ჩვენი ღმერთის, კეართია ჩადებული, სულ მთელია და დაუზიანებელი“. ამით მან ფაქტიურად აღიარა, რომ რუსეთში შაჰის მიერ გაგზავნილი სასუქარი ნამდვილად არ იყო უფლის კეართი. ამით „გაირკვა, რომ შაჰ-აბასს საქართველოდან კეართი არ წაუღია და დამტკიცდა ქართველთა სიმართლე“.¹⁷ არსენ სუხანოვის ასეთი დასკვნის მიუხედავად, მისი მოღვაწეობის დროს, XVII საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისში პატრიარქ ნიკონის (1652-1667) ინიციატივით რუსულ სინაქსარში ჩნდება ჩანაწერი, თითქოს თემურ-ლენგის შემოსევების პერიოდში, XIV საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში უსაფრთხოების მიზნით კეართი საფლავიდან ამოიღეს და საიდუმლოდ ჯვარში ჩაასვენეს. მოტანილი ფაქტები იმაზე მეტყველებს, რომ რუსეთის ხელისუფლება შაჰის გამოგზავნილ სასუქარს პოლიტიკურ ასპექტში მოიაზრებდა და სრულებითაც არ აწყობდა უფლის კეართთან დაკავშირებით სინამდვილე დაედგინა.

ზემოთ განხილული რუსული წერილობითი წყაროების გარდა, მცხეთაში უფლის კეართის დაფლულობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან XVII საუკუნეში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები. თითქმის ყველა მათგანი რომში გაგზავნილ თავის მოხსენებაში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საქართველოში დაცულია ქრისტეს კეართი. ირანის შაჰს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრიდან აღნიშნული სიწმინდე რომ გაეტანა, ამ პერიოდისათვის საქართველოში მყოფი კათოლიკე მისიონერები მას უეჭველად დააფიქსირებდნენ. მეტად საინტერესო ცნობებს შეიცავს ამავე საუკუნეში საქართველოში მყოფი ანტიოქიის პატრიარქის მაკარიოსის ვაჟის პავლე ალექსოვლის მიერ რუსეთის საგარეო საქმეთა საგანგოს დავალებით სპეციალურად შედგენილი „საქართველოს აღწერილობა“, რომელშიც იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სვეტიცხოვლის ტაძარში, მარჯვენა მხარეს არის დიდი სვეტი, რომლის ქვეშაც მოთავსებულია ქრისტეს კეართი.

პავლე ალექსოვლის „საქართველოს აღწერილობაში“ არის ერთი ფრიად საინტერესო ცნობა, რომლისთვისაც დღემდე მეკლევარებს სათანადო ყურადღება არ მიუქცევიათ. კახეთის სიწმინდეთა აღწუსების დროს პავლე ალექსოვლი აღნიშნავს, რომ აღავერდის ტაძარში ინახებოდა „Сударь Божьяго Христа“, რომელიც, მისივე ცნობით, შაჰ-აბასს საქართველოდან გაუტანია.¹⁸ როგორც ჩანს, პავლე ალექსოვლმა XVII საუკუნის 60-იან წლებში აღნიშნული გადმოცემა ადგილობრივი სასულიერო და საერო პირებისაგან მოისმინა. ამიტომ მისი ეს ცნობა გარკვეულ ნდობას იმსახურებს. პირველ რიგში, გასარკვევია, რას წარმოადგენდა „Сударь“-ი. რუსულ ენაზე „Сударь“ ბატონს

ნიშნავს, მაგრამ პავლე ალექსოვლის მოტიანილი ციტატიდან აშკარად ჩანს, რომ აღნიშნული სიტყვა ამ მნიშვნელობით არ გამოიყენება. ბერძნულად „სუდარიონი“ ნიშნავს თავსახვევს, რომელსაც ებრაელი სამღვდელოება მარცხენა მხარეს ატარებდა. იგივე სიტყვა ლათინურად ოფლისა და ცხვირიდან გამონადენი სისველის მოსაწმენდი ნაჭრის აღსანიშნავად იხმარებოდა. ჩვენთვის უცნობია, პავლე ალექსოვლი რას გულისხმობდა სიტყვა „Сударь“-ში, თავსახვევს თუ ოფლისა და ცხვირიდან გამონადენი სისველის მოსაწმენდ ნაჭერს. ამისდამიუხედავად, ცხადია, რომ იგი წარმოადგენდა იესო ქრისტეს სახელთან დაკავშირებულ სიწმინდეს, რომელიც შაბაბის პირველს საქართველოდან წაუღია და ჩვენი აზრით, სწორედ ეს სიწმინდე უნდა გავგზავნა ირანის მბრძანებელს რუსეთის მეფისათვის.

პავლე ალექსოვლისაგან განსხვავებულ ცნობებს გვაწვდის მაჩამისი, ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი, რომელიც თავის შვილთან ერთად XVII საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში ორჯერ იმყოფებოდა, იგი აღნიშნავს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მწყემსმთავრის ტახტი სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარშია, „სადაც უწინ უფალი მესიის კვართი ინახებოდაო“. ანდა „დღემდე სახელგანთქმულია ის ადგილი, სადაც ეს კვართი ინახებოდაო“. როგორც მაკარ ანტიოქელის ცნობებიდან ჩანს, ქრისტეს კვართი ერთ დროს სვეტიცხოვლის ტაძარში ყოფილა, მაგრამ არაფერს ამბობს იმის შესახებ, შემდეგ რა ბედი ეწია მას. ჩვენ საშუალება არა გვაქვს, მაკარიოსის აღნიშნული ცნობის სისწორე დედანში შევამოწმოთ, რომელიც ავტორს არაბულ ენაზე შეუდგენია. მისი ფრანგული და რუსული თარგმანი 1905 წელს გამოიცა. რომში გამოქვეყნებული ფრანგული თარგმანი განახორციელა ო. ლებედევმა, ხოლო ყაზანში მისი რუსული თარგმანი გამოსცა პ. ჟუზემ. როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, აღნიშნული თარგმანები მთელი რიგი ხარვეზებით ხასიათდება.¹⁰⁰

მეტად საინტერესოა XVII საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში მეოფი ცნობილი მოგზაურის ჟან შარდენის ცნობები, რომელსაც, მართალია, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი არ უნახავს, მაგრამ იმ დროს საქართველოში მოღვაწე კაპუცინელი კათოლიკე ბერების გადმოცემაზე დაყრდნობით, იგი დაბეჯითებით ამბობს, რომ ქრისტეს წმინდა კვართი მცხეთაშია.¹⁰¹

ზემოგანხილული დოკუმენტური მასალების მიუხედავად, XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან მოყოლებული რუსული ისტორიოგრაფია უტყუარად მიიზნევს, რომ საქართველოდან უფლის კვართის რუსეთში გატანა შაჰის შემწეობით განხორციელდა. უკანასკნელ პერიოდში, ამ მხრივ, განსაკუთრებით გააქტიურდნენ რუსული საინფორმაციო საშუალებები. ინტერნეტით აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ვრცელდება უამრავი მასალა, რომლითაც ისინი მსოფლიოს აცნობენ, რომ ამჟამად რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესია ფლობს უფლის კვართს, რომელიც ერთ დროს საქართველოს კუთვნილება იყო. ბუნებრივია, რომ ასეთი წერილებისა თუ სტატიების ავტორები ანგარიშს არ უწევენ ჩვენ მიერ ზემოგანხილულ წერილობით წყაროებს.

სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში დაფლული ქრისტეს კვართის საფლა-

ვიდან ამოღება მხოლოდ ცხოველმყოფელი სვეტის დანგრევის შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, მაგრამ ქართული წყაროებით ასეთი ფაქტი დაფიქსირებული არ არის. უფრო მეტიც, ერთ-ერთი ქართული დოკუმენტური მასალა უარყოფს შაჰ-აბას I-ის მიერ სვეტიცხოვლის ტაძრის აოხრებას და იქიდან უფლის კვართის წადებას. ქართული წერილობითი წყაროს „პარიზის ქრონიკის“ მიხედვით შაჰ-აბასი I „...მცხეთას წამოვიდა და დაქცევა მოინდომა მცხეთისა, მაგრამ მერჯულეთ დაუშალეს და ასრე მოახსენეს: „სალოცავად ღვთის სახლად აუგიო, არას კაცისაგან არ დაიქცევაო“. და მცხეთის ხიდზე რომ მივიდა, ხმალი შემოიხსნა და ფეხთ გაიხადა და ხილითგან სვეტი ცხოველამდი ქვეითი მოვიდა და საყდარს გარსშემოუარა და შევიდა: და თავისი სალოცავი პატრიარქის ტახტის წინ გააშლევინა და ილოცა“. იქვე მყოფ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს ქართლისა და კახეთის მიწის მფლობელობის სიგელიც კი უბოძა.¹² მაჰმადიანი შაჰისაგან ასეთი საქციელი იმდენად მოულოდნელი და გასაოცარი იყო, რომ იგი უფლის კვართის კიდევ ერთ საოცრებად მიიჩნიეს. დასახელებული ქრონიკის მიხედვით, შაჰ-აბასი მცხეთაში სამ დღეს დარჩენილა, დაუთვალიერებია სვეტიცხოვლის ტაძართან ახლოს მდებარე სამთავროს, შიო მღვიმის და ჯვრის მონასტრები. ბოლოს კი თბილისში დაბრუნებულა.¹³

ქართული წერილობითი წყაროებისგან განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს პ. იოსელიანი 1848 წელს რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ ნაშრომში. ამ ვერსიის მიხედვით ქართლიდან თბილისისაკენ მიმავალი შაჰ-აბასი მცხეთასთან შეჩერებულა, ქალაქში შესასვლელ ხიდთან ცხენიდან ჩამოსულა, ხმალი ქარქაშში ჩაუგია და ბრძანება გაუცია, რომ „ქართველთა პირველ სატახტო ქალაქ მცხეთაში მისი ძლევამოსილი ლაშქრობა ამ ქალაქის სახლებისა და ეკლესიების დანგრევით აღნიშნულიყო“. მისი განკარგულებით, მცირე დროის მანძილზე ხიდიდან მდინარე მტკვრის სანაპირომდე 70 სახლის გადაწვა და მაღალ ბორცვზე მდგარი გეთსიმანიის ეკლესიის კამარის დანგრევა მოასწრეს. ირანის მბრძანებლის ქმედებით შეძრწუნებულ პატრიარქის ამალის ხუცესს პართენს, რომელიც დარაჯობდა ტაძრის ქვეშ, ქვაბულში საიდუმლოდ გადამალულ ძვირფასეულობას, შაჰისთვის უთხოვია, ხელი აედო სვეტიცხოვლის ტაძრის დანგრევაზე. შაჰს შეუწყინარებია ბერის თხოვნა და შეუწირებია ნგრევა. იგი შევიდა ტაძარში დასათვალიერებლად, „წინ ხალხია დააგებინა, შეასრულა ღოცვა და აქვე ბრძანა, დაეწერათ მტკიცების სიგელით მთელ ქონებაზე, რაც კი ძველი დროიდან ტაძრისთვის ქართლისა და კახეთის მეფეებს შეეწირათ.“¹⁴ როგორც ვხედავთ, პ. იოსელიანის აღნიშნული ნააბობი ბევრ რამეში „პარიზის ქრონიკის“ ცნობებთან თანხვედრას აელენს, მაგრამ მისგან მაინც საგრძნობლად განსხვავდება. შაჰის შეკითხვისთვის თუ რატომ არ იყო ტაძარში ძვირფასეულობა, ქართველ ბერს უპასუხებია, რომ მის მისვლამდე იგი მთებში გადამაღეს. პ. იოსელიანის გადმოცემით, „იმის შიშით, გადამაღული სამკაულები ხელახლა არ მოქებნოსო“, ბერმა პართენმა თითქოს შაჰს უსახსოვრა ოქროს პატარა კიდობანში მოთავსებული „აღისფერი ანაფორის პატარა ნაჭერი“, რომელიც, ქართველი ბერის განმარტებით, „ყველაზე ძვირფასი, მაცხოვრის კვართის

ნაწილი ყოფილა, სირქარისაგან რომ დააფიწქდათ წაღება მეფის მსახურთ.“ შაჰმა პართენ ბერისაგან მიღებული საჩუქარი იქვე მდგომ „გიორგი სააკაძეს გადასცა, სპარსეთში დაბრუნებამდე შეინახო“. პ. იოსელიანის აზრით, „მაცხოვრის ანაფორის ეს ნაწილი“ შაჰ-აბასმა საჩუქრად მიართვა რუსეთის მეფესა და პატრიარქს.¹⁸⁵ ჩვენ არ ვიცით, თუ რა წყაროებს ეყრდნობა პ. იოსელიანი აღნიშნული ფაქტების თხრობისას, მაგრამ ამჟამად, რომ იგი უკვე ამ დროს (XIX ს. 40-იან წლებში) რუსეთში უფლის კეართის შესახებ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში გატარებული შეხედულებების ზეგავლენას განიცდის. როგორც ჩანს, პ. იოსელიანი გეთაფიოს შაჰის მიერ მცხეთაში უფლის კეართის მოპოვების ახალ, საკუთარ ვერსიას, რომელიც არც ქართული და არც ეკლესიური ტრადიციით არ დასტურდება.

ცნობილი ფაქტია, რომ შაჰ-აბასი ძალზე დაუნდობელი იყო საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეების მიმართ, თუმცა, ზოგიერთი ქართული წერილობითი წყაროსა და საეკლესიო გადმოცემით, იგი ზოგჯერ თავს იკავებდა, სისასტიკე გამოეჩინა ქართული ქრისტიანული სალოცავების მიმართ. არის შემთხვევები, როცა შაჰ-აბას I-ს გარკვეული შესაწირავი გაუღია ქართული ქრისტიანული ტაძრისათვის. XVIII საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ რაჭის მრავალძალის წმინდა გიორგის ეკლესიას „...შესწირა შაჰ-აბასმა ხმალი ოქროთი მოოჭვილი, აწცა ძეგს მუნ, არათუ სარწმუნოებით, არამედ სცნან“.¹⁸⁶ ისტორიკოსი პ. იოსელიანი შაჰის მიერ მრავალძალის ტაძრისადმი შეწირული ხმლის შესახებ აღნიშნავს შემდეგს: „შაჰ-აბასმა შენიშნა, რომ იმერეთის ელჩები, რომელთაც თათბირი ჰქონდათ გიორგი სააკაძესთან, მეფე ლუარსაბის ბედის თაობაზე, აფიცებდნენ მას წმ. გიორგის სახელით და მისი დიდებული სასწაულმოქმედი ხატით მრავალძალში, სადაც იყო ხატი წმინდა გიორგისა და ოქროს ჯვარი... შეიტყო რა ეს, შაჰმა გადასცა იმერეთის დიდებულებს მდიდრულად შემკული თავისი ხმალი მათი პატივსაცემი წმ. გიორგის ტაძრისათვის შესაწირავად და სთხოვა მათ, „მისი საჩუქარი ჩამოეკიდათ ტაძრის კედელზე“.¹⁸⁷ შაჰის შეწირული ხმალი კარგა ხნის მანძილზე მრავალძალის წმ. გიორგის ხატის ახლოს იყო დაკიდებული, საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში იგი ჩამოიტანეს თბილისში და ამჟამად ინახება ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში. შაჰ-აბასის ხმლის ტარი შეტყედილი იყო ბაჯადლო ოქროთი და შემკული იყო 46 დიდი და პატარა ძვირფასი თვლით, მაგრამ 1934 წლის გაზაფხულზე გაიძარცვა.¹⁸⁸ შაჰ-აბას I-ს მრავალძალის წმ. გიორგის ეკლესიის მსგავსად ხმლის ნაწილები – ტარ-ბუნი შეუწირავს დღევანდელ კასპის რაიონში მდებარე ერთაწმინდის ტაძრისათვის. ლეგენდის მიხედვით, რომელსაც იგივე პ. იოსელიანი გადმოგვცემს, როდესაც შაჰს ერთაწმინდის დაწგრევა უბრძანებია და მისი სურვილის სისრულეში მოყვანას შესდგომიან, მოულოდნელად იგი დაბრმავებულა, „ჩახსინებია და სიზმარში გოლიათი უნახავს, რომელიც მას გულს უგმირავდა“. გამოფიქრებული შაჰისათვის გიორგი სააკაძის მხლებელს, ერთ ქართველ მოხუცს შემდეგნაირად აუხსნია მისთვის მხედველობის დაკარგვა და სიზმარი: შაჰს თვალთა სინათლე დაუბრუნდებოდა, თუ ერთაწმინდას აღარ დაანგრევდა, რაც

ორანის მბრძანებელს მაშინვე შეუსრულებია. ერთაწმინდის ტაძარში შესულ შაჰ-აბასს უნახავს წმ. ესტატეს ფრესკა, რომელიც სიზმარში ნანახ გოლიათს ჰგავდა. ამ ამბით გაოცებულ შაჰს თავისი ხმალი გადაუცია დიდებულთათვის და უბრძანებია, რომ მოეხსნათ აღმოსავლური, ძვირფასი ქვებით მოპყვლილი ხმლის ტარი და ბუნი, რომელიც მას ერთაწმინდის ეკლესიისათვის შეუწირავს. შაჰის შეწირულობანი, როგორც განმკურნებელი ძალის მქონე, 1794 წელს მეფე ერეკლე II-ის ბრძანებით თბილისში გადაუტანიათ და მეფის სასახლეში შეუნახავთ. მაგრამ აღა-მამად-ხანის 1795 წლის შემოსევის დროს ისინი სხვა ნივთებთან ერთად დაკარგულა.¹⁹⁰

ერთ-ერთი საეკლესიო გადმოცემით, ერთაწმინდის მსგავსი ამბავი შაჰ-აბასს გადახდენია მცხეთაში. ამ გადმოცემის მიხედვით შაჰს სვეტიცხოვლის ტაძრიდან წაუღია გარდამოხსნა, რომელიც „თავის ცხენზედ თოქალთოდ გადაჰფინაო, მაგრამ სიწმინდის ძალამ იწინა თავი და ცხენზედ მჯდომარე შაჰ-აბასს თვალთ დაუბნელდა და მეტი ღონე აღარ ჰქონდა, რომ დიდის მოწიწებით არ მოესვენებინა მოტაცებული გარდამოხსნა თავისის ადგილსავე სვეტიცხოველში.“¹⁹¹

ჩვენ მიერ მოტანილმა მასალამ ის აზრი არ უნდა შეგვიქმნას, რომ შაჰ-აბას I ყოველთვის ასეთი გულმოწყალე იყო ქართული ეკლესია-მონასტრების მიმართ. 1614-1617 წლებში, ოთხგზის ლაშქრობის დროს, მან მიწასთან გაასწორა აღმოსავლეთ საქართველოს, კერძოდ, კახეთის ეკლესია-მონასტრები. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს 1618 წელს მეფე თეიმურაზ I-ის ელჩის, იღუმენ ხარიტონის ხელით რუსეთის ხელმწიფისადმი მიართმეულ წერილში აღწერილი კახეთის ეკლესია-მონასტრების აწიოების გაუგონარი ფაქტები. «Божьим праведным судом и гневом, по нашему греху, над нами учинилось, сонце в тму превратилось, и луна померкла, день в ночь, а ночь в день превратилось, пришел на нашу землю шах кызылбашской со многою своею несчетною ратью и землю нашу разорил, пречистые образ и иные образы наши православные Хрестьянские веры обругали, Церкви Божии разорили. И монастыри, которые блаженные памяти при Ф. И. сооружено было в нашей Грузинской земле четыре великие монастыри, в кои от него в.г. присланы были восемь иконописцов, кызылбашской разорил, иконы святых пожег и нищих ваших Богомольцов побил. Да и иные многие монастыри разорил, оклады з Божия милосердия злато и серебро обдирали, а святых иконы в огонь клали. В нашей же земле монастырь великого чудотворца Георгия, а в нем была митрополия и тот монастырь разорен до основания, в Церкви был поставлен шахов шатер, и в том шатре шах сам стоял с месяц и надругаясь нашей истинной православной Христианской вере, блуд всякой творил, чтоб осквернить божию Церковь. И престол Господень, где скровенно бывает тело Господа нашего Иисуса Христа, выкинул ис Церкви вон, и книги Евангелие и иные книги наши православные Хрестьянские веры, токмо которые вблизи и из дальних мест привозя, и собрав все вместо множество вкинул в озеро и в тину втоптал».¹⁹¹

ჩვენ მიერ მოტანილი ვრცელი ამონაწერი უკვე კარგა ხანია მკვლევართა ყურადღების ცენტრშია მოქცეული. ზოგიერთ მკვლევარს წყაროში მოხსენებული სამიტროპოლიტო ტაძარი ზაგემის ეკლესიად მიაჩნდა. უკანასკნე-

ლი მონაცემებით, რასაც წყნაც ვეთანხმებით, აღნიშნულ ტაძარად წმინდა გიორგის სახელობის ალავერდის მონასტერი იგულისხმება, რომელშიც მრავალი სიწმინდე ინახებოდა.⁹²

შაჰის მიერ ქართული სიწმინდეების წაბილწვის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XVII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი არაქელა დავრიუცი. იგი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ შაჰ-აბასმა მხოლოდ „ხალხმრავალი კახეთისა და გრემის ქვეყანა“ მოაოხრა, სადაც მან 50 დღე დაჟყო. „იქ ყოფნის დღეებში სპარსელთა ნამოქმედარს ვერც პირი იტყვის და ვერც ენა აღწერს. გონებით მოიაზრე და გაიგებ, თუ რამდენი ურეხი ქრისტიანი მახვილით დააშავეს, დაჭრეს ან დახოცეს, უდანაშაულონი ტყვედ წაასხეს და შეურაცხვეს, ქონება და სიმდიდრე მოიტაცეს, ნაგებობა ცეცხლს მისცეს და დაანგრის, ეკლესიები დააქციეს, საკურთხეველები და წმინდა ჯვრის გამოსახულებანი დაამხეს“. არაქელა დავრიუციის გადმოცემით, კახეთისა და გრემის ეკლესიებიდან დამკურობლებს ძვირფასი პატიოსანი ქვებითა და თვალმარგალიტით შემკული საეკლესიო სიწმინდეები წაუღიათ. ამ საგანძურთან ერთად, არაქელა დავრიუციის მიხედვით, შაჰს კახეთიდან გაუტანია ქრისტეს უკერეველი კეართი. 1645 წელს არაქელა დავრიუცი ირანის დედაქალაქი მოუნახულებია და იქაური „სარწმუნო კაცებისაგან“ შეუტყვია, რომ უფლის კეართი იმ დროისათვის ისპაჰანში, სახელმწიფო ხაზინაში საგანგებოდ ინახებოდა, „რომლის წინაშე – მისი გადმოცემით – ახლაც სანთელს ანთებენ.“⁹³ როგორც ვხედავთ, არაქელა დავრიუცი არაფერს ამბობს იმის შესახებ, რომ საქართველოდან წაღებული სიწმინდე შაჰმა რუსეთის მეფეს გაუგზავნა. მის ცნობებში უსუსტობებიც შეინიშნება, იგი, როგორც დავინახეთ, აღწერს შაჰის მიერ მხოლოდ კახეთის ეკლესია-მონასტრების აოხრებას და იქიდან საეკლესიო სიწმინდეების გატანას. მან არ იცის, რომ უფლის კეართი კახეთის სამეფოში კი არა, ქართლშია დაფლული. ამ მიზეზის გამო, არაქელა დავრიუციის ცნობას უფლის კეართის შესახებ, არაერთი მეცნიერული ღირებულება არ გააჩნია. თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ კახეთის ეკლესია-მონასტრების აოხრების შემდეგ შაჰს იქიდან დიდძალი საეკლესიო სიწმინდეები მართლაც გაუტანია, რომელთა გარკვეული ნაწილი მოხვედრილა რუსეთში. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ღეთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატის ისტორია, რომელც შაჰ-აბას I-ს ერთ-ერთი ღაშკრობის დროს გაუტანია წყნეთის უცნობი ტაძრიდან. იმ დროს იაროსლაველი ვაჭრის იგორ ლიტკინის წარმომადგენელს სტეფანე ლაზარევს აღნიშნული ღეთისმშობლის ხატი შეუსყიდია. რუსეთში მყოფ იგორ ლიტკინს ხილვა პქონია თავისი წარმომადგენლის ძვირფასი შენაძენის შესახებ. რუსეთში ხატის ნაბრძანების შემდეგ ახალმა პატრონმა იგორ ლიტკინმა 1629 წელს იგი სანუქრად გადასცა არხანგელსკის ეპარქიაში ახლადდაარსებულ წერნიგოვის მონასტერს. რუსეთში მისვენებულმა ქართულმა ხატმა მრავალი სასწაული მოახდინა. ყოველწლიურად მას ტაძრიდან გამოასვენებდნენ ხოლმე და მთელ ეპარქიას მოატარებდნენ. 1654 წელს რესტავრაციის მიზნით იგი მოსკოვში გადაასვენეს, სადაც ამ დროს შავი ჭირი მიმდინარებდა, ხატის სასწაულმოქმედებით დედაქალაქის მცხოვრებნი ეპიდემიას გადაურჩნენ. ამავე პერიოდში ხატის

რამდენიმე ასლი გადაიღეს, რომელიც მოსკოვის წმინდა სამების ეკლესიის გარდა დაასვენეს ტულის, ყაზანის და ტვერის ეპარქიებში. პატრიარქმა ნიკონმა დაადგინა ქართული ხატის საეკლესიო დღესასწაული, რომელიც აღინიშნება ახალი სტილით 4 სექტემბერს. 1698 წლის სიგელში აღნიშნული ხატის შესახებ ნათქვამია: „ქართული ხატის შემწვობით ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი უწინ და დღესაც მრავალ სასწაულსა და კურნებას აღასრულებს ყველას მიმართ, ვინც მას რწმენით მიმართავს.“¹⁰⁴

ჩვენ მიერ ზემოგანხილული დოკუმენტური მასალები იმის უტყუარი დასტურია, რომ შაჰის მიერ რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილი სიწმინდე მაცხოვრის კეართად ნამდვილად ვერ ჩაითვლება. თუ რა სიწმიდეს წარმოადგენს რუსეთში დაცული ირანის შაჰის საჩუქარი, ამის დადგენის მიზნით აუცილებელია, სხვადასხვა დარგის საერთაშორისო დონის კვალიფიციურმა და ობიექტურმა სპეციალისტებმა სათანადო კვლევა-ძიება ჩაატარონ. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, დღემდე აღნიშნულ სიწმინდესთან დაკავშირებით რუსეთში არათუ სპეციალური კვლევა, არამედ ჩვენ მიერ ზემოგანხილული რუსული წერილობითი წაროებიც სათანადოდ არაეის შეუსწავლია. ასეთი ვითარების მიუხედავად, არა მარტო რუსი სასულიერო პირები, არამედ სამეცნიერო წრის წარმომადგენლებიც კი უტყუარად ამტკიცებენ, თითქოსდა საქართველოდან გატანილი უფლის კეართი, ამჟამად რუსეთის ეკლესიის საკუთრებაა. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აქტიურობენ რუსეთის სხვადასხვა გამომცემლობები, რომლებიც მიხეილ საბინინისეულ ცნობილ ხატს „საქართველოს ეკლესიის დიდებას“ ხშირად სიდონიასა და უფლის კეართის გარეშე ბეჭდავენ. ჯერ კიდევ 1994 წელს მოსკოვში გამომცემლობა „Русский хронограф“-მა რუსულ ენაზე გამოსცა საქართველოს ეკლესიის მოტირნახულის მ. საბინინის, ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში გამომცემული ნაშრომის „Полное жизнеописание святых Грузинской церкви“-ის ახალი, მეორე გამოცემა, რასაც ქართველი მორწმუნე საზოგადოება მიესალმება, მით უმეტეს, რომ აღნიშნული გამოცემა რუსეთისა და საქართველოს ეკლესიების ახალმოწამეებს ეძღვნება. მაგრამ იგივე საზოგადოება გულისწყრომას გამოხატავს იმის გამო, რომ მ. საბინინის ნაშრომის I ნაწილის გარეკანს „ამშვენებს“ მხატვარ ირინა ბელოვას შესრულებული „საქართველოს ეკლესიის დიდების“ თავისებური ინტერპრეტაცია, სურათზე სიდონია კეართთან ერთად წარმოდგენილი არ არის. აღნიშნული გაუგებრობა ჩვენ დღემდე საერო მხატვრის მიერ დაშვებულ „უნებლო შეცდომად“ მიგვაჩნდა და მასზე ყურადღება არ გაგვიმახვილებია, მაგრამ ასეთი „შეცდომა“ კელავ განმეორდა, უკვე რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ოფიციალური წრეებისაგან, რაზეც დუმილი უკვე დანაშაულია. 2004 წელს რუსეთის სოფრონის მონასტრის გამომცემლობამ დაბეჭდა მ. საბინინისეული ხატი „საქართველოს ეკლესიის დიდება“, სადაც მრავალ სხვა „პოლიგრაფიულ უზუსტობებთან“ ერთად ის ნაწილი, „სადაც გამოსახულია ცხოველმყოფელი სვეტის ძირში მოთავსებული წმინდა სიდონიას საფლავი, ანუ გულში ჩაკრული უფლის კეართითურთ განსვენებული წმინდანი, სოფრონის ხატში ამოჭრილია (ეს რომ შემთხვევითობა არ არის, იქიდანაც ჩანს, რომ გამოსახულება ოთხივე მხრიდან არის მომარჩობული), ამის

გამო, ქვედა ფიგურები წელზევით გამოისახება და კომპოზიცია კარგავს მართლმადიდებლური ხატწერისათვის ჩვეულ სისრულეს და კათოლიკური რელიგიური ფერწერისათვის დამახასიათებელ ფრაგმენტულობასაც იძენს (გადაჭრილი ფიგურების შედგენად გამოისახულება თითქოს უფლის ამაღლების კათოლიკურ სცენას გვაგონებს).“¹⁵⁵

ყოველივე ეს იმაზე მეტყველებს, რომ რუსეთის საერო და სასულიერო წრეების ცალკეული წარმომადგენლები ზემოაღნიშნული ფაქტების დაფიქსირებით მიაღწივნენ, რომ დღეს უფლის კვართი რუსეთის ეკლესიის კუთვნილებაა და იგი XVII საუკუნიდან საქართველოში აღარ იმყოფება. ბუნებრივია, რომ ისინი ანგარიშს არ უწყვენ რუსულ წყაროებში დაფიქსირებულ უტყუარ ცნობებს, რომლიდანაც აშკარად ჩანს, რომ უფლის კვართი საქართველოდან არავის გაუტანია და იგი მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარშია დაფლული.

უფლის კვართმა სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი ეროვნულ სიწმინდედ აქცია, სადაც უძველესი დროიდან ხდება ეპისკოპოსთა და საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავართა კურთხევა. სვეტიცხოვლის ტაძარში, „ცხოველმყოფელი სვეტის წინ ეპისკოპოსმა უნდა დადოს აღთქმა, რომ ის ერთგული იქნება კათოლიკე (საყოველთაო) ეკლესიისა, საღმრთო წესისა და სარწმუნოებისა“.“¹⁵⁶ დღემდე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ამ წესს ზედმიწევნით იცავს. სვეტიცხოვლის ტაძარში ოდითგანვე იხარშებოდა მირონი, ხდებოდა მეფეთა კურთხევა, აქვე ქვეყნის გულშემატიკვარი საერო და სასულიერო პირები მწუხარებისა თუ სიხარულის ჟამს იკრიბებოდნენ და ფიცს სდებდნენ უფლისა და ერის წინაშე. გარდა ამისა, უფლის მადლის ღვთაებრივი გამოხატულება ცხოველმყოფელი სვეტიდან მომდინარე მირონი იყო, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში კურნავდა სნეულებს და აოცებდა გარშემომყოფთ, სწორედ ამიტომ, შიშისა და კრძალვის გამო წმინდა ადგილის ხელყოფას ვერაინი გაბედავდა, აღნიშნული მიზეზების გამო, სამარხი არავის გაუხსნია და უფლის კვართიც მისი დაფლვის შემდეგ არავის უნახავს, მაგრამ სასწაულები, რომელიც აქ საუკუნეების განმავლობაში ხდებოდა, ადასტურებს იმას, რომ ისინი მაცხოვრის კვართიდან მომდინარეობდა. უფრო მეტიც, „კვართი თავად უხილავი, ხილული სასწაულებით აბრწყინებდა საქართველოს და განამტკიცებდა რწმენასა და სასოებას ქრისტიანთა შორის“.“¹⁵⁷

მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში უფლის კვართის არსებობა ქართველ ხალხს და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას განსაკუთრებული მადლით მოსავს. გარდა იმისა, რომ „ქრისტეს კვართის მცხეთაში დაფლულობა საფუძველია ისტორიულად ეკლესიის დაარსებისა... კვართის ფლობის სულიერი შინაარსი ისტორიულად ელინდება ეკლესიურ ერთიანობაში. ისევე როგორც დაურღვეველი და დაუნაწევრებელია ქრისტეს კვართი, ასევე დაუნაწევრებელია ჭეშმარიტი ეკლესია; ხოლო კვართის მფლობელი არის მტკირთველი იმ მისიისა, რასაც ჭეშმარიტი ეკლესიური ერთიანობისათვის ბრძოლას გულისხმობს“.“¹⁵⁸ ქართველი ხალხი უძველესი დროიდან კარგად აცნობიერებდა უკერველი, უფლის კვართის ქრისტოლოგიურ

გაგებას მისი ღაუნაწვერებლობის შესახებ, რომელიც ეკლესიური ერთიანობისა და განუყოფლობის სიმბოლოდ მოიაზრება.

მცხეთა ყოველთვის აღიქმებოდა მეორე იერუსალიმად. ამის მიზეზი იყო უფლის კვართზე, როგორც უფლის საფლავზე აღმართული სვეტიცხოვლის ტაძარი. სწორედ ეს განსაზღვრავდა და განსაზღვრავს დღესაც საქართველოს ამ უმთავრესი ტაძრის სიწმინდეს და სიდიადეს. თორმეტი მოციქულის სახელზე აგებული სვეტიცხოველი იერუსალიმის სიონის, აგრეთვე თორმეტი მოციქულის სახელობის ტაძრის სიმბოლურ გააზრებას წარმოადგენს. გარდა ამისა, მცხეთის მიდამოების ტოპონიმიკაში კარგად აისახა იერუსალიმის წმინდა ადგილთა სახელწოდებები, რომელიც ქრისტეს სახელთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. ამის შესახებ ჯერ კიდევ კორნელი კეკელიძე ხაზგასმით აღნიშნავდა: „древнегрузинская Церковь, ведущая начало свое из св. Земли, скопировала даже в топографическом отношении мать свою Церковь в Иерусалимскую, создав у себя в Мцхете и около нею все главнейшие пункты, к которым приурочены важнейшие события из земной жизни Христа. Мцхета, Грузинский Иерусалим“.¹⁹⁹

მცხეთაში ყოველ ფეხის ნაბიჯზე შეგხედებათ იერუსალიმური სახელოდებები: მცხეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს ბეთანია. მტკერის მარჯვენა მხარეს აღმართულ მთას თაბორი ჰქვია; აქვე, გამოქვაბულში არის ეკლესიის ნანგრევები, რომელსაც ბეთლემს უწოდებენ; მცხეთის ჩრდილოეთით აღმართულ მთას ამალღების ანუ ელეონის, იგივე ზეთისხილის მთის სახელითაა ცნობილი. მდინარე არაგვის მარცხენა ნაპირზე მთაა, რომლის ერთ ფერდობს გეთსამანია ეწოდება, ხოლო „მცხეთის გოლგოთის მთაზე აღმართული ჯვარი ერთარსია იერუსალიმის გოლგოთაზე აღმართული საუფლო ჯვრისა“.²⁰⁰

მოტანილი ტოპონიმიკური მასალა იმაზე მეტყველებს, რომ უფლის კვართის მცხეთაში დაფლვის გამო იგი მეორე იერუსალიმად იქცა, ხოლო კვართის სამარხი და მისი მიდამოები უძველესი დროიდან მაცხოვრის საფლავად მოიაზრებოდა.²⁰¹ უფრო მეტიც, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის შიგნით, ცხოველმყოფელი სვეტის სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს XI საუკუნეში მოღვაწე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის იოანე ოქროპირის (1033-1049) მიერ აგებული,²⁰² „ქრისტეს საფლავად“ წოდებული სამლოცველო, თავისი ფორმით ძალიან წააგავს იმ სამლოცველოს, რომელიც IV საუკუნეში კონსტანტინე იმპერატორმა ააგო იერუსალიმში, მაცხოვრის საფლავის ადგილზე. ამდენად, არა მარტო სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი, არამედ მის შიგნით მოთავსებული პატარა სამლოცველო არის იერუსალიმის სიონის ხატი და ამავე დროს უფლის საფლავის სიმბოლოა გადმოტანა სვეტიცხოვლის ტაძარში.

გარდა ამისა, „კვართი, როგორც უწმინდესი რელიქვია, ამთლიანებს ყველა იმ ქრისტიანულ სიწმინდეს, რასაც საქართველოს ეკლესია ფლობდა და ფლობს“.²⁰³ მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები. ამის შესახებ, ჯერ კიდევ IX-X საუკუნის უცნობი ავტორი წმ. ნინოსადმი მიძღვნილ საგალობელში აღნიშნავდა: „ადიდე

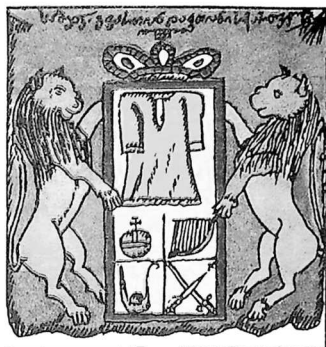
შენ, ქრისტე, ქართლი სამთა დიდებითა: კვართითა მით შენითა, ხელთა შენთა სამსკვალთა, ფეხთა შენთა ფიცარითა“.²⁹⁴

უფლის კვართმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ძველ ქართულ მწერლობაში. X საუკუნის ცნობილი ქართველი პატიოგრაფი გიორგი მერჩულე „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ მოკლედ და ლაკონურად აღნიშნავს, რომ ქართლის კათოლიკოსის ადგილსამყოფელი არის „ქრისტემს კვართისა სამკეიდრებელსა მცხეთას“.²⁹⁵ აგრეთვე საყურადღებოა XIII საუკუნეში და შემდგომ პერიოდში შექმნილი უფლის კვართისადმი მიძღვნილი საგალობლები. XVIII საუკუნეში მოღვაწე კათოლიკოს-პატრიარქმა ანტონ I-მა (1745-1788) თავის ცნობილ ნაშრომში „წყობილსიტყვაობა“ სახობო სტრიქონები მოუძღვნა უფლის კვართს.

უფლის კვართისადმი მიძღვნილი სახობო ნაწარმოებებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია XII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავრის, ნიკოლოზ გულაბერიძის (1150-1177) შრომა „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კვართისა და კათოლიკეთა ეკლესიათა“, რომელსაც გარკვეული ღიბტურგიკული დატვირთვა (კოსნდა, აღნიშნულ შრომაში ნიკოლოზ გულაბერიძე ხოტბას ასხამს უფლის კვართს: „კუართი ბრწყინავს, სუეტი ნათობს, ჯუარი პერთების და სხივთა ელევბრ განუტეობს, ხოლო ეკლესია დაღაღებს: მეფენო და ერნო, იხარებდეთ დღეს“.²⁹⁶ მან შესანიშნავი საგალობლები უძღვნა კვართსა და ცხოველმყოფელ სვეტს. იგი, როგორც ერთგან მიუთითეთ, ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ცხოველმყოფელი სვეტი ერთნათლად შეერთებული სამების წმინდა სახის გამოჩატეულია.²⁹⁷ ნიკოლოზ გულაბერიძე დაწერილებით აღწერს უძველესი დროიდან უფლის კვართთან და ცხოველმყოფელ სვეტთან დაკავშირებულ სასწაულებს, რომელთა შესახებ იგი შენიშნავს, რომ „მრავალი ურწმუნო შეიძლება დაეჭვდეს საუფლო კვართისა და ცხოველი სვეტის სასწაულების ჭეშმარიტებაში. მათთვის ვიტყვი, რომ გონიერად ისმინონ და გულისხმაჟონ, რადგან სასწაულები განკუთვნილია არა მორწმუნეთათვის, არამედ ურწმუნოთათვის“.²⁹⁸ წარმოდგენილი სასწაულებები აღწერით ნიკოლოზ გულაბერიძე მორწმუნეთა შორის განამტკიცებს ღვთის მოწმეობას, ხოლო ურწმუნოთა განაწყობს რწმენისაკენ.

ქართულმა საეკლესიო ტრადიციამ, უფლის კვართის საქართველოში, კერძოდ კი მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში დაყვლულობამ თავისებური ასახვა პოვა აგრეთვე ქრისტიანულ ხელოვნებაში, სადაც უფლის კვართის განსასვენებელი სიღონიას საფლავთან ერთადაა წარმოდგენილი. სამწუხაროდ, ნენამდე მხოლოდ გვიანი ხანის XVII-XVIII საუკუნეებით დათარიღებულმა ხელოვნების ასეთმა ნიმუშებმა მოაღწია. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, ცხოველმყოფელი სვეტის მხატვრობა, შესრულებული XVII საუკუნის მეორე ნახევარში მხატვარ გრიგოლ გულჯავარაშვილის მიერ, სადაც ქრისტეს ჯვარცმა კვართითაა გამოსახული. ასევე გვიანი ხანით თარიღდება სვეტიცხოვლის „საქადაგე ხატი“ და „ცხოველი სვეტის“ წრდილოეთი კარის მოჭედულობა, სადაც სვეტის ქვეშ გამოსახულია სიღონია კვართთან ერთად. ასეთივე სცენებია წარმოდგენილი თბილისის სიონის ტაძარში დაცულ წმ. ნინოს ვახის ჯვრის მოჭედულობაზე. სვეტის აღმართვა და სიღონია კვართთან

ბაგრატიონთა გერბი უფლის
კუართის გამოსახულებით

მცხეთა, სვეტიცხოვლის
საპატრიარქო ტაძარი,
მაცხოვრის საფლავის
მოედლი.

ერთად, აგრეთვე გამოსახულია XVII – XVIII საუკუნის საბეჭდადებზე. განსაკუთრებით საინტერესოა კათოლიკოს დომენტი III-ის (1705 – 1739) საბეჭდადებზე გამოსახული ზემოთ აღწერილი სიუჟეტები. გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ეს სიუჟეტი საკათალიკოსო საბეჭდადებზე, შესაძლებელია, უფრო ადრეც იყო გამოსახული, მაგრამ მას ჩვენამდე არ მოუღწევია.²⁰⁰ უფლისკუთმამ მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ქართულ ხატწერაში. აღსანიშნავია მიხეილ საბინინის მიერ დაწერილი ხატი „საქართველოს ეკლესიის დიდება“, რომელიც თავისი სულიერი დატვირთვით საქართველოს ეკლესიის წარსულს გადმოგვცემს.

უფლისკუთმამ გარკვეული ასახვა პოვა ქართულ პერალდიკაშიც.²⁰¹ იგი გვხვდება XVIII საუკუნის სამეფო რეგალიებზე – ბაგრატიონთა დროშაზე, სამეფო გერბებზე, მეფეთა ბეჭდებზე. მეფე ერეკლე II-ის სამეფო ბეჭდში კვართი იყო ამოტვიფრული, ხოლო 1709 წელს მეფე ეახტანგ VI-ის მიერ თბილისში დაბეჭდილ „სამოციქულოს“ კვართიანი გერბის პირველი გრაფიკული გამოსახულება ამჟღავნებდა. საქართველოს სამეფოს გერბის ცენტრალურ ნაწილში კვართი იყო მოთავსებული. ამის გარდა, თითქმის ყველა სიგელ-გუჯარი მას შესავალშივე იხსენიებდა. ბაგრატიონთა სამეფო კარი ხშირად წყაროებში თავიანთ წარმომავლობას „კვართიან დავითიანად“ მიიჩნევდა. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სავსებით მართებულად გვეჩვენება დასკვნა, რომ „ქართული სახელმწიფოებრივი სიმბოლიკის ერთ-ერთ მთავარ კომპონენტად ქრისტეს კვართის გაჩენა და XVIII საუკუნეში დაბეჭდილი ქართული წიგნების სატიტულოზე მისი გამოსახვა XVII საუკუნეში საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური ურთიერთობის ნაყოფი უნდა იყოს. თითქოს ქართველებს ამით სურდათ დაერწმუნებინათ რუსეთის ხელისუფლება კვართის მუდმივად საქართველოში არსებობაში.“²¹¹ აღნიშნული ფაქტორით უნდა იყოს განპირობებული ამ პერიოდისათვის უფლისკუთმის პოპულარობა და ამ თემაზე ქართულ ქრისტიანულ ხელოვნებაში შექმნილი ნიმუშების სიუხვე. XVIII საუკუნის ხატწერაში საკმაოდ ხშირად ფიგურირებს სვეტის ქვეშ დაკრძალული ქალი, გულში მაგრად ჩაკრული კვართით.

უცხოელ მკვლევართა აზრით, საქართველოში უფლისკუთმის კვართმა ცხოველმყოფელ სვეტთან ერთად ასახვა პოვა ლიტურგიკულ მწერლობაში.²¹² უძველესი დროიდან მაცხოვრის კვართისა და სასწაულმოქმედი, მთრთმუნარე ცხოველმყოფელი სვეტის ხსენების უკვდავსაყოფად საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ დააწესა საგანგებო „დღესასწაული კუართისა საუფლისა და სვეტის ცხოველმყოფელისა“, რომელიც ყოველწლიურად ძველი სტილით 1 ოქტომბერს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში საზეიმო წირვით აღინიშნება. როგორც ჩვენამდე მოღწეული წერილობითი წყაროებით დასტურდება, XII საუკუნეში კათოლიკოს ნიკოლოზ გულაბერიძეს შეუქმნია ცხოველი სვეტისა და უფლისკუთმის საზეიმო ღვთისმსახურებისადმი მიძღვნილი სპეციალური საკითხავი. უეჭველია, რომ ასეთი საკითხავი მანამდეც უნდა ყოფილიყო, მაგრამ მას ჩვენამდე არ მოუღწევია. სამაგიეროდ, ჩვენს ხელთაა ქართულ „სადღესასწაულოში“ შესული კუართისა და ცხოვე-

ლი სვეტიცხადში მიძღვნილი საგალობლები, რომლებშიც კარგად ჩანს ქრისტიანობის ამ უდიდესი სიწმინდის სიდიადე. „სადღესასწაულოში“ შესული ერთ-ერთი საგალობელი შემდეგნაირად განაადიდებს უფლის კეართს და მასზე აღმართულ ცხოველმყოფელ სვეტს: „სუეტსა ღმრთივმკაცრობელსა და წმინდასა და კუართსა სულიერსა სიმდიდრესა მორწმუნეთასა, მოვედით, ძმანო, უგალობდეთ და ვადიდებდეთ, რომლისაგან აღმოსდის უხილავად მადლითა შარავეანდელი, რათა საკვირველებათა მისთა მიერ თანაწარგუხადნეს ღმერთიან სულიერნი ვნებანი და მოსცეს სულთა ჩუენთა დიდი წყალობა“.²⁰

უძველეს დროს განეკუთვნება ცხოველმყოფელი სვეტისა და უფლისა კეართსადმი მიძღვნილი სავედრებელი ლოცვები: „სვეტო ღმრთივ აღმართულლო, თაყვანის გცემთ – კეართო საუფლოო და მორთო წმინდაო, ჯუარო ქრისტეს ღმრთისაო, რათა მოსცე ძლევა მეუფესა ჩუენსა, შენ მიერ ცხებით გვირგვინოსანსა“. ან კიდევ: „სვეტო ნათლისაო, მორონმდინარეო და ზეგარდამოქსოვილო კეართო უფლისაო, დაგვიფარე ჩვენ ცოდვილინი“. „სვეტო ნათლისაო, ბრწყინვალედ განათლებულო, განანათლენ გალობით მავედრებელნი შენნი“ და სხვ.²¹

განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს ქართულ სადღესასწაულოში კეართისა და ცხოველი სვეტიცხადში მიძღვნილ ორ ტროპარს: „კათოლიკე (საყოველთაო) ეკლესიისა დღესასწაული სუეტისა წმიდისა და კუართისა საუფლოვსა ნათელი შემოჰკრებს კიდეთა სოფლისათა და უკუდავებად წმინდად მორონსა გვიწყაროებს, რომელნი წმიდასა ღმრთისმშობელსა და მისგან შობილსა ქრისტესა თაყვანის-ვსცემთ, რათა ეპოვოთ ცხოვრება სულთა ჩუენთა“.

მეორე ტროპარი: „რომელი ჩუენთვის ჯვარს-ეცუა და სიშიშველე ჩუენი კუართისა თვისისა მიმართ ყოვლად წმიდისა დაფარულად წყალობით განგებულ ჰყო, მოვედით ერნო მცნობელნო მხოლოსა მის უნებელისა და ვნებულისანი ვადიდებდეთ, მრობელთა შინა ერთად ქრისტედ მცნობელნი მისნი, და უგალობდეთ: შენ ხარ ღმერთი ჩუენი ყოვლად ძლიერი, კაცთმოყვარე და მაცხოვარი“.²²

სავსებით სწორადაა მიჩნეული, რომ „კუართის მესიანისტური იდეა ქართველ ხალხს საუკუნეების განმავლობაში სულიერად ასასრდოვებდა“. მართებულად შენიშნავს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II, რომ მაცხოვრის კეართი არა მარტო ეკლესიის ერთიანობის სიმბოლოა, არამედ იგი „სიმბოლოა ადამიანის სულიერი განახლებისა“.²³ იგი ოდითგანვე აგრეთვე საქართველოს სულიერი ძლიერების, სიმტკიცისა და ჭეშმარიტი რწმენის სიმბოლოც იყო. ასე განიცდება იგი დღემდე: „სუეტისა ცხოველისა და კუართისა დიდებულებანი და საკვირველებანი განუყოფელ და ერთ არიან“. უფრო მეტიც, გარკვეული სიმბოლური დატვირთვით მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში უფლის კეართთან ერთად დაფლული „სიღონია მცველია იმ კარიბჭისა, რომელიც მხოლოდ ღირსეულთათვის აღებს წმინდა ეკლესიის სივრცეს“.²⁴

ქართული საისტორიო ტრადიცია მიიწინებს, რომ მაცხოვრის კეართი მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში დაფარულია და მისი გამოწინების ჟამი მეო-

რედ მოსელის დროს დადგება. ამ მიზეზის გამო იმ ადგილის ხელშეუხებლობა, სადაც ის სიწმინდეა დაცული, ყოველთვის წარმოადგენდა ქრისტიანობისათვის თავდადებული ერის უმთავრეს სულიერ მისიას.

სევეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში უფლის კვართის დაფუძვლობამ განაპირობა ისიც, რომ ძველ ქართულ საისტორიო წყაროებში და სხვადასხვა სიგელ-გუჯრებში აღნიშნული ტაძარი კათოლიკე ეკლესიის სახელით იწოდება.

როგორც მაღხოვრის კვართი არის სიმბოლო ეკლესიური ერთიანობისა, ასევე მის საფუძველზე აშენებული სევეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი სიმბოლოა ქართველი ერის ერთიანობისა და ამიტომაც, ვისაც ქვეყნისათვის ზიანის მიყენება სურდა, პირველ რიგში სევეტიცხოველს ანგრევდა და ქართველი კაცის ცნობიერებაში კვართის იდეის გაქრობას ცდილობდა.

2. „სამსკვალნი ხელთანი“, „ფერხთა ფიცარი“, „ძელი ჭეშმარიტი“ და მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში

უფლის კვართის გარდა, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია უძველესი დროიდან ფლობდა სხვადასხვა დროს შემოსვენებულ მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებულ სიწმინდეებს, რომელთა უდიდესმა ნაწილმა ჩვენამდე ჟამთა სიღრმის გამო ვერ მოაღწია. მათ შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული როგორც ქართულ, ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში. ამ უკანასკნელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია XVI-XVIII საუკუნეებში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერთა თუ ვეროპელ მოგზაურთა ცნობები. აგრეთვე ფასკუღია, ამავე პერიოდში საქართველოში დიპლომატიური მისიით მყოფი რუსი ელჩების და მათ ელჩობაში მყოფი სასულიერო პირთა ჩანაწერები.

თუ როდის და რა ვითარებაში იქნა საქართველოში შემოსვენებული უფლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეების უდიდესი ნაწილი, ჩვენთვის უცნობია, რადგან მათ შესახებ წერილობითი წყაროები არავითარ ცნობებს არ გვაწვდიან. ისინი მხოლოდ აფიქსირებენ მათ საქართველოში არსებობას. მხოლოდ ზოგიერთი მათგანის შესახებ წყაროებში გვაქვს მწირი, მაგრამ საინტერესო ცნობები დაცული, თუ როდის, როგორ და ვის მიერ იქნა შემოსვენებული ისინი ჩვენში. ამ მხრივ, საყურადღებოა ძელი ჭეშმარიტის, ფერხთა ფიცრის და ჭრისტეს სამსკვალის საქართველოში შემოსვენების ისტორია. უფლის სხვა სიწმინდეები, როგორც ქართულ ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში, მხოლოდ ჩამონათვლის სახითაა წარმოდგენილი.

წერილობითი წყაროების გადმოცემით, მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული წმინდა ნაწილები საქართველოში IV საუკუნის 20-იანი წლებიდან ჩნდება, რაც მჭიდროდ უკავშირდება ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადებას. IV საუკუნის პირველ ნახევარში მოციქულთასწორის, წმინდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა და მირიან მეფის გაქრისტიანება დაემთხვა იერუსალიმში წმინდა კონსტანტინე დიდისა და დედამი-

სისი, ელენე დედოფლის მიერ გოლგოთაზე ქრისტეს წამების ადგილის მიკვლევისა და იმ ადგილზე მოძიებული ძეგლი ცხოვრებისა და სხვა წმინდანაწილების აღმოჩენას. აღნიშნული აღმოჩენის შესახებ, როგორც ირკვევა, ქართლის სამეფო კარი ინფორმირებული იყო. ამას გვაფიქრებინებს ქართულ წერილობით წყაროებში დაცული ცნობები. „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი ავტორი, ლეონტი მროველი გადმოგვცემს, რომ წმ. ნინოს ქადაგებისა და მის მიერ აღსრულებული სასწაულების შემდეგ ქართლის მეფე მირიანმა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინესთან დესპანები მიაგვლინა და ნათლისღებისათვის სასულიერო პირების გამოგზავნა ითხოვა. ქართლის მეფის მოქცევით გახარებული კონსტანტინე იმპერატორმა მცხეთაში „წარმოგზავნა მღვდელი ჰუმბარიტი იოანე“. რომელიც ქართლში მთავარეპისკოპოსად დაადგინეს. მას თან ახლდა „მღვდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი“. საბერძნეთიდან ჩამოსულ სასულიერო პირთა მიერ ქართლის მოსახლეობის მოქცევის შემდეგ, როგორც ლეონტი მროველი მოგვითხრობს: „წარავლინა მირიან მეფემ ეპისკოპოსი იოანე და მის თანა წარსინებული ერთი წინაშე კონსტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძეგლისა ცხოვრებისა, რომელი მას ოდენ გამოუჩინა ღმრთისმოყუარესა ელენე დედოფალსა“. ბიზანტიის სამეფო კარზე ასეთი დავალებით მისულ იოანე ეპისკოპოსს იმპერატორმა კონსტანტინე დიდმა „სიხარულით მოანიჭა ნაწილი ძეგლი ცხოვრებისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერხნი დამსკვალულ იყვნეს უფლისანი და სამსკვალნი ხელთანი“.

ქართლის სამეფო კარის წარგზავნილებს სიწმინდეებთან ერთად კონსტანტინე იმპერატორმა თან გამოაყოლა სასულიერო პირები და კირითხურონი ეკლესიების აშენებისათვის. როგორც მოტანილი მასალიდან ჩანს, კონსტანტინე იმპერატორს დიდი გულუხეობა გამოუჩენია და ახლადმოქცეული ქართლის მეფე მირიანისათვის იოანე მთავარეპისკოპოსის ხელით გამოგზავნა ძეგლი ცხოვრების ნაწილები, ორი სამსკვალნი, რომელთაც ქრისტეს ხელები დაუჭედეს და ფიცარი, რომელზეც უფლის ფეხები დაღურსმეს. ბიზანტიიდან გამოგზავრებისას კონსტანტინე დიდს, ეპისკოპოს იოანესა და მისი თანმხლები პირებისათვის უთხოვია, რომ, როცა ისინი პირველად შეადგამდნენ ფეხს ქართლის სასღვარზე, აეშენებინათ ტაძარი. იოანე ეპისკოპოსმა პირნათლად შეასრულა ბიზანტიის იმპერატორის თხოვნა. როგორც ლეონტი მროველი გადმოგვცემს, ბიზანტიის იმპერატორისაგან წამოსულმა ქართლის სამეფოს წარმოგზავნილებმა „ვითარ მოიწიეს ადგილსა, რომელსაც კქვან ერუშეთი, და დაუტევეს ხურონი საქმედ ეკლესიისა“, სადაც მან დაასვენა „სამსკვალნი უფლისანი და წამოვიდა“. ხოლო მანგლისში მისვლისას მას დაუწვია ეკლესიის შენება, სადაც იოანე ეპისკოპოსმა „დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი“. ქართლის სამეფოში მოსვენებული სიწმინდეთა ადგილსამყოფლის შესახებ ლეონტი მროველისეული ვერსიისაგან განსხვავებულ ვერსიას გეთავაზობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და XII საუკუნით დათარიღებული არსენ ბერის „წმინდა ნინოს ცხოვრება“. ამ წყაროთა ცნობით, ერუშეთში იოანე მთავარეპისკოპოსმა დატოვა ფეხთა ფიცარი მაცხოვრისა, ხოლო „სამსკვალნი ხელთანი“ მანგლისში.⁴ ჩვენ უპირატესობას

„მოქცევაჲ ქართლისაჲსა“ და არსენ ბერის „წმ. ნინოს ცხოვრებას“ ვანიჭებთ, რადგან კონსტანტინე იმპერატორის მიერ გამოგზავნილი ქრისტეს სამსჯავლის ისტორია შემდგომ საუკუნეებში მჭიდროდ უკავშირდება მანგლისის საკათედრო ტაძრის ისტორიას.¹

მართალია, ქართულ წყაროებში გარკვეული შეუთანხმებლობაა სიწმიდეთა დაენიჭების აღგილთან დაკავშირებით, მაგრამ არსებითი მაინც ისაა, რომ ზემოდასახელებული უფლის სიწმინდეები IV საუკუნის 20-იან წლებში საქართველო: მართლმადიდებელი ეკლესიის კუთვნილება გამოხდარა. აქედან გამომდინარე, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ქართული წყაროების მცირე უზუსტობანი საქმის არსს ვერ ცვლის. უფრო მეტიც, როგორც მეკლევარები მიუთითებენ, ქართულ წყაროებში არსებული სხვაობის მიუხედავად, „სულიერი და მატერიალური განძის გადმოცემის ისტორია და ჩამოტანის გეოგრაფიული თანმიმდევრობაც დაკულია... ბიზანტიიდან წამოსულებს, მართლაც, ჯერ ერუშეთსა და წუნდას² უნდა გაეცლოთ, რომ იქიდან, მანგლისზე გავლით, საქართველოს მაშინდელ დედაქალაქ მცხეთაში ჩასულიყვნენ“.³

თავის მხრივ, ახლადმოქცეული მირიან მეფე აღტაცებული იყო იმპერატორ კონსტანტინეს მიერ გამოგზავნილი სანუქრებით, მაგრამ ფრიად შეწუხდა, როცა შეიტყო, რომ ბიზანტიიდან დაბრუნებული მის მიერ გაგზავნილი საერო და სასულიერო პირები მასთან, სატახტო დედაქალაქში არ გამოცხადდნენ და ქართლის მეფის დაუკითხავად, თავიანთი ნებით, ერუშეთში, მანგლისსა და წუნდაში აშენებდნენ ტაძრებს, სადაც ტოვებდნენ ბიზანტიის იმპერატორის მიერ გამოგზავნილ წმინდა ნაწილებს.⁴ მეფე მხოლოდ მაშინ დამშვიდდა, როცა აუწყეს, რომ მცხეთაში დაფლული იყო ქრისტიანობის უდიდესი სიწმინდე – უფლის კვართი.

მაცხოვრის „სამსჯვალნი ხელთანი“ საქართველოში ინახებოდა VII საუკუნის 30-იან წლებამდე. ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, საქართველოდან მაცხოვრის სიწმინდეები გაუტანია ბიზანტიის იმპერატორ პერაკლე კეისარს (610-641), რომელმაც VII საუკუნის 10-იან წლებში დაამარცხა სპარსეთი, აიღო ქალაქი ბაღდადი, მოკლა მეფე ხოსრო და წაიღო ძელი ჭეშმარიტი, რომელიც მანამდე სპარსეთის მეფეს 12 წლის განმავლობაში მისაკუთრებული პქონდა. აღნიშნული გამარჯვების შემდეგ, 627 – 628 წლებში იგი საქართველოში დაშქრობს. ისტორიკოსი ჯუანშერი გადმოგვცემს, რომ თბილისის აღების შემდეგ (თბილისი პერაკლე კეისარმა აიღო 628 წელს) პერაკლე კეისარმა: „...წარბხუანა მანგლისით და ერუშეთით ფეხთა ფიცარნი და სამსჯვალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რომელიც მოცემულ იყენეს კონსტანტინესაგან მირიანისდა“.⁵ ქართლის მაშინდელი ერისთავი ადარნასე დიდად შეაწუხა იმპერატორ პერაკლეს საქციელმა. იგი მუხლმოდრეკით ევედრებოდა ბიზანტიის კეისარს, რათა არ წაეღო საქართველოდან უფლის წმინდა ნაწილები, მაგრამ, როგორც წყაროები გადმოგვცემენ, „არა ისმინა კეისარმან ევედრება მისი“ და ქრისტეს სიწმინდეები: სამსჯვალნი და ფეხთა ფიცარი სასწაულმოქმედ ხატებთან ერთად ბიზანტიაში წაიღო.⁶ ამ თავისი მოუფიქრებელი საქციელით, როგორც წმინდა მღვდელმთავამ, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II (1917 – 1918) აღნიშნავს,

„პერაკლე იმპერატორმა ცუდი სახელი დატოვა საქართველოში და მტრობა ჩამოაგდო ქართველებსა და ბერძნებს შორის“.¹ ალბათ, ამ ფაქტორითაა განპირობებული, რომ, მართალია, პერაკლე კეისარი წმინდანადაა შერაცხილი, მაგრამ საერო ხასიათის წერილობით წყაროებში იგი მტარვალისა და დამპყრობლის სახელითაა მოხსენიებული. ქართული საეკლესიო ტრადიცია და შესაბამისად, საეკლესიო წყაროები უყურადღებოდ არ ტოვებენ ბიზანტიის იმპერატორის მიერ ქართლიდან მაცხოვრის სიწმინდეების წაღების ფაქტს, მაგრამ „პერაკლე მეფის ლაშქრობებს სპარსეთში და საქართველოში ისე აგვიწერენ, თითქოს მისი ძირითადი მიზანი იყო „ქელი ცხოვრებისა“, წმინდა ჯვრის ნაწილების ბიზანტიაში დაბრუნება და ურწმუნოების დასჯა“.² თუმცა, იმასაც ვერ უარყოფთ, რომ მან აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ეერძოდ კი საქართველოში ლაშქრობის დროს ხელი შეუწყო ადგილობრივ ქრისტიანთა შორის დიოფიზიტური რწმენის განმტკიცებას. აღნიშნული მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ერთი ცნობა, რომლის მიხედვით, პერაკლე კეისარმა „ტფილისს, მცხეთას და უფარმას განაგელინა ქადაგნი, რადთა ყოველნი ქრისტიანენი ქალაქთა შინა ეკლესიათა შინა შემოკრბენ და ყოველნი მოგუნი და ცეცხლისა მსახურნი ანუ მოინათლნენ, ანუ მოისრნენ“.³ ამავე წყაროს ცნობით, „პერაკლემ განწმინდა შჯული ქრისტესი და წარვიდა“.⁴ ანალოგიურ ცნობას, როგორც ჩანს, ქართულ საეკლესიო წყაროებზე დაყრდნობით გადმოგვცემს XVIII საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილიც. მის მიხედვით, ურწმუნოთა წინააღმდეგ „მიაგელინა კეისარმა მახელი და მოსრნა, რამეთუ მდინარენი სისხლისანი სდიოდნენ ეკლესიით გამო“.⁵ როგორც ვხედავთ, საეკლესიო გადმოცემა, საერო ხასიათის წყაროებისაგან განსხვავებით, პერაკლე კეისრის საქციელს უარყოფითი სახით არ წარმოგვიდგენს. ასეთი განწყობის მიუხედავად, ბუნებრივია, რომ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიისა და მორწმუნე ერისათვის დიდი დანაკარგი უნდა ყოფილიყო პერაკლე კეისრის მიერ მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეების საქართველოდან გატანა. „ამიტომაც აქეს ასე განსაკუთრებულად აღწერილი ეს შემთხვევა ისტორიკოს ჯუანშერს“.⁶

მართალია, მკვლევარები, წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, ერთხლოვნად აღიარებენ, რომ VII საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს პერაკლე კეისრის მიერ საქართველოდან გატანილ იქნა ფეხთა ფიცარი და ქრისტეს სამსჯვალე, მაგრამ აზრთა სხვადასხვაობაა იმის შესახებ, თუ როდის და როგორ დაიბრუნა საქართველოს ეკლესიამ ბიზანტიიდან ქრისტეს სამსჯვალე, რომელიც შემდგომ მანგლისის საკათედრო ტაძარში ინახებოდა. ვერ დავეთანხმებით ზოგიერთი მკვლევარის შეხედულებას იმის შესახებ, რომ თითქოს საქართველოში ქრისტეს სამსჯვალის დაბრუნების შესახებ არავითარი ისტორიული ცნობები არ მოიპოვება.⁷ როგორც ჩანს, მათთვის უცნობია, ან ნდობით არ ეკიდებიან ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობას, რომლის მიხედვით, 1032 წელს, როცა მეფე ბაგრატ IV (1027 – 1072) დაქორწინდა ბიზანტიის იმპერატორის, რომანოზ III არგიროსის ძმის, ბასილის ქალიშვილ ელენეზე, მას მზითვეში, სხვა სიწმინდეებთან ერთად, წამოუღია პერაკლე

კეისრის მიერ VII საუკუნეში საქართველოდან გატანილი ქრისტეს სამსჯავლი." თუ რა კონკრეტულ წყაროებს ეყრდნობა ვახუშტი ბატონიშვილი მოცემული ფაქტის გადმოცემისას, წყნარების უცნობია, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, იგი წყნარების დაღმადგენელ მთავარსავე წერილობით მასალას იყენებს. ვახუშტის მიერ მოწოდებული ცნობის სინამდვილეს საეკლესიო ტრადიცია ადასტურებს.

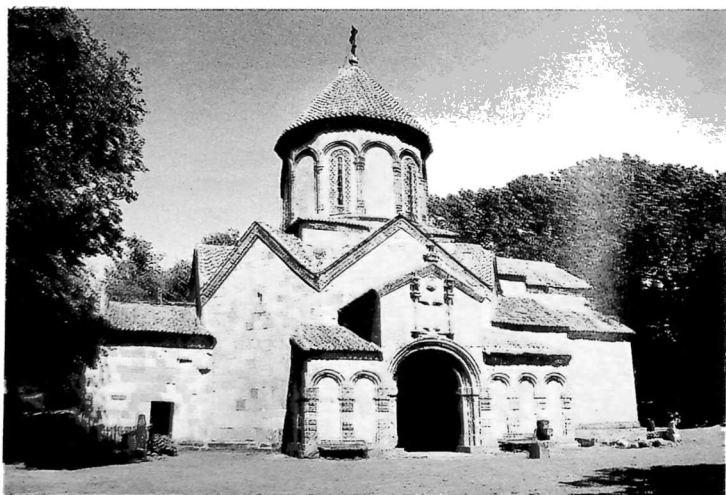
გასარკვევია ერთი საკითხიც – ქრისტეს რამდენი სამსჯავლი იქნა თავდაპირველად საქართველოში შემოსვენებული. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ქართულ წყაროებში გარკვეული უთანხმოება შეინიშნება. როგორც ცნობილია, "სემათ მოტანილი ქართული წყაროების მიხედვით, IV საუკუნეში ახლადმოქცეულ მირიან მეფეს ბიზანტიის იმპერატორმა გამოუგზავნა „სამსჯავლინი ხელთანი“. აშკარა არის, რომ ქართულ წყაროში ნახსენები „სამსჯავლინი ხელთანი“ მრავლობითი რიცხვის ფორმითაა წარმოდგენილი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ბიზანტიიდან იოანე ეპისკოპოსს ქართლში ქრისტეს ორი სამსჯავლი მოუტანია. იმავე წყაროს მიხედვით, პერაკლე კეისარს VII საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს მანგლისიდან გაუტანია „სამსჯავლინი უფლისა“, რაც, ბუნებრივია, გულისხმობს იმას, რომ მას ორივე სამსჯავლი წაუღია, რადგან იგი აქაც მრავლობით რიცხვშია ნახსენები. განსხვავებულ ცნობას გვთავაზობს ვახუშტი ბატონიშვილი, რომელიც პერაკლე კეისრის მიერ ნადავლის სახით საქართველოდან გატანილ სიწმინდეთა შორის მხოლოდ ერთ სამსჯავლს გულისხმობს.

ანალოგიური ვითარებაა XI საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში, ბაგრატ IV-ის მეფობის დროს ბიზანტიიდან ქრისტეს სამსჯავლის დაბრუნებასთან დაკავშირებით, რომლის შესახებ ცნობებს მხოლოდ ვახუშტი ბატონიშვილი გვაძლევს. ვახუშტის მიხედვით, ბიზანტიიდან ელენე დედოფალს, სხვა სიწმინდეებთან ერთად, მოსყვა „სამსჯავლინი უფლისა“, რაშიც, ბუნებრივია, ერთი სამსჯავლი იგულისხმება, რადგან იგი მხოლობითი რიცხვის ფორმითაა წარმოდგენილი. თუკი პერაკლე კეისარმა VII საუკუნეში ქართლში შემოსვენებული ორივე სამსჯავლი წაიღო და XI საუკუნის 30-იან წლებში ერთი სამსჯავლი ისევ უკან დააბრუნეს, გამოდის, რომ ამის შემდეგ საქართველოში მხოლოდ ერთი ქრისტეს სამსჯავლი ყოფილა. ლეონტი მროველისეული ცნობა, პერაკლე კეისრის მიერ VII საუკუნეში ქართლის სამეფოდან ორი სამსჯავლის გატანის შესახებ, ეწინააღმდეგება XVII-XVIII საუკუნეების რუსულ და ევროპულ წერილობით წყაროებში არსებულ ცნობებს, რომელთა მიხედვით, დასახელებულ საუკუნეებში საქართველოში დაცული ყოფილა ქრისტეს ორი სამსჯავლი. ამ მოწმის გამო, ლეონტი მროველისეული ეერსია პერაკლე კეისრის მიერ ქრისტეს ორივე სამსჯავლის საქართველოდან წაღების შესახებ, რეალურ სინამდვილეს არ უნდა ასახავდეს. წყნის აზრით, რეალურ სინამდვილესთან ახლოს უნდა იყოს ვახუშტი ბატონიშვილისეული ცნობა, რომლის მიხედვით, საქართველოდან პერაკლე კეისარს გაუტანია ქრისტეს ერთი სამსჯავლი, რომელიც XI საუკუნეში ისევ უკან დააბრუნეს. მეორე სამსჯავლი კი ისევ საქართველოში უნდა ყოფილიყო, მაგრამ თუ სად იყო დასვენებული, ამის შესახებ წერილობითი წყაროები არაერთაა ცნობებს

ქრისტეს სამსჯელო მანგლელი
მოტროპოლიტის შიტრასთან ერთად

მანგლისის ტაძარი, V ს.

არ გვაწვდიან. ყოველ შემთხვევაში, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, XVII – XVIII საუკუნის რუსული და უცხოური წერილობითი წყაროები, რომლებიც ამ დროისათვის საქართველოში ქრისტეს ორი სამსჯავლის არსებობის შესახებ მოგვითხრობენ, ასეთი პიოთეხისა და დასკენის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს.

სოგიერთი მკვლევარ-ისტორიკოსის აზრით, ქრისტეს ერთი სამსჯავლი დასავლეთ საქართველოში, ბედიის ტაძარში იყო დასვენებული, მაგრამ ჩვენთვის უცნობია, იგი პერაქლე კეისრის მიერ მანგლისიდან წაღებული სამსჯავლია, თუ არა.¹⁸ ოღონდ განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს წმ. მღვდელმონაქმე კირიონი (საძაგლოშვილი), რომლის მიხედვით ელენე დედოფლის მიერ ბიზანტიიდან ჩამოტანილი სამსჯავალი მეფე ბაგრატ IV-მ (1027-1072) თავის მიერ ახლად აგებულ ქუთაისის საკათედრო ტაძარში დაასვენაო.¹⁹ თუ რა წყაროებს ეყრდნობა კირიონი ასეთი დასკენის გაკეთების დროს, ჩვენთვის უცნობია. კირიონის აღნიშნულ მოსაზრებასთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ, რომ გვიან, XVII საუკუნეში ქრისტეს ერთი სამსჯავალი, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ერთხანს ნამდვილად ინახებოდა ქუთაისში, ბაგრატის საკათედრო ტაძარში.

ეპიგრაფიკული მასალის მიხედვით მიჩნეულია, რომ ქრისტეს ერთი სამსჯავალი XIII საუკუნეში დაცული ყოფილა მანგლისის საკათედრო ტაძარში. დასახელებულ საუკუნეში რუსუდან მეფის (1223 – 1245) ვაჟს, დავით VI ნარინს (1245 – 1293) მანგლისის ტაძრისათვის შეუწირავს ძვირფასი თელებით შემკული ოქროს მიტრა, რომელსაც ამშვენებდა წარწერა: „მეფე სრულიად საქართველოსი დავით, ქე რუსუდანისა, ააგო ბუდე წმინდა სამსჯავლისა“.²⁰ ხელოვნებათმცოდნეები მიუთითებენ, რომ აღნიშნული მიტრა მღვდელმთავართა თავსაბურავი კი არ იყო, არამედ მასში ქრისტეს წმინდა სამსჯავალი უნდა შენახულიყო, ე. ი. იგი იყო სამსჯავლის ბუდე.²¹

როგორც წყაროებით დასტურდება, ქრისტეს სამსჯავალი თავის შესანახ ბუდე-მიტრასთან ერთად მანგლისიდან თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში გადაუბრძანებიათ, ალბათ უსაფრთხოების დაცვის მიზნით. თუ როდის და რატომ გადაიტანეს მიტრა და სამსჯავალი მანგლისიდან თბილისში, ამის შესახებ წყაროებში არაერთი მითითება არ არსებობს. პ. იოსელიანის ვარაუდით, აღნიშნულ ფაქტს ადგილი უნდა პქონოდა მონღოლ-თათართა ბატონობის დროს.²² უფრო მისაღები ჩანს ვარაუდი, რომ „ეს უნდა მომხდარიყო XV საუკუნეში, როდესაც მანგლისის სამიტროპოლიტო თბილისს შეუერთდა და აქედან მოყოლებული, მანგლელი ეპისკოპოსი მანგლელ-თბილელად იწოდება“.²³ აღნიშნული მოსაზრება რეალურ სინამდვილეს უნდა ასახავდეს. ასეთი დასკენის გაკეთების უფლებას გვაძლევს XVII საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში მყოფი იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი, რომელსაც თბილისში, სიონის საკათედრო ტაძარში უნახავს მოოქროვილი და ძვირფას ქვებით შემკული კიდობანი, რომელშიც, მისი გადმოცემით, ჩასვენებული ყოფილა ძელი ჭეშმარიტზე გაკრული ქრისტეს სამსჯავალი. იგივე პატრიარქი, აგრეთვე საინტერესო ცნობას გვაწვდის იმის შესახებ, რომ მას დასავლეთ საქართველოში, გელათის ტაძარში უნახავს

უფლის მეორე სამსჯელო. თუმცა, როგორც თვითონ აღნიშნავს, მისთვის უცნობია, თუ ვინ მოიტანა ისინი საქართველოში.²⁴ აღნიშნული ცნობა ფრიად საინტერესოა, რადგან იგი უტყუარად ასაბუთებს XVIII საუკუნის 80-იან წლებში საქართველოში ქრისტეს ორი სამსჯეალის არსებობას.

ქრისტეს სამსჯეალის შესახებ საყურადღებოა 1664-1666 წლებში საქართველოში ორჯერ მყოფი ანტიოქიის პატრიარქის მაკარიოსის ცნობები. მას დასავლეთ საქართველოში, წალენჯიხის ტაძრის დათვალიერებისას, სხვა სიწმინდეებთან ერთად უნახავს და თაყვანი უცია ქრისტეს სამსჯეალისათვის.²⁵

დასავლეთ საქართველოში არსებული ქრისტეს სამსჯეალის შესახებ საინტერესო მასალებია დაცული 1639-1640 წლებში, სამეგრელოს მთავრის კარზე ჩასული რუსი ელჩების, დიაკონ ფედოტი ელნინისა და მღვდელ პავლე ზახარევის ვრცელ აღწერილობაში. ამ აღწერილობის მიხედვით, მათ ადგილობრივი მღვდელმთავრის დახმარებით ბედიის ტაძარში სხვა სიწმინდეებთან ერთად უნახავთ უფლის სამსჯეალი.²⁶

ჩვენ მიერ მოტანილი მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოში არსებული ქრისტეს სამსჯეალის განსასვენებელს წერილობითი წყაროები სხვადასხვა ადგილას მიუთითებენ. დროის მცირე მონაკვეთში (XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან 80-იან წლებამდე) სხვადასხვა წყარო მის განსასვენებელს ხან ბედილაში აფიქსირებს, ხან წალენჯიხის ტაძარში, ბოლოს კი ქუთაისში, რაც დასახელებული წყაროების მიმართ უნდობლობას გარკვეულად ზრდის. მაგრამ, თუკი იმდროინდელ პოლიტიკურ ვითარებას გავეთვალისწინებთ, დავრწმუნდებით, რომ გარკვეული სხვაობის მიუხედავად, ზემოთ მოტანილი დოკუმენტური მასალები დიდი სიზუსტით ასახავენ რეალურ სურათს.

ჩვენი აზრით, თავდაპირველად უფლის სამსჯეალი ნამდვილად ბედიის ტაძარში ინახებოდა, სადაც იგი XVII საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში, ამ დროს დასავლეთ საქართველოში მყოფმა რუსმა ელჩებმა ფედოტი ელნინმა და მღვდელმა პავლე ზახარემა დააფიქსირეს კიდევ. ბუნებრივია, იბადება კითხვა, თუკი იგი ბედიის ტაძრის კუთვნილება იყო, როგორ ინახულა XVII საუკუნის 60-იან წლებში წალენჯიხის ტაძარში ამ დროისათვის იქ მისულმა ანტიოქიის პატრიარქმა მაკარიოსმა, ხოლო მოგვიანებით, ამავე საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს იერუსალიმის პატრიარქმა ქუთაისში? აქ ყველაფერი გასაგები იქნება, თუკი გავეთვალისწინებთ ერთ ფაქტს, საქმე ის გახლავთ, რომ XVII საუკუნის 50-იანი წლების მეორე ნახევარში აფხაზეთში არსებული დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო ტახტი, თურქთა აგრესიისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მომთაბარეთა თავდასხმის გამო, გადმოდის ქუთაისში; როგორც ჩანს, სასულიერო პირებმა ბედიის ტაძარში არსებულ სხვა სიწმინდეებთან ერთად ქრისტეს სამსჯეალი ჯერ წალენჯიხის ტაძარში გადაამალეს, ხოლო გვიან კი ქუთაისის ტაძარში დაასვენეს. მხოლოდ, ამ გზით იყო შესაძლებელი, დროის მცირე მონაკვეთში ქრისტეს სამსჯეალი სხვადასხვა ტაძარში ყოფილიყო.

აღმოსავლეთ საქართველოში დაცული ქრისტეს მეორე სამსჯეალის შესახ-

ბედიის ტაძარი, X ს.

ქუთაისი. ზაგრატის ტაძარი, X-XI სს. შიგნით

ებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს XVII საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსთან ერთად მეოფი, მისი შვილი პავლე ალექსოვლი, ოლონდ, იგი ქრისტეს სამსკვალის განსასვენებლის აღგილად შეცდომით ასახელებს არა თბილისის სიონის ტაძარს, არამედ მცხეთის სვეტიცხოველს.²⁷

მოტანილი წერილობითი წყაროები იმის უტყუარი დასტურია, რომ XVII საუკუნისათვის საქართველოში ქრისტეს ორი სამსკვალი არსებობდა. ერთი დასავლეთ საქართველოში იყო, მეორე კი – აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ, თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენდა. აღნიშნულ ფაქტს ადასტურებს თვითმიხედვლათა ჩანაწერები. წყაროებით დასტურდება, რომ თბილისის სიონის ტაძარში დაცულ სამსკვალს პქონდა მიტრა-ბუდე, რომელსაც წარწერა ამშვენებდა, ხოლო ქუთაისში დაცული სიწმინდე მხოლოდ ძვირფას კიდობანში იყო მოთავსებული.

მართალია, ქრისტეს სამსკვალის შესახებ ძალზე მწირი ცნობები მოგვეპოვება, მაგრამ ცნობილია, რომ გვიან ფეოდალურ ხანაში იგი იმ სიწმიდეთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა, რომელსაც „დაფიცება და ერთგულების პირობის მიღება შეიძლებოდა და ამ საფიცარს დიდად ერთგულებდნენ“.²⁸

XVII საუკუნის 80-იან წლებამდე ქრისტეს ორი სამსკვალი საქართველოს ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენდა, შემდგომ კი ერთი სამსკვალი გატანილ იქნა რუსეთში, მეფე არჩილის მიერ. თუმცა, საეკლესიო გადმოცემა და ქართული წერილობითი წყაროები ამ ფაქტს ერთმანეთისაგან განსხვავებული ფორმით გადმოგვცემენ. ერთ-ერთი საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, რომელსაც წმ. მღვდელმთაფლე კირიონ II (საძაგლიშვილი) იყენებს, იმერეთში მეფობის დროს ქართლ-კახეთის მეფის, ვახტანგ V შაჰნავაზის ძეს, არჩილს XVII საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქუთაისის ბაგრატიის ტაძრიდან წაუღია ქრისტეს სამსკვალი. იმერეთის მაშინდელ კათალიკოსის მიმხედ განუცდია ძვირფასი სიწმინდის დაკარგვა. იგი დასწევია სამსკვალით მიმავალ არჩილ მეფეს ქალაქის ციხის კარებთან და უთხოვია, რომ „ამ წმინდა ღურსმნისაგან ცოტაოდენი ნაწილი მაინც მოეტეხა და დაეტოვებინა სახსოვრად“.

„არჩილმა შეისმინა მოხუცებული მწყემსმთავრის ვედრება, აღასრულა მისი თხოვნა და მოსტეხა წმინდა ღურსმანის წვერო და დაუტოვა მას“.²⁹

აღნიშნული საეკლესიო ტრადიცია უკანასკნელ პერიოდში ინტერნეტის რუსულ ვებ-გვერდზე განთავსებულ მასალებში ფართოდ ფიგურირებს. მეტევეართა მიერ მიჩნეულია, რომ არჩილ მეფემ ქუთაისიდან წამოღებული სამსკვალი წაასვენა რუსეთში. აღწერილი საეკლესიო გადმოცემის საწინააღმდეგო ცნობებს გვაძლევს ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი, რომლის მიხედვით, როდესაც არჩილ მეფემ იმერეთის სამეფო დატოვა და ქართლში გადმოვიდა, რუსეთის დახმარების იმედით იგი 1682 წელს მოსკოვში მიემგზავრება. გამგზავრების წინ „არჩილმა ითხოვა სამსკვალი ქრისტესი და სუდარა და საბელი: „უკეთუ მომცემთ, წარვიდე რუსეთს“. ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ მცხეთის კათალიკოსისა და ქართლის მეფის თანხმობით არჩილს მისცეს ქრისტეს სამსკვალი, რითაც „მოაკლდა მიერით ნიჭნი

ესე ღუთისანი ქართლსა.³⁰

მოტანილი მასალიდან ირკვევა – იმერეთის სამეფოდან რომ წავლო ქრისტეს სამსკვალი არილ მეფეს, ამ ფაქტს უთუოდ დააფიქსირებდა ვახუშტი ბატონიშვილი და არ იტყოდა, რომ სამსკვალის რუსეთში წაღებით ღუთის წყალობა მოაკლდა ქართლსო. ვახუშტი ბატონიშვილის ამ ცნობას დიდი ნდობით უნდა მოვეყილოთ, რადგან ისიც იმ სამეფო კარის წარმომადგენელი იყო, სადაც არილ მეფე მოღვაწეობდა. ვახუშტის მამა, ვახტანგ VI, არილ მეფის ძმისშვილი იყო. ამის გარდა, მისი ახლობლები თვითმიღველნი იყვნენ მომხდარი ამბებისა და ამიტომ ვახუშტის მიერ მოწოდებულ ცნობებში შეუძლებელია, ეჭვი შევიტანოთ.

თავის მხრივ, წმ. მღვდელმოწამე კირიონ II-ის მიერ მოტანილი საეკლესიო გადმოცემა, რომელიც XIX საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე დასავლეთ საქართველოს მიტროპოლიტის, იმერეთის სამეფოს სახლთუხუცესის ზურაბ წერეთლის ვაჟის დავითის მონათხრობს ემყარება, გარკვეულ ყურადღებას იმსახურებს. ჩვენი აზრით, ამ საეკლესიო გადმოცემაში რეალური სინამდვილეა ასახული. აფხაზთა კათალიკოსის თხოვნით არილ მეფეს მართლაც მოუტრია ქრისტეს სამსკვალისათვის წვერი, რომელიც 1848 წელს ვერცხლის პატარა კილობანაში დასვენებული უნახავს ცნობილ რუს მოგზაურს, ა. მურავიოვს, ქუთაისში, ბაგრატის ტაძრის შესასვლელთან მიშენებულ მიძინების ეკლესიაში.³¹ მოხმობილი წყაროების საფუძველზე აშკარაა, რომ ზემოთ აღწერილ ფაქტს რეალურად ჰქონდა ადგილი, თუმცა, ჩვენი აზრით, არილ მეფეს იმერეთის სამეფოდან არ უნდა წამოეღო გადაჭრილი სამსკვალი. ირკვევა, რომ არილ მეფემ რუსეთში თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში დაცული ქრისტეს სამსკვალი და მისი მიტრა-საბუდარი წაიღო. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ 1686 წელს რუსეთში არილ მეფეს მიერ წატანილ ქრისტეს სამსკვალს მანგლელი მიტროპოლიტის მიტრაც ამშვენებდა. ხოლო თუ რა დაემართა და სად ინახებოდა გადაჭრილი სამსკვალის ის ნაწილი, რომლის წაღებას არილ მეფე რუსეთში აპირებდა, ჩვენთვის უცნობია.

გასული, XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში ერთ-ერთი ადგილობრივი მონასტრიდან საქართველოს საპატრიარქოში მოიტანეს და ამჟამადც იქ არის დაცული ქრისტეს ის სამსკვალი, რომელიც ერთ დროს დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენდა. მისი ზომა 10-11 სანტიმეტრია და რამდენიმე სანტიმეტრით მოკლეა მოსკოვში დაცულ სამსკვალზე. მას „წვეტი“ გადაჭრილი აქვს, რაც უტყუარად ადასტურებს იმას, რომ იგი ქრისტეს ის სამსკვალია, რომელიც ბოლო დროს დაცული იყო ქუთაისში, ბაგრატის ტაძრის მიწაშენში. უკანასკნელ პერიოდში გამოვლენილი წერილობითი წყაროებით ირკვევა, რომ დასახელებული ქრისტეს სამსკვლის ნაწილი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში გელათის მონასტრის კუთვნილება ყოფილა. 1853 წლის გელათის მონასტრის ნიეთ-სამკაულის აღწერიდან ჩანს, რომ სხვა სიწმინდეებთან ერთად იგი ქუთაისის ტაძარში გადაუტანიათ.³² სამსკვლის წვეტიანი ნაწილის ამჟამინდელი სამყოფელი ჩვენთვის უცნობია.

XVII საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში უფლის სამსჯევალით რუსეთში მიმავალ არჩილ მეფეს სამი წელი ასტრახანში დაუყვია, სადაც „დღესა ახალწლისასა აღუწიეს ღამიპარი დიდი სამსჯეალსა, მოეკიდა ცეცხლი სასუენსა მას“, ხანძრის შედეგად ხის სახლები და „ყოველნი სიწმინდენი და საგანძურნი არჩილისანი“ დაიწვა, მაგრამ „პოვეს სამსჯეალნი და ნაწილნი უნროდ კუალად დაუჯდომელი, დაუწვავი ცეცხლსა მას შინა“.³³ არჩილ მეფესა და მის თანჩხლებ პირებს მომხდარი ფაქტი ღვთის სასწაულ გამოვლინებად მოჰყენებიათ. 1686 წელს არჩილ მეფეს უფლის სამსჯეალი მოსკოვში მიუწვევებია. ჩვენთვის უცნობია, 1686 წლიდან 1699 წლამდე ქრისტეს სამსჯეალი სად ინახებოდა, რადგან ცნობილია, რომ არჩილ ბატონიშვილი 1689 წელს საქართველოში დაბრუნდა და XVII საუკუნის 90-იან წლებში სამჯერ ავიდა იმერეთის სამეფო ტახტზე (1690 – 1691; 1695 – 1696 და 1698 წლებში). 1699 წელს იგი საბოლოოდ გადასახლდა რუსეთში, სადაც ის მოსკოვის გარეუბანში, ესესვიატსკოეში ოჯახთან ერთად დამკვიდრდა. რუსული წყაროების მიხედვით, საქართველოდან წამოდებულ ქრისტეს სამსჯეალს არჩილ მეფე ინახავდა ესესვიატსკოეში, თავისი სასახლის ეკლესიაში. 1713 წელს, არჩილ მეფის გარდაცვალების შემდეგ, მის დაქვრივებულ დედოფალ ეკატერინეს ორი ქართველი მღვდელ-მონაზვნის, გაბრიელისა და არსენის ხელით აღნიშნული სიწმინდე საქართველოში გაუგზავნია. საქართველოსკენ მიმავალ მღვდელ-მონაზვნებს გზად დამგზავრებით მეფის დესპანი არტემ ვოლინსკი, რომელიც რუსეთის ხელმწიფის დავალებით სპარსეთში, შაჰის კარზე ელჩად მიდიოდა. არტემ ვოლინსკი გამოსაზამთრებლად ყაზანში შეყოვნებულია. მას ადგილობრივი მღვდელმთავარ ტიხონისათვის უცნობებია, რომ არჩილ მეფის მიერ რუსეთში ჩატანილ სამსჯეალს მისი ქვრივი სამშობლოში აგზავნიდა. მომხდარი ფაქტის შესახებ სასწრაფოდ შეატყობინეს რუსეთის მეფე პეტრე I-ს. ყაზანის მიტროპოლიტის გადაწყვეტილებით ქრისტეს სამსჯეალი ჩამოერთვათ საქართველოსკენ მიმავალ მღვდელ-მონაზვნებს და დროებით შეინახეს, ხელმწიფის განკარგულების მიღებამდე. 1716 წლის 13 აპრილს ყაზანის და სვიაჟსკის მიტროპოლიტმა ტიხონმა ადგილობრივი გუბერნატორის პეტრე სამოელის ძე სალტიკოვის ხელით მიიღო რუსეთის მეფის, პეტრე I-ის გადაწყვეტილება, რომლის ძალით ქართველი ბერებისათვის ჩამოერთმეული ქრისტეს სამსჯეალი რუსეთის ხელისუფალთა მომავალ განკარგულებამდე შეენახათ ყაზანის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში, მიტროპოლიტ ტიხონის საგანგებო მეთვალყურეობის ქვეშ. 1716 წლის 21 მაისს მიტროპოლიტმა ტიხონმა სულიწმინდის მოფენის დღეს, ტრაპეზიდან გამოასვენა ქრისტეს სამსჯეალი, რომელიც ამბიონზე სპეციალურად მოწყობილ საწიგნეზე დაასვენეს მორწმუნეთა სანიენებლად. მიტროპოლიტმა ტიხონმა სიწმინდის პატივსაცემად სამადლობელი პარაკლისი გადაიხადა. ცოტა მოგვიანებით კი, პეტრე I-ის ბრძანებით, აღნიშნული სიწმინდე თავის საბუდარ-მიტრასთან ერთად მოსკოვში გადაასვენეს და კრემლის მიძინების ტაძარში მიუწინეს საბოლოო განსასვენებელი.³⁴

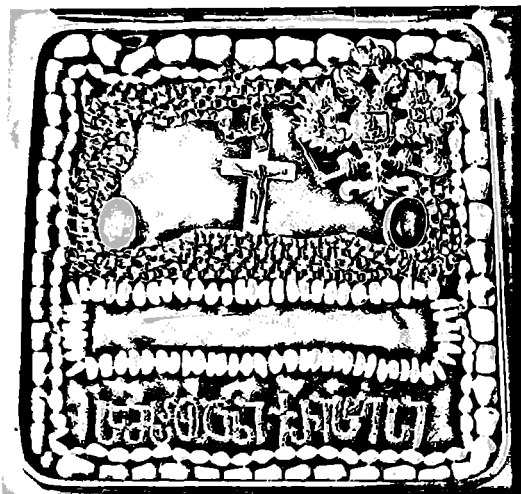
ქართველი საერო და სასულიერო პირები მძიმედ განიცდიდნენ საქართველოდან უფლის სამსჯეალის წაღებას. ქვეყანაში მომხდარი ყველა

უბედურების მიზეზად მას მიიჩნევდნენ და ცდილობდნენ, ეს სიწმინდე ისევ სამშობლოში დაებრუნებინათ. XVIII საუკუნის 20-იან წლებში რუსეთში მყოფი ეახტანგ VI ცდილობდა ქრისტეს სამსკვალის კანონიერი მფლობელისათვის გადაცემას. ამ მხრივ, მან პრაქტიკული ნაბიჯიც გადადგა. 1726 წელს ქართველ მეფეს რუსეთის საიდუმლო საბჭომ დიპლომატიური მისიით ირანში წასვლა დაავალა. „ირანში გამგზავრების ერთ-ერთ პირობად ეახტანგ VI მეფე არილის დროს რუსეთში ჩატანილი ძვირფასი რელიქიის – „უფლის სამსკვალის“ დაბრუნებას აყენებდა“.³ რუსეთის ხელისუფლებამ ეახტანგ მეფის აღნიშნულ მოთხოვნას უარით უპასუხა და მკაცრად გააფრთხილა, რომ ქრისტეს სამსკვალის იმპერიიდან არ უნდა გაეგანათ. რუსეთის ხელისუფლების გაფრთხილება ისეთი კატეგორიული იყო, რომ, როცა 1733 წელს საქართველოდან კათოლიკოს-პატრიარქი ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილი (1724 – 1737) გულდათუთქული სიტყვებით მიმართავდა ეახტანგ VI-ს: „თუ ღმერთმან ხელი მოგიმართოს და გაბედოთ ცხოველისმყოფელი სამსკვალის გამოითხოვეთ, ის წინ წამოიმძვანეთ, უიმისოდ ძნელი არის, რა ეგ აქედან წაასვენეს, აღარც შენი ოჯახი დადგა, აღარც ქართლი. ვინც წაასვენა, ვერც იმას მოუხდა კარგა“.⁴ ქართლის მეფემ პასუხიც ვერ გასცა ქართველთა მწყემსმთავერის თხოვნას.

XVIII – XIX საუკუნეებში ქრისტეს სამსკვალის მოსკოვის მიძინების ტაძრის საგანგებოდ გაკეთებულ საცავეში ინახებოდა, რომელიც, როგორც რუსული წყაროები გადმოგვცემენ, მოთავსებული იყო ოთხკუთხა ვერცხლის მომინანქრებულ კილობანში, რომელსაც ამშვენებდა 1688 წელს შესრულებული ქართული წარწერა: „მეფე არილი, ძე ეახტანგისა ქართველთა მეფისა, მეფე იმერეთისა და კახეთისა, ააგო ეს კილობანი. 7196 (1688 წ.) სამყაროს შექმნიდან“. აღნიშნული კილობანი 1771 წელს ქართველმა დიდგვაროვანმა ანნა გიორგის ასულმა ბაქაროვამ ზურმუხტებითა და სხვა ძვირფასი თელებით შეამკო. რევოლუციამდე რუსეთში ქრისტეს სამსკვალის მორწმუნეთა წინაშე წელიწადში მხოლოდ ერთხელ, 10 ივლისს, უფლის კეართის ხსენების დღეს გამოიქონდათ.

მოსკოვის კრემლის მიძინების ტაძარში ქრისტეს სამსკვალს სხვა სიწმინდეებთან ერთად განსაკუთრებული ყურადღებით ეპყრობოდნენ. 1849 წელს, იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის განკარგულებით გამოცემულ აღბომში („Древности Российского государства“) მოთავსებულია აკადემიკოს თ. სოლენცევის მიერ შესრულებული მიტრისა და სამსკვალის ნახატი. 1878 წელს ოსტატმა ა. ეკიმანმა დაამზადა ახალი, ვერცხლის მოოქროვილი კილობანი, რომელშიც დღესაც სამსკვალის ინახება. კილობნის გვერდებს ამშვენებს ქრისტეს ჯვარცმა და სხვა სცენები. XIII საუკუნის სამსკვალის მიტრაბუდე დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება. თუმცა, მისი მოძიებისათვის მკვლევარები სათანადოთაც გაისარჯნენ, მაგრამ მის კვალს ვერ მიაგნეს.⁵ ამჟამად ქრისტეს წმინდა სამსკვალის მოსკოვის კრემლის მუზეუმშია დაცული. მისი სიგრძე 14,5 სანტიმეტრია და იგი 3-4 სანტიმეტრით აღემატება საქართველოს საპატრიარქოში დღემდე დაცულ უფლის მეორე სამსკვალს.

ქრისტეს სამსკვალისაგან განსხვავებით, უფლის სხვა სიწმინდეებთან

ქრისტეს სამსჯელო,
საქართველოს
სამატრიარქო

წმ. დავით მეფე
იღმაშენებელი
(1089 - 1125)

დაკავშირებით წერილობით წყაროებში შედარებით მწირი ცნობები მოგვეპოვება. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ფერხთა ფიცარი“ სამსჯელთან ერთად კონსტანტინე იმპერატორმა მირიან მეფეს გამოუგზავნა, მაგრამ VII საუკუნეში იგი პერაკლე კეისარმა თან წაიღო. აღნიშნული სიწმინდე საქართველოში აღარ დაუბრუნებიათ და მისი შემდგომი ბედი ჩვენთვის უცნობია.

საქართველოში დღესდღეობით შემორჩენილია მცირე ნაწილი ძელი ცხოვრებისა, რომელზეც ქრისტე იყო გაკრული. ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით ძელი ცხოვრებისა იყო „მცველი და მფარველი მეფეთა სკიპტრისა“. აღნიშნულის გამო, ძელი ცხოვრებისა საქართველოს სამეფოს ატრიბუტად იყო მიჩნეული და ხშირად იგი წყაროებში სეფე დროშასთან და სამეფო აბჯართან ერთად ქართველ მეფეთა ლაშქრობების აღწერისას მოიხსენიება. წერილობითი წყაროებით ირკვევა, რომ ძელი ცხოვრების ნაწილები საქართველოში მრავლად ყოფილა და ისინი ძირითადად ჩასვენებული იყო ჯერებსა და ხატებში. ჩვენამდე მხოლოდ რამდენიმე ჯვარმა და ხატმა მოადწია, რომელშიც დაცულია ძელი ტეშმარიტის ნაწილები.

საეკლესიო გადმოცემით ცნობილია, რომ IV საუკუნეში ელენე დედოფალმა იერუსალიმში, გოლგოთაზე, ქრისტეს წამების ადგილზე მოიძია ძელი ტეშმარიტი, რომელიც აღმოსვინისთანავე მთელი ქრისტიანული სამყაროსათვის თაყვანისცემისა და მისგან მადლის მიღების უდიდეს სიწმინდედ შეირაცხა. ქართული წყაროების მიხედვით, სწორედ ამ დროიდან ჩნდება ჩვენში ძელი ტეშმარიტის ნაწილები. როცა ბიზანტიის იმპერატორმა კონსტანტინე ქართლის პირველ ქრისტიან მეფეს გაქრისტიანების ნიშნად ქრისტეს სამსჯელთან და „ფერხთა ფიცართან“ ერთად გამოუგზავნა „ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა“. მართალია, VII საუკუნის 20-იან წლებში ბიზანტიის იმპერატორმა პერაკლე კეისარმა საქართველოდან გაიტანა „სამსჯეული ხელთანი და ფიცარნი ფეხთანი“, მაგრამ წყაროებში არსადაა აღნიშნული, რომ მათთან ერთად წაღებულ იქნა ძელი ტეშმარიტის ნაწილები. იგი ისევ საქართველოში ინახებოდა.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფალნი საგულდაგულოდ უფრთხილდებოდნენ მას. წმინდა ჯვრის ნაწილები ეკლესიის გარდა სამეფო კარზეც ინახებოდა.³⁷ უცხოური წყაროებით დისტურდება, რომ ბაგრატიონთა სამეფო კარზე დაცული ძელი ცხოვრების ნაწილებისაგან ყოფილა დამზადებული წმ. მეფე დავით აღმაშენებლის (1089 – 1125) ჯვარი, რომელსაც თურმე „ქართველთა მეფე... უაღრესად პატივისცემას და სიყვარულს უძღვნიდა“.³⁸ იმავე წყაროს ცნობით, მეფის გარდაცვალების შემდეგ ძელი ცხოვრებისაგან დამზადებული დავითის ჯვარი მისმა ქვრივმა იერუსალიმში წაიღო, სადაც მან მონაზვნად აღკვეცის შემდეგ სიმღიდრე ღარიბ-ღატაკებს დაურიგა, ხოლო თავისი ქმრის ნაქონი ძელი ცხოვრებისაგან დამზადებული ჯვარი შეუძენია იმხანად იერუსალიმში, ქრისტეს საფლავის მეფსალმუნეს და პარიზის სამღვდელოების წარმომადგენელს ანსელუსს. ამ უკანასკნელმა ძვირფასი სიწმინდის შესახებ აცნობა პარიზის სამღვდელოებას. ძელი ცხოვრებისას ნაწილებისაგან დამზადებული აღნიშნული ჯვარი

იერუსალიმიდან, როგორც ზ. ავალიშვილის მიერ გამოქვეყნებული დოკუმენტებიდან ჩანს, 1109 წლის გაზაფხულზე საფრანგეთის მიწაზე მიახვეწეს. დოკუმენტში აღნიშნული თარიღი – 1109 წელი შეცდომაა, რადგან დასახელებულ წელს დავით აღმაშენებელი ჯერაც ცოცხალი იყო და ბუნებრივია, ამ დროისათვის მისი ნაქონი ძელი ცხოვრებისაგან დამსაღებელი ჯვარი საფრანგეთში ვერ მოხვედებოდა. აღნიშნულ ფაქტს ადგილი დავით აღმაშენებლის გარდაცვალების შემდეგ (1125 წ.) უნდა აქონოდა. გამოქვეყნებული დოკუმენტების მიხედვით, სასულიერო პირთა და მორწმუნეთა თანდასწრებით, 1 აგვისტოს დავით აღმაშენებლის ჯვარი პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარში დაასვენეს. საფრანგეთში ახლადწამოსვენებული სიწმინდის თავჯანსიკმერელთა რიცხვი ისეთი მრავალრიცხოვანი იყო, რომ მას ვერცერთი ტაძარი ვერ იტევდა. დაწესდა, რომ ყოველწლიურად, ივნისის მეორე ოთხშაბათს იერუსალიმიდან ჩამოტანილი ჯვარი გამოებრძანებინათ სენდენის ეკლესია, რომელიც ჯვარზე მოხვედის ყველა მსურველს დაიტევდა. აღნიშნულ ტრადიციას ფრანგები საუკუნეების მანძილზე იცავდნენ, მაგრამ ახალ გარემოში მეოფე ჯვარს მისი თავდაპირველი მფლობელის სახელი აღარ შერჩა და დღემდე იგი მისი მეორე პატრონის „ანსელის ჯვრის“ სახელითაა ცნობილი.⁴¹ საუკუნეების განმავლობაში აღნიშნული ჯვარი ფრანგი ერის დიდ სიწმინდედ ითვლებოდა და პარიზის ღვთისმშობლის ტაძრის საგანძურში საგანგებოდ ჩნახავდნენ. „თუ რა იყო ეს ჯვარი ქრისტიანი ფრანგისათვის იქიდანაც ჩანს, რომ ჩვენ დრომდე პარიზის ეკლესია ღოცვით იხსენებდა მისი მიღების დღეს – აგვისტოს პირველ კვირა დღეს“.⁴² 1793 წელს, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს „ანსელის ჯვარი“ ორად გაუყვათ. ერთი ნაწილი ფონდების მცველს წაუღია, მეორე ნაწილი კი კომუნის მიერ ახლადდანიშნული კომისიის მორწმუნე წევრს საიდუმლოდ შეუნახავს. ამ მეორე ნახევრიდან დაამზადეს ოთხი პატარა ჯვარი, რომელთაგან სამი ეკლესიას დაუბრუნეს. 1830 წელს პარიზში რევოლუციური გამოსვლის დროს ანსელუსის ჯვარი დაზიანდა. ამჟამად დავით აღმაშენებლის ნაქონი ანსელუსის ჯვრის სახელწოდებით ცნობილი ჯვარი დაკარგულად ითვლება.⁴³ თუმცა, ზოგიერთ საგამოფენო კატალოგში იგი ამჟამად სახელწოდებით კვლავ იხსენიება.

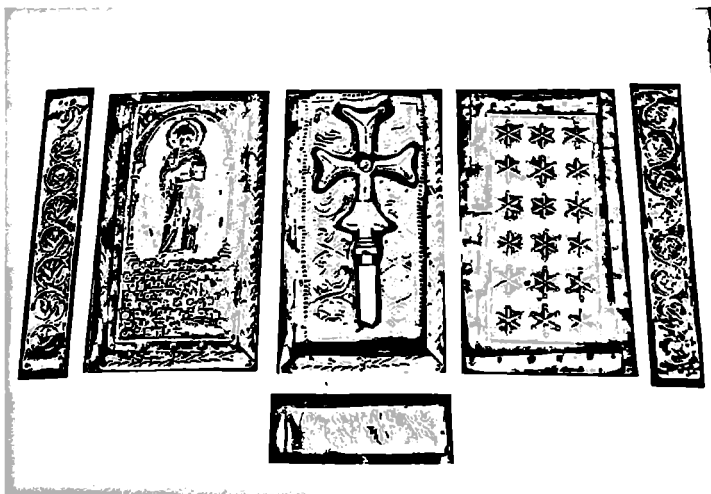
ძელი ცხოვრების ნაწილები საქართველოში არა მარტო იერუსალიმიდან, არამედ კონსტანტინოპოლიდანაც ჩამოუტანიათ. ამის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში დასაუღელთ საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერი ჯუზეპე მარია ძამპი. მას სამეგრელოში არსებულ ხობის მონასტერში უნახავს ერთი მტკაველისოდეგა ძელი ჭეშმარიტის ნაწილები, რომლის შესახებ მისთვის აღგილობრივ სასულიერო პირს უთქვამს, რომ იგი კონსტანტინოპოლის დამხობის შემდეგ (1453 წელი) აქ მოუტანია ოსმალების მიერ დევნილ ერთ-ერთ მღვდელმთავარს.⁴⁴ ხობის მონასტერში ძელი ცხოვრების არსებობას აგრეთვე ადასტურებენ 1651 წელს იმერეთის საღეფოში მყოფი რუსი ელჩები, ალექსი იველევი და ნიკიფორე ტოლოზიანოვი.⁴⁵ ექვთიმე თაყაიშვილს XX საუკუნის პირველ ათეულში ხობის მონასტერში უნახავს ძელი ჭეშმარიტის რამდენიმე ნაწილი. მათ შორის

ქუთაისი (სანაწილე ჯვარი) დედოფლის სანაწილე ჯვარი

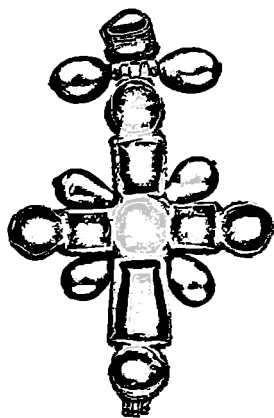
სოფის მონასტერი,
(ქაბულის
აღმართიდან)

საგდუბო დედოფლის სანაწილე ჯვარი

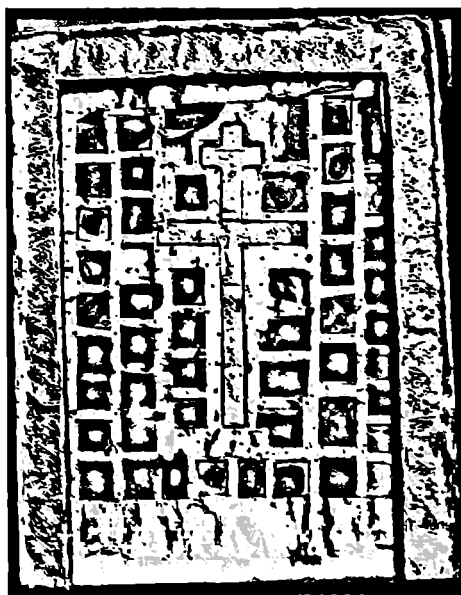

მუთაზი, თამარ მეფის ფრესკა

თამარ მეფის
გულსაქიდი ჯვარი, XII ს.

თამარ მეფის დედის
ბორდოხან დედოფლის
კუთვნილი სატის შუაში
მოთავსებული სკურის
ქელი ტეშმარიტის
ჯვარი, XII ს.
ზუგდიდის მუზეუმი

ერთი ჯვარი. სივრცით ექვსი გოჯი.⁴⁶ ამჟამე ტაძრის ტრაპეზის ჯვარში ძელი ცხოველის ნაწილების არსებობას ადასტურებს მღვდელმონაზონი კალის-ტრატე ჩინუა.⁴⁷ XX საუკუნის პირველ ათეულში ექვთიმე თაყაიშვილს დასაველეთ საქართველოში, კერძოდ კი, მარტვილის ტაძარში დაუფიქსირებია ოქროს ჯვარში ჩასვენებული ძელი ჭეშმარიტის ნაწილი, რომელშიც ადრე თურმე იოანე ნათლისმცემლის წმინდა ნაწილიც ყოფილა, რასაც ადასტურებს მასზე არსებული წარწერები.⁴⁸ იმავე ექვთიმე თაყაიშვილს წალენჯიხის რაიონის სოფელ ჯგაღის ეკლესიაში აღუწერია ძელი ჭეშმარიტის ხატი, რომელსაც ლევან II დადიანის მიერ 1652 წლით დათარიღებული წარწერა ამშვენებდა.⁴⁹ კათოლიკე მისიონერი ჯუზეპე მარია ძამპის ხობის გარდა ძელი ცხოვრებისას ნაწილები ბედიის ტაძარშიც უნახავს.⁵⁰ აღნიშნული სიწმინდე აგრეთვე დაცული ყოფილა ცაიშის მონასტერშიც, რასაც ადასტურებს ცაიშის ჯვარცმის წარწერაც. ამ წარწერის მიხედვით, 1619 წელს დასაველეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათოლიკოსს მალაქია II-ს (1616 – 1639) ცაიშის ეკლესიისათვის შეუწირავს „ძელი ცხოველი და ხატი უხილავი“.

საქართველოს სიხვედეთა ფონდებში დაცულ ზოგიერთ სიწმინდეში ჩასვენებულია ძელი ჭეშმარიტის ნაწილები. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიული მუზეუმის საპაგდუხტის წარწერებიანი ჯვრის სანაწილე, რომელსაც სპეციალისტები V-VI საუკუნით ათარიღებენ. წარწერაში მოხსენებული საპაგდუხტი მეფე ვახტანგ გორგასლის დედა უნდა იყოს. ვერცხლით მოჭედილ კედობანში ჩასვენებულია სახელურიანი ვერცხლის ჯვარი. ჯვრის მკლავების გადაკვეთის ადგილზე მოთავსებულია ძვირფასი თვალი, რომლის ქვეშ ძელი ჭეშმარიტის ნაწილია ჩაბრძანებული. ამის გამო, ზოგჯერ ჯვარი „ძელი ჭეშმარიტის“ სახელითაა ცნობილი.⁵¹

აგრეთვე მნიშვნელოვანია XX საუკუნის დასაწყისში ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ხობის მონასტერში, ამჟამად კი საქართველოს შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ოქროს ფონდში დაცული თამარ მეფის გულსაკიდი ჯვარი, რომელშიც, როგორც ჯვრის უკან მოთავსებული წარწერით დასტურდება, ჩასვენებულია ძელი ჭეშმარიტი: „ძელო ჭეშმარიტო, ძალო ჯვარისაო, შენითა წინამძღოლობითა ყოვლადვე შემწე და მფარველ ექმენ მეფესა და დედოფალსა თამარს“. ძელი ცხოვრებისას მცირე ნაწილი აგრეთვე ჩასვენებულია ერთ დროს ქართველი ხალხის საკუთრებად მიჩნეულ, ამჟამად კი ლონდონის მუზეუმში დაცულ, XIII საუკუნით დათარიღებულ, 1624 წლის 16 სექტემბერს ირანის შაჰის მიერ საშინელი წამებით სიკვდილით დასჯილ წმინდა ქეთევან დედოფლის კუთვნილ სანაწილეში.

ზუგდიდის მუზეუმში, დადიანების ყოფილ სასახლეში დაცულია ძელი ჭეშმარიტისაგან დამზადებული ჯვარი, რომელიც სქურის ძელი ჭეშმარიტის ჯვრის სახელითაა ცნობილი. აღნიშნული ჯვარი მოთავსებულია XII საუკუნით დათარიღებულ, თამარ მეფის დედის, ბორდოხან დედოფლის ხატის შუაში. ხატს ამწვენებს თორმეტმარცვლიანი ლექსი-იამბიკო, საიდანაც მტკიცდება, რომ იგი ბორდოხან დედოფლის კუთვნილება ყოფილა. აღნიშნულ ხატში სხვადასხვა ზომის სანაწილე ბუდეებია, რომელზეც არსებული წარ-

წერებით დასტურდება, თუ რა სიწმინდეებია მათში ჩასვენებული. ბორდოზან დედოფლის ხატში მოთავსებული ძელი ჭეშმარიტის ჯვარი, თავის მხრივ ჩასვენებულია ვერცხლით შეგვიღილ ხის ბუდე-კუბოში. ექ. თაყაიშვილის აღწერილობით, ადრე ბუდე-კუბო მოოქროვილი იყო, რომელზეც გამოსახულნი ყოფილან წმინდანები. ამჟამად კი შემორჩენილია ღვთისმშობლის ბარელიეფური გამოსახულება. როგორც მასზე არსებული წარწერით ირკვევა, სქუერის ძელი ჭეშმარიტის ჯვრის ბუდე-კუბო 1652 წელს დაუმზადებია სამეგრელოს მთავარ ლევან II დადიანს (1611 – 1657). სქუერის ძელი ჭეშმარიტის ჯვარი № სანტიმეტრ სიმაღლისაა და ცხოველმყოფელ ჯერებს შორის ზომით ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ჯვარია საქართველოში. სქუერის ძელი ჭეშმარიტის ჯვარზე მცხოვრის ბარელიეფური გამოსახულებაა წარმოდგენილი.

სხვა სიწმინდეებთან ერთად, ოქროს ჯვარში ჩასვენებული ძელი ჭეშმარიტის ნაწილი მოთავსებული ყოფილა თბილისის ანისიხატის ტაძარში დაცულ ვერცხლის სანაწილეში. აღნიშნული სიწმინდე თავად იასონ ჭაჭავაძეს შეუწირავს ანისიხატის ტაძრისათვის. XIX საუკუნის დასაწყისში ამავე ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენდა ხატი, რომლის ერთ-ერთ სანაწილეში ძელი ჭეშმარიტის მცირე ნაწილი იყო. ამ სიწმინდეების ადგილსამყოფელი ამჟამად ჩვენთვის უცნობია.

ზემოაღმოთვლილ სიწმინდეებთან ერთად საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში დაგანებული იყო უფლის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები, რომელთა შესახებ მწირი, მაგრამ საინტერესო ცნობებია დაცული, როგორც ქართულ, ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში. XVII – XVIII საუკუნეებში უფლის სიწმინდეთა უდიდესი ნაწილი განთავსებული იყო დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე არსებულ ეკლესია-მონასტრებში.

აღნიშნულ სიწმინდეთა შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან XVII საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში სამეგრელოს მთავრის კარზე ელჩად მყოფი რუსეთის ხელმწიფის დესპანები მღვდელი პავლე სახარევი და დიაკონი ფედოტი ელჩინი. მათ რუსეთის ხელისუფალთაგან საგანგებო დავალება პქონდათ მიცემული, რომ სხვა საკითხებთან ერთად დაწერილებითი, ზუსტი ცნობები შეეგროვებინათ საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში დაცული სიწმინდეების შესახებ. დიაკონმა ფედოტი ელჩინმა და მღვდელმა პავლე სახარევმა ბრწყინვალედ გაართვეს თავი დაკისრებულ მოვალეობას. მათ ადგილობრივ სასულიერო პირთა დახმარებით, 1639-1640 წლებში ფეხით მოიარეს და დაათვალიერეს სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე არსებული თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერი, სადაც მათ ინახულეს და აღწერეს ყველა ის სიწმინდე, რომელიც სამთავროს ტერიტორიაზე ინახებოდა. დასახელებულმა რუსმა დესპანებმა თავიანთი მოსაზრებები და სამეგრელოს ეკლესია-მონასტრებში დაცულ სიწმინდეთა შესახებ ზუსტი ცნობები ვრცელი „აღწერილობის“ სახით წარუდგინეს რუსეთის ხელისუფლებას. ეს „აღწერილობები“, რომელიც ორივე ელჩმა ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად შეადგინა, დიდად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.² რუსი ელჩების მიერ

მოწოდებულ მასალებში სხვა სიწმინდეებთან ერთად, რომლის შესახებ ქვემოთ გავემახილებთ ყურადღებას, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მაცხოვრის სიწმინდეების აღწერას.

ფედოტი ელჩინის და პაველე ზახარევის 1640 წლის 20 თებერვალს ბედიის მონასტრის სიძველეთა დათვალიერების დროს უნახავთ შავი ხავერდით თავადაკრული მღვდელმთავრის კვერთხი. ხავერდის ქვეშ, რომელზეც ამოქარგული იყო ჯვარცმა, ღვთისმშობელი და იოანე ნათლისმცემელი, ადგილობრივი, ბედიელი ეპისკოპოსის განმარტებით, სხვა სიწმინდეებთან ერთად ინახებოდა უფლის წმინდა ნაწილები: სამსჯვალე, ბაწარი, რომლითაც იგი გათოკეს; ეკლის გვირგვინის ნაწილი და ქრისტეს თმა.³³ რუსი ელჩების მიერ ბედიის ტაძარში დაცული სიწმინდეების შესახებ ცნობების სისწორეს ადასტურებს XVII საუკუნის მეორე ნახევარში სამეგრელოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერის იოზეფ მარია ძამპის მონათხრობი, რომელსაც ზემოთ ჩამოთვლილ წმინდა ნაწილებთან ერთად ბედიაში უნახავს იესო ქრისტეს წვერის ღერები, რომელიც მას წამების დროს დააგლიჯეს და სახვევი, რომელშიც მას ბავშვობაში ღვთისმშობელი ახვევდა.³⁴ მართალია, უფლის სიწმინდეთა ადგილსამყოფელს არ მიუთითებს, მაგრამ ფრიად საინტერესოა XVII საუკუნის 50-იან წლებში საქართველოში მყოფი რუსი ბერის, არსენ სუხანოვის ცნობებიც.³⁵ წერილობით, წყაროებით ირკვევა, რომ რუს ელჩებს მღვდელ პაველე ზახარევის და დიაკონ ფედოტი ელჩინის ბედიის ტაძრის მონახულების დროს რელიქვიების დათვალიერების საშუალება არ მიეცათ იმის გამო, რომ სანაწილე სამეგრელოს მთავრის ბეჭდით იყო დაბეჭდილი, რომლის გახსნის უფლება არავის ჰქონდა. მათ არსებულ სიწმინდეთა შესახებ ცნობები ბედელი ეპისკოპოსის საშუალებით მიიღეს. მისივე მეშვეობით რუს ელჩებს შეუტყვიათ, რომ ბედიის ტაძარში დაცული სიწმინდეები ადრე იმერეთში ინახებოდა, მაგრამ ქართლის მეფე სიმონ I-მა (1556-1569; 1578-1600) იმერეთში ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს ისინი წაიღო ქართლში. აქედან კი იგი სამეგრელოს მთავარ ლევან II დადიანს სიმონ მეფეზე გამარჯვების ნიშნად თავის სამთავროში მიუსვენებია.³⁶ წყაროებით დასტურდება, რომ ბედიის საკათედრო ტაძარში დაცული სიწმინდეების დიდი ნაწილი ისევ ქართლში მოხვედრილა. ჩვენთვის უცნობია, თუ როდის და ვის მიერ იქნა ისინი ბედიის ტაძრიდან წამოღებული, მაგრამ ფაქტია, რომ XIX საუკუნის მიწურულს ისინი უკვე სეპტიცხოვლის ტაძარშია დაცული. 1898 წლის მცხეთის სეპტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის სიძველეთა აღწერიდან ირკვევა, რომ ამ დროისათვის აქ ყოფილა მაცხოვრის თმა, რომელიც გამჭვირვალე ჭურჭელში იყო მოთავსებული. აქვე იყო მაცხოვრის წვერის ღერები, როგორც ჩანს, სამეგრელოდან მოტანილი. საეკლესიო ტრადიციით, იგი ელიოზ მცხეთელს უფლის კვართთან ერთად მოუსვენებია, „რომელიც ეგლიჯათ მაცხოვრისათვის მწვადებლებს“. ისიც გამჭვირვალე, მისთვის განკუთვნილ ოთხკუთხა ჭურჭელში იყო მოთავსებული, რომელსაც თურმე ორი წითელი და ორი ლურჯი ძვირფასი ქვა ამშვენებდა ოთხივე მხარეს. სეპტიცხოვლის ტაძრის კუთვნილება იყო აგრეთვე ოქროს გრძელყურებიან ჭურჭელში მოთავსებული ქრისტეს სისხლი, რომელიც მაცხოვარს ჯვარცმის დროს სდიოდა და გადმოცემით

იგი საქართველოში პირველ ქრისტიანებს მოუტანიათ. ტაძრის კანკელის მარცხენა მხარეს დასვენებულ ხატში მოთავსებული იყო უფლის ძმის, წმინდა იაკობის ნაწილი. მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში უფლის სახელთან დაკავშირებული აღნიშნული სიწმინდეები ჩასვენებული იყო კანკელის ორივე მხარეს დასვენებულ ხატებში, რომელთაც სათანადო წარწერები ამშვენებდა.⁵⁷ XVII საუკუნის 60-იან წლებში ანტიოქიის პატრიარქის მაკარიოსის შეიღოს, პავლე ალექსოვლს სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში სხვა სიწმინდეებთან ერთად უნახავს ქრისტეს სისხლი, ძელი გეშმარაბის ნაწილები, ორი თოკის ნაწილი, რომლითაც უფალი შეოპოვილი იყო.⁵⁸ ამავე საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში მყოფი ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის ცნობით, სხვა სიწმინდეებთან ერთად სვეტიცხოვლის ტაძარში დაცული ყოფილა ეკლის გეირგეინის ნაწილი, რომელიც მაცხოვარს წამების დროს თავზე ედგა.⁵⁹ ამჟამად აღნიშნული ხატებისა და მასში ჩასვენებული სიწმინდეების ადგილსამყოფელი ჩვენთვის უცნობია, შესაძლებელია, ისინი, XX საუკუნის 20-იან წლებში ათეიზმის აღზევების პერიოდში განადგურდა.

იმავე რუს ელჩებს მღვდელ პავლე ზახარევისა და ფედოტი ელჩინს ეპისკოპოს ანდრიაას დახმარებით სამეგრელოში, მაცხოვრის სახელობის ერთ-ერთ ტაძარში უნახავთ ძვირფას ხატში ჩასვენებული სიწმინდეები. ხატში მოთავსებული თითოეული სიწმინდე მოოქროვილ პატარა უჯრებში იყო მოთავსებული, რომელთაც შესაბამისი წარწერაც ჰქონიათ გაკეთებული იმის აღნიშვნით, თუ რა სიწმინდეს წარმოადგენდა ისინი. ელჩების გადმოცემით, წმინდა ხატზე ყოფილა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე დიდისა და დედამისის, ელენე დედოფლის წარწერაც.⁶⁰ მათივე განცხადებით, ხატში ჩასვენებული იყო იმ ღრუბლის მცირე ნაწილი, რომელიც ძმრით გაუღენთილი ჯვარცმულ მაცხოვარს მიაღეს.⁶¹ აღნიშნული სიწმინდე ამჟამად ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმშია დაცული. ზოგიერთი წყაროს ცნობით, ასეთივე ღრუბლის მეორე ნაწილი ინახებოდა აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოში, ზაგების მაცხოვრის ტაძარში, კანკელის მალღა მოთავსებულ ოქროს ზარდახშაში. აღნიშნული ზარდახშა XVII საუკუნის დასაწყისში უნახავს იმ დროისათვის საქართველოში მყოფ იერუსალიმის პატრიარქ თეოფანეს.⁶² მოგვიანებით, XIX საუკუნის ბოლოს ქრისტეს სახელთან დაკავშირებული აღნიშნული სიწმინდე სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის კუთვნილება გამხდარა.⁶³

XVII საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში მამასთან, ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსთან ერთად ჩამოსულ პავლე ალექსოვლს მარტვილის სიძველეთა აღწერის დროს მონასტერში უნახავს პერანგი იმ პატარა ყმაწვილის სისხლით დასერილი, რომელიც იროდ მეფის ბრძანებით იესო ქრისტეს შობის დროს მოუკლავთ.⁶⁴ პავლე ალექსოვლის აღნიშნული ცნობის სისწორეს ადასტურებს, ჯერ კიდევ XVII საუკუნის 40-იან წლებში დასავლეთ საქართველოში მყოფი რუსი ელჩების, ფედოტი ელჩინისა და პავლე ზახარევის მონათხრობი. მათ 1640 წლის 29 მარტს ადგილობრივი მღვდელმთავრის დახმარებით სხვა სიწმინდეებთან ერთად ჯყონდიდის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში დაათვალიერეს სისხლით დასერილი ჩვილი ბავშვის

პერანგი. ჰყონდიდელი მიტროპოლიტის მიტროფანეს განმარტებით, იგი ერთ-ერთ იმ ჩვილ ბაეშეს ეკუთვნოდა, რომელიც მეფე იროდიმ ახლადდაბადებულ იესო ქრისტეს ძებნისას დახოცა.⁶⁵ აქვე დავსძენთ, რომ XVII საუკუნის შუა ხანებში სამეგრელოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერ დონ კრისტოფორო კასტელის ბედიის ტაძარში უნახავს „სისხლით შეღებილი თეთრი ქსოვილი“. ჩვენთვის უცნობია, უკავშირდება თუ არა აღნიშნული სიწმინდე ქრისტეს სახელს. მასზე, კასტელის გადმოცემით, შემორჩენილი იყო „ბერძენი პატრიარქის უძველესი წარწერა: „ქრისტე არის ღმრთის შვილი“.⁶⁶

იმავე პაველ ალექსოელის ცნობით, როგორც წინა პარაგრაფში აღვნიშნეთ, კახეთში, ალავერდის საკათედრო ტაძარში დაცული ყოფილა „Сударь Владими Христа“, რომელიც, მისი გადმოცემით, შაჰ-აბასს საქართველოდან გაუტანია.⁶⁷

აღსანიშნავია ერთი ფაქტიც. ექვთიმე თაყაიშვილს 1913 – 1914 წლებში, სამეგრელოში ექსპედიციის დროს მარტვილის მონასტერში აღმოუჩენია ღვთისმშობლის ხატი, რომლის ვერცხლის ბუდეში ქრისტეს საფლავის ქვის ნატეხები იყო ჩასმული და რომელსაც ამშვენებდა წარწერა.⁶⁸ ქრისტეს საფლავის ქვის ნატეხი XIX საუკუნის ბოლოს დაცული ყოფილა აგრეთვე მცხეთის სეპტიცხოვლის ტაძარშიც.⁶⁹ გარდა ამისა, როგორც ირკვევა, საქართველოში არსებული მაცხოვრის ხის თეფში – საიდუმლო სერობიდან და შოლტი, რომლითაც იგი იგვემა.⁷⁰

XVII საუკუნის შუა ხანებში დასავლეთ საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერ იოზეფ მარი ძამპის ხობის ტაძრის დათვალიერებისას სხვა სიწმინდეებთან ერთად პატარა სანაწილე კოლოფში უნახავს „მაცხოვრის წვერის რამდენიმე ღერი და შოლტი“.⁷¹

მაცხოვრის ხის თეფშის შესახებ აღვნიშნავთ, რომ ახალი აღთქმის ქართველ მთარგმნელებს იგი არ გადმოუქართულებიათ, რის გამოც, მან ჩვენამდე ბერძნული სიტყვის „პინაკის“ სახელწოდებით მოაღწია. ზოგიერთი მკვლევარი მის ქართულ შესატყვისად თეფშს მიიჩნევს, ზოგი კი სინს. მაცხოვრის ხის თეფშთან დაკავშირებით, ქვათახევის მონასტრის სიძველეთა აღწერისას, საინტერესო ცნობას გვაწვდის ცნობილი საეკლესიო მკვლევარი პლატონ იოსელიანი. XIX საუკუნის შუა ხანებში ქვათახევის ტაძარში მას უნახავს მაცხოვრის ხის თეფშის ნაწილი, „რომელზეც, გადმოცემით, შესრულებული იყო მაცხოვრის საიდუმლო ტრაპეზი, სიგრძე ერთ არშინზე მეტი აქვს, სიგანე ხუთი ვერშოკია, სისქე ნახევარ ვერშოკამდეა, გარდა ამოზნექილი არშისა, რომელიც რამდენადმე უფრო სქელია. შემდეგში მთელი სინი დაფარული იყო თხელი ოქროთი და ვერცხლის ფურცლით, რომელზეც მოჭედილი იყო ყვავილები და ფიგურები. ამათ შორის ჯერ კიდევ ჩანს ანგელოზის ფრთა და მოციქულთა სახეები (არშიაზე), მაგრამ დღეისთვის დარჩენილია მხოლოდ პეტრე მოციქულის სახე; წარწერა ქართულია, მაშასადამე, სამკაული საქართველოშია გაკეთებული, დაფარულია თხელი ოქრო-ვერცხლიანი ჩარჩოთი, მოციქულების ამოზნექილი სახეებით. ფიცარი იმდენად ძველია, რომ ხელის შეხებით იფხენება, ჩარჩო კი დაზიანებულია. ეს სინი მთელი არ არის, ნახევარია. ეტყობა, ოვალური ფორმისა იყო. გადმოცემით, იგი საბერძნეთიდან, ბერძენთა მეფის ასულის, ელენეს მიერ არის მოტანილი. ელენე მეფე ბაგრატ

ქეთახევი, XII-XIII სს. შიგნა

მარტვილის სამონასტრო კომპლექსი

კურაპალატის მეუღლე იყო“. ე. ი. პლატონ იოსელიანის მიერ მოპოვებული მასალით დასტურდება, რომ მაცხოვრის ხის თეფში საქართველოში XI საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისიდან არსებობდა. მისივე ცნობით, XII საუკუნეში მეფე დავით აღმაშენებელმა ეს წმინდა ნაწილი ქვათახევის საფანეში გადმოიტანა. 1735 წელს, ქართლში ლეკების გაძლიერებული მძარცველობის დროს, როდესაც ლეკებმა მონასტერიც დაიკავეს და მთელი ქვათახევის ხეობაც, წმინდა ნაწილები მთის ერთ გამოქვაბულში, მონასტრის ახლოს იყო დამალული.

წინამძღვარი დოსითეოსი, დაახლოებით 1809 წელს, ძველი გადმოცემების მიხედვით, ეძებდა მას. წმინდა ნაწილები ბერებმა აღმოაჩინეს პატარა გამოქვაბულში, რომელიც ძალიან ოსტატურად იყო გარედან ქვებით ამოვსებული“.7

აღნიშნული სიწმინდის ღირებულების შესახებ პლატონ იოსელიანს მოჰყავს ამონაწერი ა. ნ. მურავიოვის ნაშრომიდან „Грузия и Армения“: „ფერმერთაღი ფიცრის სიძველე – წერს ა. მურავიოვი, – თითქოს დროით გაცვეთილისა, მოწმობს წმინდა სინის სიძველეს... უკეთუ, დროის სიძველისა და ქვეყნის უბედურ გარემოებათა გამო, დაიკარგა ან მონასტრის რომელიმე გაურკვეველ არქივში ინახება ამ ფასეულობის შესახებ წერილობითი საბუთები, მაინც არა გვაქვს მიზეზი დაეუგუდოთ, ჩვენ დრომდე შემონახული ღვთისმოსაე გადმოცემაში. იმდენი ბერძნული სიწმინდეები იყო გადმოტანილი საქართველოში, ბერძენთა მეფეების ასულებთან მის მეფეთა და უფლისწულთა ქორწინებათა გამო (და თვით მეფეებიც ასეთ ფასეულობებს ოქრო-ვერცხლზე მეტად იძენდნენ), რომ არაფერი არის დაუჯერებელი, რომ ძვირფასი სიწმიდე თბილისში არსებობდა. ქვეყნის მოქცევის დასაწყისშივე განა არ გამოუგზავნეს მეფეს ქალაქიდან ჯვრის ღურსმნები და მისი, ე. ი. ბაგრატ დიდის, დავითისა და თამარის დროს, ძალიან ბევრი წმინდა ნივთი არ შეხვდა საქართველოს მემკვიდრეობით? და სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ მან მოახერხა მათი დაცვა, მიუხედავად მონღოლთა, თემურ ლენგისა და სპარსელთა შემოსევების ყველა საშინელებისა“.7

ქართული იკონოგრაფიული მასალით დასტურდება, რომ თბილისის ანჩისხატის ტაძრის ღვთისმშობლის ხატის სანაწილეში სხვა სიწმინდეებთან ერთად დაცული ყოფილა ქრისტეს საფლავის ქვა და ქრისტეს პინაკის ნაწილი“, რომელიც, სამწუხაროდ, დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება.

წერილობითი წყაროებით ირკვევა, რომ რუსეთში გაგზავნილმა მეფე თეიმურაზ I-ის (1606-1662) ელჩმა, ეპისკოპოსმა თეოდოსიმ 1624 წლის მარტში მოსკოვში ჩაიტანა ძვირფასი თვლებით შემკული და ოქროთი დაფერილი ჯვარი. აღნიშნული ჯვრის სანაწილეში სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად ჩასვენებული ყოფილა იესო ქრისტეს სიწმინდეები: ძელი ჭეშმარიტის მცირე ნაწილი, ქვა სინას მთიდან, სადაც 40 დღე იმარხულა უფალმა და ქვის პატარა ნატეხი მაცხოვრის საფლავიდან.7

როგორც დასტურდება, XIX საუკუნის ბოლოს, მცხეთაში, სეგეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში დაცულ წმინდა ხატში, მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეების გარდა ჩასვენებული ყოფილა ძველი აღთქმის სი-

სახსულის კარედი, მოჭედდილობა XII ს-ის პირველი ნახევარი.

მეინვარწვერი, ბუღლემის გამოქვაბული

წმინდე – მოსეს კეეროხის ხე, რომელიც ალბათ ებრაელთა მოტანილი უნდა ყოფილიყო.⁷⁶

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული ერთ-ერთი ზეპირი გადმოცემის მიხედვით, ხევში (დღევანდელი ყაზბეგის რაიონი), მყინვარწვერის ძირში ადამიანის მიერ გამოკვეთილ და მიუდგომელ ბეთლემის სახელწოდებით ცნობილ გამოქვაბულში, რომელშიც რკინის ჯაჭვით ასვლა ხელეწიფებოდა მხოლოდ განსაკუთრებული სიწმინდის პიროვნებას, ინახებოდა ქრისტეს აკვანი, აბრაამის კარავი და სხვა სიწმინდეები. აღნიშნულმა ლეგენდამ თავისებური ასახვა პოემა ქართულ წერილობით წყაროებში. XVIII საუკუნეში ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნული ზეპირი გადმოცემის შესახებ წერდა: „მყინვარის კლდესა შინა არიან ქუაბნი გამოკვეთილნი ფრიად მაღალსა, და უწოდებენ ბეთლემსა, გარნა საჭიროდ ასავალი არს, რამეთუ არს ჯაჭვ რკინისა, გარდმოკიდებული ქუაბიდან, და მით აღვლენ. იტყვიან უფლის აკუანსა მუნ და აბრაამის კარავსა, მდგომსა უსუეტუოდ, უსაბლოდ, და სხუათაცა საკუერველთა. არამედ ედუმებ“.⁷⁷ რა თქმა უნდა, აღნიშნულ ლეგენდას რეალურ სინამდვილესთან არაფერი აკავშირებს, მაგრამ შინაარსობრივი თვალსაზრისით იგი გარკვეულ ყურადღებას იმსახურებს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კახეთში არსებულ ალავერდის საკათედრო ტაძარში, პავლე ალექსოველის ცნობით, დაცული ყოფილა ქრისტეს „Сударь“-ი, რომელიც, მისივე გადმოცემით, შაჰ-აბას I-ს საქართველოდან გაუტანია. ამ სიწმინდესთან დაკავშირებით უკანასკნელ პერიოდში აღმოჩნდა საინტერესო დოკუმენტური მასალა. ამ მასალის მიხედვით, XIX საუკუნის შუა ხანებში გელათის მონასტერში არსებულ ხახულის ღვთისმშობლის ხატზე შემკული ყოფილა ქრისტეს „Сударь“-ის მცირე ნაწილი. ჩვენი აზრით, ეს სიწმინდე იმ „Сударь“-ის ნაწილი უნდა იყოს, რომელიც XVII საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოდან შაჰს გაუტანია. წყაროს მიხედვით, ხახულის ხატზე შემზღული „Сударь“-ის ნაწილი შემოკობილი ყოფილა ამავე ხატზე არსებული ქრისტეს შობის დროს მოგვებისაგან შეწირული ოთხკუთხა ოქროს თვალმარგალიტით⁷⁸. 1859 წელს გელათის მონასტრიდან, ხახულის ხატის გაძარცვის დროს, აღნიშნული სიწმინდე დაკარგულა. ამავე წყაროს ცნობით, ქრისტეს „Сударь“-ის ნაწილი იოანე ნათლისმცემლის წოხის ძაფის ნაწილთან ერთად მოთავსებული ყოფილა ოქროს სანაწილეში⁷⁹. თავის მხრივ, ქართული საეკლესიო გადმოცემით, ხახულის ღვთისმშობლის ხატიც ქრისტეს სახელთან დაკავშირებულ სიწმინდეს წარმოადგენდა. ამ გადმოცემით, ხახულის ღვთისმშობლის ხატი დაწერილი ყოფილა ღუკა მახარებლის მიერ „ფიცარსა ზედა ბაგისასა, რომელსა შინა მწოლარე იყო პირველ საუკუნო ყრმა“⁸⁰.

თბილისის წმინდა სამების საკათედრო ტაძარში ინახება მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები: ქვა მაცხოვრის საპყრობილიდან, მიწა გეტსიმანიის ბაღიდან, ქვა გოლგოთიდან, მაცხოვრის დროინდელი ზეთისხილის ხის ნაწილი და მიწა.

როგორც წერილობითი წყაროებით ირკვევა, ოთარაშენის (ოთარშენი) ეკლესიაში დაცული ყოფილა იერუსალიმიდან ჩამოტანილი, უფლის სახელთან

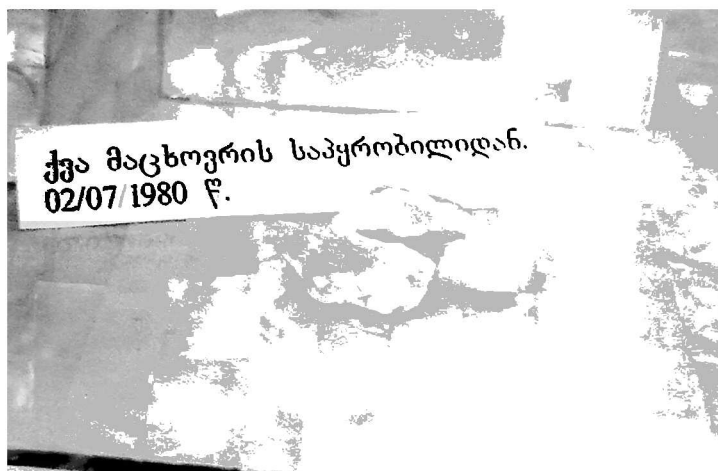

ხის ნაწილი ზეთის ხილის ხიდან
გეთსიმანიის ბაღიდან. ხე
მაცხოვრის დროინდელია

მაცხოვრის დროინდელი ზეთისხილის ხის ნაწილი გეთსიმანიის ბაღიდან,
წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

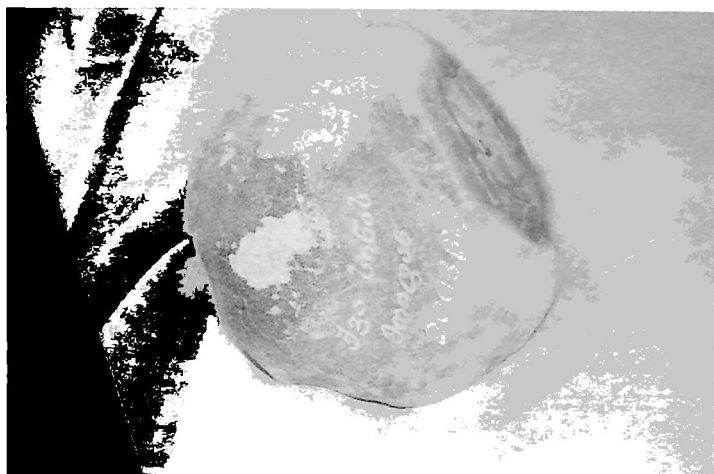
მაცხოვრის ხის ნაწილი, გეთსიმანიის ბაღიდან, წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

ქვა მაცხოვრის საპურობილიდან, წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

ქვა მაგდალინიდან, წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

ქვა სინას მთიდან, წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

ქვა გოლგოთადან, წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

დაკავშირებული სიწმინდეები: „ბანბა, ცხოველმყოფელისა ნაბანი, რომ გაწმინდეს“, „სულიწმინდის მოსვლის დღეს წ(მიდ)ას ტრაპეზზე ბარძიმის ქვეშ დადებული ვარდი“, „ბზის ნაწილები, რომელსაც ფეხქვეშ უფენდნენ მაცხოვარს იერუსალიმში შესვლის დროს“, „ქელი ცხოველის ნაწილი“, „ქრისტეს საფლავის ღოდი“, მდინარე იორდანის კენჭი და სხვა წმინდა ნაწილები. საბჭოთა ხელისუფლების დროს აღნიშნული სიწმინდეები საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის კუთვნილებას წარმოადგენდა, 1991 წელს კი ისინი სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცა.

სამწუხაროდ, უფლის სახელთან დაკავშირებულ, ჩვენ მიერ გამოკვლეულ სიწმინდეთა უდიდეს ნაწილს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ჯამთა სიავისა თუ ბოლშევიკთა ათეისტური რეჟიმის გამო საეკლესიო სიწმინდეთა დიდი ნაწილი ფიზიკურად გაანადგურეს.

ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში

1. ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხისათვის

უძველესი ქართული წერილობითი წყაროებისა და საეკლესიო ტრადიციის თანახმად, რასაც აგრეთვე მხარს უჭერს მათთან შედარებით გვიანი ხანის უცხოური დოკუმენტური მასალა, საქართველო ღვთისმშობლის წილხედრი ქვეყანაა. ღვთისმშობლის წილხედობის შესახებ მეტად საინტერესოა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესული ლეონტი მროველისეული თხრობა. აგრეთვე ჩვენთვის ძვირფას ცნობებს შეიცავს ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს სვინაქსარული ცხოვრების ორი რედაქცია, რომელთაგან ერთი XI საუკუნით თარიღდება. მეორე კი – XIV საუკუნით. XI საუკუნით დათარიღებული რედაქცია შემოკლებული სახითაა ჩვენამდე მოღწეული, ხოლო მეორე შედარებით ვრცელია. შესაბამისად, ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხი მეორე რედაქციაში უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი.

ღვთისმშობლის წილხედობის ანარეკლი აშკარად შეინიშნება IX საუკუნეში მოღვაწე ღირსი მამის ილარიონ ქართველისადმი († 875) მიძღვნილი ცხოვრების სხვადასხვა რედაქციებში. ბოლოდროინდელი გამოკვლევებით დასტურდება, რომ ილარიონ ქართველის ცხოვრების კიმენური რედაქცია დაწერილია X საუკუნის პირველ ნახევარში, ხოლო, მეტაფრასული – XII საუკუნის დასაწყისში.¹ მცირეოდენი განსხვავების მიუხედავად ორივე რედაქციაში ჩვენთვის საინტერესო ფაქტია დადასტურებული.² კიმენური რედაქციის მიხედვით, ულუმბოს მთის ერთ-ერთ მონასტერში მყოფი ბერძენი სასულიერო პირებისაგან შევიწროვებულ ილარიონ ქართველს მფარველად და მეოხად ღვთისმშობელი მოეცლინა, რომელიც ძილში გამოეცხადება ბერძენ მამასახლისის და მკაცრად გააფრთხილებს: „რომელნი მათ (ქართველებს ე. ბ.) არა შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან, რამეთუ ჩემდა მონიჭებულ არს ძისა მიერ ჩემისა ნათესავი იგი შეურყენელად მართლმადიდებლობისათჳს მათისა, ვინათგან პრწმენა სახელი ძისა ჩემისა და ნათელ-იდეს“.³

ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია XII საუკუნის საქართველოს ცნობილი კათოლიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ გულაბერიძის (1150 – 1177) თხზულებაში: „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, უფლისა კუართისა და კათოლიკე ეკლესიისა“. მართალია, X – XIV საუკუნის ქართული წერილობითი წყაროებით უტყუარად დასტურდება, რომ საქართველო ღვთისმშობლის წილხედრი ქვეყანაა, მაგრამ აშკარაა, რომ აღნიშნული ცნობები დასახელებულ საუკუნეებში დიდი ხნით ადრე

არსებულ საეკლესიო გადმოცემებს და დოკუმენტურ მასალებს უნდა ეყრდნობოდეს.

ქართული წერილობითი წყაროების გარდა, ივერიის ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხი დაფიქსირებულია უცხოურ წერილობით დოკუმენტურ მასალებში. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ბერძნული და რუსული წერილობითი წყაროები. ბერძნული დოკუმენტური მასალის ავტორად მინიჭებულია სტეფანე ათონელი. გამოთქმულია მოსასრება, რომ სტეფანე ათონელის თხზულებაში მარიამ ღვთისმშობლის მიერ საქართველოს წილხედობის საკითხი ათონის წმინდა მიწაზე არსებულ ივირონის მონასტერში მოღვაწე ქართველი მამების გადმოცემის საფუძველზე უნდა შესულიყო.⁴ ამავე გზით ხდება იგი ცნობილი რუსი სასულიერო პირებისათვის. რუსეთის საეკლესიო პირებს სტეფანე ათონელის ბერძნული თხზულება იმდენად მნიშვნელოვნად მიუწინედათ, რომ იგი უთარგმნიათ და „Рай Мысленный“-ის სახელწოდებით 1659 წელს ვალდაის ივერიის მონასტერში ბეჭდური სახით რუსულ ენაზე გამოუციათ.⁵ მართალია, XVII საუკუნეში „Рай Мысленный“ განუვრცია რუსეთის პატრიარქ ნიკონს, რომლის ინიციატივით გამოიცა აღნიშნული წიგნი, მაგრამ უტყუარად მიჩნეულია, რომ თავდაპირველად იგი სტეფანე ათონელს ბერძნულ ენაზე დაუწერია. სტეფანე ათონელის თხზულებაში შეტანილ „მარიამ ღვთისმშობლის წილხედობილ ივერიას“ არ ატყეია ნიკონის რედაქციის ხელი. მკვლევარები, აგრეთვე იმასაც აღიარებენ, რომ სტეფანე ათონელის „...ივერიის წილხედობილობის“ ისტორია ძირითადი წყაროა დიმიტრი როსტოველის თხზულებისა. ამ უკანასკნელს სტეფანე ათონელის აღნიშნული გადმოცემა გამოუყენებია თავის თხზულებაში „ჩეგა მინეიაში“, რომელიც თავის დროზე, XVIII საუკუნეში ქართულად თარგმნა გაიოზ რექტორმა.⁶

„ივერიის მფარველის მარიამისა“ და მისი სახელობის ხატის გარშემო ძველ რუსულ მწერლობაში რამდენიმე ნაწარმოებია შექმნილი. „მათი უმრავლესობა ათონის „ივერთან“ და საქართველოსათნაა დაკავშირებული“. ამ ნაწარმოებებიდან აღსანიშნავია: «Сказание о чудотворной Иверской иконе Богоматери»; «Сказание о св. Иконе Портaitской како прииде в обитель Иверскую»; «Сказание и повесть об иконах (богородичных) Иверской (Грузинской)»; «Сказание о чудесе иконы Богородицы Иверския»; «Повесть об иконе пресвятыя Богородицы Грузинския». აღნიშნული ნაწარმოებები ძველ რუსულ მწერლობაში ძირითადად „საკითხავების“ სახითაა წარმოდგენილი. „მოტანილ ვარიანტულ „საკითხავებში“ გატარებულია ის აზრი, რომ „ივერიის მფარველ მარიამს“ შეუძლია, „მფარველობა გაუწიოს“ აგრეთვე თათარ-მონღოლთაგან შევიწროებულ რუსებს. ეს „თქმულებები“ უმთავრესად ნაწერილ იქნა XV – XVII საუკუნეებში, მაგრამ მათი წიგნური წყაროები ბევრად უფრო ძველია“. მკვლევართა მიერ მიჩნეულია, რომ „XVI საუკუნიდან მოყოლებული ლიტერატურულ ნიადაგზე რუსეთსა და საქართველოში საბოლოოდ მტკიცდება რწმენა, რომ მარიამი და მისი „ხატი მფარველია“ არა მარტო მისი „წილხედობილ ივერიისა“, არამედ „მოსკოვისა და ჩრდილოეთის მის ქვეყნისა“. ალბათ, ამ ფაქტორით იყო განპირობებული, რომ რუსეთში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა საქართველოდან და ათონის მთიდან წაღებული ივერიის

სახელით ცნობილი ღვთისმშობლის ხატის ასლები, რომელთა სახელზე შენდებოდა მრავალი ეკლესია-მონასტერი. თუ რამდენად პოპულარული იყო ივერიის მფარველი მარიამ ღვთისმშობლისა და მისი ხატის თემა საქართველოსა და რუსეთში, ამის დასტურია ის, რომ XVII საუკუნის ბოლოსა და XVIII საუკუნის დასაწყისში რუსეთში მოღვაწე ქართველმა მეფე-პოეტმა არჩილმა და მისმა შვილმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა, ხოლო გვიან, გაიოს რექტორმა და რომანოს ბაზილიძემ „რუსულიდან თარგმნეს საქართველოდან რუსულ მწერლობაში გადასული აღნიშნული თემა და სიუჟეტი“.¹⁰

მოკლედ და ლაკონურად გადმოგვცემს მარიამ ღვთისმშობლის მიერ ივერიის წილხვიდრობის ფაქტს „ქართლის ცხოვრების“ ლეონტი მროველისეული ვერსია, რომლის თანახმად, მაცხოვარის ამალგებიდან მეათე დღეს, როცა მოციქულებმა წილი იყარეს, თუ ვის სად უნდა ექადაგა ქრისტეს მოძღვრება, საქართველო ღვთისმშობელს ხედა წილად. აქვე დავძენთ, რომ ერთ-ერთი საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, ღვთისმშობელს ივერია სამეზის წილის ყრით ერგო.“ გამომგზავრებამდე, ლეონტი მროველის გადმოცემით, მარიამ ღვთისმშობელს უფალი გამოეცხადა, რომელმაც განუცხადა: „დედოო ჩემო, არა უგულვებელ ეყო ერი იგი სასეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათოვს. ხოლო შენ წარავლინე პირველწოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხუედრებულსა, და თანაწარბანე ხატი შენი ვითარცა პირსა შენსა დადებითა გამოისახოს. და შენ წილ ხატი იგი შენი მკეიდრობდეს მცუელად მათდა უკუნისამდე ჟამთა“.¹¹ მარიამ ღვთისმშობელი უფლის ბრძანებისამებრ მოიქცა. დედა ღვთისამ უფლის ნება აუწყა ანდრია მოციქულს, რომ იგი უნდა წასულიყო „... ქუეყანასა, ჩემდა წილხდომილსა, რათა მე ვიყო გამგებელი ცხოვრებისა მათისა, ხელი აღუქურა და შევეწოთ მათ, და არაეინ მტერთაგან მძლე ექმნას მათ“.¹² საქართველოში გამომგზავრებამდე, ხელთუქმნილი ხატის გადაცემის შემდეგ, ღვთისმშობელმა ანდრია პირველწოდებულს განუცხადა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეყუე შენ, სადაცა ხეილოდე, და მეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებისა მგას, და დიდად შევეწოთ მონაწილესა მას ჩემდა ხუედრებულსა“.¹³

„ქართლის ცხოვრების“ ლეონტი მროველისეული ვერსიისაგან განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს XIV საუკუნით დათარიღებული წმინდა ნინოს სვინაქსარული ცხოვრების მეორე რედაქცია, რომლის მიხედვით, წილისყრის შემდეგ მარიამ ღვთისმშობელი „წარემართა მისდა ხუედრებულსა მას ნაწილსა და თან წარიყვანნა იაკობ მღვდელთ-მოძღუარი და იოანე ღმრთისმეტყველი და დანი იგი, რომელნი მსახურებდეს, და წარვიდა და ელო გზასა და, ვითარცა მიიწია იოპედ, გამოეცხადა მას უფალი და პრქუა, ვითარმედ: „არა ჯერ-არს განშორებამ შენი იერუსალიმით, არამედ დაჯედ ქალაქსა შინა, ვითარცა დედოფალი ყოველთა, რამეთუ ნაცვლად ჩემისა შემდგომად შენ იყო მსრუნველ და ნუგეშინის-მცემელ მათდა, რომელნი სახელისა ჩემისათვის იღუაწენ და ნაწილისა მის შენდა ხუედრებულთათვის აწ ნუ მჭმუნეარე ხარ, სასურველო დედაო, რამეთუ ყოველნივე და-

ბადებულნი ჩემნი შენდა შევედრებულ არიან და ნათესავისა მისთვის მე ვიზრუნო და არა უგულებელს ვყო.⁶ მოტანილი ვრცელი ციტირებიდან აშკარად ჩანს, თუ რატომ არ დართო ნება უფალმა მარიამ ღვთისმშობელს, თავის წილხედობილ ქვეყანაში ახალი სარწმუნოების საქადაგებლად წასულიყო.

რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, ღვთისმშობლის მიერ ივერიის წილხედობის საკითხის ქართულ წყაროებთან შედარებით უფრო ვრცლად და განსხვავებული ფორმით წარმოდგენილი სტეფანე ათონელი, რომელსაც მთლიანი სახით გთავაზობთ: „შემდგომ ამადლების უფლისა მუენისა იესოს ქრისტესსა, ყოველნი მოწაფენი ბრძანებისამებრ მისისა იერუსალიმით განუშორებით იყენი შეტრებიდა სინაის მთასა ზედა დედისა უფლისა მარიამისთან და მოელოდნენ აღთქმულსა მათდა ნუგეშის-მცემელსა. ოდესცა უკუე მათ განიგდეს წილი, თუ ვის რომელი მხარე შეხედების ქადაგებად სახარებისა, ყოვლადწმინდა ქალწულმან პრქუა მათ: „მეცა თქუენთანა მნებავს აღებად წილისა, რათა ესცნა, რომელსაც მხარესა განმწესებს მე ღმერთი: „მიიღეს რა სიტუა დედისა ღუთისა, მათ კეთილ-მოწიწებით აყარეს წილი და მას შეხედა ქვეყანა ივერიისა, რომელიცა აწ არს საქართველო. ყოვლად წმინდამან განიხარა წილ-ხედობისა მისთვის და შემდგომ სულის წმიდის მიღებისა, რომელიცა მსგავსად ცეცხლისა მათ მიეფინათ, ისურვა წასვლა მხარესა ივერიისა. გარნა ანგელოსმან ღუთისამან პრქუა მას: „ნუ განეშორები იერუსალიმით, მხარე, სადაცა წარსვლა გსურის შენ, განათლდების უკანასკნელთა დღეთა და მეუფება შენი დამტკიცდების მუნ. შემდგომ რაოდენისამე ჟამისა მზრუნველობათა შენთა მიგელის სხუა ქვეყანა, რომელსაცა თვით ღმერთი მიგუყენს შენ“. აჰა რამისთვის დაშთა ყოვლად წმინდა გრძელს ჟამისა იერუსალიმსა შინა“ – დასძენს სტეფანე ათონელი.⁶

იმავე სტეფანე ათონელის გადმოცემით, იერუსალიმში მყოფი ღვთისმშობელი იოანე ღვთისმეტყველის სახლში ცხოვრობდა და მასთან ერთად დიდად იღვწოდა ახალი სარწმუნოების განმტკიცებისათვის. უფლის ნებით ღვთისმშობელმა, როგორც სტეფანე ათონელი მოგვითხრობს, იოანე ღვთისმეტყველთან ერთად ათონზე და კეიპროსზე განამტკიცა ქრისტეს რწმენა და კარგა ხნის შემდეგ განეშორა წუთისოფელს.⁷

სტეფანე ათონელის მონათხრობსა და ზემოთ აღნიშნულ ქართულ წერილობით წყაროებში კარგადაა ახსნილი, თუ რატომ არ მიეცა კურთხევა უფლისა მარიამ ღვთისმშობელს, თავის წილხედობილ ქვეყანაში ექადაგა ქრისტიანობა. მოტანილი დოკუმენტური მასალა გვინააღმდეგება უკანასკნელ პერიოდში გაერკველებულ თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ ღვთისმშობლის საქართველოში შემოსვლა ახალი სარწმუნოების საქადაგებლად თითქოს იმის გამო არ მომხდარა, რომ მისი მიძინების დრო იყო მოახლოებული, რაც მას ანგელოზთა პირით ემცნო. ნეენ მიერ მოძიებული წყაროები ასეთი დასკვნის საშუალებას არ იძლევა.

საქართველოს გარდა წმ. ათონის მთას, კეიპროსს და სხვა ქვეყნებს მიანინათ, რომ მარიამ ღვთისმშობელი მათი მფარველია. ბუნებრივია, რომ ასეთი ცნობები არ გვინააღმდეგება ქართულ საეკლესიო ტრადიციას, რომლის მიხედვით საქართველო მარიამ ღვთისმშობლის წილხედრი და მისი

მფარველობის ქვეშ მყოფი ქვეყანაა. ღვთისმშობელი, როგორც მაცხოვრის დედა, მთელი ქრისტიანული სამყაროს მფარველია. მისი მფარველობა ერ-
(კლდეა იმ ქვეყნებზე, რომლებიც მტკიცედ იცავენ ქრისტეს ჭეშმარიტ
რწმენას. ამ პრინციპიდან გამომდინარე, „ღვთისმშობელი არ შეიძლება წარ-
მოვიდგინოთ რომელიმე ერისათვის მიკერძოებული მნიშვნელობით. იგი მთელი
ქვეყნიერებისთვის ერთნაირადაა ღვთისმშობელი. სწორედ ამიტომაც, ღვთისმ-
შობელი არ მიდის ერთ რომელიმე მხარეში ქრისტიანობის საქადაგებლად.
იგი რჩება იმდროინდელი სულთნის მოვლენების (კენტრში – იერუსალიმში,
მაგრამ... ყოველივე ამის მიუხედავად გვეწვევა, რომ ღვთისმშობელს საკად-
აგებლად საქართველო ხედა წილად და, მართალია, იგი ფიზიკურად არ
ნასულა საქართველოში, მაგრამ ქრისტიანობის ქადაგება და გავრცელება
საქართველოში სწორედ ღვთისმშობლის ინსპირაციით განხორციელდა.“²

ღვთისმშობლის წილხედობა საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას სხვა ეკლესიებთან შედარებით რაიმე პრივილეგიას ან უპირატესობას არ ანიჭებს. უფრო მეტიც, საუკუნეების განმავლობაში ქართველ ხალხს კარ-
გად აქონდა გათავისებული ეს მოვალეობა და რწმენაში გაძლიერებითა და
მისაღმი თაგანწირვით (კლილობა, გაემართლებინა მარიამ ღვთისმშობლის
მფარველობა. ქართული წერილობითი წყაროებიდან უამრავი მაგალითის მოტანა
შეიძლება იმის დასტურად, რომ უმწეო მდგომარეობაში მყოფი ქართველი
ხალხი არაერთხელ იხსნა მარიამ ღვთისმშობლის მფარველობამ.

ღვთისმშობლის წილხედობისა და მფარველობის გამო დედა ღვთისამ
განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში. მის სახელზე წვენში უძველესი დროიდან შენდებოდა მრავალი
ეკლესია-მონასტერი. საქართველოს ეკლესიის ძვირფას სიწმინდედ ითვლ-
ება ღვთისმშობლის ხელთუქმნილი ხატებიც. ქართულ სინამდვილეში უძვე-
ლესი დროიდან შეიქმნა ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი უამრავი საგალო-
ბელი. ქართველმა ხალხმა სიცოცხლის ხელ მიჩნეული ვაზი ღვთისმშო-
ბლის სიმბოლოდ აქცია. მარიამ ღვთისმ-
შობლისადმი მიძღვნილი უძველესი ქართული საგალობლებიდან განსაკუთრ-
ებულ ყურადღებას იმსახურებს XII საუკუნეში მოღვაწე მეფე დემეტრე I-ის
(1125-1156) მიერ შექმნილი საგალობელი „შენ ხარ ეენახი“.

2. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კუართი და მის სახელთან დაკავ- შირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კუთვნილებას წარმოად-
გენს მარიამ ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები, რომელ-
თა დიდმა ნაწილმა წვენამდე სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ მოაღწია. ამ
სიწმინდეთა შორის აღსანიშნავია ღვთისმშობლის კუართი, ღვთისმშობლის
სარტყელი და სხვა, რომელთა შესახებ დაწვრილებით ცნობებს ქვემოთ
წარმოვადგენთ. ამჟამად კი ისეთ სიწმინდეებზე გავამახვილებთ ყურადღებას,
რომლებიც დაკარგულად ითვლება.

1640 წლის 8 თებერვალს სამეგრელოს მოაერის, დადიანის მიწაზე მყოფ რუს ელჩებს მღვდელ პავლე სახარევეს და დიაკონ ფეოდოტი ელჩინს ადგილობრივი მღვდელმთავრის მაქსიმე ეპისკოპოსის დახმარებით დაუთვალეირებიათ მოქვის ტაძარი, სადაც მათ სხვა სიწმინდეებთან ერთად უნახავთ თეთრი ქვისგან დამზადებული კეირისთავი. ეპისკოპოს მაქსიმე მოქველის განმარტებით. აღნიშნული სიწმინდე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კუთვნილება ყოფილა, რომლისთაგ იგი ძაფს ართავდა.¹

საქართველოში არსებულ მართამ ღვთისმშობლის სხვა სიწმინდეებთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან 1650-1652 წლებში იმერეთის სამეფოში ელჩად მყოფი რუსეთის მეფის დესპანები ალექსი იველევი და ნიკიფორე ტოლონანოვი, რომლებმაც დასაფლავ საქართველოში მოგზაურობის ცალ-ცალკე აღწერილობები წარუდგინეს რუსეთის მაშინდელ ხელისუფლებას. ამ აღწერილობიდან ირკვევა, რომ რუს ელჩებს ქუთაისის სიძველეთა დათვალეირებისას გელათის ღვთისმშობლის ტაძარში ადგილობრივი მიტროპოლიტის საქარიას მეგზურობით უნახავთ სხვადასხვა სიწმინდე. ისინი დაწერილებით აღწერენ აღნიშნულ ტაძარში დასვენებულ ერთი საეენის სიმაღლის, ოქროთი დაფერილ ვერცხლის ჯვარს, რომელიც ყოლოსფერი იაგუნდით, ცისფერი ქვითა და ორმუხის მარგალიტით ყოფილა შემკული. საქარია მიტროპოლიტის გადმოცემით, რომელიც სიტყვასიტყვით ნაუწერია ალექსი იველევს, „ამ ჯვარს, შიგნით, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კბილი აქვს დატანებულიო, შვიდი წლის ასაკის დროინდელიო. აგრეთვე ამ ჯვარს (ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის) ის თმები აქვს დატანებულიო, ქრისტეს ჯვარცმის დროს რომ გამწარებულმა დაიგლიჯაო. ჯვარში ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის რქეც არისო. შუაში ამ ჯვარსო, ოქროს მცირე კიდობანი აქვს დატანებულიო, კიდობანს ოქროს საკეტი აქვსო. ამ კიდობნის სიგრძე-სიგანე ნახევარი არშინი იქნებაო. გეერდებუე ქერაბიშია ამოტეფრულიო. საკეტს შუაში ყოლოსფერი დიდი კაკლის ოდენა იაგუნდის თვალი უზისო. იმ საკეტს გარშემო, იქით-აქეთ, ყოლოსფერი იაგუნდის და ცისფერი ძვირფასი ქვები და ორმუხის მარგალიტები უზისო“. საქარია მიტროპოლიტს რუსი ელჩებისათვის უამბნია, რომ „ის კიდობანი და მისი საკეტი იმ ოქროსაგან არის გაკეთებულიო, რომელიც ქრისტეს დაბადების ღამეს ღვთისმშობელს საჩუქრად მიაართვეს სპარსელმა მოგებმაო“.² ალექსი იველევის აღნიშნულ ცნობას ადასტურებს ნიკიფორე ტოლონანოვის მიერ შედგენილი „მუხლობრივი აღწერილობაც“. იგი აკონკრეტებს, რომ ღვთისმშობლის დასახელბულ სიწმინდეებთან ერთად აღნიშნულ ჯვარში, ჯვარცმის შემდეგ მოთავსებული იყო აგრეთვე ქრისტეს თმები და წვერის ღერები. მისივე განმარტებით, გელათის ტაძარში დასვენებული მოოქროვილი ჯვარი საქართველოში „ძველად კონსტანტინე მეფემ გამოგზავნა, როცა თავისი ქალიშვილი ქართველ მეფეს, გიორგის მიათხოვაო“.³ აღნიშნული ჯვრის წარმომავლობის შესახებ ოდნავ განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს ალექსი იველევ. მისი განმარტებით, ოქროთი დაფერილი ჯვარი სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში მოუტანია კონსტანტინე მეფის ქალიშვილს ირინეს, როდესაც იგი იმერეთის მეფეს დაეითს მიათხოვესო.⁴ ორი

შოქვი, X ს.

შოქვის ტაძარი (კასტელის მიხედვით), XVII ს.

შოქვის ტაძარი (კასტელის მიხედვით), XVII ს.

ურთიერთგამომრიცხავი ცნობის მიუხედავად, აშკარაა, რომ აღნიშნული ჯგერის საქართველოში ბიზანტიის იმპერიიდან ყოფილა შემოსვენებული, მაგრამ, თუ როდის, ან დასახელებული მეფეები ვინ იყვნენ, ამჟამად ამის დაზუსტება ვერ ხერხდება. ნიკიფორე ტოლონანოვის განმარტებით, აღნიშნული ჯგერი იმ ოქროს ნაწილებისაგან ყოფილა დამზადებული, რომელიც მოგვებმა თაყვანისცემის დროს კეთილსურნელოვან საქმეველთან ერთად ახალშობილ იესო ქრისტეს მიაართვეს. მისივე ცნობით, ჯგერში ჩასვენებული ღვთისმშობლის კბილიც ოქროს კილობანში ყოფილა ჩადებული.⁵ ამავე ტაძარში ნიკიფორე ტოლონანოვს და ალექსი იველეს უნახავთ ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატიც (ხახულის ხატი), რომელიც 'საქარია მიტროპოლიტის განმარტებით, ლუკა მახარებლის დახატული ყოფილა.'⁶

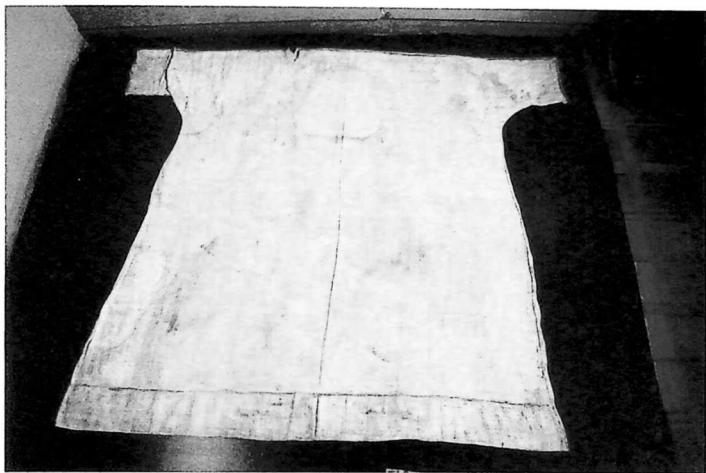
XIX საუკუნის ბოლოს მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის კანკელის მარჯვენა მხარეს დასვენებულ ხატში სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად ჩასვენებული ყოფილა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თმა⁷. წყაროებით დასტურდება, რომ XX საუკუნის დასაწყისში თბილისის ანჩისხატის ტაძარში დაბრძანებული ღვთისმშობლის ხატის სანაწილეში ჩასვენებული იყო ღვთისმშობლის თმა.

ამჟამად, ჩვენ მიერ მოძიებული სიწმინდეების ბედი უცნობია და ისინი დაკარგულად ითვლება.

მარიამ ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებულ სიწმინდეთა შორის, რომელთაც ჩვენამდე ნიუთიერი სახით მიაღწიეს, აღსანიშნავია კვართი. ამჟამად იგი დაცულია სამეგრელოს მთავრების – დადიანისეული სასახლის ბაზაზე დაარსებულ ზუგდიდის მუზეუმში. ადრე იგი სხვა სიწმინდეებთან ერთად ხობის მიძინების ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენდა. ხობის ტაძარში და შემდგომ ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული წმინდა ნაწილების და მათ შორის ღვთისმშობლის კვართის წარმოჩენას დიდი ამაგი დასდო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ ღვთის კაცის სახელით წმინდანად შერაცხულმა ექვთიმე თაყაიშვილმა, მღვდელმონაზონმა კალისტრატემ (ჩიჩუა), ღ. ბერაიამ, გ. კალანდიაშვილმა, ა. სიჭინავამ და გ. ჩიტაიამ. მათ საინტერესო შრომები მიუძღვნეს ჩვენი საკვლევი საკითხის შესწავლას.

როგორც ჩანს, ნარმისაგან ნაქსოვი მარიამ ღვთისმშობლის კვართი თავდაპირველად ყვავილებით უნდა ყოფილიყო დანიშნული, რასაც ადასტურებს მასზე არსებული შემორჩენილი ნაშთები. დროთა განმავლობაში, სიძველის გამო, კვართი გახუნებულია. ამჟამად იგი ჩაღისფერია და ტილოს უფრო წაბაგვს. მისი ზომებია: 180 X 150 სმ.⁸ მიუხედავად სიძველისა, ღვთისმშობლის კვართი შედარებით კარგადაა შენახული.

ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში არსებული ღვთისმშობლის კვართი სხვა სიწმინდეებთან ერთად (წმინდა მარინეს მკლავი, რომელსაც აკლია დიდი თითი და საჩვენებელი თითის სახსარი; წმინდა კვირიკეს ხელი – აკლია ნეკი და არათითი; წმინდა გიორგისა და იოანე ნათლისმცემლის ძელის ნაწილები) ჩასვენებულია ძლიერ დაზიანებულ მცირე მოცულობის კუბოში, რომელიც მეკლევარების აზრით, სამეგრელოს მთავრის, ლევან II დადიანის

ღვთისმშობლის კეართი, ზუგდიდის მუზეუმი

(1611-1657) დაკვეთით დაუმზადებიათ.⁹ წმინდა ნაწილების შესანახი კუბოზე არსებული წარწერები ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას არ იძლევა. ცნობილმა მკვლევარმა და ეპიგრაფიკოსმა ექვთიმე თაყაიშვილმა 1913 წელს ფეხით მოიარა და აღწერა სამეგრელოში დაცული სიწმინდეები. მათ შორის, იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ხობის მიძინების ტაძარში დაცული, ჩვენ მიერ მოხსენებული წმინდა ნაწილები. მღვდელ-მონაზონ კალისტრატეს (ჩიჩუა) შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილმა ერთ-ერთმა პირველმა აღწერა და გამოაქვეყნა მარია ღვთისმშობლის კვართისა და სხვა სიწმინდეთა შესანახი კუბოზე არსებული წარწერა. ექვთიმე თაყაიშვილის დროს სიწმინდეთა სანაწილე კოლოფი იყო უბრალო, „ვერცხლით შეჭედილი, შუაში ღვთისმშობლის სახეა, რომელსაც სამი ქვა უხის: ორი ფირუზი და ერთი იაგუნდი“. ექვთიმე თაყაიშვილის აღწერილობის მიხედვით, სიწმინდეების შესანახი კუბოზე მოთავსებულია მხედრული წარწერა, რომელშიც გურიის მთავრის, გიორგი II გურიელის († 1600) შეილი, მალაქიაა მოხსენებული. მალაქია გურიელი შესთხოვს ხობის ღვთისმშობელს:

„1) ქ: ხოფის: ღ(ვ)თის მშობელო: ადიდე: ორ

2) თავე: შინა, ცხორებათა: ამის:

3) შემამკობელი: გურიელის შეილი: მალაქია: ვინცა შენდობა ბრძანოთ: თქვენ(ვა):

4) შეგინდოს: ღმერთმან: ამინ:“¹⁰

აღნიშნული წარწერის შესახებ ექვთიმე თაყაიშვილი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ წარწერაში მოხსენებული მალაქია გურიელი XVII საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ცნობილი მღვდელმთავეარია. იგი ერთხანს ჯუმათ-ცაიშისა და შემოქმედის ეპარქიას განაგებდა, ხოლო 1616-1639 წლებში დასაუღლეთ საქართველოს კათოლიკოსიც იყო.¹¹ სასულიერო მოღვაწეობისას მან ააშენა და აღადგინა მრავალი ეკლესია-მონასტერი. ზემოაღნიშნული წარწერით ირკვევა, რომ მას შეუძლია იმ დროს ხობის მიძინების მონასტერში დაცული ღვთისმშობლის კვართისა და სხვა სიწმინდეთა შესანახი კუბო. წარწერით არ ირკვევა, თუ რომელ წელს შეამკო მან სიწმინდეთა სანაწილე და აგრეთვე არაფერია ნათქვამი მისი სასულიერო მოღვაწეობის შესახებ. როგორც წესი, ასეთი სახის წარწერაში ღვაწლის გამღებები, თუკი სასულიერო პირი იყო, იგი აუცილებლად თავისი წოდებით იქნებოდა მოხსენებული. კონკრეტულ შემთხვევაში მალაქია თავისი მამის, გურიის მთავრის, გიორგი II-ის ძედ არის მოხსენებული და არავითარი მინიშნებაც კი არ არსებობს მის სასულიერო ღირსებაზე. შესაძლოა, მან აღნიშნულ სიწმინდეთა შესანახი კუბო მანამდე შეამკო, სანამ იგი სასულიერო მოღვაწეობას დაიწყებდა, ან კიდევ მალაქია გურიელმა წარწერაში საგანგებოდ არ გამოკვეთა თავისი სასულიერო წოდება. ასეთი გაურკვევლობის მიუხედავად, ერთი რამ ცხადია, XVII საუკუნის დასაწყისში უკვე არსებობდა სიწმინდეთა მასსახელებელი კუბო, რითაც დასტურდება ის ფაქტი, რომ იგი სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის დაკვეთით არ დაუმზადებიათ.

1862 - 1882 წლებში ხობის მიძინების მონასტერში მოღვაწე მღვდელმონაზონმა კალისტრატემ (ჩიჩუა) დაწერილებით აღწერა აღნიშნული ტაძრის სიძ-

ველეები.¹² მათ შორის მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო სანაწილე კუბოს აღწერას. მისი გადმოცემით, „ყოველადწმინდის ღვთის მშობლის კეართის (პერანგი) კუბო ვერცხლით მოჭედილია, სიგრძით 9 გოჯი, განი 6 გოჯი, სიმაღლე 5 გოჯი“.¹³ მანვე პირველად გამოაქვეყნა სანაწილე კუბოს ირგვლივ, ქვემო ნაწილში მოთავსებული სამეგრელოს მთავრის, ლევან II დადიანის (1611-1657) დაკვეთით, მხედრული ანბანით შესრულებული ქართული წარწერა:

„ქ: რომელი: მამისაგან: საღმრთოთა: ძალითა: სძლად: გამოირჩიე: და: მისგან: მხოლოდა: შობილისა: დედა: შეყვარებულად: გამოინდი: ფარებითა: ყოვლად: წმიდისა: სულისათა: შენ: უქორწინებლად: მშობელო ქალწულებით: დაცულო: მშობელო: მეუფებისა: მხსნელისაო: უხრწნელო: დედოფალო: მარიამ: რომელი: ყოველთა ცოდვილთა: მეოხი: ხარ: და: შემწე: შენ: ჭეშმარიტო: შემძლებელო: ღხინებისაო: საინო: სახელ: დიდო: უხრწნელო: მეოხ: მხსნელო: განმსვენებელ: და ცეცხლისა: სატანჯველისა: განმარინებელ: ექმენ: დედოფალს: ნესტან-დარეჯანს: ასულსა: ჭილაძისასა: რომლის: საუკუნის: სახსენებლად: და: ცოდვათა: მისატევებლად: შევაძკე: და: მოვაჭვდინე: კეართისა: კუბო: ესე: ვერცხლითა: ოქროთ: დაფრვითა: თვალთ: მარგალიტითა: ხელმწიფეჲან: დადიანმან: პატრონმან: ლევან: მისთვის: საოხად: შეგამკეთ: ყოვლად: წმინდაო: ქერაბინთა: უმაღლესო: სერაბინთა: უადმატებულესო: ქალწულო: ყოველად: საგალობლო: ღხინებაო: ყოველთა: ქრისტეანეთაო: შეისმინე: ედრება: ჩვენი: დაისხენ: და: აცხოვნე: და: განუსვენე: და: აკურთხე: სული: ნესტან-დარეჯანისა: და: დაამკვიდრე: სასუფეველსა: ამინ: მოიჭედა: კეართის: კუბო ესე: ქორან-იკონსა: ტკჃ: - 1640 წ.“¹⁴

კალისტრატე მღვდელმონაზონის მიერ გამოქვეყნებული წარწერის ბოლო ნაწილი, სადაც მისი დაწერის თარიღია მითითებული, ექვთიმე თაყაიშვილის წარწერაში საერთოდ არ არის დაფიქსირებული. ამის გამო, იგი წარწერას მისი შინაარსის მიხედვით ათარიღებს და დაასკვნის, რახან აღნიშნული კუბო ლევან დადიანს შეუძქია ახლადგარდაცვლილი მეუღლის, ნესტან-დარეჯანის სულის საოხად, ამიტომ, ექვთიმეს აზრით, კუბოზე წარწერა უნდა შესრულებულიყო 1639 - 1657 წლებს შუა პერიოდში, რადგან 1639 წელს მისი მეუღლე გარდაიცვალა, ხოლო ლევან II დადიანი - 1657 წელს. ჩვენთვის უცნობია, სანაწილე კუბოზე არსებული წარწერის ამ ბოლო ნაწილს ექვთიმე თაყაიშვილმა რატომ არ მიაქცია ყურადღება. ცნობილ წყაროთმცოდნესა და ეპიგრაფიკოს ექვთიმე თაყაიშვილს შეუმჩნეველი არ უნდა დარჩენოდა წარწერის ბოლო ნაწილი, მით უმეტეს, რომ სწორედ წარწერის ამ ნაწილშია საუბარი მისი დათარიღების შესახებ. როგორც ჩანს, 1913 წელს, როცა ექვთიმემ მოინახულა ხობის მონასტერი, ამ დროისათვის სანაწილე კუბოზე არსებული წარწერის ეს ნაწილი სიპეღის გამო უკვე აღარ იკითხებოდა. მისთვის, აგრეთვე, უცნობი ყოფილა 1894 წელს მღვდელ-მონაზონ კალისტრატე ნიჟუას მიერ გამოქვეყნებული ხობის მიძინების ტაძრისადმი მიძღვნილი ნაშრომი, სადაც აღნიშნული წარწერა სრული სახითაა წარმოდგენილი. კარგია, რომ უკანასკნელ პერიოდში ლ. ბერაიასა და გ. კალანდიას მიერ წარმოჩენილია და მეცნიერულ მიმოქცევაშია შემოტანილი მღვდელ-

მონაზონ კალისტრატეს მიერ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ხობის ტაძარში დაცულ სანაწილე კუბოზე არსებული ლევან II დადიანისეული წარწერა. თუმცა მანამდე, ხშირად მკვლევართა უმრავლესობა მხოლოდ ექვთიმე თაყაიშვილის ზემოაღწერილი მასალებით სარგებლობდა.¹⁵

განსხვავებული შეხედულებების მიუხედავად, მაღაქია გურიელისა და ლევან II დადიანის მიერ სანაწილე კუბოზე შესრულებული ზემოაღნიშნული წარწერები უცილობლად ადასტურებენ, რომ მათ შეუშკიათ სანაწილე კუბო, რომელიც, უეჭველია, მანამდე გაცილებით ადრე იყო დამზადებული.

ქართული წერილობითი წყაროები მწირ ცნობებს გვაწვდიან მარიამ ღვთისმშობლის კვართის შესახებ. გვიანი ხანის ზოგიერთ ქართულ წყაროში და ორიოდ ეპიგრაფიკულ მასალაშია დაფიქსირებული ღვთისმშობლის კვართის საქართველოში არსებობა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ჩვენ მიერ ზემოგანხილული კვართის შესახებ კუბოზე მაღაქია გურიელისა და ლევან II დადიანის დაკვეთით შესრულებული ეპიგრაფიკული წარწერა. ღვთისმშობლის კვართის შესახებ აგრეთვე საინტერესო ცნობას გვაწვდის XVIII საუკუნის ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი. იგი ხობის მიძინების ტაძრის აღწერისას გვატყობინებს, რომ „აქ ეკლესიასა შინა მსვენარებს პერანგი ყოვლად წმიდის ღვთისმშობლისა სასწაულმოქმედი“.¹⁶

როგორც ვხედავთ, ორიოდ ქართული დოკუმენტური მასალის გარდა არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება ღვთისმშობლის კვართის საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისადმი კუთვნილების შესახებ. ცნობები მოგვიანებით, XVII საუკუნეში ჩნდება. უძველეს ქართულ წერილობით წყაროებში მარიამ ღვთისმშობლის კვართის შესახებ ინფორმაციის არარსებობა იმაზე მეტყველებს, რომ იგი ადრე, ბიზანტიის იმპერიის დამხობამდე, არ უნდა ყოფილიყო საქართველოში. საქმეს ართულებს ისიც, რომ ქართული წერილობით წყაროებში არაფერია აღნიშნული იმის შესახებ, თუ როდის, ვის მიერ და რა გზით მოხდა ღვთისმშობლის ეს უდიდესი სიწმინდე საქართველოში. ჩვენ მიერ ზემოხსენებული მღვდელ-მონაზონი კალისტრატე ჩიიუა ძველ ქართულ წყაროებში ღვთისმშობლის კვართის მოუხსენებლობის გამო და სანაწილე კუბოზე არსებული წარწერის ანალიზით ვარაუდობს: „უნდა ვიფიქროთ წარწერიდამ, რომ ეს ძეირფასი სიწმინდე-საუნჯე, უნდა იყოს ამავე ლევანისაგან, იმ დროს, როცა იგი იყო იერუსალიმში, სადაც აღაშენა ჯვარის მონასტერი და შესწირა 100 კომლი გლეხი ადგილ-მამულით“.¹⁷ მღვდელმონაზონ კალისტრატეს მოსაზრება რეალურ სინამდვილეს არ უნდა ასახავდეს, რადგან იმდროინდელი როგორც ქართული ისე უცხოური წერილობითი წყაროები აღნიშნული ფაქტის შესახებ ცნობებს არ გვაწვდიან.

ქართული დოკუმენტური მასალისაგან განსხვავებით, ღვთისმშობლის კვართის საქართველოში არსებობის შესახებ ვრცელი და საინტერესო ცნობებია დაცული XVII-XVIII საუკუნეების რუსულ და ევროპულ წერილობით წყაროებში, იმ პერიოდის საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერების, ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებში, თუ რუსეთიდან დიპლომატიური მისიით ჩამოსული რუსი ელჩების აღწერილობებში. უცხოური წერილობითი წყაროები, ქართულ დოკუმენტურ მასალასთან შედარებით, იმ მხრივაცაა საყურა-

გელათის ღვთისმშობლის ტაძარი, XII ს.

სოზის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის შიშინების ტაძარი, XIII ს.

დღებო, რომ ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავებულ საკუთარ ვერსიებს გვთავაზობენ საქართველოში წმინდა ნაწილების მოხვედრის შესახებ. მართალია, ეს ვერსიები უფრო პიპოტეზურ ხასიათს ატარებს, მაგრამ საინტერესოა იმ მხრივ, რომ უცხოელი ავტორები საქართველოში არსებული სიწმინდეების შესახებ საკუთარ მოსაზრებებს აფიქსირებენ.

უცხოური წერილობითი წყაროებიდან პირველ რიგში აღსანიშნავია რუსული წერილობითი წყაროები. XVII საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში დასავლეთ საქართველოში არსებულ ხობის მონასტერში დაცული ღვთისმშობლის კეპარტისა და სხვა წმინდა ნაწილების შესახებ მეტად ფასეულია 1640 წლის გაზაფხულზე სამეგრელოს მთავრის, დადიანის კარზე მყოფი რუსი ელჩების, მღვდელ პავლე ზახარევისა და დიაკონ ფედოტი ელჩინის ვრცელი აღწერილობანი. რუს ელჩებს ხობის მონასტრის წინამძღვრის, ეპისკოპოს ნიკოლოზის ხელშეწყობით დაუთვალეირებიათ ტაძრის სიწმინდეები. წმინდა კვირიკესა და წმინდა მარინეს წმინდა ნაწილებთან ერთად აღნიშნულ მონასტერში მათ უნახავთ ღვთისმშობლის პერანგი. რუსი ელჩები განსაკუთრებით დაინტერესებულან ღვთისმშობლის პერანგის ხილვით. მათ მისი აღწერაც შემოგვინახეს. მათი ცნობით, „იგი არის შეკერილი მეწამული ფერის, სქელი ტილოსაგან, გრძელი და ფართოა, სახელოებიც ფართო აქვს, კაცის ხალათის მსგავსი, მხოლოდ საყელო აქვს პატარა. „რუსმა ელჩმა, მღვდელმა პავლე ზახარევმა ცნობისმოყვარეობის გამო ნიკოლოზ ეპისკოპოსს ჰკითხა, თუ რატომ აქვს პერანგს პატარა საყელო? ეპისკოპოსს განუცხადებია, რომ „ღვთის ნებით ყოველ წელს ამ პერანგის საყელო პატარავდება“. სტუმრები იმითაც დაინტერესებულან, თუ როდის, ვის მიერ და საიდან იქნა ჩამოსვენებული აღნიშნული სიწმინდეები. მონასტრის წინამძღვარმა, ეპისკოპოსმა ნიკოლოზმა (მკელეეართა მოსაზრებით იგი უნდა იყოს ცნობილი დიპლომატი და საეკლესიო მოღვაწე ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი) სტუმრების სურვილი ვერ დააკმაყოფილა, რადგან მისი განმარტებით, „მე დიდი ხანი არაა, რაც აქ ვარ, ამ თანამდებობაზე და არ ვიცი, საიდან და ვის მიერ არის ეს წმინდა ნაწილები ჩამოტანილიო“.¹⁸

რუსული წყაროებიდან აგრეთვე განსაკუთრებით აღსანიშნავია XVII საუკუნის 50-იან წლებში იმერეთის სამეფოში ელჩად მყოფი ალექსი იველევისა და ნიკიფორე ტოლოჩანოვის ვრცელი მუხლობრივი აღწერილობები. მართალია, მათ ხობის მონასტერში დაცული სიწმინდეები არ უნახავთ, რადგან ისინი იმერეთიდან სამეგრელოს სამთავროში არ გადასულან, მაგრამ რუს ელჩებს ხობის მიძინების ტაძარში არსებული სიწმინდეების დეტალური აღწერა ჩაუწერიათ წმინდა ათონის მთიდან ჩამოსული ორი ბერისაგან – აბესალომისა და იასაფესაგან, რომლებიც საქართველოში ათონის მეტოქე ეკლესიებიდან შესაწირავების შესაგროვებლად იყვნენ მოსული. 1651 წლის 18 ივლისს აღნიშნული ბერები ქუთაისში შეხვედრიან რუს ელჩებს, ნიკიფორე ტოლოჩანოვს და ალექსი იველევს, რომლებსაც დაწვრილებითი ცნობები მიაწოდეს ხობის ტაძარში დაცული სიწმინდეების შესახებ. რუს ელჩებს ბერების ნაამბობი სიტყვა-სიტყვით ჩაუწერიათ. „ამ ბერებმა გვიამბეს - აღნიშნავს ალექსი იველევი, რუსეთის ხელისუფლებისადმი წარდგენილ საან-

გარიშო აღწერილობაში, – რომ 1651 წელს სადადიანოში, ხობის მონასტერში ვიყავით. მონასტერში ღვთისმშობლის მიძინების სახელობის მარმარილოს ნარევი ქვის საყდარიყო. საბერძნეთის მეფის ერეკლეს აგებულიო. იმ საყდარში ძველი დროიდანვე ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის კვართია დაცულიო. ის ღვთისმშობლის კვართი კონსტანტინოპოლიდან არის ერთი წიგნის მცველის მიერ მოტანილიო, როცა წმინდა ხატების დევნა მიმდინარეობდა (საბერძნეთში), თუოფილე მეფის დროსო. ღვთისმშობლის კვართი მათ მაქსიმე კათალიკოსმა და გოლგოთის მონასტრის ილუმენმა ნიკიფორემ აწვენა, თურმე იმ დროს, როცა ის, დიდაკონი იასაფე კათალიკოსთან ერთად წირავდა. ის კვართი მიტკლისაგან ან წმინდა ნარმისაგან უნდა იყოს შეკერილიო, მთლად კარგად არ დაგვითვალთვრებიაო, ვგონებ იგი მოხატული იყოო. თვით კვართს, შაქრის ფერი ჰქონდაო. ის ღვთისმშობლის კვართი ვერცხლის კილობანშია დაცულიო და იმ საყდრის საკურთხეველშია დადგმულიო, მთავრის ღვეან დადიანის და კათალიკოსის ბეჭდებით დაბეჭდილიო. როცა კათალიკოსმა ბერებს (კვართი) გვინუენაო, ამ ღვთისმშობლის კვართის სიგრძე-სიგანის ზომა ავიღეთო. კვართის ზომა ჩვენ, ნიკიფორეს და ალექსის, მოგვიტანეს, საწერ ქაღალდში პატივით შეხვეული. თვით იმ ბერებს ის ზომა კამილავკაში აქვთ შენახული და თავზე ატარებენ. ნიკიფორემ და ალექსიმ ბერებისაგან იმ კვართის ზომიდან ჩვენთვის ზომა ავიღეთ, რომ ვინიცობაა, მომავალში ცნობისათვის დაგვეტრდეს.“²⁹

რუსი ელჩები ალექსი იველევი და ნიკიფორე ტოლონანოვი ათონის წმინდა მთიდან ჩამოსული ბერების ჩაამბობის დაზუსტებას შეეცადნენ მათი თანმხლები ზაქარია მიტროპოლიტის მეშვეობით. რუსმა დესპანებმა ზაქარია მიტროპოლიტს ჰკითხეს: „უნახავს თუ არა კვართი?“ მიტროპოლიტმა ზაქარიამ რუს ელჩებს განუცხადა, რომ მას ღვთისმშობლის კვართი მრავალჯერ უნახავს, და რომ ის კონსტანტინოპოლიდან წიგნების მცველს მოუტანია იმ დროს, როცა საბერძნეთში ხატმებრძოლეობა მსქინეობდა. ზაქარია მიტროპოლიტის განმარტებით: „ის ჩამდვილად ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის კვართიყო, და სნეულის განკურნებაც ნამდვილად მისგან ყოფილაო, მხოლოდ ამჟამად ყველაფერი შეწყდა, იმიტომ, რომ დადიანი სარწმუნოებას განუღდა და მაჰმადიანობა მიიღოო.“³⁰ რუსი ელჩების გადმოცემით, ათონის წმინდა მთიდან ჩამოსულ ბერებს ხობის მონასტერში უნახავთ აგრეთვე წმ. კვირიკეს წმინდა ნაწილი – მარჯვენა ხელი მაჯამდე, დაცული „ისევე როგორც ცოცხალი ადამიანის“. აქვე ყოფილა ძელი ცხოვრების ნაწილიც და სხვა სიწმინდეები, „მაგრამ – მათი განმარტებით – ყველა ესენი მივიწყებულია და უყურადღებოდაა მიტოვებული, არც სანთლებს უნთებენ და არც გალობაა.“³¹ ალექსი იველევი ღვთისმშობლის კვართთან დაკავშირებით რუსეთის ხელისუფლებას აწვდის ერთ საინტერესო ცნობას. მას, როგორც რუსეთის სახელმწიფოს წარმომადგენელს, ზაქარია მიტროპოლიტთან საუბრისას სურვილი გამოუთქვამს, ღვთისმშობლის კვართი მოსკოვში წაეღო. ელჩის პასუხად ზაქარია მიტროპოლიტს განუცხადებია, რომ თუკი აღნიშნული სურვილის შესახებ რუსეთის ხელმწიფე იმერეთის მეფესა და კათალიკოსს წერილობით აცნობებს, მაშინ იმერეთის ხელისუფლება „მეფის უდიდებულესო-

ბის (იგულისხმება რუსეთის მეფე ალექსი მიხეილის ძე — ე. ბ.) ამ ბრძანებას შეასრულებსო“.²²

რუსი ელჩების, ალექსი იველევისა და ნიკიფორე ტოლოჩანოვის მონათხრობი ჩვენთვის ბევრ საინტერესო და საგულისხმო ცნობებს შეიცავს. მათ მიერ იქნა გახმოვანებული ათონის წმინდა მთიდან გადასახადების ასაკრეფად საქართველოში ჩამოსული ბერების, იასაფესა და აბესალომის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ, თითქოს, ღვთისმშობლის კვართი სამეგრელოში VIII-IX საუკუნეებში, ხატმებრძოლობის დროს იქნა შემოსვენებული. აღნიშნული მოსაზრება მხოლოდ ვარაუდის ფარგლებს არ სცილდება, რადგან ათონელი ბერების მონათხრობი სხვა წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება. ამისდა მიუხედავად, „ცხადია, რომ ზემოთ მოტანილი ცნობები, რომელიც რუს ელჩებს ადგილობრივმა ინფორმატორებმა მიაწოდეს, საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ ისინი ყოველადწმინდა ღვთისმშობლის კვართის საქართველოში ჩამოსვენებას მე-8 საუკუნეში ხატმებრძოლობის ხანას უკავშირებენ“.²³

რუსეთის ხელისუფლებას ხობის მიძინების ტაძარში დაცული ღვთისმშობლის კვართისა და სხვა სიწმინდეების შესახებ საინტერესო ცნობები მიაწოდა XVII საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში მამასთან, ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსთან ერთად მყოფმა პავლე ალექსელმა.²⁴ თავის მხრივ, ანტიოქიის პატრიარქს მაკარ ანტიოქიელს საგანგებოდ მოუწახულება ხობის ტაძრის სიწმინდეები, რომელთა შესახებ იგი აღნიშნავს: „აქაურ ეკლესიაში დღემდე ინახება ღვთისმშობლის კვართი, ჩვენ ის ენახეთ (ვემთხვიეთ) და თავი დაეიწყალობეთ. ზუსტად მის თარგზე გამოეჭერით პერანგი თეთრი სელისაგან, აიაზმა ეხადეთ და შიგ იმ დიდებული კვართის ნაწილი ჩადეთ, მერე კი ეს წყალი ახალ პერანგს გადაეცხით. ეს პერანგი შეეინახეთ, რათა ჩვენს ქვეყანაში წაგვედო და ღვთისმშობელისაგან ღოცვა-კურთხევა მიგვედო“.²⁵ ანტიოქიის პატრიარქის, მაკარიოსის აღნიშნული ცნობა ჩვენთვის ბევრ საინტერესო მასალას შეიცავს. ირკვევა, რომ მას და მის თანმხლებ პირებს ხობის მიძინების ტაძარში დაცული ღვთისმშობლის კვართის ასლი დაუმზადებიათ, რომელშიც ორიგინალის პატარა ნაჭერიც ჩაუსვენებიათ, რასაც, უძველესია, იგი სამშობლოში დაბრუნებისას თან წაიღებდა. აუცილებელია, მომავალში გაირკვეს, თუ რა ბედი ეწია საქართველოდან მაკარიოს ანტიოქიელის მიერ გატანილ, ხობის ტაძარში დაცულ ღვთისმშობლის კვართის ასლს.

ხობის მიძინების ტაძარში არსებული ღვთისმშობლის კვართის შესახებ 1669 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატ III ალექსანდრეს ძე (1660 — 1678; 1679 — 1681) რუსეთის ხელმწიფეს წერდა, რომ «и видел тле срачицу пресвятыя богородицы и антиохийской Макарей патриарх... а положил де в том монастыре срачицу пресвятыя богородицы тот же Иверийский цар Давид...»²⁶

ხობის მიძინების მონასტრის სიწმინდეთა და მათ შორის, ღვთისმშობლის კვართის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში სამეგრელოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერი იოზეფ მარია ძამპი. იგი თითქმის ორი ათეული წლის განმავლობაში თეატინელთა მისიის პრეფექტი იყო სამეგრელოში. რომის პაპისადმი გაგზავნილ მოხსენებებში

ძამში დაწერილებით აღწერს ქართულ მართლმადიდებელ სასულიერო პირთა მდგომარეობას, 'სოფჯერ გადაჭარბებით ამხელს მათ ნაკლოვანებებს. იოსებ მარია ძამშის შრომაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მართლმადიდებელი ქრისტიანული სარწმუნოების წირვა-ლოცვისა და საეკლესიო დღესასწაულების აღწერას. მართალია, იოსებ მარია ძამშის შეხედულება მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ, როგორც კათოლიკე სასულიერო პირისა, სხვა კათოლიკე მისიონერების მსგავსად, ხშირ შემთხვევაში ძალზე კრიტიკულად გამოიყურება, მაგრამ მათ ნაშრომებში ბევრი საინტერესო პოზიტიური მახალაა დაცული არა მარტო იმ დროს საქართველოში არსებული წმინდა ნაწილების, არამედ ქართული საეკლესიო წეს-ჩვეულებებისა და რელიქვიების შესახებ, რაც, უგუველია, მათი მემკვიდრეობის მიმართ ინტერესს კიდევ უფრო ზრდის.²⁷

იოსებ მარია ძამში სამეგრელოში სამისიონერო მოღვაწეობის დროს საქართველოს შესახებ დაწერა ვრცელი თხზულება. თავისი შრომა მან გადასცა 1672 წლის შემოდგომაზე სამეგრელოში სტუმრად მყოფ ფრანგ მოგზაურს ჟან შარდენს. ამ უკანასკნელმა საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობის შესახებ გამოაქვეყნა საინტერესო ნაშრომი, რომელსაც თან დაურთო იოსებ მარია ძამშის შრომაც. ჩვენ სწორედ ჟან შარდენის წყალობით ვიცნობთ იოსებ მარიას ძამშის შრომას. სამეგრელოსადმი მიძღვნილ თხზულებაში იოსებ მარია ძამში ცალკე თავს უძღვნის საქართველოს ამ კუთხეში დაცული წმინდა რელიქვიების აღწერას. იგი გავრცელებული იყო იმით, რომ სამეგრელოში ბევრი წმინდა რელიქვია ინახებოდა, „რომლებიც მათ, პირველ ყოვლისა, მიიღეს იმ დროს, როცა აქ ქრისტიანობა ყვაოდა და მათ მთავრებს კავშირი ჰქონდათ კონსტანტინოპოლის იმპერატორებთან, რომლებიც მათ ბევრ რელიქვიას უზაფინდნენ სანუქრად“.²⁸ იოსებ მარია ძამშის მოტიანილი ციტატიდან კარგად ჩანს, რომ იგი შესანიშნავ ცოდნას ამჟღავნებს იმ ქვეყნის ისტორიისა, სადაც მას უხდებოდა მოღვაწეობა. როგორც ჩანს, იგი ადგილობრივ პირთა დახმარებით გარკვეულ ცნობებს აგროვებდა საქართველოს წარსულის შესახებ, რაც მის შრომას ნამდვილად ატყუია. იოსებ მარია ძამში ზედმიწევნით, თითქმის წყაროების დონეზე იცნობს საქართველოში, კერძოდ კი კოლხეთში, ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიას.

იოსებ მარია ძამშის აზრით, საქართველოში წმინდა რელიქვიები სხვადასხვა გზით ხვდებოდა. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ეს რელიქვიები მათ მიიღეს აგრეთვე ამავე ქალაქის (კონსტანტინოპოლის – ე. ბ.) სასულიერო პირთაგან, რომლებიც ჯდილობდნენ, ეს ხალხი ღვთისმოსაობაში განემტკიცებინათ. და ბოლოს, რელიქვიები მიიღეს იმ წმინდა მამათაგან, რომელნიც თურქების მიერ კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ მაჰმადიანთა ტირანიისაგან თავის დასაღწევად სამეგრელოში გადმოიხვეწნენ და გაიფანტნენ მეზობელ ქვეყნებში“. ადგილობრივ პირთა ინფორმაციის გამოყენებით იოსებ მარია ძამში ხობის ტაძარში დაცულ სიწმინდეთა შესახებ აღნიშნავს: „ამბობენ, რომ მაშინ (მხედველობაშია ბიზანტიის იმპერიის დამხობა – 1453 წელი, ე. ბ.) კოლხიდაში ნამოვიდაო ერთი არქიეპისკოპოსი, თან ჩამოიტანაო

ერთი მტკაველის ოდენა ნაჭერი ძელი ჭეშმარიტი (ფრანგული ფუნტი რვა დიუმიზე რამდენადმე დიდი) და კვართი, რომელიც მათი თქმით, ღვთისმშობელს ეკუთვნოდა.“³⁰ ძამპის მოყვანილი ციტატიდან აშკარად ჩანს, რომ იგი ახმოვანებს იმ დროისათვის სამეგრელოს მოსახლეობაში გავრცელებულ ცნობებს – ხობის ტაძარში დაცულ სიწმინდეთა საქართველოში ჩამოსვენების შესახებ. მისივე გადმოცემით, სამეგრელოში მოღვაწე პატრები ხშირად ათვალიერებდნენ ამ წმინდა ნაწილებს. იოსებ მარია ძამპი დაწერილებით აღწერს ხობის მიძინების მონასტერში არსებულ ღვთისმშობლის კვართს: „ტილო, რომელიგანაც იგი არის შეკერილი, ყვითელი ფერისაა, აქა-იქ დანითუღია ყვავილებით და მოქარგულია ნემსით. სიგრძით იგი რვა რომაული მტკაველის ოდენაა, განით კი – ოთხის, აქვს ერთი მტკაველის სიგრძის მოკლე მკლავები და ვიწრო საყელო. მეც მინახავს იგი ხობის ეკლესიაში, სადაც ის ინახება“. აქვე მას უნახავს სხვა სიწმინდეც – „ძვირფასი თვლებით მოოჭვილ ოქროს ღუსკუმაში ენახე გამხმარი მკლავი; როგორც ამბობენ, ეს არის წმ. მარინეს მკლავი, ენახე აგრეთვე წმ. კვირიკეს მკლავი და ოქროთი თუ ვერცხლით შემკული სხვა წმინდანთა ნაწილები“. ძამპის გადმოცემით, ღვთისმშობლის კვართი ინახებოდა ვერცხლის ყვავილოვანი სამკაულებით შემკულ ეპანოხის ყუთში“. მისივე ცნობით, ამავე ყუთში ყოფილა პატარა კოლოფი, რომელშიც მაცხოვრის წვერის რამდენიმე ღერი და შოლტი იყო, რომლითაც ის ივკმა. ეს ყუთი მთავრის ბეჭდით იყო დაბეჭდილი. „როდესაც ეს რელიქვიები გააჩვენეს – აღნიშნავს ძამპი – ისინი ნოხებზე დააწყვეს და რამდენადაც ჩვენ დიდი მოწიწებით და თაყვანისცემით ვეხებოდით და ვიღებდით მათ, იმდენად მეგრელები გულგრილად ეკიდებოდნენ ამ რელიქვიებს. ისინი უფრო ღუსკუმის ოქრო-ვერცხლის მორთულობას აფასებდნენ, ვიდრე წმინდა ნაწილებს, რადგან რელიქვიები მრავლად მოეპოვებათ“.³¹ რა თქმა უნდა, არასწორია იოსებ მარია ძამპის ცნობა იმის შესახებ, რომ სამეგრელოს მოსახლეობა გულგრილად იყო განწყობილი წმინდა ნაწილების მიმართ. ქართული წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ ისინი, რომლებიც დიდი ღვთისმოსაობით გამოირჩეოდნენ, თაყვანს სცემდნენ და მოწიწებით ეპყრობოდნენ ქრისტიანულ სიწმინდეებს.

ხობის მონასტრის სიწმინდეებზე, კერძოდ კი ღვთისმშობლის კვართის შესახებ, ცნობა დაცულია კათოლიკე მისიონერ არქანჯელო ლამბერტთან, რომელიც იოსებ მარია ძამპიმდე – 1633 წლიდან 1653 წლამდე – სამეგრელოს მისიონის პრეფექტი იყო. არქანჯელო ლამბერტი მოკლედ აღნიშნავს, რომ ხობში „ამენებენ ღვთისმშობლის პერანგს“. ძამპისაგან განსხვავებით, იგი ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ხობის ტაძარში დაცულ სიწმინდეებს ადგილობრივი მკვიდრნი „დიდ პატივს სცემენ“.³²

ხობის მონასტრის სიწმინდეები აგრეთვე მოხსენებული აქვს XVII საუკუნეში საქართველოში მყოფ იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსსაც.

საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა დახასიათებისათვის მეტად საინტერესოა 1633-1654 წლებში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერის, ღონ კრისტოფორო დე კასტელის ნაშრომი, „ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ“. მან თავისი მოღვაწეობის დიდი ნაწილი გურიასა და სამეგრე-

ლოში გაატარა. მისი მემკვიდრეობა იმითაცაა მნიშვნელოვანი, რომ კასტელმა მრავალი ნაწახატი შემოგვინახა ქართველთა ყოფა-ცხოვრების, ეკლესია-მონასტრების, ისტორიული პირების შესახებ. კასტელის ნაწახატებიდან ყურადღებას იქცევს ხობის, მოქვის, დრანდის და სხვა ქართული ტაძრები. იგი განცვიფრებული იყო ქართული ეკლესია-მონასტრების არქიტექტურული სტილით და მათ „საოცარი ტაძარი“ უწოდა. მის მიერ შესრულებულ ხობის მონასტრის ნაწახატს ამშვენებს წარწერა, სადაც აღნიშნულია, რომ ტაძრის „...შიგნით, ღამისად მორთული თადის ქვეშ, შემონახულია სათაყვანებელი რელიქვიები, სვენი უფლისა და ღვთის დედის, ქალწულის მარიამის კვართები“.² კასტელის ცნობა, რომ ხობის ტაძარში ღვთისმშობლის კვართთან ერთად უფლის კვართიც ინახება, რა თქმა უნდა, დაუჯერებელია, მაგრამ XVII საუკუნის შუა ხანებისათვის ასეთი ცნობის არსებობა მაინც საინტერესოა, რადგან რუსელი წყაროების მიხედვით, ამავე საუკუნის პირველ მეოთხედში, თითქოს შაჰ-აბას I-ის მიერ საქართველოდან გატანილი უფლის კვართი რუსეთში იყო დასვენებული. უზუსტობისა და ანაქრონიზმის მიუხედავად, კასტელის ცნობით დასტურდება, რომ უფლის კვართი არავის გაუტანია და იგი კელაე საქართველოს კუთვნილება.

ხობის სიწმინდეა შესახებ კასტელი დასძენს, რომ „ეს რელიქვიები, შესაძლებელია, ძველია, ამიტომ ღირსეულადაა შენახული ერთ მთაზე. ამ მხარეში ის დიდად პატივცემულია და უფრო სადიდებელი იქნებოდა უფლისათვის, რომ ის წაეღოთ ჰემმარიტ ქრისტიანთა შორის. ამისათვის დრო კი მქონდა... მაგრამ ვერ შევასრულე, იტალიაში წემი გამგზავრების გამო. ეს შესაძლებელია იმათთვის, ვინც იქ ახლა მივა“.³ სხვა ადგილას კასტელი აღნიშნავს, რომ ღვთისმშობლის კვართი „... ბერძნებმა მოიტანეს (სარკინოზების მიერ) კონსტანტინოპოლის ალების შემდეგ. ეს ჩანს იმ წარწერიდან, რომელიც შემონახულია ამ საუნჯესთან ერთად“.⁴ თუ რა წარწერას გულისხმობს კასტელი, სვეთთვის უცნობია, რადგან კვართის შესანახ კუბოზე არსებული წარწერები, როგორც ზემოთ ვუხსენეთ, ასეთ ცნობებს არ შეიცავს.

ზემოგანხილული წერილობითი წყაროებიდან აშკარად გამოიკვეთა საქართველოში ღვთისმშობლის კვართის შემოსვენების ორი ვერსია. ზოგიერთი რუსული წყაროს მიხედვით, აღნიშნული სიწმინდე საქართველოში შემოსვენებულ იქნა VIII საუკუნეში კონსტანტინოპოლიდან წიგნის მცველის მიერ, ხატმებრძოლეობის დროს, ხოლო კათოლიკე მისიონერების ცნობით, იგი ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ სხვა სიწმინდეებთან ერთად უნდა მოხვედრილიყო სვენი. უფრო სარწმუნო გვეჩვენება ეს უკანასკნელი ვერსია, რადგან ადრეულ საუკუნეებში რომ შემოეტანათ აღნიშნული სიწმინდე საქართველოში, უეჭველია მის შესახებ ცნობები ქართულ წერილობით წყაროებში გარკვეული ფორმით მაინც აისახებოდა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოში ღვთისმშობლის კვართის არსებობის დამადასტურებელი წყაროები გვიანი შუასაუკუნეებით (XVII – XVIII ს.ს.) თარიღდება, რაც, უეჭველია, იმაზე მეტყველებს, რომ იგი შედარებით გვიან გახდა საქართველოს ეკლესიის კუთვნილება.

უკანასკნელ პერიოდში ისტორიკოსმა გ. კალანდიაშვილმა, უცხოურ წერილობით

წყაროებზე დაყრდნობით, საგანგებოდ შეისწავლა ღვთისმშობლის კვართის ისტორია. კელევის შედეგები საინტერესო აღმოჩნდა. მისი დასკვნით, ბიზანტიის იმპერიის დამხობამდე ღვთისმშობლის კვართი კონსტანტინოპოლის კუთვნილებას წარმოადგენდა.³⁵

ერთ-ერთი საეკლესიო ტრადიციის მიხედვით, მარიამ ღვთისმშობელს მიძინების წინ კვართი კეთილმსახური ებრაელი ქალწულისათვის დაუტოვებია და უთხოვია, რომ სიკვდილის მოახლოებისას ის სხვა ქალწულისათვის გადაეცა. ღვთისმშობლის დანაბარები ზედმწევენით სრულდებოდა, რის გამოც ეს სიწმინდე ამ ოჯახში თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. V საუკუნის მეორე ნახევარში ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ დიდის (457 - 471) ძმები, ცნობილი საეკლესიო მოღვაწეები კანდიდი და გალვიოსი, როცა კონსტანტინოპოლიდან გამგზავრებულან იერუსალიმში წმინდა ადგილების მოსალოცად, მათ ნაზარეთში, ერთ-ერთი ქალიშვილის სახლში უამრავი ავაღმყოფი უნახავთ, რომლებიც თურმე კიდობანში ჩასვენებული სიწმინდის ძალით იკურნებოდნენ. მომხდარი სასწაულებით გაკვირვებულ სტუმრებს ქალწულმა უამბო ჩვენ მიერ ზემოთ მოთხრობილი გადმოცემა ღვთისმშობლის კვართის შესახებ. წმინდა ადგილების მოლოცვის შემდეგ უკან დაბრუნებულმა ძმებმა გალვიოსმა და კანდიდმა, ღვთისმშობლის კვართის მოტაცების მიზნით, საიდუმლოდ დაამზადეს ზუსტად ისეთივე კიდობანი, რომელშიც ღვთისმშობლის კვართი ინახებოდა. კონსტანტინოპოლისაკენ მიმავალმა ძმებმა საგანგებოდ გაიარეს ებრაელი ქალიშვილის სახლში, მუშად წამოიღეს ნამდვილი კიდობანი კვართთან ერთად. ახალი სიწმინდის მისვენებით გახარებულმა იმპერატორმა იგი 474 წელს ვლადკერნის ღვთისმშობლის ტაძარში დაასვენა, სადაც იგი საუკუნეების განმავლობაში ინახებოდა.³⁶ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ღვთისმშობლის კვართის პაღესტინიდან ბიზანტიის დედაქალაქში გადმოსვენების აღსანიშნავად საზეიმო დღე - 2 ივლისი დააწესა, დაიწერა რამდენიმე ხატიც. ჩვენამდე მოღწია ამ თემაზე შექმნილმა რუსულმა ხატებმა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, XVI საუკუნის შუა ხანებში ნოვგოროდის სკოლის წარმომადგენლის მიერ დაწერილი ხატი. მოსკოვში არსებობს აგრეთვე ვლადკერნის ტაძარში მარიამ ღვთისმშობლის კვართის დასვენების სახელობის XV საუკუნით დათარიღებული ეკლესიაც.³⁷

კონსტანტინოპოლში, ვლადკერნის ტაძარში დაბრძანებული ღვთისმშობლის ხატი მრავალ სასწაულს ახდენდა. ერთ-ერთი წყაროს მიხედვით, VII საუკუნის 20-იან წლებში, იმ დროს, როცა პერაკლე კეისარი (610 - 641) საღაშქროდ კავკასიაში იმყოფებოდა და სპარსელების წინააღმდეგ იბრძოდა, სპარსელთა და სკვითთა არმია კონსტანტინოპოლს მიადგა. ქალაქის დაცვა ითავა იმხანად კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა სერგიმ. მან მორწმუნე ერთან და სამღვდლოებასთან ერთად ვლადკერნის ტაძრიდან გამოასვენა „ხელთუქმნელი ხატი უფლისა და მაცხოვრისა მუენისა იესო ქრისტესი და სამოსელი იგი წმინდაი ყოვლად უბიწოისა ღმრთის მშობელისა და საუფლო და ცხოველმყოფელი ძელი ჯუარისა“. აღნიშნული სიწმინდეებით პატრიარქი სერგი სამღვდლოებასთან ერთად მტერს ქალაქის კარიბჭესთან მიეგება. ცრემლმორეული პატრიარქი ღმერთს ევედრებოდა: „აღდგ

დმერთო და განაბნიენ ყოველნი მტერნი შენნი, და ვითარცა რაი კუამლნი მოაკლდნენ იგინი, და დადნენ და განქარდნენ იგინი, ვითარცა რამ ცვილი წინაშე პირსა ცეცხლისასა, და ეგრეთ წარწყდნენ დმერთის მოჰულები იგი პირისაგან შენისა, ხოლო მონანი შენნი მხიარულებით გაკურთხებდნენ და გიგალობდნენ შენ³⁹.“ დმერთმა შეისმინა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სერგის ეედრება და მტერი დამარცხდა. ქართველ სასულიერო პირებს ღვთისმშობლის კეართის შეწყენით მოხდენილი ეს სასწაული XI საუკუნეში დაწვრილებით აღუწერიათ. 1903 წელს მღვდელმა პოლიეფქტოს კარბელაშვილმა 1042 წლით დათარიღებული „ღვთისმშობლის მიერ სასწაულებრივი ხსნა კონსტანტინოპოლისა სპარსთა და სკითთა ზედამოსვლისაგან 625 – 632 წ.წ.“, ბეჭდური სახით გამოსცა. ამ სასწაულის მოხდენის შემდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს სერგის დაუწერია ღვთისმშობლის დაუჯდომელი.⁴⁰ წყაროებში ღვთისმშობლის კეართის სხვა სასწაულების შესახებაცაა საუბარი. ეს სასწაულები VII – IX საუკუნეებით თარიღდება, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ დროისათვის ღვთისმშობლის კეართი კონსტანტინოპოლში, ვლაქერნის ტაძარში იყო დასვენებული. XI – XIV საუკუნეების უცხოური წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ ღვთისმშობლის კეართი ისევ კონსტანტინოპოლში ინახებოდა.⁴¹ XIV საუკუნის მოღვაწე ნიკიფორე კალისტა პირდაპირ მიუთითებს, რომ ღვთისმშობლის კეართი კონსტანტინოპოლში ვლაქერნის ტაძრის კუთვნილება იყო და მის სახელს მრავალი სასწაული და კურნება უკავშირდება.⁴² კონსტანტინოპოლში მყოფი რუსი მიტროპოლიტი პიმენი საინტერესო ცნობას გვაწვდის ღვთისმშობლის კეართის შესახებ. 1387 წელს, ვლაქერნის ტაძარში ყოფნის დროს მას თავყვანი უცია იმ კიდობნისათვის, რომელშიც ღვთისმშობლის კეართი და სარტყელი იყო ჩასვენებული.⁴³

ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი მასალა აშკარად მეტყველებს იმაზე, რომ ღვთისმშობლის კეართი საქართველოში ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ უნდა შემოსვენებულიყო, მაგრამ თუ როდის და ვის მიერ იქნა იგი სამეგრელოში შემოტანილი, ამის შესახებ წყაროები უტყუარ ცნობებს არ იძლევიან. მხოლოდ ის ვიცით, რომ XVII საუკუნეში აღნიშნული სიწმინდე ხობის მიძინების ტაძრის კუთვნილება გახდა. გადმოცემის მიხედვით, ეს ის კეართია, რომელიც ღვთისმშობელს შობის დამეს ემოსა. შესაძლოა, ეს კეართი ემოსა მას ელისაბედთან შეხვედრის დროსაც.

ხობის მიძინების ტაძარში დაცული ყოველდღწმინდა ღვთისმშობლის კეართი გამოირჩეოდა თავისი სასწაულმოქმედებით და კურნებით. ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით, 1855 წელს სამეგრელოში შემოჭრილ ოსმალებს ომერ ფაშას მეთაურობით ხობის მონასტრის მიდამოები საომარ ასპარეზად გაუხდიათ. შეშინებული მოსახლეობა და სასულიერო პირები მთებში გახიზნულან. მხოლოდ ერთადერთი ბერი, პეტრე ჟორდანია დარაჯობდა მონასტერს, ოსმალებს მონასტერი რომ არ დაეწათ. მომხედურებს გადაწყვეტილი ჰქონდათ, მონასტერი იარაღის საწყობად გადაექციათ, მაგრამ მათ ერთ საღამოს სასწაული იხილეს: მონასტერს ნათელი აჟრავდა. მომხდარი სასწაული გახიზნული მოსახლეობის და სასულიერო პირების ლოცვით განცხადდა.

შეზინებულმა თურქებმა მომხდარი თავიანთ სარდლობას აცნობეს და გადაწყვეტეს, აღნიშნული მონასტერი დაეტოვებინათ.⁴³

მეორე სასწაულის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის ერთ დროს ამ მონასტრის მოსამსახურე, მღვდელმონაზონი კალისტრატე ჩიჩუა. მისი გადმოცემით, 1891 წელს ხობის მონასტერი გაუტეხიით და ღეთისმშობლის კეართი სანაწილე კუბოსთან ერთად გაუტაცნიათ. ხალხმა გაიგო თუ არა მომხდარის შესახებ, ალყა შემოარტყა ტაძარს და გაიძახოდა: „ნურც ბერი, ნურც ერი ნულა ექნებოთ ცოცხალი, თუ ეს სიწმინდე დაგვეკარგაო“. სამი დღის შემდეგ „ეს კეართის კუბო, ზელუხელბლად მონასტრის მახლობელ ალაგზე ბუჩქში დაესვენა, სადაც ღამის წყევლიადში ზეციდამ თითქო ცეცხლის ნაპერწკლები გადმოსდისო. ეს შენიშნეს ღამის მოგზაურთ და სოფლის მცხოვრებთ, მივიდნენ და იპოვეს ეს კუბო, წინ სანთლით“. ამ სასწაულის შემდეგ ხალხს, კალისტრატეს გადმოცემით, კიდევ უფრო „გაუორკეცდა უმეტესი სასოება და სიყვარული ყოვლად წმიდის ქალწულის მარიამისადმი. სამადლობელი პარაკლისის შემდეგ ხალხმა დაადგინა განანენი, რათა ხობში მუდამ იყვნენ სამი-სამი კაცი ღამის ყარაულებად ხალხის ანგარიშზე, კეართის უსაფრთხოების გამო“.⁴⁴

საქართველოს გასაბჭოებადღე ღეთისმშობლის კეართი ხობის მიძინების ტაძრის კუთვნილება იყო. ბოლშევიკური რეჟიმის დამყარების შემდეგ, 1922 – 1936 წლებში ხობის ტაძარში დაცული სიწმინდეები, მათ შორის ღეთისმშობლის კეართიც, 1921 წლის 1 მაისს აკაკი ჭანტურias ინიციატივით დაარსებულ დადიანების სასახლის ბაზაზე გახსნილ ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმს გადაეცა.⁴⁵ მუზეუმის საინვენტარო წიგნში იგი ჩვეულებრივ ექსპონატად იყო გატარებული. მხოლოდ რამდენიმე პიროვნებისათვის იყო ცნობილი, თუ რა სიწმინდეს წარმოადგენდა იგი. მუზეუმში დევანებულმა სიწმინდემ დღის სინათლე 1990 წლის შობის დღეს იხილა, როდესაც ადგილობრივი მრევლისა და ზუგდიდის ისტორიული მუზეუმის თანამშრომელთა ძალისხმევით პირველად გადაასვენეს კეართი იქვე ახლოს მდგარ ელაქერნის ხატის სახელობის ეკლესიაში. ამის შემდეგ აღნიშნული სიწმინდე ისევ მუზეუმს დაუბრუნდა. 1990 წლიდან მოყოლებული, ყოველი წლის 2 (15) ივლისს, როდესაც მსოფლიოს მართლმადიდებელი სამყარო ზეიმობს ყოვლადწმინდა ღეთისმშობლის წმინდა სამოსლის ელაქერნის (კონსტანტინოპოლი) ტაძარში დაღების დღესასწაულს, ქრისტიანობის ამ უდიდეს სიწმინდეს მუზეუმიდან დროებით გამოაბრძანებენ ხოლმე, ზუგდიდის ელაქერნის ხატის სახელობის საკათედრო ტაძარში დაასვენებენ და მორწმუნეები თავიანთ სცემენ მას.

ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული სიწმინდეების შესწავლა – პოპულარიზაციას დიდი ამაღი დასდეს ამავე მუზეუმის თანამშრომელმა ღ. ბერაიამ და დადიანების სასახლეთა გადარჩენის ფონდის თავმჯდომარემ გ. კალანდიაძემ.

დღესაც ღეთისმშობლის კეართის ძალით მრავალი სასწაული აღესრულება. ერთ-ერთ ასეთ სასწაულს ადგილი აქონდა 2000 წელს, როცა კეართის ქსოვილზე გამოისახა მაცხოვრის სახე, რომელიც კინოსტუდია „მემატიანის“ ოპერატორებმა გ. როგავამ და ღ. ასათიანმა კინოფირზე დააფიქსირეს.

ყოველადწმინდა ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეებიდან ოთარაშენის (ოთარშენის) ეკლესიაში უძველესი დროიდან დაცული ყოფილა იერუსალიმიდან შემოსვენებული ღვთისმშობლის მოსასახაის ნაწილი, ღვთისმშობლის თავსაბურავის ნაჭერი, ღვთისმშობლის ბეჭედი და, როგორც ერთ-ერთი ეპიგრაფიული წარწერით ირკვევა „ღვთისმშობლის ოფლი“, რომლისგანაც მრავალი სწეული განკურნებულა.

აღნიშნული სიწმინდის გარდა საქართველოში დაცული ყოფილა მარიამ ღვთისმშობლის სამოსლის სხვა ნაწილებიც. ერთ-ერთი ძველი საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, რომელიც წერტილობითი წყაროებით არ დასტურდება, აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი შიდა ქართლში მდებარე ქვათახევის მონასტრის საძირკველში ჩაყოლებული ყოფილა ღვთისმშობლის სამოსლის ნაწილი.⁴⁶ რუსული წყაროების მიხედვით კი აღმოსავლეთ საქართველოში ნამდვილად ინახებოდა ღვთისმშობლის სამოსლის მცირე ნაწილი, რომელიც მეფე თეიმურაზ I-ის ელჩმა, ეპისკოპოსმა თეოდოსიმ XVII საუკუნის 20-იან წლების დასაწყისში სხვა სიწმინდეებთან ერთად საჩუქრად რუსეთის ხელმწიფეს მიართვა.⁴⁸ აღსანიშნავია, რომ თავად ვ. ვ. გოლიცინს 1689 წელს შეუძენია და მოსკოვის კრემლის მიძინების ტაძრისათვის შეუწირავს ღვთისმშობლის სამოსლის ნაწილი, რომელიც, სხვათა შორის, ერთ ხანს იმ კიდობანში ინახებოდა, რომლითაც შაჰ-აბას I-მა საქართველოდან გატანილი საჩუქარი რუსეთის მეფეს გაუგზავნა.

3. ყოველადწმინდა ღვთისმშობლის სარტყელი

წერილობითი წყაროებითა და ქართული საეკლესიო ტრადიციით საქართველოში მარიამ ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეებიც ინახებოდა. მათ შორის აღსანიშნავია ღვთისმშობლის სარტყელი და მისი სახელობის ვლადკერნის ხატი. სამწუხაროდ, აღნიშნულ სიწმინდეთა შესახებ მხოლოდ გვიანი ხანის, ძირითადად XIX საუკუნის უცხოური (რუსული და ფრანგული) წერილობითი ცნობები მოგვეპოვება. XVII-XVIII საუკუნეების ქართულ წერილობით წყაროებში მხოლოდ ორიოდე ფრაგმენტული ცნობაა დაფიქსირებული აღნიშნულ სიწმინდესთან დაკავშირებით. XIX საუკუნემდე საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები, ევროპელი მოგზაურები და დიპლომატიური მისიით ჩამოსული რუსი ელჩები ამ სიწმინდეთა შესახებ არაერთარ ცნობებს არ აფიქსირებენ. ადრეული ხანის წერილობით წყაროებში აღნიშნულ სიწმინდეთა მოუხსენებლობას თავისი მიზეზები უნდა აქონოდა, რომლის ახსნას ქვემოთ შევეცდებით.

წყაროების სიმწირის მიუხედავად ღვთისმშობლის სარტყლისა და ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის ისტორიის შესწავლისადმი ინტერესი ყოველთვის არსებობდა. აღნიშნულ სიწმინდეთა ისტორიის გარკვევას თავის დროზე შეეცადა ა. მურავიოვი, ფრანგი ჟან მურიე, ი. მეუნარგია.¹ უკანასკნელ პერიოდში ამ საკითხს საინტერესო გამოკვლევა მიუძღვნა პროფ. ნ. ხაზარაძემ და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა გ. კალანდიაძემ.² ღვთისმშობლის

სარტყელისა და ვლადკერნის ხატის ისტორიის შესწავლას დიდი ამაგი დასდო საქართველოს მათლმადიდებელი ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხულმა ამბროსი ხელაიამ, 1920 წელს დაწერილ გამოუქვეყნებელ შრომაში – „ბედი-ის ტაძარი“.³ წყაროთმცოდნეობითი ბაზითა და გამოყენებული ლიტერატურის მრავალფეროვნებით, ამბროსი ხელაიას დასახელებული ნაშრომი იმდროინდელი ისტორიოგრაფიის მიღწევად უნდა ჩაითვალოს. ამბროსი ხელაია დაწერილებით გადმოგვცემს ღვთისმშობლის სარტყელის შესახებ არსებულ საეკლესიო გადმოცემას. ამ გადმოცემის მიხედვით, ღვთისმშობლის მიძინების შემდეგ მისი სარტყელი თომა მოციქულის კუთვნილება გამხდარა. ნიკიფორე კალისტას მონათხრობით, თომა მოციქულის შემდეგ სარტყელი, როგორც დიდი სიწმინდე, მორწმუნეებს მემკვიდრეობით გადაეცემოდათ.⁴ მთავარეპისკოპოს სერგის გადმოცემით, იმპერატორ არკადის (395-408) დროს ღვთისმშობლის სარტყელი იერუსალიმიდან კონსტანტინოპოლში გადაასვენეს. ხოლო იმპერატორმა თეოდოსიმ (408-430) ოქროს კილობანში ჩასვენებული სამეფო ბეჭდით დაღუპული აღნიშნული სიწმინდე მოათავსა არკადი იმპერატორის ქალიშვილის პულხერიას მიერ კონსტანტინოპოლის ჩრდილო განაპირა მხარეში, ვლადკერნად წოდებულ ადგილზე აშენებულ ხალკოპრატიის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესიაში. შემდგომში აღნიშნულ ტაძარს ადგილობრივი ტოპონიმიკის მიხედვით ვლადკერნის სახელი ეწოდა. დიდი არეულობის დროს, VI საუკუნეში, უსაფრთხოების დაცვის მიზნით, ვლადკერნის ტაძრის სიწმინდეები, მათ შორის ღვთისმშობლის სარტყელი, გადაამალეს კაპადოკიის ქალაქ ზილაში, საიდანაც VII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში იმპერატორ იუსტინიანეს (685-694) ისევ კონსტანტინოპოლში დაუბრუნებია.⁵

ვლადკერნის ტაძარში დაცული ღვთისმშობლის სარტყელი, მომხდარი სასწაულების გამო, მორწმუნეთა ყურადღების ცენტრში მოექცა. წყაროებში აღწერილია ერთ-ერთი ასეთი სასწაული. IX საუკუნის მიწურულს ბიზანტიის იმპერატორის ლეონ VI ბრძენის (886-912) მეუღლე ზოია უკურნებელი სენით ყოფილა დაავადებული და ავადმყოფობისაგან იტანჯებოდა. მან ძილში ჩვენება ნახა, რომლის თანახმად დედოფალი განიკურნებოდა, თუკი იგი ღვთისმშობლის სარტყელს შეეხებოდა. სარტყელი, რომელიც საგანგებოდ კილობანში ინახებოდა, ამოიღეს და ავადმყოფ დედოფალ ზოიას შეახეს, რის შემდეგ იგი სასწაულებრივად განიკურნა.⁶ ა. მურავიოვი „თვენსა“ და „მეტაფრასებზე“ დაყრდნობით მომხდარი ფაქტის შესახებ ოდნავ განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს. მის მიხედვით, ფსიქიურად დაავადებულ დედოფალ ზოიას კი არ პქონია ხილვა, არამედ მლოცველ ქალებს. ა. მურავიოვის გადმოცემით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ავადმყოფი დედოფლისათვის ღვთისმშობლის სარტყლით პირჯვარი გადაუწვრია, რის გამოც ზოია განკურნებულა.⁷ მომხდარი სასწაულის გამო, აუარებელი ხალხის თანდასწრებით გადაიხადეს პარაკლისი, რის შემდეგაც პატიოსანი სარტყელი ჩაასვენეს იმ ლუსკუმაში, რომელშიც იგი V საუკუნიდან იყო დაცული.⁸ მომხდარი სასწაულის დღის აღსანიშნავად მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ძველი სტილით 31 აგვისტო ყოველწლიურ დღესასწაულად დააწესა – „დადება

პატიოსნისა სარტყელისა ყოვლადწმიდისა დედოფლისა ჩვენისა ღვთისმშობელისა“.⁹

ამბროსი ხელაია რუსულ წყაროებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ ღვთისმშობლის სარტყელი „დიდად პატიე(კმ)ული ყოფილა მთელი საბერძნეთის მორწმუნეთაგან. სასწაულებრივი მოქმედების გამო ბიზანტიის იმპერატორები მას ხშირად ატარებდნენ ომების დროს“.¹⁰ ერთ-ერთი ომის დროს ეს სიწმიდე ხელში ჩაეპარდნა ძლევამოსილ ბულგართა მეფე კოლომანს (1095 – 1114). შემდეგ მას სერბეთის მთავრის ხელში ეხედავთ, რომელსაც XIV საუკუნეში ღვთისმშობლის სარტყელის ნაწილი ათონის წმინდა მთაზე არსებულ ვატოპედის მონასტრისათვის შეუწირავს, სადაც დღესაც ინახება.“ იგი დასვენებულია (ვენტრალური ტაძრის საკურთხეველში, მოვერცხლილ კიდობანში. XVIII – XIX საუკუნეში ათონის წმინდა მთაზე მყოფი მომლოცველი ქართველი საერო და სასულიერო პირები საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან ვატოპედის მონასტერში დაცული ღვთისმშობლის სარტყელის შესახებ. XIX საუკუნის 40-იან წლებში (ცნობილ ქართველ საეკლესიო ისტორიკოსს, პლატონ იოსელიანს, ვატოპედის მონასტერში უნახავს ღვთისმშობლის სარტყელის ნაწილი, რომლის შესახებ იგი საგანგებოდ მიუთითებს: „მონასტერსა ამას შინა (ვატოპედს ე. ბ.) არს დაცული ძვრ-ფასად საუნჯედ ნაწილი სარტყელისა ყოვლად-წმინდისა ღვთის-მშობელისა. იგი პიქეს ოქროს მშუშირად ნაკეთს ყუთში ხავერდით შიგნიდამ მოღებულში“. როგორც პ. იოსელიანი გადმოგვცემს, ვატოპედის ტაძარში დაცული ღვთისმშობლის სარტყელი არის არა მთლიანი, არამედ მისი ნაწილი. პ. იოსელიანის აღწერით: „სიგრძე ამა სარტყელისა არს ორი მტკაველი, სიგანე მისი სამი გოჯი“. აქვე პლატონ იოსელიანი მიუთითებს, რომ მეორე „ნაწილი ამ სარტყელისა ერთ-გუარის ფერისა იპოება ზუგდიდის მიწგრელიის მთავრის სასახლის ეკლესიასა“.¹¹ საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, ღვთისმშობლის სარტყელის მესამე მცირე ნაწილი ამჟამად ინახება გერმანიაში, ტრირის მონასტერში (რეინის ყოფილი პროვინცია პრუსიაში). ღვთისმშობლის სარტყელის სხვადასხვა ნაწილები ადგილმდებარეობის შესახებ საინტერესო ცნობას იძლევა ათონის წმინდა მთაზე არსებული წმ. პანტელეიმონის მონასტრის მიერ 1903 წელს გამოცემული ღვთისმშობლის (ცხოვრებისადმი მიძღვნილი ნაშრომი, სადაც ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „ღვთისმშობლის სარტყელის ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი ათონის მთაზე ინახება, ვატოპედის მონასტერში. იგი (ვენტრალური ტაძრის საკურთხეველში, მოვერცხლილ კიდობანშია მოთავსებული. მეორე ნაწილი – ტრირის მონასტერში, ხოლო მესამე საქართველოშია, ზუგდიდის ტაძარში“.¹² მაგრამ, თუ როდის და ვის მიერ იქნა აღნიშნული სიწმიდე საქართველოში შემოსვენებული, ამის შესახებ უძველესი წერილობითი წყაროები ცნობებს არ გვაწვდიან. მხოლოდ გვიანი ხანის, კერძოდ კი, XIX საუკუნის მოღვაწეები: ა. მურავიოვი, ფრანგი ჟან მურიე, პ. იოსელიანი და სხვები გადმოგვცემენ ზოგჯერ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ვერსიებს ღვთისმშობლის სარტყელისა და ვლადკერნის ხატის საქართველოში მოხვედრის შესახებ. ჩანს, რომ ზოგიერთი ეს ვერსია ადგილობრივ მოსახლეობაში დაცულ საეკლესიო გადმოცემებს უნდა ეყრდნობოდეს, რის გამოც მას გარკვეული ნდობით უნდა

ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სარტყლის ნაწილი, ვატოპედის მონასტერი,
ათონის წმინდა მთა

მოვეყილოთ.

პლატონ იოსელიანის ვერსიის მიხედვით, ღვთისმშობლის სარტყელი ელაქერნის ხატთან და ძელი ჭეშმარიტის ნაწილებთან ერთად საქართველოში VII საუკუნეში მოუსვენებია პერაკლე კეისარს. აღნიშნული სიწმინდეები პერაკლე კეისარს (610-641) ქართველებისათვის საჩუქრად გადაუცია ირანელთა წინააღმდეგ საღმრთო ომში აქტიური მონაწილეობის გამო. პ. იოსელიანის გადმოცემით, ძელი ჭეშმარიტის ორი ნაწილი ამკობდა ალავერდისა და ნიქოზის ტაძრებს, ხოლო ღვთისმშობლის სარტყელი ელაქერნის ამავე სახელწოდების ხატთან ერთად სამეგრელოში იყო დასვენებული.⁴ თუ რა ცნობებს ეყრდნობა დასახელებული მკვლევარი აღნიშნული მოსაზრების გამოთქმისას, ჩვენთვის უცნობია, რადგან პ. იოსელიანის მოტანილი თვალსაზრისი არც წერილობითი და არც საეკლესიო გადმოცემით არ დასტურდება.

ქართული საეკლესიო ტრადიციით, რომელიც გვიანი ხანის, კერძოდ კი XIX საუკუნის უცხოურ წერილობით წყაროებში აისახა, ღვთისმშობლის სარტყლის ნაწილი საქართველოში ჩამოუტანია იმავე სარტყლის სასწაულმოქმედი ძალით განკურნებულ ბიზანტიის იმპერატორის ძმისშვილს ელენეს, რომელიც მეფე ბაგრატ IV-ზე (1027 – 1072) დაუქორწინებიათ. რუსი ავტორები, ა. მურავიოვი, მიტროპოლიტი ფილარეტი და ფრანგი ჟან მურიე არასწორად ასახელებენ დედოფლის მამის სახელს – რომანოზს, ასევე დედოფლის საქართველოში ჩამოსვლის თარიღს – X საუკუნეს. რუსი ავტორებისაგან განსხვავებით ფრანგი ჟან მურიე სწორად მიუთითებს ქართველი დედოფლის სახელს – ელენეს. ამასთან, იგი, ზემოხსენებული ავტორებისაგან განსხვავებით, მართებულად აღნიშნავს, რომ ელენე დედოფალი დაქორწინებული იყო არა მეფე ბაგრატ III-ზე (975 – 1014), არამედ ბაგრატ IV-ზე.⁵ ამბროსი ხელაია კრიტიკულად განიხილავს ზემოთ დასახელებულ ავტორთა მოსაზრებებს და XVIII საუკუნის ისტორიკოსის ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ „დედოფალ ელენეს წამოუღია საბერძნეთიდან ქრისტეს სამსჯვალი და სასწაულმოქმედი ხატი, მაგრამ ეს იყო არა ელაქერნისა, არამედ ოქონის ღვთისმშობლის ხატი“. იგი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ბაგრატ IV-ის მეუღლე ელენე იყო არა იმპერატორ რომანოზის (1028 – 1034), არამედ მისი ძმის, ბასილის (იმავე ვასილის) ქალიშვილი. ამბროსი ხელაიასევე დასკვნით, ეს ამბები უნდა მომხდარიყო 1028 – 1034 წლებს შუა.⁶ ბერძნულ-ქართული წყაროებით დასტურდება, რომ 1032 წელს საბერძნეთში მყოფმა მეფე ბაგრატ IV-ის დედამ, მარიამმა, ბიზანტია-საქართველოს შორის მშვიდობიანობის ჩამოგდების მიზნით თავის შვილს ცოლად ჩამოუყვანა კეისარ რომანოზის ძმის, ბასილის შვილი, ელენე. თუმცა, წყაროებში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, წამოიღო თუ არა ელენემ მზითვეში ღვთისმშობლის სარტყელი. მხოლოდ ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, რომ ელენე დედოფალს საქართველოში ჩამოუსვენებია არა ღვთისმშობლის სარტყელი, არამედ „სამსჯვალი უფლისა და ხატი ოქონისა“. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, „ეს უკანასკნელი უნდა იყოს ელაქერნის ხატი“.⁷

ზემოაღნიშნულ საეკლესიო გადმოცემებს ღვთისმშობლის სარტყლის საქართველოში შემოსვენების შესახებ უნდა ვენდოთ, რადგან მის უარსაყ-

ოფად არავითარი არგუმენტი არ გაგვანია. უფრო მეტიც, XV საუკუნის უცხოურ წერილობით წყაროებში საინტერესო ცნობებია დაცული საქართველოში ღვთისმშობლის სარტყლის არსებობის შესახებ. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია 1480-1483 წლებში უცხოელი პილიგრიმის, ფელიქს ფაბრის მიერ შედგენილი ქრონიკა. ამ ქრონიკის მიხედვით ირკვევა, რომ XV საუკუნეში წმინდა მიწაზე მყოფი უცხოელი პილიგრიმები ქართველებს მოიხსენებდნენ, როგორც „სარტყლის ქრისტიანებს“, რაც, ბუნებრივია, „ქრისტიანულ სამყაროში გავრცელებული ამ წერილობითი თუ ზეპირი ტრადიციის გამომახილი უნდა იყოს, რომელიც ღვთისმშობლის სარტყელს მაინც(დამაინც) საქართველოს და ქართველებს უკავშირებს“.¹⁸ ამ ფაქტის აღნიშვნისას უცხოელ მორწმუნეთათვის ცნობილი უნდა ყოფილიყო ღვთისმშობლის სარტყლის საქართველოში არსებობის ფაქტი.¹⁹

თუკი ზემოთ აღნიშნულ გადმოცემას ვენდობით, ელენე დედოფალს ღვთისმშობლის სარტყელთან ერთად საქართველოში უნდა მოესვენებინა ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატიც, რადგან წერილობითი წყაროების მიხედვით ღვთისმშობლის სარტყელი ამ სახელწოდების ხატზე იყო მიმაგრებული. ამის გამო, ორივე სიწმინდე ერთად მოიხსენება, რის გამოც, ამბროსი ხელაიას აზრით, „ღვთისმშობლის სარტყლის ისტორია მჭიდროდაა შეკავშირებული ელაქერნის ხატის ისტორიასთან“.²⁰

საქართველოში არსებულ ელაქერნის ღვთისმშობლის სარტყელთან დაკავშირებით გასარკვევია ერთი საკითხი, არის თუ არა იგი ის სიწმინდე, რომელიც ოდესღაც კონსტანტინოპოლის ელაქერნის მონასტერში იყო დასვენებული, თუ იგი მისი ასლია? მკვლევარ ი. მეუნარგიას აზრით, სამეგრელოში დაცული ელაქერნის ხატი ღვთისმშობლის ის ხატია, რომელიც ერთ დროს ბიზანტიაში ელაქერნის მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა და „რომელმაც დაიცვა და დაიფარა კონსტანტინოპოლი განადგურებისაგან“. ამჟამად, (XX საუკუნეში – ე. ბ.), როგორც ი. მეუნარგია წერს, კონსტანტინოპოლში დასახელებული ეკლესია აღარ არსებობს, მაგრამ ელაქერნის ხატი კი საქართველოშია დაცულიო.²¹ ჩვენთვის რთულია, უარყოფით ან დაავადისტურად ი. მეუნარგიას გამოთქმული მოსაზრება. ამჟამად საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატის ავთენტურობის დადგენა ჩვენი კომპეტენციის ფარგლებს სცილდება. თუმცა, XI საუკუნის შემდგომ (ე. ი. ღვთისმშობლის სარტყლის ნაწილის საქართველოში ჩამოსვენების შემდეგ) არსებული უცხოური წერილობითი წყაროებიდან აშკარად ჩანს, რომ ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატი გარკვეულ პერიოდამდე ისევ ბიზანტიაში, ამავე სახელწოდების მონასტერში იყო დასვენებული. აღნიშნული ხატი XIV საუკუნეში კონსტანტინოპოლში უნახავს რუს დიაკონ ალექსანდრეს.²² როგორც ირკვევა, ელაქერნის მონასტერში ინახებოდა აგრეთვე მეორე სასწაულმოქმედი ღვთისმშობლის სახელობის ხატი, რომელსაც პერაკლე კეისარი (610 – 641) თურმე თან დაატარებდა. ხატმებრძოლობის დროს აღნიშნული სიწმინდე პანტოკრატორის ტაძრის კედელში საიდუმლოდ დაუმალავთ, სადაც საუკუნეზე მეტ ხანს ინახებოდა. ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ კი იგი ათონის წმინდა მიწაზე გადაასვენეს. სხვა ვერსიის

განპირობებული, რომ XVII საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს დადიანის სამთავროში საგანგებოდ ჩასული რუსი დესპანები ფედოტი ელჩინი და პაველ ზახარევი არაერთიარ ცნობებს არ გვაწვდიან ვლადიმერის ხატისა და ღვთისმშობლის სარტყლის შესახებ. მათ საშუალება არ მიეცათ, ზუგდიდში, მთავრის რეზიდენციაში არსებული სიწმინდეები დაეთვალიერებინათ. თუმცა, როგორც რუსული წყაროებიდან ირკვევა, რუსეთის ხელისუფლებისათვის ცნობილი იყო, რომ საქართველოში ინახებოდა ღვთისმშობლის სარტყელი. ჩვენი აზრით, საქართველოში ღვთისმშობლის სარტყლის არსებობის ფაქტი მოსკოვს უნდა შეეტყობ 1635 წელს რუსეთში ჩასული მეფე თეიმურაზ I-ის ელჩის, მიტროპოლიტ ნიკიფორეს მეშვეობით. ოღონდ ეს უკანასკნელი XVII საუკუნის 30-იან წლებში რუსეთის ხელისუფალთ აცნობებდა, რომ თითქოს ეს სიწმინდე აღმოსავლეთ საქართველოში ინახებოდა. მისივე ცნობით, შაჰ-აბას I-ის შემოსევის დროს დაიკარგა ღვთისმშობლის სარტყელი, რომელიც ცარგარდიდან იყო მოტანილი, „ფიქრობენ, რომ ის სიწმინდეები შაჰმა წაიღო“.²⁶

მოსკოვის სამეფო კარზე მყოფი ქართველი ელჩი, როგორც შემდგომი მოვლენები გვიჩვენებს, ახმოვანებს იმდროინდელი კახეთის სამეფოს მესვეურთა შეხედულებებს. თეიმურაზ მეფე 1639 წელს მოსკოვიდან ჩამოსულ რუს ელჩებს ზაგუმში მოლაპარაკების დროს აცნობებს, რომ შაჰის მიერ რუსეთში გატანილი საჩუქარი უფლის კვართი კი არაა, არამედ ის შეიძლება იყოს რუსთველი ეპისკოპოსის ფერისცვალების ეკლესიიდან წაღებული ღვთისმშობლის სარტყელი.²⁷ რა თქმა უნდა, მეფე თეიმურაზ I-ისა და მისი ელჩის, მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ცნობა ღვთისმშობლის სარტყლის შესახებ რეალურ სინამდვილეს არ შეესაბამება, რადგან აღნიშნული სიწმინდე იმ დროისათვის სამეგრელოში იყო დასვენებული. როგორც ჩანს, რუსეთის ხელისუფლებისათვისაც ცნობილი უნდა ყოფილიყო, რომ ღვთისმშობლის სარტყელი მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში ინახებოდა. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ 1639 წელს სამეგრელოში მომავალ რუს ელჩებს ფედოტი ელჩინს და პაველ ზახარევს – მოსკოვი საგანგებო დავალებას აძლევდა, შეეკრიბათ ზუსტი ცნობები საქართველოში არსებულ სხვადასხვა რელიქვიებზე. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილებულიყო უფლის კვართზე და ღვთისმშობლის სარტყელზე. გარდა ზემოაღნიშნულისა, ამბროსი ხელაიას აზრით, სხვა მიზეზითაც არ შეეძლოთ რუს ელჩებს, ეხილათ აღნიშნული სიწმინდეები, „რადგანაც, ვლადიმერის ღვთისმშობლის ხატი იყო დადიანების საგვარეულო სიწმინდე და ხალხსაც დიდი სასოება ჰქონდა მისი. სამეგრელოს მთავრები დიდი მზრუნველობით ეკიდებოდნენ მას. არავის ანდობდნენ და ინახავდნენ თავის სასახლეში“.²⁸ აღნიშნულს ჩვენ დავამატებთ იმასაც, რომ ვლადიმერის ხატს და მასზე მიმაგრებულ ღვთისმშობლის სარტყელს მრავალი განსეული ჰქონდა შეწირული, რასაც მისი დღევანდელი მდგომარეობაც ადასტურებს. ხატის ლითონის დაფაზე მოთავსებულია უამრავი ძვირფასეულობა, ძვირფასი თვლებით შემკული ბეჭდები და ჯერები, ბიზანტიური ოქროს მონეტები, რაც ხდებოდა მიზეზი ხატის ხშირი გაძარცვისა. როგორც ჩანს, სამეგრელოს სამთავრო კარი, მდიდრული შემკულობის გამოც, აღნიშნულ სიწმინდეებს საგანგებოდ უფრთხილდებოდა და საგულდაგულოდ ინახ-

აედა მას. ასეთი გაფრთხილების მიუხედავად, როგორც წყაროებით დასტურდება, ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატი მაინც იმარცხებოდა და ზოგჯერ აღგიღმდებარეობასაც იცვლიდა. XVII საუკუნის 80-იან წლებში, როცა გურიის მთავარმა, გიორგი III გურიელმა (1664 – 1684), დაამარცხა იმერეთის მეფე ალექსანდრე IV (1683 – 1695), მან „განსარცხა ხატი ვლადკერნისა ღვთისმშობელი, და პყო, სამკაულად თესად“.²⁹ სეენი აზრით, გიორგი III-ის მიერ გატაცებული ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატი უნდა მოხვედრილიყო შემოქმედის მონასტერში. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს 1737 წელს ტიმოთე გაბაშვილის მიერ შედგენილი იმერეთის რუკაც, სადაც აღნიშნული სიწმინდის განსახელებელი გურიაში, შემოქმედის ტაძარია მითითებული.³⁰ აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტიმოთე გაბაშვილი ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ საკითხავებში საგანგებოდ გამოჰყოფს კეართისა და სარტყელის მნიშვნელობას: „რომელმან მცველად და საცხებლად წყაროდ ცხოვრებისად; გვანიჲე კეართი შენი საუფლო და უხრწნელისა ქალწულისა სამოსელი და სარტყელი საუნჯედ წარუპარეულად მოუც ქვეყანასა ჩვენსა“.³¹ ამ საკითხავიდან აშკარად ჩანს, რომ ღვთისმშობლის კეართთან და სარტყელთან ერთად საქართველოში ყოფილა ღვთისმშობლის სამოსლის ნაწილიც, რაზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

ქართველ მორწმუნეთა შორის ღვთისმშობლის სარტყელი და ამავე სახელწოდების ხატი დიდ სათაყვანებელ სიწმინდედ ითვლებოდა. როგორც ჩანს, სამეგრელოს გარდა, ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის ასლები ამშვენებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ეკლესია-მონასტრებს. ამ მხრივ, ყურადღებას იქცევს შიდა ქართლში არსებული ქვათახევის მონასტრის ხატი, რომელიც ცნობილი ქართველი საეკლესიო მკვლევარის, პლატონ იოსელიანის გადმოცემით, „ვლახერნისად“ იწოდებოდა. დასახელებული მკვლევარი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ აღნიშნული ხატი ღვთისმშობლის იმ ხატის ასლი უნდა იყოს, რომელიც კონსტანტინოპოლის მახლობლად, ვლადკერნის მონასტერში იყო დასვენებული.³² ამის გარდა, ზოგიერთი ქართული ეკლესია-მონასტრის კედელზე გამოსახული ყოფილა ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის ფრესკაც. ისტორიულად სამხრეთ საქართველოს ნაწილში, დებედას ხეობაში არსებულ ახტალის ქართულ მონასტერში (ამჟამად ეს ტერიტორია და ახტალის მონასტერი სომხეთის რესპუბლიკის მფლობელობაშია), საკურთხეველის აფსიდის ზემოთ, ცისფერ ფონზე მოთავსებული იყო ფრესკა ღვთისმშობლის დიდი ხატის გამოსახულებით. გადმოცემის თანახმად, რომელსაც ა. მურავიოვი და დ. ბაქრაძე მოგვითხრობენ, ბიზანტიის კეისარმა პერაკლემ (610 – 641) თითქოს ახტალის ტაძარი ააგო იმის ნიშნად, რომ ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატმა დაიცვა კონსტანტინოპოლი სპარსთაგან, იმ დროს, როდესაც კეისარი დედაქალაქში არ იმყოფებოდა. იმავე გადმოცემის მიხედვით, ამ ფაქტის აღსანიშნავად, ახლადგებული ტაძრის კედელზე გამოუსახავთ ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის ფრესკაც.³³ ჩვენ არ შეგვიძლია, აღნიშნული გადმოცემის რეალობა დავასაბუთოდ, მაგრამ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ახტალის მონასტრის კედელზე ვლადკერნის ღვთისმშობლის ფრესკის არსებობა ფრიად საყურადღებოა.

საქართველოში დაცულთ ვლადკერნის ხატისა და ღვთისმშობლის სარტყ-

ლის შესახებ საინტერესო მასალებია ასახული იმ წერილობით წყაროებში, რომელიც XIX საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების (1801 წ.) შემდეგ, 1803 წელს, იმერეთის სამეფოსაგან შევიწროვებული სამეგრელოს მთავარი გრიგოლ დადიანი რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდა. ღეთისმშობლის სარტყელი და ელაქერნის ხატი სამეგრელოს მთავარ გრიგოლ დადიანს, ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ თავისი სიმამრი, მეფე გიორგი XII (1798 – 1800) ცოცხალი იყო, უსაფრთხოების მიზნით თბილისში, ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე გაუგზავნია შესანახად.³¹ მეფე გიორგი XII-ის სიკვდილისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, აღნიშნული სიწმინდე გიორგი XII-ის ძეს, დავით ბატონიშვილს მიუსაკუთრებია, რომელსაც რუსეთში გადასახლებისას ღეთისმშობლის სარტყელი თან წაუღია. სამეგრელოს მთავრის, გრიგოლ დადიანის გარდაცვალების (1804) შემდეგ მის ქერიეს, ნინო ბაგრატიონ-დადიანისას, არაერთხელ მიუმართავს დავით ბატონიშვილისათვის, აღნიშნული სიწმინდე უკან დაებრუნებინა, მაგრამ თხოვნამ და მუდარამ შედეგი ვერ გამოიღო. „ბატონიშვილი სხვადასხვა პატივსაღებ გარემოებათა მომიხეზებით მუდამ უარს უთვლიდა მთავრინა ნინოს და სამეგრელოს დიდებულნი იძულებულნი გახდნენ მიემართათ სხვა საშუალებებისათვის, ეხმარათ ხერხი. გადაწყვიტეს, მიართვან ხატი ხელმწიფე-იმპერატორს იმ აზრით, რომ შემდეგ ეშუამდგომლათ მისი დაბრუნებისათვის სამეგრელოში. ისინი დარწმუნებულები იყვნენ, რომ ბატონიშვილი იმპერატორისათვის ხატის მირთმევის წინააღმდეგი არ გახდებოდა და ხერხმა მართლაც გაამართლა“.³² რუსეთის დედაქალაქში მყოფმა დავით ბატონიშვილმა პეტერბურგში ჩასულ სამეგრელოს დეპუტაციას, რომელშიც შედიოდა ნიკო გიორგის ძე დადიანი, ბეჟან მანუჩარის ძე დადიანი და კარის დეკანოზი იოანე იოსელიანი, აღნიშნული სიწმინდეები გადასცა.³³ დეპუტაციამ პეტერბურგში თან მიიტანა რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I-სადმი გადასაცემი, 1806 წლის 23 მარტით დათარიღებული სამეგრელოს დროებითი მმართველის, ნინო დადიან-ბაგრატიონის წერილი. აღნიშნული დოკუმენტი თავისი შინაარსით მეტად საინტერესოა. სამეგრელოს დროებითი მმართველი იმპერატორისადმი გაგზავნილ წერილში ხაზგასმით აღნიშნავს: «Я, всеподданнейшая раба, с сиротами моими приношу яко лепту, достойную памяти. Ибо образ сей есть Влахернской Божьей матери, к котором прикован пояс самой пресвятой Богородицы Марии, коим была она опоясана. Верьте истине сей, самодержавный покровитель и государь наш, и потому наполнен он мощами и украшен камнями и жемчугами. Он был препоручен от нас отцу нашему, царю Георгию, рабу Вашему, но по кончине коего остался у брата моего Царевича Давида. Не могли же мы его возратить к себе потому, что враг дома Дадияни не пропускал в Грузию человека нашего. Ныне образ тот находится в царствующем граде Вашем у упомянутого брата моего, у кого по письму и просьбе моей взят доверены от меня принесут в жертву сив».³⁴ იმავდროულად საქართველოს მაშინდელმა მთავარმართებელმა, პავლე ციციანოვმა, აღნიშნულ სიწმინდესთან დაკავშირებით, რუსეთის იმპერატორს მოხსენებითი ბარათი გაუგზავნა. ამ მოხსენებაში საქართველოს მთავარმართებელი შუამდგომლობას უწევს ქართველთა დეპუტაციას, რომ

რუსეთის ხელმწიფემ მისთვის საჩუქრად მირთმეული სიწმინდე ისევ სამეგრელოს მოსახლეობას დაუბრუნოს. „ამასთან, ვბედავ – აცნობებს იგი რუსეთის იმპერატორს – დავისმო ჩემი უქვეშევრდომულესი აზრი ამ ხატის შესახებ. როგორც ცნობილია, მეგრელები ძალიან გულმოდგინები არიან ქრისტეს სარწმუნოებაში და სამეგრელოსათვის უმაღლეს ბედნიერებად მიაჩნიათ ამ ხატის მათთვის დაბრუნება, რადგან მასზე ამყარებენ უღრმეს სასოებას. მათზე მოწვენილ ყველა უბედურებას აწერენ მხოლოდ და მხოლოდ იმ გაერმოებას, რომ დაკარგეს ეს მფარველი მათი ქვეყნისა და ამისათვის ამ დეპუტაციასთან მისი დაბრუნება ადგისებს გამოუთქმელი სიხარულით მთელ სამეგრელოს და მოახდენს მეგრელებში იმნაირსავე დიდ შთაბეჭდილებას, როგორც მოახდინა წმინდა ნინოს ჯერის საქართველოში დაბრუნებამ“ (თარგმანი ამბროსი ხელაიასი)³⁸. გამჭრიახი რუსი პოლიტიკოსი, პავლე ციციანოვი (თუმცა იგი წარმოშობით ქართველი იყო), ისევ რუსეთის პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, სთხოვს იმპერატორს, რომ მასთან მისულ სამეგრელოს დეპუტაციას უკან დაბრუნებისას გადასცეს აღნიშნული სიწმინდეები.

მიხანი მიღწეულ იქნა. სამეგრელოს დეპუტაციამ, როგორც მისი ერთი წევრი ნიკო დადიანი გადმოგვცემს: „იოანე დეკანოზის ხელით, რომელიცა გეჟონდა ძღვნად წაღებულ იქნა მთავრინას ნინა დედოფლისაგან ხატი ვლაქერნის ღმრთის მშობლისა, და მიართვა რა, მიიღო შესაბამითა პატივითა და დაასვენა თვისის სასახლის ეკლესიასა შინა დიდის ცერემონიითა“.³⁹ იმავე ნიკო დადიანის მონათხრობით, სამშობლოსკენ მომავალ დეპუტაციას რუსეთის იმპერატორმა თან გამოატანა მისთვის საჩუქრად მირთმეული სიწმინდეები. მან „შეამკო (რუსეთის იმპერატორმა – ე. ბ.) უპირფასესად ხატი ვლაქერნის ღმრთის მშობლისა და წარმოგზავნა კეჟადა სახლსა შინა დადიანისასა, რათა მუნ განისვენოს წინდად ჩემის საფარველის დადუბისა და თქვენი შემდამი ერთგულებისა“.⁴⁰

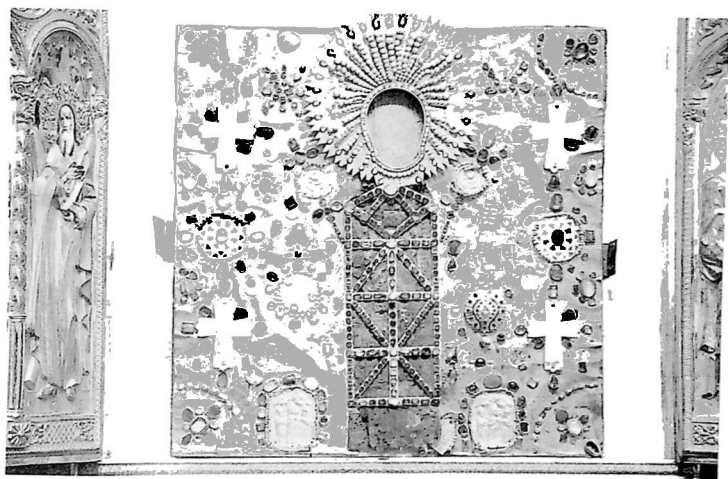
აღნიშნულ სიწმინდესთან ერთად იმპერატორმა აღექსანდრე პირველმა სამეგრელოს სამთავროს დროებით მმართველს, ნინოს, 1806 წლის 31 მაისით დათარიღებული რესკრიპტი გამოუგზავნა, რომელშიც მითითებული იყო, რომ „...წმინდაი ხატი ვლაქერნის ღმრთისმშობლისა უპატიოსნესითა სარტყლითა მისითა მივიღე მე კმაყოფილებითა, ვითარცა ნიშანი ჰეშმარიტისა ქვეშევრდომებისა სახლისაგან თქვენისა და ყოველთა ერთა მეგრელებისათა. ხატი ესე პატივითა მოსვენებული იქნა საიმპერატოროსა სახლსა შინა ჩემსა და დასვენებულ სასახლესა ეკლესიისა შინა“.⁴¹ იმავე რესკრიპტით რუსეთის ხელმწიფე ადრესატს აუწყებს, რომ თავისი კეთილგანწყობილების გამოხატვის ნიშნად, იგი სამეგრელოს მოსახლეობას უკან უბრუნებს ამ პირფას სიწმინდეს. იმპერატორის განკარგულებით, აღნიშნული სიწმინდეების დასასვენებლად სამეგრელოში მთავრის კარის შერჩეულ ადგილზე უნდა აეგოთ ღმრთისმშობლის სახელობის ეკლესია. მშენებლობის დაწყების მიზნით რუსეთის იმპერატორმა 2000 ჩერვონეცი ოქროს ფული გამოგზავნა. ოღონდ იმ პირობით, რომ, სადაც ვლაქერნის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი აშენდებოდა, იქვე ახლოს უნდა ყოფილიყო სამეგრელოს მთავრის რეზიდენციაც. ახლადდარსებულ ქალაქს კი გარდაცვლილი მთავრის, გრიგოლ დადიანის

პატივისცემად, გრიგოლიოპოლი უნდა დარქმეოდა.⁴²

რუსეთიდან დაბრუნებული ღვთისმშობლის სარტყელი და ვლადკერნის ხატი ერთხანს გორდში, დადიანის კარის ეკლესიაში ყოფილა დასვენებული, შემდეგ ისინი მარტვილის მონასტერში გადაუტანიათ.⁴³ სოფელ ზუგდიდში დადიანთა სამთავროს გადაწყვეტილებით შერწყმულ იქნა ადგილი ვლადკერნის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესიის ასაგებად, რომლის მშენებლობისას, როგორც ხეშოთ აღუნიშნეთ, რუსეთის იმპერატორმა 2000 წერვირეცი ოქროთი გამოგზავნა. 1817 წელს, აღნიშნული ეკლესიის აგებასთან დაკავშირებით, კაუკასიის მთავარმართებელი ალექსანდრე ერმილოვი ლევან V დადიანს (1804 – 1840) ატყობინებდა: „ვლადკერნის ღვთისმშობლის ეკლესიის გეგმა ახლო მომავალში დამთავრდება და მასთან ერთად გამოგვგზავნებათ 2 ათასი თუმანი მის ასაგებად“.⁴⁴ როგორც ბარონ როზენის მიერ გრაფ ნესელროდთან 1837 წლის 29 იანვარს გაგზავნილი მიმართვიდან ჩანს, მართალია, ლევან V დადიანს დიდად უზრუნია ახალი ეკლესიის აშენებისათვის, თვითონვე აურწყვია სოფელ ზუგდიდში ეკლესიის ასაშენებელი ადგილი და თავისი ხარჯით დაუწყო მისი შენება, მაგრამ ამ დროისათვის რუსეთის იმპერატორის გამოყოფილი თანხა მას ჯერ კიდევ არ აქონდა მიღებული.⁴⁵

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გადმოღებული წარწერით, რომელიც ეკლესიის შიგა კედელზე იყო მოთავსებული, დასტურდება, რომ ზუგდიდში ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის ტაძრის შენება დაუწყოთ 1825 წელს და დაუმთავრებიათ 1830 წელს.⁴⁶ ეკლესიის მშენებლობის დამთავრებიდან კარგა ხნის შემდეგ, 1837 წლის 29 იანვარს, ბარონი როზენი გრაფ ნესელროდს ატყობინებდა, რომ თავად დადიანს ნება დაერთოს, რომ მარტვილის მონასტერში დასვენებული ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატი სარტყელთან ერთად გადმოხვენებულ იქნას ზუგდიდში, მისთვის საგანგებოდ აგებულ ამავე ხატის სახელობის ტაძარში და რუსეთის იმპერატორის სურვილისამებრ, ამ ადგილს სამეგრელოს გარდაცვლილი მთავრის გრიგოლის პატივისცემად, გრიგოლიოპოლი დაერქვას. როგორც ჩანს, გათვალისწინებულ იქნა ბარონ როზენის თხოვნა, რის გამოც ხატი სარტყელთან ერთად ზუგდიდში, ვლადკერნის ღვთისმშობლის სახელობის ახლადაგებულ ეკლესიაში დაასვენეს. ამის დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ ა. მურავიოვის XIX საუკუნის 40-იან წლებში აღნიშნული სიწმინდე ზუგდიდში უნახავს. შემდეგ ეს სიწმინდე დადიანებს ისევ გორდში, თავიანთ სასაფხულო რეზიდენციაში გადაუხვენებიათ. ა. მურავიოვის მონათხრობის სისწორეს ასაბუთებს კ. ბოროსტინიცი, რომელიც აღნიშნავს, რომ „იმპერატორმა“ ალექსანდრე I-მა გრიგოლიოპოლის ტაძარს შესწირა ის სასწაულმოქმედი ღვთისმშობლის ხატი, რომელსაც ღვთისმშობლის სარტყელი ერტყა და რომელიც იმპერატორის სამეგრელოს ხალხის მოციქულებმა მიართვეს ძღვნად. ეს ხატი, ძვირფასი თვალ-მარგალიტით მოოჭვილი და ოქროთი მოჭვდილი, უნდა ყოფილიყო ნიშანი წმინდა იმპერატორის მზრუნველობისა იმ ხალხისათვის, რომელმაც მისი ქვეშევრდომობა მიიღო“.⁴⁷

1856 წელს სამეგრელოს სამთავროს დედოფლის, ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანის დაკვეთით, რუსეთში ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის წასას-

ვლაქერნის სატი

ზუგდიდი, ვლაქერნის ღვთისმშობლის ტაძარი, XIX ს-ის შუა ხანები

ვენებელი სანაწილე (კიოტი იგივე კუბო) გაუკეთებიათ. ამის შესახებ ცნობას გვაძლევს სანაწილეზე არსებული წარწერა.

თუ როგორ გამოიყურებოდა XIX საუკუნეში ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატი მასზე მიმაგრებული სარტყლით, ამის შესახებ საინტერესო ცნობა აქვს დაცული ა. მურავიოვს, 1848 წელს გამოქვეყნებულ თხზულებაში. მის ცნობებს აღნიშნული სიწმინდეების შესახებ წყაროს მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან XIX საუკუნის 40-იან წლებში ა. მურავიოვმა იმოგზაურა სამეგრელოში და როგორც თვითმხილველმა, დაწვრილებით აღწერა ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები, მათ შორის ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატიც. მას სუგდიდში, ვლადკერნის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში, კანკელის წინ, სახატეში უნახავს ღვთისმშობლის სარტყელი და ხატი. მისივე გადმოცემით: «Лик Богоматери весьма древний, написан на верхней части пояса, который походит на диаконский опар и сложен в виде эпитрахили; нижняя часть совершенно ветха. Жемчуг, изумруды и яхонты украшают сии драгоценные остатки и разсыпаны по золотому полю, на котором они лежат. Это, конечно, один из самых древних памятников который остался нам от первых времен Христианства».⁴⁸

აგრეთვე, მეტად საინტერესოა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში გამოცემული ფრანგული ჟურნალ „კოკას ილუსტრეს“ რედაქტორის, ფრანგი ჟან მურიეს (ცნობები, რომელმაც 1883 წელს ფრანგულ ენაზე გამოცემულ სქელტანიან ნაშრომში დიდი ადგილი დაუთმო აღნიშნული სიწმინდეების აღწერას. მას XIX საუკუნის 80-იან წლებში ღვთისმშობლის სარტყელი და ვლადკერნის ხატი უნახავს დადიანთა სასაფხულო რეზიდენციაში, გორდში, 1875 წელს აგებულ წმინდა გიორგის ტაძარში. ჟან მურიე განცვიფრებული დარჩენილა სიწმინდეების ხილვით. მისი გადმოცემით, ეკატერინე დადიანის შეკვეთით დამზადებულ სანაწილეში ჩასვენებული ვლადკერნის ხატი დახვეწილი ფერის იშვიათ ნიმუშს წარმოადგენდა. ჟან მურიეს აღწერით: „ერთი მეტრის სიმაღლის ეს სამკარედი 300 პატიოსანი თვლით ყოფილა შემკული, ღვთისმშობლის თავს გარს აკრავს დახვეწილი ტექნიკით შესრულებული ოქროს შარავანდედი, რომლის სხივები დაფარული ყოფილა 329 წერილი მარგალიტით და 82 მისხილი მარგალიტით, ქვემოთ, სიგრძეში ჩასმულია ოქროს დაფა, დამშვენებული 79 ლალით, 20 ფირუზით, 9 აღმასით და 93 სურმუხტით, რომელთა ქვეშ მოჩანს რელიეჟია, რომელიც უნდა იყოს, როგორც ამბობენ, ღვთისმშობლის სარტყელი და რომელიც დევს წერილი მარგალიტებით შემკული ოთხი გლუვი ფურცლისაგან შემდგარ სანაწილეზე. ვარდულები, რომელიც შემკულია დამუშავებული ლალით, ოპალით, ამეთეისტითი, ჯვრებით, პატარა ამბოხურცული მედალიონებით, არართული კომპოზიციური ნაკეთობითაა შესრულებული. ეს ვარდულები გამოხატავს რელიგიურ სცენებს. ბერძნული მონეტები, ნაირგვარი სტილის სამკაულები, უსარმაზარი მარგალიტები, სხვადასხვა ფერის ძვირფასი ქვები ამდიდრებენ ამ ხატს“.⁴⁹ ჟან მურიე აღნიშნავს, რომ ხატის სანაწილე (კიოტი იგივე კუბო) და კარები დამზადდა ეკატერინე დედოფლის ბრძანებით, რომელზეც სხვადასხვა რელიგიური სცენებია გამოსახული. როგორც გხვდავთ, ჟან მურიეს აღწერილობა შესანიშნავი წყაროა ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატისა და მასზე მიმაგრე-

ბული სარტყლის დასახასიათებლად.

აღნიშნულ სიწმინდეთა შემდგომი ისტორიის შესახებ მწირი ცნობები მოგვეპოვება. 1913 წელს ექვთიმე თაყაიშვილს ექსპედიციაში ყოფნის დროს, ზუგდიდის სიძველეთა დათვალიერებისას, ღვთისმშობლის სარტყელი ვლაქერნის ხატთან ერთად ვერ უნახავს, იმის გამო, რომ აღნიშნული სიწმინდეები სამეგრელოს მთავრის შთამომავლებს სასახლეში გადასვენებით, თვითონ კი იმ დროისათვის ზუგდიდში არ იმყოფებოდნენ. 1914 წლის დეკემბერში, პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში თურქთა მოსალოდნელი თავდასხმის შიშით სამეგრელოს მთავრის მოურავს სასახლის ძვირფასეულობა, რომელთა შორის ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატიც იყო, ოთხ კუთში ჩაწყობილი, სარდაფში მოთავსებულ საყინულეში შეუნახავს. შემდეგ იგი გადაუტანიათ ამავე სართულის კუთხის განჯინაში, სადაც იგი შენიღბვის მიზნით აგურით ამოუქოლავთ და კედლისფრად შეუღებავთ. 1919 წლის დეკემბერში იმდროინდელი მთავრობის დადგენილებით ექვთიმე თაყაიშვილი ლ. ქიანელთან ერთად, სიძველეთა მოძიების მიზნით, ზუგდიდს ეწვია. სასახლის მოურავმა მათ თბილისში გამოატანა საიდუმლოდ გადაჩაღული განქველობა, რომელთა შორის ყოფილა ვლაქერნის ხატი.⁵⁰

წამოღებულ სიწმინდეთა შორის ნახსენები არაა ღვთისმშობლის სარტყელი, რომელიც ვლაქერნის ხატზე იყო მიმაგრებული.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ განქველობასთან ერთად დევნილმა დემოკრატიულმა მთავრობამ ვლაქერნის ხატი საფრანგეთში გაიტანა, საიდანაც იგი 1945 წელს მის კანონიერ მფლობელს დაუბრუნდა. ამჟამად ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატი შ. ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდშია დაცული. აღნიშნული სიწმინდე დღემდე მეცნიერულად არავის შეუსწავლია, თუმცა არსებობს ხატის სანაწილეც (კიოტი, იგივე კუბო) და თვით ხატის აღწერილობაც. სანაწილე აღწერა და მასზე არსებული წარწერა გადმოიღო აწ გარდაცვლილმა მეცლევარმა, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორმა გურამ აბრამიშვილმა. ამ აღწერის მიხედვით ვლაქერნის ღვთისმშობლის ჩასახვენებელი სანაწილე „წარმოადგენს დიდი ზომის მოოქროვილ ვერცხლის ორკარიან კუბოს, რომლის თავზე დამაგრებულია ნახევრადწრიული ფორმის ჯვრით დამთავრებული მოსართავი ელემენტი, რომელიც ვარდის ბუტონების და მისი ღერების გამჭოლ რელიეფურ ფორმას გვაძლევს ფასადის მხრიდან. ეს ზედა ნაწილი ამაჟამად მომპარალია კუბოს კორპუსიდან და ცალკეა. ჯვარზე გამოსახულია ჯვარცმული მაცხოვრის რელიეფური ფიგურა. ზედა მონაკვეთში გრანგულზე დაწერილია ასოებით „ИИИ“, გამჭოლი დეკორაციული მოტივის ცენტრში ოვალური დაფაა, რომლის კიდეები მსხვილი რელიეფური წერტილებითაა დაფარული. დაფის მთელ არეზე ექვსფიგურიანი რთული კომპოზიციის რელიეფურად გამოსახული, ფერწერული მინანქრის სახეებით და ხელებით. კომპოზიციას ახლავს რუსული და ქართული ასომთავრული წარწერები: „Образ положения Пояса Пр. ИиИ“. — ЕЦЕІ БСБѢІС НСНІСІНІС ІСІБѢІСІС КѢ БІС ІНІ БѢІВІСІС - „ხატი დადებისა პატიოსნისა სარტყლისა ყ(ოვლად) წ(მიდ)ისა ღ(მრთ)ის მშობელისა“. ხატის კუბო მოწარმოებულია მსხვილად გამოსახული მცენარეული

კიოტში
ჩასვენებული
ელაქერნის
ღვთისმშობლის ხატი

ელაქერნის
ღვთისმშობლის
ხატის
ჩასვენებული
კიოტი

ხეულებით, მათში პლასტიკურად გამოსახული ყვავილებით, ჯვრებით და ქერუბიმებით. კუბოს კარების ორივე ფრთაზე გარედან ფესტონებით დანაწევრებულ თაღებში, რომელთა ზედა არეები მკვნარეული დეკორით და ცენტრში თითო ქერუბიმით იმკობა, მთელი ტანით გამოსახულია მარცხნივ წინასწარმეტყველი ღავითი და მარჯვნივ წმინდა მოწამე ეკატერინე, რუსული და ქართული წარწერებით... აქვე ამოკვეთილია 26-სტრიქონიანი წარწერა, რომელიც მცირეოდენი ცვლილებებით ი. მეუნარგიასა და გ. კალანდიას მიერ არის გამოქვეყნებული.⁵¹

სვენ სრულად ვაჭვევანებთ ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატის სანაწილეზე არსებულ წარწერას, რომელიც მკვლევარ გურამ აბრამიშვილის მიერ არის გადმოღებული.

„1 შროსა მას, ოდესცა კეთილ დღეობით განიგებოდა დიდი სახელმწიფო ყოელისა ჯუსეთისა

2 თუთ მიყრობელობითა მართლ მორწმუნისა შმპერატორის ოლექსანდრე პეორისათა და ოდესცა

3 მეშურენი დიდებულებისა მისისა სახელმწიფოასანი, მეფენი დასაელეთისანი, ჭრისტეს ჭეარის მოსაუად

4 სახელის მადებელნი თავისა თუსისანი თანა შეიკრნენ მოწაფისა თანა ცრუ წინასწარმეტყელის მახმადისა ხონთ

5 ქრისათანა ოსმალთასა კავშირითა ძმობისათა საენებელად მართლ მადიდებლობისა და მაშინ ქუჭუანაჲცა

6 ჩუჭნი განიცდებოდა პირადპირადთა ზედა მოსილითაგან წ(ეშმარიტად) ყ(ოელა)დ უწმინდესო ზედაო ი(კეთ)ისაო მე მინდო

7 ბილმან მფარველობისა შენისადმი სამეგრელოას ჰმართუშლ(მ)ან ჰთაფრინა უკატერინა ზადიანისმან, ასულმან

8 ზახეთის თაყადის ღენერალ-ლეიტენანტის ოლექსანდრე წაეჭავაძისმან შემკობისა შ(ემდგომ)ად ყ(ოელა)დ პატრონისისა ზლაქერა

9 ნის ხატისა ჰენისა, რომელი და შორის მისა ნაწილიცა წ(მინდ)ის ჰენის სარტყლისა ძუჭლითგანეე აქუნდა სახლსა

10 ზადიანთასა უღელგოდ ნავთსაყუდელად განსაცდელთა შინა და რომელიცა ჩეე (1806) წელსა შინა ოდესცა სამენგრე

11 ლოსა მოველინა ზეგარდმოთ მფარველობა ჯუსეთისა ნიშად სამარადისოასა ერთ-გულეობისა მისადმი

12 იქმნა მიძლუნოლ ჰენგრელიის ჰართუშლა ჰთაფრინა ჩინასაგან ასულისა პეფის ლიორგი მათ

13 ცამეთისა, ჴელმწიფე შმპერატორის ოლექსანდრე პირეშლისადმი, გარნა პისმან ზიდებულებამან სათნო

14 პეო სახელითა ძვისითაეე წარმოგზაენა მისეე ჩინასადმი მისაქცეეად სახლადეე ზადიანთა ყ(ოელა)დ უმოწყა

15 ლესისა რესკრიპტისთანა ლა(31) მაისისა მისეე ჩეე(1806) წელსა, რომელიცა შინა თქმულ არიან შემდგომნი ძურ

16 ფასნი სიტყუანი: იყავნ იგი ორკერძოეე წმინდად და მოწამედ სამარადისოასა ჩემდამი თქუჭნისა ერთ

17 გულები და ჩემისა განუშორებელისა თქუენდა მფარველობისა და მიერთებან განგრძნობასა შინა ერგასთა

18 წელთასა. ჰენითა მეოხებითა იქმნა დაცულ სახლი სამთავრო ზადიანთა და ს(რულია)დცა სამეგრელო უშფო

19 თუშლად ამითგან მომხსენებელმან და ძალისაებრთა მადლობათა შემომწირველმან ვიგულმოდგინე მორ

20 თმევედ ჰენდა კიდობნისა ამის, რომელსა შორის ეგებოდესრა ყ(ოვლა)დ პატიოსანი ხატი ჰენი წ(მიდ)ით სარტლითურთ

21 ჰენით იყავნ იგი განმაძღიერებლად მართლ-მადიდებლობისა, აღსამაღლებლად დიდის ჩუშნის ყელ

22 მწიფის სახელისა, წარსამართებლად ძისა ჩემისა ცხრაწლოვანისა მემკვიდრეობით სამეგრელოჲს ჰთავარს და

23 რუსეთის ყელმწიფის ღუარდიის პორუჩიკის ნიკოლაოზ ზავითის ძის ზადიანისა და ყ(ოვ)ლისა სამენგრე

24 ლოჲსა ჰთავერის სახლისა და საოხად ი(ვთ)ისადმი შესუშნებულის ჩეუღლის ჩემის პენგრედიის მთავრის და აჟუსე

25 თის მთავრის ღენერალ-მაიორის და კავალერიის ზავით ღეონის ძის დადიანისა წელთა განხორციელებითგან სიტ

26. ეჟსა ი(ვთ)ისა ჩენე-სა (1856), იანვრის დ(4)-სა, საზაფხულო სასახლესა ლორდს.“

წარწერის ბოლოს შესრულებულია რუსული წარწერა, რომელიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის აღნიშნული სანაწილის დამზადების შესახებ: „Сія Кіоти делана въ Москве в 1857 году на фабрике Его Императорского Величества Фабриканта Церковной Утвера Николои Данилова Полтовцева“

გურამ აბრამიშვილმა აგრეთვე აღწერა სანაწილეში (კიოტი, იგივე კუბო) ჩასვენებული ვლადკერნის ღეთისმშობლის ხატიც. სამწუხაროდ, ამ ხატს პირვანდელი სახე დაკარგული აქვს. შემორჩენილია ძვირფასი თევლებით შემკული ადგილი, მაგრამ ღეთისმშობლის სახე, რომელიც მასზე არსებობდა, დაკარგულია, რის გამოც აღნიშნულ სიწმინდეს ხატის სახე აღარა აქვს. მართალია, გ. აბრამიშვილმა აღწერა ვლადკერნის ხატი, მაგრამ, სამწუხაროდ, მას გამორჩენია ხატის ზურგზე არსებული წარწერა, რომელიც ჩვენი თხოვნით გადმოიღო მუზეუმის ფონდების მცველმა, ქალბატონმა ელენე კაველელიშვილმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ. ე. კაველელიშვილის აღწერის მიხედვით „ცენტრალური დაფის ზურგი დაფარულია ვერცხლის გარსაკრავით, რომელზედაც განაწილებულია 26 სტრიქონიანი ქართული მხედრული წარწერა:

1 ხატი ესე ყ(ოვლა)დ ჩ(მიდ)ისა ზლადკერნის ი(ვთ)ის მშობელისა ნაწილთურთ ჩ(მიდ)ის სარტყლისა მისისათ ძუელთაგანე იყო სამკვდრებელი სამთავრ

2 ესა სამეგრელოჲსა სახლსა ზადიანთასა ღოლო ოდესაცა განგებასა ზეგარდმოჲსა ენება მონიჭება ამა სახლისადმი მფარველობისა

3 ზიდისა აჟუსეთის ღელმწიფისა მაშინ არა მყოვარ ჟამ გარდაცვალების შემდგომად სამეგრელოჲს ჰთავრის ზადიანის ლრიგორის ქერი

4 ემან მისმან მმართველამან სამეგრელომანამან შთაფრინამან ჩინა ასულ-
მან საქართველომან პეფის გიორგი მეათსამეტისამან უძღუნა იგი ნიშ

5 ნად ერთგულებისა ნეტარად სახსენებელსა ი(ეთი)სადმი შესუმნებულსა
ჯუსეთის იმპერატორსა ლექსანდრე ჯურთხეულსა. ხოლო პისმან

6 ზიდებულებამან უკურ აქცია ჭატი ესე შთაფრინას ჩინასადმი. კეთილ
ინება მოწერად მისდა ლაზ^ა(31) მაისიდამ, ჩეეს^ა (1806) წლისა შემდეგნი

7 ღირს სახსოვარნი სიტყვანი:

8 აგანათლებულესო შთაფრინა ჩინა ჴიორგის ასულ:

9 პოძღენილო ჰემდა თქვერის სახელით დეპუტატთაგან პოდკოენიკის
მ(აგა)დის ნიკოლოზ და პოდპოდკოენიკის თ(აგა)დის ბეჟან დად

10 იანოვთაგან მ(მიდ)ა ჭატი ჴლაქერნის ი(ე)თის დედის ყ(ოვლად) მ(მი)დით
სარტყლით მისითურთ მივიდე მე კმაყოფილებით ე(ითარც)ა ნიშანი
ჭ(ეშმარი)ტისა ერთგულ

11 ებისა ჰემდამო სახლისა თქუმნისა და ყ(ოვ)ლისა ჰეგრელთ ერისა.
ჭატი ესე სათანადოთა პატივითა იქმნა მოტანილი სამიპერატოროსა სახლ-
სა

12 შ(ინ)ა ჰემსა და დასუმნებულ სასახლის ჴკელესიასა შ(ინ)ა. ვიცი რა
რომელ ერსა ჰეგრელისასა ძუმლიდამევე აქესთ განსხევებული კეთილ
მოწიწება და მსუ

13 რვალე სარწმუნოება ამა მ(მიდ)ისა ჭატისადმი ჴლახერნის ი(ეთ)ის
მშობლისა ჰე უკურნეაქცევ აწ მას ნიჭად ჰემგან სახლისა თქუმნისა და

14 ჰეგრელთ ერისა; ჴყან იგი წინადად საორკერძოვედ და მოწმედ სამა-
რადისომსა თქუმნის ჰემდამო ერთგულებისა და

15 ჰემისა შეუცვალოებელისა მფარუმლობისა;

16 ღოლო რათამცა დაუეიწყარ ქმნილ იყო სასიხარულო ესე სახსოვარ
მისს გამო ზადიანთ სატახტოსა

17 ადგილსა ქუმოსა შინა ჰეგრელიასა ჴუგდიდს იქმნა აგებულ ახალი
ლაძარი სახელისა ჴედა, ყ(ოვლად) მ(ენ)ისა ჴლა

18 ჰერნის ი(ეთ)ისა ჴედისსა და ჴეროვნითა პატივითა დასვენებულ და
დაცულ იქმნა მას შინა ჭატი ეს, ღოლო სი

19 გრძესა ჴამთასა რომლისაგანცა იცვალეების ყოველივე კაცობრივი
ძუმელ ექმნა ჴურგითი კედელი ამისი და ამისთ

20 ვის დამბადებელმან ყოვლისა სასოებისამან მფარუმლობასა ჴედა
ზეციერისა ჴედოფლისასა სამეგრელომს

21 პართუმლამან შთაფრინა ჴკატირინამ მსულმან კახეთის თ(აგა)დის
ღენერალ ლეიტენანტის ლექსანდრე

22 ჴაეჭავაძისამან განეაბლე ჴურგი ესე და ახლად შევაწყვე თუთ
ხელითა ჩემითა აღმკულებაცა გარეშემო პირის სახისა

23 საოხად სულისა ი(ეთ)ისადმი შესვენებულის ჰეუდლის ჩემისა შთაფრის
ზადიანის ჴაეითისა, და აღსაზრდელად ძეთა ჩემთა

24 მცირე მწლოვანის ჰეგრელიის შთაფრის ნიკოლოზის და მნდრია
ზაეითის ძეთა და ასულთა სალომე და მამა

25 რისათა. ჩელთა განხორციელებითგან სიტყვსა ი(მრთ)ისა. ჩენდ^ა (1854)

ბოლოდროინდელ მკვლევართა (ნ. ხაზარაძე, გ. კალანდია) განცხადებით, მართალია, ელაქერნის ხატიმ ჩვენამდე მოაღწია, მაგრამ ღვთისმშობლის სარტყელი დაკარგულად ითვლება. მათი ასეთი განცხადება უნდა მომდინარეობდეს ამბროსი ხელაიას მიერ გამოთქმული შეხედულებებიდან. 1920 წელს ამბროსი ხელაია ზუგდიდიდან ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გადმოცანილი სიწმინდეთა შესახებ აღნიშნავდა: „როგორც გადმომცეს, ეს ღვთისმშობლის სარტყელი ახლა ხატთან არ არის და ვის ხელში გადავიდა და ან სად ინახება ეს ძვირფასი სარწმუნოებრივი რელიქვია, არ არის ცნობილი“.² იგი იმითაც ყოფილა გაკვირვებული, რომ ზუგდიდიდან წამოღებული სიწმინდეები, მათ შორის ელაქერნის ხატიც, ექვთიმე თაყაიშვილს ეკლესიისათვის კი არ გადაუცია, „როგორც მორწმუნეთათვის სათაყვანებელი სიწმინდე, არამედ, არ ვიცი რა მოსაზრებით, სახელმწიფოს ხაზინისათვის ჩაუბარებია“.³ ზემოთ დასახელებული მკვლევარების სასარგებლოდ მეტყველებს აგრეთვე 1920 წლის დასაწყისში ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ზუგდიდიდან თბილისში ჩამოტანილ სიძველეთა შორის ღვთისმშობლის სარტყლის მოუხსენებლობა.

როგორც აღინიშნა, დღემდე ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატი ხელოვნებათმცოდნეობითი თვალსაზრისით მეცნიერული კვლევის საგანი არ გამხდარა. ჩვენ პრეტენზიას არ ვაცხადებთ ამ კუთხით მეცნიერული მოსაზრებები გამოთქვათ, მხოლოდ დაძვინთ, რომ ხელოვნების მუზეუმში დაკრულ ელაქერნის ხატს თავისი პირვანდელი სახე დაკარგული აქვს. მასზე გვირგვინის ქვემოთ აღარ არის ღვთისმშობლის გამოსახულება, რის გამოც იგი აღიქმება მხოლოდ ძვირფასი ქვებით მოჭედილ დაფად. მაგრამ, თუკი დავაკვირდებით, გვირგვინის ქვემოთ, რომელიც ამჟამად დაზიანების გამო დაფის ნაწილისაგან მოშორებულია, იქ, სადაც ადრე ღვთისმშობლის გამოსახულება იყო, ოდნავ მის ქვემოთ მოთავსებულია ამოხეჭილი ფორმის ლითონის ბადე, რომელიც აგრეთვე ძვირფასი თვლებითაა შემკული. მისი ზედა და ქვედა განივი ნაწილები ღიაა, მათში ამჟამად შეინიშნება მუქი მოწითალო, მოშინდისფრო, ალუბლისფერი ქსოვილი. ჩვენი თხილთი მუზეუმის ფონდების მცველმა, ქალბატონმა ელენე კაველიშვილმა მოგვაწოდა ამ ქსოვილის აღწერილობა და მისი ზომები: სიგრძე მისი 33 სანტიმეტრია, სიგანე 11 სანტიმეტრი. ჩვენი აზრით, ამოხეჭილი ლითონის ბადე უნდა იყოს ღვთისმშობლის სარტყლის განსახევენბელი. ჩვენივე ვარაუდით, ამჟამად მასში არსებული ქსოვილი ღვთისმშობლის სარტყელს უნდა წარმოადგენდეს. დღევანდელი მდგომარეობით ჩვენ მიერ ღვთისმშობლის სარტყლად მიჩნეული ქსოვილი ელაქერნის ხატზე ისეთივე სახითაა წარმოდგენილი, როგორც მას XIX საუკუნის 40-იან წლებში აღწერდა მისი თვითმხილველი ა. მურავიოვი. ა. მურავიოვის განმარტებით: „ხატზე მიმაგრებული სარტყელი წააგავს სამთავარდიაკონო გინგილას და დაკეცილია ოღარივით, ქვედა ნაწილი სარტყლისა მეტად დაძველებულია, სარტყლის ოქრომკერდის ნიადაგი მოფენილია მარგალიტებით და ზურმუხტებით“.⁴

ჩვენ მიერ გამოთქმული მოსაზრების მიმართ მკითხველს, უეჭველია, გარკვეული ეჭვი გაუჩნდება. ნუთუ ექვთიმე თაყაიშვილმა, როცა ზუგდიდში აღწერა და თბილისში ჩამოიტანა ღადიანის სასახლეოთა სიძველეები, არ მიუთითა ვლადკერნის ხატზე მიმაგრებული ქსოვილის შესახებ?! უეჭველია, იგი მაშინაც იქნებოდა. ან კიდევ, ამ ქსოვილის შესახებ არაფერია ნათქვამი იმ ოქმებში, როცა ვლადკერნის ხატი სხვა სიწმინდეებთან ერთად 1921 წელს საზღვარგარეთ გაიტანეს, ხოლო 1945 წელს საფრანგეთიდან დააბრუნეს საქართველოში.

სიძველეთა აღწერის ოქმებში, გარკვეული თვალსაზრისით, არ დაფიქსირდა ღეთისმშობლის სარტყელი. ჩვენი აზრით, ექვთიმე თაყაიშვილს შეგნებულად არ გაუმახილებია ყურადღება აღნიშნულ სიწმინდეზე. როცა მან 1920 წლის დასაწყისში ზუგდიდში ინახულა ვლადკერნის ხატი, ამ დროისათვის მასზე სარტყელი რომ არ ყოფილიყო, უეჭველია, იგი ამ ფაქტს აუცილებლად აღნიშნავდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, იმ დროისთვის სარტყელი ხატზე იყო მიმაგრებული, თუმცა მკვლევარმა განგებ არ აღნიშნა მისი არსებობა იმ მიზეზის გამო, რომ იმდროინდელ ხელისუფლებასა და ახლად ავტოკრაფიზაციზებული ეკლესიის შორის არსებობდა შეთანხმება, რომლის ძალით, სახელმწიფოს მუხუშუმებში ის სიძველეები უნდა მოთავსებულიყო, რომელიც ეკლესიისათვის რაიმე ღირებულებას აღარ წარმოადგენდა. თუკი ექვთიმე აღნიშნავდა, რომ ვლადკერნის ხატზე მიმაგრებული იყო ღეთისმშობლის სარტყელი, მაშინ იგი, როგორც უდიდესი სიწმინდე, შეთანხმების ძალით ისევე ტაძარში უნდა დარჩენილიყო, რომლის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გარანტიას სახელმწიფო ეერ იძლეოდა. არადა, დაუცველობის გამო, ამ დროისათვის ბევრი საეკლესიო სიწმინდე დაიკარგა. ვლადკერნის ხატი, როგორც დღევანდელი მისი აღწერილობაც ცხადყოფს, შეჩუქილი იყო უძვირფასესი თელებით, რაც ზრდიდა მისი გაქურდვის საშიშროებას. შესაძლებელია, ამავე მიზეზით არ დაფიქსირდა ვლადკერნის ხატზე მიმაგრებული ღეთისმშობლის სარტყელი ჩვენ მიერ სემოთ აღნიშნულ სიძველეთა აღწერის ოქმებში. ჯერ ერთი, 1921 წელს დენილობის გამო ვლადკერნის ღეთისმშობლის ხატის სრულყოფილი აღწერისათვის არავის სცხელოდა, ხოლო, როცა განძეულობა 1945 წელს საქართველოში დააბრუნეს, ათეისტური ხელისუფლების პირობებში აზრიც არ პკონდა, დაფიქსირებულიყო აღნიშნული სიწმინდე.

ჩვენ მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას აბსოლუტური ჭეშმარიტების პრეტენზია არ გააჩნია. მისი დადასტურება ან უარყოფა ხელოვნებათმცოდნეთა კვლევა-ძიების შედეგადაა შესაძლებელი. მომავალში, იმედია ასეთი სამუშაო ჩატარდება.

წმინდა მოციქულთა მოღვაწეობა საქართველოში და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია სამოციქულო ეკლესიაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენში, პირველ საუკუნეში ქრისტეს მოძღვრება იქადაგეს მაცხოვრის მოციქულებმა – ანდრია პირველწოდებულმა, სიმონ კანანელმა და მატათამ. აღნიშნული საეკლესიო გადმოცემის უტყუარობას ადასტურებს როგორც ქართული, აგრეთვე უცხოური წერილობითი წყაროები, რომლებიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ. ამ დოკუმენტური მასალებიდან უცხოური წერილობითი წყაროები აღვნიშნავთ პერიოდისა, ხოლო ქართული შედარებით გვიანი ხანით თარიღდება.

ჩვენამდე მოღწეული უცხოური წერილობითი წყაროებიდან, რომელიც ანდრია პირველწოდებულის მიმოსვლა-ქადაგებების შესახებ შეიცავს გადმოცემებს, ყველაზე უძველესად მიჩნეულია ორიგენეს (185-254) ცნობა. მართალია, იგი თავის შრომაში წმ. ანდრია მოციქულის უმთავრეს სამოღვაწეო ქვეყნად სკეითიას მიიჩნევს და საერთოდ არ ასახელებს საქართველოს, მაგრამ ქართულ ისტორიოგრაფიაში უკვე კარგა ხანია დადგენილია, რომ ჯერ კიდევ უძველესი ხანის ბერძენი და ლათინი მწერლები: ესქილე (ქრისტეს შობამდე V საუკუნის ბოლო – IV საუკუნის დასაწყისი, ევრიპიდე (480-406), პლუტარქე (46-120), აპიანე (ქრ. შობით II ს.), ევრგილიუს კომენტატორი (ქრ. შობით IV ს.) და სხვა, – „სკეითიაში“ გულისხმობენ არა მარტო კონკრეტული სკეითი ტომით დასახლებულ ტერიტორიას, არამედ მასში ისინი მოიაზრებენ ამიერკავკასიის ტერიტორიის იმ ნაწილსაც, სადაც ქართველი ტომები ცხოვრობდნენ.¹ ორიგენეს ცნობა, რომ – „როცა მოციქულები და მოწაფენი მაცხოვრისა ჩვენისა მოეფინენ მთელ ქვეყანას, თომაწ წილად მიიღო პართია, ანდრია – სკეითია, იოანე – ასია, პეტრე – პონტო, გალატია და ბითუნია, კაპადოკია და ასია“² – უცვლელად მეორდება შემდგომი ხანის მოღვაწეობათან. ამ მხრივ აღსანიშნავია IV საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწის „საეკლესიო ისტორიის“ მაჰად წოდებულის, პალესტინის ეპისკოპოსის ევსევი ეესარიელის (260-340) ჩვენამდე მოღწეული დოკუმენტური მასალა.³ იგივე ცნობაა დაცული ლიონის ეპისკოპოს ევხართან († 449) და ისიდორე ისპანიელთან († 629).⁴

დასახელებული პიროვნებებისაგან ოდნავ განსხვავებული და საინტერესო ცნობები მოგვითხრობს ჩანის უცხოელ ავტორებს. მართალია, ისინი საქართველოს მაგივრად კელაე სკეითიას ასახელებენ, მაგრამ კონკრეტულად სკეითიაში ისეთ გეოგრაფიულ სახელებს თუ პიდრონიმებს უთითებენ, რომლებიც, უტყუარად ადასტურებენ, რომ „სკეითიის პროვინციაში“ ისინი

უშუალოდ საქართველოს და ქართველი ხალხით დასახლებულ ტერიტორიას გულისხმობენ. ამ მხრივ, ყურადღების ღირსია ქრისტეს შობიდან III საუკუნის დასასრულის მოღვაწე დიორთე ტვირელისა და IV საუკუნის მეორე ნახევრისა და V საუკუნის დასაწყისის წმინდა მამის ეპიფანე კეპრელის († 405) ცნობაში აღნიშნული ის გეოგრაფიული სახელწოდებანი, რომელიც ქართველი ხალხით იყო დასახლებული. ორივე ავტორის ცნობა თითქმის ერთმანეთის იდენტურია. მათი გადმოცემით: „ანდრია მივიდა დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარის (კახე-სიმაგრე („პარტეზმოლი“ – ჯარის ბანაკი – სამყოფელი“), და მდინარე ფასისი, სადაც ცხოვრობენ უშინაგანესანი ეთიოპნი (კოლხნი)“.¹ მოტიანილი დოკუმენტური მასალიდან აშკარად ჩანს, რომ „დიდი სებასტოპოლისი“, იგივე ცხუმი – სოხუშია; აფსარის ციხე კი, სადაც ახალი წელთაღრიცხვით I საუკუნეში რომაული გარნიზონი იდგა, დღევანდელი ბათუმის მახლობლად მდებარე გონიოს ციხეა, რომელიც, როგორც არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, მოციქულთა მოღვაწეობის დროს, I საუკუნის 30-40-იან წლებში მნიშვნელოვან სამხედრო-სტრატეგიულ პუნქტს წარმოადგენდა. რაც მთავარია, წყაროში დასახლებულია ცენტრალურ კოლხეთში მდებარე მდინარე ფაზისი, იგივე მდინარე რიონი. დიორთე ტვირელის აღნიშნული ცნობა იმდენად ღირებულად მიუჩნევიან, რომ იგი X საუკუნეში სრული სახით ქართულად უთარგმნიათ.² ჩვენთვის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით აგრეთვე მნიშვნელოვანია IV საუკუნის მოღვაწის, სოფრონის ცნობა. მან ბერძნულად თარგმნა ამავე საუკუნეში მოღვაწე იერონიმეს რამდენიმე შრომა. ერთ-ერთ მის ნაშრომს სოფრონმა მიუძღვნა ცნობები მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ, რომელშიც აღნიშნულია, რომ წმ. ანდრია ამ ქრისტიანობა იქადაგა სკიითიაში, სოგდიანასა და დიდ სებასტოპოლისში, აგრეთვე სამსუნსა და ფაზისის ახლოს, კოლხეთში.³

საქართველოში წმინდა მოციქულთა მისიონერული მოღვაწეობის შესახებ მეტად საინტერესოა VIII საუკუნის წმინდა მამის, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის თხზულება „ანდრიას ცხოვრება“. აღნიშნული ნაშრომის დაწერის დროს მას გამოუყენებია მანამდე მოციქულთა შესახებ არსებული გადმოცემები, რომელიც დაცული ყოფილა ეპიფანე კეპრელთან, ევარტე სიცილიელთან და სხვებთან. გარდა ამისა, როგორც მისი ნაშრომიდან ირკვევა, იგი არ დაკმაყოფილებულა წინამორბედ მოღვაწეთა მონათხრობით და მეტი დამაჯერებლობის მიზნით, უმოგზაურია და ფეხით მოუვლია ყველა ის ადგილი, სადაც წმინდა ანდრია პირველწოდებულს უმოღვაწია. როგორც მისი შრომიდან ირკვევა, მოგზაურობის დროს მას ბევრი საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალა მოუპოვებია ანდრია მოციქულის მოღვაწეობის შესახებ. ამ მხრივ, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის ნაშრომი სამეცნიერო გამოკვლევის შთაბეჭდილებას ტოვებს. თუმცა, მას ჩვენთვის წყაროს მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან მასთან გვხვდება ბევრი ისეთი ცნობა, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. სხვა უცხოელი, ავტორებისაგან განსხვავებით, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი შედარებით დაწვრილებით ცნობებს გვაწვდის საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ. ამ მხრივ მის ცნობებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი IV საუკუნის მოღვაწე

ეპიფანე კეპირელის ცნობებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ „ნეტარმა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარის ციხე, ჰესის ნავსადგური და მდინარე ფაზისი. იქ მოსახლეობენ იბერიელები, სუსანელები, ფუსტელები და ალანები“.⁸

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის მონათხრობით, წმ. ანდრია მოციქულს სამჯერ უმოგზაურია საქართველოში. მისი ცნობა სრულ თანხმობაშია ზოგიერთ ქართულ წყაროსთან. ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის მიხედვით, წმ. ანდრია მოციქული პირველი მოგზაურობის დროს წამოსულა ქალაქ ამასიიდან და მისულა ლაზიკის ქალაქ ტრაპიზონში. აქედან იგი ქრისტეს მოძღვრების საქადაგებლად გადასულა იბერიაში, შავი ზღვისპირეთში მცხოვრებ წარმართთა მოქცევის შემდეგ იგი ისევ იერუსალიმში დაბრუნებულა, სადაც მას სხვა მოციქულებთან ერთად მონაწილეობა მიუღია ქრისტეს აღდგომის დღესასწაულში. ეპიფანეს გადმოცემით, მეორე მოგზაურობის დროს წმ. ანდრიამ „მოიწია ქალაქსა ტრაპიზუნს“. მესამე მოგზაურობის დროს ანდრია პირველწოდებულს თან ხლებია ქრისტეს სხვა მოციქულები – სიმონ კანანელი და მატათა. მათ „მოიარეს ქალაქები, იქადაგეს და სასწაულები მოახდინეს და ჩავიდნენ იბერიაში და ფაზისში“. აქედან ისინი ქრისტიანობის საქადაგებლად გადასულან სუსანეთში, სადაც თურმე ქალები მბრძანებლობდნენ მამაკაცებზე. ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის გადმოცემით, მატათა მოციქული სუსანიაში დარჩენილა, „ხოლო სიმონი და ანდრია წავიდნენ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში, მათ მრავალი სასწაული მოუხდენიათ, მრავალი დამოძღვრეს და წავიდნენ აბაზგიაში, დიდ სებასტოპოლისში რომ ჩავიდნენ, იქადაგეს ღვთის სიტყვა“. სებასტოპოლისში ანდრიამ დატოვა სიმონ მოციქული, თვითონ კი ახალი მოძღვრების საქადაგებლად ჯიქეთში გადავიდა. ჯიქებმა ქრისტიანობა არ მიიღეს, ისინი უხეშად მოექცნენ მოციქულს და „განიზრახეს ანდრიას მოკელა“. ანდრია ღვთის წყალობით გადაურჩა სიკვდილს.⁹

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის აღნიშნული ცნობა სხვა მხრივაც იპყრობს ყურადღებას. იგი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ წმინდა ანდრია პირველწოდებულის გარდა, ქრისტეს მოძღვრება საქართველოში ორ მოციქულს – სიმონ კანანელსა და მატათას უქადაგიათ. როგორც ჩანს, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელმა საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ არსებული გადმოცემა თავისი წინამორბედი უცხოელი მწერლებისაგან მოიპოვა. აღნიშნულის შესახებ საინტერესოა IV საუკუნის მოღვაწის სოფრონიის მიწაწერი, რომელიც მის მიერ ბერძნულად თარგმნილ იერონიმეს თხზულებაშია მოთავსებული, საიდანაც ჩანს, რომ საქართველოში ანდრია მოციქულს თან ახლდა მატათა, რომელმაც „...სახარება იქადაგა მეორე ეთიოპიაში (კოლხეთში), სადაც არის აფსარის ციხე და ჰესის ნავსადგური.“¹⁰ ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის ნაშრომი „ანდრიას ცხოვრება“ იმდენად სანდო და პოპულარული ყოფილა, რომ იგი XIV საუკუნის მოღვაწე ნიკიტა ქსანთოპულოსის თავის „საეკლესიო ისტორიის“ ძირითად წყაროდ გამოუყენებია. იგი უცვლელად იმეორებს ეპიფანეს მონათხრობს საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ.¹¹

საქართველოში მოციქულთა ღვაწლს საგანგებოდ აღნიშნავს აგრეთვე IX საუკუნის მოღვაწე ნიკიტა პაფლაგონელი, რომელმაც ანდრია პირველწოდებულისადმი მიძღვნილ ქებაში მიუთითა, რომ მან ქრისტეს რწმენა გაავრცელა იბერებთან, საერომატებთან და სკეითებთან, „რომელნიც ეეპსინის პონტოს ჩრდილოეთით იმყოფებიან და სამხრეთითაც არიან განლაგებულნი“.²

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებაში ანდრია მოციქულის ღვაწლი საგანგებოდაა აღნიშნული X საუკუნის დასასრულითა და XI საუკუნის დასაწყისით დათარიღებულ ბიზანტიის იმპერატორის, ბასილი დიდის (970 – 1025) სახელით ცნობილ თეენში, სადაც აღნიშნულია, რომ ანდრია მოციქული „წავიდა დიდ სებასტოპოლისში, სადაც ზღვას ერთვის მდინარეები ფსარე და ფასიდი“. ე.ი. ჭოროხი და რიონი.³

ანდრია მოციქულის საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ ცნობები დაცულია აგრეთვე გვიანი ხანით დათარიღებულ რუსულ წერილობით წყაროებში. საეკლესიო გადმოცემითა და წყაროებზე დაყრდნობით რუსეთის ეკლესიას წმინდა ანდრია თავიანთ მოციქულად მიაჩნიათ. როგორც ერთ-ერთ ქართულ თარგმანშია აღნიშნული, ანდრია მოციქულს რუსეთის ქვეყნის სამხრეთ ნაწილში ქრისტიანობა გაუვრცელებია და კიევში აღუმართავს ჯვარი. ანდრია მოციქულის „ცხოვრების“ რუსული ვერსიის ავტორმა იცის, რომ მან „ღრუზინებს ზედა კევრთხი აღმართა“.⁴ წმ. ანდრიას „ცხოვრების“ რუსი ავტორი კარგად იცნობს ამ მოციქულის შესახებ არსებულ ბერძნულ-ქართულ წყაროებს. მათზე დაყრდნობით, რუსული წყაროები აღნიშნავენ, რომ შავი ზღვის მოსახლეობამ წმინდა მოციქული მტრულად მიიღო, ქვები დაუშინეს, კბილები ჩაუმტვრიეს („зубы отряхав“). ასეთი წინააღმდეგობის მიუხედავად, მან უკან არ დაიხია და ქრისტეს რწმენა გაავრცელა ჩრდილოეთის ქვეყანაში. სხვათა შორის, რუსულ ენაზე არსებული ანდრია მოციქულისადმი მიძღვნილი პროლოგ-სეინაქსარი, რომელშიც არის ცნობები იმის შესახებ, რომ მან ქრისტიანობა საქართველოში იქადაგა, XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართულად უთარგმნია რუსეთში მყოფ მეფე-პოეტს არჩილს.⁵

როგორც ვხედავთ, უცხოური წერილობითი წყაროები ძუნწ, მაგრამ საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან მოციქულთა საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ. ბერძენ-რომაელი მწერლები უტყუარად ადასტურებენ, რომ საქართველოში ქრისტიანობა მოციქულებმა იქადაგეს. უცხოური წყაროებიდან ყველაზე ვრცელი ცნობები VIII საუკუნის მოღვაწე ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის თხზულებაშია დაცული, რაც, ჩვენი აზრით, იმითაა განპირობებული, რომ მან არა მარტო წინამორბედ მწერალთა ცნობებით ისარგებლა, არამედ ანდრია მოციქულის გზით მოგზაურობის დროს შეკრიბა საინტერესო მასალა, რითაც თავისი შრომა კიდევ უფრო გაამდიდრა.

საქართველოში მოციქულთა ქადაგებამ თავისებური ასახვა ჰპოვა ქართულ მწერლობაში. ქართულმა საისტორიო წყაროებმა, საეკლესიო გადმოცემებმა და ეთნოგრაფიულმა მასალებმა საინტერესო ცნობები შემოგვინახა საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ.

ქართველ მკვლევართა მიერ აღიარებულია, რომ გადმოცემა მოციქულთა მიმოსვლის შესახებ საქართველოში ცნობილი უნდა ყოფილიყო VIII საუკუ-

ნის მეორე ნახევარში მოღვაწე იოანე საბანისძისათვის. იგი თავის პა-
გიოგრაფიულ ნაწარმოებში „პაბოს წამება“ დასაველეთ საქართველოში არ-
სებულ ისეთ ტოპონიმებს ასახელებს, რომელნიც მოციქულთა სახელთან
მკიდროდაა დაკავშირებული.⁶ ამივე გადმოცემას იცნობს აგრეთვე IX საუკუ-
ნეში დასაველეთ საქართველოში მოღვაწე ანონიმი ავტორი პაგიოგრაფიული
პოემისა მიქაელ საბაწმინდელის შესახებ. აღნიშნულ თხზულებაში დასა-
ველეთ საქართველო მოციქულთა წილხედრ ქვეყანადაა მოხსენებული.⁷

ანდრია პირველწოდებულის თემამ X – XI საუკუნის საქართველოში
განსაკუთრებული იდეოლოგიურ-პოლიტიკური დატვირთვა შეიძინა. დღევან-
დელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხაზგასმითაა მითითებული, რომ ზემოაღნიშ-
ნულ საუკუნეებში საზღვარგარეთ არსებულ ეკლესია-მონასტრებში მოღ-
ვაწე ქართველი წმინდა მამები საქართველოში ანდრია მოციქულის მისიონ-
ერული მოღვაწეობის რეალურ ფაქტებს ხშირად იყენებდნენ ივერიის ეკ-
ლესიის დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად. აღნიშნულ საკითხზე 1057
წელს გიორგი მთაწმინდელმა ცხარე პოლემიკა გაუშარტა ანტიოქიის პა-
ტრიარქს თეოდოსს. ამ უკანასკნელის აზრით, საქართველოს ეკლესიას არ
აქვს ავტოკეფალიის უფლება იმ უბრალო მიზეზით, რომ ივერიის ქვეყანაში,
თითქოს, არც ერთ მოციქულს ქრისტიანობა არ უქადაგნიაო. როგორც წყაროები
გადმოგვცემენ, გიორგი მთაწმინდელმა მტკიცედ დაიცვა საქართველოს მარ-
თლმადიდებელი ეკლესიის დამოუკიდებლობა და ბერძენი პატრიარქის პრე-
ტენზიებს თვით ბერძნული წყაროები დაუპირისპირა. მან მოითხოვა მოეც-
ანათ წმინდა ანდრიას „მიმოსვლის“ ბერძნული ტექსტი. როდესაც ტარსუს
მიტროპოლიტმა თეოფილემ „მიმოსვლის“ წიგნი შემოიტანა, გიორგი მთაწ-
მინდელმა პატრიარქს მიმართა: „წმინდაო მეუფეო, შენ იტყუ, ვითარმედ თავი-
სა მის მოციქულთამისა პეტრეს საყდარსა ეზიო, ხოლო ჩვენ პირველწოდებუ-
ლისა და ძმისა თუხისა მწოდებელისა ნაწილნი ვართ და სამწყსონი და მის
მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი: და ერთი წმინდანთა ათორმეტთა
მოციქულთაგანი სიმონს ვიტყუ კანანელსა... ამით წმინდანთა მოციქულთა
განათლებულნი ვართ და ვინაითგან ერთი ღმერთი გვცნობიეს არღარა
უარგუყოფიეს და არცა ოდეს წვალებისა მიმართ მოდრეკილ არ ნათესავი
ჩუენი. შეუენის ესრეთ, რადთა წოდებული იგი მწოდებელსა მას დაემორჩილოს,
რამეთუ პეტრესი ჯერ-არს, რადთა დაემორჩილოს მწოდებელსა თუხსა და
ძმას ანდრეას და რადთა თქუენ ჩუენ დაგუემორჩილნეთ“.⁸ გიორგი მთაწმინ-
დელის წარმოთქმულმა სიტყვებმა ანტიოქიის პატრიარქზე დადებითად იმო-
ქმედა, რის გამოც მან უარი განაცხადა საქართველოს ეკლესიის მიმართ
გამოთქმულ პრეტენზიებზე.

საზღვარგარეთ, ქართულ საეანეებში მოღვაწე ჩვენს სასულიერო პირებს
ხშირად უხდებოდათ დაპირისპირება ბერძენ იერარქებთან, საქართველოს
ეკლესიის ავტოკეფალიის შესანარჩუნებლად. ასეთ ფაქტებს ადგილი გიორ-
გი მთაწმინდელამდეც აქონია. ალბათ, ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი, რომ
ექვთიმე ათონელმა, გიორგი მთაწმინდელამდე დიდი ხნით ადრე, ბერძნულ-
იდან თარგმნა წმინდა ანდრია მოციქულის „მიმოსვლა“. ოღონდ, ქართულ
ისტორიოგრაფიაში დღემდე სადაოდ რჩება საკითხი, კონკრეტულად რომელ

აბტორის ეყრდნობდა ექვთიმე ათონელი თავისი შრომის შესრულებისას, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელისას (VIII ს.), თუ ნიკიტა პაფლაგონელის ცნობებს (IX ს.).¹⁹ ამისდამოუხედავად, ნეენთვის მნიშვნელოვანია, რომ უკვე XI საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენდა ბერძნული წყაროების საფუძველზე შექმნილი „მოსახსენებელი მიმოსვლისათვის და ქადაგებათა მოციქულისა ანდრეასი“.

როგორც ჩანს, ასეთი შრომების არსებობის მიუხედავად, ბერძნების მხრიდან საფრთხე მაინც იყო. ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელების გაწეული ღვაწლი საქმეს ვერ შეეღოდა. როგორც წყაროებით ირკვევა, უცხოეთის მონასტერში მოღვაწე ქართველი ბერები ამის შემდგომაც აბტორად მონაწილეობდნენ ბერძნების წინააღმდეგ გამართულ „სადეთისმეტყველო დისპუტებში“ და გრძნობდნენ ქართველთა“ გაქრისტიანების საქმეში არსებული წინააღმდეგობების მოგვარების აუცილებლობას.²⁰ ამ მიზნით, შავი მთის ქართული მონასტრის ბერმა იოანე-კვირიკემ XII საუკუნეში იქ მოღვაწე ეფრემ მცირეს დააგადა, ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით დაწერა ისეთი თხზულება, რომელშიც სხვა საკითხებთან ერთად მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმობოდა საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის წყნებასაც. ასეთი დაკვეთით, ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით დაიწერა ეფრემ მცირეს ნაშრომი „უწყებამ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენიების“. აღნიშნული შრომის დაწერის მიზანი ნათელი იყო – შავი მთის ქართული მონასტრის ბერებს სურდათ, „ბერძნული წყაროების მიხედვით ქართველთა მოქცევის ძირითადი ეტაპების გარკვევა და ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის დასაბუთება“.²¹ ირკვევა, რომ სხვა ბერძნულ წყაროებთან ერთად, ეფრემ მცირეს გამოუყენებია თეოდორიტე კვიპრელისა და ევაგრე ანტიოქიელის ცნობები. ეფრემ მცირეს შემოადინებული შრომა იმ დროისათვის მნიშვნელოვან სამეცნიერო გამოკვლევას წარმოადგენდა. მის ნაშრომში სოგიერთი ისეთი ბერძნული წყაროა გამოყენებული, რომელიც დღეს დაკარგულად ითვლება. ამ მხრივ, ეფრემ მცირეს დასახელებული ნაშრომი წყაროს მნიშვნელობას იძენს.

გადმოცემა ანდრია მოციქულის საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ, დაცულია ათონის წმინდა სამებისადმი მიძღვნილ თხზულებებში. ამ მხრივ, პირველ რიგში, აღსანიშნავია გიორგი მცირეს „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება“. მას აგრეთვე მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია გიორგი მთაწმინდელის (1009-1065) მიერ შედგენილ დიდ სვინაკსარში. საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმ. დავით აღმაშენებლის ინიციატივით 1104 წელს ჩატარებულ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებაზე მიღებულ „ძეგლისწერაში“ გარკვეული კანონიზირება მოახდინა იმ დიდი ღვაწლისა, რომელიც ანდრია პირველწოდებულს მიუძღოდა საქართველოში ქრისტიანობის გაერცვლებაში.

გვიანი ხანის ქართულ მწერლობაში მოციქულთა შესახებ არსებული ცნობები ძირითადად ეყრდნობა მანამდე არსებულ წერილობით წყაროებს და რაიმე სიახლით არ გამოირჩევა.²²

ანდრია პირველწოდებულისა და მასთან ერთად მყოფ სხვა მოციქულთა საქართველოში მიმოსვლა დაწერილებითაა აღწერილი ქართულ საისტო-

რიო წყაროებში. ამ მხრივ, აღსანიშნავია „ქართლის ცხოვრებაში“ დაცული XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის, ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთას“ ჩანართი. უკანასკნელ პერიოდში აღნიშნული ჩანართის ტექსტოლოგიური ანალიზით გაირკვა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველ რედაქციებში მოციქულთა მოღვაწეობა არ შედიოდა. იგი მხოლოდ XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-ის მიერ შექმნილ „მეცნიერ კაცთა კომისიას“ უნდა ჩაერთო ლეონტი მროველის ნაწარმოებად მიჩნეულ „მეფეთა ცხოვრებაში“ იმ ადგილას, სადაც აღწერილი იყო „მეფე ადერკის მეფობა“, რომლის დროსაც, მათი აზრითა და ტრადიციის მიხედვით, მოვიდნენ მოციქულები საქართველოში“.²³ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „მეცნიერ კაცთა კომისიის“ მიერ შეტანილი აღნიშნული ჩანართი ეფუძნება ექვთიმე მთაწმინდისეულ წმ. ანდრიას „მიმოსვლის“ თარგმანის ქართულ ვერსიას. მართალია, „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთავსებული ანდრიას „მიმოსვლის“ ჩანართი გარკვეულ მსგავსებას ამჟღავნებს ექვთიმე მთაწმინდელის თარგმანთან, მაგრამ ეს ჩანართი მისგან მაინც საგრძნობლად განსხვავდება. „მეცნიერ კაცთა კომისიის“ მიერ შედგენილი ჩანართი უფრო ვრცელი და დეტალურია.²⁴ იგი უფრო დაწერილებით გადმოგვცემს მოციქულთა მიმოსვლის გზებს და მარშრუტებს საქართველოში, მასში ისეთი ახალი გეოგრაფიული სახელები ჩნდება, რომელიც ექვთიმე მთაწმინდელის ვერსიაში საერთოდ არაა ნახსენები, რაც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-ის ინიციატივით შექმნილ „მეცნიერ კაცთა კომისიას“ ექვთიმე მთაწმინდელის აღნიშნული თარგმანის გარდა, ხელთ ჰქონდა დღემდე ჩვენთვის უცნობი სხვა წყარო, რომელზე დაყრდნობითაც შეიქმნა საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის ვრცელი ვერსია.

გვიანი ხანის ქართველი ისტორიკოსები, ვახუშტი ბატონიშვილი, თეიმურაზ ბაგრატიონი და სხვები სათანადო შეფასებას აძლევენ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებაში მოციქულთა ღვაწლს.

საინტერესოა ერთი ფაქტის აღნიშვნაც. გარდა ანდრია მოციქულისა, სიმონ კანანელისა და მატათა მოციქულისა, წერილობითი წყაროების ცნობით, საქართველოში სხვა მოციქულებსაც უმოღვაწიათ. ამის შესახებ საინტერესო ცნობა მოიპოვება ჩვენ მიერ ზემოთ მოხსენებულ, შავ მთაზე მოღვაწე ეფრემ მცირეს ნაშრომში. V საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე წმინდა მამის, თეოდორიტე კვირელის (393 – 457) „საეკლესიო ისტორიაზე“ დაყრდნობით ეფრემ მცირე აღნიშნავს, რომ ანდრია პირველწოდებულთან ერთად საქართველოში ქრისტიანობა უქადაგია მოციქულ ბართლომეს.²⁵ ბართლომე მოციქულის საქართველოში მოღვაწეობას ადასტურებს გვიანი ხანის ლათინური წყაროებიც. ამ მხრივ აღსანიშნავია, XVII საუკუნის 30 – 40-იან წლებში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის ცნობა. მის მიერ შედგენილ, ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებულ წიგნში, „წმინდა კოლხეთი“, ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ კოლხეთსა და იბერიაში ქრისტიანობა ანდრია და ბართლომე მოციქულებმა იქადაგეს. მკითხველის დარწმუნების მიზნით, არქანჯელო ლამბერტი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დასახელებულმა მოციქულებმა სათანადო კვალი დატოვეს თავიანთ წილხ-

ვერდ ქვეყანაში. არქანჯელო ლამბერტის გადმოცემით, „ქართლში, სამცხის პროვინციაში არის ერთი ეკლესია, რომელიც მიძღვნილია წმინდა ბართლომესადმი. ამ უკანასკნელმა, ხალხური გადმოცემის თანახმად, თავისი ქადაგებით ამ მხარეში ქრისტიანობა გაავრცელა. ამ საეპისკოპოსო ეკლესიის ეპისკოპოსს იშხნელს უწოდებენ“.²⁶

საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის (1606 – 1648) მიერ ევროპაში გაგზავნილი ელჩის, ნიკოფორი ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის ხელით იტალიაში (XVII ს. 20-იანი წლები), „პროპაგანდა ფიდეს კონგრეგაციაში“ გაკეთებული ერთი მნიშვნელოვანი ჩანაწერი. ამ ჩანაწერით ირკვევა, რომ „პირველი, ვინც იქადაგა მათთან (ქართველებში, ე. ბ.) ჩვენი უფალი ბატონის, იესო ქრისტეს წმინდა სარწმუნოება, დიდებული მოციქული ფილიპე იყო, ხოლო ამის შემდეგ მოციქული სიმონი, რომელიც კერპთაყვანისმცემლებმა წამებით მოკლეს და რომლის საფლავი და წმინდა ნაწილები დღემდე დიდი პატივისცემით სარგებლობს, ამ ქვეყნის ქრისტიანებს შორის“.²⁷ მართალია, „პროპაგანდა-ფიდეს“ აღნიშნული ცნობა სხვა წყაროებით არ დასტურდება, მაგრამ მისი აღნიშვნა ფრიად საკურაღდებოა. ამ ცნობებიდან ირკვევა, რომ ფილიპე მოციქულს სხვა მოციქულებზე ადრე უქადაგია ქრისტიანობა საქართველოში

XVI საუკუნის ერთ-ერთი სლავური წყაროს მიხედვით, საქარველოს ეკლესია თომა მოციქულის მიერ ყოფილა დაარსებული: „место святаго апостола Фомы престолъ Изверскій“.²⁸ მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) მოსაზრებით: „ეს არ უნდა მოგეჩვენოს გასაკვირად, თუ გაეცხენებთ, რომ მოციქულმა თომამ იქადაგა სირიაში, სპარსეთსა და ინდოეთში. მოციქულთა ეპოქაში იბერია იყო სპარსეთის (პართიის) უშუალო მოსაზღვრე ქვეყანა, რომელიც ებრძოდა პართიას და ზოგჯერ ამარცხებდა კიდევ“.²⁹ გარდა ამისა, პირველი საუკუნის დასაწყისში იბერიის ქვეყანაზე გადიოდა დიდი სავაჭრო გზა, რომლითაც დასავლეთის ქვეყნები აღმოსავლეთის სახელმწიფოებს უკავშირდებოდნენ. უეჭველია, რომ პართიასა და ინდოეთში მიმავალი თომა მოციქული საქართველოს გვერდს ვერ აუვლიდა.

როგორც კხედავთ, ჩვენ მიერ განხილული უძველესი უცხოური და ქართული წყაროები უტყუარად ადასტურებენ, რომ საქართველოში ქრისტიანობა პირველი საუკუნის 30-იან წლებში გავრცელდა – ქრისტეს მოციქულების მეშვეობით. ამ შეხედულებას იზიარებდა XIX საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიაც. XIX საუკუნის 40-ან წლებში რუსულ ენაზე გამოცემულ საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში ცნობილი საკლესიო მკვლევარი პლატონ იოსელიანი ხაზგასმით აღნიშნავდა მოციქულთა ღვაწლს – საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელებაში. ამავე შეხედულებისა იყვნენ საქართველოს სიძველეთა ცნობილი მკვლევარები: დიმიტრი ბაქრაძე, მოხეჯანაშვილი, მიხეილ საბინინი, სერგი გორგაძე და სხვები.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები თავიანთ პუბლიცისტურ წერილებში საგანგებოდ აღნიშნავდნენ მოციქულთა ღვაწლს საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებაში. ცნობილია, რომ

აკაკი წერეთელმა 1884 წელს ჟურნალ „მწყემსში“ გამოაქვეყნა პოემა „ანდრია პირველწოდებული“.

საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობამ თავისებური ახახვა ჰპოვა რუსულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიაშიც. რევოლუციამდელი რუსული ისტორიოგრაფიის აზრით, საქართველოს ეკლესია სამოციქულო ეკლესიას, სადაც ქრისტიანობა იქადაგეს ანდრია პირველწოდებულმა და სიმონ კანანელმა.

XIX საუკუნის ბოლოს მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული შეხედულების საწინააღმდეგო მოსაზრება გამოითქვა. 1898 წელს პეტერბურგში რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა იმხანად იქ მოღვაწე ქართველი მეცნიერის, ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი: „ანდრია მოციქულის და წმ. ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში“. აღნიშნული შრომა 1900 წელს ქართულ ენაზე დაიბეჭდა თბილისში გამომავალ ჟურნალ „მოამბეში“. ივ. ჯავახიშვილი საქართველოში მოციქულთა მიმოსვლის შესახებ არსებულ უცხოურ და ქართულ წერილობით წყაროებს პიპერკრიტიკული მეთოდით მიუდგა, რის გამოც, მან „უარყო ანდრია მოციქულის მოღვაწეობის სფეროსთან საქართველოს დაკავშირება.“³⁰ ივ. ჯავახიშვილს მიაჩნდა, რომ საქართველოში ანდრია მოციქულის მოღვაწეობის შესახებ ცნობები ჩნდება გვიან, X – XI საუკუნეებში, ათონის მთაზე მოღვაწე ქართველების ძალისხმევით. მისი აზრით, ქართველმა ბერებმა ანდრია პირველწოდებული შეგნებულად მიიჩნიეს ქრისტიანობის პირველ მქადაგებლად საქართველოში, რომ ამით საფუძვლიანად გაემყარებინათ ქართული ეკლესიის თვითმმართველობის უფლება. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვრის, ექვთიმე ათონელის მიერ ანდრია მოციქულის „მიმოსვლის“ თარგმნა, ეფრემ მცირესაგან ბერძნულ წყაროებზე დაფუძნებული ნაშრომის შექმნა და სხვა. ივანე ჯავახიშვილის დასკვნით, VIII – IX საუკუნეებამდე მოციქულის მიმოსვლის შესახებ საქართველოში არაფერი სცოდნიათ, რის გამოც, „ანდრიას მიმოსვლა და ქადაგება ივერიაში მხოლოდ თქმულებაა, ისეთი თქმულება, რომელსაც ისტორიისათვის არაფერია მნიშვნელობა არ აქვს.“³¹ ასეთი დასკვნის მიუხედავად, ივ. ჯავახიშვილი არ უარყოფდა პირველ საუკუნეში ქრისტიანობის გავრცელების შესაძლებლობას საქართველოში, მაგრამ მის დასამტკიცებლად მას საჭიროდ მიაჩნდა უფრო სანდო საბუთების გამოყენება და არა ანდრია მოციქულის „მიმოსვლის“ მოტანა, რომელიც, მისი აზრით, თქმულებებზეა დაფუძნებული. აღნიშნული საკითხისადმი ივ. ჯავახიშვილის ასეთი სკეპტიკური დამოკიდებულება აიხსნება არა ათეისტური მსოფლმხედველობით, არამედ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წყაროებისადმი პიპერკრიტიკული დამოკიდებულებით.

ივ. ჯავახიშვილის ზემოთ აღნიშნული შრომის წინააღმდეგ 1901 წელს ჟურნალ „მოგზაურში“ „ვინმე მესხის“ ფსევდონიმით კრიტიკული რეცენზია გამოაქვეყნა ქალაქ ახალციხეში მოღვაწე ქართველმა კათოლიკე მღვდელმა ივანე გვარამაძემ. რამდენიმე უცხო ენის მცოდნე ივანე გვარამაძემ (იცოდა ძველი და ახალი სომხური, ბერძნული, რუსული, იტალიური, თურქული ენები), უცხოურ და ქართულ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, უარყო

ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებანი და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ საქართველოში ქრისტიანობა პირველად მოციქულებმა იქადაგესო. ამის დასტურად მას წერილობით წყაროებთან ერთად მოაქვს ანდრია მოციქულის სახელთან დაკავშირებული, სამხრეთ საქართველოში დარჩენილი საინტერესო ტოპონიმიკური მასალები. მისი აზრით, ამის დასტურია ახალციხის მაჩლობლად მდებარე სოფელი ანდრიაწმინდა, ახალციხეში – ანდრიაწ წვერი და სხვა.² ჯავახიშვილის მოსაზრებები აგრეთვე არ გაიზიარა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ცნობილმა მკვლევარმა მოსე ჯანაშვილმა.³ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებები დეტალურად გააკრიტიკა იტალიაში მოღვაწე ქართველმა კათოლიკე მღვდელმა და ცნობილმა ისტორიკოსმა მიხეილ თამარაშვილმა, 1910 წელს რომში, ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებულ ნაშრომში, „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“. მან, უცხოური და ქართული წერილობითი წყაროების ახლებური გააზრებით, უარყო ივ. ჯავახიშვილის თეალსაზრისი და მოციქულთა მოღვაწეობა საქართველოში რეალურ ფაქტად მიიჩნია.

კარგა ხნის მანძილზე აღნიშნული საკითხის კვლევა უშუაღდებოდ იყო დატოვებული. ათეიზმის იდეოლოგიის ზეგავლენის ქვეშ მოქცეული მკვლევარები თავს არიდებდნენ საკითხის გაშუქებას, ან კიდევ არარეალურად მიაჩნდათ მოციქულთა მოღვაწეობა. ბოლო პერიოდში მომხდარი ცვლილებების შემდეგ გამოქვეყნდა საინტერესო შრომები. თუმცა, საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობასთან მიმართებაში ბევრი საკითხი დაზუსტებას და დამატებით კვლევა-ძიებას მოითხოვს. დღემდე დაუდგენელია მოციქულთა საქართველოში მოგზაურობის ზუსტი მარშრუტი. თუმცა, ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებია დაცული „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც, როგორც ზემოთ აღეინშნეთ, XVIII საუკუნის დასაწყისში „მეცნიერ კაცთა კომისიას“ ჩანართის სახით შეუტანია.

„ქართლის ცხოვრება“ საქართველოში მოციქულთა „მიმოსვლის“ თხრობას იწყებს იმ ფაქტის აღნიშვნით, რომ ქრისტეს ამადლების შემდეგ, როდესაც მოციქულებმა წილი იყარეს (გადმოცემით, წილისყრაში თავისი სურვილით ღეთისმშობელიც მონაწილეობდა), თუ ვის რომელ ქვეყანაში უნდა ექადაგა ახალი სარწმუნოება, ღეთისმშობელს წილად ხედა საქართველოს მოქცევა. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ღეთის ნებით ღეთისმშობელი საქართველოში არ გამოემგზავრა. უფალი გამოეცხადა ღეთისმშობელს და განუცხადა: „ღედაო ჩემო, არა უზულევებელ ვყო ვერი იგი საზეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათთჳს“. უფლის მითითებით, ღეთისმშობელს თავის წილხედომილ ქვეყანაში – საქართველოში – ქრისტიანობის საქადაგებლად უნდა გაეგზავნა თავისი მოწაფე ანდრია პირველწოდებული, „და თანა-წარიტანე ხატი შენი ვითარცა პირსა შენისა დადებითა გამოისახოს. და შენ წილ ხატი იგი შენი მკვდრობდეს მცუელად მათდა უკუნისამდე ეამთა“. ღეთისმშობელმა უფლის ნება ამცნო ანდრია პირველწოდებულს, „რათა შენ წახვიდე და წარასუენო სახე ჩემი და სახიერისა ძისა ჩემისა ქვეყანასა, ჩემდა წილ-ხდომილსა, რათა მე ვიყო განმგებელ ცხოვრებისა მათისა, ხელი აღუჰყრა და შევეწირო მათ, და არაეინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ“. ანდრია პირველწოდებული ღეთის ნებას დამორჩილდა, ხოლო „ღეთისმშობელმა მოითხოვა

ფიცარი, დაიბანა პირი და დაიდგა პირსა ზედა თუსსა და გამოისახა ხატი ესავითარი, რომელ წიაღთა თუსთა ეტურთა განხორციელებულ ჩული, ყოვლად სახიერი სიტყუა ღმრთისა რომელ აწ ყოველთა მიერ სახილველ არს ხატი ყოვლად-წმიდისა აწყურისა ღეთისმშობლისა“. ხელთუქმნელი ხატი ღეთისმშობელმა ანდრია მოციქულს გადასცა და თან უთხრა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეყავე შენ, სადაცა ხეიდოდე, და მეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებისა მაცას, და დიდად შევეწიო მონაწილესა მას ჩემდა ხუედრებულსა“. აღნიშნული სიტყვების შემდეგ ანდრია მოციქულს ყოვლდწმიდისათვის მადლი ცრემლით შეუწირავს და სახარების საქადაგებლად გაიგზავრებულა.⁴

ზოგიერთი ქართული წყაროს ცნობით, ანდრია მოციქულს საქართველოში ორჯერ, ზოგიერთის მიხედვით კი სამჯერ უმოგზაურია. პირველი მოგზაურობის დროს თანმხლებ პირებთან ერთად იგი მისულა ქალაქ ტრაპიზუნში, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ ჩანართის მიხედვით, მეგრელთა ქვეყნად იწოდება, სადაც მას მცირე ხანი დაუყვია. აქედან იგი „შევიდა ქვეყანასა ქართლისასა“. რომელიც დიდ-აჭარის სახელითაა ცნობილი. წყაროს მიხედვით, ანდრია მოციქულმა, თანმხლებ პირებთან ერთად, „მრავალნი ჭირნი და განსაცდელნი დაითმინნა ურწმუნოთაგან“, რადგან დიდ-აჭარის მცხოვრებნი არ იცნობდნენ სამყაროს შემოქმედ ღმერთს და ურწმუნოების გამო ყოველსა საძაგელსა და არაწმინდასა წესსა აღასრულებდეს“. ღეთის შეწვენით, ანდრიამ ადგილობრივი მოსახლეობა ქრისტეს რწმენაზე მოაქცია. ყოვლად წმინდა ღეთისმშობლის ხატის დასვენების ადგილზე დიდი სასწაული მოხდა, „აღმოცენდა წყარო ფრიად შუენიერი და დიდი“, რომელიც წყაროს აეტორის ცნობით, „დღესაცა დაუწყუეღლად აღმოსდის“. დიდ-აჭარის მოსახლეობამ სამების სახელით ნათელილო, ხოლო ანდრია მოციქულმა მათ დაუდგინა „მღვდელნი და დიაკონნი“, ყოვლადწმინდა ღეთსიმშობლის სახელზე აშენებულ იქნა ეკლესია. მოქცევის შემდეგ ადგილობრივი მოსახლეობა მოციქულს სთხოვდა, თუკი თვითონ გაემგზავრებოდა, ხელთუქმნელი ხატი მაინც დაეტოვებინა მათთვის „სასოდ და მცეველად“. ანდრიამ შეიწყნარა მათი თხოვნა. მან „შექმნა ფიცარი მსგავსი ზომისა და დასდგა ხატსა მას ზედა, მეყსეულად გამოისახა სახე უცვალებელი ხატისა მის და მისცა იგი მათ“. ე.ი. ანდრია მოციქულის ხელით შეიქმნა ღეთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატის ასლი, რომელიც მან დიდ-აჭარის ეკლესიაში დაასვენა. ხელთუქმნელი ხატის დედანთან და თანმხლებ პირებთან ერთად მოციქული ქართლის შუაგულისაკენ წავიდა, გადავლო მთა, რომელსაც რკინის ჯვარი ეწოდა, რადგან, გადმოცემის მიხედვით, ამ ადგილზე ანდრია მოციქულს აღუმართავს რკინის ჯვარი. რკინის ჯვრის შემდეგ იგი გადასულა ოძრახისის ხეშე და მისულა სამცხის საზღვარზე. აქ მას სოფელ ზადენ-გორასთან დაუყვანია, სადაც საკერპო ადგილები ყოფილა. მოციქულმა ილოცა ხატის მიმართ და კერპები დაემხნენ. შემდეგ წმ. ანდრია გაემართა აწყურისაკენ, რომელსაც „პირველად ეწოდებოდა სოსანეთი, და პირისპირ საქრისი“. ანდრია მოციქული აწყურში შეჩერებულა საკერპო ტაძრის ახლოს, „რომელსაც აწ ძველ-ეკლესია ეწოდების“. წყაროს მიხედვით, ამ დროისათვის ქართ-

ლის ამ კუთხის გამგებელი ყოფილა ქერივი დედაკაცი — სამძივარი, რომელსაც თურმე, აწეურში უცნობი პირების მისვლის დროს თავისი ერთადერთი ვაჟი გარდაცვლიდა და მთელი სამთავრო მას გლოვობდა. ღამით ადგილობრივ მკეიდრთ, შეუშინევით დიდი ნათება, რომელსაც ციხეში დასვენებული ღეთისმშობლის ხატი აშუქებდა. მეორე დღეს მოსახლეობამ დაადგინა უცნობთა ვინაობა — ქერივი-მთავარს მოახსენეს: „უცხოინ ვინმე კაცნი არიან, და უცხოისა ღმერთსა ქადაგებენ შემოქმედად და დამბადებლად და მკუდართა აღმადგინებლად, და აქავეს მათ ხატი შეენიერეს და მას პატვის სცემენ“. ქერივ, შეიძლება დედაკაცთან საუბრისას წმ. ანდრიაჲ განაცხადა, რომ ისინი მოდიან წმინდა ქალაქ იერუსალიმიდან, სადაც რამდენიმე ხნის წინ ქრისტე ჯვარს აცვეს, რომელიც შემდეგ ზეცად ამალდა, თვითონ კი იყო „მონა და მოციქული წუენისა იესო ქრისტესი“, რომ იგი ქადაგებს მის რწმენას ურწმუნოთა შორის, ხოლო ეინც მის რწმენას გულით აღიარებს და ნათელს იღებს „ყოველნი რაოდენი ითხოვის სარწმუნოებით მიეცემის, და ყოველთა სენისა აგან განიკურნების“. ქერივი დედაკაცის თხოვნით ანდრია მოციქულმა, მას შემდეგ, როცა მან ახალი სარწმუნოება იწამა, მკედრებით აღადგინა მისი გარდაცვლილი ვაჟი. გახარებულმა დედაკაცმა სამცხის მთავრები იხმო და გაქრისტიანებოსაჲკენ მოუწოდა. მომხდარი სასწაულების გამო ბევრი წარმართი ქრისტიანად მოექცა. ქალაქში არსებული საკერპო ბომონის არტემისა და აპოლონის ტაძრის მსახური ქურუმები შურით აღივსნენ მოციქულის მიმართ, მაგრამ ანდრია პირველწოდებულმა ხელთუქმნელი ხატის საშუალებით და გულმხურვალე ღოცვით შემუსრა კერპები, რის გამოც მორწმუნეთა რიცხვი კიდევ უფრო გაიზარდა. მოსახლეობის მოქცევის შემდეგ ანდრია მოციქულმა მათ „დაუდგინა ეპისკოპოსი, მღვდელნი და დიაკონნი, და კულად განემსადა ქადაგებად სახარებისა“. წახელისას მოციქულ ანდრიას ქერივი დედაკაცი და მესხეთის მოსახლეობა შესთხოვა: „უკეთუ წარხვალ, ხატი ეგე ყოვლად-წმიდისა აქა დაგვსვენე სასოდ და მცველად ჩუენად“. მოციქულმა მათ მოახსენა, რომ ღეთისმშობლის ხატი უფლის ნებით უნდა დარჩეს მათთან, რადგან „ეითარი-იგი ყოვლად წმიდისა ღეთისმშობელსა წილხუდა ქუეყანა ესე სამცხისა, და მის მიერ წარმოგზავნილ არს აქა ხატი იგი სასოდ და მცველად წილხედოილთათჳს და ჯერეთიც ეგრეთ არს, რათა დაგვსვენოს აქ მკედრად უკუენისადმე ეამთა“. ამ სიტყვების მოსმენის შემდეგ, ღეთისმშობლის წილხედოილობის გამო, მესხეთის მოსახლეობამ მადლი შესწირა უფალს, ცრემლითა და სიხარულით აღიდებდნენ მას, ხოლო ყოვლადწმინდა ღეთისმშობლის ხატი დაასვენეს „მკირესა მას ეკუდერსა“, რომელსა აწ ძველ ეკლესიად სახელ-დებენ“. ანდრია პირველწოდებული ქრისტესმთავრი სიყვარულით გამოეთხოვა ახალ რწმენაზე მოქცეული მესხეთის მოსახლეობას და „წარემართა სხუთაცა ადგილთა ქადაგებად სახარებისა“.³

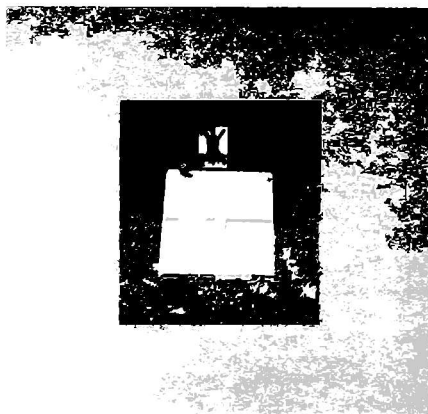
წყაროს მიხედვით, იერუსალიმში დაბრუნებული ანდრია პირველწოდებული, როდესაც „აღესრულა დღესასწაული მარტვილისა“, მოციქულ სიმონ კანანელთან და მატათასთან ერთად ისევ შემოდიის „ქუეყანასა ქართლისასა“, მოიარა „ტაოს კერძი ქუეყანა და ვიდრე მდინარედ ჭოროხამდე“. აქედან მოციქულები, შავი ზღვისპირეთის გავლით, სვანეთის ქუეყანაში მისულან,

რომლის მთავარს — დედაკაცს და მის ქვეშევრდომთ ახალი სარწმუნოება მიუღიანო. მატათა მოციქული ახლადმოქცეულებთან დარჩენილა, ხოლო ანდრია და სიმონ კანანელი გადავიდნენ „ქუეყანასა ოესეთისასა“ და მივიდნენ ქალაქ ფოსტაფორში. შემდგომ მოციქულები შესულან „ქუეყანასა აფხაზეთისასა და ხევასტეს ქალაქად მივიდეს, რომელსაც აწ ეწოდების ცხუმი“. აქ ანდრიაჲ სიმონ კანანელი დატოვა, თვითონ კი საქადაგებლად ჯიქეთის ქუეყანაში გადავიდა, რომლებმაც არ შეიწყნარეს ქადაგება მოციქულისა. სიკვდილს სასწაულებრივად გადარჩენილმა ანდრია მოციქულმა დატოვა ეს მხარე. დაბრუნდა უკან, „უჲლად განამტკიცა წმინდამან ანდრიაჲ მგერელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკეითელ“, სიმონ კანანელი კი დარჩენილა, რომლის საფლავი „არს ნიკოფს ქალაქსა, შორისა აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, რამეთუ მუნ აღესრულა წმინდა სვიმონ კანანელი“.⁶

ასეთია „ქართლის ცხოვრების“ მოციქულთა მიმოსვლის გზა, რომელიც საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. მოტანილი მასალა ნათელს ხდის, რომ ანდრია პირველწოდებულმა ქრისტიანობა იქადაგა არა მარტო დასავლეთ საქართველოში (როგორც ღღემდე ზოგიერთ სამეცნიერო ნაშრომშია აღნიშნული), არამედ აღმოსავლეთ საქართველოშიც, კერძოდ კი იმდროინდელი იბერიის ანუ ქართლის სამეფოში, რაც იმითაც დასტურდება, რომ მოციქულთა მოღვაწეობის დროს, ქართლის სამეფოს სამხრეთ-დასავლეთი საზღვარი თითქმის შავ ზღვაზე გადიოდა. ჯერ კიდევ ქრისტეს შობამდე, IV საუკუნის დასაბოლოებასა და III საუკუნის დასაწყისში ფარნავაზ მეფის მიერ გატარებული რეფორმის საფუძველზე აჭარის ხეობა და მიმდებარე ტერიტორიები, სადაც ანდრიაჲ ქრისტიანობა იქადაგა, პოლიტიკური და ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, ოძრახეს საერისთავოს სახით, ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.⁷ თვით აწკურიც (წყაროებში იგი სოსანეთის სახელითაა მოხსენებული), სადაც ანდრიაჲ ხელთუქმნელი ხატი დაასვენა, იმ დროისათვის ქართლის სამეფოს მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო, რასაც აგრეთვე ადასტურებს ამ ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები.⁸

მოციქულთა საქართველოში მიმოსვლამ გარკვეული კვალი დატოვა, რაც აისახა ადგილობრივ ტოპონიმიაში და სხვა გადმოცემებში. წყაროში აღნიშნული ცნობა, რომ ანდრია „შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდაჭარა ეწოდების“, მკვლევარებისათვის მეტად საინტერესოა. ტოპონიმი „დიდაჭარა“ ამჟამად შემონახულია სოფლის სახელწოდებაში, რომელიც ჭოროხის მარჯვენა შენაკადზე, აჭარის წყლის ზემო წელზე მდებარეობს. „მის სახელწოდებაში ასახულია მთელი კუთხის სახელი. საინტერესოა, რომ იქაურები ზოგჯერ (კდილობენ, სოფლის სახელწოდება „დედ(ა)ჭარა-დ გაიაზრონ“.⁹ მიუხედავად თურქთა 300-წლიანი ბატონობისა და აქაური მოსახლეობის გამუსულმანებისა, დიდჭარის მკვიდრებმა ღღემდე საინტერესო ქრისტიანული გადმოცემები შემოინახეს. ერთ-ერთი ამ გადმოცემის მიხედვით, XX საუკუნის 50-იან წლებამდე სოფელ დიდჭარაში მცხოვრები შავაძეთა გვარის ერთ-ერთ შტოში გათხოვილი მანდილოსნები წლის გარკვეულ მონაკვეთში ეწვეოდნენ ხოლმე სოფლის განაპირა მადალ, „ნაკაფის სერად“

სოფელი დიდაჭარა,
სულო, ადგილი, სადაც
გადმოცემით მოციქულმა
ანდრიამ პირველი
ქრისტიანული ტაძარი
ააგო

წმ. ანდრია
პირველწოდებული, სიმონ
კანანელი და მატათა
მოციქული. (ხატმწერი
დეკანოზი თეიმურაზ
ჩაჩიბაია)

წოდებულ ადგილს და დაბალ ხმაზე გალობდნენ. ადგილს, სადაც ისინი გალობდნენ, ადგილობრივი მოსახლეობა „თარანგელს“ ეძახის.⁴⁰ თარანგელი იგივე მთავარანგელოზია, რაც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ამ ადგილზე ქრისტიანული ტაძარი უნდა არსებულებოდა. ადგილობრივი მოსახლეობის მონათხრობით, „თარანგელად“ წოდებულ ადგილას ანდრია პირველწოდებულს პირველი ქრისტიანული ტაძარი აუგია და ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატის ასლი დაუსვენებია. ამჟამად აღნიშნული ადგილი ნაყარი ქვეთაა გარშემოვლებული, ხოლო იქ, სადაც ნაეკლესიარია, ამ რამდენიმე ხნის წინ ადგილობრივ მოსახლეობას პატარა ნიში გაუკეთებია წარწერით იმის ნიშნად, რომ აღნიშნულ ადგილას არსებობდა ანდრია პირველწოდებულის მიერ აშენებული ეკლესია. ნიშის მახლობელ ფერდობზე, გადმოცემით, წყარო ყოფილა, რომელიც ამჟამად დამშრალია. ადგილობრივი ქართველი მამადიანი მოსახლეობა თარანგელის (მთავარანგელოზი) ადგილს დიდი პატივისცემით ეპყრობა. სოფელში არსებული სხვა მიკროტოპონიმებით დასტურდება, რომ „თარანგელის“ გარდა სხვა ეკლესიებიც ყოფილა. ადგილ „ხუცურში“ (ხუცების სამყოფელი), გზის პირას ახსოვთ ნაეკლესიარის ქვიტკირის ნაშთი. აქვე უნახავთ ქრისტიანული საფლავები. დიდაჭარის ქრისტიანული მიკროტოპონიმებიდან აღსანიშნავია „ეკლიყანა“ ანუ „ეკლესიის ყანა“, „ელიაწმინდა“ და სხვ. ამჟამად სოფელ დიდაჭარიდან ჩანს გოდერძის უღელტეხილით სამცხისაკენ მიმავალი გზა. მაგრამ არის მეორე გზაც, რომელიც ზეკარის უღელტეხილისაკენ მიემართება. „ქართლის ცხოვრების“ მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, დიდაჭარიდან ანდრია მოციქულს უნდა გაეყოლო სოფელი ირემაქები, საციხური, აგარა, ღორჯოში, ციეწყაროს მთა, ქვაბის ჯვარი, მამლის მთა. ამ გზაზე ეკლესიათა ნანგრევებია ძველ რუკებზე აღნიშნული.⁴¹

სამცხისაკენ მიმავალ ანდრია მოციქულს რკინის ჯვარი აღუმართავს ერთ ადგილზე, რომელიც შემდგომ რკინის ჯვრის ტოპონიმის სახელითაა ცნობილი. „რკინის ჯვარი ზეკარის ხეობისა და უღელტეხილის ადრინდელი სახელწოდებაა“.⁴² აღნიშნული სახელწოდება ანდრია მოციქულის სახელს უკავშირდება, რადგან სამცხეში იგი ზეკარის ხეობის გავლით წავიდა. რკინის ჯვრად იწოდება აგრეთვე იმერეთში, ხარაგაულის რაიონის ტერიტორიაზე, 2400 მეტრზე მდებარე მთა, სადაც, გადმოცემით, ანდრია პირველწოდებულს გაუწვდია და რკინის ჯვარი აღუმართავს. თუკი ანდრიას „მიმოსვლის“ შესახებ, „ქართლის ცხოვრების“ მონაცემებს დავეყრდნობით მაშინ იმერეთის „რკინის ჯვრით“ ანდრია სამცხეში ვერ გადავიდოდა, რადგან აჭარიდან ყველაზე უმოკლესი გზა ზეკარის უღელტეხილით გადავიდოდა სამცხეში. ჩვენი აზრით, შესაძლებელია, ანდრია მოციქულმა სამცხიდან უკან დაბრუნების შემდეგ გაიარა იმერეთის „რკინის ჯვრის“ ტერიტორია და იქ აღმართა ჯვარი.

საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობა აგრეთვე აისახა ზეპირ გადმოცემებში. ზოგჯერ ეს გადმოცემები საქართველოს ისეთ კუთხეებში ფიქსირდება, სადაც წყაროების მიხედვით მოციქულები არც მისულან. უკანასკნელ პერიოდში ეთნოგრაფთა მიერ შეკრებილი მასალებით საინტერესო ცნობები დასტურდება სამეგრელოში ანდრია პირველწოდებულის მოღ-

სარაგაულის რკინის ჯვარი

ზუგდიდის რკინის ჯვარი

წმ. ანდრია მოციქულის
ტაძარი აფხაზეთში,
(კასტელის აღმშენებელი)

ბიჭვინთის ტაძარი

ვაწეობასთან დაკავშირებით. ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით, სამეგრელოში ანდრია გაუნადგურებია მუხასთან მდგომი კერპი კაპუნია და მის ნაცვლად ჯვარი აღუმართავს. მუხის ფიცრებისაგან კი ეკლესია აუშენებია.⁴³ ზოგიერთი ზეპირი გადმოცემის მიხედვით, თითქოს ანდრია მოციქულს აღმოსავლეთ საქართველოში – კახეთისა და ყაზბეგის მიდამოებში უმოგზაურია და უქადაგია, მაგრამ, სამწუხაროდ, აღნიშნული ეთნოგრაფიული მასალები წერილობით წყაროებში გარკვეულ დადასტურებას ვერ პოულობს. მომავალში ამ მხრით, აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს კვლევა-ძიება.

ანდრია მოციქულის შესახებ დასავლეთ საქართველოში არსებობდა საინტერესო გადმოცემა. ეს გადმოცემა აფხაზეთში ყოფნის დროს, XVII საუკუნის 70-იან წლებში ჩაუწერია ფრანგ მოგზაურს ჟან შარდენს. მისი გადმოცემით, ბიჭვინთაში არსებული დიდებული ტაძარი ანდრია პირველწოდებულის სახელობისა ყოფილა, რადგან მან ამ კუთხის მოსახლეობა მოაქციაო. იმავე ჟან შარდენის მიხედვით, სოფელ ბიჭვინთაში ანდრია მოციქულის სახელზე აგებულ სამნავიან ეკლესიაში „სიციცხლეში ერთხელ ჩამოდის თითოეული კათოლიკოსი ან პატრიარქი ყველა ეპისკოპოსის თანხლებით – წმინდა ზეთის დასამზადებლად, რომელსაც ისინი მირონს უწოდებენ“.⁴⁴ ჟან შარდენის აღნიშნული გადმოცემა ფრიად ყურადსაღებია. შესაძლებელია, სასულდერო იერარქია იმიტომ თვლიდა თავს ვალდებულად, სიციცხლეში ერთხელ მაინც წახულიყო აღნიშნულ ტაძარში მოსალოცად, რომ იგი საქართველოში ქრისტიანობის პირველი მქადაგებლის, ანდრია მოციქულის სახელთან იყო დაკავშირებული. ჟან შარდენი ადგილობრივი მოსახლეობის მონათხრობზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ ბიჭვინთის აღნიშნული ეკლესია, თურმე, ანდრია მოციქულს აუშენებია. ჟან შარდენი გადმოგვცემს ერთ საინტერესო ფაქტს. მისი აღწერით, ბიჭვინთაში არსებული ანდრია პირველწოდებულის „ეკლესიის წინ დგას მარმარილოს სვეტი, საიდანაც ღეთის განგებით ამ წმინდა მოციქულის სიკედილით დასჯის დროს მღუდარე წელის ნაკადი გადმოედრილა. ამ ნაკადის ღინება შეუწერებია რამდენიმე კაცს ამ წმინდანისადმი ევდრების ძალით. ასეთი სასწაულის შემდეგ ხალხი ამ წმინდანისადმი განსაკუთრებულ მოკრძალებას იწენს. სვეტის წინ გაგლის დროს მუხლს იდრეკენ და ემთხვევიან მას“.⁴⁵

ბიჭვინთის ანდრია მოციქულის ეკლესიის შესახებ აგრეთვე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XVII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოში მყოფი კათოლიკე მისიონერი დონ ქრისტოფორო დე კასტელი. ისიც, ჟან შარდენის მსგავსად, როგორც ჩანს, ადგილობრივი მოსახლეობის მონათხრობზე დაყრდნობით, აღნიშნავს, რომ ტაძარი აგებულია ანდრია მოციქულის მიერ. მისივე ცნობით, ამ ტაძარში ამზადებენ მირონს, რომელსაც შემდეგ იბერიის პატრიარქი „აერცვლებს თავის სამეფოში“. კასტელი საგანგებოდ წერდება ტაძრის წინ აღმართული ანდრიას სვეტის აღწერაზე. ბოლოს კი დასძენს, რომ „დროის ამოებაჲ გასაოცარი სვეტის თაყვანისცემა ვერ შეანელა“.⁴⁶

ჟან შარდენის და კასტელის ცნობები რეალობასთან ახლოს დგას. XV საუკუნიდან, დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთა საკათალიკოსოს გამოყოფის შემდეგ, მისი მწყემსმთავარი ბიჭვინთაში ანდრია პირველწოდებულის

სახელობის საყდარში იჯდა. ალბათ, იმის გამო, რომ საქართველოში ქრისტიანობა ამ მოციქულის მეშვეობით გავრცელდა.

ანდრია მოციქულთან დაკავშირებით 1913 წელს ექვთიმე თაყაიშვილს სამეგრელოში საინტერესო გადმოცემა ჩაუწერია. ამ გადმოცემის მიხედვით, „...ტრაპეზი მარტვილის ეკლესიისა დადგმულია იმ მუხის ძირზე, რომელიც მოჰყვითა ანდრია მოციქულმა ოდეს მეგრელნი მოაქცია“.⁴⁷

ჩვენამდე მოაღწია საქართველოში წმინდა მოციქულების მოღვაწეობის ამსახველმა არა მარტო ზეპირმა თუ წერილობითმა ცნობებმა, არამედ, ქართული ეკლესია ფლობს მათ სახელთან დაკავშირებულ წმინდა რელიკვიებსაც.

უძველესი უცხოური და ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, საქართველოში ორი მოციქულია დაკრძალული – სიმონ კანანელი და მატათა. VIII საუკუნეში მოღვაწე ეპიფანე კონსტანტინოპოლელის მიხედვით, მოციქული სიმონ კანანელი დაკრძალულია ნიკოფსიაში. როგორც სემონ აღნიშნეთ, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელმა თვითონ ფეხით მოიარა ის ადგილები, სადაც გადმოცემით ანდრია მოციქულს უმოგზაურია და ჩვენს საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მასალები შეუგროვებია. იგი აღნიშნავს, რომ „ქალაქ ბოსფორში გვიჩვენეს წმინდა მოციქულთა ტაძრის საპირკველზე დამარხული ლუსკუმა წარწერით: „სიმონ კანანელი“. მასში წმინდა სხეულის დიდი ნაწილებია დაცული, რომელთაგან ზოგი რამ ჩვენც მოგვცეს, ხოლო მეორე საფლავი არის ჯიქეთის ქალაქ ნიკოფსიაში. მასზე წერია: „სიმონ კანანელი“ და ისიც შეიკავს წმინდა ნაწილებს“.⁴⁸ აღნიშნული ფაქტის შესახებ ცნობები XI საუკუნეში ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ ანდრიას „მომოსვლის“ ბერძნულიდან ქართულად შესრულებულ თარგმანშია დაცული, სადაც აღნიშნულია, რომ „სიმონ კანანელის საფლავი არს ნიკოფს, ქალაქი აფხაზეთისა და ჯიქეთისა“.⁴⁹ იმავეს იმეორებს XI საუკუნეში მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების ავტორი, გიორგი მცირე. გიორგი მთაწმინდელმა ანტიოქიის პატრიარქს პაექრობის დროს განუცხადა, რომ „ანდრია მოციქულმა მოვლო ქვეყანა ჩვენი, ხოლო სიმონ კანანელი სრულიად დაემკვიდრა, რამეთუ ნიკოფსს არიან ნაწილნი მისნი წმინდანი“.⁵⁰ მოტანილი დოკუმენტური მასალით ირკვევა, რომ სიმონ კანანელის საფლავი ყოფილა ნიკოფს. ნიკოფსი ანუ ნიკოფსია შავი ზღვის პირას მდებარეობდა, ამავე სახელწოდების მდინარის ნაპირზე. „საუკუნეების გამნაველობაში მდ. ნიკოფსზე გადიოდა სასაღვარო ჯერ ეგრის-აფხაზეთის, იმავე აფხაზეთა სამეფოსა და ჯიქეთს შორის, ხოლო საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ერთიან ქართულ მონარქიასა და ჯიქეთს შორის“.⁵¹ მდინარე ნიკოფსიას დღეს ნეგუფსუხო პქვია, ხოლო ნიკოფსიას – ნოვიაა მიხაილოვკა, რომელიც ტუაფსკედან ჩრდილოდასავლეთით, 40 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს. როგორც ვხედავთ, უძველესი უცხოური და ქართული წყაროების მიხედვით სიმონ კანანელი დასაფლავებულია ნიკოფსს. გვიანი ხანის წერილობითი წყაროები კი მის განსასვენებელ ადგილად მიიჩნევენ ანაკოფიას (დღევანდელი ახალი ათონი). დღეს სწორედ ახალ ათონში აწვენებენ სიმონ კანანელის საფლავს. იქ არსებული ძველი ტაძრის საფუძველზე 1876 წელს რუსეთის უწმინდესი სინოდის განკარგულებით დაფუძნდა სიმონ კანანელის მონასტერი. თუკი ძველ წყაროებში

მარტვილის ტაძარი, VII ს.

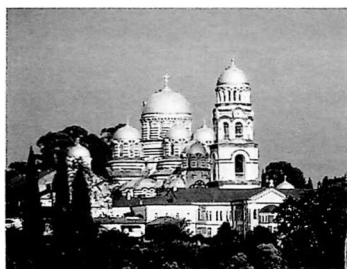
სიმონ კანანელის კელია

სიმონ კანანელის კელიის
შესასვლელი

აბალი ათონი,
სიმონ კანანელის მონასტერი

აბალი ათონის
სამონასტრო კომპლექსი, XIX ს.

აბალი ათონი, სიმონ კანანელის მღვიმე

**წმ. ანდრია მოციქულის წმინდა ნაწილი,
წმინდა სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი**

წმ. ანდრია მოციქულის განსასვენებელი გონიოში, ბათუმი

აღნიშნულია. რომ სიმონ კანანელი ნიკოფსის განისვენებდა, საიდან მოხვდა მისი საფლავი ანაკოფიაში (ახალ ათონში)? ეს შეუსაბამობა, როგორც ჩანს, XIX საუკუნეში შეამჩნია სამეგრელოს სამთავროს წარმომადგენელმა ნიკო დადიანმა, რომელმაც თავის შრომაში ადრე წყაროებში ნახსენები ნიკოფსი გააიგივა ანაკოფიასთან, რითაც უხეში შეცდომა დაუშვა.³² უკანასკნელ პერიოდში ამ შეუსაბამობის შესახებ გამოითქვა საინტერესო მოსაზრება, რაც რეალობასთან ახლოს დგას. ამ მოსაზრების მიხედვით, XIV – XV საუკუნეებში საქართველოს გავლენა თანდათან შესუსტდა ქვეყნის ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. სამაგიეროდ, მომთაბარე ჯიქებმა გააძლიერეს თავდასხმები საქართველოს სანაპირო ზოლზე. როგორც ჩანს, ჯიქებისაგან თავდაცვის მიზნით, ქართველებმა ნიკოფსიდან სხვა სიწმინდეებთან ერთად წამოასვენეს სიმონ კანანელის წმინდა ნაწილები და ანაკოფიაში დაასვენეს, სადაც შემდგომ მისი სახელობის ტაძარი აშენდა.³³ თუ რომელ საუკუნეში მოხდა სიმონ კანანელის წმინდა ნაწილების გადმოსვენება ნიკოფსიდან ანაკოფიაში, დღემდე დაუდგენელია. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ XVII საუკუნეში ანაკოფიაში უკვე არსებობს მისი საფლავი. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწდის XVII საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში მყოფი ანტიოქიის პატრიარქის, მაკარიოსის ვაჟი, პავლე ალექსოვილი.³⁴

IV საუკუნის წმინდა მამის, ეპიფანე კეპრელის თანახმად, საქართველოში დასაფლავებულია მეორე მოციქული, მატათა. მისი ცნობით: „მატათა იქადაგა სახარება მეორე ეთიოპიაში (კოლხეთში), სადაც არის აფსარის ციხე-სიმაგრე და პუსის ნავსადგური... იქვე გარდაიცვალა და დამარხულია დღემდე“.³⁵ ეპიფანე კეპრელის ამ ცნობაზე დაყრდნობით ქართველი მეკლევარების მიერ მიჩნეულია, რომ მატათა მოციქული დაკრძალულია ბათუმის მახლობლად მდებარე გონიოს ციხის ტერიტორიაზე, რომელიც უცხოურ წყაროებში აფსარის სახელწოდებითაა ცნობილი.³⁶ მატათა მოციქულის ბერძნული ცხოვრება კი მის განსასვენებელ ადგილად საქართველოს არ მიიჩნევენ. ამ ცხოვრების მიხედვით, იგი იერუსალიმის მახლობლად, „ჟეფლასკალად“ წოდებულ ადგილას წამებით მოკლეს და იქვე დაკრძალეს. ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით, IV საუკუნეში მატათას ნეშტი წმინდა ელენე დედოფალმა, ჯერ რომში წაასვენა, შემდეგ კი აღნიშნული სიწმინდე უბოძა ტრირის ეპისკოპოს აგრიციუსს. ამ გადმოცემის საფუძველზე, გერმანელ მეკლევარებს მიაჩნიათ, რომ მატათა ერთადერთი მოციქულია, რომელიც გერმანიის ქალაქ ტრირში განისვენებს. ამიტომაც, მას გერმანიაში დიდ პატივს მიაგებენ. მეკლევართა მოსაზრებით, ამის დასტურია ხშირ შემთხვევაში ბავშვებისათვის მათიასის (მატათეს სახეცვლილი ფორმა) სახელის დარქმევა. მოციქული მატათა მიჩნეულია ტრირის საეპისკოპოსოს პატრონად, ხოლო გერმანული ქალაქები: გოსლარი, ჰანოვერი და ჰოლდსჰაიმი, გადმოცემების მიხედვით, მატათას თავიანთ მფარველად მიიჩნევენ. მათი აზრით, მატათა მოციქული არის აგრეთვე კალატოზების, მკედლების, ყასბების, კონდიტერების მფარველი წმინდანი. გადმოცემით, იგი კურნავს უშვილობას, ყივანახველას, წითელას. ტრირში მისი ხსენების დღედ დადგენილია 24 თებერვალი. ამბობენ, რომ მატათას ხსენების დამეს 11-12 საათებს შორის

ადებული წყალი ღვინოდ გადაიქცევა.⁵⁷

რუსული წყაროების მიხედვით, საქართველოში ანდრია პირველწოდებულის წმინდა ნაწილებიც ყოფილა დაცული. რუს ელჩებს, ალექსი იველიკის და ნიკიფორე ტოლოჩანოვს 1651 წლის 10 ივნისს დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი რაჭაში ყოფნისას, ადგილობრივი მთავარების სკოპოსის, სიმონის მეშვეობით დაუთვალეობით მდინარე რიონის სანაპიროზე მდებარე მთავარანგელოზს მიქაელის სახელობის ეკლესია. მათი ყურადღება მიიქცრა მოციქულის მოოქროვილმა კიდობანმა, რომელშიც სხვა სიწმინდეებთან ერთად ინახებოდა ანდრია მოციქულის ხელის ნაწილი.⁵⁸ ანდრია მოციქულის სხვა წმინდა ნაწილი XX საუკუნის დასაწყისში დაცული ყოფილა მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში. თბილისის წმ. სამების საკათედრო ტაძრის საკურთხეველში დასვენებულია მოოქროვილ ჯვარში ჩასვენებული წმ. ანდრია პირველწოდებულის წმინდა ნაწილები.

საქართველოს ეკლესიის კუთვნილებაა თომა მოციქულის თავის ქლა, რომელიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარში იმერეთის სოფელ ჭალაყეს ეკლესიაში იყო დასვენებული, ამჟამად კი თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრის კუთვნილებაა. XVII საუკუნის 50-იან წლებში ეს სიწმინდე რუს ელჩებს უნახავთ კუთაისის საკათედრო ტაძარში.⁵⁹ მოციქულის მცირე ნაწილი ჩასვენებული იყო აგრეთვე სვეტიცხოვლის ერთ-ერთი ხატის სანაწილეში. თუ როგორ და რა ვითარებაში მოხდა ჩვენში თომა მოციქულის წმინდა ნაწილები, უცნობია.

XIX საუკუნის დასასრულისათვის მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის ერთ-ერთი ხატის სანაწილეში ინახებოდა ქრისტეს 70 მოციქულთაგანის: ღუკა მახარებლის, მათეს, ტიმოთეს და არქიფო მოციქულების წმინდა ნაწილები. XVII საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს დადიანის სამთავროში მყოფ რუს ელჩებს მღვდელ პავლე სახარევსა და დიაკონ ფედორი ელჩინს ერთ-ერთ მონასტერში უნახავთ ხატი, რომლის სანაწილეში დაცული ყოფილა მატათა მოციქულისა და ღუკა მახარებლის წმინდა ნაწილები.⁶⁰

პეტრე და პავლე მოციქულების წმინდა სისხლი ჩასვენებული ყოფილა XVIII საუკუნეში თბილისის ანისისხატის ტაძარში დაცულ ერთ-ერთ ხელთუქმნელ ხატში. აღნიშნული ხატი კათოლიკოს დომენტი IV-ს (1705 - 1742) რუსეთში ყოფნისას სანუქრად მიუღია მეფე არჩილის ქალიშვილის დარეჯანისაგან. დომენტი კათალიკოსის შემდეგ აღნიშნული ხატი პატრიარქ ანტონ I-ის (1744 - 1788) კუთვნილება გამხდარა. საქართველოს ეკლესიის მომდევნო მწვემსმთავარს, მეფე ერეკლე II-ის ვაჟს ანტონ II-ს (1788 - 1810) აღნიშნული სიწმინდე თან წაუღია რუსეთში.⁶¹ ამჟამად მისი ადგილსამყოფელი ჩვენთვის უცნობია.

საქართველოში ანდრია მოციქულის მოღვაწეობასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მის მიერ შემოსვენებული ხელთუქმნელი ხატის ისტორია, რომელიც აწყურის ღვთისმშობლის ხატის სახელითაა ცნობილი. ამჟამად აღნიშნული ხატი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ოქროს ფონდშია დაცული. ხელოვნებათმცოდნეები აწყურის ღვთისმშობლის კარგი ხატის მოჭედილობას XVI საუკუნის მეორე ნახევრით ათარიღებენ. „ქართლის ცხოვრების“ ანდრეას

„მიმოსვლის“ მიხედვით, ეს ის ხატია, რომელიც ღვთისმშობელმა მოციქულს გადასცა.⁶² აღნიშნული ხატი არაგის დაუწერია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ანდრია მოციქულის წამოსვლის წინ ღვთისმშობელმა მოითხოვა ფიცარი, დაიბანა პირი, მიიღო ფიცარი სახეზე და მასზე გამოისახა ღვთისმშობელი ყრმით. ღვთისმშობლის განცხადებით, სწორედ ამ ხატის შემწვობით უნდა პქონოდა ანდრია მოციქულს „მადლი და შეწევნა“.⁶³ საქართველოში ყოფნის დროს ანდრია მოციქული სწორედ აღნიშნული ხატით ახდენდა სასწაულებს. პირველი სასწაულებრივი ძალა მან დიდარჭარაში გამოავლინა, როდესაც ხატის დასვენების აღმოჩენა „აღმოცენდა წყარო ფრინველში“⁶⁴ და მოიყვანა ხარწმუნობად.⁶⁵ ახლადმოქცეულმა დიდაჭარელმა მოსახლეობამ მოითხოვა, რომ აღნიშნული ხატი ახლადგებულ ეკლესიაში დაესვენებინათ. მათი მოთხოვნის პასუხად წმ. ანდრია შექმნა პირი ხელთუქმნელი ხატისა, რომელიც იმავე ზომის იყო „და დასდვა ხატი მასზედა. და მეცსულად გამოისახა სახე უცვლელი ხატისა და მისცა იგი მათ. ხოლო მათ სიხარულით შეიწყნარეს და დაასვენეს ეკლესიასა შინა თვისსა პატივითა“. თუ რა ბედი ეწია ანდრია მოციქულის ხელით შექმნილ ხელთუქმნელი ხატის პირს, ჩვენთვის უცნობია, მხოლოდ ის ვიცით, რომ ქართლის მეფე ადერკმა, როცა შეიტყო თავისი ქვეშევრდომების ახალ სარწმუნოებაზე მოქცევა, „განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი და იძულებით კუალადვე მოაქცევინა ისინი“. ანდრია მოციქული ღვთისმშობლის ბოძებული ხატით გადავიდა სამცხეში, სადაც მან აწყურში დაივანა. ხელთუქმნელმა ხატმა სწორედ აწყურში მოახდინა ახალი სასწაული, როდესაც ხატის ძალით დამხობილ იქნა არტემისა და აპოლონის საკერპო ადგილი, რამაც საბოლოოდ განაპირობა მესხეთის მოსახლეობის ახალ სარწმუნოებაზე მოქცევა. წერილობითი წყარო ხატის სასწაულებრივ ძალას მიაწერს, აგრეთვე, ქვრივი დედაკაცის ახალგაზრდა ვაჟიშვილის გაცოცხლებას.⁶⁶

ღვთის ნებითა და ანდრია მოციქულის სურვილით აღნიშნული ხატი დააბრძანეს აწყურში, ახლადგებულ საყდარში. იგი ცნობილი იყო თავისი სასწაულმოქმედებით. VII საუკუნის 20-იან წლებში, საქართველოში ლაშქრობის დროს ბიზანტიის იმპერატორს პერაკლე კეისარს (610 – 641) თაყვანი უცია აწყურის ღვთისმშობლის ხატისთვის. როგორც ჩანს, იმ დროისათვის, აწყურის ეკლესია საკმაოდ დაძველებული და დაზიანებული ყოფილა. პერაკლე კეისარს აწყურის ღვთისმშობლის ხატის სათაყვანოდად საფუძველი ჩაუყარა ახალი საყდრის მშენებლობისთვის.⁶⁷ როგორც წყაროებით ირკვევა, აწყურის ღვთისმშობლის ხატისათვის აგებული ტაძარი საეპისკოპოსო ტაძრად უქცევიათ.⁶⁸ აწყურში არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლინდა პერაკლე კეისარის მიერ აგებული მცირე სამლოცველოს ნაშთები, რომელიც ამჟამინდელი, X – XI საუკუნით დათარიღებული აწყურის ღვთისმშობლის ტაძრის ნანგრევების ჩრდილოეთ ნაწილში, მიწის ქვეშაა მოქცეული.

აწყურის ღვთისმშობლის ხატმა შემდგომშიც გამოავლინა თავისი სასწაულმოქმედება. 1283 წელს, აღდგომის წინა დღეს, დიდ შაბათს, საქართველოში დიდი მიწისძვრა მომხდარა. მიწისძვრის შედეგად ბევრი ეკლესია-მონასტერი დაქცეულა. მათ შორის აწყურის ღვთისმშობლის ტაძ-

არიც, მაგრამ ტაძრის შუა ნაწილში დასვენებულ აწყურის ღვთისმშობლის ხატს მიწისძვრის შედეგად ჩამოქცეული გუმბათი ქუდივით დაეხურა „და დარჩა უენებლად“. მომხდარი ფაქტი აწყურის ღვთისმშობლის ხატის სასწაულებრივ გამოვლინებად მიუხსნივიათ.⁶⁶

XV საუკუნის 70 - 80-იან წლებში აწყურის ღვთისმშობლის ხატი ორგზის უკან დაბრუნებულა. პირველად ხატი 1477 წელს ირანის მბრძანებელმა უზუნ-პასანმა აწყურის ციხის აღების დროს გაიტაცა, რის გამოც „იქნა დიდი გლოვა და მწუხარება მიუთხრობელი სრულად მესხთა ზედა“.⁶⁷

ქართული წყაროების გადმოცემით, აწყურის ხატის გატაცების გამო უზუნ-პასანის ქვეყანაში უნაყოფობას დაუსადგურებია: „არცა შობა დედაკაცმან, არცა პირუტყვმან, არცა კყო ხემან ნაყოფი, არცა მიწამან აღმოაცენა“. აღნიშნული უბედურების მიუხედავად მაჰმადიანი მოსახლეობა ღვთისმშობლის ხატს მიიხსენებდა. მათი მოთხოვნით იგი ისევ მესხეთის ქვეყანაში დააბრუნეს. 1486 წელს უზუნ-პასანის შვილმა, იაყუბ ყაენმა ხატი მეორედ გაიტაცა. ურიცხვი ლაშქრით იაყუბ ყაენი სამცხეს მისდგომია. აწყურის ტაძრის სიწმინდეები ციხე-სიმაგრეში საგულდაგულოდ გადაიხალეს. მაწყევრელი ეპისკოპოსის ინიციატივით მტერს ციხიონი უბრძოლველად დანებდებოდა, თუკი ისინი აწყურის ტაძარს არ დაანგრევდნენ, მაგრამ იაყუბ ყაენმა პირობა დაარღვია. მან გაატაცა ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატი, შემდეგ კი აგიზგიზებულ ცეცხელში ჩააგდეს, მაგრამ მომხდარი სასწაულოთ თვით ურჯულონიც გაკვირვებული დარჩენილან, ხატის ჩაგდების შემდეგ „ცეცხლი იგი დაშრტა და ხატს ყოვლადვე არ შეეხო“. ამის შემდეგ იაყუბ ყაენმა ხატი თავის ქვეყანაში წაასვენა, მაგრამ მას გამოეცხადა კაცი, რომელმაც ურჯულოთ გამოუცხადა: „უკეთუ არა წამიყვანო ქვეყანასა ჩემსა, დიდი ბოროტი მოვაწიო შენ ზედა“. ხატი ისევ აწყურში დააბრუნეს და „დაასვენეს საყდარსა თვისსა“. წყაროს მიხედვით, უკან დაბრუნების შემდეგ ხატმა იაყუბ ყაენს საშინელი რისხვა დაატეხა თავს, წამებით გარდაიცვალნენ მისი ახლობლები.⁶⁸

1546 წელს, თურქთა აგრესიის გამო, აწყურის ღვთისმშობლის ხატი იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ ციხისჯვრის ციხეში გადაასვენა, საიდანაც მან ეს სიწმინდე 1553 წელს იმერეთში წაიღო. ბაგრატ III-ის ძემ, გიორგი II-მ 1578-1583 წლებში მრავალგზის გაძარცვული აწყურის ღვთისმშობლის ხატი ოქროთი მოაპყვინა და შეამკო ძვირფასი თევზებით. ბოლო ხანს იგი გელათის მონასტერში იყო დასვენებული, ხოლო საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, XX საუკუნის 20-იან წლებში, საეკლესიო ქონების სეკულარიზაციის დროს იგი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის კუთვნილება გახდა.

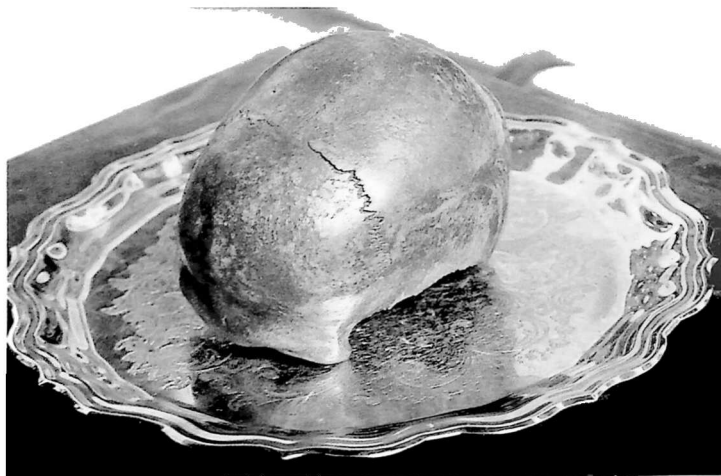
XII საუკუნის პიმნოგრაფის, იოანე ანელის ცნობით ანდრია მოციქულს საქართველოში ანისის ხატი მოუსვენებია.⁶⁹ აღნიშნული ცნობა სხვა წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია დიდად აფასებდა და აფასებს ჩვენში ქრისტიანობის გავრცელებაში მოციქულთა ღვაწლს. ალბათ ამითაა განპირობებული, რომ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიამ თავისი მწყემსმთავრის - კათოლიკოს-პატრიარქის საყდრის - მცხეთის სეგეტიცხოვლის ტრაპეზი თორმეტი მოციქულის სახელზე აკურთხა.

თომა შოციქულის წმინდა ნაწილი, ქუთაისი

თომა შოციქულის თავის ქალა, თბილისი, სიონის ტაძარი

წმ. ანდრეას ტაძარი, X ს.
სოფელი ანდრიაწმინდა, ასაპინძის რაიონი

ზადენგორა, საეარაულო ადგილი,
სადაც ანდრია მოციქულმა
საქერბო ტაძარი დაამშო

აწეურის ღვთისმშობლის სატი,
თბილისი სელოგნების მუზეუმი

ქართველთა განმანათლებლის და მოციქულთასწორის წმინდა ნინოს მოღვაწეობა და მის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები

მართალია, ქრისტიანობა საქართველოში ახალი წელთაღრიცხვით პირველ საუკუნეში მოციქულთა მეშვეობით გავრცელდა, მაგრამ ქართული წერილობითი წყაროებითა და საეკლესიო ტრადიციით ქართველი ხალხის საბოლოო მოქცევა ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოხდა IV საუკუნის პირველ ნახევარში, წყნეში სამოღვაწეოდ შემოსული კაბადოკიელი ქალწულის, წმინდა ნინოს მიერ, რომელიც ქართველთა განმანათლებლად და მოციქულთა სწორადია მისნეული.

გასარკვევია ერთი საკითხი, თუკი საქართველოში ქრისტიანობა მოციქულებმა გაავრცელეს, რატომ გახდა აუცილებელი წმინდა ნინოს შემოსულა? ეს კითხვა უძველეს დროშიც აწეხებდათ. ჯერ კიდევ, ეფრემ მცირეს გარკვეული შეუსაბამობა შეუნიშნავს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. იგი შეეცადა აესხნა, თუ რით იყო გამოწვეული ასეთი შეუსაბამობა. მისი აზრით, მოციქულების შემდეგ ხალხმა დაივიწყა ქრისტეს მოძღვრება და ისევ წარმართობისაკენ მიიქცა, ქვეყანა „მრავალჯამ დაიპყრნა ღუარძლმან მეკერპეთამან“. ეფრემ მცირეს განმარტებით, ასეთ ფაქტს ადგილი თვით საბერძნეთშიც ჰქონია, „ვიდრე კამთამდე მეორედ პაულედ ზეცით წოდებულისა დიდისა კონსტანტინესთა“. სწორედ წმინდა კონსტანტინე იმპერატორის ხელშეწყობით იმპერიის მასშტაბით ქრისტიანობას გასაქანი მიეცა. უფალმა – ეფრემ მცირეს აღნიშვნით – „არცა ჩუენ მცირენი დაგვტყენა უღუაწად, არამედ ესრეთ განაგო კუალად აღმოწოდებამ ჩუენი“ და ჩვენთან ხელახლა საქადაგებლად გამოგზავნა წმინდა ნინო.¹

წყენი მხრივ კი დაეკენთ, რომ მოციქულთა მოღვაწეობის შემდგომ, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ქრისტიანობა კელაე ვრცელდებოდა მოგზაურთა თუ სხვათა მეშვეობით. IV საუკუნემდე, როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოში არსებობდა ე. წ. ქრისტიანული თემები, რაზეც მეტყველებს არქეოლოგიური მონაცემები და წერილობითი წყაროები. ახალი წელთაღრიცხვით I-III საუკუნეებში საქართველოში არსებული ქრისტიანული თემები სამეფო ხელისუფლებისაგან, მართალია, დეენას არ განიცდიდა, მაგრამ ისინი ფარული სახით არსებობდნენ. სახელმწიფო ხელისუფალნი და მათი ქვეშევრდომნი ისევ წარმართ კერპებს აღმერთებდნენ, თუმცა, როგორც წყაროებით ირკვევა, ქრისტიანული თემები გარკვეულ გავლენას ახდენდნენ წარმართულ მოსახლეობაზე და თვით სამეფო ხელისუფლებასაც. ამ მხრივ, საინტერესო ცნობებია დაცული დაახლოებით III საუკუნის შუა ხანებში მოღვაწე ქართლის მეფე რეე მართლის შესახებ. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით: „ესე რეე მეფე დაღაცათუ იყო

წარმართი, არამედ იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭირვეულთა: რამეთუ სმენილ იყო მისდა მცირედ რამე სახარება უფლისა იესო ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიყვარული ქრისტესი“.² მოტანილი ციტატიდან აშკარად ჩანს, თუ რა გავლენას ახდენდნენ მცხეთაში არსებული ქრისტიანული თემები წარმართ მოსახლეობაზე. ამ ფაქტით უნდა აიხსნას ისიც, რომ მეფე რეე მართალმა აკრძალა არმაზის კერპისათვის ჩეილ ბავშვთა შეწირვა. მეფის ამ გადაწყვეტილებას წარმართი მოსახლეობა კმაყოფილებით შეხვდებოდა. როგორც ჩანს, სახარებისეულმა ქადაგებამ წარმართი მოსახლეობა ახალი სარწმუნოების მისაღებად მოამზადა. თვით წარმართი მეფის, რეეის ზეწოლება „მართალი“ ქრისტიანულია და იგი ჭეშმარიტების მაძიებელს ნიშნავს.³

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად, წმინდა ნინოს დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ მისი ქართლში შემოსვლის დროს ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადდა. მისი ქადაგების შედეგად სამეფო კარის წევრებთან ერთად მთელი ერი მოექცა ახალ სარწმუნოებაზე. ამის გამო ითვლება იგი ქართველთა განმანათლებლად და მოციქულთასწორად.

ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ მნიშვნელოვან ფაქტსაც. წმინდა ნინოს დროს ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარება განაპირობა წინა აზიაში იმ დროს შექმნილმა პოლიტიკურმა ვითარებამ. კერძოდ, იმ ფაქტორმა, რომ ნისიბინის სასაეო ხელშეკრულებით (298 წ.) საქართველო და სომხეთი რომის იმპერიის ქვეშევრდომები გახდნენ. IV საუკუნის დასაწყისში კონსტანტინე იმპერატორმა იმპერიის მასშტაბით ქრისტიანობა შეიწყნარა, შემდგომ კი სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოაცხადა. ამ ფაქტორმა გავლენა მოახდინა აღმოსავლეთ რომის იმპერიისადმი დაქვემდებარებულ საქართველოზე, სადაც აგრეთვე ამავე პერიოდში ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადდა.⁴ იმის აღნიშვნაც აუცილებელია, რომ წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლის დროს მთელი ერი მზად იყო ქრისტიანობის მისაღებად. რომ არა მოციქულთა ღვაწლი, წმინდა ნინოს გაუჭირდებოდა ქართველი ხალხის გაქრისტიანება.

ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ ფაქტზეც, რომ ქართველთა განმანათლებელი ქალია. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ეს ერთადერთი შემთხვევაა მსოფლიოს ქრისტიანული ქვეყნების ისტორიაში. ამ ფაქტის შესახებ ცნობილი ქართველოლოგი ბერნარდ უტიე აღნიშნავს: „ნამდვილად შეუდარებელი არის საქართველო იმიტომ, რომ თქვენი დედა სარწმუნოებაში, თქვენი განმანათლებელი, თქვენი მოციქული – ქალია, წმინდა ნინო; რამდენადაც ვიცი, ეს მსოფლიოს ისტორიაში მხოლოდ ერთხელ მოხდა და ისიც თქვენთან, ქართველებთან“.⁵ აღნიშნულ ფაქტს ჯერ კიდევ XII საუკუნის მეორე ნახევრის მოღვაწე კათოლიკოს-პატრიარქმა ნიკოლოზ გულაბერიძემ (1150-1177) მიაქცია ყურადღება. იგი ცდილობს, გასცეს პასუხი კითხვას: „...ხოლო პირველად ესე საძიებელი არს, თუ რაჲსთვის უკუე დედაჲკაცი აწინა და წარმოავლინა ღმერთმან ჩუენდა მიმართ“.⁶ ნიკოლოზ გულაბერიძემდე, როგორც მკვლევარი კორნელი კეკელიძე აღნიშნავს, არავის მოსვლია აზრად, პასუხი გაცეა კითხვაზე: „რატომ აირჩია ღმერთმა ქალი ამ მიზნის განსახორციელებლად და არა მამაკაცი“? თავის დროზე თავად ნიკოლოზ გულაბერ-

იქმე გასცა პასუხი დასმულ კითხვას. ნიკოლოზ გულაბერიძის მიხედვით, ერთ-ერთი ფაქტორი, რამაც განაპირობა წმინდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, იყო საქართველოს ღვთისმშობლის წილხედრობა. ღვთისმშობელს თავად სურდა ამ ქვეყნის მოქცევა, მაგრამ მაცხოვარმა მის მაგივრად საქართველოს მოსაქცევად მოციქულთასწორი წმინდა ნინო მოაუვლინა.⁹ თავისთავად „საქართველოს განმანათლებლად მოსული ღირსი დედა მალე თავად შეირაცხა „ქართლის მაცხოვრად“, „დედად ქართველთა თემისად“.⁹

ქართველთა განმანათლებელი წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილი წერილობითი წყაროები მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია. მათი მრავალმხრივობა იმითაა განპირობებული, რომ ქართული წერილობითი წყაროების გარდა, მის შესახებ ცნობები დაცულია ადრეული ხანის უცხოურ წერილობით წყაროებში. თავის მხრივ, ქართული წყაროების მრავალფეროვნება იმაში გამოიხატება, რომ ჩვენამდე მოაღწია ქართველი განმანათლებლისადმი მიძღვნილმა მადგომარეობის თხზულების რამდენიმე რედაქციამ, რომელიც სხვადასხვა საუკუნით თარიღდება.

უძველესი ქართული საისტორიო წყარო, რომელმაც ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს ცხოვრება შემოგვინახა, ცნობილია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ სახელით. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველია „ქრონიკა“, რომელშიც ქრონიკების სახით მოთხრობილია ქართლის ისტორია ძველი წელთაღრიცხვით IV საუკუნიდან ახალი წელთაღრიცხვით IX საუკუნემდე. აღნიშნულ ქრონიკაში ნინოს მოღვაწეობას მცირე ადგილი აქვს დათმობილი, რის გამოც, მას „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ მცირე რედაქციას უწოდებენ. „მოქცევაჲს“ მეორე ნაწილში გადმოცემულია „ნინოს ცხოვრება“ უფრო სრული სახით. ამიტომ, იგი ვრცელი რედაქციის სახელითაა ცნობილი. „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ მოკლე და ვრცელი რედაქციები ერთმანეთისაგან მცირედ განსხვავდებიან.¹⁰ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ჩვენამდე ოთხი ხელნაწერის სახით მოაღწია. აქედან შატერდელის (იგი სამხრეთ საქართველოში არსებულ შატერდელის მონასტერში გადაიწერა) და ორი სინური (სინას მთაზე გადაწერილი) რედაქცია X საუკუნისაა, ხოლო ჭელიშუბრი (იგი ჭელიშის მონასტრის კუთვნილება იყო) XIV საუკუნით თარიღდება. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ზემოთ აღნიშნული ხელნაწერები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ რედაქციებს წარმოადგენს.¹¹

როგორც ხედავთ, ქართველთა განმანათლებლისადმი მიძღვნილი თხზულების უძველესი ხელნაწერი X საუკუნით თარიღდება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილი თხზულება ამ დროს დაიწერა, იგი ადრე უნდა შექმნილიყო. კარგა ხნის მანძილზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული იყო მოსაზრება, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ IX საუკუნეში შექმნილი ძეგლია. დღესაც მეცნიერთა დიდი ნაწილი ამ მოსაზრებას იზიარებს. თავიანთი შეხედულების დასამტკიცებლად მათ მოაქვთ ის ფაქტი, რომ „მოქცევაჲს“ ქრონიკაში თხრობა IX საუკუნით მთავრდება და აქედან გამომდინარე წმ. ნინოს ცხოვრებასაც ამ საუკუნით ათარიღებენ. უკანასკნელ პერიოდში ჩატარებულმა ტექსტოლოგიურმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ დაწერილია არა IX საუკუნეში, როგორც აქამდე მიაზნ-

დათ. არამედ წმინდა ნინოს მოღვაწეობის დროს,¹² რაც, ჩვენი აზრით, რეალობასთან ახლოს დგას. თუმცა, როგორც შევსრულები მიუთითებენ, ავთენტურ ტექსტს ჩვენამდე არ მოუღწევია, რადგან „წმინდა ნინოს ცხოვრებას მნიშვნელოვანი ცვლილება განუცვლია. ტექსტოლოგიური კვლევით „მოქცევაჲნი“ გამოიკვეთა ძველი შრეებიც“.¹³

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ გარდა „წმინდა ნინოს ცხოვრებაჲ“ ჩვენამდე რამდენიმე რედაქციით მოაღწია. მათ შორის აღსანიშნავია XI საუკუნის მეორე ნახევრით დათარიღებული ისტორიკოს ლეონტი მროველის რედაქცია, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაჲთა“ მოთავსებული. იგი დაწერილია „მოქცევაჲს“ საფუძველზე. აგრეთვე მნიშვნელოვანია XII – XIII საუკუნით დათარიღებული „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ორი რედაქცია, რომელთაგან ერთი არსენ ბერისეულია, მეორე კი მის პერიფრაზს წარმოადგენს.¹⁴ ორივე რედაქცია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და ლეონტი მროველის ვერსიებს ეყრდნობა. უურადსაღებია აგრეთვე „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ სვინაქსარული ცხოვრების ოთხი რედაქცია. წმ. ნინოს სამისიონერო მოღვაწეობას ეხება XII საუკუნის მეორე ნახევრის კათოლიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ გელაბერიძის (1150 – 1177) ნაშრომი „საკითხავი სუეტის-ცხოველისანი, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისაჲ“. როგორც ტექსტოლოგებმა დაადგინეს, XIII საუკუნეში არსენ ბერისეული მეტაფრასული „ცხოვრების“ საგრძნობი შემოკლების საფუძველზე უცნობ ავტორს შეუდგენია ნინოს ცხოვრება, რომელიც თავისი მოცულობის გამო სვინაქსარულ ცხოვრებათა რიცხვს განეკუთვნება.¹⁵ მნიშვნელოვანია აგრეთვე წმ. ნინოს სვინაქსარული ცხოვრების ოთხი რედაქცია. XI საუკუნეში, ლიტურგიკული დანიშნულების მიზნით, შექმნილა წმინდა ნინოს ცხოვრების ყველაზე ადრინდელი სვინაქსარული რედაქცია. თავის მხრივ, აღნიშნული სვინაქსარული რედაქცია საფუძლად დასდებია XIV საუკუნეში შექმნილ მეორე სვინაქსარულ რედაქციას. რაც შეეხება ნინოს ცხოვრების დანარჩენ სვინაქსარულ რედაქციებს, ისინი შედარებით გვიანი ხანით, კერძოდ კი XVII – XVIII საუკუნეებით თარიღდებიან და ამდენად ახალს, მნიშვნელოვანს არაფერს შეიცავენ. ასეთია წმ. ნინო განმანათლებლისადმი მიძღვნილი ქართული საისტორიო წყაროების ზოგადი დახასიათება. ჩვენი აზრით, აღნიშნული წყაროებიდან თავისი სიძველისა და შემადგენლობის მიხედვით, უპირატესობა მაინც შატბერდის კრებულში მოთავსებულ წმ. ნინოს ცხოვრებას ენიჭება.

გარდა ქართული წყაროებისა, საქართველოში წმ. ნინოს მოღვაწეობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის უძველესი ხანის უცხოური წერილობითი წყაროები. ამ მხრივ, აღსანიშნავია IV საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე ცნობილი საეკლესიო მაიმის გელასი კესარიელის († 395 წ.) „საეკლესიო ისტორია“. მართალია, გელასი კესარიელის აღნიშნულ შრომას ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ უკვე დადასტურებულია, რომ მისი „საეკლესიო ისტორია“ სრული სახით შემონახულია V საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე გელასი კეზიკელის მეშვეობით.¹⁶ ჩვენს საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა რომაელი ისტორიკოსის რუფინუსის († 410 წ.) „საეკლესიო ისტორია“, რომლის შედგენა მას დაუწყო 402 წელს. აგრეთვე, ურ-

აღსაღებია თეოდორიტე კეირელის (393-457), სოკრატე სქოლასტიკოსის (380-440) და იერემია სოუმენეს (IV საუკუნის ბოლო, V საუკუნის პირველი ნახევარი) შრომები.

როგორც ხედავთ, საკმაო რაოდენობის ბერძნულ-რომაული წყაროები გვაწვდიან ცნობებს ქართლის გაქრისტიანების შესახებ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ბერძენ-რომაელ ავტორებთან მოცემული ცნობები ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდება და უმეტესობა წინამორბედის მონათხრობის თარგმანს წარმოადგენს. უკანასკნელ დრომდე რუფინუსის „საეკლესიო ისტორია“ გელასი კესარიელის ისტორიის თარგმანად მიაჩნდათ, მაგრამ ამ ორი გადმოცემის შედარებით გაირკვა, რომ მიუხედავად ბევრი მსგავსებისა, დასახელებულ ისტორიკოსთა მონათხრობი ისეთ განსხვავებებს შეიცავს, რომელნიც უარყოფენ იმ აზრს, რომ თითქოს იგი ერთი და იმავე ავტორის ნააზრევს წარმოადგენს. ზემოჩამოთვლილი უცხოური წერილობითი წყაროების მონათხრობი, როგორც ტექსტიდან ირკვევა, ეყრდნობა გელასი კესარიელის მიხედვით „ფრიად სარწმუნო ბაკურს, კაცს ფრიად ღვთისმოსოშიშს, მეფის შთამომავალს და იბერთა შორის სახელოვანს, რომელიც გახდა რომაელთა სატრაპი.“¹⁷ როგორც მოტანილი ციტატიდან ირკვევა, გელასი კესარიელს ქართლის გაქრისტიანების შესახებ ამბები ჩაუწერია ქართველი მეფისწული ბაკურისაგან, რომელიც მის დროს აღმოსავლეთ რომის იმპერიის დომესტიკოსი ყოფილა და იგი პირადად იცნობდა ქართველ მეფისწულს. იმავეს, ოდნავ განსხვავებული ფორმით, იმეორებს რუფინუსი. იგი აღნიშნავს, რომ ეს ყველაფერი „იქვე გვიამბო ფრიად სარწმუნო კაცმა ბაკურმა თვით ამ ხალხის (იბერიელების – ე. ბ.) მეფემ, რომელიც ჩვენში იყო დომესტიკოსი... როდესაც ჩვენთან ერთად ცხოვრობდა. სრულის ერთსულვნებით იერუსალიმში.“¹⁸ მოტანილი ვრცელი ციტატით დგინდება, რომ რუფინუსმა, როცა ბაკურისაგან მიიღო ცნობები (402 წელი) ქართლის გაქრისტიანების შესახებ, ეს უკანასკნელი უკვე იბერიის მეფეადა მოხსენიებული, ხოლო გელასი კესარიელთან კი ბაკური ჯერ კიდევ მეფისწულადაა დასახელებული. როგორც ჩანს, ორივეს აღნიშნული მონათხრობი ერთიადიმავე პირისაგან ჩაუწერიათ – სხვადასხვა დროს. გელასი კესარიელი და რუფინუსი (ერთხანს იგი იერუსალიმში მოღვაწეობდა) ახლოს იცნობდნენ ქართველ მეფისწულს და სავსებით შესაძლებელია, რომ ორივეს, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, ჩაეწერათ ქართველი მეფისწულის მონათხრობი. ყოველივე აღნიშნული გამორიცხავს იმ ფაქტს, რომ რუფინუსის „საეკლესიო ისტორია“ გელასი კესარიელის ისტორიის თარგმანია. რაც შეეხება სოკრატე სქოლასტიკოსის, იერემია სოუმენეს, გელასი კეოზიკელის ცნობებს, ზოგი რუფინუსის მასალით სარგებლობს, ზოგი კი გელასი კესარიელით.¹⁹

მცირე განსხვავებების მიუხედავად, ბერძნული წყაროები ერთნაირი სახით გადმოგვცემენ იბერიის გაქრისტიანებას, რომლის „მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“. მათ მონათხრობში დიდი ყურადღება ექცევა წმინდა ნინოს ღვთისმოსაობას, „კურნების ნიჭს“, თუ როგორ კურნავს იგი – სრულიად უანგაროდ – ავადმყოფ ბავშვს, შემდეგ კი მოურჩენელი სენით დაავადებულ დედოფალს. დიდი ყურადღება ექცევა აგრეთვე მეფის

ნადირობის დროს მომხდარი სასწაულის აღწერას, შემდგომ კი მთელი ერის მოქცევაზე და „ტყვე ქალის“ ღოცვის შედეგად ეკლესიის შენების დროს პაერში დაკიდებული სვეტი თუ როგორ დაეშვა კვარცხლბეკზე და სხვა. ერთი სიტყვით, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, ნინოს ცხოვრების ბერძნული ვერსია თითქმის ქართული ვერსიის იდენტურია, რაც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბაკურმა მათ (გელასი კესარიელი და რუფინუსი) მართალია, უამბო ქართლის გაქრისტიანების ამბები, მაგრამ, როგორც ჩანს, ქართველი მეფისწულის ცნობები ზეპირ მონათხრობს არ ემყარება. ბაკური უმჯველია, სარგებლობდა იმ დროისათვის ქართულ ენაზე არსებული წმინდა ნინოს ცხოვრებით. ბერძნული წყაროები საშუალებას გვაძლევს, დავასკვნათ, რომ IV საუკუნეში უკვე არსებობდა „ნინოს ცხოვრების“ ქართული ვერსია.²⁰ სხანაირად წარმოუდგენელია, წმინდა ნინოს მოღვაწეობიდან 80 წლის შემდეგ მისი ცხოვრების შესახებ უცხოური ვერსიები იქმნებოდეს და ამ დროს არ არსებობდეს მისი ცხოვრების ქართული ვერსია. გამოდის, რომ IX საუკუნეში უცხოური წყაროების გაელენით ქართველობას საჭიროდ მიუჩნევია, აღეწერა წმ. ნინოს ცხოვრება. საქართველოში ყველა წმინდანის სახელზე იქმნებოდა მათი „ცხოვრება“, წარმოუდგენელია, რომ ქართველთა განმანათლებლის შესახებ მისი მოღვაწეობის ეპოქაში არ დაწერილიყო ასეთი „ცხოვრება“.

ბერძნული წყაროების გარდა წმ. ნინოს საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ ფრაგმენტული, მაგრამ საინტერესო ცნობებია დაცული არაბულ, სირიულ და კოპტურ ძეგლებში. აღნიშნული წყაროების მნიშვნელობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე შეუსწავლელია. მის შესახებ პირველად 1910 წელს მეკლევარმა მ. თამარაშვილმა მიუთითა. ამ უკანასკნელის მიხედვით, ჩვენამდე მოღწეული მცირე კოპტური წყარო წმინდა ნინოს შესახებ არაბულ სვინაქსარშია დაცული, რომლის შემდგენელიც, მ. თამარაშვილის აზრით, „ქართლის მოქცევის თანამედროვე უნდა იყოს“.²¹

ქართლის გაქრისტიანების შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული სომხურ წყაროებში. ამ მხრივ, პირველ რიგში ყურადღებას იმსახურებს V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის „სომეხეთის ისტორიის“ პირველი წიგნის 86-ე თავი, სადაც მოთხრობილია ნუნეს (წმინდა ნინოს იგი ამ სახელით მოიხსენიებს) მიერ ქართლის გაქრისტიანება. მის ამ ცნობას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან შემდგომი ხანის სომეხი ისტორიკოსები, მოხე კალანკატუელი, აგათანგელოსის ისტორიის არაბული ვერსიის ავტორი და სხვები საერთოდ არ ახსენებენ წმ. ნინოს და ქართველთა განმანათლებლად ისინი მიიჩნეოდნენ სომეხ განმანათლებელ გრიგოლს. თუმცა, მოვსეს ხორენაცი გარკვეულ უზუსტობას უშვებს. მართალია, იგი აღიარებს, რომ საქართველოში ქრისტიანობა წმ. ნუნემ (ნინომ – ე.ბ.) იქადაგა, მაგრამ, მისი აზრით, იგი იყო გრგოლ განმანათლებლის მისიის წვერი და მისი მითითებით მოქმედებდა ქართლში.²² რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება, რადგან სომეხ ისტორიკოსთან დაფიქსირებული აღნიშნული ცნობა სხვა წყაროებით არ დასტურდება.

წმინდა ნინოს ცხოვრებამ თავისებური ასახვა პპოვა რუსულ მწერლობაში, რომელშიც იგი სამი ვერსიითაა წარმოდგენილი. რუსულ წყაროებში

წმინდა ნინოს შესახებ ცნობები XVI – XVII საუკუნეებს განეკუთვნება.²¹ პირველ რიგში, აღსანიშნავია 1512 წლით დათარიღებული მატაინისეული ვერსია; მეორე – 1641 წლის 27 ოქტომბრის პროლოგ-სვინაქსარის „საკითხავი“ და მესამე – სტეფანე ათონელის „Рай мислениихъ“ – 1659 წელს ბეჭდური სახით გამოცემული. ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ბერძნული წყაროების მსგავსად, რუსული წყაროებიც ქართველთა განმანათლებლის სახელს არ იცნობს და მას „ტყევე ქალად“ მოიხსენიებს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ რუსული ვერსია ბერძნულიდან უნდა მომდინარეობდეს.²² ამის დასტურია ისიც, რომ რუსული ვერსია შინაარსობრივად დიდ მსგავსებას იწენს ბერძნულთან.

წმინდა ნინოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების მიმოხილვიდან აშკარად ჩანს, რომ მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართველთა განმანათლებლის ცხოვრების შესასწავლად.

სანამ უშუალოდ ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით საქარველოში წმ. ნინოს მოღვაწეობის სოგიერთ ასპექტზე გავამახვილებთ ყურადღებას, აუცილებელ საჭიროებად მიგვჩნია, გარკვეული მოსაზრება გამოეთქვათ ქართველთა განმანათლებლის სახელთან დაკავშირებით. ქართულ წერილობით წყაროებში იგი ნინოს სახელით იხსენიება. წმ. ნინოს სახელთან დაკავშირებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობაა. სოგიერთი მეკლევეარის აზრით, სახელი „ნინო“ მიღებულია ლათინური სიტყვა „ნონა“–საგან, რაც მონაზონს ნიშნავს.²³ სოგ მეკლევეარს მიაჩნია, რომ „ნინა-ნონას“ სახელი მომდინარეობს წარმართული რელიგიური ონომასტიკიდან.²⁴ ბერძნული წყაროები ქართველთა განმანათლებლის სახელს არ იცნობს და მას „ტყევე ქალის“ სახელით მოიხსენიებს, არსაიდან ჩანს, რატომ იხსენებენ ბერძენი ავტორები ქართველთა განმანათლებელს ტყევე ქალად.²⁵ უცხოელი წყაროების მსგავსად, ქართულ წყაროებში „ტყევე-ქალის“ სახელით წმინდა ნინო ხშირად იწოდება. ამ ზედწოდებით ნინო თავის თავს მოიხსენიებს. ბუნებრივია, რომ „ტყევე-ქალის“ ცნებაში უეჭვადია, იგულისხმება ქრისტიანული ტყეეობა, ღვთისადმი მორჩილება. თუმცა აღნიშნული მოსაზრების გარდა ამ საკითზე სხვა შეხედულებაც არსებობს.²⁶

კოპტურ წყაროებში წმ. ნინო „თეოგნოსტას“ სახელითაა ცნობილი, რაც ქართულად „ღვთის მცოდნეს“ ნიშნავს. როგორც ჩანს, კოპტური სვინაქსარის შემდგენელისათვის უცნობი იყო წმ. ნინოს სახელი და მან „ტყევე-ქალის“ ნაცვლად „ღვთის მცოდნე“ – ზოგადი სიტყვა გამოიყენა. სომხური წყარო, კერძოდ კი V საუკუნის ისტორიკოსი მოვსეს ხორენაცი მას „ნუნეს“ სახელით იცნობს. გვიანი ხანის, კერძოდ კი XIX საუკუნის რუსულ წყაროებში წმინდა ნინო „ნინად“ იწოდება. ხოლო XIX საუკუნის ფრანგული წყარო მას „სენკრეტინის“ ანუ „წმინდა ქრისტიანი ქალის“ სახელით მოიხსენიებს.

საქართველოში წმ. ნინოს მოღვაწეობის ზოგად სურათს XI საუკუნით დათარიღებული ხელნაწერის, შატბერდის კრებულში შესული „წმ. ნინოს ცხოვრების“ მიხედვით წარმოვადგენთ, რადგან იგი სხვა შემორჩენილ ხელნაწერთა შორის ერთ-ერთი უძველესია. მეტად საინტერესოა შატბერდის კრებულში შესული „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ შედგენილობა. თხზულება

იწყება წმ. ნინოს მოახლოებული აღსასრულის აღწერით. კახეთში, „დაბასა ბოდს“ მეოფი დახსნეულად აღმდგომი ნინო სიკვდილის პირას იყო მისული, როცა მას ქართლის სამეფო კარის წარმომადგენლები ეწვივნენ. მირიან მეფის რძლის სალომე უჯარმელისა და ვინმე პეროქავარი სივნიელის დაჯინებული მოთხოვნით წმ. ნინოს მონათხრობი სწორედ მათ წაიწერეს და შემდგომ ეს ჩანაწერი დაედო საფუძვლად „წმინდა ნინოს ცხოვრებას“. თუმცა ტექსტში პეროქავარი სივნიელის სახელი შემდგომ საერთოდ არ ფიგურირებს. მასში მხოლოდ სალომე უჯარმელის მონათხრობია ნართულის. რაც ჩვენი ასრით, იმით უნდა იყოს განპირობებული, რომ ორივეს ჩანაწერი ერთი და იმავე შინაარსისა იყო, უპირატესობა სალომე უჯარმელის ჩანაწერს მიენიჭა, რადგან იგი სამეფო კარის წარმომადგენელი იყო. „წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“ სალომე უჯარმელის გარდა ნართულია იმ დროს მცხეთაში მოღვაწე ებრაელი მღვდლის აბიათარისა და მისი შვილის, სიდონიას, მღვდელ იაკობის და თვით მირიან მეფის მონათხრობი და სხვ.

ქართული წყაროების მიხედვით, წმ. ნინო კაპადოკიის ქალაქ კოლასტადან იყო. მამამისი – საბილონი რომის იმპერატორის ერთ-ერთი მხედართმთავარი გახდა, დედა – სუსანა იერუსალიმის პატრიარქის იუბენალის და იყო. დაქორწინებამდე საბილონი რომის სამხედრო სამსახურში საკმაოდ დაწინაურებულია. საბილონს თავი გამოუჩენია ბრანჯთა აჯანყების ჩახშობაში. ბრანჯები, რეინის ოლქში მცხოვრები საფრანგეთის ძველი მოსახლეობა იყო. დამარცხებული და დატყვევებული ბრანჯები რომის იმპერატორის გადაწყვეტილებით, სიკვდილით უნდა დაესაჯათ. სიკვდილმისჯილ ბრანჯებს უთხოვიათ ქრისტიანობაზე მოქცევა. საბილონმა აღნიშნული თხოვნა მათ შეუსრულა, შემდეგ კი იმპერატორთან შუამდგომლობით ისინი სიკვდილით დასჯისაგან გაათავისუფლა. ბრანჯების თხოვნით საბილონი მათ სამშობლოში გაემართა და იქ ათი საერისთავო გააქრისტიანა. სოგეთში მეკლევარის ასრით, წმ. ნინოს ცხოვრებაში აღწერილ საბილონის სამისიონერო საქმიანობას რეალური ისტორიული საფუძველი უდევს.²⁹ ბრანჯთა ქვეყნიდან დაბრუნებული საბილონი ტოვებს თავის თანამდებობას და იერუსალიმში მკვიდრდება, სადაც იგი უახლოვდება იერუსალიმის პატრიარქს იუბენალს, რომლის დას – სუსანას ცოლად ირთავს. როგორც ჩანს, „საბილონის იერუსალიმში წასვლა მისი სარწმუნოებრივი მისწრაფებით იყო განპირობებული.“³⁰ საბილონსა და სუსანას მალე შეეძინათ ქალიშვილი ნინო, რომელიც პატარაობიდანვე ქრისტეს მცნებას ესიარა. როცა ნინო თორმეტი წლის შეიქნა, მისმა მშობლებმა მთელი ქონება ღარიბ-ღატაკებს დაურიგეს, საბილონი იერუსალიმის პატრიარქის კურთხევით ბერად აღიკვეცა, ხოლო ნინოს დედას სუსანას იმავე პატრიარქმა ტაძარში მიუწინა ადგილი, გლახაკთა და უძლურთა მომვლელად. 1996 წლის 10(23) დეკემბერს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის განჩინებით ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს მშობლები საბილონი და სუსანა შერაცხულ იქნენ წმინდანებად: საბილონი – ღირსი მამა საბულონის, სუსანა – ღირსი სოსანას სახელით და მათი ხსენების დღედ დაწესდა 20 აპრილი (2 მაისი). მშობლების

გარეშე დარჩენილი წმ. ნინო ორი წლის მანძილზე იზრდებოდა სომეხ ღვინელ ქალთან სარა მიაფფორთან (სხვა წყაროს ცნობით ნიაფფორი). ქრისტიანობის ღრმად მცოდნე სარა მიაფფორთან ყოფნის დროს წმინდა ნინო კიდევ უფრო განისწავლა ქრისტეს მოძღვრებაში. მასთან ყოფნის დროს გაიგო მან, რომ ქრისტეს ჯვარცმის შემდეგ დარჩენილი უფლის კეართი წილად ხედა „სრდილობა მას ქუეყანასა“ მდებარე მცხეთის მკვიდრთ. წმ. ნინო ევედრებოდა ღვთისმშობელს, მისთვის ძალა და შესაძლებლობა მიეცა, რომ ენახა ქვეყანა, სადაც უფლის კეართი განისვენებდა. სარა მიაფფორთან ყოფნის დროს ევესოდან მოვიდა ეინმე დედაკაცი, რომელმაც განაცხადა, რომ ელენე დედოფალს „დიდი წადიერება აქუს პრომთა ქრისტეს მიმართ შჯულისათჳს და ნათლის-ღებისა“. იერუსალიმის პატრიარქის კურთხევით წმინდა ნინო ელენე დედოფალს ეწვია, სადაც მან გაიცნო ქრისტეს მოყვარე რიფსიმე, მისი დედამჟუე გაიანე და მათი ორმოცდაათი სულიერი და, „წარვიდეს ესენი ყოველნი მონასტერსა თეისსა და იყო მათ თანა წმინდა ნინო ორ წელ“.³¹ რომის კეისრის ღვენის გამო, წმინდა ნინო, რიფსიმეს, გაიანესა და ორმოცდაათ სულიერ დასთან ერთად სომხეთის ქვეყანაში გადაიხვეწა. დევნილები სომხეთის წარმართი მეფის თრდატის ბრძანებით სიკედილით დასაჯეს. ნინო კი სასწაულებრივად გადაურჩა სიკედილს. ეკალბარდებში დამალულმა წმინდანმა იხილა „ხეცით სამოსლის მსგავსად ჩამომაველი ღიაკონი ოღარით“, რომელმაც წმინდა ნინოს აცნობა: „ხეიდოდე აღმოსავლეთით, სადა იგი არს სამკალი ფრიად და მუშაკი ყოვლადეჲ, არ არიან“.³² გამოცხადების შემდეგ წმ. ნინო გაემართა აღმოსავლეთით და „მოაწია მთათა ჯაგახეთისათა“, სადაც მან ორი დღე დაჰყო. სწორედ აქ, ფარაენის ტბასთან მწყემსებისაგან წმინდა ნინომ შეიტყო, თუ სად მდებარეობდა მისთვის საოცნებო ქალაქი მცხეთა, სადაც უფლის კეართი იყო დაფლული. ტბა ფარაენთან ძილის დროს წმ. ნინოს გამოეცხადა კაცი, რომელსაც თმა წელამდე ეყარა და მას გადასცა „წიგნი დაბეჭდული“. გამოცხადების შემდეგ წმინდა ნინომ წაიკითხა წიგნი, რომელიც იწყებოდა სახარებისეული სიტყვებით: „წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელსცემდით მათ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა და აჲ ესერა მე თქვენთანა ვარ, ყოველთა დღეთა და ვიდრე აღსასრულამდე სოფლისა“. ამ სიტყვებით გამხსენებული წმინდა ნინო მცხეთისაკენ გაემართა, წამოჰყვა მდინარე მტკვარს და სავარაუდოდ, გამოიარა ახალქალაქი, ხერთვისი, ასპინძა, ახლციხე.³³ მოგზაურობის დროს მან ბევრი შიში და შიმშილი დაითმინა, ბოლოს კი მოაღწია ურბნისს, სადაც მან აქ მცხოვრებ ებრაელებთან ერთი თვე დაჰყო.

ურბნისში ყოფნისას ნინომ დაინახა, რომ სასეიმოდ გამოწყობილი მრავალი ადამიანი მცხეთისაკენ მიემართებოდა, ისიც გაჰყვა მოზენიმე ხალხს. მან მცხეთაში უამრავი ადამიანი იხილა, რომლებიც ქართლის მეფე-დედოფალთან ერთად მაღალ მთაზე აღმართული არმაზის კერპის დღესასწაულს ზეიმობდნენ. მრავალრიცხოვანი ხალხის უგზურებით წმინდა ნინო დიდად შეწუხებული იყო. მან განისრახა, რომ უფლის ნებით მოესპო წარმართული კერპები, რომ ხალხს ჭეშმარიტი რწმენა შეეცნო. ღოცვა-ვედრების დამთავრე-

ბისთანავე ამოვარდა „დასავლეთით ქარნი და პაერნი. და ხმა სცეს ქუხილისა ხმითა სასარელითა და გამოინდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნით საშინელითა“. წმ. ნინომ ღვთის შეწევნით დაამსხვრია მცხეთის კერპები. მეფე, მისი ოჯახი და ხალხი შიშმა შეიპყრო. ამიერიდან, ღვთის ძალით, როგორც წყარო გადმოგვცემს, „ქება-დიდება ქრისტესი არღარა ფარულად ითქმოდა ქართლსა შინა, რამეთუ მაღლისა ღმრთისასა ეწყო მიფენად აღმოსავლეთს“.²⁴

მცხეთაში ჩასული წმინდა ნინო დამკვიდრდა დღევანდელი სამთავროს ტაძრის მახლობლად, მაყვლოვანში. იგი თავისი თმებით შეკრული ვაზის ჯვრით რამდენიმე წლის განმავლობაში მსურველედ ქადაგებდა ქრისტიანობას. პირველად იგი დაუახლოვდა მცხეთელ ებრაელთა მღვდელს აბიათარს და მის ქალიშვილს სიდონიას. მათგან შეიტყო მცხეთაში უფლის კვართის ჩამოსვენების ისტორია, მაგრამ მათ არ მიუთითეს კვართის განსასვენებელი ადგილი. ებრაელი აბიათარი, მისი ქალიშვილი სიდონია და მცხეთაში მცხოვრები 50 ებრაელი წმ. ნინოს გავლენით ქრისტიანად მოექცნენ, რის გამოც ისინი მცხეთელმა ებრაელებმა თავიანთი თემისგან მოკვეთეს.

მცხეთაში მყოფი წმინდა ნინო, რომელიც მთელ დროს ღოცვა-ვედრებაში ატარებდა, ხშირად სტუმრობდა ხოლმე მეფის ბაღს, სადაც გადმოცემით უფლის კვართი იყო დაფლული. მალე წმ. ნინოს მოქცეულთა რიცხვი გაიზარდა. მან სახელი გაითქვა უიმედო ავადმყოფთა კურნებით. იგი ხალხს შთააგონებდა, რომ განკურნების ძალა მოდიოდა არა მისგან, არამედ უფლისგან. ამიტომ იგი განკურნების მსურველებს ახალი სარწმუნოების მიღებისაკენ მოუწოდებდა. ამგვარი შთაგონებით წმ. ნინომ მორაჩინა უკურნებელი სენით დაავადებული მეფე მირიანის მეუღლე, დედოფალი ნანა, რომელიც შემდეგ ქრისტიანად მოექცა. მეფე მირიანმა კი ქრისტიანობა მას შემდეგ აღიარა, როცა მცხეთის მიდამოებში ნადირობის დროს თხოთის მთაზე სასწაული იხილა. მოულოდნელად ჩამოხლდა, მაგრამ ყველაფერი განიფანტა მას შემდეგ, როცა მირიან მეფემ წმინდა ნინოს ღმერთს სთხოვა დახმარება. ამის შემდეგ მან იწამა ქრისტე და მცხეთაში დაბრუნებულმა ხალხს გაქრისტიანებისაკენ მოუწოდა. მირიან მეფის ხელშეწყობით წმ. ნინომ მოაქცია ქართლის მთიანეთი.

ქართლის სამეფო კარის დახმარებით დაიწყო პირველი ეკლესიების მშენებლობა კვართის განსასვენებელ ადგილზე და იმ ადგილზეც, მაყლოვანში, სადაც წმ. ნინო იყო დავანებული. ქართლის მოქცევა შეატყობინეს ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინეს. ბიზანტიიდან მოწვევულმა სასულიერო პირებმა მდინარე მტკვარზე მონათეს ქართლის მოსახლეობა, კონსტანტინე იმპერატორის დახმარებით დაადგინეს მთავარეპისკოპოსი და მღვდელნი. კონსტანტინე იმპერატორი შემდგომშიც არ აკლებდა ზრუნვას ახლადმოქცეულ ქართლის სამეფოს. ერთ-ერთი ქართული წყაროს მიხედვით, საქართველოში ხალხის მოსაქცევად თითქოს ანტიოქიის პატრიარქი ესტატე ჩამოსულა. კონსტანტინე იმპერატორმა ქართლის პირველ ქრისტიან მეფეს გამოუგზავნა ქრისტეს სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები „ძელი ცხოვრებისა და ფიცარნი“ და „სამსჭვალნი ფერხთანი“. კონსტანტინე იმპერატორის წარმოგზავნილების მიერ მანგლისსა და ერუშეთში აშენდა პირველი ქრისტიანული ტაძრები და ეკლესიები, სადაც შემოადინებული სიწმინდე-

წმ. ნინო
შობლებთან ერთად

წმ. მირიან მეფისა და
ნანა დედოფლის ხატი

ფრაგმენტები ცხოველმყოფელი სვეტის მოხატულობიდან, XVII ს.

ეები დაახვეწეს. ქართლის მოქცევის შემდეგ დასწრელებული წმინდა ნინო მიიცვალა „დაბასა ბოდისასა“.

როგორც ზემოთ განხილული ქართული წყაროებიდან ჩანს, საქართველოში წმ. ნინოს ღვაწლით ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადდა. საეკლესიო ტრადიციით, ეს მოხდა 326 წელს, რაც აგრეთვე უკანასკნელ პერიოდში გამოქვეყნებული ნაშრომებითაც დასტურდება. ამჟამად პერიოდში დასაველეთ საქართველოშიც ქრისტიანობამ სახელმწიფო სტატუსი მიიღო.

როგორც მოტანილი წერილობითი წყაროებიდან ჩანს, საქართველოში ქრისტიანობის გამარჯვება წმინდა ნინოს სახელს უკავშირდება. ქრისტიანობის მიღებით კი ძირფესვიანად შეიცვალა საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობაც. „ქართველებისათვის ქრისტეს ჯვარი გადაიქცა, ერთი მხრივ, ქართველი ერის სიძლიერისა და დამოუკიდებლობის სიმბოლოდ, ხოლო, მეორე მხრივ, ქართველთა ხელში ანტიქრისტიანული სამყაროს რისხვად“.³

ასეთი დიდი დამსახურების გამო, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია წმინდა ნინოს ქართველთა განმანათლებლად და მოციქულთა სწორად მიიჩნევს. ქართული წყაროები მას „ქართლისა მაცხოვრად“ და „დედად ქართველთა თემისაის“ უწოდებს. საქართველოს ეკლესია ქართველთა განმანათლებლის დღეს წელიწადში ორჯერ აღნიშნავს: პირველ ივნისს, მისი საქართველოში შემოსვლისა, ხოლო ოცდაშვიდ იანვარს – წმინდა ნინოს მიცვალებისა. წმინდა ნინოსადმი პატივისცემა წარმოჩინებულია მისდამი მიძღვნილ უძველესი ხანის პაგიოგრაფიულ ძეგლებში. იგი არაერთი თანამედროვე თუ წარსულში მოღვაწე ქართველი პოეტის შთაგონების წყაროდ იქცა. 1869 წელს სამხედრო მღვდელმა იროდიონ ელიოზის ძემ თბილისში გამოაქვეყნა პოეტურად გალექსილი წმინდა ნინოს ვრცელი ცხოვრება.

წმინდა ნინომ, როგორც ქართველმა განმანათლებელმა და მოციქულთასწორმა, გარკვეული ასახვა პპოვა რომაულ-კათოლიკურ მარტიროლოგიაში, მისი ხსენების დღედ 15 დეკემბერია მიჩნეული და იგი „სენ-კრეტიენის“ – „წმინდა ქრისტიანი ქალის“ სახელითაა ცნობილი. მის შესახებ რომაულ-კათოლიკურ მარტიროლოგიაში აღნიშნულია, რომ „იბერიაში, შავი ზღვის მიღმა, დაცულია ხსენება ქრისტიანი მსახურის წმიდისა (დედაკაცისა), რომელმაც კონსტანტინეს დროს მოაქცია ეს ხალხი ქრისტეს რწმენაზე, თავისი სასწაულებით“. აღნიშნულთან დაკავშირებით ფრიბურგის (შვეიცარია) უნივერსიტეტის პროფესორი პრინც მაქს დე ზაკსი აღნიშნავდა: „არ ვიცი, ასე იყო თუ არა შუა საუკუნეთა მარტიროლოგიაში. შესაძლოა, რომ იგი (წმინდა ნინო-ნინა) ჩასწერეს როგორც „კრეტიენ“, რადგან დასაველელი ისტორიკოსები არასდროს იხსენიებენ მის სახელს, რომელიც ეგონათ იყო უცნობი. იგი წოდებულია მსახურად მისი თემდაბალი ცხოვრების გამო, რომელსაც იგი ეწეოდა იბერიაში ყოფნის დასაწყისში“.⁴

კათოლიკურ სამყაროში წმ. ნინოს სახელზე დაფუძნებული დაწესებულებებიც არსებობს. ჯერ კიდევ 1807 წელს, საფრანგეთის ქალაქ მეტცში ეპისკოპოსმა ჟოფერმა ქალბატონ ლე მეჟანესთან ერთად დააარსა ქალთა რელიგიური კონგრეგაცია. ეს კონგრეგაცია ამჟამადაც მოქმედებს და მას

თავისი ფილიალები აქვს მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში. კონგრეგაციის დაქვემდებარებაშია სკოლები და სამედიცინო დაწესებულებები. ეპისკოპოსმა უოფერმა ქალთა რელიგიურ კონგრეგაციას რომაული მარტიროლოგიის მიხედვით „სენ კრეტიენის“ სახელი უწოდა. თუმცა, მან XIX საუკუნის დასაწყისში არ იცოდა „სენ-კრეტიენის“ სახელის უკან თუ რომელი წმინდანის ქალი იგულისხმებოდა, ხოლო XIX საუკუნის ბოლოს, როდესაც გაირკვა, რომ „სენ-კრეტიენი“ ქართველთა განმანათლებელი იყო, კონგრეგაციას „წმინდა ნინოს“ სახელი დაერქვა. 1898 წლიდან ამ კონგრეგაციას მუდმივი კავშირი ჰქონდა კონსტანტინოპოლში არსებულ ქართულ კათოლიკურ ტაძართან და მცხეთის სამთავროს დედათა მონასტერთან. კონგრეგაციას აქვს წმინდა ნინოს ხატი, რომელსაც ამშვენებს წარწერა: „ო, წმინდა ნინო, რომელმან იესო ქრისტეს სწავლისადმი თქვენი სათაყვანებელი ერთგულებით, დაიმსახურეთ ზედმეტი სახელი კრეტიენისა, ილოცეთ ჩვენთვის მეოხებით თქვენისა მიგვაღებინეთ მადლი, რომ შეგვეძლოს ერთგულებასა თქვენსა მიუბაძოთ, რათა სული იესო ქრისტესი უფრო და უფრო შემოვიდეს ჩვენში, გამოჩნდეს ჩვენს მოღვაწეობაში და ღირსი გაგვხადოს განვაგრძოთ თქვენი მოციქულობა, იყავნ ეგრე“. დღესაც აღნიშნულ კონგრეგაციაში ბერები დღეში სამჯერ აღავლენენ ღოცვას იმ ქვეყნის მიმართ, სადაც წმინდა ნინომ ქრისტიანობა იქადაგა.

კათოლიკური სამყაროს ინტერესი წმინდა ნინოს მიმართ იმითაც გამოიხატა, რომ საგანგებო ნაშრომები დაიწერა მის შესახებ. 1874 წელს ლიონში (საფრანგეთი) ფრანგული ენაზე გამოქვეყნდა კათოლიკე მღვდლის ოგესტ დარას ორმოცდახუთგვერდიანი ნაშრომი. ფრანგულმა სამყარომ აღნიშნული თხზულების გარდა XIX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში საქართველოში მოღვაწე დე ბაის ნაშრომებითაც ახლოს გაიცნო წმინდა ნინოს ცხოვრება და მისი ღვაწლი. აგრეთვე აღსანიშნავია, 1888 წელს პარიზში მღვდელ კოლონ დე პლანსის „წმინდანთა ქრონიკაში“ შესული „წმინდა ნინოს ცხოვრება“.

საფრანგეთის გარდა, ინგლისურმა სამყარომაც გარკვეული დაინტერესება გამოიჩინა წმინდა ნინოს მიმართ. 1900 წელს ოქსფორდში საქართველოს დიდმა გულშემატკივარმა და-ძმა ოლივერ და მარჯორი უორდროპებმა ინგლისურ ენაზე გამოაქვეყნეს „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ერთ-ერთი ვერსია. აღნიშნული თარგმანის შესახებ იმავე წელს ნიკო მარმა რუსულ ენაზე დაბეჭდა საინტერესო რეცენზია. აღსანიშნავია, რომ ოლივერ უორდროპმა წმ. ნინოს პატივისცემით თავის ქალიშვილს სახელად ნინო დაარქვა.

წმ. ნინოს სახემ თავისებური ასახვა პოვა ქართულ ქრისტიანულ ხელოვნებაში. მის სახელზე იგებოდა ქრისტიანული ტაძრები. მისი სახელობის ფრესკული თუ ჭედური ხატები ამშვენებდა სხვადასხვა ეკლესია-მონასტრებს.³⁷

წმინდა ნინოს სახელთან დაკავშირებულმა მრავალმა სიწმინდემ მოაღწია ჩვენამდე. პირველ რიგში, აღსანიშნავია ვაზის ნასხლავისაგან დამზადებული წმინდა ნინოს ჯვარი.

ქართულ წერილობით წყაროებში წმინდა ნინოს ვაზის ჯვრის წარმომავლობის შესახებ ორი ვერსია არსებობს. XII საუკუნით დათარიღებული წმინდა ნინოს ცხოვრების არსენ ბერის მეტაფრასული ვერსიის მიხედვით,

კაპადოკიელ ქალწულს, წმინდა ნინოს იერუსალიმში ყოფნისას „ძილსა შინა“ გამოეცხადა ღვთისმშობელი და საქართველოში ქრისტიანობის საქადაგებლად გადასცა თავისი ხელით ვაზისაგან დამზადებული ჯვარი, რათა „ამით ნიშნითა სძლო ყოველთა მანქანებითა ეშმაკისათა და წარგემართოს ქადაგება შენი, და თანაშემწეგეყო და არა დაგიტეო შენ“. ამ ევრსიის მიხედვით, მცხეთაში ჩასული წმინდა ნინო სამი წლის განმავლობაში ლოცულობდა მთაწმინდაში და სწორედ ამ დროს თვითონ „შექმნა სახშ ჯუარისაჲ, ნასხლევისაჲ“ და თავისი თმებით შეკრა. ცნობილია, რომ ვაზი ღვთისმშობლის სიმბოლოა. აქედან გამომდინარე, წმინდა ნინოს სახელით ცნობილი ჯვარი ვაზისა ღვთისმშობელს განასახიერებს. ასე რომ, წმინდა ნინო ღვთისმშობლის წილხედრ ქვეყანაში – საქართველოში შემოვიდა ვაზის ნასხლავისაგან გაკეთებული ჯვრით და სწორედ ამ ჯვრით განამტკიცა ქრისტიანობა ჩვენში. ქართული წყაროების მიხედვით, წმ. ნინო ვაზის ჯვრის საშუალებით ახდენდა სასწაულებს. ამ ჯვრით განკურნა მან უკურნებელი სენით დაავადებული ნანა დედოფალი: „და მოიღო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა, ფერხით და მხართა ჯუარის სახე, და მეყსეულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული“. ამავ ჯვრის მეშვეობით განიკურნა აგრეთვე მირიან მეფის ნათესავი მოგვთუხუცესი ხუარა. და რაც მთავარია, ვაზის მეშვეობით წმინდა ნინომ მოაქცია ქართლის სამეფო. ქართული წყარო ვაზის ჯვრის ძალას შემდეგნაირად გამოგვცემს: „და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით იქმოდა საკურელებათა ღიდთა, რამეთუ განრღუეულნი განკურნის თუნიერ წამლისა, შეხებითა ჯუარისათა“. ⁴⁰

სიკედილის წინ წმინდა ნინომ ვაზის ჯვარი მირიან მეფეს გადასცა. ამ უკანასკნელმა აღსასრულის მოახლოების დროს მოიხმო მემაკიდრე ბაქარი, მოატანინა ვაზის ჯვარი, „რომელ პირველთაგან აქუნდა, ჩამოჰკიდა ჯვარზე თავისი გვირგვინი, შემდეგ აიღო ჯვრიდან გვირგვინი და შეიღს დაადგა თავზე, დალოცა მეფედ და მიიცვალა“. ⁴¹

წმინდა ნინოს ჯვრის შემდგომი ისტორიის შესახებ სხვადასხვა ვერსია არსებობს. ერთი ვერსიით თითქოს ვაზის ჯვარი სვეტიცხოველის საკათედრო ტაძარში იყო დასვენებული. ⁴² თუმცა, ასეთი ცნობა წყაროებით არ დასტურდება და იგი ერთ-ერთ საეკლესიო გადმოცემაში გვხვდება. ⁴³ სხვა ვერსიით, მცხეთის მთაზე ჯვრის აღმართვის შემდეგ „ჯუარი იგი ვაზისაჲ, რომელ მოიღო წმინდა-მან ნინო ხელისაგან ყოვლად წმიდისა ღმრთის-მშობელისა“, ჩაასვენეს „ჯუარსა მას შინა, რომელ დაასვენეს ჯუარსა პატიოსანსა“. ⁴⁴

წმ. ნინოს ჯვარი მცხეთაში 544 წლამდე ყოფილა დასვენებული. ამის შემდეგ ჯვრის შესახებ ქართული წყაროები არანაირ ცნობებს არ გვაწვდიან. მხოლოდ XIX საუკუნის 60-იან წლებში საეკლესიო ისტორიის ცნობილი მკვლევარი პ. იოსელიანი სომხურ წყაროებზე დაყრდნობით გადმოგვცემს ვაზის ჯვრის შემდგომ ისტორიას. ამ ცნობის მიხედვით, VI საუკუნიდან ვაზის ჯვარი კარგა ხნის მანძილზე საქართველოს ფარგლებს გარეთ იყო გატანილი. პ. იოსელიანის მიერ შეკრებილი მასალებიდან ჩანს, რომ ერთხანს ჯვარი წმინდა მოწამე შუშანიკის კუთვნილება ყოფილა, სიკედილის წინ

წმ. ნინოს გაზის ჯვარი

აღნიშნული სიწმინდე წმ. შუშანიკს გადაუცია ცურტაეის მოძღვარ ანდრია-სათვის. ამ უკანასკნელს ცეცხლთაყვანისმცემელთა შიშით ვერ მოუხერხებია მისი მცხეთაში დაბრუნება და იგი ტარონში წაუსვენებია და წმ. ლაზარეს ტაძარში საიმედოდ შეუნახავთ. აქედან ქართული სიწმინდე სპერში მოხვედრილა, სადაც კარგა ხანს ინახებოდა. შემდგომ სომეხთა ერისთავს გრიგოლ მაშიკონიანს იგი კაპუეტის ანუ ლურჯ ციხეში გადაუსვენებია. აქედან ჯვარი ენანდში გადაუტანიათ. სომეხთა და ქართველთა საეკლესიო განხეთქილების შემდეგ (608 წ.) სომეხთა კათოლიკოსმა ნერსე III-მ წმ. ნინოს ჯვარი აღთამარში გადააბრძანა. აქედან ჯვარი ისევ ქალაქ ენანდში დაუბრუნებიათ. ერთხანს იგი ყარსშიც ყოფილა გადაჩაღული. შემდეგ კი, არაბთა შემოსევის გამო, ქალაქ ანისში დაასვენეს. სომხური წყაროების მიხედვით წმინდა ნინოს ჯვარი მცხეთაში 175 წელი ყოფილა, კაპოეტის ციხესა და ენანდში – 459 წელი, ყარსში – 146 წელი, ხოლო მისი მცხეთიდან გატანიდან, ვიდრე ანისამდე განვლო 798 წელმა, ანისში ჯვარი 142 წელი იყო დასვენებული. სომხურ წყაროებზე დაყრდნობით, პ. იოსელიანი წერს, რომ სომხურ ეკლესიას ანისში ჯვრის დაბრძანების დღეს მისი ხსენება დაუწესებია.⁴⁵ სომხური წყაროების ცნობით, ანისში ვაზის ჯვარი თითქოს XIII საუკუნის 40-იან წლებამდე ყოფილა. 1239 წელს, როდესაც მონღოლთა სარდალ ჩარმაღანს ანისი აუღია, საქართველოს მეფე რუსუდანს და საქართველოს ეკლესიის მღვდელმთავრებს მონღოლებისაგან გამოუთხოვიათ კუთვნილი ჯვარი. უკანდაბრუნებული ვაზის ჯვარი ქართველ მეფეებს შეუძემიათ და სვეტიცხოველში დაუსვენებიათ.⁴⁶

ქალაქ ანისიდან ვაზის ჯვრის საქართველოში დაბრუნების სხვა ვერსიაც გვაქვს, რომელიც რეალობასთან უფრო ახლოსაა, ვიდრე სომხური ვერსია. ქართული საეკლესიო გადმოცემით, XI საუკუნეში, როცა მეფე დავით აღმაშენებელმა (1089-1125) ანისი გაათავისუფლა, ჯვარი საქართველოში წამოასვენეს და ისევ მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში დაასვენეს. სომხურ წყაროებზე დაფუძნებული პ. იოსელიანის ცნობა წმ. ნინოს ჯვრის ხანგრძლივი მოგზაურობის შესახებ, გაზიარებულ იქნა ქართველ მეცელევართა მიერ. უკანასკნელ პერიოდში პ. იოსელიანის აღნიშნული ცნობის მიმართ მეცელევარმა ქ. ასათიანმა გამოთქვა საინტერესო კრიტიკული შენიშვნა. მან კრიტიკულად განიხილა ყველა ის სომხური წყარო, რომელსაც პ. იოსელიანი თავის შრომაში იყენებს და დაასკვნა, რომ სომხურ წერილობით წყაროებში ზუსტი ცნობები არაა დაცული წმ. ნინოს ვაზის ჯვრის შესახებ. მისი აზრით, ხშირად ვაზის ჯვრის ნაცვლად სომხურ წყაროებში საუბარია იმ ჯვრებზე, რომელიც წმინდა ნინოს დროს აღმართეს მცხეთაში და მის შემოგარენში. მაგრამ წყაროებში ამ მხრივ, ისეთი ბუნდოვნებაა შეინიშნება, რომ ძნელი გასარჩევია, თუ კონკრეტულად რომელ ქართულ ჯვარზეა საუბარი.⁴⁷

სომხეთიდან საქართველოში წმინდა ნინოს ვაზის ჯვრის დაბრუნების შემდეგ ცნობები აღარ მოგვეპოვება. როგორც ჩანს, იგი სვეტიცხოვლის ტაძარში საიმედოდ იყო დაცული, თუმცა, როგორც გადმოგვცემენ, ძნელბედობის დროს, სხვა სიწმინდეებთან ერთად იგი მთაში, კერძოდ კი ხეში გაუხიზნავთ. ერთხანს იგი გერგეტის სამებაში იყო დასვენებული, შემდეგ კი

ანანურის ღვთისმშობლის ტაძარში.

ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით, 1749 წელს რუსეთში მიმავალ თბილელ მიტროპოლიტ რომანოსს (არაგვის ერისთავის შვილი) სხვებისაგან მალულად წმინდა ნინოს ვახის ჯვარი ანანურის ტაძრიდან მოსკოვში წაუსვენებია. თუმცა გვაქვს სხვა ვერსიაც საქართველოდან ვახის ჯვრის გატანის შესახებ. ამ ვერსიის მიხედვით, 1688 წელს თითქოს მეფე არჩილმა წაასვენა ჯვარი რუსეთში და იგი მოსკოვში ქართველ მეფეთა სასახლეში დაასვენა. ეს ვერსია არც ერთი წერილობითი წყაროთი არ დასტურდება.

მიტროპოლიტ რომანოს ერისთავის მიერ რუსეთში წასვენებული წმინდა ნინოს ჯვარი მოსკოვიდან გადაასვენეს ნიქნი ნოვგოროდში მდებარე სოფელ ლისკოვოში, სადაც ცხოვრობდნენ ქართველი მეფის ვახტანგ VI-ის შთამომავლები. ლისკოვოში წმინდა ნინოს ჯვარი ინახებოდა ვახტანგ VI-ის შვილის, ბაქარის შვილიშვილთან, გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკისთან.

საქართველოს სამეფო კარი და ეკლესია მძიმედ განიცდიდა წმინდა ნინოს ჯვრის ქვეყნიდან გატანას. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველი სასულიერო პირები ხშირად ჩადიოდნენ სოფელ ლისკოვოვს წმინდა ნინოს ჯვრის თავიანთსაცემად. თვით მეფე გიორგი XII-მ არაერთხელ მიმართა წერილით გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკის, რომ ქართველი ერის კუთვნილი სიწმინდე უკან დაებრუნებინა.⁴⁸ ლისკოვოში მყოფი ქართველები ვერ ელოდნენ ვახის ჯვარს, რადგან შორეულ ქვეყანაში მყოფ ქართველებს მხოლოდ ეს სიწმინდე აკავშირებდა საქართველოსთან. ბოლო წერილით მეფე გიორგი XII დაშუქებულია ლისკოვოვს ქართველობას, თუკი ისინი ქართველთა სიწმინდეს არ დააბრუნებდნენ სამშობლოში, მაშინ მოიწვევდნენ „კრებას სამღვდელთა და კრებისა განაჩენისა ძალითა მოეთხოვნა საუნჯე ქვეყანისა, ექაოდნენ შეწვევებითსა განსინებოთისა წარელენასა“.⁴⁹ როგორც ჩანს, მუქარამ გატრა. 1801 წელს, კორონაციის დროს რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე I-ს გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკიმ წმინდა ნინოს ვახის ჯვარი მიართვა. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ (1801 წლის 12 სექტემბერი), 1801 წლის 8 ოქტომბერს საქართველოს მაშინდელი მმართველის პეტრე კოვალენსკის მიმართვის საფუძველზე რუსეთის იმპერატორმა კეთილი ნება გამოხატა ერთმორწმუნე ქართველი ხალხის მიმართ და იმავე წლის 15 ოქტომბრის რესკრიპტით წმინდა ნინოს ჯვარი დაუბრუნა მის კანონიერ მფლობელს.⁵⁰ ამავე რესკრიპტით იმპერატორი ალექსანდრე საქართველოს დროებით რუსულ მმართველობას აცნობებდა, რომ რუსეთიდან საქართველოში წმინდა ნინოს ჯვრის შესვენება ადგილობრივ სასულიერო უწყებასთან შეთანხმებით საზეიმო ვითარებაში უნდა მომხდარიყო და იგი საბოლოოდ უნდა დაესვენებიათ თბილისის მთავარ ტაძარში, სიონში.⁵¹ ამ მიზნით, საქართველოს მმართველს, გენერალ პ. კნორინგს უნდა შეემუშაებინა წმინდა ნინოს ჯვრის საქართველოში შემოსვენების გეგმა. პ. კნორინგმა 1801 წლის 24 ნოემბერს იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მიმართვის საფუძველზე იმდროინდელ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ს აცნობა, რომ მას უნდა უზრუნველყო ადგილობრივი სასულიერო პირების მზადყოფნა საქართველოში წმინდა ნინოს ვახის ჯვრის ჩამოსვენების დღესასწაულში მონაწილეობის მისაღებად. პ. კნორინგი

გურგულის საშენი, XVI ს.

ანანურის ტაძარი, XVII ს.

საქართველოს ეკლესიის მწვემისმთავარს სთხოვდა, რომ რუსეთის იმპერატორის ასეთი კეთილშობილური ჟესტი ცნობილი გამხდარიყო ქართველი ხალხისათვის.³² რუსეთის ხელისუფალნი საქართველოში წმინდა ნინოს ჯერის შემოსვენებას დიდ პოლიტიკურ დატვირთვას ანიჭებდნენ. ეს კარგად ჩანს საქართველოს მმართველის, პ. კნორინგის მიერ 1802 წლის 25 მარტს გენერალ ლაზარევისადმი გაგზავნილ მიმართვაში.³³ პ. კნორინგის მიერ შემუშავებული წინასწარი გეგმა დაყოფილ საფუძელად იმ სახეობა ღონისძიებებს, რომელიც ვახის ჯერის საქართველოში შემოსვენებისას უნდა განხორციელებულიყო. ამ გეგმის მიხედვით, დაბა ეახტანში მორწმუნე ხალხი და ადგილობრივი ქართველი სამღვდელთა მიეგება რუსეთიდან დაბრუნებულ ვახის ჯვარს. მეორე დიდი შეხვედრა მოუწყვეს ანანურში, საიდანაც იგი რამდენიმე ხნის წინ რუსეთში წაასვენეს. ანანურში რუსეთიდან ჯერის მოსვენების გამო შეკრებილი ხალხის წინაშე სიტყვით გამოსულა მიტროპოლიტი იოანე წილკნელი.³⁴ მესამე შეხვედრა მოხდა დაბა ღუშეთთან. შემდეგ კი ჯვარი მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარში შეასვენეს, სადაც მან რამდენიმე დღე დაყო. გაზაფხუა, ვახის ჯვარის შემოსვენებასთან დაკავშირებით, სასულიერო პირები იხდიდნენ სამადლოებელ პარაკლისებს, მრევლი კი მას გალობით მიაძიდებდა. სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრიდან, მრავალრიცხოვან მორწმუნე ერთთან და სამღვდელთაგანთან ერთად, რომელთა შორის იყო კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II, წმ. ნინოს ვახის ჯვარი თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში 1802 წლის 9 აპრილს დაასვენეს, სადაც დღესაც ინახება.

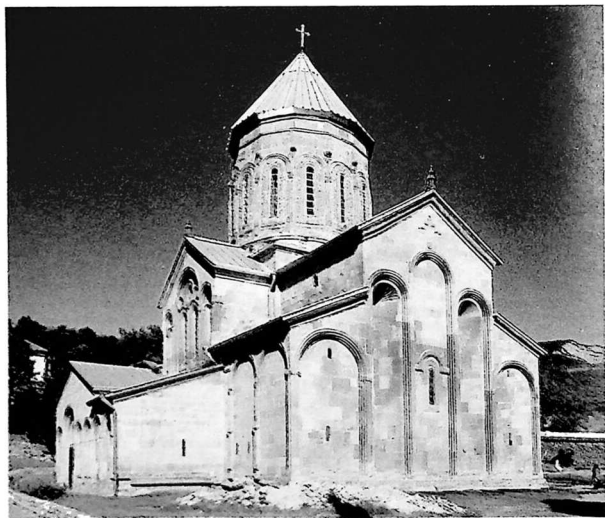
რუსეთის ხელისუფლებამ წმინდა ნინოს ჯერის კანონიერი მფლობელისათვის გადაცემის ფაქტი კარგად გამოიყენა თავისი პოლიტიკური მიზნებისათვის. წმინდა ნინოს ჯვარს მრავალი რუსი სამხედრო მოჰყვა, რომელთა მიზანი იყო დაპყრობილი ქვეყნის მართვა. ვახის ჯერის ჩამოსვენებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ, 1802 წლის 12 აპრილს კნორინგმა თბილისის სიონის ტაძარში ღვთისმსახურებაზე შეკრებილ ქართველობას სამხედრო ალყა შემოარტყა, ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების მანიფესტი გააცნო და სამხედრო ძალის გამოყენების შიშით ქართველობას რუსეთის ერთგულებაზე იძულებით ფიცი დაადებინა.

თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრის კანკელის მარცხენა კუთხის კედელში ჩასვენებული წმ. ნინოს ვახის ჯერის მოჭედულობა დიდ სიწმიდესთან ერთად ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. ვახისგან დამზადებული ჯვარი შეკრულია წმინდა ნინოს თმებით და ფარჩის საფარვლით არის შემოსილი. ჯერის ვერცხლის შექულობა და მისი ჩასასვენებელი კუბო, როგორც მასზე არსებული წარწერით ირკვევა, დამზადებულია XVIII საუკუნის 60-იან წლებში, მეფე ეახტანგ V შაჰნავაზის (1758 – 1775) მოღვაწეობის დროს. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, წმინდა ნინოს ჯერის შექობაში მონაწილეობა უნდა მიეღო არა ეახტანგ V შაჰნავაზს, არამედ – მეფე ეახტანგ VI-ს (1716 – 1723). აზრთა სხვადასხვაობა გამოწვეულია ვახის ჯერის კუბოზე არსებული წარწერით: „დედო, ნინა, დედისა ნიჭებულსა ჯვარსა გიმკობ მეფე ვა...ანგი, რომლითა განანათლე ქუეყანა ქართლისა, – მეცა...“³⁵ წარწერაში, უეჭველია, მეფე ეახტანგია ნახსენები, მაგრამ არ ჩანს, თუ

მცხეთა,
წმ. ნინოს ტაძარი
მაცულენში, IV ს.

მცხეთა, სამთავროს დედათა მონასტერი, XI ს. 30-იანი წლები

რომელი მეფე ეახტანგი იგულისხმება. მეკლევართა უმრავლესობის აზრით, წარწერაში მოხსენებული უნდა იყოს მეფე ეახტანგ V შანაავაზი, რადგან კიოტზე არსებულ სხვა წარწერებში აღნიშნულია, რომ ჯვარი შეამკო 1667 წელს არჩილ მეფემ, რომელიც იყო შეილი ეახტანგ V შანაავაზისა. ამავე პერიოდს განეკუთვნება კიოტის ის წარწერაც, რომელშიც მეფე ეახტანგია ნახსენები, რაშიც, ბუნებრივია, ეახტანგ V შანაავაზი იგულისხმება.

ვაზის ჯვრის ეერცხლის პერანგზე გამოსახულია ექვსი კომპოზიცია წმინდა ნინოს ცხოვრებიდან შესაბამისი ქართული წარწერებით: წმინდა ნინოს სასწაულებრივი ხსნა, ღვთისმშობლის მიერ ღირსი დედისათვის ჯვრის გადაცემა, რომელსაც თან ახლავს წარწერა: „ღუთისმშობელმან ჯვარი ვაზისა მისცა ნინოს და წარმოაგლინა ქართლად“; ანგელოზის გამოცხადება ფარაენის პირას – წარწერით „ოდეს მოვიდა ნინო ფარაენასა ზედა, დაიძინა მან და მისცა კაცმან წიგნი ათნი სიტყვანი დაწერილნი“; კერპების შემუსვრა წმინდა ნინოს მიერ: „ოდეს იხილა ნინომ მირიან, თაყვანის მცემელი არმაზ და გაცილა, ევედრა ღმერთსა და სიტყვითა შემუსრა კერპნი იგი.“ აქვეა ნანა დედოფლის განკურნება, წარწერით: „ოდესა აღადგინა ნანა დედოფალი სნეულებისაგან ჯვარისა ამის შეხებითა“. და ბოლოს – უფლისწულ რევის განკურნება შესაბამისი ქართული წარწერით: „ოდეს აღადგინა რეე ძე მეფისა მირიანისა შეხებითა ჯვარისა ამის“.⁵⁶

გარდა ზემოაღნიშნული წარწერებისა, ჯვრის კუბოს უკანა მხარეს მოთავსებულია 1667 წელს მეფე არჩილის მიერ შესრულებული ორი წარწერა: „წმინდაო მოციქულო ნინა, მეოხ-გუშყავ ორსავე შინა ცხოვრებასა მეფესა არჩილს, რომელმან შემოგწირე სულის ჩემისა საოხად და მეფობისა ჩუშნისა წარსამართებლად შეეამკე ხატი ესე“.⁵⁷ მეორე წარწერა შემდეგი შინაარსისაა: „ძელო ცხოვრებისაო, ცხოვრებისაგან ნუ ხუმბულ-მყოფ, ვითარცა პირუშლსა მამასა ჩუშნსა ადამსა, ყოვლად-მცუშლ და მფარუშლ-მეყოფ ორსავე ცხოვრებასა, ვერეთუშ თქუშნ, სიმრავლენო მოწამეთანო, მიოხენით წინაშე ღუთისა მეფესა არჩილს. ქრონიკონს ტნე (1667 წ.)“.⁵⁸

წმინდა ნინოს სახელთან დაკავშირებული დღემდე შემორჩენილი სიწმინდეები, ძირითადად დაფიქსირებულია ქალაქ მცხეთაში და მის მიდამოებში. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია წყაროებში „მაყლოვანად“ წოდებული ადგილი, სადაც წმინდა ნინომ მცხეთაში შემოსვლის შემდეგ დაიგანა. სწორედ ამ მაყლოვანში ლოცულობდა რამდენიმე წელი იგი ფარულად. წმინდა ნინოს გარდაცვალების შემდეგ მირიან მეფე მაყლოვანს არ შეხებია. მას იგი დიდი მოკრძალებით ეკიდებოდა. უფრო მეტიც, დიდი სიწმინდის გამო, მირიან მეფემ მას შემოავლო ზღუდე, ხოლო მაყლოვანიდან ზემოთ, მცირე მოშორებით ააშენეს ზემო ეკლესია. როგორც თვით მირიან მეფე გადმოგვცემს, „—და აღვაშენე ეკლესიაჲ მაყლოვანსა მას შინა ნინოისა და ექმენ მას შინა საქმეც, ქმნული უჩინოდ, და ცხადი, დიდებაჲ მაყლოვანთა მათ, რამეთუ არაა გამოვაჟუთო ფურცელი ერთიცა მათგან, არამედ ხარისხითა (საფეხური, ქვითკირის კიბე) გარე შევიცვენ, რამეთუ მეხილენეს მრავალნი სასწაულნი მას შინა და კურნებანი დიდნი“.⁵⁹ ამჟამად მაყლოვანის ამ წმინდა ადგილზე ადრექრისტიანული ხანის მცირე ზომის ტაძარია აშენებული, მის გვერდით

მცხეთის ჯგერის ტაძარი, 586/587-604/605 წწ.

მცხეთის ჯგერის ტაძრის ფერდობზე
არსებული სამლოცველო
წმ. ნინოს წყაროსთან,
იდრეკრისტიანული ხანა

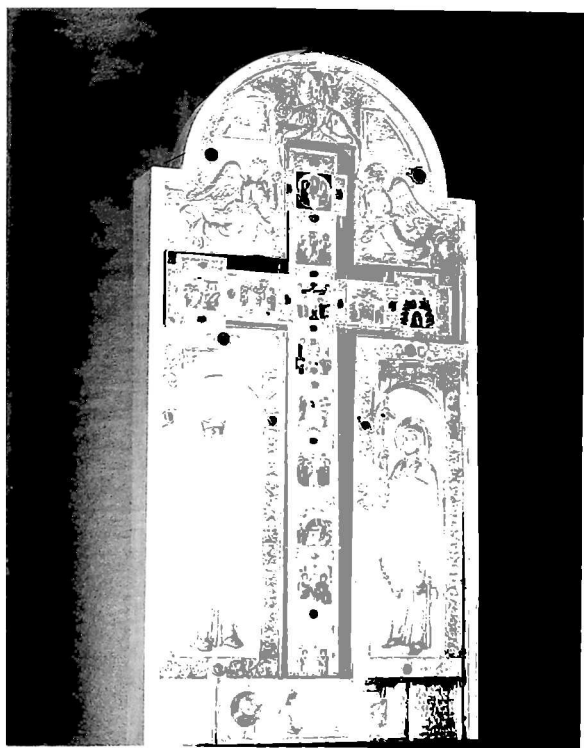
კი სასწაულებრივად კელავ პეყავის მაცელის ბუჩქი. ამ პატარა ტაძრის ზემოთ მდებარე სამთავროს ფერისცვალების მონასტერში დასაფლავებულია პირველი ქრისტიანი მეფე-დედოფალი მირიანი და ნანა.

წმინდა ნინოს სახელთან არის დაკავშირებული სამი დიდი ჯერის აღმართვა, რომელთაც ქართველთა განმანათლებლისადმი მიძღვნილ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. აღნიშნული ჯერების აღმართვას სოგიერთ თხზულებაში ცალკე თავი ეთმობა, ზოგან კი იგი საკითხავის სახითაა წარმოდგენილი. ქართული წყაროების მიხედვით, „კლდესა ზედა ბორცუსა შუუელსა“ იყო „ხე იგი შეუნიერი ფრიად და სულნელი“. აღნიშნული ხე 25 მარტს მოჭრეს „და წარმოიღეს რტოთურთ თესით“ ქალაქ მცხეთაში. მის სახილველად მცხეთაში უამრავი ხალხი შეიკრიბა. ისინი გაკვირვებულები იყვნენ, „ჟამსა ზამთრისასა, ოდეს სხუა ყოველი ხე ხმელი იყო, ხოლო ესე ფურცელ-დაუცვენელი, სულ-ამო და სახილველად შეუნიერი“. ხის მოჭრიდან ოცდანიშნობით დღის შემდეგ „არცა შეიცვალა ფერი ფურცელჲან მისჲან“. ⁶⁰ მირიან მეფის ბრძანებით, მოჭრილი ხისგან გამოკეთეს სამი ჯვარი. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით, „ერთი ჯვარი აღმართა მირიან მეფემ მთასა ზედა მადნარისასა, რომელსაც კქვიან თხოთისა“. ⁶¹ თხოთის მთა ის ადგილი იყო, სადაც ნადირობისას მირიან მეფეს გამოცხადება აქონდა და რომლის ძალითაც მან ჭეშმარიტი ღმერთი აღიარა. სწორედ ამ მიზნით აღიმართა ჯვარი ამ მთაზე, რომელიც თხოთის ჯვრის სახელთაა ცნობილი. მატიანეს გადმოცემით, მირიან მეფეს თხოთის მთაზე აუშენებია მცირე მოცულობის ეკლესია, სადაც თხოთის ჯვარ-პატიოსანი იყო დასვენებული. მ. საბინინის ცნობით, XIX საუკუნეში თხოთის ეკლესიაში აღმართული ჯვარი სოფელ ქვემოჭალაში ამილახვრიანთ კარის ეკლესიაში ყოფილა დასვენებული. ამჟამად აღნიშნული ჯვარი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული. იგი წარმოადგენს 260X123 სმ სიგრძე-სიგანის ხის ჯვარს, რომელიც ვერცხლის ფურცლებითაა მოჭედილი. აღნიშნული მოჭედილობა ხელოვნებათმცოდნეების დასკვნით XV საუკუნის მეორე ნახევრით თარიღდება. ⁶² ჯვარზე არსებული წარწერა მოჭედილობის დამკვეთის ვინაობას ამხელს: „ამილახორი და გორისა მოურავი ზედგენიძე იმარინდო“. ⁶³

დიდი ხისგან გამოკეთილი მეორე ჯვარი აღმართეს მცხეთის პირდაპირ, მთაზე, სადაც ახლა ჯვრის ტაძარია. მეფე მირიანმა და ახლადმოქცეულმა ქართველობამ ჯვრისათვის შესაწირავი გაიღეს და მისი მსახურების დღეც დაადგინეს. VI საუკუნის მეორე ნახევარსა და VII საუკუნის დასაწყისში (585/586 – 604/605 წ.წ.) ქართლის ერისთავმა სტეფანოზ I-მ პატიოსანი ჯვრის გვერდით აღმართა ჯვრის ეკლესია. XIX საუკუნის ქართული წყაროები მას გოლგოთას უწოდებენ. დღეს ჯვრის მონასტერში შემორჩენილია წმ. ნინოსეული ჯვრის კვარცხლბეკი. მისი ქვის წყობაში ასომთავრულით შესრულებული წარწერიანი ქვა ყოფილა ჩატანებული. აღნიშნული ქვა 1938 წელს საკურთხევის გვიანდელ კანკელში იპოვეს. VII საუკუნით დათარიღებული წარწერა კვარცხლბეკზე აღმართულ ჯვარს ეხება: „ესე ჯვარი ქრისტესი აღმართა სალოცველად სტეფანოზ პატრიკოსისა, ღმერთე უპატოსისა, ადარნასე უპატოსისა, და სულთა და ხორცთა მათთა მეოხად და ყოელისა სოფლისა“. ⁶⁴

მცხეთის ჯვრის ტაძარი, ჯვრის პოსტამენტი

მცხეთის ჯვარ-პატოსანი

მცხეთის მთაზე ჯვარპატიოსნის აბრძანების დროს პროცესია შეწერებულა წმინდა ნინოს ლოცვით აღმოცენებულ წყაროსთან და ღამე ლოცვაში გაუთევიათ. ეს წყარო დღესაცაა შემორჩენილი. ქართული წყაროების გადმოცემით „წმინდა ნინო ცრემლითა შეასაყებდა წყაროსა და სასწაულნი ღიდნი ხოლო ხეაღისა დღე აღვიდეს კლდესა ზედა“. ლოცვის შედეგად ჯვრის მტკირთველებს ჯვარი უვნებლად აუტანიათ და აღუმართაეთ.⁶⁶

მცხეთის ჯვარპატიოსნის ახლავს ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის (1745-1762) ნაზირის, დავით ავალიშვილის წარწერა, საიდანაც დადგინდა, რომ 1751 წელს მას იგი შეუმკია. თუმცა, მანამდე, 1725 წელს თეიმურაზ II-ის იგი ვერცხლის პერანგით შეუმოსავს.⁶⁶

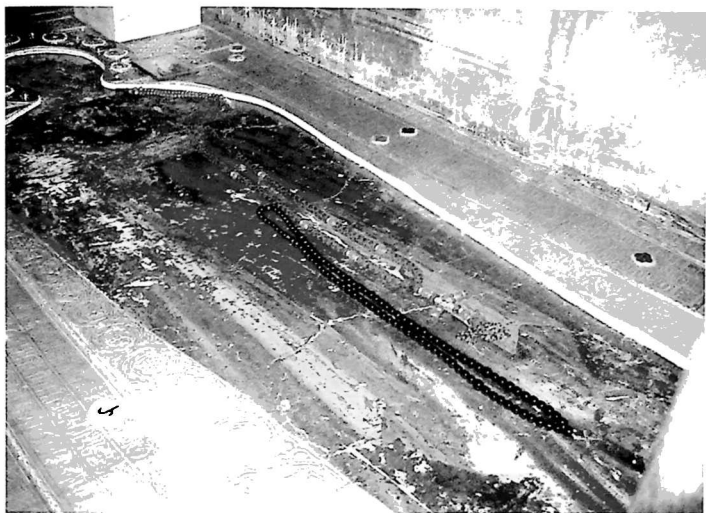
მცხეთის ჯვარპატიოსანი შედგება ხის ორი ძეგლისაგან, რომელიც ვერცხლის ფურცლებით არის შეჭკდილი. ჯვრის პორიზონტალური მკლავების ბოლოებში გამოსახულია თითო მახარებელი.

მ. საბინინის ცნობით, XIX საუკუნის მიწურულამდე ყოვლადპატიოსანი ჯვარი სვეტიცხოვლის ტაძრის საკურთხეველში იყო, ხოლო ამავსაუკუნის დასასრულს იგი ისევ ჯვრის მონასტერში გადაასვენეს. 1964 წელს ჯვარი ორგზის გაუძარცვათ. ჯვარში ჩასვენებულია წმ. ნინოს ვახის ჯვრის ნაწილი. 2004 წელს აღნიშნული ჯვრიდან მირონმა დაიწყო დენა. სვეტიცხოვლის ტაძრის მაშინდელი წინამძღვარის, მამა ილია ნასიძის ხელმძღვანელობით ჯვარს რესტავრაცია ჩაუტარდა. 2004 წლის 24 ივნისს იგი ჩაასვენეს ძველი ქართული მინაქრული წესით შესრულებულ ვერცხლის მოოქროვილ ღუესკუმაში. ამჟამად ეს ჯვარი სვეტიცხოვლის ტაძარშია აღმართული.

სასწაულმოქმედი ხისგან გამოკვეთილი მესამე ჯვარი აღმართეს გარე კახეთში მდებარე უჯარმაში, სადაც მირიან მეფის შვილი რევი და მისი მეუღლე სალომე უჯარმელი ცხოვრობდნენ. აღნიშნული ჯვარი უჯარმის ჯვარ-პატიოსნის სახელითაა ცნობილი. ეს ჯვარი ერთხანს სოფელ ახმეტაში იყო გადასვენებული. 1923 – 1924 წლებში, ანტირელიგიური მოძრაობის დროს, იგი დაიკარგა.

ოთარაშენის ეკლესიაში უძველესი დროიდან დაცული იყო წმინდა ნინოს თმა და კეიპაროსის ხის ტოტის ნაწილი, რომელიც მირიან მეფის ბრძანებით მცხეთაში მოკრეს წმინდა ჯვრების დასამზადებლად. ეს სიწმინდეები ამჟამად საქართველოს საპატრიარქოს კუთვნილებას წარმოადგენს.

წმინდა ნინოს სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეებიდან აგრეთვე აღსანიშნავია მისი განსასვენებელი, რომელიც კახეთში, დღევანდელი სიღნაღის რაიონის სოფელ ბოდბის ტაძარშია მოთავსებული. ქართულმა წყაროებმა საინტერესო ცნობები შემოგვინახა წმ. ნინოს გარდაცვალებასთან დაკავშირებით. წყაროს მიხედვით, მირიან მეფეს სურდა მისი მცხეთაში გადმოსვენება და სვეტიცხოვლის მახლობლად დამარხება, მაგრამ სასწაული იხილა, ორასმა კაცმა ძერა ვერ უყო წმინდანის სარეცელს; მაშინ იგი იქვე დაკრძალეს თვით წმინდა ნინოს სურვილისამებრ. გადმოცემის მიხედვით, წმინდა ნინოს საფლავზე პირველი ტაძარი მირიან მეფეს აუგია. გარდაცვალების წინ მირიან მეფემ ანდერძით ნანა დედოფალს დაუბარა, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ სამეფო განძი ორ ნაწილად გაეყოთ და ერთი ნაწილი წმინდა ნინოს საფლავისათვის შეეწირათ, „რათა არა შეირყიოს უკუნისამდე

წმ. ნინოს საფლავი ბოლბეში

ბოლბის წმ. გიორგის ტაძარი, ადრეკრისტიანული ხანა

იგი ადგილი“.⁶⁷

წმინდა ნინოს საფლავის თავდაპირველი ადგილმდებარეობის შესახებ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა შეხედულება არსებობს.⁶⁸ ამისდამიუხედავად, დღეს ყველა მკვლევარი ერთსულოვანია იმაში, რომ ამჟამად წმინდა ნინოს საფლავი ბოდბის წმინდა გიორგის სახელობის IX-X საუკუნით დათარიღებულ ბაზილიკურ ეკლესიაშია მოთავსებული.

საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, XIX ს. 40-იან წლებში ბოდბის ტაძარში დაკრძალულ წმინდა ნინოს ნეშტს ადგილი შეუცვალეს და იგი იმავე ეკლესიის საკურთხეველის ქვეშ გადაასვენეს. აღნიშნული გადმოცემა წერილობითი წყაროებით არ დასტურდება. ტაძრის საკურთხეველის მარჯვნივ მდებარე წმინდა ნინოს საფლავს თავდაპირველად გადაფარებული ჰქონია ფარჩის ქსოვილის საფარველი ოქრომკერდით მოქარგული ვაზის გამოსახულებით. ამჟამად აღნიშნული ფარჩის ქსოვილი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული.

1823 წელს ბოდბელმა მიტროპოლიტმა იოანე მაყაშვილმა განაახლა და მოხატა წმინდა ნინოს განსასვენებელი ბოდბის ტაძარი. ამ დროისათვის უნდა იყოს შესრულებული მის საფლავზე წმინდა ნინოს გამოსახულებაც.

XIX საუკუნის 60-იან წლებში წმინდა ნინოს საფლავს დიდი ამაგი დასდო მიხეილ საბინინმა. მან წმინდა ნინოს საფლავზე ჯერ ხის ლუსკუმა დადგა, ხოლო XIX საუკუნის ბოლოს იგი მარმარილოს ლუსკუმით შეცვალა, რომელსაც ზემოდან წმინდა ნინოს ფერწერული ხატი დააფარა.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ რუსმა ეგზარქოსმა თეოფილაქტე რუსანოვმა (1817-1821) წმინდა ნინოს საფლავის გახსნა მოინდომა. გადმოცემით, როგორც კი მან ხელი შეახო ამ სიწმინდეს, მაშინვე სული განუტევა და მის გვამს ჭიები დაეხივნენ.⁶⁹

საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში უძველესი დროიდან არსებობდა წმინდა ნინოს ფრესკული გამოსახულება თუ წმინდა ხატები. მისი ხატწერული გამოსახულებებიდან აღსანიშნავია მცხეთაში, სამთავროს დედათა მონასტერში დაცული ხატი, რომელიც, მართალია, სიძველით არ გამოირჩევა (იგი თარიღდება XVIII საუკუნით), მაგრამ მასში ჩასვენებულია დაახლოებით ოცამდე წმინდა ნაწილი. აღნიშნული სიწმინდე, როგორც ნაშრომის შესავალ ნაწილში აღვნიშნეთ, პეტერბურგში მცხოვრებმა, საქართველოს უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის შვილიშვილის შვილმა, იოანე გრიგოლის ძემ დებოსა და დედის თანხმობით 1876 წელს – თავიანთი სულის მოსახსენებლად სამთავროს დედათა მონასტერს შესწირა.

XX საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით მ. საბინინისეული მარმარილოს ლუსკუმა აღებულ იქნა და წმინდა ნინოს საფლავი ვერცხლით შეიმოსა, რომელიც თავის მხრივ, მინანქრებითა და პატიოსანი თელებითაა შემკული. ამჟამად წმ. ნინოს საფლავზე აღმართულია მწვანე დიაბაზისაგან შექმნილი ოთხი სვეტი, რომლებზეც თეთრი მარმარილოს ფილაა დასვენებული. მასზე გამოსახულია წმ. ნინოს მკლავებდახრილი ჯვარი და ვაზის გამოსახულება, გვერდზე კი ასომთავრული წარწერით წმინდა ნინოს ტროპარია ამოკვეთილი.

ასურელი მამების მოღვაწეობა და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები

VI საუკუნეში საქართველოში ცამეტი ასურელი წმინდა მამის შემოსე-
ვით ახალი ეტაპი იწყება საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის
ისტორიაში. მათმა მოღვაწეობამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქა-
რთველოში ქრისტიანული მოძღვრების განმტკიცებაში.

ასურელი მამების შემწვობით აღმოსავლეთ საქართველოსა და მისი მთიანი
ნაწილის წარმართ მოსახლეობაში გაერცვლდა ქრისტიანობა. ამ მხრივ, ცამეტი
ასურელი მამის ღვაწლი, ქართული წყაროების მიხედვით, შედარებულია
ქრისტეს მოციქულებისა და ქართველთა განმანათლებლის, წმინდა ნინოს
მოღვაწეობასთან. მათდამი მიძღვნილი „ცხოვრების“ ერთ-ერთ რედაქციაში
ასურელ მამათა წინამძღოლი თავის მოწაფეებს მოძღვრავს „მსგავსად წმინ-
დანთა მოციქულთა“, რათა განამტკიცონ ქრისტიანობა¹. ერთ-ერთი ასურელი
მამის, შიოს „ცხოვრებაში“ პირდაპირ ნაქვამია, რომ მათ უნდა „განანათლონ
ყოველი ესე ქუეყანაჲ, ვითარცა პირველ ნინო“². მოტიანილი მასალიდან აშკარად
ჩანს, რომ ასურელი მამები მოციქულთა და წმინდა ნინოს ღვაწლის გამგრ-
ძელებლები არიან.

როგორც საქართველოს ეკლესიის შემდგომი ისტორიიდან ჩანს, ცამეტი
ასურელი მამის მოღვაწეობით ჩვენში საბოლოოდ განმტკიცდა მართლმა-
დიდებლური ქრისტიანული რწმენა. გარდა ამისა, მათი რუდუნებით
საქართველოში საბოლოოდ დამკვიდრდა სამონასტრო ცხოვრების და ბერ-
მონაზვნობის ტრადიცია. ეერ გავიზიარებთ ზოგიერთი მკვლევარის მო-
საზრებას იმის შესახებ, რომ თითქოს არ არის „არაერთი საბუთი იმისა,
რომ ჩვენში ე. წ. ასურელ ათცამეტ მამათა მოსვლამდე მონასტრები... არსე-
ბობს“³. უკანასკნელ პერიოდში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით და
ახლადგამოვლენილი წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ IV – V
საუკუნეებში საქართველოში უკვე არსებობდა რამდენიმე მონასტერი, რომ-
ლებიც ბერძნული ტიპისა უნდა ყოფილიყო⁴. ახლადაღმოჩენილი მასალებით
ნათელი ხდება, რომ ასურელი მამების მოსვლამდე საქართველოში არსებობ-
და ცალკეული მონასტრები. მათი მოსვლით ჩვენში სამონასტრო ცხოვრ-
ებას ფართო გასაქანი მიეცა. ასურელმა მამებმა მოახდინეს სამონასტრო
საქმის ორგანიზაცია⁵. მათმა მოღვაწეობამ საქართველოში ხელი შეუწყო
„მრავალრიცხოვან ახალ საეანეთა აღმოცენებას“⁶. თავდაპირველად, მათი
მოღვაწეობის დროს სამონასტრო ცხოვრება მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართვე-
ლოს მოიცავდა, შემდგომ საუკუნეებში კი მისი არეალი გაიზარდა და იგი
მთელი ქვეყნის მასშტაბით ფართო სახეს ღებულობდა. ასურელი მამების
დაარსებული მონასტრები არა მარტო რწმენის განმტკიცებას ემსახურებოდა,

არამედ ისინი ქართული მწიგნობრობისა და განათლების მნიშვნელოვან კერებად იქცნენ.

ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, VI საუკუნეში საქართველოში შემოსული ასურელი მამები ცამეტი ეოფილან. ქართული ქრონიკები მათ „ათცამეტი ასურელნი მამანი“ სახელით მოიხსენებენ, რომელთა „მოღვაწეობამ დაამკარა ქვეყნის შემდგომი ქრისტიანიზაციის პროცესი“.¹ ასეთივე ცნობებია დაცული ასურელ მამათა წინამძღვრის, იოანე ზედაზნელისადმი მიძღვნილი ცხოვრების სხვადასხვა რედაქციებში.² მაგრამ, როგორც წერილობითი წყაროების შეჯერებით ირკვევა, მათი რაოდენობა ცამეტს აჭარბებს. ზოგ წყაროში იგი წყიდმეტს შეადგენს, ზოგან კი – ოცდაერთს. ეს შეუსაბამობა XVIII საუკუნის დასაწყისში კარგად შეუნიშნავს ვახტანგ VI-ის მიერ შექმნილ „მეცნიერ კაცთა“ კომისიას, რომელიც საკუთარი რედაქციით შექმნილი „ქართლის ცხოვრების“ ჩანართში „ათცამეტი ასურელი მამის“ სახელის ჩამოთვლის შემდეგ აღნიშნავს, რომ „მრავალნი სხუანიც დაემოწაუნეს წმინდასა მას მამასა (წმ. იოანე ზედაზნელს – ე.პ.), კაცნი წმინდანი და სულიერნი მამანი დაჰყუნეთ ჟამისათა“.³

ბუნებრივია, რომ მათში ისეთი პიროვნებებიც იგულისხმება, რომლებიც იოანე ზედაზნელთან ერთად არ მოსულან, მაგრამ მათი საქმიანობა ასურელი მამების მოღვაწეობასთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული, მათ დაემოწაუნენ და მათი მიმდევრები გახდნენ. ასეთი იყო დოდო, რომელმაც დავით გარეჯელთან ერთად დიდად იღვაწა დავით გარეჯის უდაბნოში, აგრეთვე აღსანიშნავია ლუკიანე, ევაგრე და სხვა. ასურელ მამებთან დაკავშირებით კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ სხვადასხვა წყაროებში არსებული შეუსაბამობა გამოწვეული უნდა იყოს იმით, რომ „სირიიდან ქართლში მოსულა არა ერთი პარტია მოღვაწეებისა, არამედ რამდენიმე, და არა ერთს, არამედ სხვადასხვა დროს. შემდეგ საუკუნეებში, როდესაც საქმის ჩამდვლილი ვითარება დავიწყებული იყო, სხვადასხვა დროს მოსულ მოღვაწეთა სახელები გაუერთიანებიათ და მიუღიათ საზოგადოება, არც მეტი, არც ნაკლები, ცამეტი კაცისაგან შემდგარი; ამათგან ერთი, იოანე, მოძღვარია, დანარჩენი 12 – მოწაფე მისი. აქ უკვე გარკვეულ ტენდენციასთან გვაქვს საქმე“.⁴ მკვლევარების მიერ საქართველოში შემოსული ცამეტი ასურელი მამა შედარებულია იესო ქრისტესთან და მის მოწაფეებთან, ამიტომ სავსებით სწორადია აღნიშნული, რომ „ათსამეტ ასურელ მამაში“ სიმბოლურად მოიაზრება ქრისტე და მისი თორმეტი მოციქული.⁵

იოანე ზედაზნელის მოწაფეთა სახელები ასურელი მამებისადმი მიძღვნილ მხოლოდ ორ ნუსხაშია ჩამოთვლილი. დანარჩენი რედაქციები საერთოდ არ მოიხსენებს მათ. X საუკუნით დათარიღებული, კათალიკოს არსენ II-ის (955 – 980) მიერ შედგენილი ერთ-ერთი ასურელი მამის – შიო მღვიმელის ცხოვრებაში აღნიშნულია, რომ საქართველოში სამისიონერო მოღვაწეობისთვის წამოსვლისას იოანეს თან გამოჰყოლია უფლის მიერ გამორჩეული თორმეტი მოწაფე; დავითი, შიო, იოსები, ანტონი, თეოდოსიოს, თათაძე, პიროს, ელია, პიმენ, ნათან, აბიბოს, იოანე.⁶ იოანე ზედაზნელისადმი მიძღვნილ „ცხოვრებას“ დართული აქვს აგრეთვე ასურელ მამათა სია, სადაც ისინი ზედ-

წოდებით იხსენიებიან: დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, ზენონ იყალ-
თოელი, იოსებ ალავერდელი, ანტონ მარტყოფელი, შიო მღვიმელი, ისიდორე
სამთავენელი, მიქელ ულუმბოელი, პიროს ბრეთელი, აბიბოს ნეკრესელი და
ელია დიაკონი.¹³ როგორც ვხედავთ, ეს ორი ნუსხა ერთმანეთისაგან საგრძნო-
ბლად განსხვავდება. პირველ ნუსხაში არის ასურელ მამათა ოთხი ისეთი
სახელი (თეოდოსიოს, პიმენ, ნათან, იოანე), რომელიც მეორე ნუსხაში საერ-
თოდ არ არის, ხოლო მეორე ნუსხაში არის ისეთი ხუთი სახელი (სტეფანე,
ზენონ, ისე, ისიდორე, მიქაელ), რომელიც პირველ ნუსხაში არ იხსენიება.¹⁴ ამ
ორი ნუსხიდან მეკვლევარები უპირატესობას იოანე ზედაზნელის ცხოვრება-
ში დაცულ ჩამონათვალს ანიჭებენ. აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ ასურელ
მამას სახელი იმ ადგილის მიხედვით ეწოდა, სადაც ისინი მოღვაწეობდნენ
და სადაც მათ დააარსეს მონასტრები. დღეს ეს მონასტრები მათი სახ-
ელებითაა ცნობილი.

საქართველოში ასურელ მამათა მოღვაწეობის შესახებ არსებობს მხ-
ოლოდ ქართული წერილობითი წყაროები, მაგრამ ჩვენამდე მათი ცხოვრების
ამსახეელმა მასალებმა არასრული სახით მოაღწია. ზოგიერთი წმინდა მამის
შესახებ ცნობები ფრაგმენტულია, ზოგიერთის ცხოვრება კი საერთოდ
არ შემონახულა. ჩვენამდე შედარებით სრული სახით მოაღწია ასურელ
მამათა წინამძღოლის, იოანე ზედაზნელის ცხოვრებამ. მისი მოწაფეებიდან
აღსანიშნავია: შიო მღვიმელის, დავით გარეჯელის ცხოვრებანი და აბიბოს
ნეკრესელის მარტვილობა. აგრეთვე საინტერესოა გვიანი ხანით, XVII –
XVIII საუკუნით დათარიღებული ისე წილქელის, ანტონ მარტყოფელის,
იოსებ ალავერდელის ცხოვრებათა სვინაქსარული, შემოკლებული რედაქციები.¹⁵

ასურელი მამების ცხოვრებისადმი მიძღვნილი ხელნაწერი ნუსხების უმ-
რავლესობა მეტაფრასულ რედაქციებს წარმოადგენს და ისინი გვიანი ხანით
თარიღდებიან. მეკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა ასურელი მამე-
ბისადმი მიძღვნილი თხზულებების დათარიღებაში. იოანე ზედაზნელის ცხ-
ოვრებამ ჩვენამდე რამდენიმე რედაქციით მოაღწია. ყველაზე ადრეულ რე-
დაქციას მეკვლევარები X საუკუნით ათარიღებენ და მის ავტორად ამ პერი-
ოდის ცნობილი მოღვაწე, კათოლიკოსი არსენ II (955-980) არის მიჩნეული.
ასურელ მამათა „ცხოვრების“ ავტორის ეინაობის შესახებ ცნობას გვაწვდის
ჯუანშერის თხზულების, „ცხოვრება ეახტანე გორგასლისას“ ერთ-ერთი ჩა-
ნართი. ამ ჩანართის მიხედვით, ასურელ მამათა ქართლში მოსვლიდან 420
წლის შემდეგ ცხოვრება მათი „გამოიკითხა და გამოიძია წმინდამან მამამან
ჩუენმა არსენი ქართლისა კათოლიკოსმან“.¹⁶ იოანე ზედაზნელის „ცხოვრებ-
ის“ ერთ-ერთი რედაქცია XV საუკუნეში გადაწერილ, ანასეული „ქართლის
ცხოვრების“ ხელნაწერს აქვს დართული. მეტად საინტერესოა XII საუკუ-
ნით დათარიღებული იოანე ზედაზნელის მოღვაწეობის ამსახველი რედაქ-
ცია.¹⁷ ცალკე აღნიშვნის ღირსია XVIII საუკუნის პირველი ნახევრით და-
თარიღებული სვინაქსარული რედაქცია, რომლის ძირითადი წყარო, მეკლე-
ვართა აზრით, წმ. იოანეს მეტაფრასული ცხოვრება უნდა ყოფილიყო.¹⁸

წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისით, მეტად საინტერესოა იოანე ზედაზნე-
ლის მოწაფის, შიო მღვიმელის ცხოვრება, რომელიც ორი რედაქციითაა

ჩვენამდე მოღწეული. აქედან უძველესი XII საუკუნით თარიღდება. მეორე კი შედარებით გვიანდელია. აღსანიშნავია, რომ შიოს ცხოვრების მოკლე რედაქცია დამოუკიდებელ ნაწარმოებად კი არაა მიჩნეული, არამედ იგი „ორგანულ და განუყოფელ ნაწილს შეადგენს იოანე ზედაზნელისა და მოწაფეთა მისთა ცხოვრებისა“.¹⁹

ჩვენამდე მოაღწია აგრეთვე აბიბოს ნეკრესელის მარტვილობამ, რომელიც ორი რედაქციითაა ცნობილი. ერთ-ერთ მათგანს XIII საუკუნით ათარიღებენ. აგრეთვე საინტერესოა დავით გარეჯელის „ცხოვრების“ ვრცელი მეტაფრასული რედაქცია, რომელიც XII საუკუნის პირველ ნახევარში ვინმე ონოფრეს დაკვეთით გადაუწერიათ. ხოლო მისი მეორე, მოკლე რედაქცია ფრაგმენტული სახითაა შემორჩენილი.²⁰

შედარებით გვიან, XVII – XVIII საუკუნის დასაწყისში დაიწერა ასურელ მამათა სენაქსარული საკითხავეები, რომელიც მათი მოსახსენებელი დღისადმი იყო მიძღვნილი. ამ პერიოდისათვის სენაქსარებში ცნობები ჩნდება არა მარტო იმ ასურელი მამების შესახებ, რომელთა მოღვაწეობა ჩვენთვის მანამდეც იყო ცნობილი, არამედ იწერება იოანე ზედაზნელის იმ მოწაფეთა ცხოვრება, რომელთა შესახებ ცნობებს, სხვადასხვა მიზეზის გამო, ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამ მხრივ აღსანიშნავია, ანტონ მარტყოფელის, ისე წილკნელის, იოსებ ალავერდელის და დოდო გარეჯელის ცხოვრება.²¹ მართალია, ეს უკანასკნელი ადგილობრივი მკვიდრი იყო და იგი მოსულ ასურელ მამათა რიცხვს არ განეკუთვნებოდა, მაგრამ მისი მოღვაწეობა მჭიდროდ დაუკავშირდა დავით გარეჯელს.

აგრეთვე საინტერესოა, XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-ის „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის მიერ „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩანართის სახით მოთავსებული „ათსამეტ ასურელ მამათა“ ცხოვრება. აღნიშნულ კომისიას, როგორც ჩანართიდან ირკვევა, ასურელ მამათა ცხოვრება შეუდგენია ქართლის კათოლიკოსის არსენის თხზულებიდან.²²

ასურელი მამების „ცხოვრების“ მოკლე მიმოხილვიდან აშკარად ჩანს, რომ, მართალია, ჩვენამდე მოაღწია მათი მოღვაწეობიდან რამდენიმე საუკუნის შემდეგ შედგენილმა თხზულებებმა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მანამდე აღწერილი არ იყო მათი ცხოვრება. მათდამი მიძღვნილი ტექსტებიდან აშკარად ჩანს, რომ ისინი „უთუოდ ეყრდნობიან ჩვენთვის უცნობ ასურელ მოღვაწეთა შესახებ არსებულ უფრო ძველ მასალას“.²³ აღნიშნული მოსაზრების შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის ანა დელოფლისეული „ქართლის ცხოვრების“ დამატებაში გადამწერის მიერ იოანე ზედაზნელის ცხოვრების ტექსტზე გაკეთებული ერთი მინაწერი: „ხოლო პირველი იგი ცხოვრებაჲ და საქმენი იგი ამის ნეტარისანი წერილ არიან პირველსა მას წიგნსა და ჩუენდა ნეტარ არს მეორედ აღწერად“.²⁴ ვახტანგ გორგასლის ცხოვრების აღმწერი, XI საუკუნის ისტორიკოსი ჯუანშერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ წმინდა ასურელი მამების სიცოცხლეშივე შექმნილა მათი ღვაწლის ამსახველი ცხოვრებანი.²⁵ აღნიშნული ფაქტის შესახებ უტყუარ ცნობას გვაწვდის იოანე ზედაზნელის „ცხოვრებაც“. ამ თხზულებაში არსენ კათოლიკოსი პირდაპირ მიუთითებს, რომ აბიბოს ნეკრესელის მარტვილობა მას შეუდგე-

ნია უძველეს ნაშრომებზე დაყრდნობით, რომელშიც მისი ამბები უფრო ვრცლად იყო გადმოცემული.²⁶

ზემოთ აღწერილი ცხოვრება-მარტვილობების გარდა ასურელი მამების მოღვაწეობის შესახებ მოკლე, მაგრამ საინტერესო ცნობებს იძლევა „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მოკლე რედაქცია და „ქართლის ცხოვრება“. აგრეთვე აღსანიშნავია გეიანი ხანის მოღვაწეთა: ისტორიკოს ვახუშტი ბატონიშვილის, კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I-ის, იოანე ბატონიშვილის და სხვათა შრომები.

ასურელი მამებისადმი მიძღვნილი წერილობითი წყაროების გამოვლენასა და შესწავლას დიდი ამაგი დასდეს მკვლევრებმა: მ. საბინინმა, ს. კაკაბაძემ, კ. კიკელიძემ, გრ. ფერაძემ, ივ. ჯავახიშვილმა, ე. გაბიაშვილმა და სხვ. მათ ეკუთვნით ასურელი მამების შესახებ არსებული პირველი პუბლიკაციებიც. შემოდასახელებული მკვლევარების მიერ გამოვლენილი წერილობითი წყაროები დაედო საფუძვლად მომდევნო ხანის მკვლევარების (ვ. გოლიაძე, მ. ნხარტიშვილი, დ. მერკვილაძე, ქ. გაფრინდაშვილი და სხვა) ნაშრომებს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ახრთა სხვადასხვაობაა ასურელ მამათა საქართველოში მოსვლის დროისა და მიზნების, მათი ეთნიკური წარმომავლობისა და აღმსარებლობის შესახებ. თითქმის ყველა მკვლევარი აღიარებს, რომ იოანე ზედაზნელის მოწაფეები რამდენიმე ნაკადად, სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა ადგილიდან შემოვიდნენ საქართველოში. განსხვავება იმაშია, რომ ისინი მათი შემოსვლის სხვადასხვა დათარიღებას გვთავაზობენ. ახრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, უკანასკნელ პერიოდში გამოიკვეთა გარკვეული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით, ასურელ მამათაგან საქართველოში პირველი – დავით გარეჯელი VI საუკუნის 20-იან წლებში შემოსულა. მეორე ნაკადი იმავე საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში უნდა მოსულიყო. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად უნდა მოსულიყვნენ ქართულში ანტონ მარტყოფელი (დაახლოებით 545 წელს) და აბიბოს ნეკრესელი (VI საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისი). განსხვავებული თარიღების მიუხედავად, მკვლევართა უმრავლესობა ასურელი მამების ქართლში შემოსვლას VI საუკუნის შუა ხანებით ათარიღებს.²⁷

მკვლევართა შორის აგრეთვე ახრთა სხვადასხვაობაა ასურელ მამათა აღმსარებლობის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ XX საუკუნემდე მათი აღმსარებლობის საკითხი სადავოდ არავის გაუხდია. XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლები (დ. ბაქრაძე, მ. ბროსე, პ. იოსელიანი, მ. საბინინი, მ. ჯანაშვილი, ეპისკოპოსი კირიონი (სამაგლიშვილი) და სხვები, საგანგებოდ აღნიშნავდნენ მათ ღვაწლს და ისინი დიოფიზიტური აღმსარებლობის წამომადგენლებად მიაჩნდათ. მხოლოდ XX საუკუნის დასაწყისში ტრადიციული შეხედულებების საწინააღმდეგოდ გაჩნდა ახალი ვერსიები ასურელ მამათა აღმსარებლობის შესახებ. ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი, რომელმაც ეკვსი ქვეშ დააყენა ასურელ მამათა დიოფიზიტობა, იყო ნიკო მარი, რომელმაც ისინი რატომღაც ნესტორიანელებად მიიჩნია და დაასკვნა, რომ მათ საქართველოში ნესტორიანული მიმდინარეობა გაუერცვლებიათ.²⁸

მართალია, ნ. მარის აღნიშნული თვალსაზრისი ზოგიერთმა მკვლევარმა მისაღებად მიიჩნია, მაგრამ მათმა შეხედულებებმა ფეხი ვერ მოიკიდა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში, ასურელ მამათა აღმსარებლობის საკითხის გარკვევას გამოკვლევა მიუძღვნა კ. კეკელიძემ. მან მანამდე არსებული შეხედულება ასურელ მამათა დიოფიზიტური აღმსარებლობის შესახებ უარყო და მათდამი მიძღვნილი თხზულების შინაარსის ახლებური ინტერპრეტაციით შეეცადა, დაესაბუთებინა მათი მონოფიზიტობა. ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს, დაწერილებით განვიხილოთ, თუ რა არგუმენტებზე დაყრდნობით ახდენს იგი თავისი მოსაზრებების გამყარებას, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ მისმა შეხედულებამ გამოქვეყნებისთანავე სათანადო კრიტიკა დაიმსახურა. 1926 წელს ემიგრაციაში მყოფმა, ახლახან საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდის მიერ წმინდანად შერაცხულმა გრიგოლ ფერაქემ გერმანულ ენაზე გამოცემულ ასურელი მამებისადმი მიძღვნილ შრომაში სათანადო ადგილი დაუთმო კ. კეკელიძის მოსაზრებების კრიტიკას. გრ. ფერაქემ არ გაიზიარა კ. კეკელიძის შეხედულება ასურელი მამების მონოფიზიტობის შესახებ და წერილობითი წყაროების მოშველიებით დაასაბუთა მათი დიოფიზიტობა. გრ. ფერაქის მოსაზრებები გაიზიარა და იგი ახალი მონაცემებით გაამყარა ივ. ჯავახიშვილმა. თანამედროვე მკვლევარების (ვ. გოილიაძე, დ. მერკვილაძე და სხვები) დიდი ნაწილი მათ დიოფიზიტებად მიიჩნევს, მაგრამ ამისდამოუხედავად, ზოგიერთი მათგანი დღესაც მხარს უჭერს კ. კეკელიძის მოსაზრებებს და ცდილობს, იგი ახალი მეცნიერული არგუმენტებით დაასაბუთოს. ჩვენი მხრიდან კი დაეძინა, რომ უსაფუძვლოა იმ მკვლევართა მოსაზრებანი, რომლებიც ასურელ მამებს მონოფიზიტებად მიიჩნევენ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ქართული წყაროები მათ „გამწმენდელად სჯულისად“ არ მიიჩნევდნენ და მათ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია წმინდანთა დასში არ წარიცხავდა. თუკი თეორიულად მაინც დაეუშვებთ ასურელი მამების მონოფიზიტობის ვერსიას, მაშინ VI საუკუნეში საქართველოში უნდა ვიგულისხმოთ რომელიმე სხვა ქრისტიანული ჯგუფის შემოსვლა, რომელმაც დიოფიზიტობის განმტკიცება შეძლო. ასურელი მამებისაგან განსხვავებული ამგვარი სხვა დასის საქართველოში შემოსვლა ამ დროისათვის ისტორიულად არ დასტურდება. არადა, ამ პერიოდში ისე მყარად ყოფილა ჩვენში დიოფიზიტური ქრისტიანობა დამკვიდრებული, რომ VII საუკუნის დასაწყისში (608 წელს) საქართველოს ეკლესია სარწმუნოებრივი უთანხმოების გამო საბოლოოდ გაემიჯნა სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას. ჩვენი აზრით, მომხდარი ფაქტი ასურელი მამების დამსახურებით უნდა იყოს განპირობებული, VI საუკუნეში მათ მიერ საქართველოში დიოფიზიტობის განმტკიცებას უნდა გამოეწვია სომხური მონოფიზიტური ეკლესიისაგან გამოყოფა.

მკვლევართა ის ნაწილი, რომლებიც ასურელ მამებს მონოფიზიტებად მიიჩნევს, ყურადღებას არ აქცევენ მათი მოღვაწეობისდროინდელი (VI საუკუნე) საქართველოს პოლიტიკურ და სარწმუნოებრივ ვითარებას. ასურელი მამების შემოსვლისა და მოღვაწეობის დროს აღმოსავლეთ საქართველო დაპყრობილი იყო სპარსეთის მიერ, რომელმაც ქართლში მეფობა გააუქმა (523 წ.) და მათ მიერ დაინშნული მოხელე მართავდა აღმოსავლეთ საქართვე-

ლოს. ქართლში მეფობის გაუქმების გამო პოლიტიკურ მხარდაჭერას მოკლებული საქართველოს ეკლესია მიიმე წეხის ქვეშ იმყოფებოდა, სპარსი დამპყრობლები ყოველ დონეს ხმარობდნენ, აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის მონოფიზიტური, მწვანელური მიმდინარეობა ფართოდ გავრცელებულიყო. ამ მიზნით ისინი ამიერკავკასიაში უპირატესობას სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას ანიჭებდნენ და ცდილობდნენ, ქართული ეკლესია მათი გავლენის ქვეშ მოექციათ. ასეთი პოლიტიკის მიუხედავად, საქართველოს ეკლესიამ უმეფოების ხანაში თავისი საკუთარი სახე შეინარჩუნა და მისი ოფიციალური სარწმუნოება დიოფიზიტური იყო. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ საქართველოს ეკლესია ასურელ მამათა მოღვაწეობის დროს თითქოს მონოფიზიტური იყო. მათი ეს მოსაზრება უკანასკნელ პერიოდში უარყოფილ იქნა, რადგან ქართული და ეცხოური წყაროებით უცილობლად დასტურდება, რომ VI საუკუნის მანძილზე ქართული ეკლესია, მიუხედავად სპარსელთა აქტიური მკადელობისა, დიოფიზიტურ ქრისტიანობას ინარჩუნებდა.²⁹

მართალია, VI საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის ოფიციალური სარწმუნოება დიოფიზიტური იყო, მაგრამ მხედველობიდან არ უნდა გამოვგრძნეს ის გარემოება, რომ სომხეთის მოსახლერე ოლქში, კერძოდ კი ქვემო ქართლში სომხური ეკლესიის მეშვეობით ამ დროისათვის მონოფიზიტობას ძლიერ მოუყიდებია ფეხი. ამას ემატებოდა ისიც, რომ სპარსელი დამპყრობლები, სადაც კი საშუალება აქონდათ, თავიანთ სარწმუნოებას, მახდვანობას ავრცელებდნენ. ასურელ მამათა ცხოვრებიდან ჩანს, რომ მათ მახდვანური სალოცავები აქონიანთ აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ასე რომ, VI საუკუნეში ცეცხლთაყვანისმცემლობაც საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ქართლში. გარდა ამისა, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ზოგიერთ კუთხეში, განსაკუთრებით მთისა და ბარის მომიჯნავე ზოლში, ძველი წარმართული სარწმუნოების აღორძინების გამო ქრისტიანობა გარკვეულწილად შესუსტებულად გამოიყურებოდა. სწორედ ასეთი პოლიტიკური და რელიგიური სიტუაცია დახვდათ VI საუკუნეში აღმოსავლეთ საქართველოში მოსულ დიოფიზიტური აღმსარებლობის მქონე ასურელ მამებს, რომლებმაც სამონასტრო ცხოვრების დაფუძნებით აქტიური მუშაობა გააჩაღეს ჭეშმარიტი ქრისტიანული რწმენის განმტკიცებისთვის.

გარკვეული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს ასურელი მამების ეროვნული კუთვნილების შესახებაც. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, სირიიდან წამოსული წმინდა მამები ეროვნებით ქართველები უნდა ყოფილიყვნენ.³⁰ მართალია, აღნიშნული მოსაზრება ქართულ ისტორიოგრაფიაში კვლავ ვარაუდის დონეზეა, მაგრამ არაა გამორიცხული, რომ გამოთქმული შეხედულება სინამდვილეს ასახავდეს. შეამდინარეთის ანტიოქია – ედესის მიდამოებში არსებულ მონასტრებში, საიდანაც ასურელი მამები მოსულები ჩანან, მრავალი ქართველი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა. შესაძლებელია, ერთ-ერთი ასეთი მონასტრის მკვიდრი ქართველი ბერები შემოვიდნენ საქართველოში.³¹

ასურელ მამათა მოღვაწეობის ცალკეული საკითხებისადმი მკვლევართა განსხვავებული დამოკიდებულებების მიუხედავად, თითოეული მათგანის ცხოვრებას მათდამი მიძღვნილი წყაროების მიხედვით წარმოვიდგენთ. მართა-

ლია. ზოგიერთი ასურელი მამის ცხოვრება ცალ-ცალკე არსებობს, მაგრამ სახვებით სწორადაა მიჩნეული, რომ „იოანე ზედასნეელის (ცხოვრების ე.წ. არქტიკების სათაური მიუთითებს, რომ ეს თხზულება შეიცავს არამართიოანეს მოღვაწეობას, არამედ მისი მოწაფეების ცხოვრებასაც).“²

ნეენს მიზანს არ წარმოადგენს დაწერილებით გადმოცემთ თითოეული წმინდა მამის მოღვაწეობა. ნეენი სურეილი მოკრძალებულია – ზოგადად აღენიშნოთ მათი ღვაწლი და ყურადღება გაემახვილოთ ასურელ წმინდა მამათა სახელთან დაკავშირებულ იმ სიწმინდეებს, რომლებმაც ნეენამდე ნიოთიერი სახით მოაღწია.

ქართული წყაროების მიხედვით „ათსამეტ ასურელ მამათა“ წინამძღვარი იოანე ზედასნელი შუამდინარეთიდან იყო. მისი მშობლების შესახებ ცნობებს ნეენამდე არ მოუღწევია, მხოლოდ ის ეიცით, რომ ჯერ კიდევ სრულიად ემაწილმა მიატოვა მშობლიური სოფელი და უდაბნოში ბერული ცხოვრება დაიწყო ერთ-ერთ მონასტერში. გამორჩეული ღვთისმოსაობით, განათლებითა და „მიმადლებული კურნების“ ნიჭით იოანემ ღიდად გაითქვა სახელი. თავის რამდენიმე მოწაფესთან ერთად იგი ყველაფერს განერიდა და უდაბნოს ერთ-ერთ მონასტერში დაემკვიდრა. გარკვეული პერიოდის შემდეგ იოანე ზედასნელი თავის მიერ გამორჩეული თორმეტი მოწაფით, სამისიონერო მოღვაწეობის მიზნით, საქართველოსაკენ გამოემგზავრა. ერთი წყაროს ცნობით, იგი საქართველოში შემოსულა უფლის გამოცხადების შემდეგ, რომლის სურვილი ყოფილა „ახალწერ“ ქვეყანაში ქრისტიანული მოძღვრების განმტკიცება.³ მეორე ვერსიით, იოანე ზედასნელი თავის მოწაფეებთან ერთად ღვთისმშობლის კარნახით გამოემგზავრებულა, რათა „ვიღუაწოთ სარწმუნოებისათვის ქვეყანასა“,⁴ რომელიც მისი წილხედომილი იყო. ძნელი გადასაწყვეტია, თუ რომელ ვერსიას შეიძლება მიეცეს უპირატესობა. ერთი რამ კი ცხადია, იოანე ზედასნელისა და მისი მოწაფეების საქართველოში შემოსულა ღვთის ნებით მოხდა, ღვთის ნებით გამოარჩია აგრეთვე მან საქართველოში გამოსამგზავრებლად თავისი თორმეტი მოწაფე: დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონ მარტყოფელი, ისე წილკნელი, თათე, (იგივე თადეოზ) სტეფანწმინდელი, შიო მღვიმელი, ისიდორე (იგივე ეზდერიოსი) სამოთხეელი, აბიბოს ნეკრესელი, მიქელ ულუმბოელი, პიროს ბრეტელი. მათთან ერთად იყო ელია დიაკონი. იოანემ უდაბნოში დარჩენილებს მოძღვრად მღვდელ-მონაზონი ექვთიმე დაუტოვა, თვითონ კი თავის სულიერ შეილებთან ერთად საქართველოს დედაქალაქში მოვიდა. იმ დროისათვის ქართლის მეფე ყოფილა ფარსმანი, ხოლო კათოლიკოსი – ევლავიოსი. ერთ-ერთი ასურელი მამის შიოს „ცხოვრებაში“ დაცულია მეტად საინტერესო ცნობა. ამ ცნობის მიხედვით, იოანე ზედასნელსა და მის მოწაფეებს ქართლში გამოემგზავრებამდე მოუნახულებიათ ასკეტური ცხოვრების „დიდი მნათობი სჰმიონ საკრველთმოქმედი მთასა საკრველსა“ და „ლოცვაჲ მისი მიიღეს და ესრეთ წარემართნეს გზასა ქართლად მიმუჟანგებულსა“.⁵

საქართველოს მაშინდელ მეფე ფარსმანს და კათოლიკოს ევლავიოსს, ქართული წყაროების მიხედვით, ანგლოზებისაგან ეუწყათ მათ ქვეყანაში წმინდა მამების მისვლა. ქართლის დედაქალაქ მცხეთაში მისულ „ათსამეტ

ასურელ მამას“ მეფე და კათოლიკოსი დიდი სიხარულით მიეგებნენ და მათ დაათვალიერებინეს წმინდა ადგილები. წმინდა მამებმა მოილოცეს და თავ-
 ეანი სცეს მცხეთაში არსებულ კეართის განსასვენებელს, მირონმდინარე
 წმინდა სვეტს და სხვა სიწმინდეებს, რომელიც წმინდა ნინოს სახელთან იყო
 დაკავშირებული. კათოლიკოს ევლავიოსის კურთხევით იოანე ზედაზნელი
 თავის მოწაფეებთან ერთად დამკვიდრდა მცხეთის მრდილო-აღმოსავლეთით,
 არაგვის მარცხენა ნაპირზე მდებარე „მთასა მას მაღალსა, რომელსა პრქვან
 ზედაზენი“, სადაც ადრე წარმართი ზადენის კერპი ყოფილა აღმართული.⁶
 სწორედ ამიტომ ზადენის კერპის გამო ამ მთას ზედზადენი ანუ ზედაზენი
 უნდა დარქმეოდა. აღნიშნულ ადგილზე წმ. იოანეს დამკვიდრების მიზეზი
 სწორედ ის ფაქტი უნდა ყოფილიყო, რომ ამ ადგილზე, როგორც წყაროდან
 ჩანს, წარმართული სამსხვერპლო კელაე შემორჩენილი ყოფილა, რომლის
 განადგურება სურდა ასურელ მამათა წინამძღოლს. იოანემ ზედაზენის მთაზე
 „მოჟა მცირე ქუაბი და შექმნა იგი წმინდად ეკლესიად, და დამკვიდრნეს
 მუნ“, სადაც იგი სიცოცხლის ბოლომდე ცხოვრობდა.⁷ ერთ ღამეს წმ. იო-
 ანეს ღვთისმშობელი გამოეცხადა, რომელმაც წმინდა მამას აუწყა, რომ მას
 საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში თავისი მოწაფეები უნდა გაეგზავნა
 ქრისტიანობის საქადაგებლად. მეორე დღეს მან თავის მოწაფეებს აუწყა
 ღვთის ნება და განუცხადა, „...სარგებლისათჳს ამის ქუეყანისა წარმოგაე-
 ლინნა უფალმან ჩუენმან იესუ ქრისტემან, რამეთუ ახალ ნერგ არიან კაცნი
 ესე ამის სოფლისანი, ამისათჳსცა ჯერ არს, რამთა წარხედეთ კაცად-კაცადი
 და განამტკიცებდით ძმათა, რომელთა აღუარებიეს ქრისტე, უფალი ჩუენი“.⁸
 იოანე ზედაზნელის კურთხევით მისი თორმეტი მოწაფე სამისიონერო
 მოღვაწეობისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წა-
 იდა, თავისთან კი დაიტოვა ერთადერთი მოწაფე, ელია დიაკონი. მისი მოწაფე-
 ბიდან ექვსი ასურელი მამა (დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ
 ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონ მარტყოფელი და აბიბოს ნეკრესე-
 ლი) კახეთის მხარეში დამკვიდრდა, ხოლო დანარჩენი ექვსი (ისე წილკნელი,
 პიროს ბრეთელი, მიქელ ულუმბოელი, ისიდორე სამთავნელი, შიო მღვიმელი
 და თათე (იგივე თადეოზი) სტეფანწმინდელი ქართლში. მათმა დიდმა ნაწ-
 ილმა თავიანთი მოღვაწეობის ადგილზე დააარსა ეკლესია-მონასტრები,
 სოგიერთი კი მათ მისვლამდე აშენებულ ტაძარში დამკვიდრდა. ევლავიოს
 კათოლიკოსის ღოცვა-კურთხევით ისე წილკნელი და აბიბოს ნეკრესელი
 დადგენილ იქნა იმჟამად დაცარიელებული წილკნისა და ნეკრესის ეპარქიის
 მღვდელმთავრებად. აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დამკვი-
 დრებული იოანე ზედაზნელის სულიერი შვილები კავშირს არ წყვეტდნენ
 თავიანთ მოძღვართან. ისინი დროდადრო მისგან სათანადო რჩევა-დარიგე-
 ბასაც იღებდნენ.

გარდაცვალების წინ ღრმად მოხუცებულმა იოანე ზედაზნელმა მიიწვია
 თავისი მოწაფეები ელია დიაკონი და თათა, რომელთაც ანდერძი დაუტოვა,
 რომ მიძინების შემდეგ იგი თავისი მწირობის ადგილზე დაეკრძალათ. წმ.
 იოანეს გარდაცვალების შემდეგ (გარდაიცვალა დაახლოებით VI საუკუნის
 70-იან წლებში) მისმა მოწაფეებმა და თანამოღვაწეებმა იგი დაკრძალეს არა

ზედაზენის მონასტერი, წმ. იოანე ზედაზნელის საფლავი

ზედაზენის მონასტრის მთავარი ტაძარი, VI ს.

ანდერძისამებრ, არამედ ზედაზნის ძირას მდებარე მონასტერში. გადმოცემის მიხედვით, აღნიშნული მონასტერი დაუარსებია იოანეს ერთ-ერთ მოწაფეს, თათას. თათა იგივე თადეოზ სტეფანწმინდელია, რომლის შესახებ ქართული წყარო წერს: მან „აღაშენა მონასტერი ქუეშე კერძო მთისა მის და იმყოფოდა მას შინა ძმათა თანა მრავალთა მის მიერ შეკრებულთა მონასტერსა შინა“.³⁹ სწორედ თათას მონასტერში დაუკრძალავთ იოანე ზედაზნელი. მაგრამ იმავე წყაროს გადმოცემით, იოანეს დაკრძალვის შემდეგ უეცრად მიწა იძვრა და არ განერებულა მან. მდე, ხანამ არ გაიხსენეს წმინდა მამის ანდერძი და არ მიხედნენ, რომ ეს მოწისძვრა ზეციური ნიშანი იყო. მომხდარი ფაქტის შემდეგ იგი ზედაზნის მთაზე გადასვენეს.⁴⁰

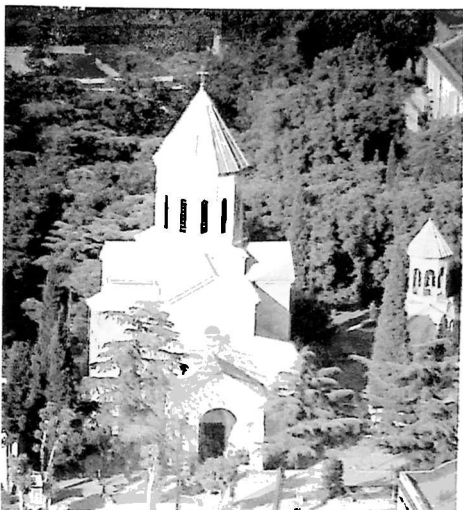
წმინდა იოანეს გარდაცვალების შემდეგ მისმა მოწაფეებმა და თანამოღვაწეებმა ფართო სამშენებლო საქმიანობა გააჩაღეს ზედაზნის მთაზე.⁴¹ თვით იოანე ზედაზნელს არავითარი მშენებლობა არ უწარმოებია, როგორც წყარო გადმოგვცემს: „შენებაჲ აღილისაჲ მის არა ინება, არამედ მარტოდ მყოფობაჲ აღირსია“.⁴² მისმა მიმდევრებმა წმ. იოანე ზედაზნელის ქვაბი ეკლესიად გადააკეთეს, სადაც „შემდგომად მისა აღაშენეს ეკლესიაჲ“.⁴³ როგორც წყაროები გადმოგვცემენ, VIII საუკუნის 70-იან წლებში წმინდა კლემენტოს კათოლიკოსმა, იოანე ზედაზნელის სადგომის ახლოს აღაშენა ნათლისმცემელის სახელობის ეკლესია, ამ ტაძრის ჩრდილოეთ მხარეს, სიღრმეში მოთავსებულია იოანე ზედაზნელის საფლავი, რომელმაც დღემდე მოაღწია.

წმ. იოანე ზედაზნელის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეებიდან აგრეთვე აღსანიშნავია მისი სახელწოდების წყარო. ამ წყაროს შესახებ წმ. იოანეს ცხოვრებაში საინტერესო ცნობებია დაცული. ცხოვრების მიხედვით, ზედაზნის მთაზე, იმ ადგილას, სადაც იოანე და მისი მოწაფეები დაემკვიდრნენ, თავდაპირველად იყო „პირველ ურწყული“. უწყლობის გამო, მისი მოწაფეები დიდი წვალებით შორი მანძილიდან ეზიდებოდნენ წყალს. მოწაფეთა შრომის შემხედვარე წმინდა იოანეს შეებრალა ისინი და ღმერთს შეევედრა: „რათა აღმოუცნოს წყალი მაღალსა მას ქედსა ზედა“ და მართლაც, მოხდა სასწაული: „გამოჰხდა წყალი ტკბილი, გრილი და ფრიად შუენიერი მდიდრად“.⁴⁴ ამ წყაროსთანაა დაკავშირებული წმინდა ასურელ მამათა ცხოვრების წიგნში აღწერილი კიდევ ერთი სასწაული. წყაროს დათვი შეეწვია და ელია დიაკონი მისი შიშით წყალს ევდარ ეკარებოდა. გადმოცემის მიხედვით, წმ. იოანემ წყაროსთან დათვის მიუსწრო წყლის სმის დროს. წმინდა მამამ დათვის ალერსიანად ხელი გადაუსვა თავსე და განუცხადა: ახლა დალიე წყალი, მაგრამ დღეის შემდეგ „ნუვის ანებ კაცთაგანსა“. დათვი წმ. მამის ნებას დამორჩილდა, თავდახრილი გაეცალა იქაურობას. მას შემდეგ წყაროს სასწაულმოქმედად მიიწინეენ, რასაც ადასტურებს XVIII საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის ეახუშტი ბატონიშვილის ცნობაც: „ეს წყალი ჰკურნავს სენთაცა“.⁴⁵ გადმოცემის მიხედვით, აღნიშნულ წყაროს მორწმუნეთათვის დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მკურნალი თვისებები.

XIX საუკუნის მოღვაწენი აღწერენ ზედაზნის ტაძრის ხელმარცხნივ არსებულ, ქვით მოპირკეთებულ ჭას, რომელიც მთელი წლის განმავლობაში ცარიელია და მხოლოდ წმ. იოანე ზედაზნელის ხსენების დღეს კლდიდან

სასწაულებრივად გამოშავალი, ცრემლივით მდინარი ანკარა წყლით იესება. საეკლესიო ტრადიციით, თუკი ჭა წყლით ბოლომდე აიესო, ეს კეთილდღეობის ნიშანია, მაგრამ ნაკლები თუ დარჩა, ის წელიწადი უიღბლო და წარუმატებელია. როგორც ზედაზნის მონასტრის სასულიერო პირები გადმგვცემენ, დღესაც სასწაულებს ახდენს წმ. იოანე ზედაზნელი მორწმუნე პირთათვის. მისი ხსენების დღეს მღვთისმცოდნეობის კედლები მხრებით იესება. იოანე ზედაზნელისა და მისი თორმეტი მოწაფის ხსენების დღედ საქართველოს ეკლესიამ დაადგინა 7 (20) მაისი.

წმ. იოანე ზედაზნელის მოწაფეთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია დავით გარეჯელს, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მკელევერთა აზრით, თავის მოძღვარზე ადრე, VI საუკუნის 20-იან წლებში უნდა მოსულიყო საქართველოში. მაგრამ დავით გარეჯელისადმი მიძღვნილ „ცხოვრებაში“ აღნიშნულია, რომ იგი იოანე ზედაზნელთან ერთად შუამდინარეთიდან მოსულა საქართველოში. იოანე ზედაზნელის ღოცვა-კურთხევით დავით გარეჯელი თავის მოწაფე ლუკიანესთან ერთად გარე კახეთში მდებარე უდაბნოში, გარეჯში დამკვიდრებულა. აქედან წარმოსდგება მისი ზედმეტსახელი გარეჯელი. მართალია, დავით გარეჯელის „ცხოვრებაში“ არაა აღნიშნული, მაგრამ საეკლესიო ტრადიციითა და ზოგიერთი ქართული წყაროს ცნობით, დავითი თავის მოწაფე ლუკიანესთან ერთად გარეჯის უდაბნოში გამგზავრებამდე, მცირე ხანს თბილისის ერთ-ერთ მიუვალ გარეუბანში დამკვიდრებულა: „პირველად საკურთხელი დავით, დაემკჳრა ტფილისის დასაღმეთის მთასა ზედა აწ მთად წმინდად წოდებულსა მცირე ქუაბსა შინა, რომელიც ჰყოა, სანატრელმან ბუქიან ტყეში, რომელითა საესე იყო მთა იგი“.⁴⁶ თბილისის დასავლეთით, მთის ფერდობზე დამკვიდრებულმა დავით გარეჯელმა მცირე სამლოცველო შექმნა. თავისი ღვთისმოსაობითა და ასკეტური ცხოვრების წესით მან ქალაქის მცხოვრებთაგან დიდი ყურადღება მიიქცია. გადმოცემის მიხედვით, ხუთშაბათობით მამა დავითი ხშირად ჩადიოდა იმ ადგილას, სადაც დღეს წმ. გიორგის სახელობის ქაშუეთის ტაძარი დგას და სადაც თურმე იმ დროს დედათა მონასტერი ყოფილა. წმინდა დავითის სამისიონერო მოღვაწეობას წინ აღუდგნენ იმ დროს თბილისში საკმაოდ მომრავლებული ცეცხლთაყვანისმცემელი მოგვები, რომლებმაც სხვადასხვა ბინძური ხერხების გამოყენებით გადაწყვიტეს წმინდა მამის თავიდან მოშორება. წმ. დავითის სამხილვლად მათ გამოიყენეს ქაშუეთის „მონასტერი“⁴⁷ მეოფე ერთ-ერთი მონაზონის დაფხმძიმების ფაქტი. მათ მოისყიდეს გაუბედურებულნი დედაკაცი და ათქმევინეს, რომ მამა დავითმა შემაცდინაო. ცილისწამება ი გაჭრა და ღირსი დავითი წარსდგა სამსჯავროს წინაშე. მოსყიდული დედაკაცი წმინდა ბერს ადანაშაულებდა. წმინდა დავითმა აიღო კვეთხი, შეახო დედაკაცის მუცელს და ხმამაღლა წარმოთქვა: „დადაღყავ, ერმაო, ნუთუ მე ვიყევ მამა შენიო“. ჩვილმა ხმა გაიღო მრუში დედაკაცის მუცლიდან და სხვაზე მიანიშნა. განრისხებულმა ხალხმა დედაკაცი იქვე ჩააქვავა, შეძრწუნებულმა დავითმა ბრბო ვერ შეაჩერა, გარდაცვლილი დედაკაცის გვამი ქვათა შუა დატოვეს, გადმოცემით, აქედან წარმომდგარა სახელწოდება „ქვათაშუეთი“, ანუ „ქვაშვეთი“.⁴⁷ არსებობს ამ გადმოცემის მეორე ვარიანტი,

ქაშუეთის წმ. გიორგის
ეკლესია

თბილისი, შამა დაუთის
ეკლესია, (მთაწმინდა)

რომლის მიხედვით, თურმე ხალხს შეუწენარებია წმინდა დავითის მუდარა და დედაკაცისათვის სიცოცხლე უჩუქებია, მაგრამ მამა დავითის წყევლის გამო, თითქოს მას ბაეშეის მაგიერ ქვა ეშვას.⁴⁸ ეს უკანასკნელი ვარიანტი მიუღებლად მიიჩნიათ, რადგან წმინდა მამა ხალხს თვითონ ეხვეწებოდა, ცილისმწამებელს სიცოცხლეს ნუ მოუსობთო და „როგორ დასწყევლიდა ჯერ არ შობილ უდანაშაულო ბაეშეს“.⁴⁹ ზემოთ აღნიშნული გადმოცემა, ძირითადად, საეკლესიო ტრადიციას ეყრდნობა. საეკლესიო გადმოცემების გარდა, დავით გარეჯელის თბილისში მოღვაწეობის ამბები შეტანილია XI საუკუნით დათარიღებულ წმინდა დავით გარეჯელისადმი მიძღვნილ საეკლესიო საგალობელში. რაც შეეხება მისადმი მიძღვნილ „ცხოვრებაში“, როგორც ზემოთ აღინიშნა, წმინდა მამის თბილისში მოღვაწეობა აღწერილი არაა. საქართველოს ეკლესიამ დავით გარეჯელის თბილისში სამისიონერო მოღვაწეობის აღსანიშნავად დააწესა წმ. დავით გარეჯელის ხსენება ამადლებების შემდგომ ხუთშაბათს. თბილისში, იმ ადგილს, სადაც ერთ დროს დავით გარეჯელი მოღვაწეობდა, შემდგომში მთაწმინდა ეწოდა. მამა დავითის სენაკის მახლობლად, მთაწმინდის ფერდზე აგებულ იქნა მცირე ეკლესია. 1592 წელს მამა დავითის მთაწმინდაზე მოღვაწე ბერებმა, დავით და ნიკოლოზ გაბაშვილებმა საბერძნეთის წმინდა ათონის სახელ ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერი ააგეს, რომელიც შემდგომ ჟამთა სიივის გამო დაზიანებულია. მისი აღდგენა ითავა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ანტონ II-მ (1788 – 1810). მისი ხელშეწყობით მამა დავითზე აშენდა ფერიცვალების სახელობის ახალი ტაძარი და დედათა მონასტერიც დაარსდა. ანტონ II-ისა და მეფე გიორგი XII-ის (1898 – 1800) შემწეობით შეკეთდა წმინდა დავითის სენაკ-მღვიმე.⁵⁰ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მამა დავითის ტაძარმა კელავ განიცადა გადაკეთება. მამა დავითის სადგომ-მღვიმის წინ აგურის კედლებით ამოაშენეს მცირე სადგომი, რომელიც მღვიმისაკენ თაღოვანი სარკმლით იყო გახსნილი, XX საუკუნის 30-იან წლებში ტაძრის მიდამოები მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონად აქციეს, სადაც დაკრძალულნი არიან ერისათვის თავდადებული მამულიშვილები. პანთეონად გადაქცევისას, კეთილმოწყობის დროს წმინდა დავითის მღვიმე აგურის კედლით მთლიანად დაიფარა, დარჩა მხოლოდ მცირე სადგომი, რომელშიც მხოლოდ მიღები იყო გამოყვანილი, საიდანაც შესაძლებელი იყო წყლის აღება. 2002 წლის აპრილში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის კურთხევით ამოშენებული კედელი გაიხსნა და გამოჩნდა მღვიმე, რომელშიც ამჟამად ყოველი მხრიდან წყალი მოჟონავს. იგი სენაკის ძირში მოთავსებულ მცირე აუზში გროვდება.

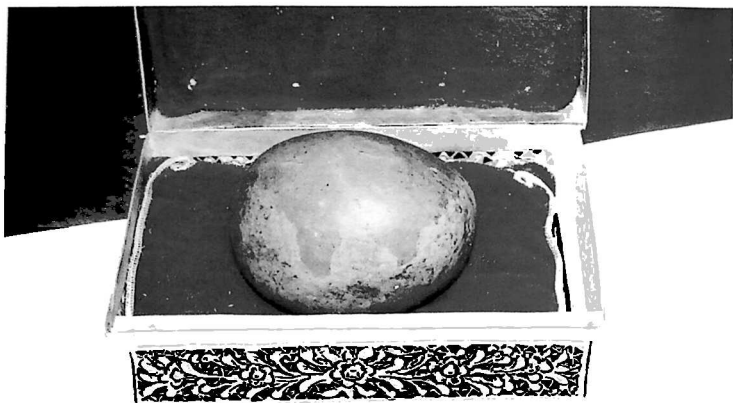
თბილისში მოღვაწეობის შემდეგ დავით გარეჯელი თავის მოწაფე ლუკიანესთან ერთად გარეჯის უდაბნოში მიემგზავრება, სადაც მათ, მკაცრი ბუნებრივი პირობების მიუხედავად, ფართო აღმშენებლობითი მუშაობა გააჩაღეს. მათ მიერ გარეჯში აშენებულ იქნა ერთ-ერთი მონასტერი, რომელმაც სათავე დაუდო უდაბნოს მრავალმთაში სამონასტრო ცხოვრების გაფართოებას. გარეჯში დამკვიდრებულ მამა დავითსა და ლუკიანეს მალე ბევრი მიმდევარი გაუჩნდათ. ძმობის რიცხვი თანდათან იზრდებოდა. კახეთიდან მათ

ეწვიათ დოდო, რომელმაც წმ. დავითის ღოცვა-კურთხევით ლავრის მოპირდაპირე მხარეს, კლდის რქაზე ააშენა მონასტერი ღვთისმშობლის სახელზე. ამოების გაზრდასთან ერთად გარეჯის მრავალმთის ტერიტორიაზე გაიზარდა ეკლესია-მონასტრების რაოდენობაც. წმ. დავითი ყურადღებას არ აკლებდა მონასტრის მკვიდრთ. წმ. დავით გარეჯელისა და მისი თანამოღვაწეთა მიერ დაარსებულმა სამონასტრო კერებმა დავით გარეჯის უდაბნო მნიშვნელოვანად სუფიერ და კულტურულ-საგანმანათლებლო კერად აქცია.⁵¹

მრავალმთის უდაბნოში დამკვიდრებული დავით გარეჯელი წმინდა ადგილის მოვლაცის მიზნით რამდენიმე მოწაფესთან ერთად იერუსალიმისაკენ გაემგზავრა. პილიგრიმები მადლის ქედად წოდებულ მთას მიუახლოვდნენ, საიდანაც ხელისგულივით ჩანდა ქალაქი იერუსალიმი. მამა დავითმა მადლობა შესწირა უფალს და თავის თანმხლებ პირებს თავმდაბლობით განუცხადა: „ეითარ ვერ გაებედავ ცოდვილის ჩემის ფერხითა ვთელო ნავალი ღმერთკაცისა“. წმ. მამამ ქალაქში თავისი მოწაფეები შეუშვა, თვითონ კი შორიდან უმხერდა წმინდა ქალაქს. ქალაქის კარიბჭესთან მხურვალედ ილოცა და ეელოდიად სამი ქვა წამოიღო იმ რწმენით, „ეითარ თუთ მის ქრისტეს საფლავისგან გამოკუთილინი“ ყოფილიყვნენ. პილიგრიმების საქართველოსკენ გამომგზავრებისას იერუსალიმის პატრიარქ ილიას ანგელოზი გამოეცხადა და აუწყა: „სარწმუნოებითა მისითა წარიღო მადლი იერუსალიმისაო“. იერუსალიმის პატრიარქის მალე მსროლები დაეწივნენ წმ. დავითს და აუწყეს ანგელოზთა განცხადება. მათ პატრიარქის სურვილით წმინდა მამას ორი ქვა ჩამოართვეს, „რომ სრულიად არ წაერთვას მას მადლი, ხოლო ერთი წილი მომიცია შენთვის, შენი უდაბნოსათვის, წაიღე ეს ქვა ეითარცა მადლი შენ უდაბნოში სახსოვრად და საუწყებლად სარწმუნოებისა შენისა“. „მამა დავითმა იერუსალიმიდან პატრიარქის დასტურით სამი ქვიდან მხოლოდ ერთი ქვა ჩამოიტანა და დავით გარეჯის უდაბნოში დააგანა. სასწაულებრივი მადლით აღესილი ეს საკვირველმოქმედი ქვა კურნავდა „ყოველთა სნეულებათა და ტკივილთაგან სარწმუნოებით მისდამი მიმთხვეულთ“.⁵² ასე გრძელდებოდა საუკუნეების განმავლობაში. აღნიშნული სიწმინდის ფლობით დავით გარეჯი თავისი მადლით უტოლდებოდა იერუსალიმს, „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, „ეინაიდან სამგზის აქა (დავით გარეჯში – ებ.) ღოცვა მიესწორების ერთ-გზის იერუსალიმის მისვლასა“.⁵³

წმ. დავით გარეჯელის გარდაცვალების შემდეგ, გადმოცემით, მადლის ქვა მის საფლავზე ყოფილა დასვენებული. შემდგომი პერიოდის წყაროებში მისი ადგილსამყოფელი არ ჩანს. ეიცით მხოლოდ ის, რომ თავისი სასწაულმოქმედების გამო დავით გარეჯის ლავრის ბერ-მონაზნობა მას საგანგებოდ უფრთხილდებდა და საიდუმლოდ ინახავდა.

1811 წელს დავითის ლავრაში ფერიცვალების ეკლესია განაახლა უდაბნოს წინამძღვარმა, არქიმანდრიტმა ილარიონმა (ბებურიშვილი).⁵⁴ ეკლესიის შეკეთებისას, წმინდა დავითის საფლავის ბოლოს, კანკელის შეღესილი სვეტის ჩამონგრევისას, გაჯით გაღესილი კედლის უკან აღმოჩნდა პატარა ნიში, სადაც საიდუმლოდ გადამალული იყო იერუსალიმიდან ჩამოტანილი მადლის ქვა. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ქვათახევის მონაზ-

მადლის ქვა

გარეუჯა, წმ. დავითის ლავრა

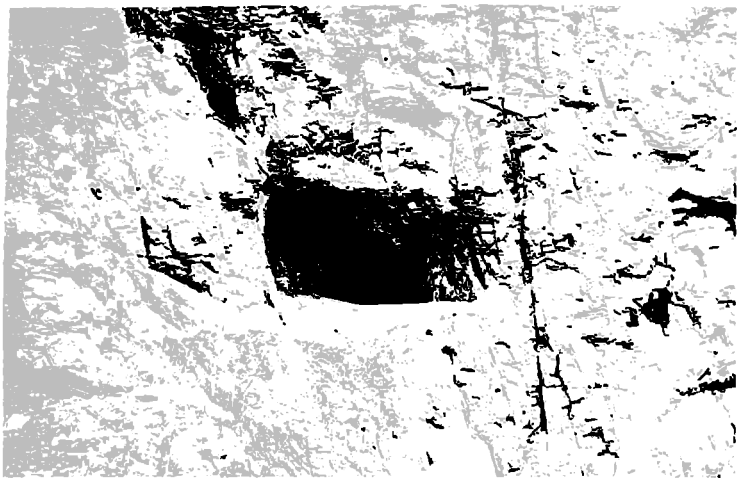
ტრის არქიმანდრიტის ტარასი აღექსი-მესხიშვილის გადმოცემით, „ეს ქვა სიდიდით ბატის კევრცხედ ცოტა ნაკლებია, იმასავით მოგრძო შეხედულება აქვს და მრგვალად მოყვანილი ბოლო. ბოლოზედ ეტყობა ლაქა, რომელსაც მუქი სისხლის (დიდი ხნის მიმხმარის) ფერი აქვს. თვითონ ქვა მოთეთრო და მოწითალო ფერისაა“.⁶ იმავე ტარასის გადმოცემით, უსაფრთხოების მიზნით, ახლადნაპოვნი მადლის ქვა საიდუმლოდ შეინახეს იმავე ეკლესიაში, სხვა ადგილზე. მისი ადგილსამყოფელი ლაერის რამდენიმე უხუცესმა სასულიერო პირმა იცოდა. საეკლესიო დღესასწაულების დროს აღნიშნულ სიწმინდეს სამაღავედან გამოასვენებდნენ და ისევ საიდუმლოდ ინახავდნენ. XIX საუკუნის შუა ხანებში ევრცხელის პატარა სანაწილეში ჩასვენებული სიწმინდე დასვენებული ყოფილა ტრაპეზის ქვეშ.⁷

1857 წელს დავით გარეჯის ლაერა გადამთიელმა მოთარეშე ლეკებმა ააოხრეს, დაანგრეს და გაძარცვეს წმ. დავითის ღუსკუმა და სხვა ნადავლთან ერთად მადლის ქვაც თან წაიღეს. აღაფის გაყოფის შემდეგ მადლის ქვა, რომლის მნიშვნელობა მათ არ ესმოდათ, ერთ-ერთი სახლის ჭერში შეინახეს. აღნიშნულ სიწმინდეს თვალუფრს ადევნებდა ტყვედ წაყვანილი მღვდელ-მონაწილი მიტროფანე (ნაცვლიშვილი). ერთი წლის შემდეგ ტყვეობიდან განთავისუფლებულმა მიტროფანემ ლეკებისაგან შეუშინევლად თან წამოიღო მადლის ქვა და ისევ დავითის ლაერაში დაასვენა. XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში დავით გარეჯის ლაერაში მოღვაწე სასულიერო პირებს მადლის ქვის სასწაულმოქმედების შესახებ საინტერესო მასალები აქვთ ჩაწერილი.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ გარეჯის სმონასტრო კომპლექსი მძიმე მდგომარეობაში ჩაეარდა. 1923 წელს მადლის ქვა სხვა სიწმინდეებთან ერთად თბილისში ჩამოიტანეს და ხელოვნების მუზეუმში მიუჩინეს ბინა. XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დაწყებისას, მუზეუმის თანამშრომლებმა აღნიშნული სიწმინდე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ს გადასცეს. ამჟამად იგი თბილისში, წმ. ელიას მთაზე ახლადაგებული სამების საკათედრო ტაძრის საკურთხეველშია დასვენებული.

წმინდა დავით გარეჯელის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეებიდან ჩვენამდე მოაღწია უდაბნოს ლაერის ტერიტორიაზე არსებულმა წყარომ, რომელიც „ცრემლი დავითის“ სახელითაა ცნობილი. წმინდანისადმი მიძღვნილ „ცხოვრებაში“ აღნიშნულია, რომ დავით გარეჯელი და ლუკიანე გარეჯის ხრიოკ უდაბნოში დაბინაგების შემდეგ შეწუხებული იყვნენ უწყლობის გამო. გადმოცემის მიხედვით, დავით გარეჯელი გულმხურვალე ღოცვით შეევედრა უფალს და ცრემლით შესთხოვა წყაროს აღმოჩენა. უფალმა შეისმინა მისი ღოცვა და მათ გამოჰქაბულში აღმოცენდა წყარო, რომელიც ცრემლებით მოწანწარებდა და ერთ ადგილას გროვდებოდა. დავითის ცრემლის წყარო დღესაც არსებობს.

გადმოცემის მიხედვით, „ცრემლი დავითის“ უსათუოდ დაშრებოდა, თუკი მას ურწმუნო შეეხებოდა. თვითმხილველთა გადმოცემებიდან ირკვევა, რომ ურწმუნოების ხელი წყალს ორჯერ შეხებია და წყალი ორჯერვე დამშრალა.

თბილისი, მეტეხის კლდის ფერდზე არსებული ჯოჯოს მღვიმე (ეკლესია)

ლაგრა, დავით გარეჯელის წვიარო, (დ. ერმაკოვის ფოტო)

ორივე შემთხვევაში ლავრის ბერ-მონაზვნებს წმინდა დავით გარეჯელის მიერ იერუსალიმიდან ჩამოტანილი მადლის ქვა მიუხევენებიათ წყაროზე და პარაკლისის გადახდის შემდეგ, წმ. მამა დავით გარეჯელის ლოცვითა და მარხვით გამოთხოვილი წყალი კელაე აღმოცენდა. ორივე სასწაული, რომელიც თვითმხილველთა მონათხრობს ეყრდნობა, მომხდარა XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში.⁵⁸

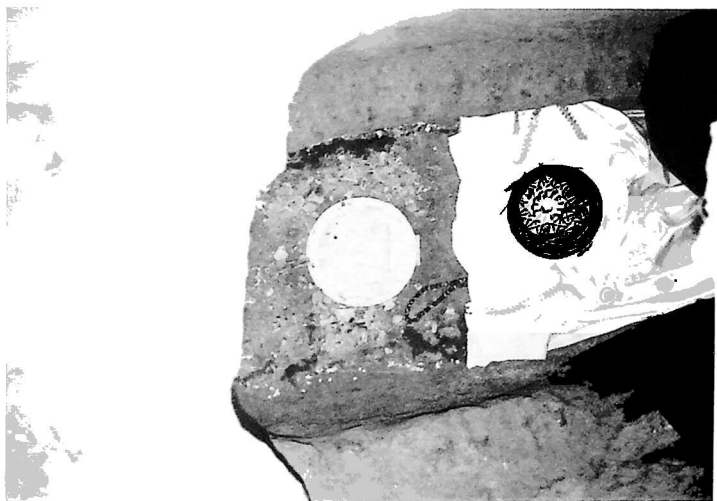
ზოგერთი მკვლევარის აზრით, წმინდა დავით გარეჯელისა და მისი თანამოღვაწის წმ. დოდოს სახელთანაა დაკავშირებული თბილისში არსებული ერთი სიწმინდე. გადმოცემით, წმ. დავით გარეჯელი თავის მოწაფეებთან, ლუკიანესთან და დოდოსთან ერთად ერთხანს თბილისში, მეტეხის კლდის ფერდზე არსებულ მღვიმეში დროებით დაიკვიდრებულა. ეს პატარა ქვაბი XIX საუკუნეში დოდოს ეკლესიის სახელითაა ცნობილი. XX საუკუნის დასაწყისში მას სახელი შეეცვალა და იგი ჯოჯოს ეკლესიად იწოდებოდა. სახელის ცვლილება, როგორც აღნიშნავენ, გამოწვეული უნდა იყოს იმით, რომ ცნობა ამ ქვაბ-ეკლესიის წარმოშობის შესახებ დაიკარგა და სახელი „დოდო“ მიტოვებული გამოქვაბულის ირგვლივ მომრავლებული ქვეწარმავლის ჯოჯოს სახელთან გაიგივდა. თუმცა, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ აღნიშნულ სიწმინდეს კავშირი არ უნდა ჰქონდეს წმ. დავითის თანამოღვაწის, დოდოს სახელთან. თავიანთი არგუმენტის გასამყარებლად, მათ წმინდანისადმი მიძღვნილი „ცხოვრებიდან“ ის ცნობა მოჰყავთ, რომ მთაწმინდის მიტოვების შემდეგ გარეჯში გამგზავრებამდე წმინდა მამა მცირე ხანს მტკერის მოპირდაპირე მხარეს, გამოქვაბულში ცხოვრობდა.⁵⁹ განსხვავებული შეხედულების მიუხედავად, აშკარაა, რომ აღნიშნული სიწმინდე წმ. დავითის სახელს უკავშირდება. ამ სიწმინდესთან დაკავშირებით აღდგომის შემდგომ სამშაბათს თბილისელი ქალები იხდიდნენ ჯოჯოობის დღესასწაულს. აღნიშნული დღესასწაული დავით გარეჯელს უნდა უკავშირდებოდეს.⁶⁰ მიხეილ საბინინის გადმოცემით, მეტეხის კლდის ფერდობზე წმ. დავითმა და მისმა თანამოღვაწეებმა მცირე ხანი დაჰყვეს, შემდგომ კი გარეჯის უდაბნოს მიაშურეს.⁶¹

დღემდე მოადწია აგრეთვე დავითის ლავრის ფერისცვალების ეკლესიაში დაკრძალულმა წმ. დავით გარეჯელის საფლავმა. აღნიშნული ტაძარი, „ცხოვრების“ მიხედვით ბუბაქარს გამოუკვეთია. IX საუკუნეში დავით გარეჯის ლავრაში დროებით მოღვაწე წმინდა ილარიონ ქართველმა წმინდანის სიცოცხლეში გამოკვეთილი ეკლესია განაერცო და აკურთხა მისი საფლავი: „შინა სამხრით კერძო ეკლესიასა მას შექმნა ლუსკუმაჲ შუენიერი, რომელსა შინა დაკრძალულ არიან ნაწილნი წმიდისა მამისა ჩუენისა დავითისნი და ვიდრე აქამომდე, რომელთა სარწმუნოებით მიიღონ მტუერი სამარხოჲსა მისგან წმიდისა, ჰკურნებას ყოველსა სენსა და უძლურებასა კაცთასა.“⁶²

საუკუნეების განმავლობაში დავით გარეჯელის საფლავმა არაერთი დარბევა განიცადა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, XX საუკუნის 20-იან წლებში, ანტირელიგიური მოძრაობის დროს მისი განსასვენებელი ერთიანად გადაუთხრიათ. უპატრონოდ მიტოვებული ეკლესია-მონასტრები გაპარტახ-

და. XX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში საქართველოს ძეგლთა დაცვის სამმართველომ ითავა მისი მოვლა-პატრონობა. მოწესრიგდა გარეჯის ლავრა და წმინდა დავითის საფლავიც, მაგრამ იქვე ახლოს მდებარე სამხედრო პოლიგონის გამო სამონასტრო კომპლექსი ზიანდებოდა. ერთ-ერთი გადმოცემით, სამხედროებს განძის ძიების მიზნით წმინდანის საფლავიც გაუთხრიათ. XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ვითარება სასიკეთოდ შეიცვალა. გაუქმდა სამხედრო პოლიგონი, ხოლო დავითის ლავრაში აღდგა წირვა-ლოცვა, მოწესრიგდა წმ. დავითის განსასვენებელიც. 2000 წლის ზაფხულში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის კურთხევით არქეოლოგებმა გათხარეს დავით გარეჯელის საფლავი. დაახლოებით 1,40 მეტრის სიღრმეზე გამოჩნდა საფლავის ლოდი, რომლის ქვეშ განისვენებდა წმ. დავითის დაზიანებული თავის ქალა. მონასტრის მღვდელმსახურებმა სიწმინდეები დიდი სიფრთხილით გაწმინდეს. წმინდანის საფლავი სამი დღის განმავლობაში იყო გახსნილი. მესამე დღეს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ გახსნილ საფლავთან ლოცვა აღაღვინა და წმინდა საფლავში დიდი პატივით ჩააბრძანა იერუსალიმიდან ჩამოტანილი სკენილი, ჯვარი და სადაფის ფილა, რომელზეც მაცხოვრის შობა იყო გამოსახული. თეთრი აბრეშუმის გადასაფარებლით დაიფლა სიწმინდე და საფლავი ქვის ფილებით დაიხურა. გარეგნულადაც მოეწყო საფლავი. საფლავს ზემოდან დაედო რელიეფური გამოსახულებით შემკული ლოდი. საგანგებოდ გამოიყო და მოპირკეთდა დავით გარეჯელის მიერ იერუსალიმიდან ჩამოტანილი მადლის ქვის ჩასაბრძანებელი ადგილი. ამჟამად, დავით გარეჯის ტერიტორია ორ ნაწილადაა გაყოფილი. დავით გარეჯელის ლავრა საქართველოს შემადგენლობაშია, ხოლო უდაბნო კი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კუთვნილებაა.

ცამეტ ასურელ მამათა მოღვაწეობიდან ცალკე აღნიშვნის ღირსია წმინდა ანტონ მარტყოფელის მისიონერული საქმიანობა. მისადმი მიძღვნილი სეინაქსარული ცხოვრებიდან ირკვევა, რომ იგი იოანე ზედაზნელის დასის წევრი ყოფილა და ცამეტ ასურელ მამასთან ერთად ჩამოსულა საქართველოში. თუმცა, მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ იგი შედარებით გვიან, იოანე ზედაზნელის დასის წევრების გარეშე მოსულა საქართველოში. მისი „ცხოვრებიდან“ ირკვევა, რომ იოანეს კურთხევით სამისიონერო მოღვაწეობისათვის იგი ჯერ კახეთში, მდინარე ალაზნის გაღმა მხარეს წასულა, შემდგომ კი აკრიანის მთაზე დაემკვიდრა, სადაც მან ააშენა პირველი მონასტერი. წმინდა ანტონი საზოგადოებისგან განმარტოვებით, მარტოდ ცხოვრობდა. აქედან წარმოსდგა მისი ზეწოდება – მარტოდმყოფელი ანუ მარტყოფელი. გვიან კი აკრიანის მთასა და მის მიდამოებს, სადაც წმინდა ანტონი მოღვაწეობდა, მარტყოფი ეწოდა. დღეს ამ ტერიტორიის ახლოს არსებობს ამავე სახელწოდების სოფელი. წმ. ანტონმა თავისი ღვთისმოსაობით, სწეულებათა კურნებითა და სასწაულმოქმედებით შორს გაითქვა სახელი, რამაც მრავლად მიიზიდა მორწმუნე ერი, წმინდა მამას კი განმარტოებული ცხოვრება სურდა. ამის გამო, მან დატოვა თავისი მონასტერი და იქვე ახლოს, კლდის წვერზე ააშენა თორმეტი ადლის სიმაღლის სვეტი (ეოშკი), სადაც მან სვიმონ მესვეტის სახელზე პატარა ეკლესია მოაწყო. აღნიშნულ სვეტზე წმინდა მამამ სიც-

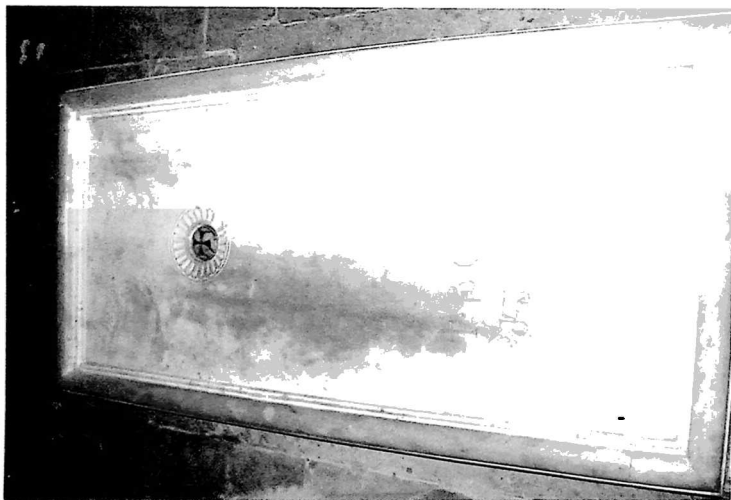
წმ. დავით გარეჯელის საფლავის გახსნა

წმ. ანტონ მარტოფელის სახელობის მონასტერი, VI ს.

წმ. ანტონ მარტყოფელის სვეტი

წმ. ანტონ მარტყოფელის საფლავი

ოცხლის ბოლომდე დაჰყო. სხვა ასურელ მამებისაგან განსხვავებით, წმ. ანტონ მარტყოფელმა ასკეტური მოღვაწეობის ახლებურ ფორმას – მესვეტეობას ნაუყარა საფუძველი, ამიტომ ქართული წყაროები მას „ანტონ მესვეტეს“ უწოდებენ.⁵⁵ სვეტზე დამკვიდრებიდან თვრამეტი წლის შემდეგ ანტონი მიიცვალა. მისმა მოწაფეებმა იგი ჩამოასვენეს და დაკრძალეს მის მიერ დაარსებულ ღვთაების მონასტერში. ფეოდალურ ხანაში აღნიშნული მონასტერი გაპარტახდა, ანტონ მარტყოფელის საფლავი კი უყურადღებოდ იყო მიტოვებული. 1823 წელს მიწისძვრის შედეგად მონასტრის გუმბათი ჩამოიქცა. საქართველოს ეგზარქოსმა, ისიდორე ნიკოლსკიმ (1844-1858) დაზარეული მონასტერი განაახლა, ადგილობრივი პირების დახმარებით მოიძია წმ. ანტონ მარტყოფელის საფლავი და გაამშვენა.⁵⁶ ცამეტი ასურელი მამის ღვთისაწაულის გარდა (7 (20) მაისი) საქართველოს ეკლესიამ ანტონ მარტყოფელის ხსენების დღედ აგრეთვე დააწესა 19 იანვარი. საღვთისაწაულოში, საგალობლის მეოთხე მუხლში წმ. ანტონი იოანე წინამორბედსა და ილია წინასწარმეტყველთან არის შედარებული.⁵⁷

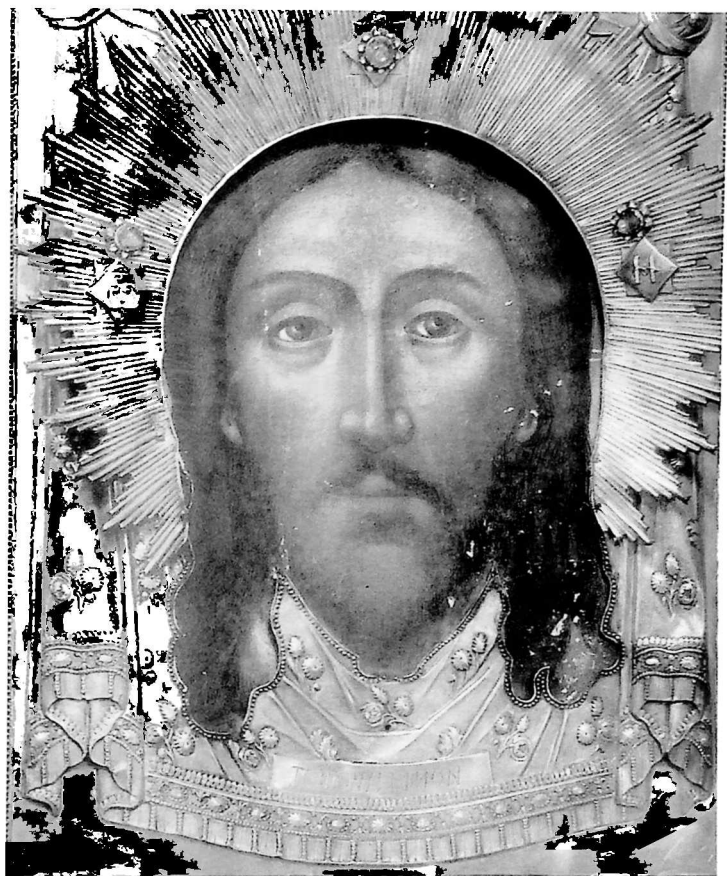
გადმოცემის მიხედვით, ანტონ მარტყოფელის სახელს უკავშირდება საქართველოში ქრისტეს სახელთან დაკავშირებული უდიდესი სიწმინდის, მაცხოვარის პირი ღვთისას ხატის – კერამიონის (ეცზე გამოსახულის) ჩამოსვენება. ამის შესახებ ცნობები მოიპოვება XIII საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ცნობილ პიმოგრაფ არსენ ბულმაისიმისაქსთან, რომელმაც მაცხოვრის ხელთუქმნელ ხატს საგალობელი მიუძღვნა.⁵⁸ იგივე ცნობები მეორდება გეიანი ხანით, XVII-XVIII საუკუნით დათარიღებულ ანტონ მარტყოფელის ცხოვრებაში. საეკლესიო ტრადიციით მაცხოვრის პირი ღვთისას ხატი – კერამიონი, რომელიც წმ. ანტონ მარტყოფელმა საქართველოში მოასვენა, ასლია ამავე სახელწოდების მანდილიონის (ტილოზე გამოსახული ხელთუქმნელი ხატის) იმ ხატისა, რომელიც უფალმა ედესიის დასნეულებულ მეფე ავგაროხს გაუგზავნა სამეფო კარის მხატვრის ანანიას ხელით.⁵⁹ გადმოცემის მიხედვით, ძვირფასი სიწმინდით ედესისაკენ მიმავალ ანანიას გზაზე შემოადამდა. ღამის გასათევად იგი გაჩერდა ქალაქ იერაპოლისის განაპირას მცხოვრებ ერთ-ერთ მექოთნესთან. მანდილიონის (ტილოზე შესრულებული) ხატი კი, იმის შიშით, რომ არ დაზიანებულიყო, ორ გამომწვარ კეცს შუა ჩაასვენა. შუადამისას ქალაქის მოსახლეობამ და მათ შორის ქალაქის გამგებელმა იხილეს არაბუნებრივი ცეცხლოვანი სვეტი, რომელიც ხატის თავზე იყო აღმართული. კეცებიდან ხატის ამოღების შემდეგ გაირკვა, რომ ზემო კეცზე ხელთუქმნელი ხატის სახე გადასულიყო. ქალაქის თავმა შეიტყო პირიღვთისას ხატის ისტორია. მან მანდილიონი მეფე ავგაროხთან მხატვარ ანანიას გაატანა, ხოლო კეცზე გადასული ხატი თავის სასახლეში დაასვენა. გადმოცემის მიხედვით, კერამიონის (ეცზე გადასული) ხატი შემდგომ ნესტორიანების კუთვნილება გამხდარა და მათ ეს სიწმინდე თავიანთ მწვალებელურ ტაძარში დაუსვენებიათ. გამოგზავრებამდე ედესში მეფე ანტონ მარტყოფელს ნესტორიანულ ტაძარში არსებული აღნიშნული სიწმინდე გამოუსყიდა და იგი საქართველოში წამოუსვენებია. წმ. ანტონმა აკრიანში დამკვიდრების შემდეგ იქ ხატის სახელზე ააშენა ღვთაების სახელობის

ტაძარი. XIII საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწის, ტბელი აბუსერიძის ინიციატივით ძეგლი სტილით 16 აგვისტოს აღესრულება ხელთუქმნელი ხატის დღესასწაული, რომელიც ამასთანავე თვით მონასტრის დღედ ითვლება, რადგან მარტყოფის ღვთაების მონასტერი უფლის ხელთუქმნელი ხატის სახელზეა დაარსებული.

ქართული წერილობითი წყაროები საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან უფლის ხელთუქმნელი ხატის მიერ მოვლენილი სასწაულების შესახებ. XIV საუკუნის პირველი ნახევრის უამთააღმწერდის თხზულებაში – „ასწლოვან მარტიანეში“ აღნიშნულია, რომ მძიმე სენით შეპყრობილი საქართველოს მეფე ულუ დავითი (1247-1270) „ვითარ მიეახლა მარტყოფსა, მივიდა ხატსა მას ხელთუქმარსა, რომელ თვთ გამოისახა ტილოსა ხატისა მიერ კეცსა ზედ. მოყვანება ბრძანა მარტყოფისა ხატისა, და ევედრა ცრემლითა და შეუერდა, განკურნა, ვითარ უფლისა მიერ განკურნებული ცხედარსა ზედა მდებარე“. იგივე წყარო გადმოგვცემს, რომ მეორედ დასნეულებული დავით ულუ ისევ ეახლა ხატს, მაგრამ რაკი იგი ეკლესიურ ცხოვრებას არ მისდევდა, მისი თხოვნა უფალმა არ შეისმინა. მემარტიანეს ცნობით: „მეფესა შეედეა საღმრთა მუცლისა და ვითარ მკურნალთა ვერ უძლეს კურნებად, მაშინ ევედრა ხატსა მას მარტყოფისასა, და მივიდა მის წინაშე, ვითარ ჩვეულ იყო, რამეთუ პირველ ამისსა მუცლისა სნეულებითა შეპყრობად იყო, და, ვითარ მკუდარი, იღვა უსიტყვოდ, და აღედგინა ხატსა ხორცშესხმულსა ღმრთისასა. ხოლო აწ არღარა კპოვა ღხინება ამისთჳს, რამეთუ მოაქლო ღმრთისმსახურება და იწყო რღუევა საყდართა და შლად, ამისთჳს აღილო ღმერთმან ხელი წააღობისა, და პირველ წელთა მოკუდა იე მისი პირშმო, გიორგი, სიკეთე აღმატებული, და აქა მიიცვალა დავითცა მწუხარებითა ძისათა“.

ქართული წყაროების გადმოცემით, XIV საუკუნის ბოლოს, გიორგი VII-ის (1493 – 1407) მეფობის დროს, თემურ ლენგის შემოსევისას მარტყოფის ეპისკოპოსმა გიორგიმ უსაფრთხოების მიზნით წმ. ანტონ მარტყოფელის ხატი საიდუმლოდ გადამალა. იგი ბრძოლაში ისე დაიღუპა, რომ მონასტრის ძმობისათვის ხატის ადგილსამყოფელი არ უცნობებია. მარტყოფის ღვთაების მონასტრის მღვდელმსახურნი სხვადასხვა დროს ცდილობდნენ ეპოვათ ეს სიწმინდე, მაგრამ მათი ყოველი ცდა უშედეგო აღმოჩნდა.⁶⁹ ერთ-ერთი საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით, მარტყოფის უფლის ხელთუქმნელი ხატის გამოჩინება მოხდება იმ სასულიერო პირის მიერ, რომელიც ღვთისაგან გამორჩეული იქნება. უკანასკნელ პერიოდში, მკვლევართა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ანტონ მარტყოფელის მიერ კერამიონად მიჩნეული ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში ჩამოსვენება რეალურ სინამდვილეს არ უნდა ასახავდეს.⁷¹ მათ საწინააღმდეგოდ, მკვლევართა მეორე ნაწილი სასვებით რეალურად მიიჩნევს საქართველოში აღნიშნული სიწმინდის მოსვენების ფაქტს.⁷²

მართალია, ანტონ მარტყოფელის მიერ საქართველოში მოსვენებული კერამიონის ხატი ჯერჯერობით დაკარგულად ითვლება, მაგრამ ჩვენამდე მოაღწია ამ ხატის პირმა. მარტყოფის მონასტერში, როგორც ჩანს, თავის დროზე შეიქმნა კერამიონის ხატის ასლი, რომელიც „პირი მარტყოფის მაცხოვრის ხატის“ სახელითაა ცნობილი. ეს ხატი თურმე კარგა ხნის მანძილზე ქალაქ თბილის-

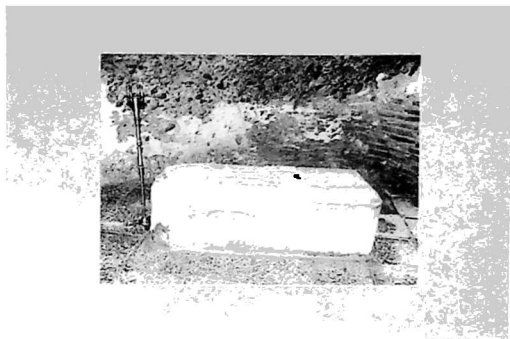

პირიღეთისას სატი,
თბილისის სიონის ტაძარი

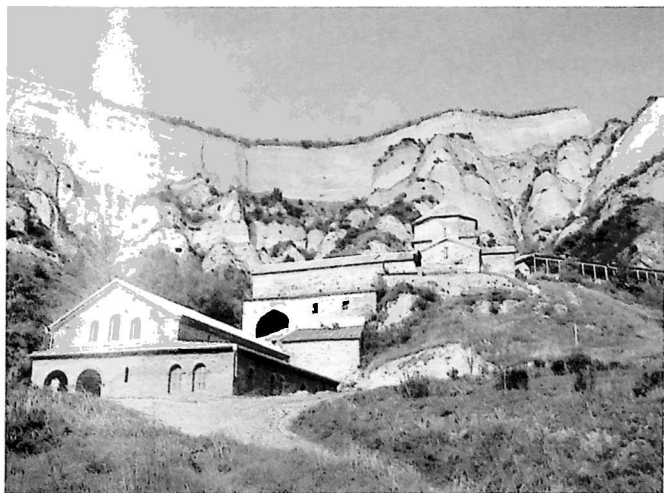
ში არსებულ ღვთაების მონასტრის მეტოქის ნიშში ინახებოდა. ეს მეტოქი, როგორც გადმოგვცემენ, იმყოფებოდა ოქროსმჭედლების ქუჩის მიდამოებში. 1817 წელს მარტყოფის მაცხოვრის ხატის პირი სიონის საკათედრო ტაძარში გადაასვენეს, სადაც დღესაც ინახება. ხატი ძველია, დახატულია ტილოზე. პერანგი კი 1818 წელს გაუკეთებიათ და რუსული ხელოვნების ნიმუშს წარმოადგენს. ხატზე მოთავსებულია გაურკვეველი ბერძნული წარწერა, როგორც გადმოგვცემენ, განმორება ძველი ხატის წარწერისა. „მაცხოვრის თავის გარშემო გაკეთებულ სხივების უკანა მხარეზე აღნიშნულია, რომ სხივებზე დასმული ქვები შეუწირავს 1867 წელს ვინმე იოანე ვარდანის ძეს“.⁷³

ასურელ მამათა შორის ერთადერთი მარტილი იყო აბიბოს ნეკრესელი, რომელიც კათოლიკოსმა ევლავიოსმა კახეთში, ნეკრესის ეპისკოპოსად გააწესა. მისი მოღვაწეობის დროს აღმოსავლეთ საქართველოში ფეხმოკიდებული ყოფილა ცეცხლთაყვანისმცემლობა. მან თავის ეპარქიაში ცეცხლის საგზებელს წყალი დაასხა და ნააქრო, რის გამოც იგი სპარსელებმა შეიპყრეს და შიდა ქართლში მყოფ თავიანთ მმართველ მარზპანს მიჰგვარეს დასასჯელად. გადმოცემის მიხედვით, აბიბოს ნეკრესელს გარკვეული სულიერი ურთიერთობა ჰქონია სიმონ მესვეტე უმცროსთან. სიმონ მესვეტეს თურმე სულიწმინდის მადლით ეუწყა წმინდა აბიბოსის მოსალოდნელი წამების შესახებ და ეპისტოლე და კვერთხი გამოუგზავნა საჩუქრად. წყაროებით დასტურდება, რომ აბიბოს ნეკრესელი აწამეს ღებურის ხეობაში, სამთავროს ტაძრის სიახლოვეს.⁷⁴ გადმოცემით, იგი სამთავისის ტაძარში დაკრძალეს, შემდეგ კი მისი წმინდა ნაწილები მცხეთაში გადმოუსვენებიათ და სამთავროს მონასტრის ტრაპეზის ქვეშ დაუფლავთ. აბიბოს ნეკრესელი ხატზე ჯვრითა და სურითაა გამოსახული, საიდანაც გადმოიღვრილი წყლით ცეცხლს აქრობს.

მცხეთის მახლობლად, სარკინეთში დამკვიდრებული შიო მღვიმელიც იოანე ზედაზნელის მოწაფე იყო. ციხედიდის მთავარ ევაგრესთან ერთად მან გაუპაცირებულ ადგილზე დაიწყო იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიის აგება, რომელმაც წევნამდე გადაკეთებული სახით მოაღწია. ამ მონასტერში მან ძმობის წევრები დააფუძნა, თვითონ კი მონასტრის ახლოს შეარჩია მღვიმე „ფრიადსა სიღრმესა მქონებული და ყოვლად ბნელი“.⁷⁵ ამ მღვიმეში ცხოვრობდა იგი სიცოცხლის ბოლომდე. გარდაცვალების შემდეგ იგი იქვე დაკრძალეს. მის საფლავზე კი შემდგომ ეკლესია ააგეს.⁷⁶ ასურელ მამათაგან შიო მღვიმელი ერთადერთი წმინდა მამა იყო, რომელიც მწვერლობას ეწეოდა. მას შიომღვიმის მონასტრის ძმობის თხოვნით დაუწვრია „ასსამოცი თავი სწავლამ ყოვლად შუენიერი და ტკბილი, რომელითა განისწავლებოდეს ყოველნი იგი კრებულნი მარადის“. სამწუხაროდ, მისი აღნიშნული ნაშრომი დღემდე მიკედეული არაა, მაგრამ შიო მღვიმელის „ცხოვრებაში“ უხედაა მოტანილი დარიგება-შეგონებანი, რომელიც „ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის კრებულის რაობის შესახებ“.⁷⁷ ხელნაწერებს შემოუნახავს „ღვთისმშობლისა და საქმისადმი მიძღვნილი ორი „ოხითამ“, რომლებშიც ავტორი მხურვალედ ითხოვს მონასტრისა და ძმობის წევრთა მტერთაგან დაცვას“.⁷⁸ შიო მღვიმელი დიდი პატივით მოიხსენიება ქართულ მწერლობაში. მეფე დემეტრე I-მა (1125-

წმ. შიო მღვიმელის საფლავი

შიომღვიმე, წმ. იოანე ნათლისმცემლის ტაძარი, VI ს.

წილენის ტაძარი, IV-VI სს.

1156) მას უპილენა იამბიკო. შიო მღვიმელის ხსენების დღეს საქართველოს ეკლესია აღნიშნავს ყველიერის ხუთშაბათს და 9 (20) მაისს. შიო მღვიმელის ძეგლის წმინდა ნაწილი სხვა სიწმინდეებთან ერთად მოთავსებული იყო XVIII საუკუნეში ანისისატის ტაძრის ერთ-ერთი ხატის სანაწილეში.

სენამდე მოაღწია ასევე ისე წილენელის საფლამაც, რომელიც ევლავიოს კათალიკოსის მიერ წილენის ეპისკოპოსად იყო დადგენილი. იგი განისვენებს მცხეთის მახლობლად, წილენის ღვთისმშობლის ტაძარში. აღნიშნული ტაძარი ისე წილენელის მისეღამდე იყო აშენებული. მეკლევარები მას IV საუკუნით ათარიღებენ. ისე წილენელის ხსენების დღეა 2 დეკემბერი.

კახეთში დღემდე არსებული ალავერდის ტაძრის აგება და ამ კუთხეში სამისიონერო მოღვაწეობის დაწყება დაკავშირებულია იოანე ზედაზნელის მოწაფის, იოსებ ალავერდელის სახელთან. იოსებ ალავერდელმა მონასტრის დაარსებით ამ კუთხეში „ურწმუნოება სრულიად წარდგენა და ღვთისმსახურება ესრეთ პატიოსნად აღადგომინა და ადგილი ესე გააერთეულა კაცთა მიერ და აღავსო კრებულითა სულიერითა“.⁷⁹ გადმოცემით, იოსები განუშორებლად ატარებდა ჯვარს, გამოთლილს იმ ჯვრის ხისაგან, რომელზეც ქრისტე აღამეს. სიყრმიდან სასო და შესავედრებელი ყოფილა ეს ჯვარი იოსებ ალავერდელისათვის. იგი ხატზე ამ წმინდა ჯვრით არის გამოსახული. მისი ხსენების დღედ 15 სექტემბერია მიწნული. იოსებ ალავერდელი დაკრძალულია ალავერდის საკათედრო ტაძარში.

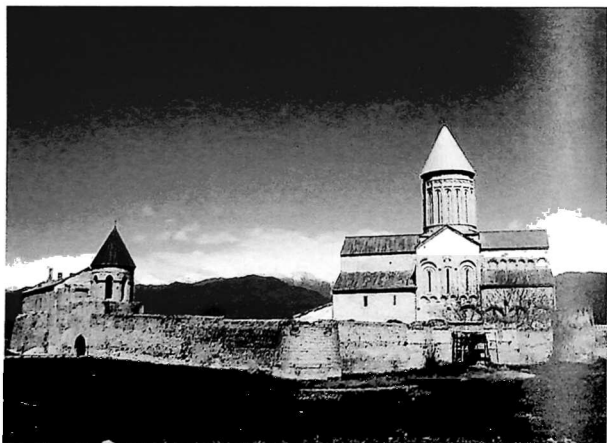
იოსებ ალავერდელის სამისიონერო ტერიტორიაზე XI საუკუნეში ჩამოყალიბდა ალავერდის ეპარქია, რომლის ეპისკოპოსი „ამბა ალავერდელის“ სახელითაა ცნობილი. ეს ტრადიცია დღესაც დაცულია. „ტერმინი „ამბა“ სირიულია და მონასტრის წინამძღვრის ქართული სახელწოდების, „მამის“ შესატყვისის წარმოადგენს. ამ ზეწოდებას ალავერდელი ეპისკოპოსები ატარებდნენ იმის გამო, რომ ისინი მონასტრის წინამძღვრებიც იყვნენ. ტრადიცია უნდა მომდინარეობდეს ალავერდის პირველი წინამძღვრის, ერთ-ერთი სირიელი მამის, იოსებისაგან, რომელიც ამბა ალავერდელად იწოდებოდა“.⁸⁰

იოანე ზედაზნელის ერთ-ერთი მოწაფე უზდვრიოსი, იგივე ისიდორე ქრისტეს მოძღვრებას ქადაგებდა დღევანდელი კასპის რაიონის, მდინარე ლეხურის მარცხენა ნაპირზე მდებარე სამთავისის მღამოებში, სადაც მას გადმოცემით, მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის სახელზე ტაძარიც აუგია. ზოგიერთი წყარო ეჭვის ქვეშ აყენებს ამ გადმოცემას. ერთ-ერთი წყაროს ცნობით, VI საუკუნის დასაწყისში სამთავისში უკვე არსებობდა საეპისკოპოსო კათედრა.⁸¹ საეკლესიო ტრადიციით, ისიდორე სამთავნელი დაკრძალეს თავისსავე დაარსებულ მონასტერში.

ასურელმა მამამ თათემ, იმავე თადეოზ სტეფანწმინდელმა იოანე ზედაზნელთან განშორების შემდეგ მოღვაწეობა თავდაპირველად იქვე, მცხეთაში დაიწყო. მას ზედაზნის მთის ძირას აუშენებია მონასტერი. შემდეგ იგი შიდა ქართლში გადავიდა და ურბნისში დააფუძნა წმინდა პირველმოწამე სტეფანეს სახელობის ტაძარი; ბოლოს კი დაეყუდა კასპთან არსებულ წლევის მთის მღვიმეში, სადაც აღესრულა კიდევ. გადმოცემით, იგი იქვე დაკრძალეს.

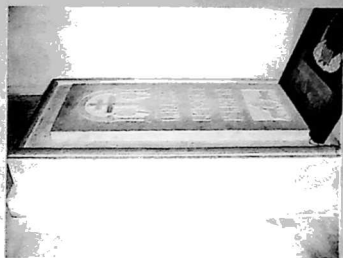

წმ. იოსებ ალავერდელის საფლავი

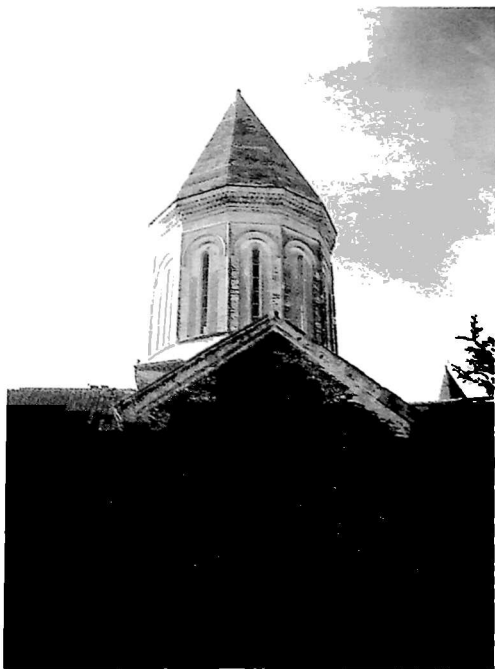

ალავერდის ტაძარი, XI ს.

წმ. სტეფანე
ხირსელის
საფლავი

წმ. სტეფანე
ხირსელის
ტაძარი, VI ს.

კახეთში, კერძოდ კი ქიზიყში ასურელმა მამა სტეფანემ დააარსა ხირსის მონასტერი. ამ მონასტრის უდიდეს სიწმინდეს წარმოადგენს „წმინდა პირველმოწამე სტეფანეს ნეკი, რომელიც, საგარაუდოდ, მოუტანია თვით ღირს სტეფანეს.¹² აღნიშნული სიწმინდე ჩასვენებული იყო ვერცხლის სანაწილეში, რომელსაც ქართული წარწერა ამშვენებდა. XX საუკუნის დასაწყისში წმინდა პირველმოწამე სტეფანეს ნეკი თავის სანაწილესთან ერთად უსაფრთხოების მიზნით ინახებოდა ბოდბის მონასტერში. ამჟამად იგი დაკარგულად ითვლება.

კახეთის მთიანეთში მოღვაწეობდა აგრეთვე იოანე ზედაზნელის მოწაფე ზენონი, რომელმაც იყალთოში ააშენა მონასტერი, დაკრძალულია იქვე.

პიროს ბრეთელმა კი მდინარე ჯვარისწყლის მარცხენა სანაპირზე არსებულ ბრეთში საფუძველი ჩაუყარა მონასტერს. გადმოცემით, მისი წმინდა ნაწილები ამავე ეკლესიაშია დაკრძალული.

ბოლო, მეთორმეტე ასურელი მამა, მიქაელ ულუმბოელი ქრისტიანობას ქადაგებდა შიდა ქართლსა და ოსეთში. დღევანდელი ხაშურის რაიონის ტერიტორიაზე, მაღალ მთაში მღებარეობს ულუმბოს მონასტერი, რომელიც მიქაელის მიერაა დაარსებული. გადმოცემით, აქვე განისვენებს მისი წმინდა ნაწილი.

დაბოლოს, დასკვნის სახით დავძენთ, რომ ასურელი მამების მოღვაწეობით მნიშვნელოვნად განმტკიცდა ქრისტიანობა საქართველოში. მათ მიერ დაარსებული წმინდა საფანეები ქართული კულტურის კერებად იქცნენ, სადაც საუკუნეების განმავლობაში დიდი საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმდინარეობდა.

საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში ასურელი მამები არა მარტო ზედწოდებით მოიხსენიებიან, არამედ გამოყოფენ იმ ღირსებასაც, რომლითაც მათ თავი გამოიჩინეს თავიანთი მოღვაწეობის დროს. ასურელ „მამათა თვალი“ იოანე – ღირსი იოანე ზედაზნელის სახელითაა ცნობილი. მისი მოწაფეები კი შემდეგი ეპითეტებით იხსენიება: „სიწმინდისა და მარხულობის მარგალიტით მბრწყინავი – დავით გარეჯელი; მესვეტეობის მანათობელი მზე – ანტონ მარტყოფელი; სანატრელი უმანკოების ყვაილი – აბბა იოსებ ალავერდელი; ძალმოსილებით დაგვირგვინებული – სტეფანე ხირსელი; სვეტი ტკბილი მორჩილებისა – ზენონ იყალთოელი; წმინდა მოწამეობით შემკული – აბიბოს ნეკრესელი; ქრისტიანული ცრემლისა და გოდების ხატი, საქართველოს სამეფოს სიმტკიცე, დიდი სასწაულმოქმედი – შიო მღვიმელი; გოდების ღვთაებრივი ხატი – პიროს ბრეთელი; წმინდა სიმართლისა და რწმენის ხატი – თადეოზ სტეფანწმინდელი; სათნოების გოდოლი – ისიდორე სამთავენელი; ყოვლადწმინდა სიყვარულისა და უბიწოების ორღანო – ისე წილენელი“.¹³

წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში

წმინდორგი საყოველთაოდ პოპულარობით სარგებლობს მთელ ქრისტიანულ სამყაროში. მას დიდ პატივს მიაგებენ არა მარტო მართლმადიდებლები, არამედ — კათოლიკეები, პროტესტანტები და სხვა. უფრო მეტიც, იგი პატივდებულია სხვა აღმსარებლობის წარმომადგენლებთანაც. მაშადიანთა საღმრთო ლიტურგურაში დიდი ადგილი უკავია სხვადასხვა გადმოცემებს წმ. გიორგის შესახებ. ჟან შარდენის ცნობით, XVII საუკუნეში მუსულმანთა შორის იმდენად დიდი პატივისცემა ყოფილა წმინდა გიორგის მიმართ, რომ „ოსმალთა ფლოტში კანონად იყო მიჩნეული, ზღვაში გასულა უეჭველად წმინდა გიორგის დღეს, ძველი სტილით 23 აპრილს უნდა მომხდარიყო“.¹ წმინდა გიორგის პოპულარობიდან გამომდინარე, მასზე სხვადასხვა ენაზე შექმნილია უამრავი შესხმა, პიროგრაფიული კრებულები, ლექსები თუ პოემები, ლეგენდები, თქმულებები და სხვა. მართალია, წმინდა გიორგი მთელ ქრისტიანულ სამყაროში პოპულარობით სარგებლობდა, მაგრამ მისადმი თაყვანისცემას „არცერთ ქვეყანაში არ მიუღია ისეთი მასშტაბები, როგორც საქართველოში“. უფრო მეტიც, გარკვეულ პერიოდში „პოზანტიასა და რუსეთში ოფიციალური ღვთისმეტყველება არ ცნობდა წმ. გიორგის კულტს“² თუმცა, შემდგომ როგორც წმინდანს აღიარებდა და მის დღესასწაულებსაც იხდიდა.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდანთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია წმინდა გიორგის. აღნიშნულის შესახებ საგანგებოდ მიუთითებენ როგორც ქართული ისე უცხოელი მკვლევარები. წმინდა გიორგის შესახებ ქართულ სინამდვილეში უამრავი ლეგენდა თუ თქმულებაა შექმნილი. სწორედ ამიტომ, უცხოელები საქართველოს მიიჩნევენ წმინდა გიორგიზე ლეგენდების შექმნის კლასიკურ ქვეყანად.³ მისი პოპულარობის ერთ-ერთი დასტურია თუნდაც ის, რომ გადმოცემით, წმინდა გიორგის სახელზე აგებული ეკლესიები საქართველოში იმდენია, რამდენი დღეც არის წელიწადში. ამ ცნობით, საქართველოში თითქოს 365 წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიაა, სინამდვილეში მათი რაოდენობა დასახელებულ რიცხვს რამდენჯერმე აღემატება. აღნიშნული გადმოცემები უნდა მომდინარეობდეს იქიდან, რომ ხალხური ტრადიციით ქართულ სინამდვილეში წმინდა გიორგის დღესასწაულად წელიწადის ყოველი დღეა მიჩნეული. აღნიშნულის შესახებ საგანგებოდ მიუთითებს XIX საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე ტარასი ალექსი-მესხიშვილი: „ხოლო ჩვენ ქართველნი ვდღესასწაულობთ სხუათა და სხუათა დღეთა, შემდგომად აღვსებისა ყოველთა კვირიაკეთა“.⁴ უეჭველია, აღნიშნულით უნდა იყოს განპირობებული, რომ საქართველოში სხვა წმინდანებთან შედარებით უამრავი წმინდა გიორგის სახელობის ტაძარია. XVIII საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი საგანგებოდ

აღნიშნავს: „არ არის ბორცვი, ანუ მაღალნი გორაკნი, რომელსა ზედა არ იყოს შენნი ეკლესიანი წმიდისა გიორგისანი“.⁵ იმავე ისტორიკოსის მიხედვით, ქართველთა უცხოური სახელწოდება „გეორგია“ წმინდა გიორგიდან უნდა მომდინარეობდეს. მისივე სიტყვებით: „კუალად გიორგიაცა მხნედ მომგირნეობის მუშაკობის ქართველთა ეწოდა (რამეთუ მუშაკად ითარგმნის). კუალად ვინაითგან იცნეს სამება – ერთარსება, ჭეშმარიტი ღმერთი და ესეცა ამის მიერ ეწოდა. არამედ ევროპელნი და ბერძენნი უხმობენ ჯორჯიანასა, და რუსნი გრუზინია და მოჰმადიანი გურჯსა მათითა ოროთღრაფიისა გამო, არამედ იგივე გიორგივე არს“.⁶ ვახუშტის გარდა, აღნიშნულის შესახებ უცხოელი ავტორებიც მიუთითებენ. XIII საუკუნის მოღვაწე, ქალაქ აკრას ეპისკოპოსი ჟაკ დე ვიტრი თავის წიგნში „იერუსალიმის ისტორია“ ქართველების შესახებ აღნიშნავს, რომ „მათ ეწოდებათ გეორგიანები, რადგანაც განსაკუთრებულ პატივსა და თაყვანს სცემენ წმინდა გიორგის, ვისაც თავის მფარველად და მედროშედ თვლიან ურჯულოებთან ომებში და აღიდებენ ყველა სხვა წმინდანებზე მეტად.“⁷ მსგავსი ცნობებია დაცული XIV საუკუნის გერმანელი მოგზაურის პანს შლიტბერგერისა და XVI საუკუნეში საქართველოში ჩამოსული პოლონელი მოგზაურის კიტოვინის თხზულებებში. ეს უკანასკნელი წერს, რომ „ქართველები (გეორგიანები) გიორგი მთაფარმოწამეს (რომლის სახელიც თავიანთთვის ეროვნულ სახელადაც კი აქვთ შეთვისებული), სხვა წმინდანებზე მეტად სცემენ პატივს და თავის მფარველადაც მიიჩნიათ“.⁸ როგორც ვხედავთ, ვახუშტი ბატონიშვილის მოღვაწეობამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე უცხოელ ავტორებთან დაფიქსირებულია, რომ გეორგიანები ქართველებს წმინდა გიორგისადმი განსაკუთრებული თაყვანისცემის გამო ეწოდათ. შესაძლებელია, ვახუშტისათვის ცნობილი იყო მათი მოსაზრებანი. მართალია, ვახუშტისა და უცხოელ ავტორთა აღნიშნული შეხედულებანი მკვლევართა მიერ გაზიარებული არაა, მაგრამ თავად აღნიშნული ფაქტი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ქართველი ხალხი უძველესი დროიდან დიდი პატივით ეპყრობოდა წმინდა გიორგის კულტს. გვიან ხანაში საქართველოში მოღვაწე უცხოელი ავტორები, მართალია, უარყოფდნენ ქართველთა სახელის დაკავშირებას წმინდა გიორგის სახელთან, მაგრამ ყველანი საგანგებოდ აღნიშნავდნენ ქართველი ხალხის განსაკუთრებულ თაყვანისცემას წმინდა გიორგისადმი. ამ მხრივ აღსანიშნავია, XVII ს-ის 70-იან წლებში საქართველოში მყოფი ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი, რომელიც აღნიშნავს, რომ „წმინდა გიორგი ამ ქრისტიანებისათვის (ქართველებისათვის, გ.ბ.) უმთავრესი წმინდანია“.⁹

საქართველოს ეკლესია დიდ პატივს მიაგებს წმინდა გიორგის. ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ უძველესი დროიდან საქართველოს ყველა კუთხეში მის სახელზე აგებულია უამრავი ეკლესია. საქართველოს ეკლესიის განსაკუთრებული დამოკიდებულება წმინდა გიორგისადმი იმაშიც ვლინდება, რომ მის ხსენებას იგი წელიწადში ორჯერ აღნიშნავს. 23 აპრილს (ახალი სტილი 6 მაისი) აღინიშნება წმინდა გიორგის თავის კეეთის დღე, ხოლო 10 (23) ნოემბერს მისი ბორბალზე წამების დღე. წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ ამ უკანასკნელ დღესასწაულს მხოლოდ საქართველოს ეკლესია აღნი-

შნავს, სხვა ქვეყნების ეკლესიებში ის არ აღინიშნება. საეკლესიო გადმოცემით, წმ. გიორგის ბორობალზე წამების დღის დღესასწაულად დადგენა წმინდა ნინოს მიეწერება. აღნიშნული დღესასწაული თავისი შინაარსით ქართული რომ არის, ამის დასტურია თუნდაც ისიც, რომ ქართველმა ხალხმა ნოემბრის თვეს თავისი მფარველი წმინდანის პატივსაცემად „გიორგობისთვე“ უწოდა. ეკლესიის ასეთი დამოკიდებულება წმ. გიორგისადმი იმის მანიშნებელია, რომ იგი საქართველოსა და ქართველი ხალხის განსაკუთრებულ მფარველადაა მიჩნეული.

საქართველოს ეკლესიის სასულიერო პირებმა წმინდა გიორგის ღვაწლის წარმონეხას უამრავი თარგმნილი თუ ორიგინალური ხასიათის თხზულება მიუძღვნეს. გადაჯარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვი, რომ საქართველოს ეკლესიის წმინდანთა შორის ყველაზე მეტი ლიტერატურული ძეგლი წმინდა გიორგისეა დაწერილი. თავდაპირველად ქართველ მოღვაწეებს უძველესი დროიდან ორიგინალური ნაშრომების შექმნაზე ბერძნულიდან უთარგმნიათ წმ. გიორგისადმი მიძღვნილი ნაშრომები. ჩვენამდე მოაღწია სხვადასხვა დროს თარგმნილმა მისადმი მიძღვნილმა ოთხი სხვადასხვა სახის თხზულებამ, რომელიც აგრეთვე სხვადასხვა დროს გადაწერილი მრავალი ხელნაწერის სახითაა ცნობილი. პირველი თხზულების ქართული თარგმანი, რომლის ბერძნული ტექსტის ავტორად მიჩნეულია წმ. გიორგის თანამედროვე და მისი საქმეების თვითმხილველი ბასიქარტოსი, ათონის ქართული მონასტრის X საუკუნის ხელნაწერშია მოთავსებული და მეკლევართა მიერ ამავე საუკუნით თარიღდება. წმ. გიორგისადმი მიძღვნილი მეორე თხზულების ავტორად ვინმე პასიქარტოსია დასახელებული. დადასტურებულია, რომ დასახელებული ავტორი იგივე ბასიქარტოსია, მაგრამ აღნიშნული თხზულებები მაინც განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მიუხედავად იმისა, რომ „ორივე ქართული თარგმანი რედაქციულად ერთი წარმომავლობისაა და წარმოადგენენ... ბიზანტიური კანონიკური რედაქციის ორ განსხვავებულ თარგმანს“.¹⁰ აღნიშნულმა ქართულმა თარგმანებმა ჩვენამდე რამდენიმე ხელნაწერის სახით მოაღწია, რომელთაგან ყველაზე ძველი XI საუკუნით თარიღდება. წმინდა გიორგის წამების შესახებ მეტაფორასული თხზულების ავტორია X საუკუნის ცნობილი ბიზანტიელი საეკლესიო მოღვაწე სიმონ ლოლოთეტი, რომლის თხზულების მთარგმნელად მიჩნეულია ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვარი ექვთიმე მთაწმინდელი († 1028). ქართულად თარგმნილი მეოთხე თხზულება, მართალია გვიანი ხანის ხელნაწერებში შემოგვინახა, მაგრამ დასტურდება, რომ მისი თარგმანი შესრულებული უნდა იყოს XII – XIII საუკუნეებში.¹¹ გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი თხზულებებისა, ქართველ სასულიერო პირებს ნათარგმნი აქვთ წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი შესხმები, რომელთა ძირითადი ნაწილი X – XIII საუკუნეებით თარიღდება. თითქმის ამავე საუკუნისაა ბერძნული ენიდან თარგმნილი წმ. გიორგის სასწაულები. სენაკისარული ტექსტებიდან აღსანიშნავია გიორგი მთაწმინდელის მიერ XI საუკუნეში თარგმნილი წმ. გიორგის მოსახსენებლები. ცალკე აღნიშვნის ღირსია წმინდა მოწამისადმი მიძღვნილი ბერძნულიდან გადმოქართულებული საგალობლები.¹² ბიზანტიურ მწერლობაში სულ არსებობს წმ. გიორგისადმი

მიძღვნილი ცამეტი საგალობელი, აქედან შვიდი ქართველებს უთარგმნიათ.¹³ ნათარგმნი ლიტერატურის გარდა, საქართველოს ეკლესიის წიაღში ქართველმა სასულიერო პირებმა შექმნეს წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი ნაწარმოებები, რომლებიც ძირითადად ეყრდნობა აღნიშნული წმინდანის შესახებ ბიზანტიური მწერლობიდან გადმოთარგმნილ თხზულებებს.¹⁴ ორიგინალური ნაშრომებიდან, პირველ რიგში, აღსანიშნავია XIII საუკუნის ქართველი მოღვაწის აბუსერიძე ტბელის „წმინდა გიორგის სასწაულები“; XVII საუკუნის სასულიერო პირის, დეკანოზ სვიმონის ლექსად დაწერილი „ქებაჲ საღვერის წმინდა გიორგისა“; XVIII საუკუნის საეკლესიო მწერალს გაბრიელ მცირეს ეკუთვნის „შესხმა მოწამისი გიორგისი“. აგრეთვე აღნიშვნის ღირსია XVIII საუკუნის დასასრულის მოღვაწის ეპისკოპოს ამბროსი ნეკრესელის „ქადგება და სწავლანი წმიდისა გიორგისი“. XVII საუკუნის მეორე ნახევრის მოღვაწე დათუნა ქვარიანს წმინდა გიორგის საქებრად დაუწერია პოემა. წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი ორიგინალურ ქართულ ჰიმნოგრაფიიდან აღსანიშნავია X საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ცნობილი ჰიმნოგრაფის იოანე მინჩხის მიერ შედგენილი ცხრა საგალობელი.¹⁵

წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი თხზულებების გარდა მის შესახებ მწირი, მაგრამ საინტერესო ცნობებია დაცული ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს ცხოვრებაში. წმინდა ნინოს ცხოვრების შატბერდულ-გელიშური რედაქცია ქართველთა განმანათლებლის ცხოვრებას წმ. გიორგის ხსენებით იწყებს, მაგრამ წმინდა ნინოს მამასთან – საბილონთან მისი ურთიერთობის შესახებ არაერთი მითითება არ არსებობს. მხოლოდ გვიანი ხანით დათარიღებულ ერთ-ერთ რედაქციაშია აღნიშნული, რომ ქართველთა განმანათლებლის მამა საბილონი იყო „ნათესავი წმიდისა დიდის მოწამის გიორგისა“.¹⁶ წყაროებით დასტურდება, რომ კაპადოკია, საიდანაც წმინდა ნინო და წმინდა გიორგი იყვნენ, ქართველი ტომებით იყო დასახლებული. ფაქტიდან გამომდინარე, ქართველ ისტორიკოსთა ერთი ნაწილს მიაჩნია, რომ წმინდა ნინო ქართველთა ტომიდან უნდა ყოფილიყო გამოსული და რაკილა წმინდა ნინოს ცხოვრების ერთ-ერთ მეტაფრასულ რედაქციაში აღნიშნულია, რომ წმ. გიორგი წმ. ნინოს ბიძაშვილი იყო, მისი ქართველობაც დასაშვებად მიაჩნიათ. ზემოთ აზრით, მართალია, აღნიშნულ მოსაზრებას აკლია მეცნიერული დასაბუთება, მაგრამ მოყვანილი ფაქტის აღნიშვნა ფრიად საინტერესოა. შესაძლოა, წმინდა გიორგი ეთნიკური წარმომადგენლობით ქართველი არც იყო, მაგრამ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ქართველთა რწმენა-წარმოდგენაში მას ისეთი ადგილი უკავია, რომ ალბათ ქართველ ხალხს სურდა, იგი თავისი ეროვნების წარმომადგენლად მიეჩინა. როგორც ჩანს, ქართულ სინამდვილეში „წმინდა გიორგის სახე იქცა ეროვნული ცნობიერების უმთავრეს ხატად“, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ეკებადა საქართველოს სულიერ ცხოვრებას.¹⁷ გარდა ამისა, „წმინდა გიორგის კულტი ღვთისმშობლის კულტთან ერთად, უდიდეს როლს ასრულებდა ქართველი ტომების ეროვნული კონსოლიდაციის საქმეში“.¹⁸

წმინდა გიორგიმ თავისებური ასახვა პოემა ქართულ მითოლოგიასა და ფოლკლორში. ქართულმა ხალხურმა ზეპირსიტყვიერებამ უამრავი რიტუ-

აღური ტექსტი შექმნა წმინდა გიორგისთან დაკავშირებით, რის გამოც, იგი ქართული მითოლოგიის მთავარ გმირად იქცა.⁹ ამ მხრივ, განსაკუთრებით გამოირჩევა საქართველოს მთიანეთის (სეანეთი, მთიულეთი, თუშ-ფშა-ხევსურეთი, ხევი) ზეპირსიტყვიერება. სწორედ ხალხური ტრადიციიდან მომდინარეობს გადმოცემა, რომ წელიწადში წმინდა გიორგის 365 დღესასწაულია, ე.ი. ამ გადმოცემით, წლის ყოველი დღე წმინდა გიორგის დღესასწაულად არის მიჩნეული. საეკლესიო დღესასწაულების გარდა იმართება ხალხურ კალენდარზე დაფუძნებული წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი სახალხო დღესასწაულები. ასეთ დღესასწაულად ითვლება ხევსურეთში ხახმატის ჯვარი, გუდანის ჯვარი და სამების ჯვარი; მთიულეთში – ღომისის ჯვარი; ფშავეში – ღაშარის ჯვარი. საქართველოს მთიანეთის გარდა წმინდა გიორგის სახალხო დღესასწაულები იმართება კახეთში – ალავერდობა, ახმეტის რაიონის სოფელ აწეურში – თეთრი გიორგობა, ქართლში – გერისტაობა, უსანეთობა, გორიჯვარობა, ატოცობა; სამეგრელოში – ილორობა და სხვ. ზემოთხსენებული წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ სახალხო დღესასწაულების უმრავლესობას აშკარად წარმართობის გავლენაც ეტყობა. ეს განსაკუთრებით ითქმის საქართველოს მთიანეთში (თუშეთი, ფშავე, ხევსურეთი) გამართულ სახალხო დღესასწაულებზე. სწორედ ამიტომ, აღნიშნულ დღესასწაულებში მონაწილეობას არ ღებულობენ საეკლესიო პირები. ამ დღეობებზე ყველა რიტუალს ასრულებს არა სასულიერო პირი, არამედ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან არჩეული საერო პირი – დეკანოზი. ეს დღესასწაულები უძველესი დროიდან არსებობდა და დღემდე ოდნავ სახეცვლილი ფორმითაა შემორჩენილი. ეკლესია აღნიშნული ხალხური დღესასწაულების მიმართ არასოდეს მტრულად არ იყო განწყობილი. საქართველოში ჩამოსული უცხოელი მოგზაურები საინტერესოდ მიანიშნებენ ამ დღესასწაულების შესახებ. მათ მიაჩნიათ, რომ ქართველ მთიელთა ყოფაში დარჩენილი დღესასწაულები, გარკვეულწილად, მათ წარმართობაზე მიუთითებს.

მთისგან განსხვავებით, ბარში არსებულ წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ სახალხო დღესასწაულებში უფრო ნაკლებად შეინიშნება წარმართობის ნაშთები. მასში სასულიერო პირებიც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობენ. ამის ნათელსაყოფად განსაკუთრებით გამოირჩევა დასავლეთ საქართველოში არსებული ილორის წმინდა გიორგის დღესასწაული. იგი მთელი დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი დღესასწაულია, რომელსაც ქრისტიანებთან ერთად პატივს არაქრისტიანებიც სცემდნენ.

ილორის წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებულ რწმენა-წარმოდგენების შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული XVII საუკუნის უცხოურ წერილობით წყაროებში. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ამ პერიოდისათვის საქართველოში მყოფი ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენისა და კათოლიკე მისიონერების არქანჯელო ლამბერტის, ჯუზეპე ჯუდინე მილანელისა და სხვათა ცნობები. ისინი მოგვითხრობენ იმ სასწაულების შესახებ, რომელიც ილორის წმინდა გიორგის სახელს უკავშირდება. თუმცა, ამ გადმოცემებს ჟან შარდენი საკმაოდ სკეპტიკურად უყურებდა. არქანჯელო ლამბერტი კი

ილორის წმ. გიორგის ტაძარი, XI ს.

ილორი, კასტელის მისედევიო, XVII ს.

ილორის წმინდა გიორგის სასწაულების შესახებ საკუთარ თვალსაზრისს არ აფიქსირებს. მათი გადმოცემით, რომელიც ადგილობრივი მოსახლეობის მონათხრობს ემყარება, ყოველწლიურად, ძველი სტილით 10 ნოემბერს, გიორგობის წინა ღამეს მრევლისგან დაფარულად წმინდა გიორგი ხარს იჭერს და ეკლესიაში ამწყვდევსო. ღამისთევით მოსულ ხალხს ღოცვასთან ერთად სურს, სასწაული იხილოს. საღამოთი კი ამ კუთხის მთავარი კათოლიკოსის, ეპისკოპოსისა და საზოგადოების თანხლებით შედის ეკლესიაში, ათვალეიერებენ, რომ ხარი არსად იყოს დამალული, შემდეგ კი კარებს საგანგებოდ კეტავენ, მთავრის ბეჭდით დასმულს. მეორე დღეს კი მოდიან, ალებენ კარებს და ეკლესიიდან გამოჰყავთ წმინდა გიორგის მოყვანილი ხარი. შემდეგ გაიჟვანდნენ მას ეკლესიის გაღების გარეთ, დაკლავდნენ და გაინაწილებდნენ. შეწირული ხარის ხორცს წერილად ანაწილებდნენ და ხალხს ურიგებდნენ, რომელიც უებარ სამკურნალო საშუალებად მიაჩნდათ. რქები და შეწირული ხარის ხორცის ძირითადი ნაწილი სამეგრელოს მთავრის კუთვნილება იყო. დაკლული ხარის რქებს მთავარი შეამკობდა ძეირფასი ქვებითა და ოქროთი. დღესასწაულის დროს აღნიშნული რქებით მთავარი წმინდა გიორგის სადიდებლად ღვინოს შესეამდა.²⁰

ხალხური ტრადიციით ილორის წმინდა გიორგი განასახიერებდა სიმართლისა და ზნეობის დამცველის სახეს. ეს კარგად ჩანს ამ წმინდანის სახელთან დაკავშირებულ სასწაულში. „იგი ეხება ილორის წმ. გიორგის ტაძარში დაცულ სასწაულმოქმედ, მართლმსაჯულების ოქროს სასწორს, რომელიც ეკლესიის თალიდან ტაძრის შუა ნაწილში ეშვებოდა. ხალხის წარმოდგენით, ილორის წმინდა გიორგი მომრიგებელი იყო ყოველგვარი დავისა და გაუგებრობისა ადამიანთა შორის. ეს მორიგება ხდებოდა ამ სასწორის მეშვეობით. მოდავე მხარეები დგებოდნენ სასწორის ქვეშ, ღოცულობდნენ ილორის ხატთან, რომელიც, თავის მხრივ, მართალის მხარეზე იხრებოდა და ქვეყანაზე სუფევდა მშვიდობა და სამართალი“.²¹ გადმოცემით, ერთხელ უცდიათ წმინდა გიორგის მოტყუება, რის გამოც იგი განაწყენდა და აღნიშნული ოქროს სასწორი ზეცაში წაიღო.²² ილორის წმინდა გიორგის ხალხური გადმოცემა სხვა მრავალ სასწაულსაც მიაწერს – უშვილობა განკურნებას, ხატზე გადაცემას და სხვ.²³

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წლის სხვადასხვა დროს ტარდება წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილი დღესასწაულები, რომელთა დიდი ნაწილი სათავეს ხალხური ტრადიციებიდან იღებს. ზოგიერთ ხალხურ გადმოცემაში იგი ღმერთადაა მიჩნეული. ამის დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ იგი თუშ-ფშა-ხევსურულ დღესასწაულებზე დალოცვის დროს ღმერთად იხსენიება, რაც, ბუნებრივად, ქრისტიანული პრინციპებიდან აშკარა გადახვევას წარმოადგენს. „მართალია, წმინდა გიორგის საეკლესიო მართლმადიდებლური კულტისაგან სერიოზულად სხვაობს ხალხურ თქმულებებში წარმოჩინებული გიორგის სახე, მაგრამ ეს ფაქტიც საქართველოში გიორგის კულტის უსაზღვროდ თავყვანისცემის შედეგია“.²⁴

ქართულ სინამდვილეში წმინდა გიორგის პოპულარობას მეცნიერთა დიდი ნაწილი იმით ხსნის, რომ IV საუკუნის დასაწყისში დიოკლეტიანეს მიერ

წამებული წმინდა გიორგი, მათი აზრით, ჩაენაცვლა წარმართობის დროინდელ ღვთაებას. ასეთი დასკვნა მათ გამოაქვთ იმის საფუძველზე, რომ საქართველოს მთიანეთში არსებულ წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ ღვთაებასწაულებს ნათლად ატყვია წარმართობის კვალი. თუ რომელი ღვთაება იყო იგი, ამის შესახებ მეკვლევარებს შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, წმინდა გიორგი განასახიერებს წარმართობის დროინდელ ქართველთა უზენაეს და მთავარ ღვთაებას. ამის საფუძველზე იგი წმინდა გიორგის კულტს ეროვნულ მოვლენად მიიჩნევს.²⁵ ივ. ჯავახიშვილის ეს მოსაზრება მეცნიერთა დიდმა ნაწილმა არ გაიზიარა. სოგიერთი მეკვლევარი წმინდა გიორგის მითრას კულტთან აკავშირებდა.²⁶ სოგიერთი მათგანის მოსაზრებით „წმინდა გიორგის მზის ღვთაების ნიშან-თვისებანიც მოეპოვება“.²⁷ თუმცა, არის ისეთი შეხედულებაც, რომლის მიხედვით, „წმინდა გიორგის სახე რთული ბუნებისაა. მასში სხვადასხვა ღვთაების ფუნქციებიც გაერთიანებული“, რომელშიც ჭარბობს ქრისტიანული ნიშნებიც.²⁸

ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებათა საწინააღმდეგოდ უკანასკნელ პერიოდში გამოიკვეთა საინტერესო შეხედულება, რომელიც, ჩვენი აზრით, რეალობასთან ახლოს უნდა იყოს. ამ თვალთახედვით, წმინდა გიორგი „წმინდა მხედრად“ მიჩნეული. ეს სახელი ბუნებრივად შეესატყვისება მას, თუნდაც იმის გამო, რომ იგი რომის ერთ-ერთი მმართველის, დიოკლეტიანეს მხედართმთავარი იყო და ქრისტიანობის დასაცავად კიდევ ეწამა. თავისი მოწამებრივი ცხოვრებით წმინდა გიორგი სიმბოლოა სამხედრო-რაინდული მსახურებისა.²⁹ ჩვენი აზრით, აღნიშნულით უნდა იყოს განპირობებული ის ფაქტი, რომ მართლმადიდებელი ქრისტიანული ქვეყნების სახმელეთო ჯარის ყველა სახეობის იარაღის მფარველად ითვლებოდა წმინდა დიდმოწამე გიორგი. სწორედ ამის გამო, რუსეთის იმპერიაში მისი სახელობის ორდენს ანიჭებდნენ სამხედრო დამსახურებისათვის. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, „ქართული რელიგიური ცნობიერებისათვის წმინდა გიორგი გაცილებით უფრო ყოვლისმომცველი და ღრმა სიმბოლოა, ვიდრე ისტორიულად არსებული მხედართმთავარი დიოკლეტიანესი, რომელიც წამებულ იქნა მის ეპოქაში. ქართველთათვის წმინდა გიორგი სიმბოლოა მებრძოლი ქრისტიანობისა, სიმბოლო თავად ღვთისა, ძალისმიერ, მებრძოლ ასპექტში, ბოროტების დამთრგუნველ ასპექტში. წმ. გიორგიმ ქართველი ხალხის წარმოსახვაში გააერთიანა ყოველივე საუკეთესო, რაც მოიტანა ქრისტიანობამ“.³⁰ მუდმივ ბრძოლედში ჩართულ „ქართველ ხალხს ამხნევებდა შარავანდედით მოსილი სახე თეთრ ტაიჭზე ამხედრებული შუბოსანი წმინდა რაინდისა“, რომელიც „გამოხატავდა არა მარტო მის იდეალს, არამედ მის ყოველდღიურ ცხოვრებასაც“.³¹ საესკვით სწორადაა მიჩნეული, რომ ქართველი ხალხის მებრძოლი სულისათვის „წმინდა მხედრად“ მიჩნეული წმინდა გიორგი დიდად პოპულარული უნდა ყოფილიყო. თავის მხრივ, „ქართველი რაინდები წმინდა გიორგის მიმართ დიდი თავყანისცემის მაგალითებს ავლენდნენ“, რადგან იცოდნენ, რომ წმინდა გიორგი უთანასწორო ბრძოლაში ხილულად თუ უხილავად ქართველ ხალხს შეეწოდა და მფარველობდა მას.³² ქართულმა წყაროებმა აღნიშნული ფაქტის დამადასტურებელი არაერთი მაგალითი

შემოგვინახა. 1121 წლის 12 აგვისტოს, დიდგორის ომის დროს, როგორც მემკვიდრეობა გავრცელდა: „წმინდა მოწამე გიორგი განცხადებულად და ყოველთა სახილველად წინაუძღოდა მას და მკლავითა თუსითა მოსრეიდა ზედა მოწვეწულთა ურჯულთა მათ წარმართთა, რომელ თუთ იგი ურჯულონი და უმცარნი მოღმართ აღიარებდეს და მოგუთხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარმოწამის გიორგისა“.³ წმინდა გიორგის მფარველობის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილი (1724-1737). მისი მონათხრობით, სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლაში „ქართველი ქრისტიანი ჯარის წინ პაერში იხილებოდა თეთრ ბედაურზე ამხედრებული ღამაში ჭაბუკი, რომელიც მუსრს აელებდა მტერს“.⁴ ბახტრიონის აჯანყების დროს, 1660 წელს, გადმოცემით, ხილულად ქართველთა ჯარს წინ მიუძღოდა თეთრ ცხენზე ამხედრებული მხედარი: „ცხენსა ზედა სპეტაკსა ელვის სახედ მიმოსრბოლი წინამძღოლად მათდა“.⁵

წერილობითი წყაროების გარდა, წმინდა გიორგის მფარველობის შესახებ საინტერესო ცნობები შემოგვინახა ზეპირსიტყვიერება გადმოცემებში. ერთ-ერთი გადმოცემით, 1795 წელს, ალა-მამად ხანის შემოსევისას ჩასაფრებულ სპარსთა ჯარს თავს დაესხა შენაბდიანი მხედარი, რომელიც მტერს მუსრს აელებდა. მეომრებმა მასში წმინდა გიორგი შეიცნეს, რომელიც ბრძოლის დამთავრების შემდეგ უკვალოდ გაქრა. იმ მთას კი, სადაც ქართველებს მსხნელად წმინდა გიორგი მოეწვინა „შენაბადა“ უწოდეს. შემდგომ ამ ადგილზე მისი სახელობის ტაძარი აიგო, რომელიც დღესაც არსებობს. წმინდა გიორგის შესახებ საინტერესო ცნობებია შემორჩენილი შაჰ-აბას I-ის მიერ XVII საუკუნის 10-იან წლებში ირანის შიდა პროვინციაში – ფერეიდანში გადასახლებულ ქართველთა გადმოცემაში. ამ გადმოცემის მიხედვით, როდესაც ავღანელები ირანს დაესხნენ თავს და ფერეიდანს მიაღწენ, უშწო მდგომარეობაში მყოფ მოსახლეობას მფარველად მოეწვინა უსარმაზარი ქვის ლოდიდან გადმოსული, თეთრ ცხენზე ამხედრებული ხმალშემართული კაცი, რომლის წყალობით ფერეიდნელი ქართველები დამარცხებას გადაურჩნენ. გადმოცემით, ომის დამთავრების შემდეგ მხედარი ისევ ლოდში გაუნჩირებულა, ლოდი კი ორად გააბილა. ფერეიდანში, თამაზიანის („მთა მზიანი“) გორად წოდებულ ადგილას დღესაც დევს ორად გახლეჩილი ლოდი, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა „თამაზის ცხენს“ ეძახის. იმ ადგილას კი, სადაც წმინდა გიორგი იხილეს, ფერეიდნელმა ქართველებმა ნიში აღმართეს. აქ ყოველი წლის ივნისის თვეში სალოცავად ადიან და სანთლებს ანთებენ. ამ გადმოცემით დასტურდება ის ფაქტი, რომ XVII საუკუნეში საქართველოდან ფერეიდანში გადასახლებულმა გამუსულმანებულმა ქართველმა მოსახლეობამ შემოინახა წმინდა გიორგისადმი თაყვანისცემა.⁶

წმინდა გიორგის სამხედრო-რაინდული სულისკეთება კარგად ჩანს იმაშიც, რომ საომრად წასულ ქართულ მხედრობას წმინდა გიორგის ხატით წინ მიუძღოდა სასულიერო პირი, ხოლო ქართულ სამხედრო და სახელმწიფო დროშაზე წმინდა გიორგი იყო გამოსახული.

წმინდა გიორგის პატივისცემაზე უნდა მეტყველებდეს ისიც, რომ XVIII

საუკუნის ბოლოს ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის (1798 – 1800) ვაჟის, იოანე ბატონიშვილის (1768 – 1830) მიერ შედგენილ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის გარდაქმნის პროექტში ღირსეულ პირთა დასაჯილდოებელ მეოთხე ორდენად მიიწვევლია „ვერცხლის ნახევარმნათი, წმინდა გიორგის სახე, მდაბალთა ხალხთათვის, მამაცობისა გამო, ყვითლისა ბაფთითა ანუ წითლისა ბაფთითა, მკერდზედ დაკერებული და ზურგზედ ეწეროს: „მამაცობისა და სიმამისათვის“.“⁷

ზემოთ მოტანილი მასალა, უეჭველია, იმაზე მეტყველებს, რომ საქართველოში წმინდა გიორგის პოპულარობა განპირობებული იყო იმით, რომ იგი განასახიერებდა მეომრულ სულს, რის გამოც, წმინდა გიორგი წმინდა მეომრული სულის სახით ჩამოყალიბდა.⁸ ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ იგი ხატებზე გამოსახულია თეთრ ცხენზე ამხედრებული, შუბით ხელში, რომლითაც ურჩხულს გმირავს. წმინდა გიორგის მეომრული სული კარგად ჩანს მისადმი მიძღვნილ ტროპარში: „ტყვეთა განმათავისუფლებელო და გლახაკთა ხელის აღმპყრობელო, სნეულთა მკურნალო და მეფეთა უძლეველო, წინამბრძოლო, ღვაწლით შემოსილო ღიღო მოწამეო გიორგი, ევედრე ქრისტესა ღმერთსა შეწყალებად სულთა ჩვენთათვის“. აღნიშნული ტროპარის ანალიზის საფუძველზე კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე წერდა: წმინდა გიორგი „იყო სამშობლოს ერთგული დამცველი („მეფეთა წინამბრძოლი“), ომის დროს მტერთა დამმარცხებელი („ძლევა-შემოსილი“), ტყვეობაში ნაცვიენულთა შემწე და მფარველი („ტყვეთა განმათავისუფლებელი“), გლახაკთა და ღარიბთა დამხმარე (გლახაკთა ხელის აღმპყრობელი“), ჭეშმარიტებისა და სიმართლისათვის მებრძოლი და წამებული („ღვაწლით შემოსილი ღიღი მოწამე“ ანუ „მთავარმოწამე“).“⁹

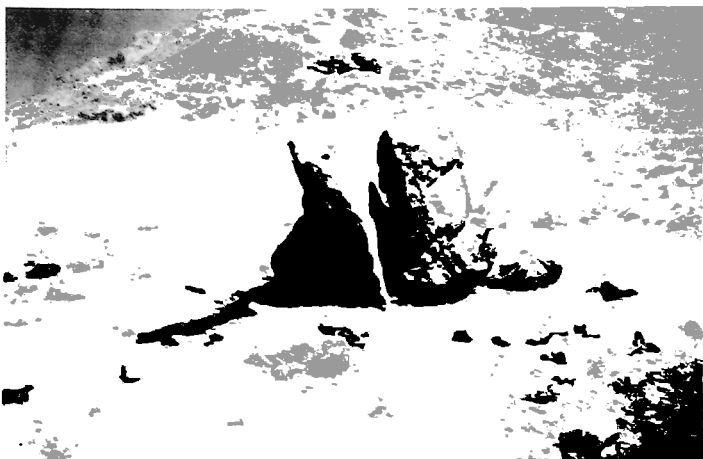
გასარკვევია ერთი საკითხი – თუ როდის წარმოიშვა წმინდა გიორგისადმი თაყვანისცემა საქართველოში. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა. ზოგიერთი მეცელეუარის აზრით, თითქოს IX-X საუკუნიდან ხდება წმ. გიორგის კულტი პოპულარული. აღნიშნული მოსაზრების ავტორები ეყრდნობიან იმ თვალსაზრისს, რომ ამ დროიდან წმინდა გიორგის შესახებ წნდება ნათარგმნი თუ ორიგინალური თხზულებანი, ბუნებრივია, რომ აღნიშნული არგუმენტი ვერ გამოდგება ასეთი დასკვნის გაკეთებისათვის. მართალია, წმ. გიორგისადმი მიძღვნილი თხზულებანი X-XI საუკუნეებით თარიღდება, მაგრამ მათგან განსხვავებით, ჩვენს ხელთაა VII-VIII საუკუნით დათარიღებული წმინდა გიორგის ხატები. რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მისადმი თაყვანისცემა უფრო ადრინდელ საუკუნეებშია საძიებელი.¹⁰ აღნიშნული მასალის გარდა, წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ წმინდა გიორგის სახელობის ტაძრები საქართველოში წმინდა ნინოს მოღვაწეობის დროს შენდება, რაც იმის უტყუარი დასტურია, რომ IV საუკუნიდანვე ჩანს იგი პოპულარული საქართველოში.¹¹

უძველესი დროიდან საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია და მისი მრევლი ღიღი პატივით ეპყრობოდა და თაყვანს სცემდა წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებულ სიწმინდეებს. ქართული ლეგენდის მიხედვით, სიკვდილით დასჯის შემდეგ წმინდა გიორგის წამებული სხეული 365 ნაწ-

წმ. გიორგის
თავეს ქალის თხემი,
ქუთაისი

მთა შზიანი, ადგილი, სადაც
ქართველებს წმ. გიორგი
გამოეცხადათ, ფერეიდანი

ილად დაუნაწევრებით და საქართველოს ტერიტორიაზე მიმოუბნევიათ. რა თქმა უნდა, აღნიშნულ გადმოცემას რეალურ სინამდვილესთან არაერთარი კავშირი არა აქვს, მაგრამ ის კი ცნობილია, რომ საქართველოს სხედასხვა ეკლესია-მონასტრებში წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები ინახებოდა. სამწუხაროდ, მათმა დიდმა ნაწილმა ჩვენამდე, სხედასხვა მიზეზის გამო, ვერ მოაღწია. მათ შესახებ ცნობები დაცულია როგორც ქართულ ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში. მართალია, წერილობით წყაროებში ძვირფასი ცნობებია დაცული წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილები შესახებ, მაგრამ არ მიუთითებენ, თუ როგორ და რა გზით იქნა შემოსვენებული ისინი ჩვენში.

სიწმინდეების სიმრავლით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ილორის წმინდა გიორგის ეკლესია, აღნიშნულ ტაძარში ბოლო დრომდე დაცული იყო წმინდა გიორგის სასწაულმოქმედი სიწმინდეები, რომელთა შორის აღსანიშნავია ერთი მეტრის სიმაღლის მშვილდი (შქვილი), ბუკი და წმინდანისადმი შეწირული ბორძლები ანუ ორპირ-ბოლოიანი ისრები.⁴² შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალიდან ირკვევა, რომ ილორის წმინდა გიორგის ეკლესიაში დაცული წმინდა გიორგის მშვილდი სასწაულმოქმედად ითვლებოდა და მას სამკურნლო დანიშნულება ჰქონდა. ქვეყნის სხედასხვა კუთხიდან მოყვანილ ავადმყოფებს ეკლესიის მნათე წმინდა გიორგის რკინის მშვილდში გააძვრნდა, შემდეგ კი სამჯერ ჩაბერავდნენ ბუკში. ამის შემდეგ აე სულებს ავადმყოფის სხეული უნდა დაეტოვებინათ.⁴³ ილორის წმინდა გიორგის ეკლესიაში აგრეთვე დაცული ყოფილა მოწამის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეც, მაგრამ, სამწუხაროდ, მას ჩვენამდე არ მოუღწევია.

საისტორიო წყაროებით დასტურდება, რომ სხვა სიწმინდეებთან ერთად, წმინდა გიორგის ნაწილები დაცული ყოფილა ქუთაისის მახლობლად მდებარე გელათის მონასტერში, წყაროები ასახელებს წმინდა გიორგის ცხენის ლაგამს, რომელიც დღეს დაკარგულად ითვლება.⁴⁴ აღნიშნული სიწმიდის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის იოანე ბატონიშვილი (1768 – 1830), რომლის მიხედვით, წმ. დავით აღმაშენებლის მეფობის (1089 – 125) დროიდან წმ. გიორგის ცხენის ლაგამი საქართველოში ინახებოდა. იოანე ბატონიშვილის გადმოცემით, ქვეყნის წინაშე დიდი დამსახურების გამო, აღმაშენებლად წოდებულ დავით მეფეს „...შესძინეს ცხენი რქოსანი, რომელიც მოიპოა თვით მეფემან, მიმავალმან მარტომ ტფილისითგან ქუთაისის საშენებლად, ესრეთ რომელ იხილა მცხეთის იწროთა ადგილთა შინა ცხენი ესე რქოსანი, დაუძახა მეფემან, და მოვიდა მეფისთანა, და შეიპყრა მეფემან, და მაშინ მოვიდნენ მონანიცა მეფისანი, და ბრძანა მეფემან შეკასხა ცხენისა ამისი, და აღუდგა ლაგამი წმინდის გიორგის ცხენისა, რომელიც აწ არს გელათსა შინა მიზეზითა ამით, რომელ სული არა იყოს-რა ცხენი იგი“, არამედ „ცხენი ესე მოეცა განგებით“ ღვთისაგან.⁴⁵

ჩვენამდე მოაღწია ერთ დროს გელათის მონასტრის კუთვნილმა წმინდა გიორგის თავის ქალის თხემმა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დროს ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში იყო დაცული. ამჟამად კი აღნიშნული სიწმინდე ისევე ეკლესიას დაუბრუნდა. წმინდა გიორგის თავის ქალის თხემი

შემორკალულია თითბრის მოოქროვილი ფირფიტით. სიწმინდის აღწერიდან ჩანს, თხემის ბორცვზე დამაგრებული წმინდანის გამოსახულებიანი მედალიონი, რომელიც სანახევროდაა დაზიანებული, წმინდა ნაწილის მარცხენა მხარე ამოგლეჯილია, მასზე არსებული წარწერა კი ფრაგმენტულია. წმინდა გიორგის თხემის მარჯვენა მხარეს ძვალი ქვედა ნახევარზე ჩამოტეხილია.⁴⁶ გელათის მონასტერში დაცული წმინდა გიორგის აღნიშნული სიწმინდის შესახებ საინტერესო ცნობაა დაცული XVII საუკუნის შუა ხანებში იმერეთის სამეფო კარზე მყოფი რუსი ელჩების, ნ. ტოლოჩანოვის და ალ. იველჟეის „აღწერილობებში“.⁴⁷ როგორც წერილობითი წყაროებით ირკვევა, XIX საუკუნის 20-იან წლებში, იმერეთის ეპარქიის მმართველის მიტროპოლიტ სოფრომის (წულუკიძე) დროს მომხდარა წმინდა გიორგის აღნიშნული წმინდა ნაწილის დაზიანება. დოკუმენტით ირკვევა, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში გელათის მონასტერში დაცული წმინდა გიორგის თავის ქალის დაუზიანებელი თხემი ჩასვენებული ყოფილა მისთვის საგანგებოდ დამზადებულ სანაწილეში, რომლის გახსნა მონასტრის წინამძღვრის ნებართვის გარეშე არავის შეეძლო. XIX ს-ის 20-იან წლებში გელათის მონასტრის წინამძღვარი გახლდათ არქიმანდრიტი ნიკოლოზი (ჩხეიძე), რომლის ბეჭდით დალუქული იყო აღნიშნული სიწმინდე. წყაროებით დასტურდება, რომ მონასტრის წინამძღვრის, ნიკოლოზის ნებართვით თხემს ჩამოატრეს მცირე ნაწილი, რომელიც არქიმანდრიტმა თავის ავადმყოფ ძმას დავით ჩხეიძეს გაუგზავნა. მართალია, ნიკოლოზ არქიმანდრიტის სიკვდილის შემდეგ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოძიება ჩატარდა, მაგრამ ჩამონატეხი წმინდა ნაწილი ვერ დააბრუნეს გელათის მონასტერში.⁴⁸

გადმოცემის მიხედვით, გელათის მონასტრის კუთვნილება იყო იუდას მიერ ქრისტეს გაცემისათვის აღებულ ვერცხლზე ამოთეფრული წმინდა გიორგის გამოსახულება, რომელიც XVII საუკუნის შუა ხანებში იმერეთში მყოფი რუსი ელჩების ალექსი იველესისა და ნიკიფორე ტოლოჩანოვის ცნობით, მონასტრის დიდ სიწმინდედ ითვლებოდა.⁴⁹

წმინდა გიორგის ნაწილები ჩასვენებული ყოფილა საქართველოს მეფის გიორგი III-ის (1156-1184) სამეფო ბეჭედში, რომელსაც შესაბამისი წარწერაც ამშვენებდა: „წმინდაო გიორგი, მშოსავი შენი გიორგი ძალითა შენითა ესძლევეთ მტერთა ჩემთა“.⁵⁰

გურიაში არსებულ შემოქმედის მონასტერში სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად დაცული იყო წმინდა გიორგის სისხლი, რაც დასტურდება სიწმინდეების დამცავ ვერცხლის ფირფიტაზე არსებული წარწერით.⁵¹

ოქროს ჯვარში ჩასვენებული წმინდა გიორგის მცირე ნაწილი, რომელიც ერთ დროს საქართველოს ეკლესიის კუთვნილება იყო, ამჟამად დაცულია რუსეთში, ზაგორსკის მუზეუმში.⁵² ჩვენი აზრით, ამჟამად ზაგორსკის მუზეუმში დაცული ოქროს ჯვარი, რომელშიც სხვა სიწმინდეებთან ერთად წმინდა გიორგის ნაწილებიც ინახება, შეიძლება იყოს ის ოქროს ჯვარი, რომელიც მოსკოვში გაგზავნილმა კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის (1606 – 1663) ელჩმა, მთავარეპისკოპოსმა თეოდოსიმ XVII საუკუნის 20-იან წლებში სანუქრად გადასცა რუსეთის ხელისუფალთ. აღნიშნულ ჯვარში სხვა სიწმინდეებთან

და წმინდა გიორგის ნაწილებთან ერთად ჩასვენებული ყოფილა უფლის ჯვრის ნაწილიც.³ ზაგორსკის მუზეუმში დაცული წმინდა ნაწილებიანი ოქროს ჯვარი თავისი აღწერილობით ძალიან წააგავს მთაწარისკოპოს თეოდოსის მიერ XVII საუკუნეში საქართველოდან გატანილ ჯვარს. ზაგორსკში დაცული ოქროს ჯვარი იხსნება, რომელშიც სიწმინდეებია განთავსებული. იქვეა ხის ჯვარი, რომელიც, შესაძლებელია, ცხოველი ჯვრის ნაწილი იყოს. ჯვრის ერთ მხარეს გამოსახულია მირქმა, ხოლო მეორე მხარეს – ჯვარცმა.⁴

დღემდე მოღწეული წმინდა გიორგის ნაწილებიდან აღსანიშნავია ბოტორმის წმინდა გიორგის სანაწილეში ჩასვენებული სიწმინდე – წმინდა მოწამის მკლავი. ბაგრატ ბატონიშვილის მონათხრობით ირკვევა, რომ აღნიშნული ხატი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში თელავის სამეფო კარის წმინდა ქეთევანის ეკლესიაში იყო დასვენებული. ის თავისი სასწაულმოქმედებით სწულთ კურნავდა. მისადმი მეფეებელმა ქართველთა ჯარმა 1787 წელს სძლია ხუნძახის მმართველს, ომარ ხანს. 1800 წელს ქართლ-კახეთის მეფის, გიორგი XII-ის (1798 – 1800) გადაწყვეტილებით რესტავრაციის მიზნით ხატს მოხსნეს ძლიერ დაზიანებული მოჭედილობა. პერანგის მოცილების შემდეგ გაირკვა, რომ წმ. გიორგის გამოსახულების მეკრდი მისი მკლავის სანაწილე ყოფილა. რესტავრაციის დროს აღნიშნულ სიწმინდეს ზემოდან კელავ გადააფარეს ახალი ვერცხლის ფირფიტა, რომელიც მას დღემდე ფარავს.⁵

წყაროებით დასტურდება, რომ XIX საუკუნის ბოლოს მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის ერთ-ერთ ხატში ჩასვენებული იყო წმინდა გიორგის თავის ქალის მცირე ნაწილი.⁶

საქართველოში წმინდა გიორგის სიწმინდის შემოსვენებასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებია დაცული XVII საუკუნის სომეხი სასულიერო მოღვაწის, დიაკონ ზაქარია სარკავაგის, იგივე ზაქარია ქანაქერცის თხზულებაში, რომელიც ზეპირ გადმოცემებს ემყარება და პირითადად თქმულებების სახითაა წარმოდგენილი. ზაქარია ქანაქერცის „ქრონიკის“ ერთ-ერთ თავში დაწერილებითაა საუბარი იმის შესახებ, რომ წმინდა გიორგის წამების შემდეგ მისი ნეშტი კაპადოკიიდან ნერსეს კათალიკოსის განკარგულებით სომხეთში გადაასვენეს და ჰოვჰანავანქის მონასტერში დაასვენეს, სადაც ბევრი სწული და დავრდომილი იყრიდა თავს, რადგან წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილებს სასწაულთმოქმედი ძალა ჰქონდა და ავადმყოფებს კურნავდნენო. ზაქარია დიაკენის გადმოცემით, წმინდა ნაწილები სომხეთში იყო მანამ, სანამ არ დაეცა სომეხი ხალხის ძლიერება. მისი აზრით, ჰოვჰანავანქის ტაძარში არსებულ სიწმინდეებს მაშინ დაემუქრა საფრთხე, როცა ამ მონასტრის მიმდებარე ტერიტორიები, შირაკისა და კარბის ოლქები, ქართველთა მეფის გაფლენის ქვეშ მოექცა. ამის შემდეგ იგი გადმოსვენების თქმულებას აღნიშნული სიწმინდის საქართველოში გადმოსვენების შესახებ. ამ თქმულების მიხედვით, ზაქარიას ცნობით, საქართველოს მაშინდელი მეფის, დათოს (უნდა იყოს ალბათ დავითი – ე. ბ.) შვილი, ბეჟო დასწულებული ყოფილა. წამლობამ რომ ვერაფერი უშველა, შეწუხებულ მეფეს მოახსენეს, მის სამეფოში შემავალ კარბის ოლქში არსებულ სომხურ ჰოვჰანავანქის მონასტერში დაცული არის წმინდა გიორგის ნაწილები, რომელიც სწულთ კურნავსო. მეფეს

ურჩიეს, რომ ავადმყოფი შეიღი ადნიშნულ მონასტერში გაეგზავნა, მაგრამ დედოფლის წინააღმდეგობის გამო მეფისწული სომხურ ტაძარში წმინდა ნაწილების სამთხევად არ გაუშვეს. სამაგიეროდ, მეფემ თავისი ხელქვეითები მიაუღინა პოპანავანკის მონასტერში წმინდა გიორგის ნაწილების საქართველოში დროებით წამოსაღებად, მაგრამ სომხური მონასტრის ეპისკოპოსმა და კარბის წარსინებულებმა ქართველი მეფის თხოვნა უურად არ იღეს. ქართველმა ეკლესიამ მეფესთან მსტორეები აფრინეს და ყოველივე აცნობეს. უარის მიღების შემდეგ საქართველოს მეფე იძულებული გამხდარა სომხეთში, მიქვლებად გაეგზავნა ქართველ დიდებულთა ოჯახიდან შერჩეული 40 თუ 50 ეპისკოპოსი. პირობისამებრ, წმინდა გიორგის ნაწილები, გარდა წმინდა გიორგის კბილისა და სისხლისა, ქართველთა მეფეს ორი მონასტრის, ოთხი ხეცვისა და რვა საერო პირის თანხლებით გაუგზავნეს. წმინდა გიორგის ნაწილები კი სამოიტანეს, მაგრამ ქართველ მეფისწულს ცოცხალს ვეღარ მიუსწრეს. ქართველ მეფეს აღნიშნული წმინდა ნაწილები თავისთან დაუტოვებია და ახლად შენებულ ეკლესიაში დაუსვენებია. ზაქარია ქანაქერცის მიხედვით, მეფის მიერ ახლადდარსებული ეკლესია მდებარეობდა კაწარეთში, რომელსაც ახლა ნხარი ეწოდება; მისი თქმით, ეს სიწმინდე ახლაც (ე.ი. XVII ს.) აქ ინახებაო.²⁷ პირველ რიგში, სომეხი სასულიერო პირის ცნობაში „გაკვირვებას იწვევს კაწარეთის დაკავშირება ნხართან. კაწარეთი ცნობილია, ჯერ კიდევ წმინდა ნინოს დროიდან. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით ის იერის მარცხენა ნაპირზე, უჯარმის პირისპირ მდებარეობს. რაც შეეხება ნხარს, ამ სახელწოდების გეოგრაფიული პუნქტი ძველთაგანვე დასაფიქსირებლად საქართველოშია ცნობილი“.²⁸ ნხარში არსებულ წმინდა გიორგის ტაძარში, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მართლაც იყო დაცული წმინდა გიორგის ნაწილები, მაგრამ მას არავითარი კავშირი არ აქვს ზაქარია ქანაქერცის გადმოცემასთან. მეკვლევართა აზრით, კაწარეთში იგულისხმება დღევანდელ საგარეჯოს რაიონში მდებარე სოფელი ხაშში, მაგრამ აქ არსებულ ტაძარში, გადმოცემით, არასოდეს ყოფილა დაცული წმინდა გიორგის ნაწილები. ამიტომ მეკვლევართა მიერ ზაქარია ქანაქერცის მიერ მოხსენებული ტაძარი „სამართლიანად გაიგივებულია თბილისის მოღნიის ეკლესიასთან, სადაც წმინდა გიორგის ნაწილები ინახებოდა“.²⁹

ზაქარია ქანაქერცის შემომოტანილი გადმოცემა, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, მართალია, თქმულებათა რიცხეს განეკუთვნება, მაგრამ მაინც დიდი ყურადღების ღირსია, რადგან მასში გარკვეული ფორმით ასახული უნდა იყოს სინამდვილე. გადმოცემაში მოთხრობილი ამბების ნამდვილობის დადგენას ისიც ართულებს, რომ ზაქარია ქანაქერცი არ მიუთითებს, თუ აღნიშნულ მოვლენას როდის პქონდა ადგილი. ამ საკითხთან დაკავშირებით, მეკვლევრები ერთმანეთისაგან განსხვავებულ შეხედულებებს გვთავაზობენ. ფრანგ მეკვლევარ მარი ბროსეს მიაჩნდა, რომ ზაქარია ქანაქერცის მონათხრობი ამბები XVI საუკუნის საქართველოს ვითარებას ასახავდა, ხოლო ტექსტში მოხსენებული, საქართველოს მეფე დათოს იგი დავით X-სთან (1505 – 1525) აიგივებდა. მარი ბროსეს ეს შეხედულება არ იქნა გაზიარებული იმ მოტივით, რომ XVI საუკუნეში საქართველო პოლიტიკურად იყო დაქუცმაცებული და

ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში არ ითვლებოდა სომხეთის შირაკისა და კარბის ოლქი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თ. ნატროშვილმა უარყო მარი ბროსეს შეხედულება და მიიჩნია, რომ ზაქარია ქანაქერცთან მოხსენებული დავით მეფე უნდა იყოს ლაშა-გიორგის (1213 – 1223) ძე დავით ულუ (1247 – 1270). იმდროინდელ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით თ. ნატროშვილს მოჰყავს ანალოგიები, რომელიც დავით ულუს შვილის ავადმყოფობასა და გარდაცვალების ამბებს უკავშირდება. მისი მოსაზრებით, დავით ულუს დროს უნდა მომხდარიყო წმინდა გიორგის ნაწილების მოსვენება საქართველოში. აქედან სიწმინდის ერთი ნაწილის მფლობელი უნდა გამხდარიყო თბილისის მოღინისის ტაძარი, მეორე ნაწილის – კაწარეთის ანუ ჩხარის მონასტერი. თ. ნატროშვილი ჩხარს ზაქარია ქანაქერცის მსგავსად კაწარეთად მიიჩნევს.⁶⁰ თ. ნატროშვილის ეს მოსაზრება გაზიარებული არ იქნა.⁶¹

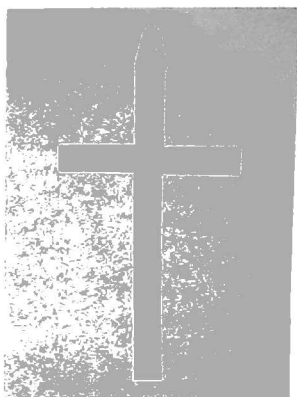
უკანასკნელ პერიოდში ზემოთ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოითქვა საინტერესო შეხედულება. ამ შეხედულებით წმინდა გიორგის ერთი ნაწილი ნამდვილად უნდა ყოფილიყო დასვენებული თბილისის მოღინისის ტაძარში.⁶² ამასვე ადასტურებს XVII საუკუნის ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი. იგი ამ ტაძარს „მოგნაის“ სახელით იხსენიებს და მას სომხურ ეკლესიად მიიჩნევს. მისი გადმოცემით, ეკლესიის სახელი მოგნაი, ერევანთან ახლოს მდებარე სოფლის სახელია, სადაც თურმე, წმინდა გიორგის თავის ქალა ინახებოდა, მაგრამ შემდგომ მისი ერთი ნაწილი იქიდან თბილისში გადმოუტანიათ და ამიტომ თბილისის ეკლესიას სომხური სოფლის სახელი ეწოდა.⁶³ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით გაირკვა, რომ თბილისის მოღინისის ეკლესია აშენებულია XIII საუკუნის ბოლოსა და XIV საუკუნის დასაწყისში, მეფე დავით VIII-ის (1292 – 1311) მიერ. გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება, რომ მეფე დავით VIII-ის დროინდელ პოლიტიკურ ვითარებას უნდა ასახავდეს ზაქარია ქანაქერცის მონათხრობი და სწორედ მას უნდა დაესვენებინა წმინდა გიორგის ნაწილები თავისსავე აგებულ თბილისის მოღინისის ეკლესიაში.⁶⁴

წყაროებით დასტურდება, რომ წმინდა გიორგის სიწმინდის ერთი ნაწილი თბილისის მოღინისის ტაძრის მახლობლად მდებარე კლდისუბნის ეკლესიაში მოხვედრილა.⁶⁵

წმინდა გიორგის ნაწილი ჩასვენებული ყოფილა სადგერ-ჩხარის ჯვარში, რომლის გამოც იგი სასწაულმოქმედად იყო მიჩნეული. ამგვარი სასწაულთმოქმედების გამო, XVI საუკუნის მოღვაწემ, სადგერის წმინდა გიორგის ეკლესიის დეკანოზმა, სვიმეონ შოთასძემ მის სადიდებლად დაწერა „ქებაჲ სადგერის წმინდა გიორგისა“. ტაძრის საკურთხეველის წინ აღსამართავი სადგერ-ჩხარის საკვირველთმოქმედი ჯვარი ხელოვნებამცოდნეებმა მასზე არსებული საკტიტორო წარწერის მიხედვით XV საუკუნით დაათარიღეს. ზოგიერთი მეკლევარი სადგერ-ჩხარის ჯვარს წმინდა ნინოს მიერ თხოთის მთაზე აღმართული ჯვრის ნაწილად მიიჩნევს.⁶⁶ ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, ეს ჯვარი პირველად ქვემო ქართლის სოფელ ყორანთის ტაძარში იყო დასვენებული, XVI საუკუნის პირველ მესამედში იგი სამცხის სოფელ სადგერის ეკლესიაშია, ერთხანს კი ქართლში, ატოცის წმინდა გიორ-

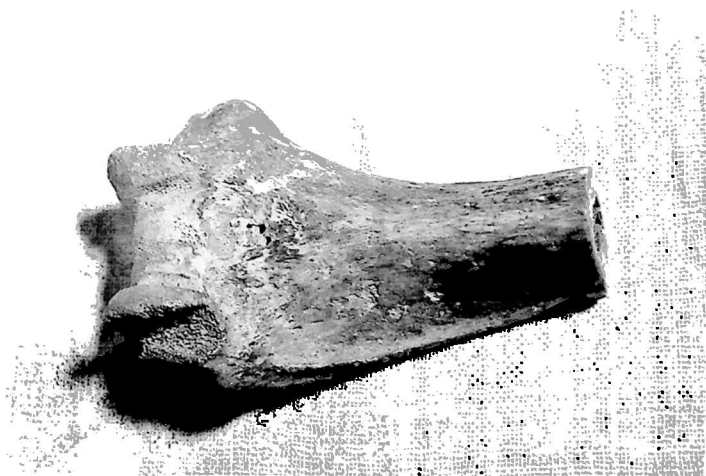

სადგერ-ჩხარის ჯვარი, XV ს.

გორის-ჯვარი

წმ. გიორგის ბარძაყის ძეგლი, ზუგდიდის მუზეუმი

გის ხალოცავში ყოფილა დასვენებული, XVII საუკუნის შუა ხანებში ჯვარი ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიის კუთვნილება იყო, სადაც იგი 1924 წლამდე ინახებოდა. ამჟამად აღნიშნული ჯვარი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული. XVIII საუკუნის ბოლოს მოღვაწე იოანე ბატონიშვილი განსხვავებულ ცნობას გვაძლევს სადგერ-ჩხარის ჯვრის ისტორიის შესახებ. მისი გადმოცემით, „იტყვიან, სამეფო სამად რომ გაიყო, იმერეთის მეფეს მისცეს წმიდის გიორგის ნაწილით ის თხოთის ჯვარი, რომელიც ეხლა არგვეთში, ჩხარის ეკლესიაში ასვენია“. იოანე ბატონიშვილის ეს ცნობა რეალობასთან ახლოს უნდა იყოს. წყაროში მოხსენებული იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1516-1565) უნდა იყოს. 1534 წელს სადგერ-ჩხარის ჯვარი ჩხარის ეკლესიაში რომ არის დასვენებული, დასტურდება მეფე ბაგრატ III-ის სიგელითაც.⁶⁷ 1650-1652 წლებში წმინდა გიორგის ნაწილებით შემკული ჯვარი ჩხარში ინახულეს რუსმა ელჩებმა ნ. ტოლონანოვმა და ალ. იველეევმა. ისინი აღნიშნავენ, რომ ჯვარს შემოდან მოთავსებული აქვს ვერცხლის კიდობანი. ადგილობრივმა მღვდელმა რუს ელჩებს განუცხადა, რომ ამ კიდობანში ინახებოდა წმინდა გიორგის თავის ქალის ნაწილი და მოწამის ხელი. დიდი დაინტერესების მიუხედავად, სტუმრებმა ვერ იხილეს აღნიშნული სიწმინდეები, რადგან იგი მეფის ბეჭდით იყო დალუქული და მისი ნებართვის გარეშე გახსნის უფლება არავის აქონდა.⁶⁸ რუსი ელჩები იმასაც აღნიშნავენ, რომ ჯვარი სასწაულთმოქმედი იყო. მათ მოჰყავთ ცნობა იმის შესახებ, რომ მათ მისვლამდე ცოტა ხნის წინ მისგან კურნება მიუღია კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ს (1606 – 1663).⁶⁹ მართალია, ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიაში დაცული იყო მოწამის წმინდა ნაწილები, მაგრამ რუსი ელჩების აღნიშნული ცნობა იმის შესახებ, რომ აქ წმინდა გიორგის თავის ქალა იყო, ეწინააღმდეგება ისტორიკოს ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობას. ეს უკანასკნელი აღნიშნავს, რომ ჩხარში არსებულ სადგერის ჯვარში ჩასვენებული იყო „ბეჭი მთავარმოწამისა წმიდისა გიორგისი“.⁷⁰ ვახუშტის მიხედვით, წმინდა გიორგის თავი ჩასვენებული იყო გორში მდებარე გორიჯერის ეკლესიის ჯვარში.⁷¹ მოტანილი მასალა აშკარად მეტყველებს იმაზე, რომ რუსი ელჩების ცნობა, თითქმის წმინდა გიორგის თავის ქალა ინახებოდა ჩხარის ტაძარში, სინამდვილეს არ უნდა ასახადეს.

წყაროებით დასტურდება, რომ ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიის კუთვნილება ყოფილა მოწამის ორი ბეჭედი წარწერით და ხელის ძეგლი.⁷²

მართალია, ჩვენამდე მოაღწია სადგერ-ჩხარის სასწაულთმოქმედმა ჯვარმა, მაგრამ მასში ჩასვენებული სიწმინდეები XX საუკუნის 20-იან წლებში, ათეიზმის პერიოდში უნდა დაკარგულიყო. ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიის სიწმინდეებიდან დაკარგვას გადაურჩა მხოლოდ ერთი – მოწამის ხელის ნაწილი. გადმოცემით, XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში, ეკლესიამონასტრების დარბევის დროს ჩხარის ეკლესიის მოძღვარს, მამა ზოსიმეს (გვარი ვერ დაუდგინეთ) უსაფრთხოების მიზნით აღნიშნული სიწმინდე თავისი სულიერი შვილისათვის – ერთ-ერთი ქალბატონისთვის გადაუცია შესანახად. ბოლშევიკებს მამა ზოსიმე დაუხვერტიათ, ხოლო გადარჩენილი სიწმინდე, XX საუკუნის ბოლოს გადასცეს იმჟამად ბათუმის სემინარიის

წმ. გიორგის მუხლის ნაწილი,
წმ. სამეხის საკათედრო ტაძარი, თბილისი

წმ. გიორგის სამი პატარა ნაწილი,
წმ. სამეხის საკათედრო ტაძარი, თბილისი

XVIII ს-ის დასაწყისით დათარიღებული
წმ. გიორგის ხატი,
ქაშუეთის წმ. გიორგის ტაძარი

ქაშუეთის ეკლესია, 1910 წ.

რექტორ, დეკანოზ დაეით შიოლაშვილს (ამჟამად მუჟუფ დიმიტრი). ეს სიწმინდე ამჟამად ჩასვენებულია ვერცხლის მცირე ზომის ჭურჭელში. მის თავზე გამოსახულია წმინდა გიორგი, ვერცხლის საკიდი ჭურჭელი კი კაკლის ხის ორნამენტებით დამშვენებულ ყუთში დევს.⁷³

როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, ისტორიკოს ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, წმინდა გიორგის თავის ქალის ნაწილი ჩასვენებული ყოფილა ქალაქ გორთან შემადგენელ ბორცვზე მდგარ გორიჯერის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის კუთვნილ ვერცხლით მოჭედილ და ოქროთი დაფერილ ჯვარში.⁷⁴ როგორც წყაროებით ირკვევა, გორიჯერის მონასტერში მოწამის სხვა ნაწილიც ყოფილა. XVIII საუკუნის უკანასკნელ პერიოდში მოღვაწე ცნობილი განმანათლებლის, ალექსანდრე ამილახერის გადმოცემით, გორიჯერის ეკლესიაში „ინახება გიორგი დიდმოწამის ხერხემლის და ბეჭის ძელის ნაწილები“.⁷⁵

ჩვენამდე მოღწეულ წმ. გიორგის ნაწილებს შორის აღსანიშნავია ქალაქ ზუგდიდში, დადიანების სასახლეში დაცული რამდენიმე სიწმინდე, რომელთა შორის გამოირჩევა წმინდა გიორგის ბარძაყის ძვალი. მოწამის წმინდა ნაწილი აგრეთვე ჩასვენებულია XVII საუკუნის 40-იან წლებამდე ლევან დადიანის სასახლის კარზე დამზადებულ წმინდა გიორგის ხატში. ჩვენთვის უცნობია აღნიშნულ ხატში მოწამის რა ნაწილია ჩასვენებული, მხოლოდ ის ვიცით, რომ წმინდა გიორგის ამ ხატს სამეგრელოს მთავარი ლევან დადიანი ომების დროს ტყავის სამგზავრო ჩანთით (დღემდე იგი შემორჩენილია) თან დაატარებდა.

ზუგდიდის მუზეუმში დადიანების სასახლის კოშკში აგრეთვე დაცულია 81 უჯრისაგან შემდგარი სანაწილე. აღნიშნული სანაწილე ძველია, მაგრამ XIX საუკუნეში რუს ოსტატებს იგი განუახლებიათ. სანაწილეში სხვადასხვა სიწმინდე ყოფილა მოთავსებული, რომელთა შორის ყურადღებას იქცევს ერთ-ერთ ყუთზე არსებული წარწერა: „სისხლი ქრისტესი, პროკოპის სისხლი, წმიდისა გიორგის, წმიდისა ელასესი, სარტყელი, თმაი, თეოდორე ტირონი“.

ცნობილი საეკლესიო მეკლესიარის, პ. იოსელიანის ცნობით, წმინდა გიორგის თეძოს ძელის ნაწილი ქვათახევის მონასტრის კუთვნილება ყოფილა. შემდეგ ეს სიწმინდე სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად დიდ სანაწილეში მოუთავსებიათ და შოი მღვიმის მონასტერში დაუსვენებიათ.⁷⁶ აღნიშნული სიწმინდე დღეს დაკარგულად ითვლება.

პლატონ იოსელიანამდე კავთისხევში არსებული ქვათახევის ღვთისმშობლის მონასტრის სიწმინდეების შესახებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს XVII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოში მყოფი რუსი დიპლომატი არსენ სუხანოვი. იგი აღნიშნავს, რომ სხვა სიწმინდეებთან ერთად აღნიშნულ მონასტერში მას უნახავს წმინდა გიორგის შუბლის ძვალი.⁷⁷

თბილისის წმინდა სამების საკათედრო ტაძრის საკურთხეველში ინახება წმინდა გიორგის მუხლის ნაწილი. ამავე ტაძარში დაცულია აგრეთვე წმინდა გიორგის სამი პატარა წმინდა ნაწილი, რომლებიც ადრე ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილება ყოფილა. XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს, ჯრუჭის მონასტრის დახურვის შემდეგ, მღვდელ-მონაზონმა ბენიამენმა (ბერეკაშვი-

ლი) ბოლშევიკების დევნის გამო, აღნიშნული სიწმინდეები საიდუმლოდ შესანახად გადასცა თავის ძმისწულს, მღვდელ ნიკოლოზ ბერეკაშვილს, იმ პირობით, რომ თუკი მონასტერი კელავ ამოქმედდებოდა, წმინდა ნაწილები ისევ უკან უნდა დაებრუნებინა. მღვდელი ნიკოლოზი სიფრთხილით ეკიდებოდა წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილებს. ისინი ჩაასვენა ახალ ლუსკუმაში. 1938 წელს, დაპატიმრების დროს წმინდა ნაწილები თან ჰქონდა. პატიმრობიდან გათავისუფლების შემდეგ აღნიშნული სიწმინდეები მასთან ინახებოდა. იგი ისე გარდაიცვალა, რომ მღვდელ-მონაზონ ბენიამენის დანაპირები ვერ შეასრულა. მან ანდერძი დატოვა, რომლის მიხედვით, ბიძის სურვილი მის შთამომავლებს უნდა შეესრულებინათ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერც მისმა მემკვიდრეებმა აღასრულეს ეს ანდერძი, რადგან 1991 წლის 29 აპრილს, ძლიერი მიწისძვრის შედეგად, მთლიანად დაინგრა ჯრუჭის მონასტერი.

წმინდა გიორგის ორი მცირე ნაწილი ჩასვენებულია XVIII საუკუნის დასაწყისით (1701 წ.) დათარიღებულ ამავე წმინდანის სახელობის ხატში, რომელიც ამჟამად თბილისის ქაშუეთის წმინდა გიორგის ტაძრის საკურთხეელის მარჯვენა მხარეს ასვენია.⁷⁸

ოთარაშენის (ოთარშენი) ეკლესიაში დიდი ხნის განმავლობაში ინახებოდა იერუსალიმიდან ჩამოტანილი წმინდა გიორგის სისხლი. ბოლშევიკური რეჟიმის დროს იგი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში გადაიტანეს, ხოლო 1991 წელს, სხვა სიწმინდეებთან ერთად, კულტურის სამინისტროს განკარგულებით, საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცა.

წმინდა მამების სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში

საქართველოს ეკლესია უდიდეს პატივს მიაგებს მართლმადიდებელი ეკლესიის წიაღში მოღვაწე წმინდა მამებს. სულიწმიდის მადლით შექმნილ მათ ნაშრომებს უძველესი პერიოდიდან ქართულად თარგმნიდნენ სასულიერო პირები. მათ მიერ ღვთისმსახურებაში დანერგილ წესებს დღესაც იყენებს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია.

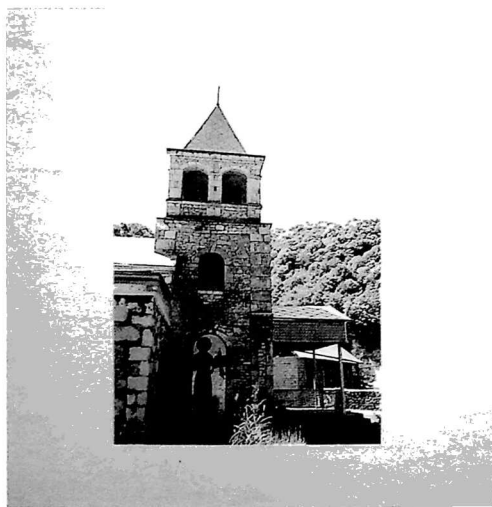
წინა თავებში ჩვენ მიერ განხილული სიწმინდეების გარდა, უძველესი დროიდან საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენდა წმინდა მამთა და სხვადასხვა მართლმადიდებელ ავტოკეფალურ ეკლესიათა მიერ წმინდანად შერაცხულ პირთა სიწმინდეები, რომელთა დიდ ნაწილს ჩვენამდე არ მოუღწევია. თუ როდის და რა გზით მოხვდა ისინი ჩვენთან, უცნობია. წერილობითი წყაროები მათ შესახებ არ იძლევიან ცნობებს.

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მფარველად გამოაცხადა IV საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე მირონ-ლუკიის მთავარეპისკოპოსი და საკეირველთმოქმედი წმინდა ნიკოლოზი († 345), რომლის წმინდა ნეშტი ამჟამად დაცულია იტალიის ქალაქ ბარში არსებულ კათოლიკურ ტაძარში. გადმოცემით, მისი გარდაცვალების შემდეგ, წმინდა ნიკოლოზის სასწაულთმოქმედი ნეშტი დიდი ხნის განმავლობაში ქალაქ ლუკიის საკათედრო ტაძარში იყო დასვენებული. 1087 წლის 9 მაისს მისი წმინდა ნაწილები იტალიაში გადაიტანეს და ქალაქ ბარში, წმინდა სტეფანეს სახელობის ტაძარში დაასვენეს. ერთი წლის შემდეგ აქვე ააშენეს წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ეკლესია, სადაც დღესაც განისვენებს მისი სიწმინდეები. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში დანგრევის პირას მისული წმინდა ნიკოლოზის განსასვენებელი ტაძრის შეკეთებისათვის ქალაქ ბარის სამღვდელოებამ დასახმარებლად მიმართა რუსეთის უწმინდეს სინოდს. ამ უკანასკნელმა კი საქართველოს საეპარქოსოს დააეღლა, ბარის წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიის შეკეთებისათვის გარკვეული შემოწირულობები შეეგროვებინა. როგორც საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, ბარის წმინდა ნიკოლოზის ტაძრის განახლებისათვის ქართველ სამღვდელოებამ გარკვეული თანხა გაუღია.¹

ჩვენამდე მოაღწია წმინდა ნიკოლოზის სახელთან დაკავშირებულმა სიწმინდეებმა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია მოწამის მხრის ძეგლი, რომლის ქვედა ნაწილი დაზიანებულია. თავზე სიწმინდეს გადაკრული აქვს ჯვარედინი ევრცხლის რკალი, შუაში კი ევრცხლის ფირფიტა, რომელზეც მოთავსებულია წარწერა. აღნიშნული სიწმინდე ზომით 32 სანტიმეტრია.² წმინდა ნიკოლოზის მხრის ძეგლი გელათის მონასტრის კუთვნილება ყოფილა და იგი

წმ. ნიკოლოზის მხარის ძვალი, ქუთაისი

კომანი,
აფხაზეთი

ნასვენებული იყო დიდი სანაწილეში. ბოლშევიკური რეჟიმის დროს იგი ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ფონდში იყო დაცული. ამჟამად წმინდა ნიკოლოზის მხრის ძეგლი, სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად, ახალ სანაწილეში ნასვენეს და ისევ ეკლესიას დაუბრუნეს.

გარდა აღნიშნული სიწმინდისა, XIX საუკუნის ბოლოს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის მარცხენა მხარეს მოთავსებულ სანაწილეში ნასვენებული ყოფილა წმინდა ნიკოლოზის ერთი წმინდა ნაწილი. ამავე პერიოდში, ამავე ტაძრის კანკელის მარჯვენა მხარეს არსებულ ხატის სანაწილეში სხვა სიწმინდეებთან ერთად ყოფილა წმინდა ნიკოლოზის მცირე წმინდა ნაწილი.¹ წმინდანის რა ნაწილი იყო აღნიშნულ სანაწილეში, ჩვენთვის უცნობია. წმ. ნიკოლოზის ძეგლის ნაწილი სხვა სიწმინდეებთან ერთად ნასვენებული იყო ანისისხატის ტაძრის კუთვნილ პირი ღვთისას სანაწილეში. სამწუხაროდ, აღნიშნული სანაწილეები ამჟამად დაკარგულად ითვლება.

წმინდა ნიკოლოზის სახელი საქართველოში დიდად პოპულარულია, არა მარტო იმიტომ, რომ იგი საქართველოს ეკლესიის მფარველია, არამედ იმიტომაც, რომ იგი გაჭირვებულთა შემწე, უპოვართა გამკითხავი, უსასოოთა მოამაგე და მზრუნველია. საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეშია მისი სახელობის ტაძრები.

საქართველოში დაცულია და დიდი თავიანთიცემის საგანს წარმოადგენს იოანე ნათლისმცემლის, იმავე იოანე წინასწარმეტყველის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები. ცნობილია, რომ იოანე ნათლისმცემელი, რომელმაც მდინარე იორდანეში ნათელისცა იესო ქრისტეს, ღვთის მოწინააღმდეგე ხელისუფლებისაგან იღვენებოდა და მას გაღილეის მაშინდელი მმართველის, პეროდეს ბრძანებით თავი მოაკვეთეს. წმინდა იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთის დღის აღსანიშნავად (ხსენება ძველი სტილით 29 აგვისტოს) ეკლესიამ დღესასწაული დააწესა მძიმე მარხვით, ნიშნად მწუხარებისა დიდი წინასწარმეტყველის ძალმომრეობითი სიკვდილის გამო. გადმოცემით, პეროდეს ეზოსმოძღვრის ცოლმა იოანეს პატიოსანი თავი მოიძია, დიდი მოწიწებით თიხის ჭურჭელში წაასვენა და ელეონის მთაზე დაკრძალა. ქრისტიანულ სამყაროში ცნობილია იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავის სამი გამოჩინება. ამ წმინდა ნაწილის მესამე გამოჩინება საქართველოს სახელს უკავშირდება. მისი პირველი გამოჩინება თავისკვეთიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ მოხდა, ხოლო მეორე გამოჩინება – V საუკუნეში, როდესაც აღნიშნული სიწმინდე გადაასვენეს ქალაქ ემესაში, სადაც იგი ოთხი საუკუნის განმავლობაში იყო დასვენებული. სარკინოზთა განუწყვეტელი თავდასხმების გამო, იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავი საქართველოში გადმოასვენეს და საიმედო ადგილას, დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ კომაწში დააბრძანეს. ბიზანტიაში პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი სიტუაციის შეცვლის შემდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ეგნატეს (847-857) ღვთის ნებით ეცნობა იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავის ადგილსამყოფელი. მან დასაველეთ საქართველოში მიაღწინა თავისი წარმომადგენლები და დაახლოებით 850 წელს მათ კომაწში იპოვეს იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავი, რაც მიჩნეულია მის მესამე გამოჩინებად.²

აღნიშნული სიწმინდე გადასვენებულ იქნა ჯერ ქალაქ ემესაში, შემდეგ კონსტანტინოპოლში, ამჟამად კი იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავის ნაწილები ათონის წმინდა მთაზე ინახება. საქართველოს ეკლესია იოანე ნათლისმცემლის თავის მესამედ პოვნას მისი შობის დღეს, 25 ივნისს (7 ივლისი) აღნიშნავს.⁵

იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავის მესამედ გამოჩენების ადგილი აფხაზეთის კომანში კარგა ხნის მანძილზე მივიწყებული და გაპარტახებული იყო. XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში აფხაზეთის მეკიდრმა, ეროვნებით აფხაზმა იური (გიორგი) ანუამ კომანში მითითებული სიწმინდის ადგილი მოაწესრიგა. მაღალ მთაზე არსებული იოანე ნათლისმცემლის წმინდა ადგილზე მისასვლელად 1500 საფეხურიანი რკინის კიბე გააკეთა. XX საუკუნის 90-იან წლებში, გართულებული პოლოტიკური ვითარების გამო, იური (გიორგი) ანუა თანამოქმედმა აფხაზეთის ომში ვერაგულად მოკლეს.⁶

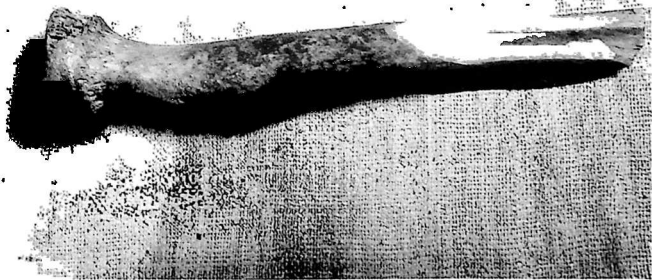
იოანე ნათლისმცემლის სიწმინდეებიდან აღსანიშნავია წინასწარმეტყველის ხორხი, რომელიც თავდაპირველად სამხრეთ საქართველოში არსებულ ოპიზის ტაძარში (ამჟამად ეს ტაძარი თურქეთის ტერიტორიაზე მდებარეობს) იყო დასვენებული. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაძლევს XIV საუკუნის პირველი ნახევრის უცნობი ავტორი. წყაროს მიხედვით, „ოპიზა, უპირველესი ათორმეტთა უდაბნოთა ამას შინა არს უპირატესი ყოველთა წინასწარმეტყველთა მოწამეთა, ყოველთა უადრესისა ნათლისმცემლისა იოანეს ხორხი იგი, რომელ არა დადუმდებოდა ქებად ღმრთისა მის სულისა, და მამხილებელ პეროდეს უსჯულოებისა“.⁷ XIV საუკუნის უცნობი ისტორიკოსი ოპიზის ტაძარში დასვენებული ამ სიწმინდის შესახებ აღნიშნავს, რომ იოანე ნათლისმცემელმა თავისი სასწაულთმოქმედებით არაერთხელ გადაარჩინა საქართველოს ეს კუთხე მტერთაგან აოხრებას.⁸ შემდგომ საუკუნეებში, როგორც წყაროებით ირკვევა, იოანე ნათლისმცემლის ხორხი დასავლეთ საქართველოში არსებული წალენჯიხის ტაძრის კუთვნილება გამხდარა. ამის შესახებ ცნობას გვაწვდის XVII საუკუნის შუა ხანებში სამეგრელოში მყოფი ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი და მისი შვილი პავლე ალექოელი.⁹ თუ როდის და როგორ მოხდა აღნიშნული სიწმინდე ოპიზის ტაძრიდან სამეგრელოში, ჩვენთვის უცნობია. უგველია, ეს სიწმინდე მას შემდეგ იქნა სამეგრელოში გადასვენებული, როდესაც, XVI საუკუნეში, ოსმალეთმა დაიპყრო სამხრეთ საქართველო, სადაც ოპიზის ტაძარი მდებარეობდა. სამეგრელოში მყოფი ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსის წალენჯიხის მონასტერში იოანე ნათლისმცემლის ხორხთან ერთად უნახავს მისი წვერის ნაწილიც.¹⁰ ამჟამად აღნიშნული სიწმინდეების ადგილ-სამყოფელი უცნობია.

გარდა აღნიშნული სიწმინდისა, იოანე ნათლისმცემელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეც ყოფილა საქართველოში. ამ მხრივ, აღსანიშნავია მოწამის თმა, რომელიც სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად ჩასვენებული იყო ძვირფასი თვლებითა და მარგალიტებით გაწყობილ ოქროს ჯვარში. აღნიშნული ოქროს ჯვარი წმინდა ნაწილებთან ერთად XVII საუკუნის 20-იან წლებში მეფე თეიმურაზ I-ის (1606-1663) ელჩმა, მთავარეპისკოპოსმა თეოდოსიმ მოსკოვში ჩაიტანა და რუსეთის ხელისუფლებას საჩუქრად გადასცა.¹¹

ლბიზის ტაძარი, IX-X ს.

წმ. იოანე ნათლისმცემლის ძეგლი,
ზუგდიდის ისტორიული მუზეუმი

წმ. იოანე ნათლისმცემლის ცერი თითის ძეგალი

თეკლათის დედათა მონასტერი, XIX ს.

იოანე ნათლისმცემლის წმინდა ნაწილები ამჟამად მოსკოვში, ზაგორსკის მუზეუმში დაცულ ვერცხლის გულსაქიდ ჯვარს. აღნიშნული სიწმინდე ელისაბედ დიმიტრის ასულ ციციანოვის საკუთრება ყოფილა. 1842 წელს მან ეს სიწმინდე წმინდა სერგის სამების მონასტერს შესწირა.^ა

ჩვენამდე მოაღწია აგრეთვე იოანე ნათლისმცემლის ძვალმა, რომელიც ამჟამად ქ. ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმშია დაცული. თუ რომელი ტაძრის კუთვნილება იყო იგი, ჩვენთვის უცნობია,^ბ იოანე ნათლისმცემლის სიწმინდის მცირე ნაწილი ჩასვენებული ყოფილა სეგრიცხოვლის ტაძრის კანკელის მარცხნივ არსებულ სანაწილეში.^გ სამწუხაროდ, ამ სანაწილეს ჩვენამდე არ მოუღწევია და იგი დაკარგულად ითვლება. იოანე ნათლისმცემლის წმინდა ნაწილი, კერძოდ კი ძვალი, ჩასვენებული იყო ანჩისხატის ტაძრის პირი ღვთი-სას ხატის სანაწილეში.

შემორჩენილ სიწმინდეთა შორის აღსანიშნავია იოანე ნათლისმცემლის ცერი თითი, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს დეკანოზ გიორგი ახვლედიანს საბერძნეთში ორას თუმნად შეუძენია. იგი ჩასვენებული იყო ძვირფასი თე-ლებით შემკულ ღუსკუმაში. აღნიშნული სიწმინდე დეკანოზ გიორგი ახ-ვლედიანს თეკლათის დედათა მონასტრისათვის შეუწირავს, სადაც დღესაც დაცულია. იოანე ნათლისმცემლის ცერი თითის ძვალი საქართველოს კათა-ლიკოს-პატრიარქის, ეფრემ II-ის (1960 - 1972) გადაწყვეტილებით, სხვა ღუ-სკუმაში ჩაასვენეს. ამჟამინდელი ღუსკუმა, მართალია, თავისთავად სიბ-ველით გამოირჩევა, მაგრამ მხატვრული თვალსაზრისით ძველი ჯობია.^დ საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში აღნიშნული სიწმინდე განადგურებას გადაურჩა. მას საგანგებოდ ინახავდა მონასტრის აწ გარდაცვლილი იღუმენია ქეთევან ახვლედიანი. თეკლათის მონასტერში დაცული იოანე ნათლისმცემ-ლის თითის თაყვანისსაცემად მორწმუნეთათვის წელიწადში ერთი დღეა დაწესებული - 24 ივნისი (ახალი სტილით 7 ივლისი). აღნიშნული დღესასწაული წინა დღის ღოცვით იწყება და მეორე დღეს საზეიმო წირვით გრძელდება.^ე

XVII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოში მეოფე რუს ელჩს, არსენ სუხანოვს კავთისხევის მონასტერში უნახავს იოანე ნათლისმცემლის კბილი.^ვ არსენ სუხანოვის მიერ დასახელებულ კავთისხევის მონასტერში ქვათახე-ვის მონასტერი უნდა იგულისხმებოდეს, რაც პ. იოსელიანის ცნობითაც დასტურდება. პ. იოსელიანი ქვათახევის მონასტრის აღწერისას იმ სიწ-მიდეებს წამოთვლის, რომელთაც რუსი ელჩი კავთისხევის მონასტრის კუთვ-ნილებად მიიჩნევს, რაც კავთისხევისა და ქვათახევის მონასტრების იდე-ნტურობას ადასტურებს. გარდა ამისა, მართალია, კავთისხევეში რამდენიმე ქრისტიანული ტაძარი არსებობდა, მაგრამ აქედან მხოლოდ ქვათახევი ითვ-ლებოდა მონასტრად. საქართველოს ეკლესიისა და მისი მრევლის დამო-კიდებულება წმინდა იოანე ნათლისმცემლისადმი ელინდება არა მარტო მისი სიწმინდეებისადმი თაყვანისცემაში, არამედ იმაშიც, რომ მისი სახელო-ბის უამრავი ტაძარია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში აგებული.

საქართველოს სახელთანაა დაკავშირებული IV საუკუნის მეორე ნახ-ვერის მოღვაწის, მსოფლიოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უდიდესი ღვთის-მეტყველისა და წმინდა მღვდელმთავრის, იოანე ოქროპირის († 407) ცხოვრე-

ბის უკანასკნელი პერიოდი, რომელიც ქართული და უცხოური წყაროების მიხედვით გარდაიცვალა და დაიკრძალა დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ სოფელ კომანში. ეს ის კომანია, სადაც იოანე ნათლისმცემლის პატიოსანი თავის მესამედ გამოჩინება IX საუკუნის შუა ხანებში მოხდა. როგორც წყაროებით დასტურდება, აფხაზეთის კომანი სიწმინდეების სიმრავლით გამოირჩევა. 308 წელს აქ მოწამეობრივად აღესრულა ქრისტიანობისათვის დევნილი და საქართველოში გადმოსახლებული წმინდა დიდმოწამე, თეოდორე ტირონის ძმისწული ვასილისკო, იგივე ბასილისკო. გადმოცემის მიხედვით, წმინდა ვასილისკო გარდაცვალების შემდეგ კომანში დაუკრძალა. მოგვიანებით კომანში მისი სახელობის ტაძარი აუშენებიათ, ხოლო 1893 წელს აღნიშნული ეკლესია განაახლდა და აქ დაფუძნდა ვასილისკოს და იოანე ოქროპირის სახელობის დედათა მონასტერი. წმ. ვასილისკოს ხსენების დღეს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია აღნიშნავს 3 (16) მარტს. ვასილისკოს გარდა, აფხაზეთის ტერიტორიაზე, კერძოდ კი ბიჭვინთაში, განისვენებს 305-311 წლებს შორის რომაელთა მიერ ქრისტიანობისათვის დევნილი წმინდა ლონგინოზი, რომელსაც საქართველოს ეკლესია 23 ივნისს მოიხსენიებს.¹⁵

კომანში, წმინდა ვასილისკოს გარდაცვალებიდან თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ, 407 წლის 14 სექტემბერს მოწამეობრივად აღესრულა წმინდა იოანე ოქროპირი. იოანე ოქროპირის საქართველოში გადმოსახლების, მისი აღსასრულისა და კომანში დაკრძალვის შესახებ ცნობებს გვაძლევს უცხოური წერილობითი წყაროები. პირველ რიგში, აღსანიშნავია იოანე ოქროპირის ერთ-ერთი მოწაფე, მისი ცხოვრების თვითმხილველი თეოდორიტე კვირელი (393 – 457), V საუკუნის პირველი ნახევრის მოდგაწე იერემია სოსომენი, VIII საუკუნის ისტორიკოსი თეოფანე ჟამთააღმწერელი და XI საუკუნის ბოლოსა და XII საუკუნის პირველი ნახევრის ცნობილი ლიტერატორი იოანე ზონარა.¹⁶ ჩამოთვლილი ავტორებიდან უპირატესობა უნდა მიენიჭოს თეოდორიტე კვირელს, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იოანე ოქროპირის მოწაფე და მისი ამქვეყნიური მოღვაწეობის თვითმხილველი იყო. თუმცა, ზემოთ დასახელებულ ავტორთა მიერ მოწოდებული ცნობებიც გარკვეულ ნდობას იმსახურებს, რადგან ისინი ეყრდნობიან იოანე ოქროპირის შესახებ იმ დროს არსებულ წერილობით წყაროებს.

ცნობილია, რომ სამეფო კარის, კერძოდ კი დედოფალ ევდოქსიას მიერ დევნილი იოანე ოქროპირი 404 წლის კრებაზე კონსტანტინოპოლიდან გააძევა, მეფე კი დაარწმუნეს კრების მიერ გამოტანილი განაჩენის კანონიერებაში. თეოდორიტე კვირელის მიხედვით, იოანე ოქროპირი თავდაპირველად გადაასახლეს სომხეთის უდაბურ დაბაში, რომლის სახელი იყო კუკუსო. აქედან კი იგი გაგზავნეს შორეულ პიტიუნტში, რომელიც იმ დროს იყო „უკიდურესი საზღვარი პონტოსი და რომაელთა სამფლობელოსი“, რომლის მესობლად ცხოვრობდნენ „უველურესი ბარბაროსები“. თეოდორიტე კვირელი გადმოგვცემს, რომ განსაცდელში მყოფი იოანე ოქროპირი ღმერთმა არ გაწირა, „აკცთმოყვარე უფალმა არ ინება, რომ ეს ძღვეამოსილი მოღვაწე იმ პატარა კუნძულზე ყოფილიყო წაყვანილი: კომანში რომ იყო, (უფალმა) ის დაასახლა

სამუდამოდ და უმწუხარო სამყაროში“.²⁰ ანალოგიურ ცნობას გვაძლევენ იერემია სოზომენი და თეოფანე ემთაღმწერელი. სამივე ავტორის მიხედვით, იოანე ოქროპირის სახელთან დაკავშირებული კომანი სომხეთში მდებარეობს. სხვათა შორის, გიორგი მთაწმინდელის მიერ XI საუკუნეში ბერძნულიდან თარგმნილ „დიდ სეინაქსარშიც“ იოანე ოქროპირის განსასვენებელ ადგილად სომხეთის კომანია მითითებული.²¹ ჩვენი აზრით, აქ უნდა იგულისხმებოდეს ნეოკესარიის კომანი (დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია) და არა – უშუალოდ სომხეთის ტერიტორიაზე არსებული ტომონიმი, მაგრამ არც ერთი წერილობითი წყარო და საეკლესიო გადმოცემა წინა აზიაში ამ პერიოდისათვის არსებულ ნეოკესარიის კომანთან იოანე ოქროპირის მოღვაწეობის ბოლო პერიოდის კავშირს არ დასტურებს. უფრო მეტიც, საეკლესიო ტრადიციითა და წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ იოანე ოქროპირი სწორედ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ კომანში უნდა გარდაცვლილიყო. თითქმის ყველა ავტორი (თეოდორიტე კვირელი, იერემია სოზომენი, თეოფანე ემთაღმწერელი, იოანე ზონარა) თავის ცნობებში აფხაზეთის კომანს გულისხმობს, რადგან კომანთან ერთად ასახელებენ პიტინტს, მხოლოდ იოანე ზონარა პიტინტის ნაცვლად ბიჭვინთას ახსენებს. დასახელებულ ავტორთა ცნობები სრულ თანხმობაშია ქართულ საეკლესიო ტრადიციასთან, რომლის მიხედვით იოანე ოქროპირი აღესრულა და დაიკრძალა აფხაზეთის კომანში. აღნიშნული პრობლემის დაზუსტებაში გარკვეული სიცხადე შეაქვს იოანე ზონარას, რომელიც ზემოთ დასახელებული ისტორიკოსებისაგან ოდნავ განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის, და რომელიც, შეიძლება სინამდვილეს არ შეესაბამებოდეს, მაგრამ აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ საუბარია აფხაზეთის კომანის შესახებ. იგი სხვა ისტორიკოსებისაგან განსხვავებით აღნიშნავს, რომ კომანში გარდაცვლილი იოანე ოქროპირის ნეშტი შემდეგ ბიჭვინთაში გადაასვენეს და იქ დაკრძალეს. იოანე ზონარას ცნობით: „...ეკლესიიდან განიდევნა იოანე ოქროპირი ტირანულად და გაიგზავნა ძლიერ შორს, განაპირა მდებარე ადგილზე, სახიფათო საგალი გზით. ამ აუტანელ გზაზე მან განიცადა მრავალი ტანჯვა, მიაღწია რა კუუსომდე, აქედან გაემართნენ ბიჭვინთისაკენ; კომანში რომ მივიდნენ (დაბაა ეს ადგილი), იქ გარდაიცვალა იოანე ოქროპირი 52 წლის ასაკში, რომელიც სამეფო ქალაქში მღვდელმთავერობდა ხუთ-ნახევარ წელიწადს“.²² იოანე ზონარას მოტანილი ცნობა ნათელს ფენს ყველაფერს, როგორც იოანე ოქროპირის დასაფლავების ადგილად ტრადიციულად მიჩნეული კომანის ნაცვლად იგი ასახელებს ბიჭვინთას, მაგრამ ეს უზუსტობა გვეხმარება იმის დადგენაში, რომ მასში ვიგულისხმეთ არა სომხეთის კომანი, როგორც ზოგიერთ წყაროშია აღნიშნული, არამედ დღევანდელი აფხაზეთის კომანი.

უცხოური წყაროების გადმოცემით, ბიჭვინთისაკენ მიმავალმა დასნეულებულმა იოანე ოქროპირმა მომქანცველ სამთიან მგზავრობას ევლარ გაუძლო. მას კომანში წმინდა ვასილისკო გამოეცხადა და ანუგეშა: „გაძლიერდი ძმო, გაძლიერდი და გიხაროდნენ, რამეთუ ხვალისა დღემან ზოგადად შემომკრებნენ ჩუენ“. იოანე ოქროპირი, გადმოცემით, თურმე ეზიარა ქრისტეს სისხლსა და ხორცს, წარმოთქვა უკანასკნელი სიტყვები – „დიდება ღმერთს

იოანე ოქროპირის წვივის ძვალი, კუთაისი

წმ. იოანე ოქროპირის
სარკოფაგი
კომანის ტაძარში.

ყველაფრისათვის! და 407 წლის 14 სექტემბერს მიიწვალა. იოანე ოქროპირის წმინდა ცხედარი დაკრძალულ იქნა აფხაზეთის კომაწში. მისი დასაფლავების ადგილად კომაწში არსებული წმინდა ვასილისკოს ტაძარი მიიწნოდა. აღნიშნული მოსასრება გაზიარებულია რუსულ ისტორიოგრაფიაშიც.²³

დედოფალ ევდოქსიას გარდაცვალების შემდეგ მართლმორწმუნე ქრისტიანებმა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ პროკლეს სთხოვეს, სამეფო ხელისუფლების წინაშე აღეძრა საკითხი იოანე ოქროპირის წმინდა ნაწილების დედაქალაქში გადასვენების შესახებ. გარდაცვლილი დედოფლის, ევდოქსიას ვაჟმა, იმპერატორმა თეოდოს II-მ (408 – 450) გულთან ახლოს მიიტანა მათი თხოვნა და ნება დართო, მისი წმინდა ნეშტი დედაქალაქში გადმოესვენებინათ. გადმოცემის მიხედვით, კომაწში მივლინებულმა 15-კაციანმა დელეგაციამ წმინდა მღვდელმთავრის ღუსკუმა ვერ გახსნა და ვერც ადგილიდან დაძრა. კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა მომხდარი სასწაული იმპერატორ თეოდოსისა და მისი ღვდის ევდოქსიას ცოდვებს დაუკავშირა. პატრიარქის რჩევით, იმპერატორმა შეადგინა ეპისტოლე, რომლითაც იგი იოანე ოქროპირს თავისი ღვდისა და საკუთარი ცოდვების მიტევებას შესთხოვდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით დედაქალაქის სხედასხვა ეკლესიაში წირვა-ლოცვაც ჩატარდა, გადახდილ იქნა სავედრებელი პარაკლისიც. ამის შემდეგ ახალი დელეგაცია აღნიშნული ეპისტოლეთი ჩავიდა კომაწში. როგორც კი ცოდვის მიტევების ეპისტოლე ხელში ჩაუდეს წმინდანს, იგი შემსუბუქდა და სარკოფაგიდან ამოასვენეს. ადგილობრივი მოსახლეობა და სასულიერო პირები წინააღმდეგნი იყვნენ წმინდანის საქართველოდან გადასვენებისა, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ. გადმოცემით, მთელი ღამის განმავლობაში შეკრებილი უამრავი ხალხი გალობით ეთხოვებოდა წმინდანის წმინდა ნაწილებს.²⁴ 838 წლის 27 იანვარს წმინდა იოანე ოქროპირის წმინდა ნეშტი, გადასვენებულ იქნა კომაწიდან კონსტანტინოპოლში. მართლმადიდებელი ეკლესია ყოველი წლის 27 იანვარს სუიმიტ აღნიშნავს „აღმოყვანებას ნაწილთა წმინდანთა შორის მამის ჩვენისა იოანე ოქროპირისა“. დასავლელი ისტორიკოსების გადმოცემით, ჯვაროსნული ლაშქრობების დროს იოანე ოქროპირის უხრწნელი სხეულის ნაწილები რომში გადაუსვენებიათ, სადაც დღესაც ინახება.²⁵

იოანე ოქროპირის წმინდა ნაწილების გადასვენების შემდეგ კომაწში დარჩა მისი სარკოფაგი, რომელთანაც, „როგორც უდიდეს სიწმინდესთან, საუკუნეების განმავლობაში მოდიოდნენ მორწმუნენი, თაყვანს სცემდნენ და იკურნებოდნენ“.²⁶ ბევრ მლოცველს სურდა, იოანე ოქროპირის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდე ჰქონოდა. ამ მიზნით, ისინი კომაწში მის დარჩენილ სარკოფაგს მცირე ნაწილს აცლიდნენ ხოლმე. XX საუკუნის 20-იან წლებში კომაწში არსებული ვასილისკო-იოანე ოქროპირის სახელობის მონასტერი გაპარტახდა, დარჩენილ სარკოფაგს საფრთხე დაემუქრა. მის გადარჩენას დიდი ამაგი დასდო საქართველოს ეკლესიის ამჟამინდელმა პატრიარქმა ილია II-მ, როცა იგი 1965-1977 წლებში ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიას განაგებდა, იოანე ოქროპირის სარკოფაგი სოხუმის საკათედრო ტაძარში დაასვენეს. XX საუკუნის 80-იან წლების ბოლოს აფხაზეთის მკვიდრმა, ჩვენ მიერ ზემოთ უკვე ნახსენებმა იური (გიორგი) ანუას ღვთისმოსავმა ოჯახმა კომაწის

ეკლესია აღადგინა. ტაძარი 1990 წლის 26 ნოემბერს იოანე ოქროპირის სახელზე იკურთხა. ამავე დღეს მისი წმინდა სარკოფაგი სოხუმის საკათედრო ტაძრიდან ახლადნაკურთხ ეკლესიაში გადაასვენეს. ანუების ოჯახმა აგრეთვე აღადგინა წმინდა ვასილისკოს საფლავი და მისი სახელობის ეკლესია.²⁷ XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში, საომარი მოქმედების დროს კომანის დიდი უბედურება დაატყდა თავს. 1993 წლის 5 ივლისს აფხაზი სეპარატისტების მიერ დახვრეტილ იქნა ამ ტაძრის აღმდგენი იური ანუა და მონასტრის წინამძღვარი ბერი ანდრია (ყურაშვილი). ორივეს ნეშტი ამჟამად კომანის მიწაში განისვენებს. კომანში დაცული იოანე ოქროპირის სახელთან დაკავშირებული აღნიშნული სიწმინდე ამჟამად საქართველოსგან უკანონოდ მოწყვეტილ ტერიტორიაზე მდებარეობს, რის გამოც საქართველოს ეკლესიას და მის მრევლს საშუალება არ აქვს მოილოცოს აღნიშნული სიწმინდე.

გარდა სარკოფაგისა, იოანე ოქროპირის სახელთან დაკავშირებულმა კიდევ ერთმა სიწმინდემ მოაღწია ჩვენამდე, ესაა წმინდა მამის წვივის ძეგლი, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დროს ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში იყო დაცული. ამჟამად იგი სხვა სიწმინდეებთან ერთად ახალ სანაწილეშია ჩასვენებული და ქუთათელ-გაენათელის ეპარქიის კუთვნილებას წარმოადგენს. ადრე იგი გელათის მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა. აღნიშნული წმინდა ნაწილი 29 სანტიმეტრისაა და მას სიგრძის ერთი მესამედი აკლია. სიწმინდის ბოლო ნაწილი დაზიანებულია.²⁸

იოანე ოქროპირის წმინდა ნაწილი, როგორც წყაროებით ირკვევა, ჩასვენებული ყოფილა მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის კანკელის ორივე მხარეს არსებულ ხატის სანაწილეში.²⁹ დღესდღეობით ორივე სიწმინდე დაკარგულად ითვლება. ქართული ეკლესია უბევლესი დროიდან უდრმეს პატივს მიაგებს მართლმადიდებელი სამყაროს ამ უდიდეს წმინდანს. საქართველოს ეკლესიაში უბევლეს დროიდან დამკვიდრდა იოანე ოქროპირის ღვთისმსახურების წესი, იოანე ოქროპირის თითქმის ყველა ნაშრომი ქართულად თარგმნილი. მისადმი პატივისცემაზე მეტყველებს ისიც, რომ საქართველოს ავტოკეფალიური ეკლესიის ორი მწყემსმთავარი იოანე ოქროპირის სახელითაა ცნობილი. ესენი არიან იოანე IV (980 – 1001) და იოანე V (1033 – 1049).

იოანე ოქროპირისაგან განსხვავებით, დასავლეთ საქართველოს მთიან ნაწილში, ლეჩხუმში (დღევანდელი ცაგერის რაიონი), სამუდამო განსასვენებელი პოვა მართლმადიდებელი სამყაროს მეორე უდიდესმა წმინდანმა, VII საუკუნეში მოღვაწე წმინდა მამამ მაქსიმე აღმსარებელმა (580 – 662). მაქსიმე აღმსარებლის დენისა და წამების მიზეზი გახდა VII საუკუნეში ქრისტიანობაში ახლადწარმოშობილი მწვალებლობის, მონოთელიტობის წინააღმდეგ მისი უკომპრომისო გამოსვლა. იგი თავის ქადაგებებში დაუნდობლად ამხელდა მათ მიმდევართ, რის გამოც თავის ორ მოწაფესთან, ანასტასი აპოკრისიარისთან და ანასტასი ბერთან ერთად საშინლად აწამეს. 658 წელს იმპერატორის გადაწყვეტილებით სამივეს ენა ამოაჭრეს, რათა მათ მიმდევრებს და თანამოაზრეებს საშუალება არ მისცემოდათ გაეგოთ მათი სიტყვიერი დარიგებანი. ენასთან ერთად მათ მარჯვენა ხელებიც მოჰკვეთეს,

რათა მათი ხელით დაწერილი ეპისტოლეები არ გაერცელებულიყო მოსახლეობაში. სამივე დევნილი პიროვნება კონსტანტინოპოლიდან შორეულ ლაზიკაში გაასახლეს. ლაზიკის ქვეყანაში შესვლისას, როგორც წყაროებით ირკვევა, ისინი ერთმანეთს დააშორეს, ანასტასი აპოკრისიარისი სვანეთის ციხეში მოთავსეს, მეორე – ანასტასი ბერი აფშილეთის ციხესიმაგრეში მიყვანისთანავე, ავადმყოფობის გამო გარდაიცვალა. მაქსიმე აღმსარებელი კი კელა ატარეს და ბოლოს შეამწყვდის მაღალ მთაზე აღმართულ ციხეში, რომელსაც ბერძნული წყაროებით სქიმარი ან პიმარი ერქვა. ღვთის განგებით, დევნილმა მაქსიმე აღმსარებელმა ენა ამოიღა, ხოლო მოჭრილ ხელზე ჯოხი მიიბა, რომელიც კალმის მაგიერობას წვედა, ამ გზით ქადაგებდა და აერცვლებდა იგი ჭეშმარიტ რწმენას. 662 წლის 13 აგვისტოს აღნიშნულ ციხეში აღესრულა მაქსიმე აღმსარებელი, ხოლო მისი მოწაფე ანასტასი აპოკრისიარისი – შედარებით გვიან, 666 წელს.

უძველესი ცნობები მაქსიმე აღმსარებლის მოღვაწეობის ბოლო პერიოდის შესახებ დაცულია მასთან ერთად მყოფი მისი მოწაფის, ანასტასი აპოკრისიარისის იმ წერილში, რომელიც გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე იერუსალიმში მყოფ, მაქსიმე აღმსარებლის მოწაფეს და მის თანამზრახველს, თეოდოს განგრელს გაუგზავნა.³⁰ აღნიშნული წერილის მიღებამდე თეოდოს განგრელი გამგზავრებულია ხერსონსა და ლაზიკაში გადასახლებულთა მოსანახულებლად. გზაში მას დააწიეს ანასტასი აპოკრისიარისი, მიერ გამოგზავნილი წერილი, მაგრამ ლაზიკაში მისვლის დროს მას ანასტასი უკვე გარდაცვლილი დახვედრია. თეოდოს განგრელს მოუნახულებია ყველა ის ადგილი, რომელიც მაქსიმე აღმსარებლისა და მისი მოწაფეების მოღვაწეობას უკავშირდებოდა. თეოდოსმა შეაგროვა წამებულია შესახებ მოსახლეობაში დარჩენილი გადმოცემები. ზამთრის მხიმე პირობებისა და უგზოობის გამო ვერ მოუნახულებია მაღალ მთაზე მდებარე წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის საფლავი.³¹ სამაგიეროდ, მას ადგილობრივ მოსახლეობაში საინტერესო გადმოცემები ჩაუწერია წმინდა მაქსიმეს მოღვაწეობისა და მისი საფლავის სასწაულომოქმედების შესახებ.

ანასტასი აპოკრისიარისისა და თეოდოსი განგრელის მასალები უძველესი წერილობითი წყაროებია, რომლებიც უტყუარ ცნობებს გვაწვდიან წმინდა მაქსიმეს მოღვაწეობის ბოლო წლებისა და მისი განსასვენებლის შესახებ. ამ ორ უძველეს წერილობით წყაროზე დაყრდნობით შემდგომ საუკუნეებში ბერძნულ ენაზე შეიქმნა წმინდა მაქსიმეს ცხოვრების სამი ვრცელი რედაქცია. აქედან ერთი რედაქცია X საუკუნეში ქართულად თარგმნა ექვთიმე მთაწმინდელმა († 1028), მეორე კი – XI საუკუნეში დიდ სეინაკსარში შეიტანა გიორგი ათონელმა († 1065). აღნიშნული წერილობითი წყაროების გამომზეურებას დიდი ამაგი დასდო პროფ. კ. კეკელიძემ.³²

წყაროების არსებობის მიუხედავად, ლენხუმის ტერიტორიაზე არსებული წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის ზუსტი განსასვენებელი დღემდე მიკვლეული არ არის. აღნიშნული საკითხის შესწავლას საინტერესო გამოკვლევები მიუძღვნეს: ა. ბრილიანტოვმა, ნ. მარმა, კ. კეკელიძემ, ს. ყაუხჩიშვილმა, დ. ბერძენიშვილმა, თ. ბერაძემ, ცაგერისა და ლენტეხის ეპისკოპოსმა სტეფანემ

(კალაიჯიშვილი) და სხვა.

ჯერ კიდევ 1908 წელს წმინდა მაქსიმეს საფლავის მოძიებით დაინტერესებულა იმდროინდელი ლენჩუშის მაზრის უფროსი ა. კ. ენკელი, რომელმაც აღნიშნულის შესახებ ქუთაისის გუბერნატორსა და საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას მიმართა და დახმარება სთხოვა. მიმართვამ, მართალია, მოგვიანებით, მაგრამ სათანადო შედეგი გამოიღო. რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ, უწმინდესი სინოდის ობერპროკურორის მიმართვის საფუძველზე, ლენჩუშის მაზრაში არსებული მაქსიმე აღმსარებლის საფლავის დადგენის მიზნით, დაზევერეთი არქეოლოგიური გათხრების ჩასატარებლად 500 მანეთი გამოყო. სამეცნიერო საბჭოს გადაწყვეტილებით არქეოლოგიური ექსპედიციის საერთო ხელმძღვანელად დაინიშნა იმ დროისათვის ცნობილი მეკლევარი, ანისის გათხრების ხელმძღვანელი, აკადემიკოსი ნიკო მარი³. 1914 წელს ნ. მარის ხელმძღვანელობით არქეოლოგიური ექსპედიცია მოეწყო ლენჩუშ-სვანეთში, ექსპედიცია ორ ჯგუფად იქნა გაყოფილი. პირველი ჯგუფის წევრები – ნ. მარი და დ. ყიფშიძე სვანეთში გაემგზავრნენ, მეორე ჯგუფი კი, კავკასიის მუზეუმის უფროსი მცველის ნ. ნ. ტიხონოვის და ევ. მიქელაძის ხელმძღვანელობით, ლენჩუშში არსებული მურის ციხის მიდამოებს იკვლევდნენ.⁴ მაგრამ დაწყებული მუშაობა ბოლომდე ვერ მიიყვანეს. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების გამო, 1915 წლის 28 აპრილს, რუსეთის უწმინდესი სინოდის დადგენილებით, დაზევერეთი არქეოლოგიური გათხრები, როგორც გადაწყვეტილებაში იყო მითითებული, დროებით შეიწერდა, თუმცა, შემდგომ პერიოდში წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის განსასვენებლის მოძიების მიზნით არც ერთი სამეცნიერო ექსპედიცია არ ჩატარებულა. მხოლოდ უკანასკნელ პერიოდში ლენჩუშისა და ცაგერის ეპისკოპოს, სტეფანეს ინიციატივით აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა რამდენიმე წერილი.⁵

მაქსიმე აღმსარებლის შესახებ მოსახლეობაში დარჩენილი ზეპირი ისტორიული მასალების მოძიებას დიდი ამაგი დასდო ლენჩუშის მაზრის უფროსმა ა. კ. ენკელმა. საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის დავალებით, იმერეთის ეპარქიის მაშინდელმა მმართველმა გიორგიმ (ალადაშვილი) და სიმეველეთა ცნობილმა მეკლევარმა თედო ჟორდანიამ საინტერესო ცნობები შეაგროვეს მაქსიმე აღმსარებლის მოღვაწეობის ბოლო წლებისა და აღსასრულის შესახებ. მათ მიერ წარმოდგენილი მოხსენებები და ლენჩუშის მაზრის უფროსის ა. კ. ენკელის შეკრებილი ცნობებით ისარგებლა მეკლევარმა ა. ბრილიანტოვმა.⁶

მოსახლეობაში შეკრებილი მასალებით დასტურდება, რომ მაქსიმე აღმსარებლის საფლავი მდებარეობდა მურის ციხესთან. ეს უკანასკნელი, კ. ენკელიძის აზრით, ბერძნულ წყაროში დასახელებული სქიმარი უნდა იყოს.⁷ მეკლევართა შორის დღესდღეობით აზრთა სხვადასხვაობაა მაქსიმე აღმსარებლის განსასვენებლის შესახებ, კ. ენკელიძის, ს. ყაუხჩიშვილის, მ. ჩიქოვანის და სხვათა აზრით, მაქსიმე აღმსარებელმა სიცოცხლის ბოლო წლები სოფელ დეხეირში გაატარა, გარდაცვალების შემდეგ კი დაიკრძალა მურში, სადაც მისი სახელობის ეკლესია ყოფილა. აღნიშნული დასკვნა მათ გამოიტანეს XX საუკუნის 30-იან წლებში, ამ კუთხეში შეკრებილი ზეპირი მასალების

სქიშარი

წმ. მიქსიმე აღმსარებლის
საფარადო
განსასვენებლის ადგილზე
აღმართული ტაძარი

საფუძველზე. ამ გადმოცემის მიხედვით, „წმინდა მაქსიმე დეხვირში ცხოვრობდა განცალკევებით, დიდი ცაცხვის ღრუში, სოფელ-სოფელ დადიოდა. ხალხი ყველგან პატივისცემით ხვდებოდა. იგი რჩევა-ღარიგებებს აძლევდა ხალხს, ასკეტურ ცხოვრებას ეწეოდა, ცოდვილებს და უქმის გამტეხებს კიცხავდა; ავი კაცი რომ რაიმეს ახდენდა, უშლიდა; განსაკუთრებით ნათესებს იცავდაო. იყო ერთი ბოროტი გლეხი, რომელიც თავის საქონელს ღამ-ღამობით სხვის ყანებში ამოვებდა. მაქსიმემ მისი დასჯა განიზრახა, ნისლად იქცა და ყანა გაუფუჭა. გაბრაზებულმა გლეხმა ნისლს ესროლა თოფი, ძირს კი კაცი ჩამოვარდა. ეს მაქსიმე იყო. გლეხი შეშინდა, წმინდანი მოეკალიო და ჩუმად მიწაში ჩაფლო, მაგრამ გეგამი სულ ზემოთ ამოდიოდა, რადგან სასაფლაო წარმართული იყო. ბოლოს გეგამმა უთხრა გლეხს: მარხილში უხედნი ხარები შეაბი, ჩემი გეგამი დაადე და გაუშვი, სადაც ხარები გაიწერდებიან, იქ დამასაფლავეთო. ასეც გააკეთა, ხარები მურში გაიწერდნენ. იქ დაასაფლავა, დამარხვის შემდეგ საშინელი წვიმები დაიწყო. კაღოებს ვეღარ ლევდნენ. შეწუხდა ხალხი. მაშინ წმინდა მაქსიმე გამოეცხადა გლეხს და უთხრა, ეს ლოცვა შესაბრუნეთ ჩემს სახელზე და წვიმა გადაიღებოს: „წმინდა მაქსიმე, დარი გვიბოძე, შეგვიხვეწე“³⁹ აღნიშნული გადმოცემა ბევრ უზუსტობას შეიცავს: ყოველად წარმოუდგენელია, რომ VII საუკუნეში წმ. მამა მაქსიმე აღმსარებელი ცეცხლსასროლი იარაღით, კერძოდ კი თოფით მოეკლათ, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ასეთი სახის საბრძოლო იარაღი იმ დროისათვის არ არსებობდა. ამისდამიუხედავად, მოტანილი ვრცელი მასალა ფრიად საყურადღებოა. ლენინგრაფში საუკუნეების განმავლობაში, ყოველ წელიწადს იმართებოდა ხოლმე წმინდა მაქსიმესადმი მიძღვნილი დღესასწაული – მურობა. დღესასწაულამდე ერთი კვირით ადრე ყოველი ოჯახიდან გამოყოფდნენრჩეულს კაცებს, მათ დღესასწაულამდე უნდა ემარხულათ და წმინდანივით უნდა ეცხოვრათ, შემდეგ კისერზე ღელურტებს შეიბამდნენ და მურისაკენ გარბოდნენ. ასეთი ასამდე კაცი გროვდებოდა, ისინი წმინდა მაქსიმეს სადიდებელ ჰიმნს მღეროდნენ.⁴⁰

მაშასადამე, მოსახლეობაში შეკრებილი მასალით წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის განსასვენებელი მურის ციხესთან უნდა იყოს. თუკი იმ ფაქტსაც გაეთვალისწინებთ, რომ ზოგიერთი მეკლევარი მურის ტოპონიმს ბერძნულად დასახელებულ სქიმართან აიგივებს, მაშინ უეჭველია, რომ მური უნდა იქნეს მიწინეული მაქსიმე აღმსარებლის დასაფლავების ადგილად. უკანასკნელ პერიოდში ტოპონიმ სქიმართან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა ეპისკოპოსმა სტეფანემ, რომელმაც ლენტეხის ტერიტორიაზე აღმოაჩინა ადგილი, სქიმერად წოდებული. იგი ვარაუდობს, რომ ანანტასი აპოკრიზიარისის მიერ მოხსენებული ციხე-სიმაგრე სქიმარი დღევანდელ ლენტეხის რაიონში, მაღალ მთაში არსებული სქიმერი უნდა იყოს. მისი აზრით, ლენტეხის ტერიტორიაზე არსებულ სქიმერში უნდა ყოფილიყო გადასახლებული წმინდა მაქსიმე, სადაც უნდა დაეკრძალათ კიდევ, მაგრამ 680 წლის შემდგომ, VIII საუკუნის ათიან წლებამდე, მისი წმინდა ნაწილები ამოასვენეს და გადაასვენეს ცაგერთან ახლოს მდებარე მურის ციხესთან, იმ დროს არსებულ მონასტერში, რომელიც შემდგომ მისი სახელობისა გამხდარა.⁴⁰ აღნიშ-

ნული მოსასრება, შესაძლებელია, რეალობასთან ახლოს იყოს, რადგან ძველი სტილით 21 იანუარს ეკლესია იხსენებს ღირსი მაქსიმე უხრწწელის წმინდა ნაწილების აღმოყვანებას. უეჭველია, რომ მასში წმინდა მამის ნეშტის გადასვენება იგულისხმება. გამოთქმულია აგრეთვე განსხვავებული თვალსაზრისი, რომ ცაგერის მახლობლად მდებარე სოფელ გვესოში დღემდე შემორჩენილი ადრე შუასაუკუნეების ციხე-სიმაგრის ნანგრევებთან არსებული სამნავიანი ბაზილიკა უნდა იყოს წმ. მაქსიმე აღმსარებლის განსასვენებელი.⁴¹ უეჭველია, რომ მაქსიმე აღმსარებლის განსასვენებლის დადგენა შესაძლებელია მხოლოდ არქეოლოგიური გათხრების მეშვეობით.

წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის პოპულარობა საქართველოში იმითაცაა განპირობებული, რომ მან თავისებური ასახვა პოვა ქართულ ფოლკლორში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლექსებში დღემდეა შემორჩენილი ხსოვნა წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების უკანასკნელი დღეების შესახებ.⁴² ლექს-უმური ფოლკლორის მიხედვით, მაქსიმე აღმსარებელი წმინდა კაცი ყოფილა. იგი სიკეთეს თესავდა და რწმენისაკენ მოუწოდებდა ყველას. წმინდა მაქსიმე აღმსარებლისადმი მიძღვნილი სახალხო დღესასწაული ლექსებში იმართებოდა აღდგომის პირველ ხუთშაბათს, რაც მისადმი დიდ პატივისცემაზე მეტყველებს.⁴³

საქართველოს ეკლესიის სიწმიდეთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამი კაპადოკიელი წმინდა მამის, ბასილი დიდის († 379), მისი ხორციელი ძმის, გრიგოლ ნოსელისა († 394) და გრიგოლ ღვთისმეტყველის (ნაზიანზელის († 389) წმინდა ნაწილებს, რომლებიც სხვა სიწმინდეებთან ერთად XIX საუკუნის დასასრულს ნასვენებული იყო მცხეთის სვეტიცხოვლის კანკელის მარჯვენა მხარეს მდებარე ხატში. მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდე ამ დროისათვის ინახებოდა აგრეთვე ამავე ტაძრის კანკელის მარცხენა მხარეს დასვენებულ სანაწილეში.⁴⁴ სამწუხაროდ, ორივე სანაწილე ამჟამად დაკარგულად ითვლება.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია სამი წმინდა კაპადოკიელი მამის მიმართ განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას იჩენდა. უძველესი დროიდან ქართულად თარგმნეს მათი თითქმის ყველა ნაწარმოები. ზოგიერთი მათგანი სხვადასხვა ეპოქაში რამდენჯერმეც ითარგმნა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ბასილი დიდის თხზულებებზე. ღვთისმსახურებაში დამკვიდრებულია ბასილი დიდის ლიტურგია. ქართულად თარგმნილია ბასილი დიდისადმი მიძღვნილი საგალობლები. ქართველებმა მის სადიდებლად შექმნეს ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული ნაშრომები და სხვა.⁴⁵

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია ვარაუდი, რომ სამივე კაპადოკიელი წმინდანი წარმოშობით ქართველი იყო.⁴⁶ აღნიშნული თვალსაზრისის მიუხედავად, სწორადაა მიჩნეული, რომ „ისინი აღზრდილნი იყვნენ ბერძნულ გარემოში, განათლება ამ ენაზე მიიღეს და ამ ენაზე ქმნიდნენ ნაშრომებს“ „სწორედ ამიტომ ისინი სამართლიანად არიან მიჩნეული ბიზანტიელ მწერლებად“.⁴⁷ ბასილი დიდის სახელს ქართველი ხალხის ყოფასა და ტრადიციებში გარკვეული ადგილი უკავია, რაც განაპირობებს ქრისტიანული სამყაროს ამ უდიდეს წმინდანთან განსაკუთრებულ სიახლოვეს.⁴⁸

გარდა წმინდა მამათა სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეებისა, საქართველოს ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენდა მართლმადიდებელ სამყაროში ქრისტიანობისათვის თავდადებულ, წმინდანად შერაცხულ პირთა წმინდა ნაწილები. ამ სიწმინდეთა შორის აღსანიშნავია პირველმოწამისა და მთავარდიაკონის სტეფანეს († 34) წმინდა ნაწილები. საეკლესიო გადმოცემით, წმინდა სტეფანეს ნეკი XIX საუკუნეში ხირსის დედათა მონასტერში ინახებოდა. აღნიშნული სიწმიდე საქართველოში VI საუკუნეში შემოუტანია ასურელ მამათაგან ერთ-ერთს, სტეფანეს, რომელმაც დააფუძნა და სიცოცხლის ბოლო წლები გაატარა ხირსის მონასტერში. XIX საუკუნის ბოლოს წმინდა სტეფანეს ნეკი, უსაფრთხოების მიზნით, ბოდბის დედათა მონასტერში გადაუსვენებიათ.⁹ ამჟამად აღნიშნული სიწმინდე დაკარგულად ითვლება. წმინდა სტეფანე პირველმოწამის სიწმინდის ერთი ნაწილი სევეტიცხოელის ტაძრის ხატში იყო ჩასვენებული. წმინდა სტეფანეს ერთ-ერთი წმინდა ნაწილი ამჟამად დაცულია ურბნისის წმინდა სტეფანეს სახელობის ტაძარში. აღნიშნული ტაძრის კუთვნილებას წარმოადგენდა სტეფანე პირველმოწამის მრავალნაწილიანი ხატი, რომელშიც სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად სტეფანე პირველმოწამის ნაწილებია ჩასვენებული. მთავარდიაკონმა სტეფანემ თავისებური ასახვა პოუვა ქართულ ყოფაში. კახეთის სოფელ ტიბაანში საგანგებოდ აღნიშნავენ მის დღეს, რომელიც შობის მესამე დღეს სრულდება.¹⁰

წამებულ წმინდანთა შორის აღსანიშნავია წმინდა ეგვგენიას თავის ქალა, რომელიც ამჟამად თბილისის წმინდა სამების საკათედრო ტაძარში ინახება. პ. იოსელიანის ცნობით, აღნიშნული სიწმინდე ერთ დროს ქვათახევის მონასტრის კუთვნილება ყოფილა, XIX საუკუნეში კი იგი სხვა წმინდა ნაწილებთან ერთად დიდ სანაწილეში მოათავეს და შიო მღვიმის მონასტერში დაასვენეს. ამავე სანაწილეში ინახებოდა წმინდა დიმიტრი წამებულის ხერხემლის ნაწილი.¹¹

დღესდღეობით შემორჩენილ წმინდა ნაწილებს შორის აღსანიშნავია ქალაქ ზუგდიდის მუზეუმში დაცული წმინდა კეირიკეს უხრწნელი ხელის მტევანი, რომელსაც არათითი და ნეკი აკლია. აქვე დაცულია წმინდა მარინეს აგრეთვე უხრწნელი მკლავი, რომელსაც ცერი თითი აკლია, ხოლო საწევნებელი და შუა თითი დაზიანებული სახითაა ჩვენამდე მოღწეული.¹² როგორც წყაროებით ირკვევა, აღნიშნული სიწმინდეები ადრე ხობის მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა, ხოლო XX საუკუნის 20-იან წლებში ისინი შესანახად ზუგდიდის მუზეუმში გადმოუტანიათ.¹³

სულ ახლახანს ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში საინტერესო სიწმინდეები იქნა მიკვლეული, რომლებიც ერთ დროს გელათის მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა. აღმოჩენილ სიწმინდეთა შორის აღსანიშნავია წმინდა თეოდორე ტირონის თავის ქალის ნაწილი შუბლის ძვლით. სიწმინდის შუბლზე ოთხი ვერცხლის ღურსმნით დამაგრებულ მრგვალ ვერცხლის მედალიონზე გამოსახულია წმინდა თეოდორე ტირონი. აქვეა წმინდა დიმიტრის თავის ქალის ზედა ნაწილი, სვერული ფორმის, რომელიც შეკრულია ჯვარედინი ფორმის მოოქროვილი თითბრის რკალით. რკალების გადაკვეთაზე დაკრულ მედალიონზე შესრულებულია წმინდანის გამოსახულება. მუზეუმ-

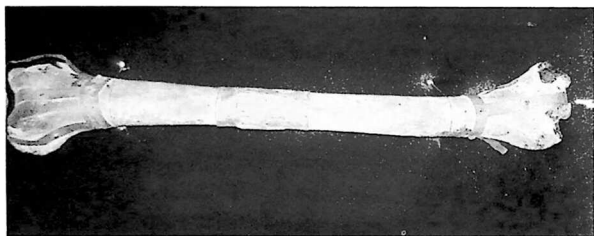
წმ. კეირიკეს გაუხრწნელი ხელის პტეგანი, ზუგდიდის ისტორიული მუზეუმი

წმ. მარინეს მკლავის ნაწილი, ზუგდიდის ისტორიული მუზეუმი

წმ. თეოდორე სტრატელატის წვივის ძვალი

წმ. სამსონ უცხოთშემწყნარებლის ბარძაყის ძვალი

წმ. ეგენიას თავის ქალა, წმ. სამების საკათედრო ტაძარი, თბილისი

წმ. დიმიტრის
თავის ქალის ზედა ნაწილი

წმ. თეოდორე ტირონის
თავის ქალის ნაწილი

წმინდა ნაწილები ჩასასვენებელ ბუდეში, ქუთაისი

ში დაცულია აგრეთვე წმინდა სამსონ უცხოთ შემწყნარებლის ბარძაყის ძეგლი; წმინდა თეოდორე სტრატელატის წვივის ძეგლი; წმინდა თეოქტიტეს წვივის ძეგლი; თომა მოციქულის ბარძაყის ძეგლი; წმინდა ემელიანეს ბარძაყის ძეგლის ნაწილი; წმინდა ბენედიქტეს სხივის ძეგლი. აქვეა იოანე ოქროპირის წვივის ძეგლი და წმინდა ნიკოლოზის საკივირველმოქმედი მხრის ძეგლი. თითოეულ სიწმინდეს აქვს ბერძნული წარწერა, რითაც ხერხდება აღნიშნულ სიწმინდეთა კუთვნილების დადგენა. გარდა ამისა, მუზეუმში აღმოჩნდა ოთხი სიწმინდე, მაგრამ, თუ რომელი წმინდანის ნაწილებია ისინი, ჯერჯერობით გაურკვეველია. აღნიშნულ სიწმინდეთა ნაწილი ჩასვენებული ყოფილა დიდი სანაწილეში.⁴ XX საუკუნის 20-იან წლებში დასახელებულ სიწმინდეებს თავი მოუყარეს ქუთაისის მუზეუმში. აქ დაცული სიწმინდეები ხელისუფლების გადაწყვეტილებით გადაეცა საქართველოს ეკლესიას.

3. იოსელიანის გადმოცემით, საქართველოში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა II საუკუნის პირველ ათეულში, იმპერატორ ტრაიანეს დროს წამებული მხედართმთავარი ევსტათი. საქართველოში უძველესი დროიდან (XIII ს.) არსებობდა მისი სახელობის ტაძარი, ხოლო სოფელს, სადაც აღნიშნული ეკლესია მდებარეობს, წმინდანის პატივსაცემად ერთაწმინდა ეწოდა, რაც წმინდა ევსტათის ნიშნავს. ამჟამად აღნიშნული სოფელი კასპის რაიონში მდებარეობს, სადაც შემორჩენილია წმინდა ევსტათის სახელობის ტაძარი. პ. იოსელიანი აღნიშნავს, რომ XIX საუკუნეში ერთაწმინდის ეკლესიაში ინახებოდა ცილინდრული ფორმის კიდობანში ჩასვენებული წმინდა ევსტათის მკლავის ნაწილი და ცერი. აღნიშნული სიწმინდე, როგორც სასწაულთმოქმედი, მეფე ერეკლე II-ს კათალიკოსის ნებართვით თავისი ქალიშვილის თეკლას ავადმყოფობის გამო, თბილისში გადაუტანია, მაგრამ 1795 წელს ალა-შაჰმად ხანის შემოსევისას იგი სხვა სიწმინდეებთან ერთად ქალაქიდან წაუღიათ. მეფე ერეკლეს დას, ანას, შემდეგ იგი გამოუსყიდა და ისევ ერთაწმინდის ტაძრისათვის დაუბრუნებია. აღნიშნული სიწმინდეები, როგორც პ. იოსელიანი გადმოგვცემს, თავიანთსავე ხშირად გამოაქვთ წმინდა ევსტათის ხატის წინ. „მათი ჩარჩო, ოქროთი დაფერილი ვერცხლისაა, შემკულია აღმოსავლური ქვებით, შეწირული იყო შაჰ-აბას დიდისა და ნადირ-შაჰის მიერ“.⁵

გარდა ზემოთ აღნიშნული სიწმინდისა, XIX საუკუნეში ერთაწმინდის ტაძარში შენახული ყოფილა რკინის ჯაჭვები, რომელთაც თურმე ნებაყოფლობით იკიდებდნენ „ისეთი პირნი, რომელნიც ცხოვრების მძიმე პირობებში, ხალხის წინაშე თავმდაბლობისა და ცოდვათა აღსარების ნიშნად, ღმერთს აღუთქვამდნენ ჯაჭვის საჯაროდ ტარებას, ჯვარდაკიდებულები იფონებდნენ იმ ჯაჭვს, რომლითაც შეკრული იყო წმინდა ევსტატე, იმპერატორ ტიტუსის სახელოვანი მხედართმთავარი, მისი თანამებრძოლი, იერუსალიმის აღებისას ტრაიანეს მიერ გამორჩეული, რომის დიდებული, ქრისტეს წამების წინ იმპერატორ ადრიანეს ბრძანებით ქრისტეს ეკლესიისათვის დიდწამებული“.⁶

XVII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოში მყოფი რუსი ელჩი არსენ სუხანოვი კავთისხევის (ქვათახევის) მონასტრის დათვალიერების შემდეგ აღნიშნავს, რომ წმინდა ევსტათის ნაწილების გარდა, ამავე ტაძარში არსებულ სანაწილეში ჩასვენებული ყოფილა წმინდა გიორგის შუბლის ძეგლი, იოანე

ნათლისმცემლის კბილი, წმ. თომა მოციქულის თავის ქალა, წმინდა ევგენიას მუხლის ძეგლები და თავის ქვალი.⁷⁷ აღნიშნული სიწმიდეები XIX საუკუნის შუა ხანებში, პ. იოსელიანის ცნობით, კელაე ქვათახევის მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა.

თითქმის იმავე დროს, იმერეთის სამეფოში მყოფ რუს ელჩებს, ნიკიფორე ტოლონაროვსა და ალექსი იველეუს რაჭის ერთ-ერთ მონასტერში უნახავთ წმინდა ევსტათის თავის ნაწილი და წმინდა ევდოკიმე მართლის წმინდა ნაწილი.⁷⁸

წმ. ესტათის წმინდა ნაწილი დაცულია თბილისის წმ. სამების საკათედრო ტაძარში. აღნიშნული ტაძრის კუთვნილებას აგრეთვე წარმოადგენს წმ. პანტელეიმონის, X საუკუნის ღირსი მამის, პეტრე ათონელის, წმინდა ბენიამენის, წმ. თეოდორეს, წმ. იობ პუჩავეის, წმ. სერაფიმე საროველის და სხვა წმინდა ნაწილები. ამავე ტაძარში ინახება წმ. მამის, სერაფიმე საროველის იმ ქვის ნაწილი, რომელზეც იგი ღოცვის დროს იდგა ხოლმე, ქვა გოლგოთიდან, ქვა სინას მთიდან, ქვა მაგდალინიდან, უცნობი ქვის ნაწილები სანაწილეოთი, ექვთიმე ათონელის მიერ დარღული ხის ნაჭერი, წმინდა ნაწილები ნოქალაქევის ორმოცი წმინდა მოწამე სებასტიელის ეკლესიიდან, ქვა ჩამოტანილი სინას მთის იმ ადგილიდან, სადაც ღმერთმა მოსეს მისცა ათი მცნება, ეაზბეგის ბეთლემში ნაპოვნი სიწმინდე, წმ. შიოს ახლის წმინდა ნაწილი, წმ. შიოს ღაფრიდან წამოღებული სასულიერო პირის თავის ქალა და სხვა.

XX საუკუნის 80-იან წლებში საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეთა რიცხვს შეემატა წმინდა დიდმოწამე ბარბარეს წმინდა ნაწილები. თუმცა, როგორც წყაროებით დასტურდება, ქართული ეკლესია უძველესი დროიდან ფლობდა ამ წმინდანის ნაწილის, რომელიც სვეტიცხოველის ტაძრის კანკელის მარცხენა მხარესე არსებულ სანაწილეში ყოფილა დასვენებული.⁷⁹

305 – 311 წლებში, იმპერატორ მაქსიმიანეს დროს წამებულ ბარბარეს წმინდა ნეშტი თავდაპირველად ღუთისმოსავემა ეალენტრიანემ დაკრძალა ქალაქ ილიოპოლისში. XI საუკუნის ბოლოს ბიზანტიის იმპერატორის, ალექსი კომნენის ქალიშვილს, ბარბარეს, როდესაც იგი ცოლად გაჰყვა რუს ბოიარ მიქაელ სვიატოპოლს, თავისი მოსახელე წმინდანის სიწმინდეები კიევში ჩაუსვენებია და მოუთავსებია მთავარანგელოზის ეკლესიაში. 1983 წელს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის თხოვნით, უკრაინაში ჩასულ ქართველი სამღვდელოების დელეგაციას კიევის მაშინდელმა მიტროპოლიტმა ფილარეტმა საჩუქრად გადასცა წმინდა ბარბარეს ნეკა თითის ნაწილი. აღნიშნული სიწმინდე ამჟამად დასვენებულია თბილისის ქვემო ბარბარეს სახელობის ეკლესიაში.

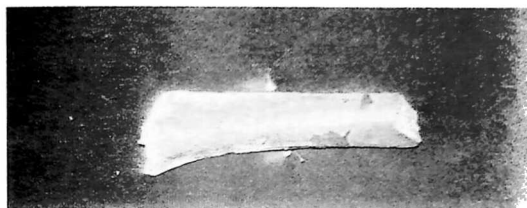
აღსანიშნავია, რომ წმინდა დიდმოწამე ბარბარე საკმაო პოპულარობით სარგებლობს ქართველთა ყოფაში. მისადმი მიძღვნილი დღესასწაული (ძველი სტილით 4 დეკემბერი) დიდი ზეიმით აღინიშნება. ამის გარდა, იგი მინიწულება სხვადასხვა სენისაგან განმკურნელ და ავადმყოფების მფარველ წმინდანად.⁸⁰

შიდა ქართლში, ოთარაშენის (ოთარშენი) ეკლესიაში ძველი დროიდან

ინახებოდა წმ. მოწამე იოანეს (რომელიც იველიანე განდგომილის დროს ქრისტიანობისათვის ეწამა) წმინდა ნაწილი. აქვე იყო აგრეთვე იოანე ნათლისმცემლის ორი წმინდა ნაწილი, წმ. მამა ანტონის, წმ. პროკოფის, წმ. ეკატერინეს წმინდა ნაწილები. წმ. ალექსანდრეს სავარცხლის ნაწილი, „წმ. დიმიტრი როსტოველის ნაბანის ბანბა“ და სხვა წმინდა ნაწილები. ამჟამად ჩამოთვლილი სიწმინდეები საქართველოს საპატრიარქოს კუთვნილებას წარმოადგენს.

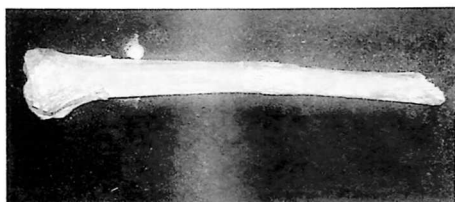
XXX

საქართველოში დავანებული, დღესდღეობით არსებული თუ ჟამთასიავისაგან დაკარგული სიწმინდეების დიდი ისტორია აქ წყდება. ჩვენ ძალისხმევა არ დაგვიშურებია, რათა დღემდე მოღწეული წყაროების ურთიერთშეჯერებით სიმართლე წარმოგვეჩინა. როგორც ერწმუნდებით, ჩვენი სიწმინდეების მიერ გადატანილი განსაცდელი განსაცდელია ერისა, რომელიც ქრისტეს გზით მიდის, ეს არის გზა წამებისა, ჯვარცმისა, აღდგომისა და ამაღლებისა...

უცნობი
წმინდა ნაწილი

წმ. ბენედიქტეს
სსივის ძვალი

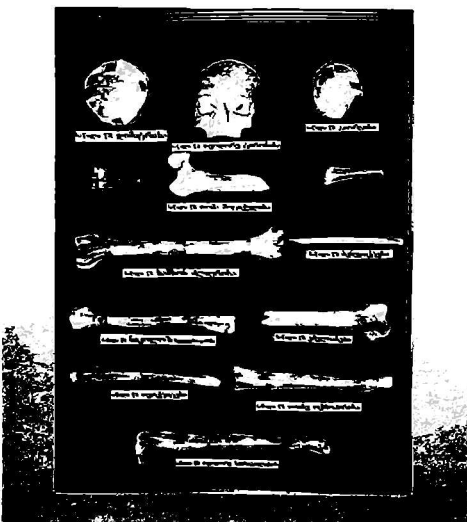
წმ. თეოქტიტეს
წვივის ძვალი

წმ. ეპელიანეს
ბარძაყის
ძელის ნაწილი

ქუთაისის სიწმინდეები
ძველ სანაწილეში

ქუთაისის სიწმინდეები
ახალ სანაწილეში

წმ. პეტრე ათონელის წმინდა ნაწილი

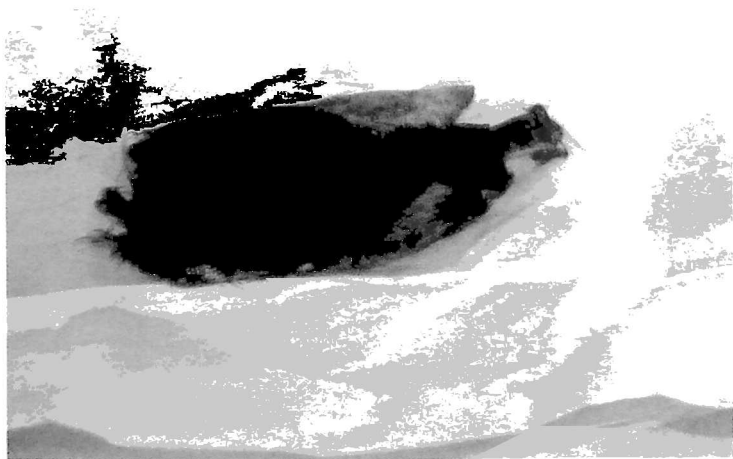
წმ. ესტატეს წმინდა ნაწილი

წმ. სერაფიმე საროველის წმინდა ნაწილი

წმ. ბენიამენის წმინდა ნაწილი

წმ. ანტონის წმინდა ნაწილი

წმ. იოზ პუჩავეის წმინდა ნაწილი

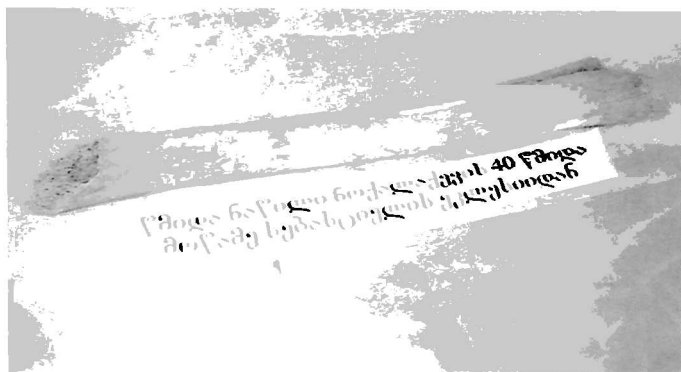
წმიდა შიოს ღავერიდან
წამოღებული თავის ქალა

წმ. შიოს ღავერიდან წამოღებული უცნობი სასულიერო პირის თავის ქალა

წმ. შიო ასლის წმინდა ნაწილი, XVII ს.

წმიდა შიოს ნაწილი

წმ. ნაწილები ნოქალაქის 40 წმ. მოწამე სებასტიელის ეკლესიიდან

მყინვარწყურის ბუღუმში ნაპოვნი სიწმინდე

**ბამოყენებული წყაროები, ლიტერატურა
და შენიშვნები**

შესავალი

1. დეკანოზი არჩილ მინდიაშვილი, ქადაგებანი (1994-1995 წწ.), თბ. 1995, გვ. 106.
2. წმინდანთა კანონიზაციის საკითხისათვის, თბ., 1999, გვ. 18.
3. წმ. იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა, ძველი ბერძნულიდან თანამედროვე ქართულზე თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ, თბ., 2000, გვ. 440-441.
4. იქვე, გვ. 441.
5. წმინდანთა კანონიზაციის საკითხისათვის, გვ. 18.
6. მ. ჯაფარიძე, სვანეთისაკენ მიმავალი მაღლიანი გზა, ანუ ეინ იყენენ ფუსტელები, ინტერვიუ დეკანოზ ავთანდილ გიორგობიანთან, ჟურნალი „გზა“, 2005, №34, გვ. 35; დეკანოზი ავთანდილ გიორგობიანი, საეკლესიო სიწმინდეთა დაცვის რაინდები, ჟურნალი „ლაზარეს აღდგინება“, 2002, XVI, გვ. 15-18.
7. დეკანოზ ავთანდილ გიორგობიანი, საეკლესიო სიწმინდეთა დაცვის რაინდები, ჟურნალი „ლაზარეს აღდგინება“, 2002, XVI, გვ. 16.
8. П. Жузе, Грузия в 17 столетии по изображению патриарха Макария, Казан, 1905, стр. 45. რუსულენოვანი წყაროებისა და ლიტერატურის თარგმანში დიდი დახმარება გაგვიწია პედაგოგმა ანზორ ფანჯიკიძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხენებთ.
9. А. Натроев, Михет и его собор Свэти-Цховели, Историко-археологическое описание, Тифлис, 1900, стр. 254-256.
10. პლატონ ხუროშვილი, სევეტიცხოელის ტაძარი, გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.
11. С. А. Белокуров, „Посолство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в Дадянскую землю (1639-1640 гг)“, из книги „Материалы для Русской истории“, Москва, 1888, стр. 321.
12. ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქალაქ ტფილისში, ისტორიული მიმოხილვა, მღვდელი კარბელაშვილისა, ტფ., 1902, გვ. 37-38.
13. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1640, Тб., 1937, стр. 65.
14. ციტირებული ფ. სიხარულიძის ნაშრომიდან „მოსკოვის ქართული ახალშენის ისტორიიდან“, თბ., 1991, გვ. 270.
15. С. А. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в Дадянскую землю (1639-1640), стр. 262.
16. П. Жузе, Грузия в 17 столетии, по изображению патриарха Макария, казан, 1905; Б. ასათიანი, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსოვლის მიერ), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო ნ. ასათიანმა, თბ., 1973.

17. ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის რუსული მასალები საქართველოს ისტორიისათვის), თბ., 1965; შდრ. А. Н. Муравьев, Грузия и Армения, часть 2, СПб, 1847.

18. ნაშრომის რედაქტირებაში დახმარება გაგვიწიეს თამაზ ჭყონიამ, ელადიმერ კვირკველიამ, ავთანდილ ასათიანმა და თინათინ გოგორაშვილმა, რისთვისაც მათ დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

თავი I. ძველი აღთქმის სიწმიდზე – წმ. ელიას ხალენი საქართველოში

1. წმინდანთა ცხოვრება, წიგნი 2, თბ., 2003, გვ. 67.

2. ზ. კიკნაძე, თ. მირზაშვილი, „ქარსა ზედა ბაგინისასა“, გაზეთი „სახალხო განათლება“, 1989, IX, №22.

3. მოქცევამ ქართლისად, ძველი ქართული პაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V-X სს.), ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1963, გვ. 130; შდრ. შატბერდის კრებული, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. მეტრეველმა, თბ., 1979, გვ. 339-340.

4. შატბერდის კრებული, გვ. 341.

5. ძველი ქართული პაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, გვ. 139.

6. ლ. პატარიძე, „მოქცევამ ქართლისად“-ს დროის კონცეფციის გაგებისათვის (ელიას ხალენი „ნიროს ცხოვრებაში“), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1987, №2, გვ. 112.

7. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოისა საქართველოსა – ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973, გვ. 62.

8. ჟურნალი „აღსაყალი“, 2004, 17 აპრილი, №2, გვ. 8.

9. ი. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003, გვ. 276.

10. აღ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1919, გვ. 114.

11. ქართული მწერლობა, ტ. II, თბ., 1987, გვ. 41.

12. ი. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 275.

13. იქვე, გვ. 278.

14. თ. ბერიძე, ძველი თბილისის გარეუბნების ისტორია, თბ., 1977, გვ. 192.

თავი II. მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სიწმიდეები საქართველოში

1. უფლის კვართი საქართველოში

1. ზ. აღექისძე, „ქართველ ებრაელთა“ საღმრთო მისია საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის თვალთახედვით, „ივერია“, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის ჟურნალი, თბილისი-პარიზი, 1992, №1, გვ. 37.

2. იქვე.

3. იქვე.
4. დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1976, გვ. 176.
5. H. Mapp, Хитон Господень в книжных легендах армян, грузин и сирийцев, СПб, 1897.
6. გ. ბარამიძე, წერილობითი წყაროები და გადმოცემები უფლის ხელთუქმნელი კეართის შესახებ, თბ., 2004, გვ. 16-17; მისივე, წერილობითი წყაროები უფლის ხელთუქმნელი კეართის შესახებ, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1993, 24 დეკემბერი, გვ. 15.
7. არაქელა დაფრიფეცის ცნობები საქართველოს შესახებ, თარგმნა, შესავალი და კომენტარები კარლო კუციასი, თბ., 1974, გვ. 28.
8. Полное собрание русских летописей, т. 22, ч. 1, М., 1911, გვ. 266; შდრ. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1960, გვ. 114-115; შდრ. ნ. ციხისთავი, წმ. ნინოს ცხოვრების ქართული და რუსული ტექსტების ისტორიოგრაფია, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1990, №2, გვ. 36-37.
9. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ.1, თბ., 1955, გვ. 97.
10. შატბერდის კრებული, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979, გვ. 338.
11. იქვე, გვ. 339.
12. გ. ბოლქვაძე, მაცხოვრის კეართი და ებრაული დიასპორა ქართლის (იბერიის) სამეფოში, მოხსენების მოკლე შინაარსი „თბილისი – იერუსალიმი 2“ – საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თბ., 1998, გვ. 11.
13. ე. მამისთვალიშვილი, ქართველ ებრაელთა ისტორია (ანტიკური და ფეოდალიზმის ხანა), თბ., 1995, გვ. 136.
14. შატბერდის კრებული, გვ. 338; შდრ. გ. ბოლქვაძე, „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე არს“, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1997, 17-24 ოქტომბერი.
15. იქვე, გვ. 338.
16. იქვე, გვ. 323.
17. ემამისთვალიშვილი, ქრისტეს კეართის ისტორია, გორი, 2003, გვ. 17.
18. დაწერილებით იხილეთ ე. მამისთვალიშვილის დასახ. ნაშრომი, გვ.33.
19. გაზეთი „მერიდიანი“, 2000, 13-16 ოქტომბერი, №114, გვ. 6.
20. შატბერდის კრებული, გვ. 339.
21. ქართლის ცხოვრება, ტ.1, გვ. 35.
22. შატბერდის კრებული, გვ. 339.
23. პლატონ ხუროშვილი, სვეტიცხოვლის ტაძარი, გაზ. „ივერია“, 1898, №35.
24. ქართლის ცხოვრება, ტ.1, გვ. 101
25. გაზეთი „ივერია“, 1898, №35.
26. შატბერდის კრებული, გვ. 339.
27. იქვე.

28. ე. მაშისთვალისშვილი, ქრისტეს კვართის ისტორია, გვ.18.
29. ძველი ქართული პაგიოგრაფიული ძეგლები, წიგნი, III (მეტაფრასული რელაქციები XI-XIII სს.), დასაბუჯლად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ე. გაბიძაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაძისძემ, გ. კიკნაძემ და ც. ქურციკიძემ, თბ., 1971, გვ. 31.
30. იქვე, გვ. 32.
31. ქართლის ცხოვრება, ტ.1, გვ. 78.
32. იქვე, გვ. 32.
33. С. Белокуров, Дело о присылке шахом-Аббасом Ризы Господней царю Михаилу Феодоровичу, М., 18916 стр. 16-17; შდრ. М. Полиевктова, Материалы...ТБ., 197, с. 95-977; შდრ. ტ. რუსაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1960, გვ. 115.
34. ქართლის ცხოვრება, გვ. 97.
35. იქვე, გვ. 101.
36. ზ. ალექსიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 40.
37. მოქცევაი ქართლისაჲ, გვ. 323.
38. იქვე; შდრ. ზ. ალექსიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 40.
39. მოქცევაი ქართლისაჲ, გვ. 323.
40. ზ. ალექსიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41.
41. რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, თბ., 1992, გვ. 114.
42. პ. ხუროშვილი, ფელეტონი, სვეტიცხოვლის ტაძარი, „ივერია“, 1898, №35.
43. მოქცევაი ქართლისაჲ, გვ. 336.
44. პ.ხუროშვილი, დასახ. ნაშრომი.
45. მოქცევაი ქართლისაჲ, გვ. 338.
46. პ. ხუროშვილი, დასახ. ნაშრომი.
47. დაწვრილებით იხილეთ რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, თბ., 1992, გვ. 115; მისივე „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ სახის-მეტყველება, თბ., 1998, გვ. 13-15. მისივე, ქართული პაგიოგრაფია, თბ., 1987, გვ. 120.
48. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 106; ო. ჭერიუშვილი, სვეტიცხოვლის მისტიერია, თბ., 2000, გვ. 192-95.
49. ე. ჭელიძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიიდან, ჟურნალი „საქართველოს საპატრიარქო“, I, 1997, გვ. 8.
50. ბ. მჭედლიშვილი, სვეტიცხოვლის მშენებლობის ისტორია, გაზეთი „სვეტიცხოველი“, 1994, №1.
51. ვ. ბერიძე, მცხეთის კათედრალის „სვეტიცხოველი“ და ქართლის მოქცევის სიუჟეტები მის ფრესკებში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XV-13, 1048, გვ. 143.
52. თ. საყვარელიძე, რა გადაგერჩა მცხეთური ჯვარ-ხატებიდან, ჟურნალი „საქართველოს საპატრიარქო“, 2001, №4, გვ. 79-80.
53. ქართლის ცხოვრება ტ.I გვ. 115.
54. იქვე.
55. მოქცევაი ქართლისაჲ, გვ. 394.
56. ქართლის ცხოვრება ტ. I, გვ. 123.

57. იქვე.
58. იქვე, გვ. 311.
59. А. Натроев, Мухет и его собор Свэти-Цховели, Историко-археологическое описание, Тифлис, 1900, стр. 108.
60. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 106.
61. Brosset, Examen critique des annales gaurgiennes, Saint Peterburg; 1842 p. 71-72; შდრ. М. Полневков, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615-1640, თბ., 1937, გვ. 95-96.
62. ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V-X სს.), დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჯანკიევმა და ც. ჯღამაიამ; თბ., 1963, გვ. 199.
63. ნ. ბერპენიშვილი, მცხეთის საბუთი XI საუკუნისა, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტ. VI, 1929-1930, ტფ., 1931, გვ. 288.
64. მ. საბინინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 107.
65. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, ტ. II, გვ. 508; შდრ. ვ. ბერიძე, მცხეთის კათედრალის „სეგეტიცხოველი“ და ქართლის მოქცევის სიუჟეტები მის ფურცლებში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XV-13, 1948, გვ. 141.
66. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 81.
67. ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 143.
68. დაწერილებით იხილეთ ა. ნატროვის დასახ. ნაშრომი, გვ. 103-105; შდრ. ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრომი.
69. Der Heiling Rosk zu Trier, 1996, col. 28. გერმანულენოვანი წყაროებისა და ლიტერატურის თარგმანში დიდი დახმარება გაგვიწია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა თამარ შაკიაშვილმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხენებთ.
70. მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ. 131.
71. იქვე.
72. იქვე, გვ. 137.
73. იქვე, გვ. 139-144.
74. Der Heiling Rosk zu Trier, col. 13-63.
75. იქვე, გვ. 123-125.
76. იქვე, გვ. 513.
77. იქვე, გვ. 136.
78. იქვე, გვ. 571.
79. ციტირებული ე. ჭელიძის დასახ. ნაშრომი, გვ. 8.
80. შატბერდის კრებული, გვ. 331.
81. Der Heiling Rosk zu Trier, col. 68.
82. იქვე, გვ. 162.
83. მ. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 151.
84. ე. ბუბულაშვილი, მიხეილ თამარაშვილი – საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მკვლევარი, კრებულში „საქართველოს ეკლესიის, ქართული სასულიერო მწერლობის და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხე-

ბი“. თბ., 1998, გვ. 98.

85. М. Селезнев, Руководство к познани Кавказа, СПб, 1847; Макарий (Булгаков, митрополит Московский и Коломенский), История Русской церкви, XI, Санкт-Петербург, 1882, стр. 63-67; Филарет Гумилевский, Жития святых, стр. 94-99; Н. Марр, Хитон Господень в книжных легендах армян, грузин и сирийцев, СПб, 1897; С. Белокуров, Дело о присылке шахом Аббасом Ризы господней царю Михаилу Федоровичу в 1625 году, М., 1891; А. Шамаро, Загадка нешвенного хитона, «Науки и религии», №2, 1991; Н. Енеева, Частица Ризы Спасителя – в московском Кремле, «Журнал московской Патриархии» №7, 1996.

86. П. Иоселиани, Михетский храм, «Журнал министерство Народного Просвещения», ч. 36, отд. П, СПб, 1842., შდრ. მ. ჯანაშვილი, საქართველოს საეკლესიო ისტორია. ტფ. 1886.

87. ე. მამისტვალიშვილი, ქრისტეს კეართის ისტორია, გორი, 2003, გვ. 72.

88. ნ. მარი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 70.

89. M. Brosset, Examen critique des annales gaurgiennes, Saint-Peterbourd, 1842, p. 367-369.

90. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი.

91. ეგრი, ფელეტონი, გატანილია თუ არა ჩვენის ქვეყნიდან უმთავრესი სიწმინდე საქართველოსი კეართი უფლისა, გაზეთი „ივერია“, 1892, №9; მისივე, ქრონიკები და სხვა მასალები საქართველოს ისტორიისა, თბ., 1892, გვ. 15-16.

92. А. Натроев, Михет и его собор Святи-Цховели, Историко-археологическое описание, Тиф. 1900, с. 80-113.

93. ე. მამისტვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83-93.

94. გ. ბარამიძე, წერილობითი წყაროები და გადმოცემები უფლის ხელთუ-ქმნელი კეართის შესახებ (ქართული, სომხური, სირიული და ევროპული დოკუმენტები უფლის უკერველი კეართის შესახებ. ტურინის სუდარა), თბ., 2004.

95. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბაბტრიონამდე, თბ., 1977, გვ. 82.

96. იქვე, გვ. 80.

97. დაწერილებით იხილეთ ე. მამისტვალიშვილის დასახ. ნაშრომი, გვ. 43-48, 75-82.

98. ს. ბელოკუროვის დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

99. იქვე, გვ. 14.

100. ე. მამისტვალიშვილის დასახ. ნაშრომი, გვ.

101. ინტერნეტის ვებ-გვერდი, მიშელ ვან ესბროკი.

102. Т. Тивадзе, Материалы по внешнеполитической истории Грузии первой половины XVII века, содержащиеся в архивном фонде «Сношения России с Персией» крებულში, ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, II, თბ., 1973, გვ. 153.

103. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21.

104. იხ. თ. ტივაძე, დასახ. ნაშრომი; შდრ. ე. მამისტვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45-47.

105. ე. მამისტვალიშვილი, დასახ. ნაშ. გვ. 47.

106. იქვე.
107. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43.
108. ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბაქტრიონამდე, თბ., 1977, გვ. 79.
109. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43-44.
110. იქვე, გვ. 44.
111. იქვე, გვ. 45-46.
112. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 60.
113. იქვე.
114. იქვე, გვ. 61.
115. იქვე.
116. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений в 1615-1640 гг., თბ., 1937, с. 87-88.
117. ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82-83.
118. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 16-17.
119. ციტირებული ე. მამისთვალისიშვილის დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 63; შდრ. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18.
120. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18.
121. ინტერნეტის ვებ-გვერდი, მიშელ ვან ესბროკი.
122. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 22; შდრ. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 64.
123. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21-22; შდრ. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 64.
124. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 65.
125. მიშელ ვან ესბროკი, დასახ. ნაშრომი
126. Дворцовые разряды, СПб., т. I, 1850, гв. 291; შდრ. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25.
127. Собрание государственных грамот и договоров хранящихся в государственной коллегии иностранных дел, ч. III, 1822, гв. 291; შდრ. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 65.
128. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 67.
129. Путь Ризы Господней в Москву, <http://niza.onthodoxy.ru>.
130. Дворцовые разряды, СПб., т. I, 1850, стр. 662; შდრ. Беляев С., Богослужение в честь Ризы Господней в Успенском соборе Московского Кремля, «Журнал Московской Патриархии», №7, 1996, с. 78.
131. Собрание государственных грамот и договор хранящихся в государственной коллегии иностранных дел, ч. III, 1822, стр. 290; შდრ. История русской церкви Макария Митрополита Московского и Коломенского, т. XI, СПб., 1882, с. 65.
132. Путь Ризы господней в Москву, შდრ. Храм в честь Положения Ризы Господней на Донской <http://niza.onthodoxy.ru>.
133. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 66.
134. იქვე.
135. იქვე.
136. С. Коварская, Православные святыни в соборах Московского Кремля, ინტერ-

ნების ვებ-გვერდი <http://WWW.min.vosknes.nu/minbo09/a>, სტრ.17

137. Н. Енеева, Частица Ризы Спасителя – в Московском Кремле. «Журнал Московской Патриархии», №7, 1996, გვ. 71.

138. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69.

139. იქვე, გვ. 69.

140. ს. კოვარსკაია. დასახ. ნაშრომი, გვ. 1-2; შდრ. Христианские реликвии в Московском Кремле, М., 2000, с. 75; შდრ. И. Качалов, История пребывания Ризы Господней в Москве, «Журнал Московской Патриархии», №11, 1996, с. 74.

141. Д. Соколов-Митрич, Найдена Риза Иисуса, которую долгие годы прятали от большевиков, интернет-сайт, «Сакартвело.ру», გვ. 1-2.

142. Христианские реликвии в Московском Кремле, М., 2000, стр. 74; შდრ. Б. ენეევა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 73.

143. Частичку Ризы Господней передали Православной церкви, интернет-сайт <http://yaroslavl.nfn.ru/region>

144. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70.

145. იქვე, გვ. 70-72.

146. გ. ბარამიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.111.

147. Полный церковно-славянский словарь, М., 1899, с. 653.

148. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1640-1640, Тб., 1937 с. 89.

149. ა. ნატროშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

150. ს. ბელოკუროვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.

151. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.

152. ნიკოლოზ I ქართლის კათალიკოს-პატრიარქის მიერ შედგენილი „საკითხავი სუეტის ცხოველისაჲ კუართისა საუფლოისა და კათოლიკე ეკლესიისა“, 1908, გვ. 96-97; შდრ. აღწერა სუეტისა ცხოველის სასწაულებისა, მცხეთა, 2003, გვ. 26-27.

153. С. Браиловский, Новый вариант повести о Ризе Господа нашего Иисуса Христа. «Библиограф», СПб, 1889, №1, გვ. 20-21; შდრ. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 71-72.

154. Положение Ризы Господней (10 июля). «Воскресное чтение», издаваемый при Киевской духовной Академии, №14, 1840, გვ. 25-27; ე. მამისთვალისიშვილი, გვ. 86-87.

155. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 72.

156. Н. Енеева, Частица Ризы Спасителя в Московском Кремле, «Журнал Московской Патриархии», №7, 1996, გვ. 69.

157. იქვე.

158. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 93.

159. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 50.

160. ე. მამისთვალისიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 74.

161. იქვე, გვ. 75.

162. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 112-113.

163. იქვე, გვ. 118.

164. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.
165. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 201.
166. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.
167. იქვე.
168. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 203.
169. С. Белокуров, Арсений Суханов, ч.1, М. 1881; შდრ. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, XVII საუკუნის რუსული მასალები საქართველოს შესახებ; თბ., 1965, გვ. 74-79.
170. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 77.
171. ციტირებული ე. მამისთვალიშვილის დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 77; შდრ. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 313-314.
172. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 77. შდრ. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 350-351.
173. მ. პოლიევქტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 353.
174. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78.
175. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1965, გვ.
176. იქვე, გვ. 76.
177. ე. მამისთვალიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.
178. ნ. ასათიანი, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1973, გვ. 73.
179. Жузе П., Грузия в 17 столетии по изображению патриарха Макария, Казань, 1905, გვ. 47; შდრ. მაკარ ანტიოქიელი, ცნობები საქართველოს შესახებ, კრებული „არმაღანი“. გვ. 113.
180. გ. წერეთელი, არაბული ქრესტომათია, თბ., 1949, გვ. 8-9; შდრ. ნ. ასათიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 8.
181. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმანი, გამოკლევა და კომენტარი დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 275.
182. ცხოვრება საქართველომსა (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო გ. ალასანიამ, თბ., 1980, გვ. 83.
183. იქვე, გვ. 83.
184. П. Иоселиани, Жизнь великого Моурава, Княз Георгия Саакадзе, Тифлис, 1848, გვ. 47.
185. იქვე.
186. ვახუშტი, აღწერა სამეფოისა საქართველოსი, რედ. თ. ღომოური და ნ. ბერძენიშვილი, თბ., 1941, გვ. 159; შდრ. ე. პოტტო, საქართველო და მისი ისტორიული წარსული დრო, თბ., 1894, გვ. 37.
187. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47; შდრ. ს. სხირტლაძე, გადანახული საგანძურიდან, თბ., 1965, გვ. 79.
188. კ. ჩოლოყაშვილი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის სატურელის ფონდის ისტორიისათვის, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმ-

წიფო მუზეუმის მონაგებ, 191, XXII - B, გვ. 389.

189. იქვე, გვ. 390; შდრ. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 39-41.

190. გაზეთი „ივერია“, 1898, №35.

191. მ. პოლივექტოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 74.

193. არაქელა დაერიჟელი, ცნობები საქართველოს შესახებ, თარგმანი, შესავალი და კომენტარები კ. კუციასი, თბ., 1974, გვ. 28.

194. Энциклопедия православной святости в двух томах, т. I, М., 1997, с. 142. შდრ. ნ. ტოროშელიძე, სასწაულმოქმედი ხატები, ჟურნ. „ქარიბჭე“, გვ. 40-41.

195. თ. კვანტალიანი, „საქართველოს საკათალიკოსო ეკლესიის დიდების“ ხატის ახალი ინტერპრეტაციის თაობაზე, „საპატრიარქოს უწყება“, 2004, №43, გვ. 12-13.

196. აღწერა სუეცისა ცხოველის სასწაულებისა, შედგენილი საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ გულაბერიძის მიერ, (XII ს.), მცხეთა, 2003, გვ. 30.

197. მ. ქურდიანი, კვართი უფლისა და ქართული მესიანიზმი, გაზეთი „ქართი უფლისა“, საქართველოს საპატრიარქოს ერთდროული გამოცემა.

198. ე. ჭელიძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიიდან, ჟურნალი „საქართველოს საპატრიარქო“, 1997, №1, გვ. 8.

199. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, IV, გვ. 362.

200. ე. ჭელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 8.

201. იქვე.

202. „მატიანე ქართლისაჲ“, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1953, გვ. 83.

203. ე. ჭელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 8.

204. პ. ინგოროყვა, თხზ. ტ. III, თბ., 1965, გვ. 102.

205. ქართული მწერლობა, ტ. I, 1982, გვ. 273.

206. ნიკოლოზ გულაბერიძე, საკითხავი სუეცისა ცხოველისა... გვ. 26.

207. იქვე, გვ. 113.

208. იქვე, გვ. 26.

209. ს. ბარნაველი, საქართველოს საბუჯღავეები და სხვა გლიპტიკური მასალები, ნარკვევები, თბ., 1965, გვ. 142.

210. დ. კლდიაშვილი, საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია, ჟურნალი „ომეგა“, 2001, №6, გვ. 106-107.

211. ე. მამისთვალაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 39.

212. Der Heiling Rosk zu Trier, col. 136.

213. სადღესასწაულო, გვ. 1865, გვ. 157.

214. იქვე, გვ. 158

215. იქვე, გვ. 159

216. გაზეთი „ქართი უფლისა“, საქართველოს საპატრიარქოს ერთდროული გამოცემა.

217. მ. ქურდიანი, დასახ. ნაშრომი.

2. „სამსჯეალნი ხელთანი“, „ფერხთა ფიცარნი“, „ძელი ჭეშმარიტი“ და მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში

1. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 115.

2. იქვე, გვ. 117.

3. იქვე, გვ. 117-118.

4. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979, გვ. 323; შდრ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, თბ., 1963, გვ. 86-87.

5. მ. დვალი, მანგლისის ხუროთმოძღვრული ძეგლები, თბ., 1974, გვ. 34; მისივე, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი, გაზეთ „რაეო“, 2000, აპრილი.

6. მ. დვალი, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი, გაზეთი „რაეო“, 2000, აპრილი.

7. გ. საძაგელოვი-ივერიელი, „მოთხრობა ერთ იმ ღურსმანზე, რომლითაც მიტეხილი იყო ჯვარზე იესო ქრისტე“, ჟურნალი „მწყემისი“, 1892, №1, გვ. 13.

8. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 228-229.

9. იქვე, გვ. 229.

10. გ. საძაგელოვი-ივერიელი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 14.

11. მ. დვალი, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი, გაზეთი „რაეო“, 2000, აპრილი.

12. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული, გვ. 326.

13. იქვე, გვ. 327.

14. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973, გვ. 123.

15. მ. დვალი, მანგლისი, გვ. 34.

16. მ. დვალი, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი, გაზეთი „რაეო“, 2000, აპრილი.

17. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 144.

18. П. Иоселиани, История Грузинской церкви, СПб, 1845, с. 13.

19. გ. საძაგელოვი-ივერიელი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 14.

20. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

21. მ. დვალი, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი, გაზეთი „რაეო“, 2000, აპრილი.

22. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

23. მ. დვალი, ქრისტეს ჯვრის სამსჯეალი.

24. Досифей Нотара, патриарх Иерусалимский, История иерусалимских патриархов, перевод с греческого, 1840, с. 88; შდრ. ე. მამისტვალიშვილი, ქრისტეს კვართის ისტორია, თბ., 2003, გვ. 63.

25. მაკარი ანტიოქიელი, „ცნობები საქართველოს შესახებ“, არაბულად თარგმნა თინა მარგველიშვილმა. კრებული „არმაღანი“, აღმოსავლური მწერლობის ნიმუშები, თბ., 1982, გვ. 111.

26. Белокуров С., Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в Дадиянскую землю 1639-1640 гг. книга «Материалы для Русской истории», Москва, 1888, с. 327.

27. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსოვლის მიერ), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვეთა და კომენტარები დაურთო ნ. ასათიანმა, თბ., 1973, გვ. 73.

28. ე. მამისთვალისშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63; შდრ. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 452.

29. კ. საძაგელოვ-ივერიელი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 14.

30. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 458.

31. А. Муравьев, Грузия и Армения, част 2, СПб., 1848, с. 125-126.

32. მ. კეზევაძე, საკანდიდატო დისერტაცია „გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს“, თბ., 2005, გვ. 103. დისერტაცია დაცულია ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში; მისივე, გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს, ქუთაისი, 2006, გვ. 155.

33. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 845.

34. ციტირებული გ. საძაგელოვ-ივერიელის ნაშრომიდან „მოთხრობა ერთ იმ ლურსმანზე, რომლითაც მიტყდილი იყო ჯვარზე იესო ქრისტე“, ჟურნალი „მწიქმისი“, 1892, №3-4, გვ. 22.

35. ფ. სიხარულიძე, მოსკოვის ქართული ახალშენის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ. 276.

36. М. Броссе, Переписка на иностранных языках Грузинских царей с Российскими государями, от 1659-го по 1770 г., С-Петербург, 1861, с. 200.

37. მ. დვალი, ქრისტეს სამსჯავლი, გაზ. „რაგო“.

38. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 117.

39. ზ. ავალიშვილი, ჯვაროსანთა დროიდან, ოთხი ისტორიული ნარკვევი, თბ., 1989, გვ. 14.

40. იქვე, გვ. 19.

41. იქვე, გვ. 14.

42. იქვე, გვ. 8.

43. იქვე, გვ. 10.

44. ჟან შარდენი, მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვეთა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 157.

45. ი. ცინცაძე, ალექსი იველევის 1650-1652 წლებში იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, თბ., 1969, გვ. 107.

46. თ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობიდან სამეგრელოში, კრებული, ძველი საქართველო, ტ. III, ტფ. 1914, გვ. 148.

47. კალისტრატე (ნიწუა), ხობის მონასტერი და მისი ისტორიული წყარო, ახალსენაკი, 1894, გვ. 17.

48. ექ. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 240.

49. იქვე, გვ. 241.

50. ჟან შარდენის მოგზაურობა, გვ. 157.

51. Г. Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство, 1959, с. 422.

52. გ. კალანდია, ოღიშის საეპისკოპოსოები (ცაიში, მოქვი, ხობი), თბ., 2004,

გვ. 188.

53. С. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в дадианскую землю (1639-1640), книга, «Материалы для Русской истории», Москва, 1888. с. 326.

54. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, გვ. 157.

55. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის რუსული მასალები საქართველოს ისტორიისათვის), თბ., 1965, გვ. 77.

56. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 190.

57. მღვდელი პლატონ ხუროშვილი, სვეტიცხოვლის ტაძარი, გაზეთი „ივერია“, 1889, №36.

58. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა, შედგენილი პავლე ალექსოვლის მიერ), გვ. 73.

59. ჟან შარდენის მოგზაურობა, გვ. 275.

60. С. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в дадианскую землю; შდრ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 188.

61. იქვე, გვ. 322.

62. С. Белокуров, Дело о присылке шахом Аббасом Риза Господин царю Михаилу Феодоровичу 1652, с. 18.

63. მღვდელი პლატონ ხუროშვილი, დასახ. ნაშრომი.

64. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსოვლის მიერ), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლეეა და კომენტარები დაურთო ნ. ასათიანმა, თბ., 1973, გვ. 73.

65. С. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в дадианскую землю (1639-1640), с. 360.

66. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოში საქართველოს შესახებ, იტალიურიდან თარგმნა ბ. გიორგაძემ, თბ., 1976, გვ. 176.

67. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსოვლის მიერ), გვ. 73.

68. ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, კრებული, „ძველი საქართველო“, ტ. III, ტფ. 1913-1914, გვ. 240.

69. მღვდელი პლატონ ხუროშვილი, დასახ. ნაშრომი.

70. დ. ნინიძე, წმინდა გიორგის კულტის ისტორიიდან საქართველოში, ჟურნალი „მნათობი“, 1991, №11-12, გვ. 164.

71. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, გვ. 156.

72. პლატონ იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე, თბ., 1973, გვ. 97.

73. ციტირებული პლატონ იოსელიანის დასახელებული ნაშრომიდან, გვ. 98.

74. ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქალაქ თბილისში, ისტორიული მიმოხილვა მღ. პ. კარბელაშვილისა, ტფ., 1982, გვ. 38.

75. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений,

1615-1640, ტბ. 1937, ც. 65.

76. მღვდელი პლატონ ხუროშვილი, დასახ. ნაშრომი.

77. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 357-358.

78. Центросархив г. Кутаиси, Ф. №21, дело, № 7231, л. 18-19; აღნიშნული ცნობა მოგვაწოდა ქუთაისის (ვენტრალური არქივის დირექტორმა, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა მ. კეზევაძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხეუნებთ. იხილეთ მისივე საკანდიდატო დისერტაცია „გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის პერიოდში“, დისერტაცია დაცულია ი. ჭავჭავაძის სახ. ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, გვ. 95.

79. იქვე.

80. იქვე, ფურცელი 19.

81. მ. კეზევაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 95.

82. ლ. ცერაძე, წილკნის საეპისკოპოსოს ისტორიისათვის, თბ., 2001, გვ. 67-68.

III თავი. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში

1. ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხისათვის

1. მ. დოლაძიძე, ილარიონ ქართველის ცხოვრების ძველი რედაქციები, თბ., 1974, გვ. 77.

2. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II, თბ., 1967, გვ. 20; შდრ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი III, თბ. 1971, გვ. 228.

3. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II, გვ. 20;

4. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1960, გვ. 108.

5. იქვე, გვ. 116.

6. იქვე, გვ. 117.

7. იქვე, გვ. 108.

8. იქვე.

9. იქვე.

10. იქვე, გვ. 110.

11. ო. ქვრივიშვილი, სვეტიცხოვლის მისტერია, თბ., 2002, გვ. 179.

12. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 38.

13. იქვე.

14. იქვე.

15. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, სვინაქსარული რედაქციები (XI-XVIII სს.), გამოსაცემად მოამზადდა და გამოკლავა დაურთო ენრიკო გაბიძაშვილმა, თბ., 1968, გვ. 131-132.

16. ცხოვრება ყოვლად-წმიდისა ღვთის-მშობლისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა, თარგმნილი რუსულთგან ქართულად მღვდლის თადეოზ კანდელაკის მიერ, გამოცემული „საქართველოს სასულიერო მახარებლის“ რედაქციისაგან, თბ., 1865, გვ. 68-69.

17. იქვე, გვ. 70-71.

18. ო. კერივიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 180-181.

2. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კვართი და მის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში

1. С. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в дадианскую землю (1639-1640 гг.) книга «Материалы для Русской истории» 1888, с. 352.

2. ალექსი იველევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა (მუხლობრივი აღწერილობა), რუსული ტექსტი, ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1969, გვ. 129.

3. ნიკიფორე ტოლონანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650-1652 წწ., რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1970, გვ. 112.

4. ალექსი იველევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, გვ. 131.

5. ნიკიფორე ტოლონანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, გვ. 112.

6. ალექსი იველევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, გვ. 130.

7. მღვდელი პლატონ ხუროშიელი, სვეტიცხოვლის ტაძარი, გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.

8. ლ. ბერაია, ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კვართი და წმინდა ნაწილები, ზუგდიდი, 2000, გვ. 5; შდრ. გ. კალანდია ოდიშის საეპისკოპოსოები, თბ., 2004, გვ. 187.

9. ლ. ბერაია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 6; შდრ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 187.

10. ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, კრებული ძველი საქართველო, ტ. III, ტფ. 1913-1914, გვ. 154.

11. გვ. იქვე.

12. ხობის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების მონასტერი, შემდგენელები: ანსორ სიჭინავა, გრიგოლ ჩიტაია, ხობი-თბილისი, 2000, გვ. 17.

13. ხობის მონასტერი და მისი ისტორიული წყარო, შედგენილი და გამოცემული მღვდელ-მონაზონ კალისტრატეს მიერ, ახალ-სენაკი, 1894, გვ. 28.

14. იქვე, გვ. 28-29.

15. ვ. ბერიძე, ხობის ტაძრის ისტორიისათვის, მაცნე ისტორიის, არქეოლოგიის,

ეთნოგრაფიის და ხელოვნების სერია, 1973, №2, გვ. 83.

16. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა თბ., 1941, გვ. 167.

17. ხობის მონასტერი და მისი ისტორიული წყარო, შედგენილი და გამოცემული მღვდელ-მონაზონ კალისტრატეს მიერ, გვ. 29.

18. С. Белокуров, Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в дадианскую землю (1639-1640 гг.), с. 373; შდრ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 191.

19. აღექსი იველევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“), გვ. 142.

20. იქვე.

21. იქვე.

22. იქვე, გვ. 143.

23. ლ. ბერაია, ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის კვართი და წმინდა ნაწილები, ზუგდიდი, 2000, გვ. 10.

24. ნ. ასათიანი, XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პაულე ალექოელის მიერ), გვ. 71.

25. მაკარი ანტიოქელი, ცნობები საქართველოს შესახებ, არაბულიდან თარგმნა თინა მარგველაშვილმა, კრებული „არმაღანი“, აღმოსავლური მწერლობის ნიმუშები, თბ., 1982, გვ. 112-113.

26. გ. პაიჭაძე, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1660-1685 წწ.), „საისტორიო მოამბე“, 23-24, თბ., 1970, გვ. 162-163.

27. ე. ვარძიელი (ე. ბუბულაშვილი), კათოლიკე მისიონერები ქართული ეკლესიის სიწმინდეების შესახებ, გაზეთი „საბა“, 1998, №3.

28. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 156.

29. იქვე.

30. იქვე, გვ. 156-157.

31. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, იტალიურიდან თარგმნა აღ. ჭყონიამ, თბ., 1991, გვ. 123-124.

32. ღონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოში საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1976, გვ. 176.

33. იქვე.

34. იქვე, გვ. 172.

35. გ. კალანდია, ოდიშის საეპისკოპოები (ცაიში, ბეღია, მოქვი, ხობი), თბ., 2004, გვ. 198-204.

36. С. Снесорова, Земная жизнь Пресвятой Богородицы и описание святых чудотворных ее икон, Ярослав, 1997, გვ. 81-82; შდრ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 198-199.

37. И.С. Ненакромов, Государственный музей Московского Кремля, М., 1991, стр. 187.

38. ღვთისმშობლის მიერ სასწაულებრივი ხსნა კონსტანტინოპოლისა სპარს-თა და სკეითთა ზედმოსვლისაგან 625-632 წწ., ტფ. 1903, გვ. 15.
39. С.Д. Сказкин, История Византии, Т. V, М., 1998, с. 47.
40. იხ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 202.
41. ს. სნესოროვა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83.
42. იქვე, გვ. 83.
43. ხობის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების მონასტერი, შემდგენელები ანზორ სიჭინავა, გრიგოლ ჩიტაია, გვ. 17.
44. ხობის მონასტერი და მისი ისტორიული წყარო, გვ. 49-50.
45. ლ. ბერაია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4.
46. პ. იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება, თბ., 1973, გვ. 99.
47. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1640, Тб., 1937, стр. 65.

3. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სარტყელი

1. А.Н. Муравьев, Грузия и Армения, часть III, СПб, 1848, с. 279-282; შდრ. La Mingrelie (ancienne Colchide) par J. Mourier, Odessa, 1883, pag. 377-379; ი. მეუნარგია, სამეგრელოს სამთავროს უკანასკნელი პერიოდი და დავით დადიანი, მასალები და დოკუმენტები. ს. ცაიშვილის რედაქციით., თბ., 1939, გვ. 46-53.
2. ნ. ხაზარაძე, საქართველოს ერთი რელიქვიის ისტორიისათვის (მარიამ ღვთისმშობლის სარტყელი და საქართველო), ჟურნალი „ანალები“, 1999, №1, გვ. 6-12; შდრ. გ. კალანდია, ოდიშის საეპისკოპოსოები (ცაიში, ბეღია, მოქვი, ხობი), თბ., 1904, გვ. 204-205.
3. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587. ამბროსი ხელაიას აღნიშნული შრომა ახლახანს გამოქვეყნდა, იხ. წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია) და აფხაზეთი, კრებული შეადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ჯემალ გამახარიაშვილმა, თბ; 2006, გვ. 634-658.
4. Филарет (Гумилевский), Жития святых, август 31.
5. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587.
6. Сказания о земной жизни пресвятой Богородицы, გვ.17.
7. А.Н. Муравьев, Грузия и Армения, часть III, СПб, 1848, с. 280;
8. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587. ფურც. 24.
9. ეპისკოპოსი ფილარეტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 303.
10. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 26.
11. ეპისკოპოსი ფილარეტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 304.
12. მოხილვა წმინდანთა და სხუთა აღმოსავლეთისა ადგილთა, ტიმოთე-საგან ქართლის მთავარ-ეპისკოპოსისა, გამოცემული პ. იოსელიანისაგან. ტფ. 1852, გვ. 61, სქოლიოში 36 შენიშვნა პ. იოსელიანისა.
13. ცხოვრება ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელისა, ქუთაისი, 1903, გვ. 37.
14. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тифлис, 1866, с.17.
15. ნ. ხაზარაძე, საქართველოს ერთი რელიქვიის ისტორიისათვის, გვ. 10.

16. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 26; შდრ. წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია) და აფხაზეთი, გვ. 644.
17. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრ. გვ. 211.
18. ნ. ხაზარაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 10.
19. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრ. გვ. 206.
20. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587,
21. ი. მენუარგია, დასახ. ნაგრ. გვ. 49.
22. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრ. გვ. 210.
23. Каптерев, Характера отношение России К пр. в.в. XVI-XVII столетия, с. 85-86.
24. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრ. გვ. 211.
25. АКТЫ, т. II, стр. 513-514.
26. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1660, Тб., 1937, с. 201.
27. იქვე, გვ. 314.
28. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 26; შდრ. წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია) და აფხაზეთი, გვ. 646.
29. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოვსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973, გვ. 847.
30. ტიმოთე გაბაშვილი, მიმოსვლა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ელ. მეტრეველმა, თბ., 1956, გვ. 91.
31. იქვე, გვ. 92.
32. პ. იოსელიანი, დიდი როურაეი გიორგი სააკაძის ცხოვრება, თბ., 1973, გვ. 98.
33. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1464, №1, საქმე №33, ფურც. 57.
34. АКТЫ, т. II, გვ. 514.
35. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 29.
36. ი. მენუარგია, სამეგრელოს სამთავროს უკანასკნელი პერიოდი - დავით დადიანი, გვ. 50.
37. АКТЫ, т. II, с. გვ. 504.
38. იქვე გვ. 513-514, შდრ. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 30.
39. ნიკო დადიანი, ქართველთა ცხოვრება, ტექსტი გამოცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძე, თბ., 1962, გვ. 195.
40. იქვე, გვ. 195.
41. ც. ქირია, შ. სარია, მასალები საქართველოს ისტორიისათვის (XIX ს. I ნახევარი), თბ., 1967, გვ. 25.
42. იქვე.
43. ი. მენუარგია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.
44. ციტირებული გ. კალანდიას დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 210.
45. ი. მენუარგია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47-48.
46. ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, კრებუ-

ლი „ძველი საქართველო“, ტ. III, თბ., 1913-1914, გვ. 198.

47. კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი (1854-1861), მოგონებანი, თარგ-მნილი თ. სახოკიას მიერ, თბ., 1934, გვ. 3.

48. А.Н. Муравьев, Грузия и Армения, часть III, СПб, с. 282.

49. La Mingrelie (ancienne Colchide) Par J. Mourier, Odessa, 1883, p. 378-379. აღიწერული მასალა ქართულად გვითარგმნა პედაგოგმა დარეჯან კიკოლიაშვილმა.

50. გ. ჟორდანია, დაბრუნებული საუნჯე, თბ., 1989, გვ. 33-34.

51. ი. ჩუენარგია, დასახ. ნაშრ. გვ. 52-53, შდრ. გ. კალანდია, დასახ. ნაშრ. გვ. 212-213; ელაქერნის ღეთისმშობლის ხატისა და მისი კიოტის ფოტო მოგვაწოდა შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმის ფონდების მცველმა გიორგი გაგოშიძემ. ხოლო შესავალ ნაწილში გამოყენებული დ. ერმაკოვის ფოტოკოლექციის მასალები გადმოგვცა ამავე მუზეუმის ფოტოთეკის განყოფილების ექსპერტ-კონსულტანტმა ეთერ ბაიბუხაშვილმა, რისთვისაც მათ მადლობას მოვახსენებთ.

52. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, ფურც. 26.

53. იქვე.

54. ა. მურავიოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 281.

თავი IV. წმინდა მოციქულთა მოღვაწეობა საქართველოში და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები

1. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996, გვ. 48; შდრ. მ. ფირჩხაძე, ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მოღვაწეობის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 328, 1999, გვ. 236-237.

2. ივ. ჯავახიშვილი, ანდრია მოციქულისა და წმინდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში, ჟურნალი „მომბე“, 1899, №5-6, გვ. 45.

3. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. I, აღ. გამყრელიძისა და ს. ყაუხჩიშვილის რედ., თბ., 1941, გვ. 30.

4. პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 82.

5. ციტირებულია პ. ინგოროყვას დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 323.

6. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A-95, ფურც. 161-162.

7. მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ. 167.

8. პ. ინგოროყვა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 224.

9. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. IV, ნაკვეთი I, 1940, გვ. 57-58; შდრ. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1967, ტ. VII, გვ. 115.

10. გეორგიკა, ტ. VII, გვ. 116.

11. იქვე.

12. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლები საქართველოს შესახებ, ტ. I, 1940, გვ. 115.

13. В. Васильевский, *Хождение Апостола Андрея; Труды: I*, 1909: стр. 227; შდრ. ს. გოგოტიძე, ანდრია მოციქულის მოღვაწეობა აჭარაში, *ეურნალი „ჭოროხი“*, 1990, №4, გვ. 72.

14. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს), თბ., 1960, გვ. 112.

15. იქვე, გვ. 12-13.

16. მ. კობიაშვილი, ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსვლათა“ გამოძახილი ქართულ მწერლობაში, ლიტერატურა და ხელოვნება, 1998, №4, გვ. 47-48.

17. პ. ინგოროვეა, დასახ. ნაშრომი გვ. 212.

18. გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება, ქართული პროზა, წიგნი I, თბ., 1982, გვ. 414.

19. ვ. ბაკაშვილი, „ანდრია პირველწოდებულის მიმოსვლის“ ექვთიმესეული თარგმანი, ძველი ქართული მწერლობის სტილის საკითხები (V-XIII სს), თბ., 1965, გვ. 65; შდრ. მ. კობიაშვილი, ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსვლათა“ ქართული თავისებურებისათვის, ლიტერატურა და ხელოვნება, 1998, №2, გვ. 47.

20. მ. კობიაშვილი, ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსვლათა“ გამოძახილი ქართულ მწერლობაში, ლიტერატურა და ხელოვნება, 1998, №4, გვ. 52.

21. ეფრემ მცირე, უწყებად მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების, ტექსტი გამოსცა, შესავალი და ლექსიკონ-საძიებელი დაურთო თ. ბრეგაძემ, თბ., 1959, გვ. 013.

22. დაწერილებით იხ. მ. კობიაშვილის დასახ. ნაშრომი, გვ. 56-57.

23. მ. ფირსხაძე, ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მოღვაწეობის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 328, 1999, გვ. 226.

24. დ. ბერძენიშვილი, წმინდა ანდრია მოციქულის ნაკვალევი საქართველოში, კრებული ქრისტიანობის 20 საუკუნე საქართველოში, თბ., 2004, გვ. 77.

25. ეფრემ მცირე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4.

26. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, თბ., 1984, გვ. 56.

27. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. II, თბ., 1986, გვ. 172.

28. ციტირებული კ. კეკელიძის ნაშრომიდან „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 40.

29. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996, გვ. 41.

30. მ. ფირსხაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 232.

31. ივ. ჯავახიშვილი, ანდრია მოციქულისა და წმინდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში, „მოამბე“, 1900, №5-6, გვ. 47.

32. ვინმე მესხი (ივანე გვარამაძე), ბიბლიოგრაფია წმ. ანდრია მოციქულზედა, *ეურნალი „მოგზაური“*, 1901, №12, გვ. 1189.

33. მ. ჯანაშვილი, ქართული მწერლობა, II, ტფილისი, 1909, გვ. 109-108.

34. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერ-

ის მიხედვით ს. კაუხნიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 38.

35. იქვე, გვ. 41-42.

36. იქვე, გვ. 42-43.

37. ი. ბიბილეიშვილი, ნ. მგელაძე, პირველად დიდაჭარაში, გაზეთი „აჭარა“, 2000, №104-105.

38. ე. ლინელი, ანდრია მოციქული სამცხეში – არქეოლოგიური რეალობა, მესხეთი, ისტორია და თანამედროვეობა, ახალციხე, 2000, გვ. 108-109.

39. თ. ბიბილეიშვილი, ნ. მგელაძე, დასახ. ნაშრომი.

40. იქვე.

41. დ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

42. ზ. თოლორდავა, ზეკარის ხეობის ტოპონიმია, ქუთაისი, 2002, გვ. 26. ზეკარისა და ხარაგაულის რკინის ჯვრის ფოტომასალები მოგვაწოდა საქართველოში ანდრია მოციქულის მიმოსვლის გზის დამდგენი მუდმივმოქმედი ექსპედიციის კოორდინატორმა მიხეილ ფხაჭიაშვილმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

43. ნ. ღამბაშიძე, წმინდა ანდრია პირველწოდებულის „ეთნოგრაფიული გზების“ კვლადაკვალ, საქართველოს საპატრიარქო“, სამეცნიერო ჟურნალი, №4, 2001, გვ. 93.

44. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვეთა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 132.

45. იქვე, გვ. 133.

46. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძრები საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვეთა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბ., 1876, გ. 175.

47. ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო, III, თბ., 1913 – 1914, გვ. 39.

48. გეორგიკა, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV, ნაკვეთი I, თბ., 1941, გვ. 58-59.

49. ციტირებულია ე. ბაკაშვილის დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 62.

50. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1979, გვ. 325.

51. თ. ბერაძე, ვახუშტი ბაგრატიონი აფხაზეთისა და ჯიქეთის შესახებ, კრებული აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები, თბ., 1998, გვ. 108.

52. იქვე, გვ. 110.

53. იქვე, გვ. 108.

54. ნ. ასათიანი, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსიელის მიერ), თბ., 1973, გვ. 72.

55. ციტირებულია პ. ინგოროყვას დასახელებული ნაშრომიდან, გვ. 225.

56. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996, გვ. 39; შდრ. ი. ბექურიშვილი, ქრისტიანობა აჭარაში, თბილისი, 1991, გვ. 25; ს. გოგიტიძე, ანდრია მოციქულის მოღვაწეობა აჭარაში, ჟურნალი „გოროხი“, 1990, №4, გვ. 74.

57. Angelika Feilhauer, *Feste feiern in Deutschland*, Zürich, 2000, s.36. აღნიშნული მასალა მოგვაწოდა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა თამარ შაკიაშვილმა.

58. აღექსი იეკლესიის 1650 – 1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩების საანგარიშო აღწერილობა, რუსული ტექსტი თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა ი. ცინცაძემ, თბ., 1969, გვ. 107.

59. იქვე, გვ. 112. წმ. თომა მოციქულის თავის ქალის ფოტომასალის მოპოვებაში დახმარება გაგიწია პროტორესვიტერმა გიორგი გამრეკელმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

60. Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в Даднанскую землю (1639 – 16400), с. 321.

61. მღვდელი პ. კარბელაშვილი, ძველი ანისისხატის ტაძარი ქალაქ ტფილისში, ისტორიული მიმოხილვა, ტფ., 1902, გვ. 38.

62. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 224.

63. ზ. კიკნაძე, აჭყურის ღვთისმშობლის ხატის სასწაულები, მესხეთი, ისტორია და თანამედროვეობა, ახალციხე, 2000, გვ. 258.

64. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 225.

65. იქვე.

66. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 264.

67. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. III, თბ., 1999, გვ. 90.

68. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 278.

69. ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 479.

70. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, ტ. III, გვ. 190-193; შდრ. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, გვ. 480-481.

71. იოანე ანჩელი, გალობანი ანისისხატისანი, ძველი ქართული პოეზია, V – XII სს. თბ., 1979, გვ. 184-186.

თავი V. ქართველთა განმანათლებლის და მოციქულთაწორის წმიდა ნინოს მოღვაწეობა და მის სახელთან დაკავშირებული სიწმიდეები

1. ეფრემ მცირე, უწყებაჲ მიზეხსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების, ტექსტი გამოსცა, შესავალი და ლექსიკონ-საძიებლები დაურთო თ. ბრეგაძემ, თბ., 1959, გ. 4.

2. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 58.

3. ე. ჭელიძე, გნოსტიკური ხასიათის ძეგლი, მნათობი, 1983, №12, გვ.

4. ვ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბ., 1991, გვ. 8.

5. ბერნარდ უტიე, ორი ქადაგება წმიდისა დედისა ნენისა ნინოსი, კრებული „ქრისტიანობის 20 საუკუნე საქართველოში“, თბ., 2004, გვ. 274.

6. მ. საბინინი, სრული აღწერა ღუაწლთა და ენებათა საქართუმლოს წმინდანთა, თბ., 1882, გვ. 72.
7. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1980, გვ. 381.
8. პ. კარბელაშვილი, დასახ. ნაშრომი გვ. 43.
9. ზ. სხირტლაძე, წმინდა ნინოს სახე ძველ ქართულ ხელოვნებაში, გაზ. „სამშობლო“, 1990, №2.
10. მ. ჩხარტიშვილი, ქართული პაგიოგრაფიის წყაროთმცოდნეობითი შესწავლის პრობლემები, თბ., 1987, გვ. 12.
11. ზ. აღუქსიძე, „ქართველ ებრაელთა“ საღმრთო მისია საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის თვალთახედვით, უფრადი „ივერია“, 1992, №1, გვ. 37.
12. მ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 16.
13. რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, 1992, გვ. 8.
14. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი III, (მეტაფრასული რედაქციები XI-XIII სს.), დასაბუჯდად მოამზადეს ი. აბულაძემ, ე. გაბიაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლიძემ, გ. კიკნაძემ და ც. ქურციკიძემ, თბ., 1971, გვ. 5.
15. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, სეინაქსარული რედაქციები (XI - XVIII სს), გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ენრიკო გაბიაშვილმა, თბ., 1968, გვ. 128.
16. გეორგიკა, ტ. I, თბ., გვ. 194.
17. გეორგიკა, ტ. I, გვ. 194.
18. იქვე, გვ. 197.
19. მ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 36.
20. იქვე, გვ. 62.
21. მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ. 204.
22. მოესეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო აღ. აბდალაძემ, თბ., 1984, გვ. 172.
23. ნ. ციხისთავი, „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ქართული და რუსული რედაქციების ზოგი ეპიზოდის ურთიერმიმართება, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1993, №2, გვ. 65.
24. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1960, გვ. 114.
25. ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრება და მისი მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიაში, ტფ., 1912, გვ. 13; შდრ. Н. Марр, Исторический очерк грузинской церкви, Церковные ведомости, №3, 1907, с. 121.
26. ნ. შიოლაშვილი, წმ. ნინოს ნამდვილი სახელის წარმოშობის საკითხისათვის, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, IX, თბ., 2000, გვ. 45-46.
27. ლ. პატარიძე, ტყვე ქალი ნინო, უფრადი „რელიგია“, 1993, №4, გვ. 22.
28. იქვე, გვ. 22-27; შდრ. ზ. კიკნაძე, ქართლის მოქცევის ფოლკლორული ვარიანტები, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1982, №1.
29. ე. გოილაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 99-104.

30. ლ. პატარიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45.
31. შატბერდის კრებული, გვ. 354.
32. იქვე, 339.
33. ვ. გურგენიძე, წმინდა მარიაშის წილხეუდრ ქვეყანაში, თბ., 1995, გვ. 49.
34. შატბერდის კრებული, გვ. 336.
35. ვ. გურგენიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 54.
36. ჟურნალი „კავკასიონი“, 1954, №7, გვ. 15.
37. ზ. სხირტლაძე, დასახ. ნაშრომი.
38. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი III, თბ., 1971, გვ. 17.
39. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 104.
40. იქვე, გვ. 102.
41. იქვე, გვ. 130.
42. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тифлиси, 1866, с.123.
43. ქ. ასათიანი, ვაზის ჯერის ისტორიიდან, საქართველოს სიძველენი, 4-5, თბ., 2003, გვ. 35.
44. ძველი ქართული წიგნი III, გვ. 75.
45. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 121-123.
46. იქვე, გვ. 124.
47. ქ. ასათიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38-39.
48. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერელი-ას შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1936, გვ. 148.
49. იქვე.
50. АКТЫ, Т.I, გვ.534-535.
51. იქვე, გვ. 536.
52. იქვე.
53. იქვე, გვ. 535.
54. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, S –16
55. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тиф., 1866, с. 120.
56. დეკანოზი მარკოზ ტყემალაძე, თბილისის საკათედრო ტაძარი, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, №4, 1991, გვ. 70.
57. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 16.
58. იქვე.
59. შატბერდის კრებული, გვ. 354.
60. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 119.
61. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, გვ. 337.
62. თ. საყვარელიძე, XIV-XIX საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობა, ნაკვეთი პირველი XIV-XVI საუკუნეები, თბ., 1987, გვ. 32.
63. იქვე.
64. Г. И. Чубинашвили, Памятники типа Джвари, Тбилиси, 1948, с.4.
65. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, გვ. 237.
66. თ. საყვარელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 86.

67. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 129.

68. იხ. ჯ. ლომაშვილი, ვ. აბრამიშვილი, ბოდისისა და ბოდბის შესახებ, ჟურნალი „ციცქარი“ №4, თბ., 1972; შდრ. ლ. მირიანაშვილი, ბოდისი, ბოდბის ლოკალიზაციისა და წმინდა ნინოს ნეკროპოლის საკითხისათვის, თსუ სიღნაღის (კახეთის) ფილიალი, სამეცნიერო შრომათა კრებული, 2004, გვ. 41-61 და სხვა.

69. А. Натроев, Мухета и его собор Свети-Цховели, Тифлис, 1900, с.152.

თავი VI. ასურელი მამების მოღვაწეობა და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები

1. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკვლეულია და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბ., 1955, გვ. 29.

2. იქვე, გვ. 81.

3. კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბ., 1956, გვ. 32.

4. დ. ხოშტარია, უძველესი მონასტრები საქართველოში, საერთაშორისო სიმპოზიუმი ქრისტიანობა: წარსული, აწმყო, მომავალი, 2000 წლის 11-17 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო, მოხსენებათა მოკლე შინაარსები, თბ., 2000, გვ. 102-103.

5. ვ. გოილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, ჟურნალი „მნათობი“, №5-6, 1992, გვ. 192

6. დ. ხოშტარია, დასახ. ნაშრომი.

7. მ. ჩხარტიშვილი, დავითგარეჯის ქვაბოვანი მონასტრის ისტორიის პაგიოგრაფიული წყაროები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ ევროპის კლდის ძეგლები, თბ., 2001, გვ. 137.

8. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, დასაბუქდად მოამზადეს ი. აბულაძემ და სხვებმა, თბ., 1963, გვ. 191.

9. ქართლის ცხოვრება, ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955, გვ. 208.

10. კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.25.

11. G. Peradze, Die Anfänge des Monchtunis in Georgien, Gotha, 1927, გვ. 32; შდრ. რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, თბ., 1992, გვ. 32; კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25.

12. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, I, გვ. 24.

13. იქვე, გვ. 25.

14. იქვე.

15. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, სვინაქსარული რედაქციები (XI-XVIII სს.), გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა დაურთო ენრიკო გაბიძაშვილმა, თბ., 1968, გვ. 209-245.

16. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 207.

17. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები

გამოკვლევებითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, თბ., 1956, გვ. VII.

18. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურული ძეგლები, წიგნი IV, გვ. 212.

19. კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

20. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I, თბ., 1980, გვ. 534.

21. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, გვ. 219-231.

22. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 208.

23. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, გვ. 209.

24. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 18.

25. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 207.

26. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 86.

27. დაწერილებით იხილეთ კ. კეკელიძის ვტრუდები, ტ. I, გვ. 36; შდრ. ვ. გოილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, ჟურნალი „მნათობი“, 1992, №5-6, გვ. 199; დ. მერკეილაძე, ასურელ მამათა ქართლში მოსვლის დრო, თბ., 1996.

28. ციტირებული დ. მერკეილაძის შრომიდან: „ასურელ მამათა აღმსარებლობა“, ჟურნალი „რელიგია“, 1998, №1-2, გვ. 15.

29. დაწერილებით იხილეთ ზ. ალექსიძე, რელიგიური სიტუაციის შესახებ VI საუკუნის კავკასიაში, მაცნე, ისტორიის სერია, 1974, №1; მისივე, მასალები დეინის 506 წლის საეკლესიო კრების ისტორიისათვის, „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1973, №3; დ. მერკეილაძე, ასურელ მამათა აღმსარებლობა, ჟურნალი „რელიგია“, 1998, №1-2, გვ. 14-25.

30. კ. კეკელიძე, საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ, ეტიუდები, ტ. I, თბ., 1956, გვ. 40-41; შდრ. ვ. გოილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, „მნათობი“, 1992, №5-6, გვ. 195; მისივე, ასურელ მამათა სამშობლო და საქართველო, თბ., 2002, გვ. 125-139.

31. ვ. გოილაძე, ასურელ მამათა სამშობლო და საქართველო, გვ. 82.

32. ვ. გაბიაშვილი, ასურელი მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ ე. წ. არქტიკუბის ურთიერთმიმართებისათვის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1982, №4, გვ. 45.

33. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 199.

34. იქვე, გვ. 224.

35. იქვე, გვ. 225.

36. ი. აბულაძე, ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 38.

37. იქვე.

38. მიხეილ საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 199.

39. ი. აბულაძე, ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 65.

40. იქვე.
41. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 270.
42. ი. აბულაძე, ასურულ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 50.
43. იქვე.
44. იქვე, გვ. 46.
45. ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გვ. 535-536.
46. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 268.
47. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тиф. 1866, стр. 42; Кирион Епископ. Давид Гареджийский и его лавра, Тиф. 1901; კალისტრატე ცინცაძე, ქვაშეთის წმიდის გიორგის ეკლესია ტფილისში, გამოსაცემად მოამზადა, ბოლოსიტყვაობა და საძიებელი დაურთო მ. ქათარიამ, თბ., 1994, გვ. 10.
48. კ. ცინცაძე, ქვაშეთის წმიდის გიორგის ეკლესია ტფილისში, გვ. 118; შტრ. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, стр. 42.
49. კ. ცინცაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 118.
50. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 109.
51. ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 278.
52. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, გვ. 232.
53. იქვე.
54. „ქართლის ცხოვრება“, ნაწილი I, ტფ., 1891, გვ. 153.
55. კირიონ საძაგლიშვილი, ამბავი დავით გარეჯის უდაბნოს საკვირველ-მოქმედი მადლის ქვისა, თბ., 1899, გვ. 34. XIX ს. შუა ხანებში მოღვაწე არქიმანდრიტ ტარასი ალექსი-მესხიშვილის მიერ შეკრებილი ცნობებით ირკვევა, რომ დავით გარეჯის წინამძღვარი ილარიონი იყო გეარად ვანნაძე. ვანნაძედ მიიჩნეეს მას აგრეთვე მღვდელ-მონაზონი კალისტრატე (წიწუა), იხ. წმინდა დავით გარეჯელის უდაბნო, შედგენილი მღვდელ-მონაზონ კალისტრატესაგან, თბ., 1884, გვ. 15.
56. კირიონ საძაგლიშვილი, ამბავი დავით გარეჯის უდაბნოს საკვირველ-მოქმედი მადლის ქვისა, გვ. 4.
57. იქვე, გვ. 35.
58. იქვე, გვ. 36-37.
59. ნ. ლამბაშიძე, წმ. დავით გარეჯელთან დაკავშირებული დღესასწაულები, საქართველოს სიძველეები, 2003, №4-5, გვ. 47.
60. იქვე, გვ. 48.
61. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 269.
62. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, წიგნი I, გვ. 236.
63. კირიონ საძაგლიშვილი, ცხოვრება და მოქალაქეობა ღირსისა მამისა ანტონ მესეგეტისა, საკვირველთ-მოქმედისა მარტყოფელისა, ტფ. 1899, გვ. 10.
64. იქვე, გვ. 13-14. წმ. ანტონ მარტყოფელის ფოტო მოგვაწოდა საქართველოს საპატრიარქოს პრეს-ცენტრის ხელმძღვანელმა ზურაბ ცხოვრებაძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხენებთ.
65. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 297.

66. ნ. სულაგა, XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბ., 2003, გვ. 167.

67. ნ. ჩხიკვაძე, აპოკრიფები „ავგაროზის ეპისტოლის შესახებ“, ჟურნ. „გზა სამეფო“, თბ., 1996, №1.

68. ჟამთააღმწერელი, ასწლოვანი მატიაზე, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1987, გვ. 142.

69. იქვე, გვ. 156.

70. კირიონ საძაგლიშვილი, ცხოვრება და მოქალაქეობა ღირსისა მამისა ანტონ მესეპტისა, გვ. 11-12.

71. ზ. აღუესიძე, მანდილიონი და კერამიონი ძველ ქართულ მწერლობაში, ACADEMIA, 2001, ტ. I, გვ. 9-15; ი. ყარაულაშვილი, ანთისხატი: კერამილიონი პიერაპოლისიდან თუ მანდილიონი ედესიდან? მრავალთავი, XX, თბ., 2003, გვ. 170-177.

72. თ. გეწაძე, ანთისხატი, გაზეთი „მადლი“, 2002, ივნის-ივლისი; შდრ. მარიამ ილურიძე, ხელთუქმნელი ხატი და მასთან დაკავშირებული დღესასწაული საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი, IV, 2002, გვ. 359-365.

73. სიონის ტაძრის მცირედი ცნობანი, თბ., 1946, გვ. 8-10.

74. დ. მერკელიძე, სად ეწამა აბიბოს ნეკრესელი, მესხეთი (საისტორიო კრებული), თბილისი-ახალციხე, 2001, გვ. 69.

75. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, გვ. 194.

76. ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 182.

77. ქართული მწერლობა, წიგნი I, თბ., 1984, გვ. 257.

78. იქვე, გვ. 258.

79. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 218.

80. ე. კატარავა, ალავერდის საეპისკოპოსო, ჟურნალი „ჯვარი ვახისა“, 1991, №1, გვ. 15.

81. ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 231.

82. ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი), ღირსი სტეფანე და მის მიერ დაარსებული ხირსის მონასტერი, თბ., 1998, გვ. 21.

83. კირიონ საძაგლიშვილი, ქართველი ბერ-მონაზვნებისა და მონასტრების დამაარსებლები სამამულო ეკლესიისა და საზოგადოების წინაშე, ჟურნალი „რელიგია“, 1998, №5-6, გვ. 32-33.

თავი VII. წმინდა ბიოგრაფიის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში.

1. Шарден Ж., Путешествие по Закавказью в 1672-1673 гг., Т., I., 1901, стр. 9.

2. ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის ღვთისმეტყველება, თბ., 1991, გვ. 167.

3. А.Ристенко, Легенда св. Георгие и драконе и византийской и славянорусской литературе, Одесса, 1909, стр. 108.

4. ციტირებული ზ. გამსახურდიას ნაშრომიდან, ვეფხისტყაოსნის სახის-

მეტყველება, თბ., 1991, გვ. 171.

5. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 40.

6. იქვე.

7. ციტირებული თ. ნატროშვილის ნაშრომიდან „მაშრიყით მადრიბამდე“, თბ., 1978, გვ. 67.

8. ციტირებულია დ. ნინიძის ნაშრომიდან, „წმინდა გიორგის კულტის ისტორიიდან საქართველოში“, ჟურნალი „მნათობი“, 1991, №11-12, გვ. 166.

9. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 300.

10. წმინდა გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში, შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, ლექსიკონი და კომენტარები დაურთო ე. გაბიძაშვილმა, თბ., 1991, გვ. 14.

11. იქვე, გვ. 17-18.

12. იქვე, გვ. 19-24.

13. ლ. კვირიკაშვილი; ბიზანტიური და ქართული პიმნოგრაფიის საკითხები (საგალობლები გიორგი მთავარმოწამისა), საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1975.

14. წმ. გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში, გვ. 25.

15. წმინდა გიორგისადმი მიძღვნილ ნაშრომთა გამოცემას დიდი ამაგი დასდო ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა ე. გაბიძაშვილმა, იხ. წმინდა გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში.

16. არქიმანდრიტი ამბროსი (ხელაია), ჭელიშის ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“, თბ., 1911, გვ. 16.

17. ო. ქერიეიშვილი, სეგტიცხოელის მისტერია, თბ., 2000, გვ. 43.

18. ზ. გამსახურდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 170.

19. იქვე, გვ. 171.

20. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, ტფ. 1938; ჟ. შარდენი, მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, გვ. 197; დონ ჯუზეპე ჯუდიჩი მილანელი, წერილები საქართველოზე XVII საუკუნე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბ., 1964, გვ. 108.

21. ნ. აბაკელია, ქრისტიანული წმინდანები დასავლურ-ქართულ რწმენა-წარმოდგენაში (წმინდა გიორგი), მაცნე, ისტორიის სერია, 1985, №3, გვ. 147; მისივე „ილიორის წმინდა გიორგი და მასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები დასავლეთ საქართველოში“, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1997, №1, გვ. 77-78.

22. იქვე.

23. დაწერილებით იხილეთ ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941, გვ. 352-354.

24. წმ. გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში, გვ. 6.

25. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველების წარმართობა, თხზულებანი თორმეტ

ტომად, ტ. I, თბ., 1979, გვ. 92.

26. ს. მაკალათია, ჯეგე მისარიონის კულტი ძველ საქართველოში, თბ., 1938, გვ. 19-40.

27. გ. ახელედიანი, წმინდა გიორგი ქართულ ფოლკლორში, ჟურნალი „რელიგია“, 1993, №10-11, გვ. 105.

28. გ. ახელედიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 105; შდრ. ი. სურგულაძე, წმ. გიორგი ქართულ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებში, ქართული ხელოვნებისადმი მიძღვნილი IV საერთაშორისო სიმპოზიუმი, თბ., 1983.

29. გ. აკოფაშვილი, წმინდა გიორგის სახე ქართულ ფეოდალურ სტრუქტურაში, საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, VII, 1999, გვ. 186; შდრ. ზ. გამსახურდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 172.

30. ზ. გამსახურდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 172.

31. იქვე.

32. გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 187.

33. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955, გვ. 341.

34. წმინდა გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში, გვ. 8.

35. ვახუშტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 420.

36. მთა მზიანის გორაზე არსებული ღოდის ფოტომასალა გადმოღებულია ე. ონიკაშვილის ნაშრომიდან „ფერეიდან“, თბ; 2004, გვ. 15.

37. იოანე ბატონიშვილი, სჯულდება, ტექსტი გამოსცა და შესავალი დაურთო ივ. სურგულაძემ, თბ., 1957, გვ. 40.

38. ზ. გამსახურდია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 171.

39. კალისტრატე კინცაძე, ქვაშეთის წმინდა გიორგის ეკლესია ტფილისში, გამოსაცემად მოამზადა და საიხებელი დაურთო მ. ქავთარიამ, თბ., 1994, გვ. 12.

40. დ. ნინიძე, წმინდა გიორგის კულტის ისტორიიდან საქართველოში, ჟურნალი „მნათობი“, 1992, №11-12, გვ. 167.

41. არქიმანდრიტი ამბროსი (ხელაია), დასახ. ნაშრომი, გვ. 16.

42. ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, გვ. 348.

43. ნ. აბაკელია, ქრისტიანული წმინდანები დასავლეთ საქართველოს რწმენა-წარმოდგენებში, გვ. 147.

44. ნ. აბაკელია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 149; მისივე იღორის წმინდა გიორგი და მასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები დასავლეთ საქართველოში, გვ. 78.

45. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტ. II, კ. კეკელიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით, თბ; 1948, გვ. 164.

46. გ. ტყეშელაშვილი, გელათის სიწმინდენი, ქუთაისი, 2005, გვ.4; შდრ. მ. კეიხევაძე, გელათის მონასტერი ვეზარქოსობის დროს, გვ. 155.

47. ტოლომანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650 – 1652 წწ., თბ., 1970, გვ. 111; ალექსი იველევის 1650 – 1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, თბ., 1969, გვ. 129.

48. სცსსა, ფ. 489, ანაწ. I, №6151, ფურც. 14. აღნიშნული წყარო მოგვაწოდა ისტორიკოსმა ანზორ სიჭინავამ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახ-

სენებთ.

49. ალექსი იველევის 1650 – 1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“), რუსული ტექსტი, ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ი. ცინცაძემ, თბ., 1969, გვ. 132.

50. დ. ნინიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 169.

51. ექ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, წიგნი I, თბ., 1907, გვ. 40.

52. რ. გიორგაძე, საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეები ზაგორსკის მუზეუმში, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1991, №2, გვ. 52.

53. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1640, Тб., 1937, стр. 65.

54. რ. გიორგაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 53.

55. ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თბ., 1941, გვ. 73.

56. გაზეთი „ივერია“, 1898, №35.

57. თ. ნატროშვილი, წელი ერთი და ათასი, თბ., 1988, გვ. 113-115; მისივე „არის შენს სამეფოში, ერთი მონასტერი გაგზავნე იქ შვილი შენი და განიკურნება ისიც“, გაზეთი „კვირის პალიტრა“, 2000, 26 ივნისი – 2 ივლისი.

58. ლ. დავლიანიძე, ზაქარია ქანაქერცის ზოგიერთი ცნობა საქართველოს შესახებ, ქართული წყაროთმცოდნეობა, VII, თბ., 1987, გვ. 110.

59. დ. ნინიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 170.

60. თ. ნატროშვილი, „არის შენს სამეფოში, ერთი მონასტერი“, გაზეთი „კვირის პალიტრა“, 2000, 26 ივნისი – 2 ივლისი.

61. ინტერვიუ პროფ. კობა ხარაძესთან, „წმინდა ნაწილები საქართველოში“, გაზეთი „არგო“, 2000, 24-30 ოქტომბერი.

62. დ. ნინიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 172.

63. ეან შარდენი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 320-321.

64. დ. ნინიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 172.

65. იქვე, გვ. 174.

66. იქვე.

67. იქვე, გვ. 175.

68. ალ. იველევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, გვ. 152.

69. იქვე, გვ. 152.

70. ვახუშტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 756.

71. იქვე, გვ. 344.

72. კ. ხარაძე, მხარის წმინდა გიორგის მონასტერი, თბ., 2003, გვ. 14.

73. ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1998, №1, გვ. 113-114.

74. ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 344.

75. მ. ბუღეიშვილი, ალექსანდრე ამილახერის „ქართლის აღწერა“, ჟურნალი „ცისკარი“, 1986, №9, გვ. 145.

76. პ. იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის მოღვაწეობა, თბ., 1973, გვ. 97.

77. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხიანოვის ცნობები საქართვე-

ლოს შესახებ (XVII საუკუნის რუსული მასალები საქართველოს ისტორიისათვის), თბ., 1965, გვ. 73.

78. კალისტრატე (კინცაძე, ქვაშეთის წმინდის გიორგის ეკლესია ტფილისში, გამოსაცემად მოამზადა, ბოლოსიტყვაობა და საძიებელი დაურთო მ. ქავთარიამ, თბ. 1994, გვ. 55. აღნიშნულის შესახებ მიგვითითა მკვლევარმა გოგი სარაჯიშვილმა, ხოლო ქაშუეთის ტაძრის წმ. გიორგის ხატის გადაღებაში დახმარება გაგვიწია ამავე ტაძრის წინამძღვარმა, დეკანოზმა გიორგი ზუიადაძემ, რისთვისაც მათ დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

თავი VIII. წმინდა მამების სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში.

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 489, ანაწ. 1. საქმე №60612, ფურცელი 4.

2. გ. ტყეშელაშვილი, გელათის სიწმინდეები, დიდი სანაწილე, ქუთაისი, 2005, გვ. 13.

3. გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.

4. Жизнь святых, святителя Димитрия Ростовского, Т. 7, февраль, Москва, 1998, стр. 355; შდრ. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბ., 2004, გვ. 51.

5. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 2004, გვ. 37.

6. ჯ. გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა (I ს. – 1921), თბ., 2005, გვ. 57.

7. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1969, გვ. 259.

8. იქვე, გვ. 260.

9. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალექსიშვილის მიერ), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო ნ. ასათიანმა, თბ., 1973, გვ. 72.

10. მაკარი ანტიოქიელი, ცნობები საქართველოს შესახებ, არმაღანი, თბ., გვ. 112.

11. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615 – 1640, Тб., 1937, стр. 65.

12. რ. გიორგობიანი, საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეები ზაგორსკის მუზეუმში, „ჯვარი ვაისის“, 1990, №2, გვ. 57.

13. ლ. ბერაია, ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კეარტი და წმინდა ნაწილები, ზუგდიდი, 2000, გვ. 11; ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცული სიწმინდეების ფოტომასალა მოგვანოდა ამავე ქალაქში არსებული ვლადკერნის ღვთისმშობლის ხატის სახელზე აგებული ტაძრის წინამძღვარმა, დეკანოზმა მალხაზ ჭანტურიამ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

14. გაზ. „ივერია“, 1898, №36.

15. ჟურნალი „ჯგარი ვაზისა“, 1982, №2, გვ. 19.
16. იქვე; თეკლათის დედათა მონასტრისა და იოანე ნათლისმცემლის თითის ფოტოსურათი მოგვაწოდა სენაკის ეპისკოპოსმა შიომ (მუჯირი), რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ.
17. ი. ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1965, გვ. 73.
18. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, ტ. III, გვ. 303.
19. გეორგიკა, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. I. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს ალ. გამყრელიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1941, გვ. 224. გვ. 242; მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბილისი, 1941, გვ. 76; გეორგიკა, ტ. VI, თბ., 1966, გვ. 203-205.
20. გეორგიკა, ტ. I, გვ. 224.
21. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი 2003, თბ., 2003, გვ. 30.
22. გეორგიკა, ტ. VI, გვ. 204.
23. Краткий очерк жизни святого Иоанна Златоуста, Кострома, 1907, стр. 32; შდრ. Памятники Византийской литературы IV-IX веков, М., 1968, стр. 90; Абхазия и в ней Ново-Афонский Кананитский монастырь, стр. 123-124.
24. Абхазия и в ней Ново-Афонский Симоно Кананитский монастырь, стр. 260; შდრ. История православной Церкви до начала разделения Церкви, СПб., 1902, стр. 158.
25. Протоиерей Г. С. Дебольский, Дни богослужения православной церкви, Т. I. Москва, 1996, стр. 453.
26. ჯ. გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა (I ს. – 1921 წ.), თბ., 2005, გვ. 95.
27. გაზეთი „მადლი“, 1997, №9, 18 სექტემბერი.
28. გ. ტყეშელაშვილი, გელათის სიწმინდენი, დიდი სანაწილე, ქუთაისი, 2005, გვ. 13; ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული წმინდა ნაწილების ფოტოები მოგვაწოდა ამავე მუზეუმის თანამშრომლებმა გივი და ლევან ტყეშელაშვილებმა, რისთვისაც მათ, დიდ მადლობას მოვახსენებთ.
29. გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.
30. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV, ნაკვეთი I, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, თბ., 1941, გვ. 40-44.
31. იქვე, გვ. 54.
32. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, ტ. III, გვ. 60.
33. А. Бриллиантов, О месте кончины и погребения св. Максима Исповедника, Христианский Восток, Т. VI, выпуск I, издание Российской Академии Наук, Петроград, 1917, стр. 23; შდრ. ეპ. სტეფანე, წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის საქართველოში გადმოსახლების, მისი გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ადგილმდებარეობის დადგენისათვის, ჟურნალი „ხვამლი“, 2003, №3-4, გვ. 3-5.
34. ქ. მუშუდიაძე, ღმრთის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2001, გვ. 32.
35. ღირსი მაქსიმე აღმსარებლის კვალდაკვალ, ინტერვიუ ცაგერისა და ლენტეხის ეპისკოპოს სტეფანესთან, გაზეთი „აღმსარებელი“, 2004, №8; სენსაცი-

ური აღმოჩენა ლენტეხის მთებში, გაზეთი „ქვერის პალიტრა“, 2003, 27 ოქტომბერი – 2 ნოემბერი.

36. იხ. ა. ბრილიანტოვი, დასახ. ნაშრომი.

37. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, III, გვ. 94.

38. მ. ჩიქოვანი, ქართულ-ბერძნული მითოლოგიის საკითხები, თბ., გვ. 78-79.

39. წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრება და მოღვაწეობა, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1980, №1, გვ. 24.

40. ეპისკოპოსი სტეფანე, წმ. მაქსიმე აღმსარებლის საქართველოში გადმოსახლების, მისი გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ადგილმდებარეობის დადგენისათვის. ჟურნალი „ხეამლი“, 2003, №3-4, გვ. 10-11.

41. თ. ბერაძე, მაქსიმე აღმსარებელი საქართველოში, ქრისტიანობა, წარსული, აწმყო, მომავალი, 2000 წლის 11-17 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო, მოხსენებითი მოკლე შინაარსები, თბ., 2000, გვ. 23.

42. ჯეფრი კარპარისი, მაქსიმე აღმსარებლის პიროვნების ფოლკლორიზაცია, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1980, №3, გვ. 65.

43. ი. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003, გვ. 270-271.

44. გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.

45. ე. ხინთიბიძე, კაპადოკიელ წმინდა მამათა სადაურობისათვის, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, 1992, №3, გვ. 31-32.

46. დაწერილებით იხილეთ ე. ხინთიბიძე, ბასილი დიდის სადაურობისათვის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ-მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 1962, №3, გვ. 125-151; მისივე „ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისათვის“, თბ., 1982, გვ. 207-372; ჯ. გოზალიშვილი, ორი ეტიუდი პონტოსა და კაპადოკიის წარსულიდან, თბ., 1965; მისივე. „იქელავე „სამი კაპადოკიელის“ ვინაობის ირგვლივ“, „მნათობი“, 1971, №6, გვ. 88-104.

47. ე. ხინთიბიძე, ბასილი დიდის სადაურობისათვის, გვ. 151.

48. ბ. კილანაია, ბასილ და გრიგოლის კულტი საქართველოში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1981, №4, გვ. 87-101.

49. ეპისკოპოსი კირიონი, ღირსი სტეფანე და მის მიერ დაარსებული ხირსის მონასტერი, 1998, გვ. 21.

50. ნ. აბაკელია, კ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბ., 1991, გვ. 27.

51. პ. იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება, თბ., 1973, გვ. 97.

52. ლ. ბერაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13-14.

53. იქვე.

54. გ. ტყეშელაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 11-16; შდრ. მ. კეზევაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 155.

55. პ. იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება, თბ., 1973, გვ. 77.

56. იქვე, გვ. 79.

57. ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 73.

58. აღდგენილი იველიების 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ედნობის საან-გარიშო აღწერილობა, თბ., 1969, გვ. 108.

59. გაზეთი „ივერია“, 1898, №36.

60. ნ. აბაქელია, ქ. აღავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4-6; შდრ. ვ. ბარდაველიძე, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან (ღუთაება ბარ-ბალ-ბარბარ), თბ., 1941, გვ. 7.

სარჩევი

წინათქმა	5
შესავალი	7

თავი I

ძველი აღთქმის სიწმინდე – წმინდა ელიას ხალენი საქართველოში	20
თავი II	27

მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული

სიწმინდეები საქართველოში	27
1. უფლის კვართი საქართველოში	27
2. „სამშკალნი ხელთანი“, „ფერხთა ფიცარი“, „ძელი ჭეშმარიტი“ და მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში	95

თავი III

ყოელადწმინდა ღვთისმშობლის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში	127
1. ღვთისმშობლის წილხედობის საკითხისათვის	127
2. ყოელადწმინდა ღვთისმშობლის კვართი და მის სახელთან დაკავშირებული სხვა სიწმინდეები საქართველოში	131
3. ყოელადწმინდა ღვთისმშობლის სარტყელი	149

თავი IV

წმინდა მოციქულთა მოღვაწეობა საქართველოში და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები	170
--	-----

თავი V

ქართველთა განმანათლებლის და მოციქულთაწირის წმინდა ნინოს მოღვაწეობა და მის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები	199
--	-----

თავი VI

ასურელი მამების მოღვაწეობა და მათ სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები	227
--	-----

თავი VII

წმინდა გიორგის სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში	259
--	-----

თავი VIII

წმინდა მამების სახელთან დაკავშირებული სიწმინდეები საქართველოში	281
--	-----